

รายงานการวิจัย

จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการ
รัฐธรรมนูญไทย

Volksgeist on Human Rights Principle according to Thai
Constitution Development

มงคล เจริญจิตต์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ประจำปีงบประมาณ 2566

รายงานการวิจัย
จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการ
รัฐธรรมนูญไทย
Volksgeist on Human Rights Principle according to Thai
Constitution Development

โดยผู้วิจัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์มงคล เจริญจิตต์
หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ประจำปีงบประมาณ 2566
ธันวาคม พ.ศ. 2566
“ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา”

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีโดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ประจำปีงบประมาณ 2566 จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญ รองศาสตราจารย์บัญชา วิทยอนันต์ คณบดีคณะนิติศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยนครราชสีมา ที่อนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพของงานวิจัยนี้ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานทุกท่านที่ถามไถ่ถึงความก้าวหน้าและให้กำลังใจในการทำการวิจัยครั้งนี้ และขอบคุณนายจิตวัฒน์ ไชยสมบัติ ที่ช่วยเหลือตรวจสอบการเรียงพิมพ์ร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผู้วิจัย

ธันวาคม 2566

หัวข้อวิจัย จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย
ผู้วิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์มงคล เจริญจิตต์
หน่วยงาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ปีที่ทำการวิจัยเสร็จเรียบร้อยแล้ว พ.ศ. 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยเอกสาร เพื่อศึกษาแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ และค้นหาข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน จากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย รัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาศาล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

แนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ เปรียบเสมือนความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนในชาติ ที่เติบโตเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคม ซึ่งส่งผลสำคัญต่อกระบวนการบัญญัติกฎหมาย โดยประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ คือ 1) ความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชน 2) สำนึกร่วมของประชาชน 3) แบบแผนและพฤติกรรมของประชาชน และ 4) การมีส่วนร่วมของประชาชน

ข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เมื่อพิจารณาตามปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนที่กำหนดสิทธิไว้ทั้งสิ้น 28 ข้อ พบว่า จากรัฐธรรมนูญทั้ง 20 ฉบับปรากฏสูงสุด 27 ข้อ ปรากฏบัญญัติเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกในปี พ.ศ. 2475 แต่เริ่มคุ้มครองกว้างขวางในฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และครอบคลุมที่สุดในฉบับที่ 16 พ.ศ. 2540, ฉบับที่ 18 พ.ศ. 2550 และฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560 โดยไม่เคยปรากฏสิทธิของผู้ลี้ภัยเลย แต่ปรากฏการคุ้มครองเสรีภาพในการนับถือศาสนาเสมอ ทั้งนี้รัฐธรรมนูญในช่วงปฏิวัติหรือรัฐประหารแทบไม่ปรากฏเนื้อหาที่คุ้มครองสิทธิมนุษยชน

จากคำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา พบว่า ในช่วงแรกศาลรัฐธรรมนูญไม่ค่อยวินิจฉัยในทิศทางที่คุ้มครองสิทธิมนุษยชนเท่าใดนัก แต่ภายหลังมีการวินิจฉัยอ้างอิงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ส่วนศาลปกครองสูงสุด มักพิพากษาว่าการดำเนินการทางปกครองชอบด้วยกฎหมายหากดำเนินการถูกต้องตามขั้นตอน แม้อาจจะจะมีลักษณะกระทบต่อ

สิทธิมนุษยชน สำหรับศาลฎีกาไม่ค่อยปรากฏการพิพากษาเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยจะวินิจฉัยตามเนื้อหาที่บัญญัติไว้ในกฎหมายเท่านั้น

จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย พบว่า ได้มีการก่อสร้างตัวขึ้นที่ละเล็กทีละน้อยในรัฐธรรมนูญ แต่ในช่วงแรกไม่ค่อยยืนยันถึงสิทธิมนุษยชน และพัฒนาจนมีการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาบัญญัติคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ ด้วยการเปลี่ยนแปลงถึง 20 ฉบับ ทำให้เนื้อหาแห่งสิทธิไม่มีความมั่นคง ขาดความชัดเจน ไม่ต่อเนื่อง และไม่ถูกยืนยันอย่างแท้จริง ปรากฏเนื้อหาที่ให้อำนาจรัฐจำกัดสิทธิของบุคคลได้ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ ประชาชนมีการรับรู้ซึ่งสิทธิมนุษยชน แต่การคุ้มครองยังไม่เกิดขึ้นอย่างจริงจังแท้จริงในกระบวนการยุติธรรม

คำสำคัญ : จิตวิญญาณประชาชน, สิทธิมนุษยชน, รัฐธรรมนูญ

Research topics	Volkgeist on Human Rights Principle according to Thai Constitution Development.
Researcher	Assistant Professor Mongkol Jaroenjit
Institute	Faculties of Humanities and Social Sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University
Year	2023

Abstract

This qualitative research employs documentary research to explore the concept of volksgeist within historical school of law and to compile legal facts related to human rights principle across the development of Thai Constitution. The primary objective is to analyze the essence of volksgeist concerning the principles of human rights. The data used in this research was systematically gathered from an array of sources, including books, textbooks, academic articles, research publication, constitutions, court decisions or judgements. Content analysis is used to analyze collected data. The results are summarized below.

In accordance with the legal principles of the historical school of law, the concept of volksgeist is comparable to the collective conscience of the people, resembling the inherent moral responsibility within a nation. This concept evolves alongside societal development and significantly influences the legislative process. It consists of four essential components: 1) the legal knowledge and understanding of the citizens, 2) the shared collective consciousness of the people, 3) the patterns and behavior exhibited by the people, and 4) the active participation by the citizens.

In examining the evolution of the Thai Constitution concerning human rights, it is observed that out of the 20 versions of the constitution, the maximum number of 27 articles explicitly pertain to the protection of human rights. This commitment to human rights protection commenced with the first constitution in 1932, but expanded significantly in the 5th constitution in 1949, reaching its most comprehensive coverage in the 16th constitution in 1997, the 18th constitution in 2007, and the 20th constitution in 2017. Notably, the rights of refugees have never been explicitly addressed in any version, while

freedom of religion consistently receives explicit protection. During revolutionary or coup periods, the constitutional content safeguarding human rights is notably absent.

Judicial reviews by the Constitutional Court, the Supreme Administrative Court, and the Supreme Court reveal that, initially, the Constitutional Court rarely adjudicated cases protecting human rights. However, in later years, it increasingly referenced human rights principles in its judgments. The Supreme Administrative Court tends to consider government actions lawful if they adhere to legal procedures, even if they may impact human rights. Conversely, the Supreme Court seldom renders judgments explicitly for the protection of human rights, generally adjudicating based on statutory provisions.

The concept of *volksgeist* in relation to human rights principles within the evolution of the Thai Constitution reveals a gradual and incremental development. Initially, there was limited affirmation of human rights, and it evolved slowly over the various versions of the constitution. The content of human rights underwent changes in all 20 versions, resulting in a lack of consistency, clarity, continuity, and genuine affirmation of rights. It is evident that the constitutional provisions related to human rights have been constructed in a manner that allows the state to restrict individual rights. While the populace is aware of human rights, yet genuine protection remains elusive within the judicial process.

Keywords: *Volksgeist*, Human Rights, Constitutional

ข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน	57
ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย	57
ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนจากการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการ	165
จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย	305
การมีส่วนร่วมของประชาชน	306
ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของประชาชน	337
สำนึกร่วมของประชาชน	385
แบบแผนพฤติกรรมของประชาชน	390
5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	393
สรุปผลการวิจัย	393
อภิปรายผล	422
ข้อเสนอแนะ	430
บรรณานุกรม	433
ประวัติผู้วิจัย	441

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า	
4.1	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของพระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475	59
4.2	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475	62
4.3	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489	65
4.4	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490	67
4.5	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492	80
4.6	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495	87
4.7	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502	88
4.8	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511	90
4.9	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515	91
4.10	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517	98
4.11	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519	99
4.12	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520	100
4.13	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521	104
4.14	สรุปรการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534	104

4.15	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534	110
4.16	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540	128
4.17	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549	129
4.18	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550	144
4.19	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557	145
4.20	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560	161
4.21	สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญไทย ตั้งแต่ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2475 ถึงฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560	162
4.22	การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคก่อตั้งสิทธิ	338
4.23	การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคให้สิทธิประชาชน	344
4.24	การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้อง	351
4.25	การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนมีส่วนร่วม	364
4.26	การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคปฏิวัติรัฐประหาร	380

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ประเทศไทยปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ซึ่งหลักการที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยคือ การปกป้องและคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันของประชาชน (ศูนย์ศึกษาประชาธิปไตย. ออนไลน์. 2559) ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสิทธิมนุษยชน โดยมีการประกันสิทธิมนุษยชนนี้ในลักษณะของสิทธิและเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหลายฉบับ แต่บางฉบับก็ไม่ปรากฏบทบัญญัติเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญ (หรือเรียกชื่ออย่างอื่น) ที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีการรัฐประหาร

ตลอดระยะเวลากว่า 90 ปี ถือได้ว่า ประชาชนได้เรียนรู้รูปแบบการปกครอง รวมไปถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาอย่างยาวนาน ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานเช่นนี้จึงถึงเวลาตรวจสอบถึงสิ่งที่ประชาชนได้รับ หรือเรียกร้อง หรือสะท้อนความต้องการของประชาชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ อันจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชนต่อสิทธิในความเป็นมนุษย์นี้ในระบอบประชาธิปไตย

รัฐธรรมนูญ ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการปกป้องและคุ้มครองสิทธิพื้นฐานของประชาชน เนื่องจากเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า รัฐธรรมนูญนั้นเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ รัฐจะดำเนินการอย่างใด ๆ ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ องค์กรต่างๆ ก็ต้องดำเนินการไม่ขัดกับหลักการดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้นการที่รัฐจะทำการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานดังเช่น สิทธิมนุษยชน นั้นโดยปกติแล้วย่อมไม่อาจจะกระทำได้ หากจะจำกัดสิทธิอย่างใด ๆ ก็ต้องเป็นไปอย่างจำกัดเท่าที่จำเป็น ไม่อาจก้าวล่วงได้เพื่อประโยชน์สาธารณะที่สำคัญยิ่งกว่าสิทธิของบุคคล หรือเพื่อให้สิทธิในความเป็นมนุษย์เหล่านั้นดำรงอยู่ต่อไปได้

สิทธิมนุษยชนถือเป็นสิทธิที่ติดตัวบุคคลมาตั้งแต่กำเนิด เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์พึงได้รับหรือพึงมีเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างเหมาะสมแก่การเป็นมนุษย์ อันเป็นหลักการสากลที่ทั่วโลกยอมรับและให้คุณค่า จนมีการกล่าวถึงสิทธินี้ในอารัมภบทของกฎบัตรสหประชาชาติ เพื่อยืนยันถึงเป้าหมายสูงสุดของมวลมนุษยชาติที่จะธำรงไว้ซึ่งสิทธิของความเป็นมนุษย์ดังกล่าว รวมถึงในเวลาต่อมาได้กลายเป็นหลักการสำคัญที่ปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ที่นานาประเทศล้วนปฏิบัติตามในฐานะที่เป็นหลักกฎหมายทั่วไป

ในเบื้องต้น มีการพูดถึงคำที่มีความหมายทำนองเดียวกันกับสิทธิมนุษยชนไว้หลายคำ ได้แก่ สิทธิตามธรรมชาติ (Natural Right) สิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Right) สิทธิของมนุษย์ (Right of Man) และคำว่า สิทธิมนุษยชน (Human Right) ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นถึงสิทธิพื้นฐานที่มนุษย์ควรมีในฐานะที่เป็นมนุษย์ จนกระทั่งหลายประเทศนิยมกำหนดหลักประกันเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนนี้ไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐตน

สำหรับประเทศไทยถูกจับตามองจากนานาอารยประเทศถึงประเด็นปัญหาด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศ จนเป็นที่มาที่รัฐต้องหันมาให้ความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน ทั้งการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย การกำหนดแนวนโยบายต่างๆ เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐต่างๆ ต้องดำเนินกิจกรรมเพื่อขจัดปัญหาสิทธิมนุษยชนอันเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาและการเจริญเติบโตของประชาชน เห็นได้จากภาครัฐมีการจัดทำแผนพัฒนาสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งปัจจุบันเป็นฉบับที่ 4 สะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยที่ยังไม่ได้หมดสิ้นไป

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กำหนดให้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง และปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน (มาตรา 4) อันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยก็ให้ความสำคัญกับการปกป้องคุ้มครองสิทธิเหล่านี้ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สอดคล้องกับหลักการสากลของสิทธิมนุษยชน

สำหรับการจัดทำรัฐธรรมนูญ แรกเริ่มเป็นการจัดทำโดยชนชั้นนำในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะราษฎร คณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองในขณะนั้น ซึ่งรัฐธรรมนูญในขณะนั้นมีชื่อเรียกว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475” และต่อมาจึงมีการจัดทำโดยคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ สำหรับการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ในชื่อ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475” (สมชาย บุญปัญญา. ออนไลน์. 2563; นริศรา เพชรพนาภรณ์ และใหม่ มูลโสม. ออนไลน์. 2564) ตลอดจนเมื่อมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งถือได้ว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมในการยกร่างรัฐธรรมนูญมากที่สุดฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย (สภาร่างรัฐธรรมนูญ. 2540. 3)

การจัดทำรัฐธรรมนูญนั้น ถือเป็นสิ่งที่ทำให้จิตวิญญาณของประชาชนปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งคำว่า “จิตวิญญาณประชาชน” หรือ “Volksgeist” นั้น Savigny นักกฎหมายชาวเยอรมัน ผู้นำแนวความคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ เชื่อว่าเป็นที่มาสำคัญของกฎหมาย (จรัญ โฆษณานันท์. 2547 : 197) นอกจากนี้ มีการกล่าวถึงคำว่า “จิตวิญญาณ” ของประชาชนชาวไทย ครั้งแรกในหนังสือ กรอบเบื้องต้นร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน โดยสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับ พ.ศ. 2540) โดยเห็นว่า การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญเป็นกระบวนการสร้างจิตวิญญาณให้กับรัฐธรรมนูญ เพื่อให้รัฐธรรมนูญนั้น เป็น “ธรรมนูญแห่งสิทธิเสรีภาพ” ของประชาชน โดยประชาชนเพื่อประชาชน (สภาร่างรัฐธรรมนูญ. 2540. 3-4)

อย่างไรก็ดี แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จะได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด มีการกล่าวถึงจิตวิญญาณประชาชน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จิตวิญญาณนี้จะก่อกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 แต่อย่างใด ตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์นั้น เชื่อว่า จิตวิญญาณประชาชนเกิดจากลักษณะพิเศษของแต่ละชนชาติ ซึ่งมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงหล่อหลอมไปตามประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ของคนในชนชาติ ไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้บังคับแห่งจิตใจ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและตั้งอยู่ด้วยตัวของมันเอง จึงไม่สามารถจะกำหนดด้วยเจตจำนงหรือความต้องการของใครได้ แต่ต้องปล่อยให้วิวัฒนาการไปเองเหมือนสิ่งมีชีวิตที่ค่อยๆ เจริญเติบโต (สมยศ เชื้อไทย. 2548. 115) จึงอาจกล่าวได้ว่า จิตวิญญาณประชาชนในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ต้องมีพัฒนาการมาก่อนหน้านั้นแล้วจึงค่อยคลี่คลาย (และเชื่อว่า) ปรากฏตัวอย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญภายหลัง

แนวความคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศเยอรมันมีความต้องการที่จะจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน โดยเดิมทีนั้นมีความคิดที่จะนำประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส หรือที่เรียกกันว่า Code Napoleon มาเป็นแบบอย่างในการบัญญัติใช้ เนื่องจากว่าในขณะนั้นถือว่าประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศสเป็นกฎหมายที่โด่งดังมีชื่อเสียงได้รับการยอมรับอย่างมาก แต่ Friedrich Karl Von. Savigny ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดที่จะรับเอาประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาใช้กับประเทศเยอรมัน ด้วยเชื่อว่า “กฎหมายไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นได้ตามใจชอบ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยตัวของมันเองแล้วเติบโตเปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปตามประวัติศาสตร์” (สมยศ เชื้อไทย. 2544 : 113-114)

การบัญญัติกฎหมายใดๆ ออกมาบังคับใช้กับประชาชนนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาถึงวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเหล่านั้น และศึกษาถึงความเป็นไปได้ของการบังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการบังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น คือการพัฒนากฎหมายมาจากจารีตประเพณีที่มีอยู่แล้วในสังคม ตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ (Historical School of Law) ซึ่งเชื่อว่ากฎหมายย่อมมีพัฒนาการเป็นของตัวเอง และหากกฎหมายใดได้มีกระบวนการของการพัฒนาตนเองที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมแล้ว ย่อมส่งผลให้กฎหมายฉบับนั้นมีผลบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการกำหนดกฎหมายให้มีผลบังคับใช้กับประชาชนในเรื่องที่ประชาชนได้ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ อยู่แล้ว หากได้ศึกษาจากมุมมองของประชาชนที่เกี่ยวข้องเสียก่อน ย่อมได้กฎหมายที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน และส่งผลให้กฎหมายนั้นมีประสิทธิภาพตามไปด้วย

ทั้งนี้ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 และมีการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามในปีเดียวกัน โดยประเทศไทยมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาแล้วหลายฉบับ ปัจจุบันเป็นฉบับที่ 20 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ซึ่งรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับโดยส่วนใหญ่จะมีการกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและการปกป้องคุ้มครองสิทธิดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ มี

ข้อเท็จจริงใดตลอดพัฒนาการของรัฐธรรมนูญที่สะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชนในเรื่องสิทธิมนุษยชน เพราะหากมีข้อเท็จจริงที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณประชาชนตามกล่าวอ้างได้ ก็จะแสดงให้เห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญนั้นน่าจะเป็นกฎหมายที่มีประสิทธิภาพ ประชาชนให้ความเคารพเชื่อฟัง แต่หากพัฒนาการที่ผ่านของการจัดทำรัฐธรรมนูญไม่อาจสะท้อนถึงจิตวิญญาณประชาชนได้ ก็แสดงว่ารัฐธรรมนูญอาจเป็นกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงต่อไปเพื่อให้เป็นกฎหมายที่จะกลายเป็นหลักประกันสิทธิในความเป็นมนุษย์หรือสิทธิมนุษยชนให้กับประชาชน

ข้อเท็จจริงทางกฎหมายของไทยที่มีการบันทึกไว้อย่างชัดเจนคงหนีไม่พ้น ข้อเท็จจริงที่มีปรากฏในกระบวนการพิจารณาพรรคคดีต่างๆ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการนำบทบัญญัติของกฎหมาย (หรือกฎหมายในลักษณะของจารีตประเพณี) มาบังคับใช้จริง โดยองค์กรที่มีการพิจารณาพรรคคดีและมีการบันทึกหลักฐานแห่งการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมของไทย ก็คือ ศาล เช่น ศาลยุติธรรม ซึ่งพิพากษาพรรคคดีต่างๆ ทั้งทางแพ่งทางอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลฎีกา ซึ่งคำพิพากษาของศาลฎีกานั้น ถูกลำมาใช้เป็นแนวทางในการวินิจฉัยชี้ขาด รวมถึงใช้เป็นข้อเท็จจริงหรือตัวอย่างในชั้นเรียนสำหรับการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตทั่วประเทศ

นอกจากนี้ยังมีศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีฐานะเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญทำหน้าที่เป็นองค์กรตุลาการในการตีความรัฐธรรมนูญเพื่ออรรถาธิบายซึ่งหลักความเป็นกฎหมายสูงสุด โดยจัดตั้งขึ้นครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีหน้าที่ส่วนหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพ สามารถยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีคำวินิจฉัยว่าการกระทำดังกล่าวขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญได้ เช่น ตามมาตรา 213 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 เป็นต้น

ด้วยพัฒนาการของรัฐธรรมนูญที่ยาวนานกว่า 90 ปี และมีรัฐธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศรวมถึงเพื่อปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน อันเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน จนถึงปัจจุบันทั้งสิ้น 20 ฉบับ นั้น จะมีข้อเท็จจริงใดในทางกฎหมายอันปรากฏเป็นหลักฐานแน่ชัดที่สามารถสะท้อนจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนของประชาชนอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่จะต้องได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือยังต้องมีพัฒนาการของรัฐธรรมนูญต่อไปเพื่อให้เห็นถึงสำนึกร่วมกันของคนในชาติว่ารัฐธรรมนูญคือหลักกฎหมายที่สำคัญในการปกป้องคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานเหล่านี้ให้กับประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะสามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นไปพัฒนาทั้งด้านการพัฒนากฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายของประชาชน ให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์
2. เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน
3. เพื่อศึกษาจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย

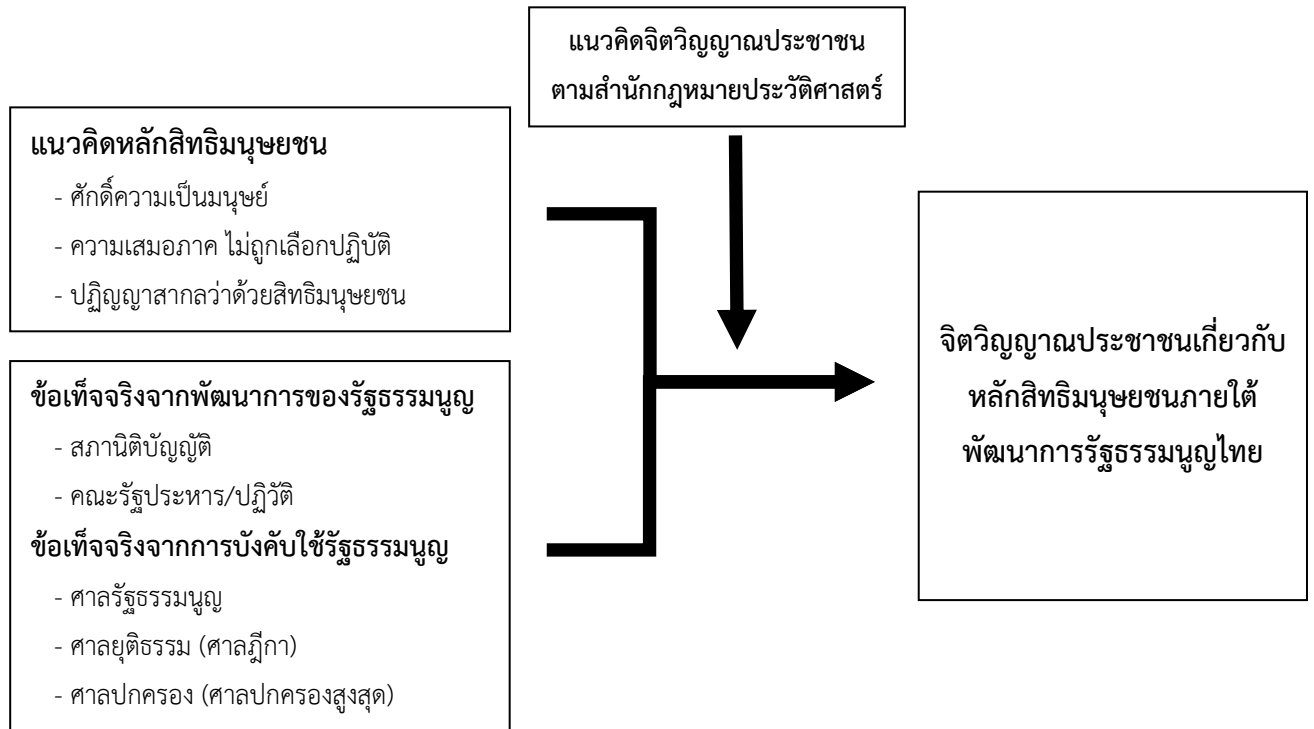
ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา ดังนี้

1. ศึกษาพัฒนาการ แนวคิด หลักการ การจัดทำรัฐธรรมนูญไทย เกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน เท่านั้น รวมถึงกฎหมายในชื่ออื่นๆ ที่อยู่ในลำดับศักดิ์เดียวกันกับรัฐธรรมนูญโดยศึกษาจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 จนถึง ฉบับ พ.ศ. 2560
2. ศึกษาข้อเท็จจริงของการบังคับใช้รัฐธรรมนูญโดยองค์กรที่มีหน้าที่ในการวินิจฉัยชี้ขาดและมีการนำประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนเป็นเหตุผลในการวินิจฉัย เฉพาะคำพิพากษาสูงสุดของศาลยุติธรรม (ศาลฎีกา) ศาลปกครอง และศาลรัฐธรรมนูญ โดยเก็บข้อมูลคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยชี้ขาดของศาลฎีกา และศาลรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2566 เท่านั้น ทั้งนี้ไม่รวมคำพิพากษาในศาลทหารเนื่องจากศาลทหารมีกระบวนการพิจารณาที่เฉพาะ และบังคับใช้กับบุคคลเฉพาะกลุ่ม อีกทั้งมีกระบวนการที่แตกต่างกันทั้งในเวลาปกติและเวลาศึกสงคราม หรือแม้กระทั่งเมื่อมีการประกาศกฎอัยการศึก ซึ่งหากนำมารวมพิจารณาแล้วอาจส่งผลทำให้ผลการวิจัยมีความคลาดเคลื่อนไปได้
3. ศึกษาหลักสิทธิมนุษยชน โดยกำหนดขอบเขตให้เป็นไปตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

กรอบแนวความคิดของการวิจัย

จากกรอบแนวคิดดังกล่าวจะทำการศึกษาถึงแนวคิดจิตวิญญาณประชาชน เพื่อให้ทราบถึงลักษณะ และองค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชน เพื่อใช้เป็นหลักการหรือเครื่องมือในการถ่วงถ่วงและประเมินข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษาว่าจิตวิญญาณของประชาชนต่อเรื่องหลักสิทธิมนุษยชนนั้นมีอยู่อย่างไร โดยจะทำการศึกษาถึงแนวคิดหลักสิทธิมนุษยชน ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิที่มนุษย์ควรจะได้รับและติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ไม่สามารถถูกพรากหรือจำหน่ายจ่ายโอนไปให้กับผู้ใดได้ การได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ประกอบการศึกษาถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการนำหลักสิทธิมนุษยชนไปใช้ในการจัดทำรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับ ซึ่งถูกแสดงออกโดยสภานิติบัญญัติ ภาคประชาชน หรือคณะรัฐประหาร แล้วแต่กรณี รวมไปถึงการค้นหาข้อเท็จจริงอันเป็นการยืนยันถึงการมีอยู่จริงของหลักสิทธิมนุษยชนในทางปฏิบัติ จากคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัย ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม (ศาลฎีกา) และศาลปกครอง จากนั้นจึงประเมินด้วยแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสำนึกร่วมกันของประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และที่ปรากฏข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้สามารถอธิบายลักษณะของจิตวิญญาณประชาชนอันเป็นสำนึกร่วมกันของประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์
2. ทำให้ทราบข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน
3. ทำให้ทราบจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภาพภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย
4. ทำให้ทราบแนวทางการนำจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนไปใช้พัฒนากฎหมายในทุกระดับ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. “จิตวิญญาณประชาชน” (Volksgeist หรือ Spirit of People) หมายถึง สำนักร่วมของประชาชนในสังคม เกี่ยวกับความรู้สึกผิติดชอบชั่วดีของคนในชาติ ซึ่งอาจแสดงออกในรูปของจารีตประเพณี (Common Consciousness of the People) (จรัญ โฆษณานันท์. 2547 : 200) แบบแผนพฤติกรรมที่สอดคล้องไปตามความคิดความรู้สึกของคนในชาติ (สมยศ เชื้อไทย. 2548 : 129)

2. “รัฐธรรมนูญ” หมายถึง กฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ ถึงแม้จะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น เช่น พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครอง ธรรมนูญการปกครอง เป็นต้น

3. “หลักสิทธิมนุษยชน” หมายถึง สิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิดในฐานะที่เป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่ไม่อาจมีผู้ใดพรากหรือโอนให้แก่กันได้ เป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งปรากฏสาระสำคัญในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวินัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทย ซึ่งมีการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ แนวคิดเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ หลักการด้านสิทธิมนุษยชน มีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

แนวคิดพื้นฐานสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ (Historical School of Law)

แนวความคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศเยอรมันมีความต้องการที่จะจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน โดยเดิมทีนั้นมีความคิดที่จะนำประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสหรือที่เรียกกันว่า Code Napoleon มาเป็นแบบอย่างในการบัญญัติใช้เนื่องจากว่าในขณะนั้น ถือว่าประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศสเป็นกฎหมายที่โด่งดังมีชื่อเสียงได้รับการยอมรับอย่างมาก แต่ Friedrich Karl Von Savigny ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดที่จะรับเอาประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาใช้กับประเทศเยอรมัน ด้วยเชื่อว่า “กฎหมายไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นได้ตามใจชอบ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยตัวของมันเองแล้วเติบโตเปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปตามประวัติศาสตร์” (สมยศ เชื้อไทย, 2544 : 113-114) ดังนั้นจึงควรที่จะต้องหันมาให้ความสนใจและศึกษาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของตนเองเสียก่อนที่จะรับเอาหรือบัญญัติกฎหมายใดมาใช้บังคับ

1. แนวคิดพื้นฐาน

สำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ เป็นแนวความคิดที่อธิบายว่ากฎหมายนั้น ไม่ใช่สิ่งที่รัฐหรือรัฐาธิปไตยจะสามารถบัญญัติได้อย่างอำเภोजใจ การบัญญัติกฎหมายจำเป็นจะต้องคำนึงถึงเรื่องของจารีตประเพณีของคนในชาติประกอบด้วยเสมอ ซึ่งจอร์จ โฆษณานันท์ (2547 : 197-202) ได้อธิบายแนวคิดพื้นฐานของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

1.1 กฎหมายเป็นสิ่งที่ถูกค้นพบไม่ได้ถูกสร้างขึ้น โดยเชื่อว่ากฎหมายนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากอำนาจการบัญญัติของมนุษย์ กฎหมายเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคม คำตรงของมันอยู่อย่างนั้น มนุษย์เพียงแต่นำกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีต่างๆ ที่ดำรงอยู่แล้วเหล่านั้น มาบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมาย การเกิดขึ้นของกฎหมายนั้นค่อยเติบโต ต่อยอดพัฒนาการไปตามกาลเวลา ดังนั้นกระบวนการนิติบัญญัติโดยมนุษย์จึงมีความสำคัญน้อยกว่าจารีตประเพณีที่เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน (Sen. 2019: 96)

1.2 กฎหมายมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในตัวของมันเอง เห็นได้จากพัฒนาการจากสมัยอดีตถึงปัจจุบัน จากสภาพสังคมที่ไม่มีความสลับซับซ้อน อยู่ด้วยกันด้วยกฎเกณฑ์ที่ไม่ยุ่งยาก มนุษย์สามารถแสดงออกซึ่งเจตจำนงความต้องการ และจิตวิญญาณของตนเองได้โดยตรง จนพัฒนามาสู่สังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น จิตสำนึกของประชาชนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างและการปฏิบัติตาม

กฎหมายไม่อาจแสดงออกได้ด้วยตัวของมันเอง ต้องผ่านผู้มีความสามารถทางกฎหมาย เช่น นักกฎหมายที่จะสรุปหลักกฎหมายต่างๆ จากจิตวิญญาณของประชาชนที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งการเกิดขึ้นของกฎหมายเปรียบเสมือนเป็นผลผลิตสุดท้ายจากกระบวนการค้นหา รวบรวม กลั่นกรอง และเปลี่ยนแปลงตนเองของจิตวิญญาณประชาชนมาเป็นกฎหมาย

กฎหมายจะมีพัฒนาการของตัวมันเอง ไม่หยุดนิ่งจนกว่าชนชาตินั้นจะล่มสลายซึ่งจะทำให้การพัฒนาของกฎหมายสิ้นสุดลงไปด้วย (Elliott. 1964 : 821)

1.3 กฎหมายไม่ใช่สิ่งที่สมบูรณ์อย่างเป็นสากล กฎหมายใดๆ ก็ตามไม่สามารถที่จะนำไปใช้ได้กับทุกที่ ทุกเวลา ทุกสถานการณ์ตามแนวความคิดของกฎหมายธรรมชาติ เพราะแต่ละแห่งนั้นย่อมมีเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน เพราะประชาชนของแต่ละที่ย่อมมีพัฒนาการของความเคยชินในทางกฎหมายที่แตกต่างกัน ทำนองเดียวกับภาษา นิสัยใจคอของประชาชน ซึ่งย่อมมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป กฎหมายที่มาจากจิตวิญญาณของชนชาติใดย่อมสามารถใช้บังคับได้กับชนชาตินั้น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องทำการวิจัยประวัติศาสตร์กฎหมายเพื่อค้นหาวิวัฒนาการของจิตวิญญาณของชนชาติดังกล่าว ก่อนที่จะมีการบัญญัติกฎหมาย

ประชาชนแต่ละคนล้วนพัฒนาพฤติกรรมทางกฎหมายของตนเอง ที่มีความเฉพาะทั้งทางด้านภาษา มาตรการ และรากฐาน ซึ่งไม่สามารถที่จะนำไปบังคับใช้ได้กับประชาชนประเทศอื่น จิตวิญญาณของประชาชนดำรงอยู่ในกฎหมายของประชาชน ดังนั้นการบัญญัติกฎหมายจึงดำเนินการผ่านพัฒนาการของจิตวิญญาณประชาชนด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ทางกฎหมาย เป็นการศึกษาถึงสิ่งที่มีมาอยู่ก่อนแล้ว รวมถึงวิธีการจัดการกับเรื่องต่างๆ ที่ผ่านมา ซึ่งจะสอดคล้องกับจิตวิญญาณประชาชนที่ถูกแปลความว่าเป็นเจตจำนงของประชาชนในท้ายที่สุด (Sen. 2019: 97)

2. แนวคิดทางกฎหมายของ Savigny

Savigny ไม่เชื่อว่ากฎหมายคือคำสั่งของรัฐอธิปไตย มนุษย์ไม่อาจสร้างกฎหมายด้วยตัวเอง โดยที่ไม่สัมพันธ์กับคุณค่าใดๆ หน้าทีของนักกฎหมายจะต้องสร้างกฎหมายที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับจิตใจของประชาชน ด้วยการนำเสนอว่าการบัญญัติกฎหมายนั้นจะต้องให้ความสำคัญกับจารีตประเพณี และจิตวิญญาณของประชาชนในชาติ (จรัญ โฆษณานันท์. 2547 : 203) ซึ่งก็ส่งผลให้ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ถือเป็นประมวลกฎหมายที่ละเอียดอ่อนและสมบูรณ์ที่สุดในการแบ่งระบบ การใช้ศัพท์ และเทคนิคทางนิติบัญญัติ โดยแนวคิดที่สำคัญของ Savigny สามารถสรุปได้ 3 ทฤษฎีดังนี้ (สมยศ เชื้อไทย. 2548. 115-118)

2.1 ทฤษฎีกฎหมาย เป็นการอธิบายว่ากฎหมายที่แท้จริงคืออะไร โดยเชื่อว่ารากฐานหรือแก่นของกฎหมายคือ “จิตวิญญาณประชาชาติ” (Volkgeist) ซึ่ง Savigny เห็นว่าเกิดจากลักษณะพิเศษของแต่ละชนชาติ ซึ่งมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลง หล่อหลอมไปตามประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม โดยเปรียบ Volkgeist เป็นเสมือนจิตวิญญาณของคนในชาติ ที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ของคน

ในชนชาตินั้นๆ และแสดงออกมาในลักษณะของจารีตประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมาย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้บังคับแห่งจิตใจของประชาชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและตั้งอยู่ด้วยตัวของมันเอง ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “Volksgeist เป็นเสมือนหัวใจที่เต้นไปตามจังหวะของมันเอง” ดังนั้นจึงไม่สามารถจะบัญญัติกฎหมายด้วยเจตจำนงหรือความต้องการของใครได้ แต่ต้องปล่อยให้วิวัฒนาการไปเองเหมือนสิ่งมีชีวิตที่ค่อยๆ เจริญเติบโต ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชนในเรื่องของกฎเกณฑ์การควบคุมคนในสังคมคือ จารีตประเพณีนั่นเอง

2.2 ทฤษฎีวิวัฒนาการของกฎหมาย ซึ่ง Savigny เชื่อว่ากฎหมายเกิดขึ้นจากจิตวิญญาณประชาชาติแล้วพัฒนาการไปเป็นกฎหมายชาวบ้าน ต่อเนื่องไปสู่การเป็นกฎหมายที่พัฒนาปรับปรุงโดยนักกฎหมาย และมองว่า กระบวนการนิติบัญญัติเป็นเพียงแค่การบันทึกผลของนิติศาสตร์เท่านั้น และเน้นย้ำว่า การบัญญัติกฎหมายนั้นต้องมีความระมัดระวัง ไม่บัญญัติกฎหมายตามอำเภอใจ หรือเห็นแก่ผลประโยชน์บางประการซึ่งหาเหตุผล ความสมดุลได้ยาก และอาจไม่เป็นธรรมในท้ายที่สุด

2.3 ทฤษฎีวิชาวนิติศาสตร์ เป็นแนวคิดที่คัดค้านการศึกษากฎหมายที่ยึดติดอยู่เฉพาะแต่กฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ไม่สนใจที่มาและข้อเท็จจริงแวดล้อมอื่นๆ ด้วย Savigny เห็นว่า การศึกษากฎหมายในลักษณะเช่นนี้ จะไม่สามารถเข้าใจกฎหมายได้อย่างถ่องแท้ แต่การศึกษากฎหมายที่แท้จริง ควรพิจารณาในแง่มุมต่างๆ ประกอบกัน เช่นภาษาที่ใช้ในยุคหนึ่ง ย่อมมีความหมายแตกต่างจากภาษาที่ใช้ในภายหลัง ดังนั้นหากต้องการเข้าใจความหมายที่แท้จริงของกฎหมายในอดีต ต้องศึกษาว่าภาษานั้นในอดีตมีความหมายอย่างไร ซึ่ง Savigny ได้เสนอแนวทางการศึกษาที่ใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ภาษามาประกอบกับตรรกวิทยา ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการศึกษาที่ละเอียดอ่อนมาก

จากทั้งสามทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นหากได้มีการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ให้หยั่งถึงจิตวิญญาณประชาชาติและนำมาประกอบกับหลักนิติศาสตร์ในการบัญญัติกฎหมาย ก็จะทำให้ได้กฎหมายที่มีความสอดคล้องกับจิตวิญญาณของประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งในแง่ของจิตวิญญาณประชาชนแล้ว มีความซับซ้อนกว่าเหตุผลตามธรรมชาติ เพราะประกอบไปด้วยอารมณ์ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากข้อเท็จจริงทางสังคม ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์และทางชีววิทยาของคนในชาติ อันเป็นเหตุผลสำคัญที่ใช้อธิบายได้ว่าเหตุใดกฎหมายของแต่ละชนชาติจึงมีความแตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี แม้สำนักกฎหมายประวัติศาสตร์จะมีข้อบกพร่องในการอธิบายถึงความสามารถของรัฐในการใช้อำนาจบัญญัติกฎหมายในปัจจุบันที่ไม่จำเป็นต้องรอให้มีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ กลั่นกรองและเปลี่ยนแปลงไปอย่างยาวนานก็ตาม แต่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นได้ว่า การบัญญัติกฎหมายใดๆ ขึ้นบังคับใช้กับประชาชนนั้น ควรต้องศึกษาบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายนั้นๆ เสียก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนึกร่วมกันของประชาชนในเรื่องดังกล่าวว่ามีอยู่อย่างไร ถึงแม้จะไม่อาจสืบสาวได้ถึงขนาด “จิตวิญญาณประชาชาติ” แต่อย่างน้อยก็ควรได้รับทราบถึงทัศนคติของประชาชนต่อเรื่องที่กฎหมายมุ่งหมายจะบัญญัติขึ้นมีอยู่อย่างไร ดังที่ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน

กฎหมายใดที่ได้ศึกษาทัศนคติของประชาชนเสียก่อนบัญญัติกฎหมายก็จะสามารถคาดการณ์ได้ว่ากฎหมายนั้นจะมีประสิทธิภาพในการบังคับใช้อย่างไม่เป็นการบังคับจิตใจของประชาชนเช่นกัน

แนวคิดสิทธิมนุษยชน

แนวคิดด้านสิทธิมนุษยชนนั้น มีขอบเขตที่แตกต่างไปจากสิทธิตามความหมายโดยทั่วไป เป็นสิทธิที่กล่าวถึงเฉพาะเจาะจงสำหรับบุคคลที่ควรได้รับในฐานะที่เป็นมนุษย์ ซึ่งบางครั้งอาจไม่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับสิทธิที่กฎหมายบัญญัติรองรับไว้ โดยมีข้อสังเกตเกี่ยวกับสิทธิและสิทธิมนุษยชน ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องสิทธิ

“สิทธิ” เป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างละเอียดลึกซึ้งและมีความหมายกว้างขวาง โดย หยุด แสงอุทัย (2556 : 167-168) ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของคำว่าสิทธิ จากนักกฎหมายทั้งของไทยและต่างประเทศไว้ และประสิทธิ์ โฆวิไลกุล (2554 : 136) ได้นำมาอ้างอิงอีกครั้ง ซึ่งหยุด แสงอุทัย ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “สิทธิ” หมายถึง “อำนาจที่กฎหมายให้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครอง” และเห็นว่าควรหมายถึง “ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้” ซึ่งหมายความว่า เป็นประโยชน์ที่กฎหมาย ‘รับรอง’ ว่ามีอยู่และเป็นประโยชน์ที่กฎหมาย ‘คุ้มครอง’ คือ คุ้มครองมิให้มีการละเมิดสิทธิ รวมทั้งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิในกรณีที่มีการละเมิดด้วย” แต่อย่างไรก็ดี ตามความเห็นของหยุด แสงอุทัย เอง ก็มองว่า แม้มีกฎหมายบัญญัติคุ้มครองสิทธิของบุคคลไว้ ก็ไม่ได้หมายความว่า บุคคลนั้นจะมีสิทธิเพียงเพราะเหตุแห่งการได้รับความคุ้มครองนั้น แต่การจะถือว่าเป็น “สิทธิ” ก็ต่อเมื่อเป็นกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ประโยชน์แก่บุคคลไว้โดยเจาะจงและกฎหมายได้คุ้มครองประโยชน์เช่นนั้นไว้ด้วย ซึ่งบุคคลผู้ได้รับประโยชน์นั้นสามารถใช้สิทธิทางศาลเพื่อบังคับให้เป็นไปตามสิทธิของตนได้

นอกจากนี้ สมยศ เชื้อไทย (2555. 135-137) มองว่า “สิทธิ” หมายถึง “อำนาจอันชอบธรรมหรือความชอบธรรมที่บุคคลสามารถใช้ยื่นต่อผู้อื่นเพื่อคุ้มครองหรือรักษามลประโยชน์อันเป็นส่วนที่พึงมีพึงได้ของบุคคลนั้น” ซึ่งคล้ายคลึงกับความหมายที่หยุด แสงอุทัย ได้อธิบายไว้ อย่างไรก็ตาม สมยศ เชื้อไทย ยังได้อธิบายองค์ประกอบของสิทธิออกเป็น 4 ข้อ ประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

1.1 สิทธิจะต้องเป็นความชอบธรรม หมายถึงเป็นของความถูกต้องที่กระทำการ หรือได้รับประโยชน์ต่างๆ แต่อาจมีข้อยกเว้นได้ในบางกรณี เช่น การใช้สิทธิเรียกร้องหลังขาดอายุความ ลูกหนี้อาจปฏิเสธไม่ยอมชำระหนี้ได้ ซึ่งจะเรียกว่าชอบธรรมก็ยังไม่ถูกต้อง หรือ การครอบครองทรัพย์สินตามมาตรา 1382 เป็นต้น

1.2 สิทธิจะต้องมีบุคคลเป็นผู้ถือสิทธิ หรือ “ผู้ทรงสิทธิ” โดยเป็นได้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล โดยบุคคลธรรมดาอาจมีสิทธิได้เมื่อมีสภาพบุคคลซึ่งเริ่มเมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก และ

นิติบุคคลก็อาจมีสิทธิต่างๆ ได้เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิที่โดยสภาพมิได้เฉพาะกับบุคคลธรรมดาเท่านั้น

1.3 สิทธินั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ยันกับบุคคลอื่นได้ นั้นหมายความว่า จะต้องมิบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งจะกลายเป็นผู้ที่มี “หน้าที่” บางประการต่อผู้ทรงสิทธินั้น

1.4 สิทธิจะต้องมีเนื้อหา หรือ “เนื้อหาแห่งสิทธิ” ซึ่งจะต้องสามารถระบุได้ว่าประโยชน์อันใดที่มุ่งยืนยัน ปกป้อง หรือคุ้มครอง ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งสิ่งที่รูปร่างหรือไม่มีรูปร่างก็ได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าลักษณะของสิทธินั้น ให้ความสำคัญกับสิ่งที่กฎหมายกำหนดและคุ้มครองให้ ซึ่งจะแตกต่างจากสิทธิมนุษยชนที่มนุษย์ทุกคนล้วนมีอยู่กับตัวแม้ว่าจะไม่มีกฎหมายของรัฐบัญญัติรับรองไว้ก็ตาม เพราะเป็นสิทธิที่อยู่ติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่กำเนิด โดยจะได้มีการกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างสิทธิตามกฎหมายและสิทธิมนุษยชนในหัวข้อต่อไป

2. ความหมายของสิทธิมนุษยชน

การนิยามความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” นั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างทำได้ยาก เนื่องจากแนวคิดที่มาของสิทธิมนุษยชนนั้นมาจากหลายหลายแนวคิด อาจแตกต่างกันทางด้านอุดมการณ์ทางความคิด ระบอบการปกครอง ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม แต่ละพื้นที่ในโลก ในเบื้องต้น ปรากฏคำว่า สิทธิตามธรรมชาติ (Natural Right) สิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Right) สิทธิของมนุษย์ (Right of Man) และคำว่า สิทธิมนุษยชน (Human Right) ซึ่งทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสิทธิพื้นฐานที่มนุษย์ควรมีในฐานะที่เป็นมนุษย์

มีนักวิชาได้พยายามให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่า สิทธิมนุษยชน ไว้อยู่หลายท่าน เช่น อุดมศักดิ์ สิทธิพงษ์ (2555 : 15) แปลความหมายตามตัวอักษรว่า หมายถึง “สิทธิของความเป็นมนุษย์ ผู้ที่เป็นมนุษย์ย่อมมีสิทธิดังกล่าวตั้งแต่เกิดจนตายโดยปราศจากเงื่อนไขหรือข้อจำกัดทางกฎหมาย” สำหรับ จรรย์ โฆษณานันท์ (2559 : 57) นิยามว่า “เป็นสิ่งที่มาเองโดยธรรมชาติ (Natural) ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด (Inborn) และไม่อาจถูกพรากโอนไปจากตัวเราได้ (Inalienable)” ในขณะที่ชำนาญ จันทร์เรือง (2551 : 10-11) เห็นว่าเป็น “สิทธิประจำตัวของมนุษย์ทุกคนที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคนที่ต้องได้รับในฐานะที่เป็นมนุษย์ ซึ่งทำให้คนๆ นั้น มีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความเหมาะสมแก่การเป็นมนุษย์ และสามารถมีการพัฒนาตนเองได้” ดังนั้นหากจะสรุปความหมายของคำว่าสิทธิมนุษยชน อาจได้ความหมายว่า คือ “สิทธิที่มนุษย์มีติดตัวมาแต่กำเนิด อันเป็นสิทธิที่มนุษย์พึงมีพึงได้รับในฐานะที่เป็นมนุษย์เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้

อย่างเหมาะสมแก่การเป็นมนุษย์ และไม่มีผู้ใดจะพรากสิทธินี้ไปจากมนุษย์ได้” (มงคล เจริญจิตต์. 2560 : 7)

อย่างไรก็ดี คำว่า สิทธิมนุษยชนเพียงจะมีปรากฏอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมเมื่อมีการก่อตั้งสหประชาชาติ โดยปรากฏในอารัมภบทของกฎบัตรสหประชาชาติ แต่ก็ไม่ได้มีการนิยามความหมายของคำว่าสิทธิมนุษยชนไว้แต่อย่างใด ทั้งนี้ในอารัมภบทดังกล่าว ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของสหประชาชาติไว้ว่า “เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อในสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ในศักดิ์ศรีและคุณค่าของมนุษยชาติ (To reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person...)” (United Nation. online. n.d.)

3. หลักการของสิทธิมนุษยชน

หลักการพื้นฐานที่เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล อันถือเป็นหลักการที่บ่งบอกได้ถึงลักษณะสำคัญของสิทธิมนุษยชนปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (2557 : 5-7; มงคล เจริญจิตต์. 2560 : 7-8) ได้สรุปสาระสำคัญไว้ดังนี้

3.1 เป็นสิทธิธรรมชาติ ตีความว่าแต่กำเนิด โดยถือว่ามนุษย์ทุกคนนั้นมีศักดิ์ศรีประจำตัวมาตั้งแต่เกิด ไม่มีใครมอบให้ เป็นสิ่งที่ธรรมชาติได้กำหนดขึ้นในมนุษย์ทุกคน ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้หมายถึง คุณค่าของคนในฐานะที่บุคคลคนนั้นได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งแยก

3.2 เป็นสากลและไม่สามารถถ่ายโอนกันได้ หมายถึง เป็นสิทธิของคนทุกคน ไม่มีพรมแดน คนทุกคนมีสิทธิเช่นเดียวกัน เพราะโดยหลักการแล้วถือว่า คนทุกคนย่อมถือว่าเป็นคนไม่ว่าอยู่ที่ใดในโลก ไม่ว่าจะเชื้อชาติ สัญชาติ เหล่ากำเนิดใดก็ตาม ย่อมมีสิทธิมนุษยชนประจำตัวทุกคนไป และย่อมไม่สามารถโอนให้กันได้ เพราะว่าทุกคนมีสิทธินี้ติดประจำตัวทุกคนอยู่แล้ว ไม่สามารถมอบอำนาจ หรือสิทธิดังกล่าวนี้ให้กับบุคคลอื่นได้

3.3 เป็นสิทธิที่ไม่สามารถแยกออกเป็นส่วนๆ ได้ ในที่นี้หมายถึง สิทธิมนุษยชนนั้นไม่มีส่วนหนึ่งส่วนใดที่จะมีความสำคัญไปกว่าส่วนอื่นๆ ทุกส่วนล้วนมีความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์ ดังนั้นจะส่งเสริมเพียงแค่ด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ ย่อมถือเป็นการขัดต่อหลักการของสิทธิมนุษยชน

3.4 เป็นสิทธิที่ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและห้ามเลือกปฏิบัติ คือ การให้ทุกคนได้มีโอกาสในการเข้าถึงสิทธิต่างๆ อย่างเท่าเทียม ดังนั้น หากบุคคลใดอยู่ในสถานการณ์พิเศษที่ทำให้มีข้อจำกัดในโอกาสแห่งการเข้าถึงสิทธิ เช่น เป็นผู้พิการ เป็นผู้ป่วย เป็นเด็ก ก็อาจจะได้รับสิ่งจำเป็นเฉพาะ

สำหรับสถานการณ์พิเศษนั้น เช่น การมีบันไดสำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งแน่นอนผู้พิการอาจจะไม่สามารถใช้งานได้ จึงจัดทางลาดไว้ให้กับคนพิการให้สามารถเดินทางได้สะดวก เป็นต้น ซึ่งตรงนี้แสดงให้เห็นว่า การได้ในสิ่งที่เหมือนกันหรือเท่ากันไม่ได้หมายถึงความเสมอภาคเสมอไปนั่นเอง

หากได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาคกัน อาจเป็นผลให้เกิดการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมเกิดขึ้น ดังนั้นหากเป็นกรณีที่ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความเท่าเทียม แต่ผู้ปฏิบัตินั้นกับเลือกกระทำต่อบุคคลหนึ่งอย่างหนึ่ง แต่ปฏิบัติต่อบุคคลหนึ่งอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ เช่น การรักษาพยาบาล เจ้าหน้าที่จะต้องรักษาพยาบาลให้กับผู้ป่วยอย่างเท่าเทียมกัน แต่หากมีผู้ป่วยที่เป็นคนต่างด้าว หรือผู้ป่วยเอดส์มารักษา ซึ่งจะต้องให้บริการอย่างเท่าเทียมกับผู้ป่วยโดยทั่วไป กลับไม่ยอมรับรักษาหรือไม่ให้บริการที่ดีเหมือนผู้ป่วยอื่น เช่นนี้ถือเป็นการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม

3.5 เป็นสิทธิที่ประชาชนมีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น ซึ่งประชาชนทุกคน ทุกกลุ่ม หรือประชาสังคมย่อมมีส่วนร่วมในการเข้าถึง กำหนด สอดส่อง ผลักดัน และได้รับประโยชน์จากสิทธิต่างๆ ในด้านสิทธิมนุษยชน

3.6 เป็นสิทธิที่สามารถตรวจสอบได้โดยใช้หลักนิติธรรม ในส่วนนี้ให้ความสำคัญกับรัฐและองค์กรต่างๆ ที่มีหน้าที่ในการก่อให้เกิดสิทธิมนุษยชน ต้องมีหน้าที่ดำเนินการเพื่อให้สิทธิมนุษยชนนั้นได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังในรัฐของตน มีมาตรการการปกครองโดยหลักนิติธรรมหรือปกครองโดยอาศัยกฎหมายอย่างเที่ยงธรรม ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย มีความเท่าเทียมเมื่ออยู่ต่อหน้ากฎหมาย

4. ความแตกต่างระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิทธิตามกฎหมาย

บุคคลโดยปกติมักจะได้รับ ความคุ้มครองตามกฎหมาย และมีสิทธิตามกฎหมายตั้งแต่เกิดหรือบางกรณีก็ได้รับความคุ้มครองตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา (เช่นตามกฎหมายไทยมาตรา 15 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) แต่อย่างไรก็ดี สิทธิมนุษยชนนั้นมีความแตกต่างจากสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ซึ่งในขณะเดียวกันสิทธิมนุษยชนบางกรณีก็อาจเป็นสิทธิตามกฎหมายด้วย โดยมีข้อสังเกตดังนี้ (อุดมศักดิ์ สิทธิพงษ์. 2555 : 25-26; มงคล เจริญจิตต์. 2560 : 12-15)

4.1 สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิตามธรรมชาติ เป็นสิทธิที่มนุษย์มีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด แม้ไม่มีกฎหมายบัญญัติคุ้มครองไว้ สิทธินั้นมนุษย์ก็ย่อมมีอยู่ทุกคน เพียงแต่อาจมีกฎหมายบัญญัติคุ้มครองสิทธิบางประการให้มีความชัดเจนอย่างเป็นทางการเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันรัฐต่างๆ ก็มีการออกกฎหมายเพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิดังกล่าวเป็นจำนวนมาก

ส่วนสิทธิตามกฎหมายเป็นสิทธิที่เกิดขึ้นเพราะรัฐกำหนดหรือบัญญัติคุ้มครองให้ เช่น ความสามารถในการประดิษฐ์คิดค้นหรือสร้างสรรค์งานของมนุษย์ ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น นั้นหมายความว่า ในบางกรณี หากไม่มีกฎหมายบัญญัติรับรองไว้ สิทธิดังกล่าวย่อมไม่อาจจะมีขึ้นได้ บางครั้งเป็นการบัญญัติขึ้นมาตามพัฒนาการของสังคม และเทคโนโลยี เพื่อให้เท่าทันต่อความเจริญก้าวหน้าของโลก

4.2 สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ไร้พรมแดน หมายความว่า ในฐานะที่เป็นมนุษย์ย่อมมีสิทธินี้ อยู่ติดตัวไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใดบนโลกใบนี้ ถือว่าทุกคนมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกัน เช่น สิทธิในชีวิต เป็นต้น จะเห็นได้ว่าอาณาเขตหรืออำนาจอธิปไตยของรัฐก็ไม่สามารถขวางกั้นสิทธิของมนุษย์เช่นนี้ได้ ในขณะที่สิทธิ ตามกฎหมายเป็นสิทธิที่มีขอบเขต เป็นสิทธิที่จะสามารถยกอ้างขึ้นใช้ หรือแสวงหาประโยชน์จากสิทธินั้น ได้ก็แต่เฉพาะภายเขตอำนาจของรัฐนั้น

4.3 สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคน สิทธินี้ถือเป็นของทุกๆ คน เช่น ทุกคนที่เกิด มาจะมีสิทธิในชีวิต ร่างกาย โดยเท่าเทียมกันในประการที่จะปราศจากการถูกประทุษร้าย หรือถูกทำ ละเมิดโดยบุคคลอื่น ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดมาโดยมีสีผิว เพศ เชื้อชาติ หรือพูดภาษาใด ก็ล้วนมีสิทธิเช่นนี้ติด ตัวกันทุกคน ไม่แตกต่างกัน แต่สิทธิตามกฎหมายในบางกรณีเป็นสิทธิเฉพาะของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ใน ลักษณะของสิทธิของปัจเจก เช่น สิทธิในการได้รับใบขับขี่ ก็สงวนไว้เฉพาะผู้ที่สามารถสอบผ่านการขอ ใบอนุญาตขับขี่ได้ เป็นต้น สิทธิในลักษณะเช่นนี้จึงไม่ใช่เป็นสิทธิที่ทุกคนจะได้รับ และอาจมีเงื่อนไขในการ ให้ได้มาซึ่งสิทธิ

4.4 สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่เป็นนิรันดร์ ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่ และนำไปใช้ได้จริงใน ทุกยุคทุกสมัยตราบเท่าที่โลกนี้ยังมีมนุษย์ดำรงอยู่ เป็นสิทธิที่ไม่สูญสิ้นไปด้วยอำนาจอย่างใดๆ ของรัฐหรือ กลุ่มบุคคลใด เป็นสิทธิที่ไม่สามารถพรากโอนไปจากบุคคลหนึ่งบุคคลใด แม้จะฆ่าบุคคลนั้นให้ตายไป ก็เป็นสิทธิที่จะอ้างได้ว่าบุคคลนั้นไม่ควรถูกละเมิดด้วยการฆ่าเช่นนั้น ส่วนสิทธิตามกฎหมาย เป็นสิทธิ ที่ใช้ได้อย่างจำกัดภายในระยะเวลาหนึ่ง อาจถูกแก้ไข เปลี่ยนแปลง ยกเลิก หรือสิ้นสุดลงได้ เช่น สิทธิใน ทรัพย์สินที่อาจสูญสิ้นไปเมื่อทรัพย์สินนั้นบอบสลายเสียหายไป หรือสิทธิบางอย่างมีอายุแห่งการคุ้มครอง แห่งสิทธิ เช่น สิทธิในสิทธิบัตร ที่มีอายุการคุ้มครองเพียงแค่ 20 ปีเท่านั้น และเมื่อพ้นระยะเวลาแล้วก็จะ แสวงหาประโยชน์จากสิทธิเหล่านี้อีกไม่ได้ เป็นต้น

4.5 สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิเฉพาะตัวของมนุษย์ ไม่สามารถจำหน่าย จ่าย โอนให้กับบุคคล อื่นใดได้ไม่ว่าโดยทางใด เป็นสิทธิที่ติดอยู่กับตัวบุคคลนั้น ไม่มีใครสามารถพรากสิทธินี้ไปได้ และไม่มีผู้ใดใช้ สิทธิแทนกันได้ แต่สำหรับสิทธิตามกฎหมาย เช่น กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง สามารถโอนให้แก่กันได้ทั้ง

โดยทางนิติกรรม เช่น ซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้ หรือโดยทางมรดก หรือแม้กระทั่งการสละสิทธิในสิทธิเหล่านั้นก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน

4.6 สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ปราศจากสภาพบังคับ โดยพื้นฐานแล้วสิทธิมนุษยชนไม่มีสภาพบังคับ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงปฏิบัติต่อกันอย่างในฐานะเพื่อนมนุษย์อย่างเดียวกันกับตน ทั้งนี้สภาพบังคับที่เกิดขึ้น ก็เนื่องมาจากการนำหลักสิทธิมนุษยชนไปบัญญัติคุ้มครองไว้ในกฎหมาย เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตาย เป็นทั้งหลักการของสิทธิมนุษยชน และหลักกฎหมายที่สามารถมีสภาพบังคับ คือ กำหนดโทษได้ เป็นต้น ในขณะที่สิทธิตามกฎหมายโดยทั่วไปนั้น รัฐมักจะกำหนดสภาพบังคับแห่งสิทธิไว้เมื่อกฎหมายบัญญัติให้กระทำการหรือไม่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น การกำหนดให้การขัดขืนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ประชาชนอาจจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย เป็นต้น

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า สิทธิมนุษยชนนั้นอาจมีความคาบเกี่ยวกับสิทธิตามกฎหมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าสิทธิมนุษยชนเหล่านั้น รัฐจะนำไปกำหนดคุ้มครองไว้อย่างชัดเจนเป็นกฎหมายภายในเพื่อบังคับใช้หรือไม่ ถ้ามีการบัญญัติไว้ก็จะมีทั้งสถานะเป็นสิทธิมนุษยชนและสิทธิตามกฎหมาย แต่หากกล่าวถึงสิทธิตามกฎหมายเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่ครอบคลุมถึงสิทธิมนุษยชน เพราะบางกรณีรัฐก็อาจจะไม่ให้ความกำกับสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนควรได้รับ เช่น การปฏิบัติต่อบุคคลหรือประชาชนอย่างไม่เลือกปฏิบัติ การให้สิทธิแก่ผู้ลี้ภัยสงคราม ซึ่งกฎหมายบางประเทศก็ยังไม่กำหนดให้การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในลักษณะนี้ เป็นต้น

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

การดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการยืนยันถึงการมีอยู่ของสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในปี ค.ศ. 1948 เมื่อมีการรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเอกสารที่วางกรอบเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนฉบับแรก เอกสารฉบับนี้ถือเป็นเอกสารที่ประนอมทางความคิดด้านสิทธิมนุษยชนทั้งทางฝั่งตะวันตกซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสิทธิมนุษยชนสากลที่เน้นสิทธิของปัจเจกชน กับแนวคิดตะวันออกซึ่งเป็นแนวคิดที่สะท้อนมุมมอง อุดมคติด้านสังคมนิยม วิถีเอเชีย วัฒนธรรม จารีตประเพณี และการให้คุณค่ากับสังคมเข้าด้วยกัน ดังเห็นได้จากเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลฉบับนี้

เนื้อหาของสิทธิมนุษยชนในปฏิญญาดังกล่าวครอบคลุมเนื้อหาที่สามารถแบ่งประเภทของสิทธิได้ 2 ประเภทใหญ่ คือ สิทธิของพลเมืองและการเมือง และ สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

สามารถแบ่งแยกย่อยได้ทั้งหมด 28 ข้อ แบ่งเป็นสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองข้อ 1-21 และสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมข้อ 22-28 รวมถึงกำหนดมาตรการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอีก 2 ข้อ โดยสิทธิดังกล่าวมีสาระสำคัญดังนี้ (กรมองค์การระหว่างประเทศ. 2551 : 20-31)

1. ยืนยันถึงความเป็นอิสระ เสรีภาพ ความเสมอภาค รวมถึงการปฏิบัติต่อกันฉันท์พี่น้อง
2. ความเท่าเทียมกันของมนุษย์นี้จะต้องไม่มีความแตกต่างกันโดยปราศจากการแยงแยกไม่ว่าจะเพราะเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมือง รวมไปถึงเรื่องความแตกต่างด้านสังคม ทรัพย์สิน หรือกำเนิด และต้องไม่แตกต่างกันเพราะสถานะทางการเมือง ทางกฎหมายหรือทางระหว่างประเทศของรัฐแต่ละรัฐหรือประเทศ
  3. มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะมีชีวิต มีเสรีภาพ และมีความมั่นคงแห่งร่างกาย
  4. ห้ามมิให้บังคับบุคคลใดเป็นทาส และห้ามการค้าทาสในทุกรูปแบบ
  5. ห้ามกระทำการอันเป็นการทรมาน การลงโทษอย่างโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม
  6. ทุกคนจะต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด
  7. ทุกคนล้วนมีสิทธิเสมอเหมือนกันตามกฎหมาย โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ และชอบที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิของตนอย่างไม่เลือกปฏิบัติ
  8. ทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการเยียวยาจากศาลหากมีการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานซึ่งตนได้รับตามกฎหมายหรือตามรัฐธรรมนูญ
  9. บุคคลจะถูกจับกุม กักขัง เนรเทศตามอำเภอใจไม่ได้
  10. การพิจารณาคดีจะต้องกระทำอย่างเสมอภาค เป็นธรรม และเปิดเผยจากศาลที่เป็นอิสระและไม่ลำเอียง
  11. (1) การพิจารณาลงโทษบุคคลใดนั้นจะต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ และ (2) บุคคลจะไม่ถูกลงโทษหากไม่มีกฎหมายบัญญัติให้การกระทำนั้นเป็นความผิด รวมถึงโทษมากกว่าที่มีขณะกระทำไม่ได้
  12. สิทธิในความเป็นส่วนตัว ครอบครัว เคหสถาน การสื่อสาร รวมถึงเกียรติยศ ชื่อเสียงจะต้องได้รับการคุ้มครอง ไม่ถูกแทรกแซงหรือถูกลบหลู่
  13. (1) ถือเป็นเสรีภาพของบุคคลในการย้ายถิ่นฐานภายในประเทศของตน และ (2) มีสิทธิที่จะออกจากประเทศใดก็ได้ รวมถึงมีสิทธิที่จะกลับเข้าสู่ประเทศภูมิลำเนาของตน

14. (1) บุคคลย่อมมีสิทธิพำนักในประเทศอื่นเพื่อลี้ภัยจากการประหัตประหาร และ (2) จะกล่าวอ้างสิทธินี้ต่อความผิดซึ่งมิใช่ความผิดทางการเมืองไม่ได้ (ดังนั้นก็ลี้ภัยจากการประหัตประหาร หรือความผิดทางการเมืองได้)

15. (1) บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับสัญชาติหนึ่ง และ (2) บุคคลจะต้องไม่ถูกถอนสัญชาติโดยพลการ

16. (1) บุคคลย่อมเสรีภาพในการสมรสโดยปราศจากการจำกัดเพราะเชื้อชาติ สัญชาติหรือศาสนา และมีสิทธิเท่าเทียมกันในการสมรส (2) การสมรสต้องกระทำโดยความยินยอมอย่างอิสระเต็มที่ และ (3) ครอบครัวถือเป็นหน่วยสำคัญตามธรรมชาติของสังคม ซึ่งจะต้องได้รับการคุ้มครองจากสังคมและรัฐ

17. (1) บุคคลย่อมมีสิทธิในทรัพย์สินได้ ทั้งในลักษณะทรัพย์สินส่วนตัวหรือร่วมกัน และ (2) สิทธินี้จะไม่ถูกทำให้เสียไปโดยพลการ

18. บุคคลย่อมเสรีภาพในความคิด มโนธรรม ศาสนา รวมไปถึงเสรีในการเปลี่ยนหรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

19. บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือแสดงออกโดยปราศจากการแทรกแซง

20. (1) ทุกคนมีเสรีภาพของบุคคลในการชุมนุมหรือก่อตั้งสมาคมอย่างสันติ และ (2) จะไม่ถูกบังคับให้เข้าเป็นสมาชิกของสมาคม

21. (1) มีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในรัฐบาลทั้งทางตรงหรือผ่านผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งอย่างอิสระ และ (2) สิทธิใช้บริการสาธารณะของประเทศตนโดยเท่าเทียม รวมถึง (3) มีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งรัฐบาลเป็นครั้งคราวด้วยการออกเสียงด้วยวิธีลับและอิสระ

22. ทุกคนย่อมมีสิทธิในความมั่นคงทางสังคม เข้าถึงสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันจำเป็นสำหรับศักดิ์ศรีของตน รวมถึงสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างอิสระผ่านความพยายามของรัฐและความร่วมมือระหว่างประเทศ ตามความสามารถของแต่ละรัฐ

23. (1) มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิในการทำงาน เลือกทำงานในเงื่อนไขที่ยุติธรรม ได้รับการคุ้มครองจากการว่างงาน โดย (2) จะต้องได้รับค่าตอบแทนที่เท่าเทียมและไม่มีการเลือกปฏิบัติใดๆ และ (3) รายได้นั้นต้องยุติธรรมตามควรแห่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ รวมไปถึง (4) มีสิทธิเข้าร่วมสหพันธกรรมกร เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของตนได้

24. ทุกคนมีสิทธิในการพักผ่อน มีเวลาว่างจากการทำงาน มีสิทธิได้รับวันหยุดโดยได้รับค่าตอบแทนด้วย

25. (1) ทุกคนมีสิทธิได้รับมาตรฐานครองชีพที่เพียงพอมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การดูแลรักษาทางการแพทย์ มีหลักประกันการว่างงาน การเจ็บป่วย การเป็นหม้าย พิการ หรือชราภาพ (2) สำหรับแม่และเด็กจะต้องได้รับการดูแลไม่ว่าเด็กนั้นจะเป็นบุตรที่ชอบหรือไม่ชอบด้วย กฎหมายก็ตาม

26. (1) ทุกคนมีสิทธิในการได้รับการศึกษา ซึ่ง (2) การศึกษาจะต้องมุ่งพัฒนาคน ส่งเสริม เคารพสิทธิมนุษยชน และเข้าใจเสรีภาพขั้นพื้นฐาน โดย (3) บิดามารดามีสิทธิเบื้องต้นในการเลือก การศึกษาสำหรับบุตร

27. (1) ทุกคนมีสิทธิเกี่ยวกับการเข้าร่วมทางวัฒนธรรมของชุมชน ความบันเทิง ศิลปะ เทคโนโลยี รวมถึง (2) มีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองทางศิลปกรรม จากประติมากรรมใดๆ ทาง วิทยาศาสตร์ ทางวรรณกรรม และทางศิลปกรรม ที่ตนเป็นผู้สร้าง

28. ทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับประโยชน์จากระเบียบทางสังคมและระหว่างประเทศเพื่อให้เป็น ผลสำเร็จตามปฏิญญาฉบับนี้

29. ข้อนี้เป็นการกำหนดให้ทุกคนล้วนมีหน้าที่ต่อชุมชนของตนเองเนื่องจากชุมชนนั้นย่อมเป็น พื้นທີ່ที่มนุษย์คนนั้นจะสามารถพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองได้อย่างเสรีและเต็มที่เท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งการใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลจะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมายเพียงเท่าที่เป็นการคำนึงและเคารพถึง สิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่นตามข้อกำหนดของศิลปกรรม ความสงบเรียบร้อยของสังคม สวัสดิการ โดยทั่วไปในสังคมประชาธิปไตย รวมไปถึงจะต้องไม่เป็นการใช้สิทธิให้ขัดต่อวัตถุประสงค์และหลักการของ สหประชาชาติ

30. กำหนดถึงการตีความปฏิญญาฉบับนี้ว่าจะตีความเป็นไปในลักษณะอนุญาตให้รัฐหรือ ชุมชน สังคมใดจะดำเนินกิจกรรมใดๆ เพื่อเป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพตามปฏิญญาฉบับนี้ไม่ได้

สาระสำคัญของปฏิญญาสากลนี้ถึงว่าจะกำหนดเกี่ยวกับเนื้อหาของสิทธิมนุษยชนอย่าง กว้างขวาง และไม่พยายามลงลึกในรายละเอียดของสิทธิว่ามีอยู่อย่างไร แต่ก็ถือเป็นเนื้อหาเบื้องต้นที่ สำคัญในการกำหนดเนื้อหาของการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนในความตกลงระหว่างประเทศที่สำคัญอื่นๆ ในภายหลัง

แนวคิดเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐกับประชาชน และระหว่างองค์กรของรัฐด้วยกันเอง โดยมีแนวคิดที่สำคัญต่อการจัดทำรัฐธรรมนูญ คือ

แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) ซึ่งหมายถึง แนวคิดที่ใช้รัฐธรรมนูญแบบลายลักษณ์อักษร เป็นเครื่องมือในการกำหนดรูปแบบการเมืองการปกครอง การวางโครงสร้าง การกำหนดอำนาจหน้าที่ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่างๆ ในการปกครอง มีกลไกการควบคุม หรือคานอำนาจ ยอมรับและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน มีการแบ่งอำนาจและองค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตย (ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์. 2563: 29-31) ทั้งนี้ แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม มีหลักการที่สำคัญดังนี้ (เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์. 2548)

1. แนวคิดสัญญาประชาคม (Social Contract) ถือเป็นแนวคิดที่สำคัญของรัฐธรรมนูญนิยม ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ ประชาชนเป็นที่มาของอำนาจ และประการที่สอง รัฐถือเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นด้วยเจตจำนงและความยินยอมของสมาชิกของคนในสังคม (สมชาย ปรีชาศิลปกุล. ม.ป.ป. : 35) โดยแนวคิดนี้ถือเป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นมาเพื่ออธิบายอำนาจและข้อจำกัดอำนาจของรัฐ (จรัญ โฆษณานันท์. 2559 : 110) ทั้งนี้แนวคิดสัญญาประชาคมมีการพัฒนาปรับปรุงแนวคิดที่สำคัญ โดยนักคิด 3 คน คือ โทมัส ฮอบส์, จอห์น ลอค และชอง ซาค รูโซ (กุลวดี มกรภิรมย์ และสภัทรา นิลวัชร วรรณพิณ. 2553 : 114-115, 119-121; สมชาย ปรีชาศิลปกุล. ม.ป.ป. : 35-39)

1.1 โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เชื่อว่า เป้าหมายสำคัญของรัฐบาลและกฎหมายคือ การสร้างความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้น ประชาชนจึงจำเป็นต้องมอบอำนาจที่มีอยู่ของตนให้กับรัฐอย่างเด็ดขาดเพื่อให้รัฐปกป้องคุ้มครองดูแลตน ประชาชนไม่มีสิทธิที่จะปฏิเสธการใช้อำนาจของรัฐ ด้วยเห็นว่าการปกครองที่เลวร้ายเทียบไม่ได้กับความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นในสภาวะไร้รัฐหรือสภาวะสงคราม เว้นแต่ รัฐจะล้มเหลวในการปกครองอย่างสิ้นเชิง อำนาจนั้นถึงจะกลับคืนไปยังประชาชน

1.2 จอห์น ลอค (John Locke) เชื่อว่า ตามธรรมชาตินั้น มนุษย์มีสิทธิของตนอยู่ตามธรรมชาติ สิทธินี้มีอยู่ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ไม่อาจถูกยกเลิกเพิกถอน และถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน รัฐมีขึ้นก็เพื่อปกป้องสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์นี้ โดยผู้ปกครองนั้นมาจากเสียงข้างมากของประชาชน ถือได้ว่าประชาชนได้มอบอำนาจที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นให้กับผู้ปกครอง แต่ไม่ใช้การมอบอำนาจอย่างเด็ดขาดให้กับรัฐ ดังนั้นหากผู้ปกครองใช้อำนาจเป็นการละเมิดสิทธิของประชาชน ประชาชนก็สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงและเพิกถอนอำนาจของผู้ปกครองได้

1.3 ฌอง ฌาค รูโซ (Jean Jacques Rousseau) มีแนวคิดที่พยายามสร้างหลักการปกครองที่ควรจะเป็นและมีความชอบธรรม โดยเชื่อว่า ตามธรรมชาติมนุษย์อยู่ในสภาวะที่ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ ดังนั้นการทำสัญญาประชาคมก็เพื่อสร้างสภาวะที่ปลอดภัยให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ โดยการตกลงกันของคนในสังคมสร้างเจตจำนงร่วมกัน หรือที่เรียกว่า

“เจตจำนงทั่วไป (General Will)” ซึ่งเจตจำนงทั่วไปนี้ มีลักษณะเป็นสิ่งที่ตั้งงำทั่วไปที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงออกหรือกำหนดขึ้น โดยถือว่าเสรีภาพและความเสมอภาคเป็นแก่นแท้ของความสุขของมนุษย์ และผู้ปกครองมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติหรือดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงที่ประชาชนได้มอบไว้ และจะต้องปกป้องคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน (จรัญ โฆษณานันท์. 2559 : 119) หากรัฐไม่สามารถดำเนินการได้หรือล้มเหลว ก็สามารถเพิกถอนผู้ปกครองได้

2. หลักความเป็นสูงสุดของรัฐธรรมนุญ (Supremacy of The Constitutional) ซึ่งมีอิทธิพลสำคัญมาจากรัฐธรรมนูญของประเทศประชาธิปไตย ซึ่งให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ตามทฤษฎีความบริสุทธิ์แห่งกฎหมายที่ถือว่ารัฐธรรมนูญอยู่สูงกว่ากฎหมายอื่นใด และเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่กฎหมายอื่น ทำให้กฎหมายที่ออกตามอำนาจแห่งรัฐธรรมนูญ จะขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้ และเมื่อรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่รับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน หลักความเป็นสูงสุดดังกล่าวนี้จึงเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เพราะกฎหมายอื่นใดที่มีลำดับศักดิ์ต่ำกว่า ย่อมไม่สามารถละเมิดสิทธิของประชาชนตามที่ได้มีการคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ

3. ทฤษฎีการแบ่งแยกการใช้อำนาจธิปไตย หลักการแบ่งแยกอำนาจนี้มีความสำคัญอย่างมากต่อแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม เพราะทำให้เกิดการถ่วงดุลและมีการตรวจสอบอำนาจ (Check and Balance) ไม่ให้มีการผูกขาดไว้ที่บุคคลหรือคณะบุคคลเพียงกลุ่มเดียว ส่งผลสำคัญต่อการปกป้องคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน หลักการแบ่งแยกอำนาจนี้เกิดขึ้นโดยมองเตสกีเออ (Montesquieu) ที่ได้เสนอแนวคิดการแบ่งแยกอำนาจธิปไตยไว้ 3 อำนาจ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ เพื่อให้เกิดดุลยภาพแห่งการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งไม่ได้มีลักษณะเป็นการแบ่งอำนาจกันอย่างเด็ดขาดจากกัน หากแต่จะต้องถ่วงดุลและคานอำนาจระหว่างกัน ถือเป็นกำหนัดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐไม่ให้ใช้อำนาจจนกระทบสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

4. หลักนิติรัฐ ถือเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนประการหนึ่ง เนื่องจากเป็นหลักการที่กำหนดให้การใช้อำนาจของรัฐนั้นจะต้องเป็นไปอย่างชอบธรรม เทิดทูนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้พ้นจากการใช้อำนาจอย่างอำเภอใจของรัฐ โดยรัฐจะกระทำการอันกระทบสิทธิของประชาชนได้ต่อเมื่อกฎหมายให้อำนาจและกระทำเพียงเพื่อประโยชน์สาธารณะที่อยู่เหนือกว่าเอกชนเท่านั้น ภายใต้กรอบ “การกระทำทางปกครองต้องชอบด้วยกฎหมาย”

แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงถือเป็นหลักการสำคัญในการปกป้องคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพประชาชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนควรได้รับในฐานะที่เป็น

มนุษย์ ทั้งในฐานะที่ประกันความสูงสุดของรัฐธรรมนูญ กำหนดหลักการสำคัญในการใช้อำนาจของรัฐที่ต้องชอบด้วยกฎหมาย มีการตรวจสอบและถ่วงดุล เพื่อไม่ให้มีการใช้อำนาจจนเกินขอบเขต ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการมีรัฐอีกด้วย

ระบบศาลในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 3 บัญญัติว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ” ดังนั้นเป็นการแบ่งอำนาจอธิปไตยออกเป็น 3 ส่วน คือ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการและอำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งในส่วนอำนาจตุลาการนั้น พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจผ่านศาลเพื่อวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท โดยยึดหลักที่สำคัญคือการปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักนิติธรรม อันเป็นหลักการแห่งกฎหมายที่เกื้อหนุนศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และยอมรับเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (ไพโรจน์ วายุภาพ. 2564 : 14) ในขณะที่มาตรา 188 แห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าว ได้กล่าวถึง หลักประกันที่สำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้กับประชาชน โดยบัญญัติว่า “การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเป็นอำนาจของศาล ซึ่งต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์... (วรรค2) ผู้พิพากษาและตุลาการย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายให้เป็นไปโดยรวดเร็ว เป็นธรรม และปราศจากอคติทั้งปวง” โดยจะเห็นได้ว่าอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติหน้าที่ของศาลนั้นจะต้องดำเนินการภายใต้รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย รวมถึงจะต้องดำเนินการโดยรวดเร็ว เป็นธรรมและปราศจากอคติ อันสอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนด้วย

ระบบศาลในประเทศไทยเป็นระบบศาลคู่ (ไพโรจน์ วายุภาพ. 2564 : 25) การจัดตั้งศาลจะต้องจัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติ¹ ทั้งนี้ ระบบศาลตามที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้แบ่งประเภทของศาลออกเป็น 2 หมวดคือ หมวด 10 ว่าด้วยศาล และหมวด 11 ว่าด้วยศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2550 ที่กำหนดให้ศาลรัฐธรรมนูญรวมอยู่ในหมวดว่าด้วยศาล² ด้วย ดังนั้นหากแบ่งประเภทของศาลตามรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับสามารถแบ่งประเภทของศาลออกได้ 4 ประเภท ดังนี้

¹ มาตรา 189 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 “บรรดาศาลทั้งหลายจะตั้งขึ้นได้แต่โดยพระราชบัญญัติ...”

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 หมวด 10 ศาล ส่วนที่ 2 ศาลรัฐธรรมนูญ

1. ศาลยุติธรรม

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 194 บัญญัติว่า “ศาลยุติธรรมมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง เว้นแต่คดีที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น” จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญกำหนดให้ศาลยุติธรรมเป็นศาลที่มีอำนาจในการพิจารณาคดีทั้งปวง เว้นแต่จะมีรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น ดังนั้นโดยปกติแล้ว การพิจารณาพิพากษาคดีหากไม่ได้มีกฎหมายกำหนดให้พิจารณาคดีโดยศาลอื่นใดแล้ว ย่อมอยู่ภายใต้การพิจารณาของศาลยุติธรรม ประกอบไปด้วย 3 ระดับชั้นคือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา โดยศาลยุติธรรมถือว่าเป็นหน่วยงานหลักในฝ่ายตุลาการที่มีหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรมให้กับประชาชน ทั้งนี้ศาลยุติธรรมมีความสำคัญอย่างมากต่อการปกป้องและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน รวมไปถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมก็เป็นสิทธิมนุษยชนที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับด้วยเช่นเดียวกัน

2. ศาลปกครอง

มาตรา 197 ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติเกี่ยวกับศาลปกครองไว้ว่า

*“ศาลปกครองมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีปกครองอันเนื่อง
มาจากการใช้อำนาจทางปกครองตามกฎหมายหรือเนื่องมาจากการ
ดำเนินกิจกรรมทางปกครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ
ให้มีศาลปกครองสูงสุดและศาลปกครองชั้นต้น...”*

ที่มา : รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 197 จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญกำหนดให้ศาลปกครองมีอำนาจในการพิจารณาคดีอันเนื่องมาจากการใช้อำนาจทางปกครอง หรือจากการดำเนินกิจการทางปกครอง โดยกำหนดให้มีเพียงศาลชั้นต้น และศาลปกครองสูงสุดเท่านั้น โดยประเภทที่จะนำคดีเข้าสู่การพิจารณาของศาลปกครองตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 สามารถแบ่งออกได้ 5 ประเภท (ศาลปกครอง. 2556 : ออนไลน์) สรุปได้ ดังนี้

2.1 คดีพิพาทอันเนื่องมาจากการกระทำทางปกครองฝ่ายเดียว โดยแบ่งออกเป็นการกระทำทางกฎหมาย หรือ “นิติกรรมทางปกครอง” และการกระทำทางกายภาพ หรือ “ปฏิบัติการทางปกครอง” ซึ่งนิติกรรมทางปกครองคือกรณีที่หน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินการโดยฝ่ายเดียว เช่น การออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ที่มีผลเป็นการทั่วไป หรือ การออกคำสั่งทางปกครอง

เช่น คำสั่งอนุญาตหรือไม่อนุญาต คำสั่งลงโทษทางวินัย ส่วนปฏิบัติการทางปกครอง เป็นการปฏิบัติการใดๆ ของเจ้าหน้าที่ เช่น การก่อสร้างถนน การขุดลอกคูคลองสาธารณะ เป็นต้น โดยมักจะเป็นการฟ้องขอให้เพิกถอนหรือสั่งห้ามการทำการปกครอง หากเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งอาจจะเป็นเพราะ 1) กระทำโดยไม่มีอำนาจ 2) กระทำนอกเหนืออำนาจหน้าที่ 3) กระทำไม่ถูกต้องตามกฎหมาย 4) กระทำไม่ถูกต้องตามรูปแบบขั้นตอน 5) กระทำไม่ถูกต้องตามวิธีการอันเป็นสาระสำคัญที่กำหนดไว้สำหรับการกระทำนั้น 6) การกระทำโดยไม่สุจริต 7) การเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม 8) การสร้างขั้นตอนโดยไม่จำเป็น 9) การกระทำที่สร้างภาระให้เกิดกับประชาชนเกินสมควร 10) การใช้ดุลยพินิจโดยมิชอบ

2.2 คดีพิพาทอันเนื่องมาจากการละเลยต่อหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ล่าช้าเกินสมควร

2.3 คดีพิพาทอันเนื่องมาจากการกระทำละเมิดทางปกครอง หรือความรับผิดชอบอื่นของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอันเกิดจากการใช้อำนาจตามกฎหมาย หรือความเสียหายอันเกิดจากการออกกฎ คำสั่งทางปกครอง หรือคำสั่งอื่น หรือเป็นกรณีที่หน่วยงานทางปกครองละเลยต่อหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร ซึ่งกรณีต่างๆ เหล่านี้ เรียก “คดีละเมิดทางปกครอง”

2.4 คดีพิพาทอันสืบเนื่องมาจากสัญญาทางปกครอง อันเป็นสัญญาที่รัฐเป็นคู่สัญญาด้วย เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นจะอยู่ในอำนาจการพิจารณาคดีของศาลปกครอง

2.5 คดีที่มีกฎหมายกำหนดให้หน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐฟ้องคดีต่อศาลเพื่อบังคับให้บุคคลต้องกระทำหรือละเว้นกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด

2.6 คดีพิพาททางปกครองอื่นๆ ซึ่งมีกฎหมายกำหนดให้ฟ้องศาลปกครอง

ศาลปกครองจึงมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งล้วนเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับการที่ประชาชนจะต้องได้รับการปฏิบัติจากรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างถูกต้อง เป็นธรรม ปราศจากการเลือกปฏิบัติ โดยจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม อันถือเป็นสิทธิมนุษยชนที่ต้องได้รับความคุ้มครองจากศาลปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการไม่เลือกปฏิบัติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

3. ศาลทหาร

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้กำหนดให้ศาลทหารมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่ผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลซึ่งอยู่ในอำนาจศาลทหารและคดีอื่น ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ โดยตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 6 กำหนดให้ศาลทหารแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ศาลทหารชั้นต้น ศาลทหารชั้นกลาง และศาลทหารสูงสุด ซึ่งตามมาตรา 13

กำหนดให้ศาลทหารมีอำนาจในการพิจารณาคดีซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารในขณะทีกระทำความผิด โดยมีข้อสังเกตดังนี้

3.1 บุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหาร ตามมาตรา 16 ได้แก่

3.1.1 นายทหารชั้นสัญญาบัตรประจำการ

3.1.2 นายทหารชั้นสัญญาบัตรนอกประจำการเฉพาะเมื่อกระทำความผิดต่อคำสั่งหรือข้อบังคับตามประมวลกฎหมายอาญาทหาร

3.1.3 นายทหารประทวนและพลทหารกองประจำการ หรือประจำการ หรือบุคคลที่รับราชการทหารตามกฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร

3.1.4 นักเรียนทหารตามที่กระทรวงกลาโหมกำหนด

3.1.5 ทหารกองเกินที่ถูกเข้ากองประจำการ ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารได้รับตัวไว้เพื่อให้เข้ารับราชการประจำการอยู่ในหน่วยทหาร

3.1.6 พลเรือนที่สังกัดอยู่ในราชการทหาร เมื่อกระทำผิดในหน้าที่ราชการทหารหรือกระทำผิดอย่างอื่นเฉพาะในหรือบริเวณ อาคาร ที่ตั้งหน่วยทหาร ที่พักร้อน พักแรม เรือ อากาศยาน หรือยานพาหนะใดๆ ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ทหาร

3.1.7 บุคคลที่ต้องขัง หรืออยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารโดยชอบด้วยกฎหมาย

3.1.8 เซลยศึก หรือชนชาติศัตรูซึ่งอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร

อย่างไรก็ดี ในการวิจัยครั้งนี้จะไม่รวมการเก็บข้อมูลคำพิพากษาในศาลทหารเนื่องจากศาลทหารมีกระบวนการพิจารณาที่เฉพาะ และบังคับใช้กับบุคคลเฉพาะกลุ่มอีกทั้งมีกระบวนการที่แตกต่างกันทั้งในเวลาปกติและเวลาศึกสงคราม หรือแม้กระทั่งเมื่อมีการประกาศกฎอัยการศึก ซึ่งหากนำมารวมพิจารณาแล้วอาจส่งผลทำให้ผลการวิจัยมีความคลาดเคลื่อนไปได้

4. ศาลรัฐธรรมนูญ

หลักการพื้นฐานในการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นการยืนยันถึงหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐ และการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย (บรรเจิด สิงคะเนติ. 2563 : 19) ซึ่งประเทศไทยมีการพัฒนามาตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากเดิมที่ให้อำนาจกับรัฐสภา แล้วเปลี่ยนมาเป็นคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ และเมื่อมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ก็กำหนดให้มีศาลรัฐธรรมนูญขึ้น และเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 ก็กำหนดให้มี

ศาลรัฐธรรมนูญ ในหมวด 11 ศาลรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่มาตรา 200-214 ซึ่งตามมาตรา 210 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญ ไว้ดังนี้

“มาตรา 210 ศาลรัฐธรรมนูญมีหน้าที่และอำนาจ ดังต่อไปนี้

- (1) พิจารณาวินิจฉัยความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายหรือร่างกฎหมาย
- (2) พิจารณาวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา รัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือองค์กรอิสระ
- (3) หน้าที่และอำนาจอื่นตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ...”

ที่มา : รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 210 รัฐธรรมนูญได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญไว้ 3 ประการ แต่อย่างไรก็ดี บรรเจิด สิงคะเนติ (2563 : 179-227) ได้รวบรวมอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญที่กระจัดกระจายไว้ได้ทั้งสิ้น 8 ประการดังนี้

- 4.1 การตรวจสอบการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 256
- 4.2 การควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย ร่างกฎหมายและการตรวจสอบกระบวนการตราพระราชกำหนด ตามมาตรา 210 (1) ประกอบกับมาตรา 148, 231, 212, 172 และ 173
- 4.3 การตรวจสอบการดำเนินการภายในงานของรัฐสภา มาตรา 139
- 4.4 การให้ความเห็นชอบหนังสือสัญญาของรัฐสภา มาตรา 178
- 4.5 การวินิจฉัยเกี่ยวสมาชิกภาพและคุณสมบัติของสมาชิกรัฐสภาและรัฐมนตรี มาตรา 82 และ 170
- 4.6 การพิจารณาวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจขององค์กรต่างๆ ตามมาตรา 210 (2)
- 4.7 การพิจารณาวินิจฉัยการกระทำที่เป็นการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล ตามมาตรา 218
- 4.8 อำนาจหน้าที่ที่กฎหมายอื่นกำหนดไว้ เช่น การยุบพรรคการเมือง ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 การฟ้องของประชาชนหรือชุมชนเพื่อเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ ตามมาตรา 51 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ประกอบกับพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2561

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ศาลรัฐธรรมนูญจะมีบทบาทสำคัญในการพิจารณาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายหรือร่างกฎหมาย ถือเป็นส่วนสำคัญในการปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และให้หลักประกันกับประชาชนว่าการดำเนินการออกกฎหมาย หรือการดำเนินการตามกฎหมายต่างๆ ของรัฐนั้น จะชอบด้วยกฎหมาย อีกทั้งยังมีหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยการกระทำที่เป็นการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล ซึ่งกระทบต่อการปกป้องและคุ้มครองสิทธิตามรัฐธรรมนูญของประชาชน อันเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีการศึกษาเกี่ยวกับการเชื่อว่ากฎหมายควรสอดคล้องกับจารีตประเพณีของสังคม ซึ่งเป็นแนวความคิดแบบสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏในงานของ ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ (2555) ซึ่งศึกษาเรื่อง ทำไมคนไทยไม่เคารพกฎหมาย สรุปไว้ว่า การไม่เชื่อฟังกฎหมายอาจมีเหตุมาจากความแตกต่างระหว่างกฎหมายกับชนบประเพณีที่มีอยู่ในสังคม การบังคับใช้กฎหมายที่มีการเลือกปฏิบัติเป็นไปตามอำเภอใจของผู้มีหน้าที่ ซึ่งทศพล ได้เสนอให้มีการจัดทำกฎหมายให้สอดคล้องกับชนบประเพณี ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับจริยธรรม ทัศนคติทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงการตีความของศาลที่ควรพิจารณาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ตามแนวคิด “ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นผู้แปลกฎหมายที่ดีที่สุด”

งานศึกษาของ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด (2557) ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยในเขตชนบทอีสาน ในเขตพื้นที่หมู่บ้านคำบงและหมู่บ้านสะอาด ตำบลสะอาด อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้อธิบายถึงลักษณะพื้นฐานของคนไทยว่า รักความเป็นอิสระ ไม่ชอบการถูกบังคับหรือต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์หรือกติกาทางสังคม ทำนอง “ทำตามใจคือไทยแท้” คุณลักษณะเช่นนี้ไม่ส่งเสริมต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพราะพลเมืองไม่รู้จักสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคม อีกทั้งมีข้อเท็จจริงปรากฏว่าประชาชนเห็นว่า การกระทำไม่ถูกกฎหมายหรือกติกาของสังคม เป็นเรื่องส่วนบุคคล และเชื่อว่าบุคคลมีสิทธิที่จะทำหรือไม่ทำตามกฎกติกานั้นก็ได้

David Lefkowitz (2006) ได้ศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของประชาชนในการเคารพกฎหมาย โดย Lefkowitz ได้กล่าวถึง ลักษณะทั่วไปในการเคารพกฎหมาย (Nature of a duty to obey the law) ความสัมพันธ์ของบริบทในสังคม (Relational/associative-role, approaches) การยอมรับกฎหมาย (Individual consent) หน้าที่โดยธรรมชาติ (Natural duty) ความชอบธรรมของหน้าที่ในการเคารพกฎหมาย (Justifying the duty to obey the law) หลักการอนาธิปไตยทางปรัชญา (Philosophical Anarchism)

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณประชาชน Yun-Ru Chen (2013) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว ซึ่งมองว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชน (Volksgeist) ซึ่ง

เป็นกฎหมายที่มีลักษณะแตกต่างไปจากกฎหมายพาณิชย์อื่น กฎหมายครอบครัวมีลักษณะที่เฉพาะและแตกต่างไปตามแต่ละชนชาติ ในขณะที่กฎหมายพาณิชย์นั้นจะค่อนข้างมีลักษณะเป็นการทั่วไปที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวของไต้หวันมีความเฉพาะตัว (Unique) โดยมีพัฒนาการจากการที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองไต้หวันเป็นอาณานิคม และไต้หวันได้ใช้กฎหมายครอบครัวนี้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการต่อต้านการเข้ามามีอิทธิพลของกฎหมายครอบครัวญี่ปุ่น

ในขณะที่ผลงานของ Oliver Baldwin (2020) ได้ศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณประชาชนของชาวสเปน ผ่าน Seneca ผู้ซึ่งเป็นทั้งนักเขียน นักปรัชญา ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในประเทศสเปน และกลายเป็นบุคคลสำคัญที่ก่อร่างสร้างจิตวิญญาณประชาชนชาวสเปนขึ้น ด้วยลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นชาวสเปนโดยแท้ จากข้อเท็จจริงที่ว่า Seneca เกิดในสเปนช่วงยุคกลาง ซึ่งมีความเกี่ยวพันระหว่างคริสต์ศาสนา ใช้ชีวิตในเมืองคาสติล ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางสำคัญของการเมือง ศาสนา และการแผ่ขยายอิทธิพลของสเปน ที่ถือว่ามี mốiเชื่อมโยงกับจิตวิญญาณของชาวสเปนอย่างแท้จริง รวมไปถึงแนวคิดทางปรัชญาสโตอิกของ Seneca เกี่ยวกับการอดทนอดกลั้นที่เป็นไปตามธรรมชาติและตามวิถีของมนุษย์ซึ่งถูกถ่ายทอดในยุคสมัยนั้นด้วย

Renée Lettow Lerner (2020) เขียนบทความเกี่ยวกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา (The Second Amendment) เชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องจิตวิญญาณประชาชน (Spirit of the People) โดยกล่าวถึงสิทธิในการครอบครองปืนว่า ถือเป็นจิตวิญญาณประชาชนของสหรัฐอเมริกาเกี่ยวกับความเป็นอิสระหรือจิตวิญญาณในการต่อต้านการถูกกดขี่ ซึ่งเป็นจิตวิญญาณในการพึ่งพาตนเองที่ประชาชนชาวอเมริกันมีประสบการณ์มาอย่างยาวนานตั้งแต่มาตั้งรกรากในภูมิภาคนี้ แต่จิตวิญญาณในลักษณะนี้อาจไม่ได้มีบทบาทสำคัญมากนักในปัจจุบันเพราะมีหน่วยงานที่ดูแลประชาชนอย่างเช่น ตำรวจ แต่ปัญหาอาชญากรรมก็ยังมีอยู่ในสังคมอเมริกัน เช่น การสังหารหมู่/กราดยิง (Mass Shooting) ซึ่งสิ่งสำคัญไม่ใช่ปัญหาว่าปืนถูกกฎหมายหรือไม่ แต่ปัญหาที่สำคัญคือ การกำหนดเขตพื้นที่ปลอดอาวุธปืน (Gun-free Zone) เพราะผู้กระทำความผิดจะรู้ว่าพื้นที่ใดเป็นพื้นที่ปลอดอาวุธปืน พื้นที่ที่เหยื่อจะไม่สามารถต่อสู้กลับได้ ดังนั้นกรณีที่มีการพยายามกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการครอบครองอาวุธ (Gun Control) อาจส่งผลร้ายตามมา โดยมองว่าการห้ามไม่ให้ประชาชนถือครองอาวุธอาจนำไปสู่จุดจบของเสรีภาพส่วนบุคคล (A ban on carrying arms would put an end to personal liberty) ซึ่งมีหลักฐานยืนยันว่าการควบคุมการครอบครองอาวุธปืนไม่ได้ทำให้ประชาชนปลอดภัย แต่กลับเป็นการยืนยันว่าจะทำให้ประชาชนอยู่ในอันตราย สิทธินี้มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานและเป็นส่วนหนึ่งของจิตวิญญาณประชาชนซึ่งมีความสำคัญต่อการปกครองตนเองของรัฐ หากปราศจากจิตวิญญาณนี้แล้ว คนในชาติคงไม่อาจยืนหยัดเพื่อแสดงให้เห็นตัวตนของตนเองและอาจถูกกดขี่อยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นนำเท่านั้น สิทธิในการครอบครองอาวุธปืนของชาวอเมริกันนี้ก็ถือเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวอเมริกันยังคงมีจิตวิญญาณของตนอยู่เสมอมา

ส่วนงานศึกษาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญไทยนั้นมีปรากฏอยู่หลากหลาย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนนั้นปรากฏงานวิจัยของ ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์ (2563) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ ศึกษาเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยกับสังคมนิยม โดยเปรียบเทียบระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 กับรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน ค.ศ. 1982 พบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ไทยได้ได้บัญญัติเนื้อหาการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนครบ 30 ข้อ ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน ค.ศ. 1982 ได้บัญญัติการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่สัมพันธ์กับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจำนวน 27 ข้อ แต่มีสิทธิเสรีภาพบางเรื่องที่ไม่ได้บัญญัติตามปฏิญญาสากลคือด้านสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง แสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตยมีเนื้อหาที่คุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากกว่ารัฐธรรมนูญในระบอบสังคมนิยม ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาคือ ถึงแม้รัฐธรรมนูญจะได้บัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพพื้นฐานให้กับประชาชน แต่ปัญหาที่พบเกิดจากการยังมีได้บังคับใช้รัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐยังขาดความรู้ความเข้าใจด้านสิทธิเสรีภาพ

ชาย ไชยชิต (2565) ศึกษา เกี่ยวกับการการจัดทำรัฐธรรมนูญ โดยใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบ ในชื่อ “การจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่: มุมมองการศึกษาเปรียบเทียบ” ที่เริ่มให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องความมั่นคงยืนยาวของรัฐธรรมนูญ สารสำคัญของบทบัญญัติที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นใหม่ รวมถึงปัญหาความไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญของการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ซึ่งจากข้อเท็จจริงมีปรากฏการณ์การแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญกันในหลายประเทศ ทั้งที่มีเหตุผลมาจากความขัดแย้งทางการเมือง การผลักดันของสังคมที่ต้องการให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญเพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึง รัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นใหม่ในหลายประเทศทั่วโลก มีปรากฏการณ์ร่วมกันประการหนึ่งคือ การจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามผสมผสานทฤษฎีรัฐธรรมนูญและทฤษฎีการเมืองให้เข้ากับแบบแผนปฏิบัติทางการเมืองตามความเป็นจริงของแต่ละประเทศ รวมถึงมีทิศทางในการให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ทางการเมืองบางประการ ในบางประเทศ มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเพื่อนำไปสู่การจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ ซึ่งอาจเป็นเพราะกรอบกติกาเดิมตามรัฐธรรมนูญทำให้การบริหารประเทศเป็นไปอย่างยากลำบาก หรือการสนับสนุนของประชาชนต่อรัฐธรรมนูญนั้นลดลง ความเชื่อมโยงกับวิกฤติเศรษฐกิจ หรือการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อประเทศ หรือแม้กระทั่งเพื่อความสำเร็จของกลุ่มหัวทางการเมือง เป็นต้น นั้นหมายความว่า รัฐธรรมนูญอาจนำไปสู่รูปแบบของรัฐที่สอดคล้องกับรูปแบบของสังคม หรืออาจจะก่อให้เกิดผลเสียหายหรือทำลายเสถียรภาพของระบบทางการเมืองก็ได้ นอกจากนี้ ชาย ไชยชิต ยังชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางรัฐธรรมนูญนั้นอาจเกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนแปลงทางรัฐธรรมนูญอย่างไม่เป็นทางการที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทีละเล็กทีละน้อยโดยอาจผ่านกระบวนการตีความและการวินิจฉัยของศาล และการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นทางการ ซึ่งมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ มีกระบวนการ

จัดทำอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปที่สำคัญของการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญก็เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

งานศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ มีกล่าวถึงในงานศึกษาของ อานาจ มงคลสืบสกุล (2561) เรื่อง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนไทย และการเข้าร่วมเป็นภาคีสถิติสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ” ซึ่งได้ผลสรุปว่า สิทธิมนุษยชนไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมภายนอกซึ่งมีการผสมผสานกันหลากหลายวัฒนธรรม เช่น จีน อินเดีย รวมถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย ที่กษัตริย์ให้อิสระแก่ประชาชนในการดำเนินชีวิต ในขณะที่สมัยอยุธยา เรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนกลับมีความไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ รวมถึงการมีระบบศักดินาเพื่อแบ่งชนชั้นทางสังคม เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย จึงเริ่มมีการกล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญ อีกทั้งยังปรากฏข้อเท็จจริงถึงการเรียกร้องให้มีการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้กับประชาชน จนมีการกำหนดบทบัญญัติที่เป็นการรับรองสิทธิมนุษยชนส่วนใหญ่ไว้ในรัฐธรรมนูญ และในปัจจุบันสิทธิมนุษยชนเริ่มมีความสำคัญ มีการกล่าวถึง เสรีภาพทางความคิด การแสดงความคิดเห็น การสื่อสาร การนับถือศาสนา การมีส่วนร่วมทางการเมือง การตระหนักถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ งานศึกษาเรื่อง “สิทธิและเสรีภาพในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560” ของ สากล พรหมสถิตย์ (2561) พบว่า รัฐธรรมนูญไทยมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จากเริ่มแรกที่มุ่งจำกัดอำนาจของผู้ใช้อำนาจ ขยายสู่การมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้มีการรับรองปกป้องและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยได้อย่างชัดเจน และครอบคลุมอย่างกว้างขวาง และเปลี่ยนแปลงวิธีการรับรองและคุ้มครองจากเดิมที่รับรองและคุ้มครองเฉพาะสิทธิและเสรีภาพที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น เป็นการรับรองทั้งที่มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และถึงแม้ไม่มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญด้วยการใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำกรนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ トラบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นนั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น โดยถือว่าการมีสิทธิเสรีภาพเป็นหลัก การจำกัดสิทธิเสรีภาพเป็นข้อยกเว้น ทั้งนี้มีการประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามที่ได้รับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ประเทศไทยเป็นภาคีอีกด้วย

เช่นเดียวกับงานของ ปวริศร เลิศธรรมเทวี (2565) ที่ศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย โดยศึกษาจากรัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่มีการปฏิวัติสยามในปี พ.ศ. 2475 และพบว่า มีการรับรองสิทธิ

มนุษยชนในรัฐธรรมนูญตั้งแต่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 โดยมีการรับรองสิทธิการออกเสียงเลือกตั้ง และจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของการรับรองสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานในเอกสารระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยผสมผสานแนวคิดสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่มีความสากลกับคุณค่าของสังคมไทยไว้ด้วยกัน ทั้งนี้ ปวีศร ได้แบ่งช่วงพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยออกเป็น 3 ยุค คือ 1) เป็นช่วงรับหลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจากรัฐธรรมนูญต่างประเทศ มีการรับรองสิทธิในการเลือกตั้ง รวมถึงการรับรองเรื่องความเสมอภาคของบุคคล การนับถือศาสนา เสรีภาพในชีวิตและร่างกาย ทรัพย์สิน การพูดเขียน การโฆษณา การประกอบอาชีพ การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การประกอบอาชีพ โดยเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากรัฐธรรมนูญของต่างประเทศคือ ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐฝรั่งเศส ที่มีความคล้ายคลึงกันกับเนื้อความในรัฐธรรมนูญไทยอย่างมาก ช่วงที่ 2) ช่วงรับหลักการว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งได้กลายเป็นจารีตประเพณีระหว่างประเทศและผูกพันทุกประเทศทั่วโลก โดยเริ่มมีปรากฏตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 จนถึง 2534 มีการเพิ่มหลักการด้านสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับสิทธิในความยุติธรรม และบทสันนิษฐานว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์โดยกระบวนการยุติธรรม เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่และการประกอบอาชีพ รวมถึงสิทธิในครอบครัว ซึ่งเป็นพัฒนาการที่สำคัญของการรับหลักการสิทธิมนุษยชนมาบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังเป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบปัญหาการกดทับเกี่ยวกับสิทธิพลเมืองและการเมืองอย่างมาก รวมถึงมีการรัฐประหาร และมีรัฐธรรมนูญที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอยู่หลายฉบับ และ 3) ช่วงที่รับเอาแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในกฎหมายระหว่างประเทศมาบัญญัติเป็นสิทธิในรัฐธรรมนูญ ปรากฏชัดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, 2550 และ 2560 ซึ่งรับหลักการเดิมมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และเพิ่มเติมสิทธิใหม่ๆ ลงไป เช่น การมีส่วนร่วมฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดี การมีส่วนร่วมในมรดกทางวัฒนธรรม การเข้าถึงสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน สิทธิสตรี เด็ก และผู้ด้อยโอกาส สิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ และสิทธิเกี่ยวกับการพัฒนาสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของภาครัฐ การร้องเรียนเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า สิทธิและเสรีภาพในรัฐธรรมนูญไทยเป็นการปรับใช้หลักการมาจากรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ หรือกฎหมายระหว่างประเทศ จึงเป็นเหตุให้ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนของไทยไม่สะท้อนความต้องการของผู้คนในสังคม (Reality) และยังไม่เกิดการตระหนักในสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง (Realization)

สุวิจักขณ์ นาควัชรชัย (2557) ได้นำเสนอบทความเรื่อง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย” โดยหลักการด้านสิทธิมนุษยชนสะท้อนออกมาให้ปรากฏเป็นสิทธิเสรีภาพ รวมถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งเห็น

ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เป็นรัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นโดยประชาชนเป็นฉบับแรก และมีการบัญญัติสาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างครอบคลุม ประเด็นสำคัญในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 คือ มีการส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ไม่เกิดผลในทางปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ทั้งความไม่ชัดเจนของเนื้อหาสิทธิ ไม่มีการอนุวัติกฎหมายเพื่อให้เห็นเป็นตามรัฐธรรมนูญ ประชาชนไม่สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐได้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม หลักการเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังคงปรากฏเช่นเดิมในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 แต่มีความชัดเจนยิ่งขึ้นและขยายสิทธิเสรีภาพไว้อย่างเต็มที่ไว้ในฉบับ พ.ศ. 2550 โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

กาญจนารัตน์ ลีวีโรจน์ (2565) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ในประเด็นความคุ้มครองที่อาจถูกจำกัดโดยกฎหมายและกฎ ซึ่งพบว่า มีการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ทั้งสิ้น 12 ส่วน คือ 1) ความเสมอภาค 2) สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล 3) สิทธิในกระบวนการยุติธรรม 4) สิทธิในทรัพย์สิน 5) สิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ 6) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น 7) สิทธิและเสรีภาพในการศึกษา 8) สิทธิในการได้รับบริการสาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ 9) สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน 10) เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม 11) สิทธิชุมชน 12) สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และยังได้แบ่งประเภทของการคุ้มครองออกเป็น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพที่สมบูรณ์ คือสิทธิที่ไม่อาจถูกจำกัดหรือตัดทอนได้ เช่น สิทธิในการนับถือศาสนา และสิทธิและเสรีภาพที่รัฐสามารถจำกัดขอบเขตได้ ภายใต้เงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญกำหนด ซึ่งตามมาตรา 29 ได้เปิดช่องให้มีการตรากฎหมายจำกัดสิทธิดังกล่าวได้โดยต้องระบุบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจในการจำกัดสิทธิเสรีภาพดังกล่าวด้วย โดยคำนึงถึงหลักการที่สำคัญคือ ฝ่ายบริหารไม่อาจใช้อำนาจตามอำเภอใจ และบุคคลทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน อีกทั้งต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขว่า 1) สิทธิเสรีภาพที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองไว้เด็ดขาดจะตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพนั้นไม่ได้ 2) จะจำกัดได้เท่าที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้โดยเฉพาะว่าให้สามารถจำกัดได้เท่านั้น 3) ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์เฉพาะที่รัฐธรรมนูญกำหนด เช่น ความมั่นคงของรัฐ การรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน 4) จำกัดได้เท่าที่จำเป็นตาม “หลักความพอสมควรแก่เหตุ” 5) ต้องไม่กระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพ หรือ “แก่น” (Core) ของสิทธิและเสรีภาพแต่ละชนิด 6) การจำกัดนั้นต้องบัญญัติไว้ในกฎหมาย 7) กฎหมายนั้นต้องมีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไป ไม่ได้มุ่งหมายเพื่อกรณีใดหรือบุคคลใจบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง ซึ่งสิ่งเหล่านี้กระทบต่อความชอบด้วยกฎหมายของกฎหมายที่จะบัญญัติมาเพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

สกล หาญสุทธิวารินทร์ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง “สิทธิมนุษยชนและคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญและศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรป” ได้ข้อสรุปว่า ศาลรัฐธรรมนูญมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติขัดต่อสิทธิมนุษยชนส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย เป็นอันใช้บังคับไม่ได้เพราะขัดต่อรัฐธรรมนูญ ตามรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ทั้งนี้สิทธิมนุษยชนไทยก่อนปี 2492 ไม่มีบทบัญญัติที่คุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้จนมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี 2492 และเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (ฉบับปี พ.ศ. 2550) โดยรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 มีบทบัญญัติแยกอำนาจศาลยุติธรรมให้เป็นอิสระจากกระทรวงยุติธรรมอันเป็นอำนาจฝ่ายบริหารอย่างชัดเจน พร้อมกับกำหนดให้มีศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองมีอำนาจวินิจฉัยคดีซึ่งส่วนหนึ่งเป็นคดีที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญ (ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550) ไม่มีอำนาจในการวินิจฉัยว่าการปฏิบัติหรือการกระทำอันใดเป็นการขัดรัฐธรรมนูญหรือไม่ มีอำนาจเพียงแต่วินิจฉัยว่ากฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ พระราชกำหนดที่จะประกาศใช้ หรือกฎหมายที่ประกาศใช้แล้วขัดรัฐธรรมนูญหรือไม่ นั้นหมายความว่า ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ศาลรัฐธรรมนูญจะมีอำนาจวินิจฉัยเพียงแต่กฎหมายจะขัดต่อรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นประเด็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่ เช่น การวินิจฉัยให้ประกาศของคณะปฏิวัติที่ห้ามขายอาหารหรือเครื่องดื่มตั้งแต่เวลา 01.00 น. ถึง 05.00 น. เป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้เกินจำเป็น จึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือกรณีกฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบการดำเนินงานของนิติบุคคลต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับนิติบุคคลแม้ไม่ปรากฏว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดด้วย เป็นการขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกันกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 ที่กำหนดลักษณะต้องห้ามโดยมีคำว่า “กายหรือจิตใจไม่เหมาะสม” เป็นข้อความที่เลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องความพิการ ขัดสิทธิของคนพิการ จึงมีปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 เป็นต้น

อนันต์ เพียรวัฒนะกุลชัย (2562) เขียนบทความเรื่อง การประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยองค์กรตุลาการ พบว่า องค์กรตุลาการ ไม่ว่าจะเป็นศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม หรือศาลปกครอง ถือเป็นหน่วยงานที่สำคัญในการประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน เนื่องจากการกระทำของรัฐจะถูกตรวจสอบได้ก็โดยองค์กรตุลาการดังกล่าวตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดคดีนั้นจะเป็นการพิจารณาไปตามลักษณะและองค์ประกอบของความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยไม่ได้พิจารณาในประเด็นหรือสาระ (Substance) ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพเป็นการเฉพาะหรือไม่ ทำให้คดีสิทธิและเสรีภาพไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นเพื่อสร้างบรรทัดฐานทางกฎหมายในการทำให้สังคมได้รับรู้ว่ากรณีนี้เป็นการละเมิดสิทธิหรือมิใช่ กรณีข้างต้นย่อมทำให้การประกันสิทธิและเสรีภาพไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ มีผลการศึกษาของชาวต่างชาติที่ทำการศึกษเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญไทย ในผลงานของ Frank Munger (2007) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการจัดทำรัฐธรรมนูญ สำนักกฎหมายและการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทย ซึ่งผลการศึกษานั้นพบว่าประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมไทยมีผลต่อสำนักกฎหมายในการมีส่วนร่วมของประชาชน ศาลค่อนข้างมีบทบาทต่อความเข้าใจของประชาชนอย่างยิ่งโดยเฉพาะประเด็นที่ประชาชนให้ความสนใจและศาลเองก็พยายามนำเสนอบทบาทของ

ตนเองในคดีเหล่านั้น แต่ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นค่อนข้างมีปัญหาเพราะกฎหมายดูเหมือนไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตของประชาชน สำนักทางกฎหมายของประชาชนไม่มีการแสดงออกอย่างชัดเจน เว้นแต่เป็นเรื่องที่ประชาชนได้รับผลประโยชน์โดยตรงและเฉพาะผู้ที่ก้าวทันตามโลกที่เปลี่ยนแปลงไป (globalization) เท่านั้น ประชาชนโดยทั่วไปไม่ใส่ใจกระบวนการยุติธรรม และมองว่าช่องทางของกฎหมายไม่ใช่ทางแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะเห็นได้ว่ายังไม่มีการศึกษาเรื่องจิตวิญญาณประชาชน (Volksgeist) ในผลงานการศึกษาทางกฎหมายใดเลยรวมถึงรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าหากค้นหาแล้วจะพบจิตวิญญาณประชาชนในกฎหมายหรือไม่อย่างไร

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย โดยกำหนดวิธีการวิจัย (Methodology) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจะแบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์

การศึกษาระยะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ เพื่อใช้กำหนดเป็นกรอบหรือแนวทางสำหรับทำการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ในระยะที่ 3 โดยเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. **ประเด็นเป้าหมาย** กำหนดเป้าหมายหลักเพื่อศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดจิตวิญญาณประชาชน โดยมุ่งค้นหา ความหมาย ลักษณะหรือองค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชน โดยศึกษาเฉพาะแนวคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นแนวคิดทางนิติปรัชญาหนึ่งที่ว่า การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต จารีตประเพณีของประชาชนในสังคม

2. **วิธีการศึกษา** เป็นการวิจัยเอกสาร โดยทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความ วิชาการ บทความวิจัย ที่เป็นเอกสารปฐมภูมิ หากไม่สามารถหาได้จะทำการศึกษาจากเอกสารในระดับทุติยภูมิ รวมถึงข้อมูลในระบบออนไลน์ที่ถูkBันทึกไว้จากหน่วยงานที่น่าเชื่อถือ

3. **การวิเคราะห์ข้อมูล** ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยทำการจัดระเบียบข้อมูลหรือให้รหัสข้อมูล (Coding) แบบอุปนัย (Inductive) จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กัน (Axial Coding) และวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของหมวดหมู่ (Selective Coding) (ชาย โพธิ์สิตา. 2547 : 181-183, 361-365) กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ โดยสังเคราะห์ผ่านเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างกฎหมาย การยอมรับกฎหมาย การเคารพกฎหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น และนำเสนอกรอบแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันเพื่ออธิบายแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์

ระยะที่ 2 ศึกษาข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน

การศึกษาระยะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนผ่านรัฐธรรมนูญ และการพิจารณาคดีขององค์กรตุลาการ เพื่อนำไปใช้วิเคราะห์ในระยะที่ 3 โดยระยะนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ประเด็นเป้าหมาย กำหนดเป้าหมายหลักเพื่อศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ที่ปรากฏอย่างเป็นทางการในรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏอย่างเป็นทางการในคำพิพากษาศาลฎีกา คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด

2. วิธีการศึกษา เป็นการศึกษาเอกสาร โดยทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย ที่เป็นเอกสารปฐมภูมิ หากไม่สามารถหาได้จะทำการศึกษาจากเอกสารในระดับทุติยภูมิ รวมถึงข้อมูลในระบบออนไลน์ที่ถูกบันทึกไว้จากหน่วยงานที่น่าเชื่อถือ ในประเด็นข้อเท็จจริงที่ได้จากรัฐธรรมนูญ และศึกษาจากคำพิพากษาศาลฎีกา ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ตั้งแต่มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครอง อันเป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในทางปฏิบัติ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กันและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของหมวดหมู่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำการจัดระเบียบข้อมูลหรือให้รหัสข้อมูล (Coding) แบบอุปนัย (Inductive) จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กัน (Axial Coding) และวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของหมวดหมู่ (Selective Coding) (ชาย โพธิสิตา. 2547 : 181-183, 361-365) กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ และนำเสนอกรอบแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันเพื่ออธิบายข้อเท็จจริงอันเป็นปรากฏการณ์เชิงประจักษ์เกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นทางการในกฎหมายสูงสุดคือรัฐธรรมนูญ และที่ถูกบังคับใช้ผ่านการพิจารณาของศาลฎีกา ศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครองสูงสุด

ระยะที่ 3 ศึกษาลักษณะจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย

เป็นวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากระยะที่ 2 เปรียบเทียบแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนที่ได้จากระยะที่ 1 เพื่อค้นหาความสอดคล้อง รวมถึงวิเคราะห์ลักษณะของจิตวิญญาณประชาชนในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จัดหมวดหมู่ และทำการวิเคราะห์เพื่อกำหนดลักษณะของจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน

1. ประเด็นเป้าหมาย กำหนดเป้าหมายหลักเพื่อศึกษาเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ที่ปรากฏอย่างเป็นทางการในรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลฎีกา คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด กับแนวคิดจิตวิญญาณประชาชน

2. วิธีการศึกษา เป็นการวิจัยเอกสาร โดยทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย รัฐธรรมนูญที่เป็นเอกสารปฐมภูมิ หากไม่สามารถหาได้จะทำการศึกษาจากเอกสารในระดับทุติยภูมิ รวมถึงข้อมูลในระบบออนไลน์ที่ถูกบันทึกไว้จากหน่วยงานที่น่าเชื่อถือ และศึกษาจากคำพิพากษาศาลฎีกา ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำชี้ขาดของศาลปกครองสูงสุด ตั้งแต่มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครอง อันเป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในทางปฏิบัติ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสารในระยะที่ 1 และระยะที่ 2

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กันและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของหมวดหมู่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำการจัดระเบียบข้อมูลหรือให้รหัสข้อมูล (Coding) แบบนิรนัย (deductive) จากกรอบแนวคิดที่ได้จากระยะที่ 1 จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กัน (Axial Coding) และวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของหมวดหมู่ (Selective Coding) (ชาย โปธิสิตา. 2547 : 181-183, 361-365) กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ และนำเสนอกรอบแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันเพื่ออธิบายลักษณะจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏตามข้อเท็จจริงในรัฐธรรมนูญ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในส่วนนี้จะนำเสนอผลการวิจัยที่ได้จากการการวิจัยเอกสาร โดยทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด และคำพิพากษาศาลฎีกา ประกอบด้วย แนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ ข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน และจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทยซึ่งได้ผลการวิจัยดังนี้

แนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์

แนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ เป็นแนวคิดที่โต้แย้งความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติและสำนักกฎหมายบ้านเมือง¹ โดยให้ความสำคัญกับการไม่บัญญัติกฎหมายอย่างอำเภोज ผู้มีอำนาจในการบัญญัติกฎหมายจะต้องมีการตรวจสอบ และพิจารณาถึงบริบท จารีตประเพณี ในสังคมประกอบด้วย ซึ่งแนวคิดสำคัญของสำนักกฎหมายนี้คือ กฎหมายนั้นไม่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น แต่เป็นสิ่งที่ถูกค้นพบ และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปตามประวัติศาสตร์จนมีความเหมาะสมกับเวลาและสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่ ไม่อาจจะบังคับใช้ได้อย่างครอบคลุม (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 197-202) กฎหมายของทีหนึ่งจึงไม่อาจปรับใช้กับอีกทีหนึ่งได้อย่างสมบูรณ์

หัวใจสำคัญประการหนึ่งตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ ก็คือ การบัญญัติกฎหมายต้องคำนึงถึง “จิตวิญญาณประชาชน” (Volksgeist) ซึ่งถือเป็นรากฐานหรือแก่นของกฎหมาย ตามแนวคิดของ Frederick Carl von Savigny ด้วยเชื่อว่า กฎหมายที่แท้จริงนั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับความรู้สึกรู้ใจและจิตใจของผู้คนในสังคม ไม่แปลกแยก (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 226-228) ซึ่งจิตวิญญาณประชาชนมีเรื่องที่ต้องพิจารณาดังนี้

---

¹ สำนักกฎหมายธรรมชาติมีแนวคิดหลักที่สำคัญคือ การเชื่อมั่นในเหตุผลที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามหลัก Rationalism ในขณะที่สำนักกฎหมายบ้านเมืองก็เน้นเรื่องรูปแบบของการเกิดขึ้นของกฎหมายและอำนาจของผู้บัญญัติกฎหมาย แต่สำนักกฎหมายประวัติศาสตร์เชื่อว่ากฎหมายเกิดขึ้นจากจิตวิญญาณของประชาชน ตามหลัก Romanticism (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 229)

1. ความหมายของ “จิตวิญญาณประชาชน”

คำว่า “จิตวิญญาณประชาชน” มาจากภาษาเยอรมัน คือ “Volksgeist” ซึ่ง Volks เมื่อแปลตรงตัวคือ ผู้คน ส่วน geist นั้นคือ จิตวิญญาณ เมื่อแปลเป็นภาษาอังกฤษจึงมีการแปลว่า “The Spirit of the People” เปรียบเสมือนหลักการพื้นฐานที่ใช้ตรวจสอบความถูกต้องของกฎหมายที่ตราขึ้น ซึ่งให้ความสำคัญกับพฤติกรรมร่วม จิตสำนึกร่วม หรือเจตจำนงของประชาชนซึ่งแสดงออกในรูปของจารีตประเพณี (Common Consciousness of the People) (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 200) ที่ไม่ว่ากฎหมายของชนชาติใดก็ตาม ย่อมจะต้องเป็นไปตามความคิดความรู้สึกของชนชาตินั้น (สมยศ เชื้อไทย. 2544: 129)

นอกจากนี้ยังปรากฏคำว่า “*Volksgeistlehre*” ซึ่งมีความหมายถึง “spirit of the people doctrine”/ “หลักการจิตวิญญาณประชาชน” อันเป็นหลักการที่อ้างอิงมาจากแนวคิดของ Friedrich Carl von Savigny นักกฎหมายชาวเยอรมัน เกี่ยวกับการต่อต้านความคิดแบบเหตุผลนิยม ในการพัฒนากฎหมาย (anti-rationalist theory of the evolution of law) Savigny ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการอธิบายแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนที่ใช้ในการตีความกฎหมายโรมันคลาสสิก และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการจัดทำประมวลกฎหมายทั้งในเยอรมันและประเทศในแถบยุโรป โดย Savigny เห็นว่า กฎหมายนั้นพัฒนาสัมพันธ์กับคุณลักษณะเฉพาะของประชาชน รวมไปถึงภาษา วัฒนธรรม ซึ่งเติบโตพร้อมกับประชาชน และอาจจะสูญหายไปหากประชาชนสูญเสียลักษณะเฉพาะของตน (Rahmatian. 2007: 3, 5)

“Volksgeist” เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชาติ (Kennedy. 2010: 818) เช่นเดียวกับสมยศ เชื้อไทย (2544: 130-131) ที่เห็นว่าจิตวิญญาณประชาชนนี้จะแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ที่สะสมมาตั้งแต่เกิด เติบโต คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่เกิดอยู่ในแวดวงของชาตินั้นๆ สะท้อนออกมาในรูปของ ภาษา จารีตประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมาย ซึ่งเป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นหรือเกิดขึ้นไม่ได้ จิตวิญญาณของประชาชนนี้เกิดขึ้นด้วยตัวของมันเอง ที่เป็นไปเองโดยพัฒนาการของตัวตนของชนในชาติและสังคม ดังนั้นจิตวิญญาณของประชาชนจึงไม่ใช่เรื่องของเหตุผลโดยตรง แต่ก็แฝงไปด้วยความมีเหตุผลอยู่ในตัวของมันเอง² (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 234)

ในขณะที่ Indralina Sen (2019: 98) นักวิชาการด้านกฎหมายประเทศอินเดีย ได้อธิบายความหมายของ Volksgeist ในฐานะที่เป็นที่มาของกฎหมายว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับพัฒนาการ

² เช่น การเป็นหนี้ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลหรือจิตวิญญาณแห่งจารีตประเพณี ลูกหนี้ล้วนมีหน้าที่ต้องชำระ แต่วิธีการชำระหนี้ในหนี้ต่างกัน เดียวกันอาจแตกต่างกันไปตามวิถีแห่งจารีตประเพณีของแต่ละชนชาติ

ของภาษา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นความรู้สึกร่วมกันของคนในชาติ ที่เติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไปพร้อมกับสังคมอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง รวมถึงมีความผูกพันกับจารีตประเพณีและความเชื่อสิ่งต่างๆ เหล่านี้ Frank W. Elliott (1964: 817) เห็นว่า ความเชื่อความศรัทธาของประชาชน (common conviction) สำนึกร่วมกัน (kindred consciousness) และความต้องการภายในจิตใจ (inward necessity) ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “จิตวิญญาณประชาชน” (Volksgeist) นั่นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จิตวิญญาณประชาชนเปรียบเสมือนความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนในชาติ ที่เติบโตเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคม ผ่านทางภาษา ประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อ ซึ่งจะสะท้อนลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติ จนสังคมมีความสลับซับซ้อนกลั่นกรองจนเป็นกฎเกณฑ์ความคุมความประพฤติของคนในสังคม และพัฒนากลายเป็นที่มาของกฎหมายในที่สุด

2. ความสำคัญของจิตวิญญาณประชาชน

แนวคิดจิตวิญญาณประชาชน/Volksgeist/The spirit of people ตามแนวคิดของ Savigny ในตอนต้นให้ความสำคัญกับที่มาที่สำคัญของการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน โดยคัดค้านอิทธิพลการยอมรับประมวลกฎหมายฝรั่งเศสรวมถึงประมวลกฎหมายยุโรปอื่นในช่วงนั้นด้วย เหตุผลสำคัญอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก การจัดทำประมวลกฎหมายดังกล่าวขาดกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อกฎหมายอย่างชัดเจน (ahistoric approach to law) ละเลยต่อความแตกต่างของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของแต่ละชาติ รวมไปถึงยังขาดความละเอียดละออซึ่งเป็นลักษณะโดยธรรมชาติของการศึกษาในยุคเรืองปัญญา (Enlightenment) (Rahmatian. 2007: 4) อันเป็นยุคที่เชื่อมั่นในความสามารถในการใช้เหตุผลของมนุษย์ รวมไปถึงการเคารพต่อเสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ (Mercadal. 2023: online) ประการที่สอง การจัดทำประมวลกฎหมายโดยรับเอาประมวลกฎหมายฝรั่งเศสมาใช้นั้น ไม่ได้สะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายเกิดขึ้นหรือพัฒนาขึ้นจากประชาชนที่เกี่ยวข้องหรือมีคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับประชาชนอย่างไร ตัวอย่างเช่น ภาษา จารีตประเพณี และธรรมเนียมการปกครองต่างๆ ด้วยลักษณะเช่นนี้ย่อมทำให้กฎหมายที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างอำเอใจและปราศจากรากเหง้าทางอารยธรรมของสังคมดังกล่าว กลับกลายเป็นว่า การจัดทำประมวลกฎหมายก็มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อเป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้กฎหมายมีความชัดเจนแน่นอนและถูกบังคับใช้ได้อย่างครอบคลุมกว้างขวาง (Abstract and Comprehensive Rule) เท่านั้น (Rahmatian. 2007: 4)

ความสำคัญของจิตวิญญาณประชาชนดังกล่าวนี้ Savigny เชื่อว่ากฎหมายคือผลผลิตของประวัติศาสตร์และกระบวนการพัฒนาขององค์กรต่างๆ ซึ่งหลอมรวมเป็นอย่างเดียวกันกับจารีตประเพณี วัฒนธรรม และตัวตนของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเอกชนที่จะมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน สอดคล้องกับภาษา วัฒนธรรม ธรรมชาติ การใช้อำนาจ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของประชาชน ซึ่งประชาชนรับรู้เข้าใจสิ่งต่างๆ เหล่านี้มาตั้งแต่เกิด ดังนั้นทำให้กฎหมายตามทัศนะของ Savigny ไม่สามารถที่จะพัฒนาได้อย่างทันทีทันใด หรือได้อย่างอำเภोजใจ (Rahmatian. 2007: 5)

นอกจากนี้จิตวิญญาณประชาชนยังถือเป็นจุดเริ่มต้นอย่างแท้จริงของกฎหมาย (Legal Norms) โดยผ่านกระบวนการพัฒนาจากจารีตประเพณีที่ยาวนานอย่างค่อยเป็นค่อยไป จากนั้นจึงถูกพิจารณาอย่างเป็นระบบตามกระบวนการนิติศาสตร์หรือผ่านกระบวนการนิติบัญญัติของรัฐในท้ายที่สุด (Kennedy. 2010: 811-812)

3. องค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชน

จิตวิญญาณประชาชนนั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนลักษณะเฉพาะของแต่ละชนชาติ ตามแนวคิดของ Savigny ในตอนแรกให้ความสำคัญกับ ที่มาสำคัญของการจัดทำประมวลกฎหมายของเยอรมัน เพื่อต่อต้านอิทธิพลการยอมรับประมวลกฎหมายฝรั่งเศส ดังนั้นจึงทำให้ Volksgeist ถือเป็น ส่วนประกอบสำคัญที่บ่งบอกลักษณะของกฎหมายที่ควรจะเป็น จากผลการศึกษา พบว่า สิ่งที่สามารถสะท้อนจิตวิญญาณของประชาชนของชนชาติหนึ่งชนชาติใดได้นั้น ประกอบไปด้วยองค์ประกอบดังนี้

3.1 ความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชน ในที่นี้คือความเข้าใจทางภาษา เนื่องจาก จิตวิญญาณของประชาชนนั้น สามารถแสดงออกหรือสื่อสารได้ด้วย ภาษา และภาษาเองก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นคู่กับวิถีชีวิตของประชาชน ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชนก็จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนผ่านภาษานั้นด้วย (Rahmatian. 2007: 5) ซึ่งภาษานี้ก็พัฒนาไปพร้อมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังคำนิยามที่ได้ให้ไว้ในตอนต้น

ภาษาเป็นสิ่งที่สามารถใช้สื่อสารเพื่อทำความเข้าใจระหว่างบุคคลได้ และความเข้าใจทางภาษาของประชาชนแต่ละชนชาติก็แตกต่างกัน มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในขณะที่เดียวกันภาษาที่สะท้อนแนวคิด อารมณ์ เหตุผล หรือความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังของภาษานั้น ตามความเห็นของ John Gottfried von Herder นักคิดชาวเยอรมัน เห็นว่าภาษาคือเครื่องแสดงออกถึงจิตวิญญาณของชาติ (Volksgeist) (ปริดี เกษมทรัพย์. 2555: 229, Indralina Sen. 2019: 96, 98) เช่น คำว่า “ถือ” ที่

บริบทของสังคมไทยนอกจากหมายถึง จับยึดไว้ในมือ ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2554: ออนไลน์) ยังมีอีกความหมายคือ การเชื่อมั่นว่าเป็นมงคลหรืออัปมงคล ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องความเหมาะสมของการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคล ที่มีเบื้องหลังเป็น เรื่องของจารีตประเพณี วัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในสังคมไทย ซึ่งชนชาติอื่น อาจจะได้ไม่มีความเข้าใจอย่าง เดียวกัน หรือแม้แต่ชาวต่างชาติเรียนรู้ภาษาไทยก็อาจจะไม่ได้เข้าใจความหมายของคำว่า “ถือ” อย่าง ที่คนไทยเข้าใจ เป็นต้น

อารยธรรมในช่วงแรกที่มีความเป็นนามธรรมค่อนข้างสูงและไม่อาจสื่อสารได้เข้าใจ ด้วยภาษาพูดหรือเขียนอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน ทำให้ต้องมีการสื่อสารออกมาด้วยการกระทำที่สามารถสื่อความหมายได้ หรือการกระทำเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Act) จึงจะสามารถทำให้ สามารถเข้าใจถึงแบบแผนปฏิบัติต่างๆ ได้ และการพัฒนาทางกฎหมายก็อยู่ในรูปแบบเดียวกัน ซึ่ง Savigny มองว่าลักษณะการแสดงออกด้วยสัญลักษณ์ทางการกระทำนี้มีความชัดเจน และเป็นภาพ สะท้อนของความเชื่อพื้นฐานของประชาชนได้ยิ่งไปกว่ากฎหมายในปัจจุบันที่มีความเป็นนามธรรม ค่อนข้างสูงเสียอีก (Rahmatian. 2007: 5)

ในขณะเดียวกัน กฎหมายก็มีพัฒนาการเช่นเดียวกับภาษา (Indralina Sen. 2019: 96) ซึ่ง Savigny มองว่าการศึกษากฎหมายให้ท่องแท้ จะต้องนำความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของภาษา ประกอบกับการใช้ตรรกวิทยาในการพิจารณา เรียกว่าวิธีการเช่นนี้ว่า “นิติวิธีทางประวัติศาสตร์” (Historical Juristic Method) ที่ทำให้การศึกษากฎหมายมีความละเอียดลึกซึ้ง สามารถเข้าถึง จิตวิญญาณของกฎหมาย เป็นการศึกษากฎหมายที่มีชีวิต (living law) มากขึ้น (สมัยศ เชื้อไทย. 2544: 134) นั้นหมายความว่า การจะเข้าใจว่ากฎหมายควรเป็นอย่างไร ก็ต้องศึกษาความเข้าใจทาง ภาษาของประชาชนว่าเข้าใจคำว่า “กฎหมาย” อย่างไร หรือในเรื่องเดียวกัน ประชาชนจะมีความ เข้าใจอย่างไรเมื่อก้าวในบริบทของกฎหมาย

จากที่กล่าวมาจึงสามารถแบ่งลักษณะของความรู้ความเข้าใจของประชาชนได้เป็น 2 ระดับ ดังนี้

3.1.1 ความเข้าใจกฎหมายด้วยภาษาทั่วไป เป็นการทำความเข้าใจทางภาษาของ ประชาชนต่อประเด็นทางกฎหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในแง่มุมของความเข้าใจโดยทั่วไปของประชาชน ว่ามีอยู่อย่างไร โดยไม่สนใจว่าความเข้าใจเหล่านั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางกฎหมายหรือไม่ (ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับกฎหมายก็ได้) เพื่อสะท้อนมุมมอง ทศนคติ ความเชื่อ พัฒนาการของภาษาใน เรื่องนั้นๆ ว่าประชาชนมีความเข้าใจอย่างไร มีทิศทางหรือแนวโน้มในเรื่องนั้นๆ อย่างไร สอดคล้องตาม

ความเข้าใจภาษาทางกฎหมายหรือไม่ ดังนั้นในที่นี้จึงไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่ว่า การแปลความหมายของคำหนึ่งคำมีความหมายอย่างไร แต่เป็นทำความเข้าใจต่อความหมายของคำนั้นอย่างมีเรื่องราวให้ทราบถึงที่มาที่ไป และรายละเอียดของความเข้าใจต่อเรื่องนั้นๆ ดังเช่น การอธิบายความหมายของคำว่า “ถือ” ที่ได้ยกตัวอย่างไปตอนต้น

ผลการศึกษาของมงคล เจริญจิตต์และคณะ (2562) ได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อการ “ทุจริต” ซึ่งเป็นคำที่ใช้และมีผลทางกฎหมาย เพื่อทดสอบความเข้าใจของประชาชนต่อเรื่องนี้ ว่าในชีวิตประจำวันของประชาชน ประชาชนเข้าใจความหมายของคำนี้อย่างไร โดยผลการวิจัยสะท้อนความเข้าใจต่อคำว่า “ทุจริต” ของประชาชนโดยใช้ภาษาที่สื่อ หรือมีนัยยะของการทุจริต เช่น คำว่า “กิน” “ใต้โต๊ะ” “ซองขาว” ซึ่งคำเหล่านี้ เมื่อแปลความหมายโดยตรงแล้วไม่ได้แสดงให้เห็นถึงการทุจริตคอร์รัปชัน แต่จะต้องตีความทำความเข้าใจบริบทที่แวดล้อมการใช้คำเหล่านี้ว่ามีอยู่อย่างไร ผ่านวิถีชีวิต พฤติกรรมของประชาชน จนสามารถตีความได้ว่ามีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ทุจริต” ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ซึ่งคำที่ประชาชนใช้อาจจะไม่ใช่นิยามใช้ในแวดวงนิติศาสตร์เลยก็เป็นได้³ นี่คือนิสัยที่สะท้อนความเป็นเหตุเป็นผลในทางปฏิบัติได้ประการหนึ่งด้วย เพราะ คำว่า “กิน” ก็สะท้อนมุมมองของการตักตวงผลประโยชน์ “ใต้โต๊ะ” ก็แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ไม่สามารถเปิดเผยให้ใครรับรู้ได้ ต้องแอบซ่อน ทำนองเดียวกันกับ “ซองขาว” ที่สิ่งใช้ปกปิดมิให้ใครล่วงรู้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุผล ที่ทำไมประชาชนจึงเข้าใจคำว่า “ทุจริต” ด้วยคำต่างๆ เหล่านี้

3.1.2 ความเข้าใจกฎหมายด้วยนิติศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงความเข้าใจทางกฎหมายที่ถูกต้อง เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด หรือนิติวิธี จึงเป็นการทำความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งในบริบททางกฎหมายโดยเฉพาะ องค์กฏหมายที่เกี่ยวข้อง และประชาชนรับรู้หรือเข้าใจเช่นไร

ในอดีตที่สังคมมีขนาดเล็ก ความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยทั่วไป กับสิ่งที่กฎหมายกำหนดอาจมีคำอธิบายหรือนิยามอย่างเดียวกัน แต่ในโลกปัจจุบัน เป็นไปได้ค่อนข้างยากที่ประชาชนทั่วไปจะมีความรู้ความเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามบริบทของกฎหมายได้อย่างถูกต้อง เนื่องจากความสลับซับซ้อนของสังคม งานวิจัยเดียวกันของมงคล เจริญจิตต์และคณะ (2562) พบว่า

³ คำว่า “ทุจริต” ปรากฏในประมวลกฎหมายอาญา โดยมาตรา 1 (1) ได้ให้ความหมายของคำว่า “โดยทุจริต” หมายความว่า “เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น” ซึ่งผลการวิจัยของ มงคล เจริญจิตต์และคณะ (2562) พบว่าประชาชนไม่สามารถให้ความหมาย หรือแปลความหมายของคำว่า “ทุจริต” ได้ แต่จะอธิบายคำดังกล่าวนี้ด้วยการยกตัวอย่างการกระทำที่ประชาชนเข้าใจว่าเป็นการทุจริต ซึ่งมีความสัมพันธ์หรือสอดคล้องกับความหมายที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญา

ประชาชนบางส่วนไม่สามารถอธิบายความหมายของคำว่า “ทุจริต” นี้ได้เหมือนอย่างที่กฎหมายกำหนด หรือตามตำราทางกฎหมาย อย่างไรก็ตาม นั่นไม่ได้หมายความว่าประชาชนไม่เข้าใจคำว่า “ทุจริต” แต่ความหมายที่ประชาชนเข้าใจกลับเป็นความเข้าใจผ่านประสบการณ์ ผ่านการเรียนรู้ในอดีตที่ผ่านมาของชุมชนหรือสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย

อย่างไรก็ดี บางครั้งอาจพบว่าความเข้าใจของประชาชนต่อกฎหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจจะแตกต่างจากที่กฎหมายกำหนดเอาไว้อย่างสิ้นเชิงก็ได้ ตัวอย่างเช่น คำว่า “สินน้ำใจ” ซึ่งผลการวิจัยของมงคล เจริญจิตต์ และคณะ (2562) ประชาชนมองว่าเป็นเรื่องที่สามารถกระทำได้คนในสังคมทั่วไปก็ทำกัน และไม่มีความผิด เพราะเป็นเรื่องของน้ำใจไมตรีที่มีให้แก่กันด้วยเหตุว่าเป็นคุณลักษณะอันสำคัญของคนไทยที่พึงปฏิบัติต่อผู้ที่ให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก แต่ในขณะที่หากตีความด้วยนิติวิธีแล้ว จะเห็นได้ว่า สินน้ำใจ ก็เป็นประโยชน์ที่ประชาชนให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อแสวงหาประโยชน์ให้กับตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบ สะท้อนให้เห็นว่า เจตนารมณ์ของกฎหมาย กับ ความเข้าใจกฎหมายของประชาชน อาจไม่สอดคล้องตรงกันได้ และนั่นอาจเป็นเพราะประเพณีปฏิบัติที่ประชาชนยึดถือแตกต่างไปจากกฎหมาย ก็เป็นไปได้ และอาจจะกระทบต่อการบังคับใช้กฎหมายว่าควรบังคับใช้อย่างตรงไปตรงมาตามเนื้อความที่กฎหมายบัญญัติ หรือพิจารณาประกอบกับจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติในวิถีชีวิตของประชาชน

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจทางภาษาของประชาชนต่อกฎหมายเป็นเครื่องสะท้อนภาพความเป็นจริงของกฎหมายว่าได้รับการปฏิบัติ ถูกยอมรับ หรือถูกเชื่อฟังโดยประชาชนอย่างไร ความเข้าใจทางภาษาเหล่านี้จะบ่งบอกความเชื่อ ความคิด ของประชาชนต่อกฎหมายนั้นๆ จนนำมาซึ่งการปฏิบัติของประชาชนในทางกฎหมาย ลำพังแค่เพียงการบัญญัติกฎหมายโดยรัฐแต่เพียงอย่างเดียว คงไม่อาจจะบังคับให้ประชาชนทำตามได้ หากประชาชนไม่ได้เชื่อหรือเข้าใจให้สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย และจุดนี้เองที่ทำให้กฎหมาย “มีชีวิต” เพราะกฎหมายสอดคล้องกับสิ่งที่ประชาชน คิด เชื่อ และเข้าใจ ซึ่งสื่อกลางที่สำคัญก็คือ ภาษา นั่นเอง

3.2 สำนักร่วมของประชาชน หรือ Common consciousness of the people (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 200) หรือ สำนักร่วมกัน (kindred consciousness) (Elliott. 1964: 816) ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของจิตวิญญาณประชาชน (Rahmatian. 2007: 5) และเป็นส่วนสำคัญของการเกิดขึ้นของกฎหมาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายนั้นจะต้องมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับจิตวิญญาณองประชาชน ซึ่งจิตวิญญาณนี้ก็สัมพันธ์กับสำนักร่วมกันของประชาชน

เนื่องจากว่า การเกิดขึ้นของกฎหมายนั้นมาจากสิ่งที่สะสมจากการดำเนินชีวิตของประชาชน และแน่นอนว่าย่อมไม่ใช่จากประชาชนคนไหนคนใดโดยเฉพาะ แต่เป็นสำนึกร่วมกันของประชาชนที่เป็นที่มาของกฎเกณฑ์อันพัฒนากลายเป็นกฎหมายในท้ายที่สุด (Frank W. Elliott. 1964: 824)

จิตวิญญาณประชาชนไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้ตามอำเภอใจหรือความต้องการ (Will) ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่ค่อยๆ เกิดขึ้นตามพัฒนาการของประวัติศาสตร์ ผ่านความเห็นพ้องต้องกัน หรือเห็นเป็นอย่างเดียวกัน รับรู้ร่วมกัน ในสังคมของตนเอง เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นปรากฏด้วยการแสดงออกมาจากกลุ่มก้อนของคนในชาตินั้นๆ ในลักษณะมวลรวม (As a Whole) ไม่ใช่จากคนเพียงผู้เดียว (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 231) ซึ่งในการศึกษาทางด้านนิติศาสตร์ มีการให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่อง “สำนึกทางกฎหมาย” (Legal Consciousness) โดยเป็นการศึกษาทางด้านกฎหมายทางสังคมศาสตร์ (socio-legal research) (Hertogh. 2004: 457) หรือด้านกฎหมายกับสังคม (law and society) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายที่บัญญัติไว้ กับกฎหมายที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ (Law in Book and Law in Action) (Silbey. 2005: 323) ซึ่งการศึกษาเรื่องสำนึกทางกฎหมายจะศึกษาถึงประสบการณ์ และบทบาทของกฎหมายต่อชีวิตประจำวันของประชาชน (Hertogh. 2004: 457) โดยจะแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการใช้กฎหมายซึ่งจะแตกต่างกันไปตามแต่ละสภาพเหตุการณ์และสังคม (David M. Trubek. 1984: 592)

สำนึกทางกฎหมายนี้จะสะท้อนการรับรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ และการให้ความหมายของบุคคลต่อกฎหมาย ซึ่งสามารถอธิบายได้ทั้งทัศนคติของบุคคลแต่ละบุคคลในฐานะปัจเจก และปรากฏการณ์เชิงโครงสร้างและกระบวนการทางสังคม (ปิยอร เปลี่ยนผดุง. 2552: 12-13) ทั้งนี้ มงคล เจริญจิตต์ (2551: 10) เห็นว่า สำนึกทางกฎหมาย นั้นเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวโยง หรือเชื่อมโยงกับบุคคลที่อยู่ในสังคมที่มีกฎหมายนั้นๆ อยู่ และมีความสัมพันธ์อย่างมากกับความเข้าใจการประพฤติปฏิบัติตนตามแบบแผนของกฎหมาย รวมถึงมุมมองในการมองกฎหมายของประชาชนว่ามีอยู่อย่างไร ดังนั้นสำนึกทางกฎหมายย่อมสามารถสะท้อนภาพบางอย่างเกี่ยวกับค่านิยมของสังคมในแต่ละช่วงเวลาได้

สำนึกร่วมของประชาชน (Common Consciousness) ในช่วงเวลาหนึ่งอาจสะท้อนคุณลักษณะเฉพาะของสังคมได้ 2 ประเด็น คือ

3.2.1 ความถูกต้องดีงามของสังคม สำนึกร่วมของประชาชน เป็นสิ่งที่สั่งสมแบบแผนความประพฤติของคนในสังคม สะท้อนให้เห็นสิ่งที่สังคมนั้นๆ ยอมรับ หรือสิ่งที่สังคมนั้นกำหนดให้เป็นไป เช่น ความถูกต้องดีงาม ความผิดบาป ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ที่สังคมเข้าใจและมีอยู่

ในจิตใจของคนในสังคม หรือในชาตินั้น (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 230, สมยศ เชื้อไทย. 2544: 130) และศีลธรรมนี้ก็คือสิ่งที่สะท้อนจิตวิญญาณของประชาชน (Kennedy. 2010: 816-817)

ในยุคกฎหมายชาวบ้าน (Volksrechts) ประชาชนเป็นผู้แสดงออกถึงความรู้สึกผิดชอบชั่วดีนั่นเอง ทำให้ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีกับกฎหมายบังคับใช้ในสังคมมีลักษณะอย่างเดียวกัน โดยแสดงออกมาในรูปแบบของจารีตประเพณี วัฒนธรรม (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 200, ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 231, สมยศ เชื้อไทย. 2544: 130-131)

3.2.2 ทศนคติของประชาชน เป็นเรื่องของมุมมอง แนวคิด ความเชื่อ อุดมคติของประชาชนที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อแง่มุมในทางกฎหมาย เมื่อผ่านการสั่งสมจากประสบการณ์ของผู้คนในสังคม ก็จะกลายเป็นสำนึกร่วมกันของประชาชน แทรกซึมอยู่ในจิตวิญญาณของคนในชาติ

Silbey (2005: 338-341) ได้อธิบายว่า ทศนคติและมุมมองของประชาชนที่มีต่อกฎหมาย รวมถึงวิถีคิดและการให้คุณค่ากับตนเองของประชาชน จะสะท้อนความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของประชาชน โดยสามารถค้นหาทศนคติและมุมมองเหล่านี้ได้ ด้วยการให้ประชาชนเล่าหรืออธิบายถึงประสบการณ์ที่ผ่านมาของประชาชน ด้วยวิธีการเช่นนี้จะทำให้สามารถตกตะกอนความคิด ทศนคติของประชาชนที่มีต่อกฎหมายได้ ซึ่งเป็นที่นิยมในการศึกษาตามแนวคิดสำนักทางกฎหมาย (Legal Consciousness) และหากประชาชนให้ความสำคัญกับเรื่องใดมาก กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นก็มีความเป็นไปได้ที่จะสามารถเข้าถึงประชาชนได้มากตามไปด้วย แสดงให้เห็นว่ากฎหมายดังกล่าวนั้นเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดว่ามีความเกี่ยวข้องกับตนเอง (Kennedy. 1980: 6)

อย่างไรก็ดี Ewick and Silbey (1998) ได้อธิบายทศนคติหรือมุมมองของประชาชนที่มีต่อกฎหมาย ในลักษณะรูปแบบสำนักทางกฎหมาย 3 ลักษณะ คือ 1) หากทศนคติของประชาชนมองว่าเรื่องใดไม่มีความเกี่ยวข้องกับตนเอง ก็อาจจะเป็นกลุ่มที่มองว่ากฎหมายเหล่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของตนเองในลักษณะแยกตัวออกจากกฎหมาย (Before the Law) 2) หากประชาชนมองว่ากฎหมายนั้นเป็นเพียงแค่เครื่องมือในการกดขี่ขูดรีดก็จะเป็นทศนคติที่ต่อต้านกฎหมาย (Against the Law) และ 3) หากประชาชนมีความคิด หรือมุมมองต่อกฎหมายว่าสอดคล้องเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของประชาชน หรือประชาชนมองว่ากฎหมายเป็นเครื่องหรือกลไกสำคัญบางอย่างเพื่อผลประโยชน์ของตนย่อมทำให้ประชาชนเห็นว่ากฎหมายนั้นสัมพันธ์กับตนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน ในลักษณะเป็นเนื้อเดียวกันกับกฎหมาย (With the Law)

บรรดาความถูกต้องดีงาม มุมมอง ความคิด และทัศนคติร่วมกันของประชาชนนี้จะสะท้อนภาพความเป็นเอกภาพของชนชาติ จิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก รวมถึงเหตุผลต่างๆ ที่หลอมรวมทุกอย่างจนกลายเป็นสำนึกร่วมและเป็นส่วนหนึ่งจิตวิญญาณประชาชน (ปรีดี. 2555 215-216) ซึ่งการบัญญัติกฎหมายอย่างไรๆ จะสอดคล้องกับสำนึกร่วมของประชาชนนี้ด้วย

3.3 แบบแผนและพฤติกรรมของประชาชน สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้จิตวิญญาณประชาชนปรากฏตัวเป็นรูปธรรมมากขึ้น คือการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณ ซึ่งแบบแผนและพฤติกรรมนี้ ถือเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมชัดเจนของจิตวิญญาณประชาชน เพราะแบบแผนความประพฤติของคนในสังคมจะเป็นทั้งผลลัพธ์และภาพสะท้อนของภาษา ทัศนคติ มุมมองทางความคิด ความเชื่อของประชาชน และส่วนหนึ่งยังถูกพัฒนาไปเป็นกฎหมายที่มีผลบังคับใช้อย่างเป็นกิจจะลักษณะอีกด้วย

ตามความเห็นของ Savigny กฎหมายจะมีความสัมพันธ์อย่างมากกับความเชื่อของประชาชน การพัฒนากฎหมายย่อมเกี่ยวพันกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะต้องถูกดำเนินการหรือจัดการให้อยู่ในแบบแผนบางอย่าง ในเบื้องต้นอาจสื่อสารออกมาด้วยการกระทำเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Act) ที่อาจสะท้อนแบบแผนปฏิบัติและความเชื่อของประชาชนได้ชัดเจนกว่ากฎหมายในยุคสมัยใหม่ (Rahmatian. 2007: 5)

โดยปกติแล้วในสังคมขนาดเล็กประชาชนทุกคนจะเป็นผู้แสดงออกซึ่งความต้องการ ความเชื่อ จิตวิญญาณของตนเอง แต่เมื่อสังคมพัฒนาและมีความสลับซับซ้อน การแสดงออกโดยประชาชนทุกคนเป็นเรื่องที่เป็นได้ยาก ดังนั้นการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณจึงต้องอาศัยการตกตะกอนทางความคิดของผู้คนในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนักกฎหมาย (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 201) เพื่อเป็นแบบแผนปฏิบัติที่ใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชน

แบบแผนความประพฤติของประชาชนอาจจะอยู่ในรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดดังต่อไปนี้

3.3.1 จารีตประเพณี ถือเป็นแบบแผนความประพฤติที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแบบแผนที่สะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชนที่เห็นได้ชัดอย่างเป็นรูปธรรมประการหนึ่ง ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามแต่ละจารีตประเพณีของแต่ละชนชาติ (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 229) ซึ่ง Savigny มองว่ากฎหมายในเบื้องต้นนั้นมาจากความเชื่อ และจารีตประเพณี แล้วค่อยๆ พัฒนากลายมาเป็นกฎหมายเมื่อมีกระบวนการทางนิติศาสตร์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กระบวนการนิติบัญญัติไม่ใช่ต้นกำเนิดสำคัญ

ของกฎหมายแต่กลับเป็น ความเชื่อและจารีตประเพณีที่แฝงอยู่กับประชาชนอย่างเป็นธรรมชาติ (Rahmatian. 2007: 6)

ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงคำว่า “จารีตประเพณี” คำนิยามในเบื้องต้น หมายถึง “ประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว” ซึ่งเป็นความหมายตาม พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2554: ออนไลน์) แสดงให้เห็นว่า จารีตประเพณีนั้น ในความหมายทั่วไปก็หมายถึงสิ่งที่เป็นแบบแผนปฏิบัติที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา และเมื่อไม่ปฏิบัติตาม จารีตประเพณีนั้นๆ ก็ถือเป็นเรื่องที่ผิด หรือถึงขนาดมองว่าเป็นเรื่องชั่วร้าย ในขณะที่มุมมองของ นักวิชาการด้านกฎหมายอย่าง หยุด แสงอุทัย ก็ได้กล่าวถึงจารีตประเพณีว่า เป็น “สิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติ ต่อเนื่องกันมา...เป็นของเฉพาะตัว...ของบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่ง [ที่]อยู่ในสังคมใดสังคมหนึ่ง...มีความ ประสงค์จะให้มนุษย์มีการติดต่อสัมพันธ์กันสะดวกและประณีตยิ่งขึ้น” และยังเป็นที่มาของกฎหมาย ประการหนึ่งที่เรียกว่า “กฎหมายจารีตประเพณี” อันเป็น “กฎหมายที่ราษฎรรู้สึกกันทั่วไปว่าเป็น กฎหมายและรัฐได้ใช้ข้อบังคับเช่นว่านี้เสมือนกฎหมายในรูปลักษณะเดียวกันตลอดมา” (หยุด แสง อุทัย, 2542: 52, 71-72) สอดคล้องกับความเห็นของ ประเสริฐ โขวิไลกุล (2554: 54) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“จารีตประเพณี วัฒนธรรม เป็นบ่อเกิดของกฎหมายที่สำคัญ ประการหนึ่ง ... จึงกล่าวได้ว่าจารีตประเพณีและวัฒนธรรมมีก่อน กฎหมายและมีความสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย นอกจากนั้น เราจะเห็น ได้ว่าจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณ ของชนชาติ (General will of people) อันมีความกลมกลืนกับ การประพฤติปฏิบัติแห่งวิถีการดำรงชีพ (Way of life) ซึ่งเชื่อม สัมพันธ์กับ ศรัทธา ศีลธรรม มโนสำนึก ความรู้สึกนึกคิด (Conscience) และประวัติศาสตร์ของชนชาติซึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่มี คุณค่า เป็นประโยชน์ มีความสำคัญต่อความมั่นคงปีกแผ่นของ สังคม ตลอดจนมีความเชื่อมั่นว่าจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็น สิ่งที่แสดงออกเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองในอดีตกาลและการดำรง ชีพของชนชาติ อารยธรรม ดนตรี กีฬา ศิลปะวิทยาการ ปรัชญา อุดมการณ์ การศึกษา สถาปัตยกรรม วิศวกรรม และวิทยาศาสตร์ ทางการแพทย์ เป็นต้น”

ที่มา: ประเสริฐ โขวิไลกุล (2554: 54)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าจารีตประเพณี เป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความถูกต้องดีงามของสังคม ซึ่งถูกแสดงออกผ่านการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันของประชาชน ในขณะเดียวกัน จารีตประเพณีเอง ก็เป็นเครื่องสะท้อนถึงจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมที่อุดมไปด้วย อุดมการณ์ ความคิด ศรัทธา ศีลธรรม มโนสำนึก และความรู้สึกนึกคิดร่วมกันของประชาชนในสังคมนั้นๆ เช่นเดียวกับปรีดี เกษมทรัพย์ ที่เห็นว่า จารีตประเพณี เป็นเครื่องสะท้อนความถูกต้องดีงาม ความผิดบาป ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่มีอยู่ภายในใจของคนในชาติ

แนวความคิดที่เห็นว่ากฎหมายจะต้องสอดคล้องกับจิตวิญญาณของประชาชนของ ปรีดี เกษมทรัพย์ (2555: 230-231, 235-236) ซึ่งให้เห็นตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ว่า จิตวิญญาณประชาชน เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับจารีตประเพณี และวัฒนธรรม ในรูปแบบของแบบแผนความประพฤติของคนในสังคม เช่นเดียวกับคำอธิบายของ จรัญ โฆษณานันท์ (2547: 200) ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณประชาชนและจารีตประเพณีว่า จิตวิญญาณประชาชน เป็นสิ่งที่เติบโตสอดคล้องกับพฤติกรรมของประชาชนในสังคมในรูปแบบของจารีตประเพณี หรือจิตสำนึกร่วมของประชาชน ซึ่งย่อมมีความแตกต่างตามลักษณะเฉพาะของแต่ละชนชาติ

นอกเหนือจากจารีตประเพณีจะสะท้อนแบบแผนพฤติกรรมของประชาชนแล้ว จารีตประเพณียังมีความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของกฎหมาย ซึ่งมีหลักฐานปรากฏชัดว่า กฎหมายกับจารีตประเพณีก็มีความสัมพันธ์กันทั้งในลักษณะสอดคล้อง เชื่อมโยง เป็นอย่างเดียวกัน หรือแม้กระทั่งเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน (หยุด แสงอุทัย. 2542: 53-54)⁴ ดังนั้นตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ การศึกษาจารีตประเพณีของชนชาตินั้นๆ ก่อนที่จะบัญญัติกฎหมายมาบังคับใช้จึงเป็นเรื่องสำคัญ (สมยศ เชื้อไทย. 2544: 129) ในฐานะที่จารีตประเพณีเป็นรากฐานที่แท้จริงแห่งกฎหมาย (True Basis of Law) และมีความสำคัญมากกว่าการบัญญัติกฎหมาย (Indralina Sen. 2019: 94, 96)

อย่างไรก็ดี ตามความเห็นของ สมยศ เชื้อไทย (2555: 92) เห็นว่า จารีตประเพณีที่จะมีลักษณะเป็นกฎหมายประเพณีต้องมีลักษณะที่สำคัญ คือ 1) ต้องเป็นจารีตประเพณีที่ประชาชนปฏิบัติกันมาอย่างสม่ำเสมอยาวนานและ 2) ประชาชนมีความรู้สึกที่จารีตประเพณีนั้นเป็นสิ่งถูกต้องและจะต้องปฏิบัติตาม ดังนั้น การจะพิจารณาถึงแบบแผนความประพฤติของประชาชนจึง

⁴ หยุด แสงอุทัย ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายและจารีตประเพณีใน 4 ลักษณะ คือ 1) มีอิทธิพลต่อกัน 2) คำนึงถึงกันและกัน 3) ถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด และ 4) เป็นศัตรูซึ่งกันและกัน (อ่านเพิ่มเติม หยุด แสงอุทัย. 2542: 53-54)

จำเป็นต้องพิจารณาลักษณะของจารีตประเพณีที่มีลักษณะเป็นกฎหมายประเพณีประกอบด้วย เพราะจารีตประเพณีของสังคมต่างๆ ย่อมมีความแตกต่างกันอย่างมากมาย อย่างน้อยก็ควรมีลักษณะอันสำคัญอันควรแก่การพิจารณาว่ามีสภาพใกล้เคียงกับความเป็นกฎหมายได้ด้วย ตามความเห็นของสมยศ เชื้อไทย ดังกล่าวข้างต้น

ตัวอย่างของจารีตประเพณีที่มักหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างอธิบายว่า จารีตประเพณีถือเป็นส่วนสำคัญในการอุดช่องว่างแห่งกฎหมายหรือเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมาย เช่น การทำให้ผู้อื่นได้รับบาดเจ็บจากการเล่นกีฬาตามกติกา การผ่าตัดรักษาคนไข้ เหล่านี้การกระทำของผู้กระทำย่อมเข้าองค์ประกอบความผิดฐานทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญา แต่เมื่อพิจารณาจากจารีตประเพณีแล้วก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการกระทำนั้นไม่เป็นความผิด เป็นการกระทำโดยชอบ เป็นต้น (สมยศ เชื้อไทย. 2555: 93)

3.3.2 ความเชื่อ ศาสนา แนวคิดของสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์เชื่อว่า จิตวิญญาณประชาชนพัฒนาและผูกมัดผู้คนให้เป็นหนึ่งเดียวกันจากศรัทธาและความเชื่อ ในขณะที่ Elliott (1964: 817) อธิบายเพิ่มเติมว่า ความเลื่อมใสศรัทธาหรือความเชื่อของประชาชน ก็ถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของจิตวิญญาณประชาชน⁵ เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายนั้นไม่ใช่เรื่องที่อยู่แยกต่างหากจากประชาชน Savigny เองก็มองว่าต้นกำเนิดของกฎหมายก็มาจากความเชื่อโดยพื้นฐานของมนุษย์นั่นเอง (Rahmatian. 2007: 6) ดังนั้นกฎหมายที่บัญญัติหากสอดคล้องกับความเชื่อของประชาชน ก็จะเป็นกฎหมายที่สามารถอยู่ร่วมกันกับประชาชนได้ กระบวนการในการพัฒนากฎหมายที่จะต้องสอดคล้องกับจิตวิญญาณประชาชนเอง ก็เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง มีความผูกพันกับความเชื่อของประชาชนด้วยนั่นเอง (Indralina Sen. 2019: 98)

ศาสนาถือเป็นเครื่องมือในการกำหนดพฤติกรรมและการประพฤติของคนในสังคม เป็น “กฎข้อบังคับที่ศาสนาต่างๆ ได้กำหนดไว้เพื่อให้มนุษย์ประพฤติคุณงามความดี” โดยถือเป็นระเบียบที่สูงส่ง และมนุษย์ปฏิบัติตามเพื่อความสุขที่จะได้ในอนาคต ด้วยเหตุนี้ ศาสนาจึงเป็น

⁵ อ่านเพิ่มเติมใน Elliott, Frank W.. (1964). *Volksgeist and a Piece of Sulphur*, *Texas Law Review*. (42). pp.817. ซึ่งได้อธิบายองค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชนว่า ประกอบด้วย 1) ศรัทธาความเชื่อ (Common Conviction) 2) สำนักกรรม Kindred Consciousness และ 3) ความจำเป็นภายใน (Inward Necessity) ด้วยความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งนั้นล้วนมีองค์ประกอบของตัวเอง ดังเช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ

เรื่องของความเชื่อของบุคคล เพราะมีรูปแบบและแนวทางของการนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่า หรือความสุขในลักษณะที่แตกต่างกัน (หยุด แสงอุทัย, 2542: 47) ตามที่แต่ละคนเลือกที่จะเชื่อ

ศาสนาและความเชื่อทางศาสนาเป็นสิ่งสากลที่พบเห็นได้ในสังคมวัฒนธรรมทั่วโลก มีหน้าที่หลักในการลดความวิตกกังวล และอารมณ์ตึงเครียด รวมถึงเพื่อการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ลดความขัดแย้งและเป็นหลักประกันของความต่อเนื่องและราบรื่นของสังคม ซึ่ง Émile Durkheim เสนอว่า ศาสนาคือระบบความเชื่อและหลักปฏิบัติ ที่มีที่มาจากความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี และบรรทัดฐานที่สังคมยอมรับว่าดีงามและถูกต้องในลักษณะ “สำนึกร่วม” (Collective Consciousness) ดังนั้นศาสนาจึงเป็นกลไกในการควบคุมการรักษากฎเกณฑ์และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม (ยศ สันตสมบัติ. 2544: 225-226)

หน้าที่ของศาสนาประการหนึ่งคือการช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ ดังเช่น ลัทธิบูชาวัวของชาวฮินดูที่มีภูมำทำร้ายฆ่าหรือกินเนื้อวัว ซึ่งมีผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า เป็นความเชื่อมีเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจเข้าไปเกี่ยวข้อง และสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมอินเดีย เนื่องจากวัวเป็นสัตว์กินพืช กินใบไม้ใบหญ้าซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์กับมนุษย์ แต่วัวกลับผลิตน้ำนมซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักที่สำคัญของชาวอินเดีย เป็นแรงงาน มูลวัวเป็นปุ๋ย เป็นเชื้อเพลิง และเป็นวัตถุดิบสำคัญในอุตสาหกรรมเครื่องหนัง ซึ่งถือว่าวัวนั้นเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญอย่างมากในสังคมอินเดีย และในบางสังคม ศาสนาก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือเป็นเครื่องอุปถัมภ์ค้าชูสถาบันทางการเมืองด้วย (ยศ สันตสมบัติ. 2544: 233-237)

ดังนั้นนอกจากศาสนาจะเป็นแบบแผนปฏิบัติที่สำคัญของประชาชนในแต่ละความเชื่อและศาสนาแล้ว ยังมีความสอดคล้องเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตและจิตวิญญาณแห่งความเป็นชาติของแต่ละชนชาติอีกด้วย

แบบแผนพฤติกรรมของประชาชนทั้งจารีตประเพณี ศาสนาและความเชื่อ ถือเป็นหลักฐานที่เป็นรูปธรรมของจิตวิญญาณประชาชน ที่ล้วนสะท้อนสิ่งที่ประชาชนให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะ เป็น ทศนคติ มุมมอง หรือความคิดของประชาชน และยังถือเป็นที่มาสำคัญของกฎหมาย ทั้งในฐานะกฎหมายจารีตประเพณี และที่ถูกพัฒนาให้การเป็นกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นแบบแผนดังที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน

ตั้งที่ได้กล่าวมาข้างต้น ความรู้ความเข้าใจ สำนึกร่วม และแบบแผนพฤติกรรมของประชาชน ต่างสะท้อนจิตวิญญาณของประชาชนในสังคมหนึ่งๆ ได้ ซึ่งแน่นอนว่า สังคมที่แตกต่างกันย่อมมีความเข้าใจ สำนึกร่วม และแบบแผนพฤติกรรมแตกต่างกันไปด้วย ทำให้การกำหนดเกณฑ์อย่างใดๆ จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงความแตกต่างของจิตวิญญาณประชาชนข้างต้นด้วย แสดงให้เห็นว่ากฎหมายนั้นไม่สามารถจะบัญญัติใช้ครอบจักรวาลได้ เพราะแต่ละชาติ แต่ละประเทศย่อมมีความคิด ความเห็น ความเชื่อที่แตกต่างกัน ซึ่งแน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะของคนชาติใดชนชาติหนึ่งที่ไม่ได้หมายความว่าจำเป็นต้องเป็นสากลและเชื่อมั่นกันอย่างครอบจักรวาล ทำให้กฎหมายไม่ใช่สิ่งที่สมบูรณ์เป็นสากล เพราะพัฒนาการและความเคยชินทางกฎหมาย (Legal Habits) ของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 202)

3.4 การมีส่วนร่วมของประชาชน จิตวิญญาณประชาชน คือ หัวใจสำคัญของการบัญญัติกฎหมายตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ กฎหมายนั้นจะต้องสอดคล้องกับจิตวิญญาณของประชาชน สะท้อนให้เห็นความสำคัญของความต้องการของประชาชน แสดงให้เห็นว่าประชาชนก็มีส่วนร่วมในการกำหนดกฎหมายไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ทั้งนี้ จิตวิญญาณประชาชน ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองหรือมีอยู่เองตามธรรมชาติ ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ได้สร้างสรรค์ แสดงออก และปฏิบัติตาม ดังนั้นจึงถือได้ว่า การบัญญัติกฎหมายมาบังคับใช้ ล้วนมีประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกฎหมายให้เกิดขึ้น อีกทั้งกฎหมายเหล่านั้นเอง ก็ต้องนำมาบังคับใช้กับประชาชนเหล่านั้นเช่นกัน

ในเรื่องความเกี่ยวพันระหว่างประชาชนกับกฎหมายนี้ สมยศ เชื้อไทย (2555: 51-60) ได้เสนอพัฒนาการของกฎหมาย⁶ ซึ่งได้สะท้อนการมีบทบาทของประชาชน ในการแสดงออกถึงเจตนารมณ์หรือความต้องการของตนเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ต่างๆ ไว้ โดยในอดีตกฎเกณฑ์ความประพฤติจะปรากฏในรูปแบบของขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ซึ่งโดยลักษณะนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ตกทอดกันมาแต่โบราณ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสามัญชนใช้เหตุผลธรรมดาสامัญญ์เข้าใจได้ มาจนถึงระยะที่กฎหมายมีความสลับซับซ้อนและพัฒนาสูงขึ้น กฎเกณฑ์ก็ซับซ้อนไปด้วย ประชาชนโดยทั่วไปอาจไม่สามารถเข้าใจได้โดยง่าย อย่างไรก็ตาม ใ้กฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ก็มาจากความต้องการอยู่ร่วมกัน และมีกฎเกณฑ์ของการ

⁶ สมยศ เชื้อไทย ได้เสนอวิวัฒนาการของกฎหมาย 3 ยุค (รูปแบบ) คือ 1) ยุคกฎหมายชาวบ้าน (Volksrecht) 2) ยุคกฎหมายนักกฎหมาย (Juristenrecht) 3) ยุคกฎหมายเทคนิค (Technical Law)

อยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดเล็กที่กฎเกณฑ์ที่สิ่งทีผู้คนในสังคมเข้าใจตรงกันได้ทันที หรือในสังคมขนาดใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นก็ตาม

อย่างไรก็ดี ปฏิเสธไม่ได้ว่า กฎเกณฑ์ที่ใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ก็มีที่มาจากความต้องการของผู้คนในสังคมด้วย Savigny เห็นว่า ในเบื้องต้นกฎหมายย่อมหลอมรวมเป็นอันหนึ่งกันเดียวกันกับสำนึกร่วมของประชาชนทั้งมวล นั้นหมายความว่า ประชาชนคือผู้แสดงออกถึงกฎหมาย แต่เมื่อยังวัฒนธรรมของสังคมพัฒนามากขึ้นเท่าใดความสลับซับซ้อนของกฎหมายก็มีมากขึ้นเท่านั้น และความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นนี้ก็มาจากผู้เชี่ยวชาญ (specialist) และนักกฎหมาย (lawyer) ที่ต้องเกี่ยวข้องกักฎหมายนั่นเอง และนักกฎหมายเหล่านี้จะกลายเป็นตัวแทนของสำนึกร่วมของประชาชนที่มีต่อกฎหมาย (Rahmatian. 2007: 5)

การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อกฎเกณฑ์หรือกิจกรรมทางสังคมใดๆ มีปรากฏตั้งแต่โบราณ ซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปตามรูปแบบและวิธีการ ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะของการบังคับ สมัครใจ หรือจำเป็น เกิดจากการชักนำของผู้นำ หัวหน้าชุมชน หรือเพียงเพื่อการอยู่รอดร่วมกันในชุมชน (ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2527: 7) แสดงให้เห็นว่า การดำเนินชีวิต การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม และการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของประชาชนนั้น ประชาชนเองก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของกติกาทางสังคมเหล่านั้นเองด้วย ซึ่งอาจจะเกิดจากการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมติดตามซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น (พงษ์ธร ธัญญสิริ. 2552: 47) ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าประชาชนจะเป็นเพียงผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมกักิจกรรมทางสังคมเท่านั้น เพราะประชาชนเองก็อาจจะเป็นผู้กระทำกิจกรรม หรือมีการดำเนินวิถีชีวิตของตนตามปกติอยู่แล้วด้วย (เสนห์ จามริก. 2527: 24)

อย่างไรก็ดี ประเด็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในที่นี้ คือ การมีส่วนร่วมในการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณของประชาชน เพื่อหลักการที่สำคัญดังที่ได้ย้าไว้หลายครั้งว่า การบัญญัติกฎหมายจะต้องสอดคล้องกัจิตวิญญาณดังกล่าว ดังนั้น การจะทราบได้ว่าประชาชนมีความคิด ความเห็น ความเชื่อในเรื่องต่างๆ อย่างไร ก็ต้องให้ประชาชนเป็นผู้แสดงออก ดังนั้นข้อมูลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงตีความการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนอาจแสดงออกได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

3.4.1 การแสดงออกซึ่งความต้องการโดยประชาชนโดยตรง ในอดีตที่สังคมไม่มีความสลับซับซ้อน ประชาชนสามารถแสดงออกซึ่งความต้องการของตนเองได้โดยตรง Savigny เห็นว่า กฎเกณฑ์ทางสังคมนั้นจะต้องสัมพันธ์กัวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม พัฒนาการของกฎหมายในยุคแรกจึงมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นฐานของประชาชนซึ่งเป็นพัฒนาการที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของครอบครัวและความเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งกฎเกณฑ์ต่างๆ ก็จะมีสะท้อน

ออกมาในลักษณะการกระทำเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Act) ซึ่ง Savigny มองว่ามีความชัดเจน และเป็นภาพสะท้อนของความเชื่อพื้นฐานของประชาชนได้ยิ่งไปกว่ากฎหมายในปัจจุบันที่มีความเป็นนามธรรมค่อนข้างสูง (Rahmatian. 2007: 5)

ทั้งนี้ กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับกฎหมายทางสังคมนี้ สมยศ เชื้อไทย (2555: 51-52) เห็นว่าประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการก่อร่างขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ด้วยเหตุผลสำคัญที่ว่าเป็นสิ่งที่ประชาชนสามารถเข้าใจจารีตประเพณีเหล่านั้นได้ด้วยเหตุผลธรรมดาสามัญได้

วิธีการแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงนั้น อาจปรากฏในลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวัน การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ประเพณีและวิถีชีวิตที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ เอง (เสนห์ จามริก. 2527: 24) หรืออาจจะอยู่ในลักษณะของการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มขนาดเล็กในหมู่บ้าน ชุมชน ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกของกลุ่มคือประชาชนในชุมชนนั่นเอง (ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. 2527: 12) และถือเป็นกลุ่มที่สามารถแสดงออกหรือสะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชนได้โดยตรง นั่นหมายความว่า ในเบื้องต้น กฎหมายกับวิถีปฏิบัติ จารีตประเพณี ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่อยู่ภายในจิตใจของประชาชนนั้นย่อมเป็นเรื่องเดียวกันหรืออย่างเดียวกัน นั่นถือเป็นที่มาทางกฎหมาย ทั้งนี้จิตวิญญาณประชาชน (Volksgeist) ในยุคแรกยุคที่สังคมไม่ซับซ้อน Savigny ก็เชื่อว่า ถูกแสดงออกมาในรูปแบบของจารีตประเพณี ประชาชนย่อมรับรู้และเข้าใจกฎหมายตามจารีตประเพณีนั้นๆ ได้เพราะดำรงอยู่และสอดแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตของประชาชนเอง ตัวประชาชนนั่นเองเป็นผู้แสดงออกซึ่งจิตวิญญาณดังกล่าว ทำให้การประพฤติกฎและปฏิบัติของผู้คนในสังคมเป็นไปทิศทางเดียวกันเรียกว่า เป็น “คลองจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่น” (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 232)

3.4.2 การแสดงออกซึ่งความต้องการผ่านนักกฎหมาย เมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนด้วยประชาชนทุกคนนั้นคงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก การแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณของประชาชนจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคม

ด้วยพัฒนาการของสังคมที่ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วจึงทำให้บางครั้งประชาชนอาจมีความรู้ไม่เท่าทันความก้าวหน้าที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ประชาชนที่มีความรู้เพียงแค่มกฎหมายชาวบ้าน จารีตประเพณีของตน ไม่อาจเข้าใจกฎหมายที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ได้ เนื่องจากกฎหมายได้ถูกพัฒนาจนกลายเป็นนิติศาสตร์ หรือวิชาทางกฎหมายที่ละเอียดอ่อนมากขึ้นไปแล้ว จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีประสบการณ์สั่งสมข้อมูลความรู้และจิตวิญญาณอันสะท้อนกฎหมายของสังคมนั้นๆ ซึ่ง

อาจจะอยู่ในลักษณะผู้เชี่ยวชาญ เช่น นักกฎหมาย ทำให้กฎหมายในสังคมที่ซับซ้อนนี้มีลักษณะเป็นกฎหมายของนักกฎหมาย (Juristenrecht) เพราะมีการถูกปรุงแต่งเพื่อปรับใช้ในสังคมมากขึ้น ดังนั้นผู้ที่สามารถแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนได้ดีคือบรรดานักกฎหมาย อย่างไรก็ตาม จิตวิญญาณนี้ไม่ใช่จิตวิญญาณใหม่ คือจิตวิญญาณเดิมที่ถูกพัฒนาให้สูงขึ้นเกินกว่าที่ประชาชนทั่วไปจะเข้าใจได้แล้ว (ปรีดี เกษมทรัพย์. 2555: 232-233) กฎหมายจึงกลายเป็นผลผลิตทางกฎหมายที่มีการตกตะกอนทางความคิดของนักกฎหมายมาแล้ว (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 201)

นักกฎหมายเหล่านี้ถือกำเนิดจากความซับซ้อนของแบบแผนปฏิบัติของสังคมจารีตประเพณีที่มีความละเอียดอ่อนมากขึ้นก็ย่อมสร้างความเชี่ยวชาญให้เกิดขึ้นกับบุคคลบางจำพวก นั่นก็คือ นักกฎหมาย ทำให้จากแต่เดิมที่กฎหมายถูกผนวกเป็นหนึ่งเดียวกับสำนึกร่วมกันของประชาชน แปรเปลี่ยนเป็นนักกฎหมายที่จะเป็นผู้แสดงออกซึ่งสำนึกร่วมกันทางกฎหมายแทนประชาชน (Rahmatian. 2007: 6)

ในกระบวนการนิติบัญญัติ นักกฎหมายมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณประชาชน เพราะนักกฎหมายจะมีหน้าที่ในการกล่อมเกลาจิตวิญญาณประชาชนเหล่านี้ให้เป็นรูปเป็นร่าง และกลายมาเป็นวัตถุประสงค์สำคัญในการบัญญัติกฎหมาย จะเห็นได้ว่ากระบวนการนิติบัญญัติจึงเป็นเพียงขั้นตอนสุดท้ายที่ทำให้กฎหมายถูกบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร (Sen. 2019: 96-97) ซึ่งเมื่อจิตวิญญาณประชาชนได้แปรสภาพเป็นกฎหมายและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องลงลึกไปในรายละเอียดอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ก็อาจจะถึงจุดที่วันหนึ่ง จิตวิญญาณนั้นไม่สามารถแสดงออก ควบคุม หรือสั่งการได้ด้วยประชาชนธรรมดาทั่วไป กฎเกณฑ์หรือกฎหมายเหล่านั้นก็จะมีเฉพาะทางมากขึ้น แต่ทั้งนี้ก็ต้องไม่ลืมว่า กฎหมายก็ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนมาจากประชาชนหรืออย่างน้อยเป็นตัวแทนของชุมชนในการตระหนักรู้กฎเกณฑ์ที่เฉพาะทางเช่นนี้ (Elliott. 1964: 824)

อย่างไรก็ดี John Chipman Gray (1921: 91-92) เห็นว่า จิตวิญญาณประชาชนที่แสดงออกผ่านนักกฎหมายที่มีความเชี่ยวชาญด้านกฎหมาย อาจจะเป็นไปได้ในระบบของ Common Law ที่ศาลเป็นนักกฎหมายเมื่อมีคำพิพากษาจะกลายเป็นกฎหมาย และอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ถ่ายทอด Volksgeist แต่ในภาคพื้นยุโรปเช่นเยอรมันหรือประเทศอื่นๆ ในระบบ Civil law อาจจะเป็นไปไม่ได้ที่กฎหมายนั้นจะถูกเขียนโดยนักกฎหมายทั่วไปที่ไม่ใช่ นักกฎหมายของรัฐ นั่นหมายความว่า อาจจะไม่ใช่ว่าเรื่องจริงที่นักกฎหมายจะเป็นผู้ถ่ายทอด Volksgeist ไปเสียทั้งหมด บางกรณี กฎหมายก็เกิดขึ้นจากคนที่บัญญัติกฎหมายเท่านั้น ซึ่งก็คือกลุ่มที่เป็นบุคลากรของรัฐนั่นเอง

ท้ายที่สุดแล้วมันอาจจะใช่หรือไม่ใช่ก็ได้ที่ว่า นักกฎหมายที่เชี่ยวชาญจะเป็นผู้ถ่ายทอดความคิดเห็นหรือสำนึกร่วมของประชาชน

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องจิตวิญญาณประชาชนนี้ เป็น การมีส่วนร่วมอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ ตามวิถีชีวิต และพัฒนาการของสังคม ไม่ได้หมายถึงการออกมาเรียกร้อง การออกเสียง หรือการเลือกตั้งอย่างความหมายของคำว่า “มีส่วนร่วม” อย่างในปัจจุบัน ดังนั้น ในเบื้องต้นการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อจิตวิญญาณประชาชน อาจเป็นประชาชนแต่ละคนในฐานะปัจเจกที่แสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนเอง แต่เมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อน หลักการหรือกฎเกณฑ์ที่ใช้ควบคุมสังคมที่ได้รับการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปต่อเนื่องยาวนาน ก็อาจจะซับซ้อนจนเกินกว่าประชาชนสามัญธรรมดาจะเข้าใจและแสดงออกมาได้ทั้งหมด ซึ่งต้องอาศัยผู้ที่เชี่ยวชาญ บ่มเพาะประสบการณ์มาแล้วจึงจะสามารถถ่ายทอดจิตวิญญาณของประชาชนได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งก็คือนักกฎหมายที่ได้รับการบ่มเพาะและสั่งสมประสบการณ์ด้านกฎหมายนั่นเอง และกลายเป็นวัตถุดิบสำคัญเพื่อเข้าสู่กระบวนการนิติบัญญัติออกมาเป็นกฎหมายบังคับใช้กับประชาชนในท้ายที่สุด

การมีส่วนร่วมของประชาชนนี้เป็นการยืนยันว่า กฎหมายไม่อาจจะเกิดขึ้นโดยความต้องการของผู้ใดและไม่ได้เกิดขึ้นจากเจตจำนงใด (will) โดยเฉพาะ ซึ่งเจตจำนงของบุคคลนั้นจะสามารถกำหนดได้ด้วยความสะดวกของบุคคล แต่จิตวิญญาณประชาชนไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถบังคับให้เกิดขึ้นได้ แต่กลับเกิดขึ้นและพัฒนาไปตามพัฒนาการของสังคมเอง (สมยศ เชื้อไทย. 2544: 130)

จากที่กล่าวมา องค์ประกอบของจิตวิญญาณประกอบไปด้วย ความรู้ความเข้าใจทางกฎหมาย สำนึกร่วม แบบแผนและพฤติกรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน เนื่องจาก ความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชน จะทำให้เข้าใจเนื้อหาทางกฎหมายและพัฒนาการของกฎหมายว่ามีการเติบโตไปอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยพัฒนาการทางภาษาและเอกลักษณ์ของภาษาจะก่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจที่แตกต่างกันของแต่ละชนชาติ อีกทั้ง เนื่องจากประชาชนแต่ละชาติย่อมมีจิตวิญญาณที่แตกต่างกัน จิตวิญญาณของชนชาติหนึ่งจะค้นพบได้ ก็ต้องอาศัยการค้นหาถึงสำนึกที่มีร่วมกันของประชาชนในสังคมนั้นๆ ว่ามีอยู่อย่างไร ผ่านแบบแผนและพฤติกรรมที่ประชาชนในสังคมนั้นๆ เข้าใจและมีร่วมกันว่าต้องปฏิบัติอย่างไร ซึ่งทั้งหมดทั้งหมดเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแสดงออกถึงจิตวิญญาณนั่นเอง เพราะประชาชนก็คือส่วนหนึ่งของจิตวิญญาณประชาชนนั่นเอง

ข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน

เนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยย์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามเอกสารความตกลงระหว่างประเทศที่เป็นสากลและได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ คือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยจะทำการค้นหาข้อเท็จจริงผ่านพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทย ซึ่งประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศมาตั้งแต่หลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 มีรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น 20 ฉบับ โดยฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 อันเป็นรัฐธรรมนูญที่กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างชัดเจนซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสิทธิมนุษยชน แต่อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ก็ไม่ใช่รัฐธรรมนูญฉบับแรกหรือฉบับเดียวที่มีการกล่าวถึงหลักสิทธิมนุษยชนซึ่งจะได้มีการนำเสนอต่อไป

นอกจากนี้ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นการยืนยันถึงการมีอยู่จริงในทางปฏิบัติของหลักสิทธิมนุษยชน สามารถพิสูจน์ได้ผ่านกระบวนการพิจารณาคดีของศาล ซึ่งตามรัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงองค์กรศาลที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน คือ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ซึ่งบรรดาคำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาเหล่านี้จะเป็นเครื่องยืนยันถึงหลักสิทธิมนุษยชนที่ถูกใช้เป็นหลักในการปกป้องคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ดังนั้นในหัวข้อนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อเท็จจริงอันเป็นตัวบทกฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญไทย และข้อเท็จจริงอันปรากฏเป็นรูปธรรมจากการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย

ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศฉบับแรก คือ “พระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475” และได้มีการยกเลิก แก้ไขเพิ่มเติม และยกร่างขึ้นมาใหม่ ทั้งยกร่างใหม่ทั้งหมด หรือมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาเรื่อยมาจนถึงฉบับปัจจุบันเป็นฉบับที่ 20 คือ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560” ซึ่งประวัติศาสตร์พัฒนาการอันยาวนานกว่า 90 ปีของรัฐธรรมนูญไทยอันเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นทางการไว้ในรัฐธรรมนูญรายฉบับดังนี้

1.1 พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้ชื่อว่า “พระราชบัญญัติ” ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับอื่นๆของไทยที่จะใช้คำว่า ธรรมนูญ หรือ รัฐธรรมนูญ ทั้งนี้เนื้อพระราชบัญญัติธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ใช้ในการปกครองประเทศ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินแบบรวบรัด เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของประชาชนมีอยู่น้อยมาก

พระราชบัญญัติธรรมนูญฉบับนี้ก็ปรากฏการให้สิทธิแก่ประชาชนอันถือเป็นสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) อยู่บ้าง คือ ข้อ 21 (1) การมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ซึ่งได้มีการกำหนดให้สิทธิในการเลือกตั้งแก่ประชาชน อันเป็นสิทธิทางการเมืองที่สำคัญ และเป็นการยืนยันการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองประเทศ ตามมาตรา 10 “...สมัยที่ 3 เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้ได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปีนับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นผู้ที่ได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น...” และมาตรา 14 “ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้”

อย่างไรก็ดี สิทธิการเลือกตั้งตามมาตรา 10 และ 14 นี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง ตามมาตรา 10 การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยตรง ซึ่งในพระราชบัญญัติธรรมนูญฯ นี้ ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้ เพียงแต่กล่าวถึงวิธีการที่จะต้องไปกำหนดในกฎหมายในภายหลัง และส่วนที่สอง การเลือกตั้งผู้แทนหมู่บ้าน ที่จะเป็นตัวแทนเพื่อไปเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมีกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านไว้ แต่ทั้งนี้ก็ยังไม่ใช่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยตรง แต่ก็ถือได้ว่า ปรากฏการกำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมในการปกครองอยู่บ้าง

นอกจากนี้ จากมาตรา 14 ในส่วนเนื้อความที่ว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใด...ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติ...” ยังแสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคในสิทธิในการเลือกตั้ง แม้จะยังไม่ใช่การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ก็ยังเป็นหลักฐานที่ปรากฏเป็นกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรว่า ชายและหญิงมีความเสมอภาคในเรื่องดังกล่าว ตาม UDHR ข้อ 7 ที่มนุษย์ทุกคนย่อมมีความเสมอภาคกันตามกฎหมายโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ และ 21(3) การแสดงเจตจำนงในการมีส่วนร่วมการปกครองของประชาชนต้องเป็นไปอย่างทั่วถึงและเสมอภาค อย่างไรก็ตามก็ปรากฏเพียงความเสมอภาคในเรื่องการเลือกตั้งเท่านั้น

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของพระราชบัญญัติธรรมนูญฯ ฉบับนี้ทั้งฉบับ ยังไม่ปรากฏ การคุ้มครองสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนของประชาชนอื่นๆ อีก โดยปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียงข้อ 7 และข้อ 21(1),(3) เท่านั้น ปรากฏตามตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของพระราชบัญญัติธรรมนูญ ปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR) ⁷																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี							☒																
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี							☒		☒														

1.2 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับที่มี เนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารจัดการประเทศที่ชัดเจนกว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญปกครอง แผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 รวมถึงปรากฏหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น ซึ่งสัมพันธ์กับเนื้อหาของสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพิ่มขึ้นอีกจำนวนหนึ่ง

ตามมาตรา 1 แห่งรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2475 ได้กำหนดว่า “...ประชาชนชาว สยามไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” จะเห็นได้ ว่าเป็นบทบัญญัติที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของประชาชนโดยไม่มีการแบ่งแยก สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1, 2 และ 7 ซึ่งจะเป็นการกล่าวถึงความเสมอภาคเท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าจะด้วยเหตุผลทางเชื้อชาติ ศาสนา หรือสถานภาพทางสังคมก็ตาม โดยเฉพาะข้อ 7 ซึ่งเป็นความเสมอภาคตามกฎหมายมีปรากฏ ชัดในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม โดยในมาตรา มาตรา 12 แห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าว ที่ว่า “...บุคคลย่อมเสมอภาคในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการ อื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกลิทธิอย่างใดเลย” อันเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงการยืนยันในความเสมอภาค

⁷ หมายถึง ปรากฏครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับนี้

หมายถึง ปรากฏเนื้อหาในรัฐธรรมนูญฉบับนี้

หมายถึง ปรากฏเนื้อหาไม่ชัดเจนในรัฐธรรมนูญฉบับนี้

หมายถึง เคยปรากฏเนื้อหาในรัฐธรรมนูญก่อนหน้าแต่ไม่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับนี้

ของบุคคลตามกฎหมายโดยไม่มี การแบ่งแยกอีกมาตราหนึ่งและไม่ได้จำกัดไว้เพียงเรื่องของการเลือกตั้งเท่านั้น

นอกจากนี้ตามมาตรา 13 แห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังกล่าวถึงเสรีภาพของบุคคลในการนับถือศาสนาและการแสดงออกตามความเชื่อของตนโดยกำหนดว่า

“มาตรา 13 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475

ตามมาตรา 13 นี้ ถือเป็นการปรากฏขึ้นครั้งแรกของเสรีภาพในการนับถือศาสนาและความเชื่อ ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 18 สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือศาสนา รวมถึงการแสดงออกตามความเชื่อของตนมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 อันเป็นปีแรกแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว

นอกจากเรื่องของเสรีภาพในการนับถือศาสนาที่ปรากฏครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแล้วตามมาตรา 14 ยังปรากฏสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอีกหลายประการที่ปรากฏครั้งแรกเช่นเดียวกันดังปรากฏเนื้อความในบทบัญญัติดังนี้

“มาตรา 14 ภายในบังคับแห่งกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475

ตามมาตรา 14 ปรากฏสิทธิที่กฎหมายคุ้มครองให้อยู่หลายประการ ได้แก่ สิทธิในเนื้อตัวร่างกาย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 ที่กล่าวถึงเรื่องสิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพในร่างกายและอาจตีความรวมถึงข้อ 4, 5 ที่บุคคลจะตกเป็นทาส และถูกระทำการอันเป็นการทรมาน แต่หากวิเคราะห์ตามตัวอักษรแล้วอาจจะถือได้ว่าปรากฏเพียงสิทธิในเนื้อตัวร่างกายตามข้อ 3 เพียงอย่างเดียว

เสรีภาพในเคหสถาน สอดคล้องกับข้อ 12 ที่กล่าวถึงความเป็นส่วนตัวในครอบครัวหรือที่อยู่อาศัย แต่รายละเอียดไม่ชัดเจนว่าหมายถึงสิทธิในความเป็นส่วนตัวดังเช่นเป้าหมายของ

ข้อ 12 ของ UDHR หรือไม่ และปรากฏสิทธิในทรัพย์สินตามข้อ 17(1) ของ UDHR ซึ่งแม้จะไม่ปรากฏรายละเอียดว่าหมายถึงสิทธิในทรัพย์สินประการใดแต่ก็สามารถอนุมานได้ถึงสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั่นเอง

สำหรับเสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา สัมพันธ์กับข้อ 19 ของ UDHR เกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก ส่วนสิทธิในการได้รับการศึกษาตามข้อ 26(1) ก็ปรากฏเรื่องการศึกษอาบรม ส่วนการประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม ก็ถือเป็นสิทธิในการชุมนุมและสมาคมโดยสันติตามข้อ 20(1) และตามมาตรา 14 นี้ก็ปรากฏเสรีภาพในการทำงานตามข้อ 23(1) อีกด้วย

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า สิทธิเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญให้หลักประกันไว้นี้ ใช้ข้อความว่า “ชนชาวสยาม” ซึ่งอาจจะตีความได้ว่าเป็นการให้ความคุ้มครองเฉพาะประชาชนชาวสยาม (ไทย) เท่านั้น ประชาชนชาติอื่นอาจไม่ได้รับความคุ้มครองหรือหลักประกันในลักษณะอย่างเดียวกัน

ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 นี้ ปรากฏสิทธิเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นสิทธิที่ปรากฏมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรก โดยปรากฏเนื้อหาในหมวด 3 สภาผู้แทนราษฎร มาตรา 16 และ 17 ดังนี้

“มาตรา 16 สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น

มาตรา 17 คุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้งอีกทั้งวิธีเลือกตั้งและจำนวนสมาชิก ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475

จากบทบัญญัติในมาตรา 16 และ 17 ดังกล่าวจะปรากฏชัดถึงสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชนตาม UDHR ข้อ 21(1),(3) การมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ซึ่งได้มีการกำหนดให้สิทธิในการเลือกตั้งแก่ประชาชน โดยจะสังเกตได้ว่า เป็นสิทธิที่ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรก ทั้งนี้เนื้อหาที่กำหนดในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 นี้ มีเนื้อหาที่ระบุชัดเจนว่าเป็นการเลือกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งจะเป็นผู้มีอำนาจในการบริหารกิจการของประเทศโดยตรง ไม่ใช่ลักษณะของการเลือกตั้งผู้แทนหมู่บ้าน ที่จะเป็นตัวแทนเพื่อไปเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่งดังเช่นฉบับแรก

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะปรากฏสิทธิและเสรีภาพที่เป็นสิทธิมนุษยชน ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เพิ่มมากขึ้นหลายประการ แต่กลับเป็นการกล่าวถึงโดยไม่มีกำหนด รายละเอียด บทบัญญัติมีเนื้อหาที่สั้นจนอาจทำให้เกิดความยุ่งยากในการตีความว่าสิทธิต่างๆ เหล่านั้น แท้จริงแล้วหมายถึงสิทธิในลักษณะเช่นใด ซึ่งอาจทำให้ต้องตั้งข้อสังเกตว่าสิทธิบางประการตาม UDHR อาจยังไม่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 นี้ ทั้งนี้ปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 7, 12, 17(1), 18, 19, 20(1), 21(1),(3), 23(1), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 4 และข้อ 5 ปรากฏตามตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	☑	☑	☑	●	●		✓						☑										
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	☑		☑	☑	☑		✓		✓		☑							☑					

1.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เกิดขึ้น เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปี 2475 ได้มีการบังคับใช้มาเป็นเวลา 14 ปี และสถานการณ์บ้านเมืองได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นมาตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข และได้มีการประกาศลงในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2489 และมีข้อสังเกตว่า มีการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “ราชอาณาจักรสยาม” เป็น “ราชอาณาจักรไทย” แล้วตั้งแต่ รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ พ.ศ. 2482

รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้เกือบจะเป็นในลักษณะอย่างเดียวกันกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 เพียงแต่มีการเพิ่มเติมในรายละเอียดในบางเรื่องเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชน และยังคงมีหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทย

ตามมาตรา 1 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 วรรค 2 กำหนดว่า “ประชาชนชาวไทยไม่ว่าแหล่งกำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” จะเห็นได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของประชาชนโดยไม่มี

การแบ่งแยก ทำนองเดียวกับมาตรา 1 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ต่างกันเพียงเปลี่ยนจาก “ประชาชนชาวสยาม” เป็น “ประชาชนชาวไทย” เท่านั้น และเช่นเดียวกันในเรื่องความเสมอภาคตามกฎหมาย และสิทธิในการนับถือศาสนา ตามมาตรา 12 และมาตรา 13 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ก็ปรากฏเนื้อหาที่แทบจะเหมือนกับที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12 และมาตรา 13 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 เช่นกัน (UDHR ข้อ 1, 2, 7, 18)

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ได้กำหนดสิทธิซึ่งสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทย เช่นเดียวกับที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 แต่มีความแตกต่างในรายละเอียดเล็กน้อย โดยมาตรา 14 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ได้บัญญัติไว้ว่า

*“มาตรา 14 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย
เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา
การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งพรรค
การเมือง การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489

จากเนื้อหาที่ปรากฏในมาตรา 14 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 นี้ มีเนื้อหากำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสิทธิในเนื้อตัวร่างกาย ความเป็นส่วนตัวในครอบครัวหรือที่อยู่อาศัย สิทธิในทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก สิทธิในการได้รับการศึกษา และเสรีภาพในการทำงาน ส่วนที่มีความแตกต่างจากเนื้อหาในมาตรา 14 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 นั้น ปรากฏว่า มีการเพิ่มเติมเรื่องเสรีภาพในการพิมพ์ ซึ่งอาจจัดอยู่ในกลุ่มเสรีภาพในการแสดงออกได้ รวมถึงมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำจาก “การประชุมโดยเปิดเผย” เป็น “การชุมนุมสาธารณะ” ซึ่งคำว่า “การชุมนุมสาธารณะ” ถือเป็นถ้อยคำที่ให้ความหมายชัดเจนในเรื่องสิทธิในการชุมนุมของประชาชนนอกจากนี้ เนื้อหาในมาตรา 14 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 นี้ ปรากฏสิทธิใหม่ที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองนั่นก็คือ สิทธิในการตั้งพรรคการเมืองซึ่งเป็นสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครอง ซึ่งทั้งสิทธิเหล่านี้ เป็นเรื่องหรือหัวข้อที่ปรากฏอยู่แล้วในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ต่อเนื่องมาฉบับที่ 3 แต่ก็ยังไม่ปรากฏรายละเอียดชัดเจนเท่าใดนักเช่นเดิม (UDHR ข้อ 3, 4, 5, 12, 17(1), 19, 20(1), 21(1), 23(1), 26(1))

อย่างไรก็ดี เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 นี้ ก็กำหนดคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยใช้คำว่า “ชนชาวไทย” ยังไม่ปรากฏหลักประกันสำหรับบุคคลทุกสัญชาติ อันจะสอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่จะได้รับการคุ้มครองอย่างไร้พรมแดน

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังคงยืนยันถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะเรื่องของการเลือกตั้งเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 แต่มีเพิ่มเติมถึงสิทธิในการเลือกตั้งพฤษสภา^๑ ซึ่งปรากฏขึ้นครั้งแรกและครั้งเดียวในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 โดย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนตามหมวด 3 อำนาจนิตบัญญัติ ส่วนที่ 3 สภาผู้แทน มาตรา 29 กำหนดให้ “ประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน...ให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยตรงและลับ” อันเป็นสิทธิในลักษณะอย่างเดียวกันกับสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ในขณะที่การเลือกตั้งสมาชิกพฤษสภา ตามมาตรา 24 กำหนดว่า “พฤษสภาประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้ง...ให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยทางอ้อมและลับ” ซึ่งการเลือกตั้งพฤษสภานี้จะเป็นการเลือกตั้งโดยอ้อมจากสภาผู้แทน ซึ่งทั้ง 2 กรณี ก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการปกครองของประชาชนตาม UDHR ข้อ 21(1),(3)

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ยังปรากฏสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนเพิ่มเติม 1 เรื่อง คือ สิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยเฉพาะการลงโทษบุคคล ในขณะที่กฎหมายไม่ได้กำหนดให้เป็นความผิด จะกระทำได้ ซึ่งปรากฏใน หมวด 3 อำนาจนิตบัญญัติ มาตรา 19 เนื้อความว่า “มาตรา 19 การตราพระราชบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายให้มีผลย้อนหลังเป็นการลงโทษบุคคลในทางอาญานั้น จะกระทำได้” จะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 11(2) ที่บุคคลจะต้องไม่ถูกตัดสินว่ามีความผิดทางอาญาหากกฎหมายในขณะที่กระทำนั้นไม่ได้กำหนดให้เป็นความผิด ทั้งนี้สังเกตได้ว่า มาตรา 19 นี้ไม่ได้ถูกกำหนดไว้ในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทย แต่กลับถูกบัญญัติไว้ในหมวด 3 อำนาจนิตบัญญัติ สะท้อนให้เห็นจุดเริ่มต้นของการคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่กว้างขวางมากขึ้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะบุคคลที่มีสัญชาติไทยเท่านั้น และสอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่บุคคลจะต้องได้รับอย่างไร้พรมแดนอีกด้วย

จากเนื้อหาแห่งบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 จะเห็นได้ว่าสิทธิมนุษยชนที่มีการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้แทบจะเหมือนกับที่กำหนดไว้

^๑ พฤษสภา ปรากฏครั้งแรกและครั้งเดียวตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิกสภาผู้แทนมีอำนาจสำคัญในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทน ทั้งนี้พฤษสภาและสภาผู้แทนมีอำนาจในการควบคุมราชการแผ่นดิน

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 โดยมีสิทธิที่เพิ่มเติมขึ้นมาในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 คือสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 7, 11(2), 12, 17(1), 18, 19, 20(1), 21(1),(3), 23(1), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 4 และข้อ 5 ปรากฏตามตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	●	●		✓					☑	✓										
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓		✓	✓	✓		✓		✓		✓							✓					

1.4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 เป็นรัฐธรรมนูญ

ภายหลังจากที่มีการรัฐประหารโดย “คณะทหารแห่งชาติ” (สถาบันพระปกเกล้า. 2559. ออนไลน์) และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2490

เนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ก็มีการกำหนดถึงความเสมอภาคและการได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 และ 3 และมีเนื้อหาแทบจะเป็นอย่างเดียวกันโดยปรากฏในมาตรา 1 ของรัฐธรรมนูญ (ฉบับชั่วคราว) นี้ (UDHR ข้อ 1, 2)

สำหรับหมวดสิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทยก็ยังคงมีอยู่เช่นเดียวกับฉบับที่ 2 และฉบับที่ 3 เพียงแต่เปลี่ยนจากหมวดที่ 2 เป็นหมวดที่ 3 เนื่องจากมีการเพิ่มหมวด 2 อภิรัฐมนตรี⁹ เนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธินั้นเป็นอย่างเดียวกันกับมาตรา 12, 13, 14 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 (รัฐธรรมนูญฉบับที่ 3) โดยปรากฏเนื้อหาในมาตรา 21, 22 และ 23 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ตามลำดับ ไม่ว่าจะเรื่องของความเสมอภาคตามกฎหมาย สิทธิในการนับถือศาสนา สิทธิในเนื้อตัวร่างกาย ความเป็นส่วนตัวในครอบครัวหรือที่อยู่อาศัย สิทธิในทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก สิทธิในการได้รับการศึกษา

⁹ มาตรา 14 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 กำหนดให้อภิรัฐมนตรีเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์

และเสรีภาพในการทำงาน (UDHR ข้อ 3, 4, 5, 12, 17(1), 19, 20(1), 23(1), 26(1)) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สิทธิในการตั้งพรรคการเมืองหายไป ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน ทั้งนี้ยังคงไม่ปรากฏการคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยเช่นเดิม

ส่วนสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ก็ยังคงมีปรากฏในหมวด 4 อรรถาธิบายบัญญัติมาตรา 28 มีเนื้อหาเช่นเดียวกับมาตรา 19 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นเรื่องที่บุคคลจะต้องไม่ถูกตัดสินว่ามีความผิดทางอาญาหากขณะกระทำความผิดไม่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นความผิด หรือ จะบัญญัติกฎหมายขึ้นมาให้มีผลย้อนหลังเป็นการลงโทษไม่ได้ (UDHR ข้อ 11(2))

ในขณะที่สิทธิในการเลือกตั้งซึ่งเป็นสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม โดยปรากฏในมาตรา 37 โดยให้สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้ง ทั้งนี้ไม่ปรากฏสิทธิในการเลือกตั้งพหุสภาโดยอ้อมในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ (UDHR ข้อ 21(1),(3))

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้กำหนดให้มี “สภาร่างรัฐธรรมนูญ” ขึ้นมาเพื่อยกร่างรัฐธรรมนูญ อันถือได้ว่าเป็นสภาร่างรัฐธรรมนูญสภาแรกตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยปรากฏในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2491 ซึ่งได้มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 95ทวิ ที่ได้มีการกล่าวถึงสภาร่างรัฐธรรมนูญไว้ดังนี้

“ให้มีสภาขึ้นสภาหนึ่งเรียกว่า “สภาร่างรัฐธรรมนูญ”
ประกอบด้วยสมาชิกซึ่งรัฐสภาเลือกตั้งจากสมาชิกวุฒิสภา 10 คน
จากสมาชิกสภาผู้แทน 10 คน และจากผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิก
สภาร่างรัฐธรรมนูญ 4 ประเภทตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 95ตรี
ประเภทละ 5 คน...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490

จากเนื้อความในมาตรา 95ทวิ จะเห็นได้ว่าได้กำหนดให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งมีสมาชิกมาจากสมาชิกวุฒิสภา สภาผู้แทน และสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งอีก 4 ประเภท ซึ่งมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกตั้งและเสนอตัวเพื่อรับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ในข้อนี้สะท้อนให้เห็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางทางการเมืองการปกครองของประเทศโดยตรงตามข้อ 21(1) ของ UDHR

จากเนื้อหาแห่งบทบัญญัติตาม เป็นที่น่าสังเกตว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 แม้จะเป็นรัฐธรรมนูญภายหลังจากที่มีการรัฐประหาร แต่บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในลักษณะของสิทธิมนุษยชน ก็ยังคงมีปรากฏเช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 (รัฐธรรมนูญฉบับที่ 3) รวมถึงลักษณะคล้ายคลึงอย่างมากกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 (รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2) โดยไม่ได้กำหนดสิทธิในการตั้งพรรคการเมืองไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ แต่ที่น่าสนใจคือ มีการตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองได้โดยตรง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาแล้ว รัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 7, 11(2), 12, 17(1), 18, 19, 20(1), 21(1),(3), 23(1), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 4 และข้อ 5 ตามตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	●	●		✓					✓	✓										
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓		✓	✓	✓		✓		✓		✓							✓					

1.5 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งมีสมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทน และบุคคลภายนอกผู้มีคุณสมบัติต่างๆ 4 ประเภท รวม 40 คน ร่วมกันยกร่าง มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน รวมถึงมีการค้นคว้าพิจารณารัฐธรรมนูญของนานาประเทศประกอบการยกร่างรัฐธรรมนูญด้วย

ในหมวด 1 บททั่วไป มีการกล่าวถึงการได้มาและการเสียไปซึ่งสัญชาติของบุคคลไว้ครั้งแรกในรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏความในมาตรา 4 ว่า “บุคคลย่อมได้มาและเสียไปซึ่งสัญชาติไทยตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยสัญชาติ” เป็นบทบัญญัติที่ประกันการได้รับสัญชาติของบุคคล โดยเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งกฎหมาย ซึ่งจะสังเกตได้ว่า มาตรานี้ไม่ได้ถูกกำหนดไว้ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย แต่กลับถูกบัญญัติไว้ในหมวด 1 บททั่วไป สะท้อนให้เห็นการคุ้มครองสิทธิ

ของบุคคลที่ไร้พรมแดนเพิ่มเติมอีกครั้ง นอกเหนือจากการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย โดยตรง สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 15(1) และ (2) ที่กำหนดให้ทุกคนจะต้องได้รับสัญชาติรวมถึงจะถูกเพิกถอนสัญชาติโดยพลการไม่ได้

ในส่วนของหลักประกันสิทธิของประชาชน รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 นี้ ก็ยังกำหนดไว้ในหมวดที่ 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย โดยมีการกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนที่ชัดเจน ครอบคลุมกว้างขวางมากขึ้น และถือเป็นครั้งแรกที่มีการกำหนดเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอันเป็นการสะท้อนหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจนที่สุดในรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก

ตามมาตรา 26 และมาตรา 27 ได้กล่าวถึงการปฏิบัติต่อกันด้วยความเสมอภาคและเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติ และเสมอภาคกันตามกฎหมาย โดยมาตรา 26, 27 และ 45 บัญญัติไว้ว่า

*“มาตรา 26 บุคคลไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ใน
ความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญเสมอกัน*

*มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดย
กำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี โดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิด
เอกสิทธิ์อย่างใดเลย*

*มาตรา 45 บุคคลซึ่งเป็นทหาร ตำรวจ ข้าราชการประจำอื่น
และพนักงานเทศบาล ก็ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ
เช่นเดียวกับประชาชนพลเมือง เว้นแต่ที่จำกัดในกฎหมาย หรือกฎ
หรือข้อบังคับที่ออกโดยอาศัยอำนาจกฎหมายเฉพาะในส่วนที่
เกี่ยวข้องกับการเมือง สมรรถภาพ หรือวินัย”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

จากมาตรา 26 จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญตั้งแต่ฉบับที่ 2 ถึงฉบับที่ 5 นี้ โดยจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเสมอภาคและเท่าเทียมของบุคคล ไม่เลือกปฏิบัติเพราะเหตุทางชาติกำเนิดหรือศาสนาความเชื่อ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1 และ 2 ส่วนเนื้อหาในมาตรา 27 นั้นจะเน้นย้ำถึงความเสมอภาคเหมือนกันต่อหน้ากฎหมายไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพราะเหตุทางสถานะทางสังคม แม้จะมี “ฐานันดรศักดิ์” อย่างไรก็ดี ก็ไม่เกิดเอกสิทธิ์อย่างใด แก่บุคคลเหล่านั้น และยังมีเนื้อหาตามมาตรา 45 ที่กล่าวถึง “ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ... ก็ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

เช่นเดียวกับประชาชนพลเมือง” ด้วย สหพันธ์ให้เห็นมุมมองที่ว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีความเสมอภาคในศักดิ์ศรีเช่นเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องทั้งข้อ 1, 2 และข้อ 7 ของ UDHR

ตามมาตรา 28 กล่าวถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนา โดยบัญญัติว่า

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ ในการถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง การไม่เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในการใช้เสรีภาพดังกล่าวในวรรคก่อน บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรมีควรได้ เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือแตกต่างจากบุคคลอื่น”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

จากเนื้อหาของมาตรา 28 จะเห็นได้ว่า เป็นการกล่าวถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาของบุคคล รวมไปถึงเสรีภาพในการแสดงออกทางศาสนาหรือความเชื่อของตน เห็นได้จากข้อความที่ว่า “เสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน” นอกจากนี้ในวรรค 2 ยังเป็นการเน้นย้ำถึงการคุ้มครองเสรีภาพในการนับถือศาสนา ซึ่งไม่มีผู้ใดจะลิดรอนสิทธินี้ไปได้หรือเลือกปฏิบัติให้แตกต่างไปจากบุคคลอื่นเพราะเหตุแห่งความเชื่อทางศาสนา ซึ่งในมาตรานี้ นอกเหนือจากจะสอดคล้องกับข้อ 18 ของ UDHR เรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนาแล้ว ยังสอดคล้องกับข้อ 2 และข้อ 7 เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อกันโดยเสมอภาค ไม่แบ่งแยก และปราศจากการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุทางศาสนาอีกด้วย

ในขณะที่สิทธิทางกระบวนการยุติธรรมได้ถูกบัญญัติไว้ในมาตรา 29 และมาตรา 30 โดยตามมาตรา 29 บัญญัติว่า

“มาตรา 29 บุคคลจะไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและ

กำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

จากมาตรา 29 จะเป็นกรณีการห้ามบัญญัติกฎหมายให้เป็นความผิดย้อนหลังนี้ รวมไปถึงบุคคลจะต้องไม่รับโทษในทางอาญาใดๆ หากไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิด มีข้อสังเกตว่าเดิมจะบัญญัติไว้ในหมวดเกี่ยวกับอำนาจนิติบัญญัติ¹⁰ แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 นี้ นำมาบัญญัติไว้ในหมวดที่ 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย สะท้อนให้เห็นมุมมองว่าเรื่องดังกล่าวนี้เป็นสิทธิของประชาชน มากกว่าการมองว่าเป็นเรื่องอำนาจของอำนาจรัฐ โดยเนื้อหาตามมาตรา 29 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 11(2)

ในขณะที่ ข้อ 11(1) ของ UDHR ซึ่งเป็นเรื่องของสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์นั้นปรากฏครั้งแรกในรัฐธรรมนูญนี้ตามมาตรา 30 ซึ่งได้บัญญัติไว้ว่า

“มาตรา 30 ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด

ก่อนที่จะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้

คำขอประกันผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาจะต้องได้รับการพิจารณา และจะเรียกหลักประกันจนเกินควรแก่กรณีมิได้ การไม่ให้ประกันต้องอาศัยเหตุตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้โดยเฉพาะในกฎหมาย และจะต้องแจ้งเหตุที่ไม่ให้ประกันแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยทราบ

บุคคลผู้ถูกคุมขังหรือถูกจำคุก ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยี่ยมตามสมควร”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

ตามมาตรา 30 เป็นการยืนยันถึงสิทธิของผู้ที่ถูกดำเนินคดี ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา จะต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ นอกเหนือจากนี้

¹⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 หมวด 4 อำนาจนิติบัญญัติ มาตรา 28

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 หมวด 3 อำนาจนิติบัญญัติ มาตรา 19

รัฐธรรมนูญยังให้หลักประกันแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในการได้รับการประกันตัวเพื่อต่อสู้คดี และไม่ถูกปฏิบัติเสมือนหนึ่งเป็นผู้กระทำความผิด

สำหรับกรณีสิทธิในเนื้อตัวร่างกายที่ในรัฐธรรมนูญก่อนหน้านั้นไม่กล่าวถึง รายละเอียดเท่าใดนัก และผู้วิจัยอาศัยการตีความเพื่อขยายความหมายของเนื้อหาแห่งบทบัญญัติ ก็ได้มีการกำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิที่ชัดเจนมากขึ้นดังที่ปรากฏในมาตรา 31 เนื้อความว่า

“มาตรา 31 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย

การคุมขังหรือตรวจค้นตัวบุคคลไม่ว่าในกรณีใดๆ จะกระทำได้อีกแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย แต่ผู้ที่ถูกจับกุมหรือถูกตรวจค้นจะต้องได้รับแจ้งเหตุ พร้อมด้วยรายละเอียดตามสมควร ในการที่ถูกจับหรือถูกตรวจค้นโดยไม่ชักช้า และผู้ถูกคุมขังย่อมมีสิทธิที่จะพบและปรึกษาทนายความเป็นเฉพาะตัวได้

ในกรณีที่มีการคุมขังตัวบุคคล ผู้ถูกคุมขังเองก็ดี พนักงานอัยการก็ดี บุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกคุมขังก็ดี มีสิทธิร้องต่อศาลท้องที่ซึ่งมีอำนาจพิจารณาคดีอาญาว่าการคุมขังเป็นการมิชอบด้วยกฎหมาย เมื่อมีคำร้องเช่นว่านี้ ให้ศาลดำเนินการไต่สวนฝ่ายเดียวโดยด่วน ถ้าเห็นว่าคำร้องนั้นมีมูล ศาลมีอำนาจสั่งผู้คุมขังให้นำตัวผู้ถูกคุมขังมาศาลโดยพลัน และถ้าผู้คุมขังแสดงให้เห็นที่พอใจของศาลไม่ได้ว่าการคุมขังเป็นการชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้ศาลสั่งปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังไปทันที”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

ตามมาตรา 31 ได้ขยายความขอบเขตของคำว่า สิทธิในเนื้อตัวร่างกายมากขึ้น นอกเหนือไปจากสิทธิในการมีชีวิตและความมั่นคงแห่งบุคคลแล้ว มาตรา 31 นี้ยังกล่าวถึงสิทธิของบุคคลที่จะไม่ถูกจับกุม กักขัง โดยพลการ และได้กำหนดเงื่อนไขการจับกุมคุมขัง รวมถึงการร้องเรียนกรณีหากการจับกุมคุมขังนั้น กระทำโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 และข้อ 9 อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า ยังไม่ครอบคลุมถึงการไม่ถูกเนรเทศโดยอำเภอใจ แต่จะปรากฏในมาตรา 41 แทน ส่วนข้อ 5 ของ UDHR เกี่ยวกับการไม่ถูกทรมาน กระทำการอันโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม ย่ำยีศักดิ์ศรีนั้น ก็อาจจะต้องอาศัยการตีความในมาตรา 31 เกี่ยวกับสิทธิในเนื้อตัวร่างกายให้ครอบคลุมไปถึงเช่นเดิม

นอกจากนี้ตามมาตรา 31 วรรค 3 ยังปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการ เพื่อให้ได้รับการเยียวยาเมื่อมีการกระทำอันละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานนี้ โดยสามารถ “ร้องต่อศาลท้องถิ่น” ซึ่งสอดคล้องกับข้อ 8 แห่ง UDHR ด้วย แต่ก็ยังไม่ปรากฏเนื้อหาแห่งบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดคุ้มครองสิทธิตามข้อ 8 ในเรื่องการได้รับการเยียวยาจากศาลที่ชัดเจนเท่าใดนัก

ตามมาตรา 32 กำหนดเรื่องการเกณฑ์แรงงาน โดยกำหนดให้การเกณฑ์แรงงานนั้น จะกระทำได้อาศัยบทกฎหมายที่กำหนดไว้เป็นการเฉพาะ ซึ่งเป็นสิทธิที่เพิ่งบัญญัติรับรองขึ้นเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 32 การเกณฑ์แรงงาน จะกระทำได้อาศัยโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์ในการป้องกันภัยพิบัติสาธารณะอันมีมาเป็นการฉุกเฉิน หรือโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งบัญญัติให้กระทำได้ในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการรบหรือการสงคราม หรือในระหว่างเวลาที่มีพระบรมราชโองการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศใช้กฎอัยการศึก”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

จะเห็นได้ว่าตามมาตรา 32 กล่าวถึงเรื่องของการเกณฑ์แรงงาน เนื่องจากประเทศไทยไม่มีทาสมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงไม่มีการนำคนลงเป็นทาส แต่จากบทบัญญัตินี้แสดงให้เห็นได้ว่ารัฐยังสามารถเกณฑ์แรงงานของบุคคลได้ แต่อย่างไรก็ดีเมื่อเทียบกับเนื้อหาตาม UDHR ข้อ 4 ที่บุคคลใดจะตกเป็นทาสหรือสภาวะจำยอมไม่ได้ ซึ่งทาสและการค้าทาสนั้นถือเป็นสิ่งต้องห้ามในทุกรูปแบบ อาจจะกล่าวได้ว่า บทบัญญัติตามมาตรา 32 นี้ สอดคล้องกับเนื้อหาในปฏิญญาฯ ฉบับนี้อยู่ เนื่องจากไม่ใช่การนำคนลงเป็นทาส แต่ว่าเป็นการเกณฑ์แรงงานของบุคคลเพื่อประโยชน์สาธารณะบางประการ และจำกัดไว้บางสถานการณ์อันจำเป็นเท่านั้น

มาตรา 33 กล่าวถึงสิทธิของบุคคลในเคหสถานที่จะไม่ถูกรบกวน โดยบัญญัติไว้ว่า

“มาตรา 33 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในเคหสถาน บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองในการที่จะอยู่อาศัยและครอบครองเคหสถานโดยปกติสุข การเข้าไปในเคหสถานโดย

ปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครองก็ดี การตรวจค้นเคหสถานก็ดี จะกระทำได้อีกแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

ตามมาตรา 33 นี้ มีเนื้อหาสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 12 บางส่วนโดยเฉพาะเรื่องความเป็นส่วนตัวในที่อยู่อาศัย ซึ่งเนื้อหาตามมาตรา 33 จะกำหนดให้บุคคลย่อมมีเสรีภาพในเคหสถานของตนเอง บุคคลอื่นใดจะเข้าไปรบกวนโดยปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครองไม่ได้ รวมถึงการตรวจค้นก็จะกระทำต่อเมื่ออาศัยอำนาจตามกฎหมายเท่านั้น

ในขณะที่สิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สิน ได้รับการคุ้มครองไว้ในมาตรา 34 และได้ขยายความหมายของการคุ้มครองเอาไว้มากขึ้นกว่าเดิมมาก โดยมาตรา 34 บัญญัติว่า

“มาตรา 34 สิทธิของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับความคุ้มครอง ขอบเขตต์และการจำกัดสิทธิเช่นว่านี้ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

การสืบทอดย่อมได้รับความคุ้มครอง สิทธิของบุคคลในการสืบทอดย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ จะกระทำได้อีกแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภค หรือการอันจำเป็นในการป้องกันประเทศโดยตรง หรือการได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ และต้องชดใช้ค่าทำขวัญอันเป็นธรรมแก่เจ้าของตลอดจนผู้ทรงสิทธิตามที่ระบุไว้ในกฎหมายว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์บรรดาที่ได้รับความเสียหายในการเวนคืนนั้นด้วย

การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะเข้าใช้หรือครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของบุคคลก็ดี การโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ของบุคคลมาเป็นของรัฐก็ดี ถ้ามิใช่ด้วยความยินยอมของบุคคลนั้น จะกระทำได้อีกแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์ในการรักษาความปลอดภัยสาธารณะ หรือเพื่อป้องกันภัยพิบัติสาธารณะ และต้องชดใช้ค่าทดแทนอันเป็นธรรมแก่ผู้ได้รับความเสียหายด้วย”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของมาตรา 34 นี้สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 17(1) และ (2) โดย (1) จะเป็นเรื่องสิทธิในความเป็นเจ้าของ และ(2) จะเป็นเรื่องของการไม่ถูกเอาทรัพย์สินไปจากตนเองตามอำเภอใจ โดยในมาตรา 34 วรรค 1 ยืนยันว่าสิทธิของบุคคลเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 17(1) ในขณะที่มาตรา 34 วรรค 3 ก็ได้กำหนดหลักการเกี่ยวกับการเวนคืนทรัพย์สินของประชาชนว่าจะกระทำได้ก็แต่โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายและเพื่อวัตถุประสงค์อันเป็นสาธารณะเท่าที่กำหนดไว้เท่านั้น รวมไปถึงยังกำหนดให้มีการเยียวยาในกรณีที่รัฐเข้าใช้ประโยชน์หรือยึดครองทรัพย์สินของประชาชนเพื่อประโยชน์สาธารณะ ก็ต้องมีการชดเชยค่าทดแทนให้ด้วย ซึ่งส่วนนี้ก็สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 17(2) นั่นเอง

สำหรับเสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา สัมพันธ์กับข้อ 19 ของ UDHR เกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก ปราบกฏเนื้อความที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญมาตรา 35 โดยมีเนื้อความดังนี้

“มาตรา 35 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณา

การจำกัดเสรีภาพเช่นว่านี้ จะกระทำได้ก็แต่โดยบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะคับขัน หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันความเสื่อมทรามทางจิตใจของยุวชน

การปิดโรงพิมพ์หรือห้ามทำการพิมพ์เพื่อบั่นรอนเสรีภาพตามมาตรานี้จะกระทำมิได้

การให้เสนอเรื่องหรือข้อความในหนังสือพิมพ์ไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนโฆษณา จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการรบหรือการสงครามหรือในระหว่างเวลาที่มีพระบรมราชโองการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศใช้กฎหมายอัยการศึก แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นตามความในวรรคสอง

การให้เงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นอุดหนุนหนังสือพิมพ์ รัฐจะ
กระทำมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

จากมาตรา 35 จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญให้หลักประกันแก่ประชาชนว่าบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณา โดยมีรายละเอียดที่ยืนยันถึงการคุ้มครองสิทธินี้ในวรรคสอง ซึ่งจะไม่สามารถจำกัดสิทธินี้เช่นว่านี้ได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายเฉพาะที่บัญญัติเพื่อคุ้มครองสงบเรียบร้อยของสังคมและเยาวชน รวมถึงในวรรคสามที่ให้หลักประกันอย่างไม่มีข้อยกเว้นว่าโรงพิมพ์จะถูกปิดเพื่อบั่นทอนเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นไม่ได้ นอกจากนี้ในวรรคห้ารัฐจะเข้ามาอุดหนุนหนังสือพิมพ์ไม่ได้ เป็นการแสดงให้เห็นมาตรการที่จะให้สื่อหนังสือพิมพ์มีอิสระปราศจากการแทรกแซงโดยรัฐ ซึ่งสอดคล้องอย่างชัดเจนตามข้อ 19 แห่ง UDHR ที่ทุกคนย่อมมีเสรีภาพในการแสดงออกโดยปราศจากการแทรกแซงอย่างใดๆ

มาตรา 36 จะกล่าวถึงสิทธิในการได้รับการศึกษาของประชาชน ซึ่งก็เป็นสิทธิประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยมาตรา 36 ได้กำหนดสิทธิทางการศึกษาของประชาชนไว้ดังนี้

“มาตรา 36 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม
เมื่อการศึกษาอบรมนั้นไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองตาม
กฎหมายว่าด้วยการศึกษาอบรม และไม่ขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการ
จัดสรรสถานศึกษา

สถานศึกษาของรัฐและของเทศบาล ต้องให้ความเสมอภาคแก่
บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคล
นั้นๆ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

เนื้อหาแห่งสิทธิตามที่ปรากฏในมาตรา 36 สอดคล้องกับ ข้อ 26 ของ UDHR โดย (1) จะกล่าวถึงการมีสิทธิในการศึกษาขั้นพื้นฐาน อันเป็นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งมาตรา 36 กำหนดให้บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการศึกษาอบรม แต่ไม่ได้กำหนดว่าจะต้องได้รับการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐานหรือไม่อย่างไร แต่ก็ปรากฏกล่าวถึงการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาได้อย่างเสมอภาคสำหรับทุกคนตามความสามารถในวรรคสอง แต่อย่างไรก็ดี ในข้อ 26(2) ซึ่งเป็นเรื่องการศึกษานั้นจะต้องเน้น

การพัฒนาและเสริมสร้างการเคารพต่อสิทธิมนุษยชน และข้อ 26(3) ซึ่งเป็นการให้สิทธิแก่ผู้ปกครอง ในเบื้องต้นที่จะกำหนดการศึกษาให้แก่บุตร ยังไม่มีการกล่าวถึงเนื้อหาเหล่านี้ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้

มาตรา 37 กล่าวถึงเสรีภาพในการชุมนุม ซึ่งจะต้องเป็นการชุมนุมโดยสงบซึ่งจะ จำกัดสิทธินี้ได้ก็เฉพาะมีกฎหมายบัญญัติไว้เพื่อคุ้มครองประชาชนและความสงบเรียบร้อยอยู่ใน สถานะสงคราม และมาตรา 38 ที่กล่าวถึงเรื่องเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม ตามเนื้อความดังนี้

“มาตรา 37 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการชุมนุมโดยสงบ และปราศจากอาวุธ

การจำกัดเสรีภาพเช่นว่านี้ จะกระทำได้ก็แต่โดยบทบัญญัติ แห่งกฎหมายเฉพาะในกรณีการชุมนุมสาธารณะ และเพื่อคุ้มครอง ความสะดวกของประชาชนที่จะใช้ที่สาธารณะหรือเพื่อรักษาความ สงบเรียบร้อยในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการรบหรือ การสงคราม ในระหว่างเวลาที่มีพระบรมราชโองการประกาศ สถานะการณฉุกเฉิน หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศใช้กฎอัยการ ศึก

มาตรา 38 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการรวมกันเป็น สมาคม เมื่อมีวัตถุประสงค์ไม่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมายหมาย...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

เนื้อความตามมาตรา 37 และ 38 ดังกล่าวจะสอดคล้องกับข้อ 20(1) เรื่อง อิสรภาพในการชุมนุมและการสมาคมโดยสันติ และย่อมเป็นเสรีภาพของบุคคลที่จะรวมกลุ่มสมาคม โดยไม่ถูกบังคับตามข้อ 20(2) ของ UDHR ด้วย

ส่วนสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนตามข้อ 21 ของ UDHR ก็มี เนื้อหาปรากฏอยู่ในหลายมาตรา โดยมีปรากฏทั้งในหมวดสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 39 หมวดอำนาจนิติบัญญัติ มาตรา 86 และ 88 และหมวดการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ มาตรา 176 โดยมีเนื้อหาแห่งบทบัญญัติดังนี้

“มาตรา 39 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการรวมกันเป็น พรรคการเมือง เพื่อดำเนินการในทางการเมืองโดยวิถีทาง ประชาธิปไตย และไม่ขัดต่อระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญนี้...

มาตรา 86 สมาชิกผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้ง...

มาตรา 88 บุคคลผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 89
 และไม่เป็นบุคคลต้องห้ามตามมาตรา 90 ย่อมมีสิทธิเลือกตั้ง
 มาตรา 176 บุคคลที่มีสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนย่อมมี
 สิทธิออกเสียงประชามติ...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

ทั้ง 4 มาตราข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วม
 ทางการเมืองของประชาชน โดยมาตรา 39 จะกล่าวถึงสิทธิของประชาชนในการตั้งพรรคการเมือง ซึ่ง
 จะสะท้อนแนวคิดและความเชื่อมั่นในหลักการทางการเมืองของประชาชน ส่วนมาตรา 86 และ 88
 เป็นการยืนยันถึงสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมเลือกผู้แทนของตนผ่านการเลือกตั้ง ส่วน
 มาตรา 176 ก็เป็นมาตราที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง
 การปกครองประเทศผ่านการลงประชามติแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญได้ ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR
 ข้อ 21(1) เรื่องการมีส่วนร่วมในการปกครองโดยตรงหรือผ่านผู้แทนที่ได้รับการเลือกตั้ง และข้อ 21(3)
 เรื่องการสะท้อนถึงเจตจำนงของประชาชนผ่านการเลือกตั้ง อย่างชัดเจน (ส่วนข้อ 21(2) เป็นเรื่อง
 การเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในมาตรา 40 เพียงเล็กน้อย)

ตามมาตรา 40 บัญญัติว่า

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยทางไปรษณีย์
 หรือทางอื่นที่ชอบด้วยกฎหมาย

การตรวจ การกัก หรือการเปิดเผยจดหมาย โทรเลข โทรศัพท์
 หรือสิ่งสื่อสารอื่นใดที่บุคคลมีติดต่อถึงกัน จะกระทำได้ก็แต่โดยอาศัย
 อำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอภาคในการใช้การสื่อสารที่จัดไว้เป็น
 บริการสาธารณะ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของมาตรา 40 และจะเห็นได้ว่าให้ความสำคัญกับเรื่อง
 ความเป็นส่วนตัวของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการสื่อสาร ตามข้อ 12 ของ UDHR ซึ่งยังปรากฏ
 เนื้อหาของการคุ้มครองว่าเสรีภาพในการสื่อสารนี้จะไม่ถูกแทรกแซง นอกเหนือจากนี้ ตามมาตรา 40
 ยังปรากฏหลักการเข้าถึงบริการสาธารณะอย่างทั่วถึงและเสมอภาคตาม UDHR ข้อ 21(2) ด้วยแต่จะ

เห็นได้ว่ามีเฉพาะเรื่องของการสื่อสารที่จัดไว้เป็นบริการสาธารณะเท่านั้น ยังไม่ปรากฏชัดเจนถึงการเข้าถึงบริการสาธารณะอื่นๆ อย่างเสมอภาคเท่าใดนัก

ในขณะที่มาตรา 41 กล่าวถึงเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่มีปรากฏมาก่อนในรัฐธรรมนูญ รวมถึงมีการกล่าวถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ โดยบัญญัติว่า

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการเลือกถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรและในการประกอบอาชีพ...

การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักรจะกระทำมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

ตามมาตรา 41 นี้ ถือเป็นการกล่าวถึงสิทธิในการเลือกถิ่นที่อยู่ของประชาชนตาม UDHR ข้อ 13(1) ที่กล่าวถึงอิสรภาพในการเคลื่อนย้ายและอยู่อาศัยในพรมแดนของรัฐ แต่ไม่ปรากฏสิทธิในการออกนอกและกลับเข้าสู่ประเทศ ในข้อ (2) แต่อย่างไร นอกจากนี้มาตรา 41 วรรคท้าย มีการกล่าวถึงการห้ามการเนรเทศตามอำเภอใจ ซึ่งเป็นไปตาม UDHR ข้อ 9 อย่างไรก็ตาม ในตอนท้ายของมาตรา 41 วรรค มีการกล่าวถึงสิทธิในการประกอบอาชีพของประชาชนตามข้อ 23 (1) ด้วย แต่ยังไม่ได้กล่าวถึงสิทธิในการได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม และปราศจากการเลือกปฏิบัติตาม (2) และ (3)

มาตรา 43 กล่าวถึงสิทธิในครอบครัว โดยกำหนดว่า *“มาตรา 43 สิทธิของบุคคลในครอบครัวย่อมได้รับความคุ้มครอง”* สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 16 (3) ซึ่งยืนยันถึงสิทธิในครอบครัว ในฐานะที่เป็นหน่วยธรรมชาติพื้นฐานของสังคม ที่จะต้องได้รับความคุ้มครองจากรัฐ

ตามมาตรา 44 บัญญัติว่า *“สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยงานราชการซึ่งเป็นนิติบุคคลให้รับผิดชอบเพื่อการกระทำของเจ้าพนักงาน ในฐานะเสมือนเป็นตุลาการหรือนายจ้าง ย่อมได้รับความคุ้มครอง”* เป็นการยืนยันสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการเยียวยาจากศาลเมื่อมีการละเมิดสิทธิของประชาชน ตามข้อ 8 แห่ง UDHR แต่ยังไม่ปรากฏหลักการยืนยันถึงความเสมอภาคในการได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมตามข้อ 10 อีกทั้งจะเห็นได้ว่า ไม่ได้เป็นการยืนยันหรือคุ้มครองสิทธิของประชาชนในลักษณะของการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิขั้นพื้นฐานอันเป็นการกระทำของเอกชน มีแต่การกล่าวถึงสิทธิในการฟ้องหน่วยงานของรัฐเท่านั้น

นอกจากนี้ในหมวดแนวนโยบายแห่งรัฐ มีการกล่าวถึงการส่งเสริมมาตรการและการกำหนดกรอบแนวทางการบริหารแผ่นดินอันเกี่ยวพันกับด้านสิทธิมนุษยชนอยู่หลายประการ ตามเนื้อหาแห่งบทบัญญัติดังนี้

“มาตรา 62 การศึกษาอบรมพึงมีวัตถุประสงค์ที่จะให้
คนไทยเป็นพลเมืองดี ร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มี
ความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ และมีจิตใจเป็น
นักประชาธิปไตย

มาตรา 63 รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษอบรม...

มาตรา 68 ...

การประกอบกิจการอันมีลักษณะเป็นสาธารณูปโภค รัฐพึงจัด
ให้ประสานกันกับการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจส่วนเอกชนในทางที่
จะให้ประโยชน์แก่ประชาชนเป็นส่วนรวม

มาตรา 72 รัฐพึงส่งเสริมการสาธารณสุข ตลอดถึงการ
สงเคราะห์มารดาและทารก การป้องกันและปราบโรคระบาด
รัฐจะต้องกระทำให้แก่ประชาชนโดยไม่คิดมูลค่า”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

ตามมาตรา 62 และ 63 เป็นแนวนโยบายเพื่อส่งเสริมด้านการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26 (1) รวมไปถึงสนับสนุนให้การศึกษานั้นมุ่งพัฒนาการเคารพบุคคลภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งก็เป็นทิศทางเดียวกับ UDHR ข้อ 26(2) ด้วย ส่วนมาตรา 68 วรรคสอง เป็นเนื้อความที่ส่งเสริมให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้มากขึ้นด้วยการสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำสาธารณูปโภค สอดคล้องสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข ตาม UDHR ข้อ 21(2) และมาตรา 72 กล่าวถึง 2 เรื่อง คือ การบริการสาธารณสุข การบริการทางการแพทย์ ซึ่งอยู่ในมาตรา 72 ทั้งวรรคหนึ่ง และวรรคสอง และอีกเรื่องคือการคุ้มครองแม่และเด็ก ซึ่งกำหนดไว้ใน มาตรา 72 วรรคหนึ่งด้วย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(1) และ (2) ทั้งนี้ เนื้อหาในหมวด 3 นี้เป็นเพียงแนวนโยบายแห่งรัฐที่รัฐมุ่งประสงค์จะดำเนินการ อาจจะไม่ถือว่าเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลอย่างชัดเจนเท่าใดนัก

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 กล่าวถึงสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ไว้หลายประการ รวมถึงมีการกำหนดรายละเอียดที่

ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับสิทธิในข้อต่างๆ มีสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกอยู่หลายประการ ได้แก่ สิทธิในการได้รับการพิจารณาเยียวยาจากศาล ซึ่งยังไม่ค่อยครอบคลุมกว้างขวางนัก สิทธิในการไม่ถูกจับกุม คุม ขัง หรือเนรเทศ โดยพลการ สิทธิของผู้ต้องการในคดีอาญาที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ สิทธิในการเลือกที่อยู่อาศัย การย้ายถิ่นที่อยู่ สิทธิในการได้รับสัญชาติ สิทธิได้รับการคุ้มครองบุคคลในครอบครัว และสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข แต่ปรากฏเพียงเรื่องการสื่อสารเท่านั้น รวมถึง สิทธิในได้รับบริการทางการแพทย์ และการคุ้มครองแม่และเด็ก แต่ยังคงอยู่ในหมวดนโยบายแห่งรัฐที่เป็นเพียงแนวทางในการกำหนดกฎหมายและการกำหนดนโยบายเพื่อบริหารประเทศเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องรัฐแต่อย่างใด ก็แต่ถือว่าได้ปรากฏหลักการที่รัฐคุ้มครองสิทธิประเภทดังกล่าว โดยรัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(1),(2), 12, 13(1), 15(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 23(1), 25(1),(2), 26(1),(2) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5 ตามตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	●		✓	☑	☑		☑	✓	✓	☑				☑	☑			☑	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	☑	✓	✓	✓	☑	✓	☑	✓		✓					☑	☑	✓	☑				

1.6 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495

ภายหลังจากที่มีการรัฐประหารเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 โดยคณะบริหารประเทศชั่วคราว ภายใต้การนำของ พลเอกผิน ชุณหะวัณ ก็มีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 แล้วนำเอารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 รวมทั้งที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2482 และ 2483 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงนามประเทศมาบังคับใช้ไปพลางก่อน และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรใน พ.ศ. 2495 (นริศรา เพชรพนาภรณ์ และใหม่ มูลโสภณ. 2564: ออนไลน์)

แม้ชื่อรัฐธรรมนูญนั้นจะเป็นการนำเอารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475) มาใช้บังคับ แต่เนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของ

ประชาชนอันเป็นสิทธิเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญนั้น ก็มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่ค่อนข้างมากในฉบับแก้ไข และก็แตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 อย่างมากด้วย และเนื่องจากเป็นการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 ดังนั้นรัฐธรรมนูญ ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2495 เนื้อหาในส่วนที่ไม่มีการแก้ไข จะมีเนื้อหาอย่างเดียวกันกับฉบับ พ.ศ. 2475

เนื้อหาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (สยาม) พ.ศ. 2475 ที่ไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงและเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ได้แก่ มาตรา 1 กำหนดให้ประชาชนชาวสยามย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญทุกคนไม่ว่าจะเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด รวมถึงมาตรา 12 เดิม แก้ไขเป็นมาตรา 24 ซึ่งกล่าวถึงความเสมอภาคของบุคคลตามกฎหมายไม่แบ่งแยก ทั้งนี้ ยังรวมไปถึงเนื้อหาตามมาตรา 35 ที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ใน รัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 โดยมีเนื้อหาเป็นอย่างเดียวกับมาตรา 45 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2492 ที่กล่าวถึง “ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ... ก็ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับประชาชนพลเมือง” ด้วย สะท้อนให้เห็นมุมมองที่ว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีความเสมอภาคในศักดิ์ศรีเช่นเดียวกันตาม UHDR ข้อ 1, 2 และ 7 (ดูเพิ่มเติมข้อ 1.2 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475)

เช่นเดียวกับสิทธิในการเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมในการปกครองที่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2475 เพียงแต่เปลี่ยนเลขมาตราจากมาตรา 16 และ 17 เป็น มาตรา 45 และ 46 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(1) และ(3) (ดูเพิ่มเติมข้อ 1.2 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475)

ในส่วนของการคุ้มครองสิทธิและหน้าที่ของประชาชนนั้นถูกแก้ไขเกือบทั้งหมด คงไว้เพียงมาตรา 12 ที่เปลี่ยนเลขมาตราเป็น 24 เท่านั้น โดยเพิ่มเติมเนื้อหาการคุ้มครองสิทธิและหน้าที่ของประชาชนไว้ในมาตรา 25-36 ตามความในมาตรา 3 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน โดยมีเนื้อหาที่ขยายความจาก ฉบับ พ.ศ. 2475 อย่างมาก แต่ลดน้อยลงกว่า ฉบับ พ.ศ. 2492

ตามมาตรา 25 ที่ได้มีการเพิ่มเติมใหม่นั้นกำหนดไว้ว่า

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือ ลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตนเมื่อไม่เป็น ปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในการใช้เสรีภาพดังกล่าวในวาระก่อน บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใด ๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรมิควรได้เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของ ศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อที่แตกต่างจากบุคคลอื่น”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม

พ.ศ. 2495

จะสังเกตได้ว่าเนื้อหาในมาตรา 25 ใหม่มี เนื้อหาอย่างเดียวกันกับมาตรา 28 แห่ง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2495 แต่ขยายความจากฉบับ พ.ศ. 2475 มาตรา 13 ซึ่งจะครอบคลุมประเด็นเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนา และการยืนยันถึงการแสดงออกซึ่งความเชื่อตาม ลัทธิความเชื่อ ศาสนาของตนเอง รวมถึงเป็นการยืนยันเรื่องความเสมอภาคไม่แบ่งแยกเพราะเหตุ ความเชื่อทางศาสนาด้วย ตาม UDHR ข้อ 2, 7 และ 18

มาตรา 26 ที่เพิ่มเติมใหม่ กำหนดว่า

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้ง สมาคม การตั้งพรรคการเมือง ทั้งนี้ภายใต้ บังคับแห่งบทกฎหมาย”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม

พ.ศ. 2495

เนื้อหาตามมาตรา 26 นี้ มีเนื้อความใกล้เคียงกับตามมาตรา 14 เดิม แต่แยกการคุ้มครองบางเรื่องออกไป เช่น สิทธิในเนื้อตัวร่างกาย เสรีภาพในการประกอบอาชีพ และมีลักษณะเป็นการควบรวมนี้อาการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่ได้มีการขยายความอย่างละเอียดไว้ในฉบับ พ.ศ. 2495 จากจำนวน 6 มาตรา เหลือเพียง 1 มาตรา เท่านั้น และไม่ปรากฏรายละเอียดเนื้อหา แห่งสิทธิเลย ถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหาถอยหลังลงอย่างมาก (UDHR ข้อ 17(1), 19, 20(1), 21(1) และ 26(1))

มาตรา 27 ใหม่ กำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตเนื้อตัวร่างกาย ไว้ดังนี้

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย การจับกุม คุมขัง หรือตรวจค้นตัวบุคคลไม่ว่าในกรณีใด ๆ จะกระทำได้อีกแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม

พ.ศ. 2495

มาตรา 27 นี้ขยายความจากมาตรา 14 เดิม แต่มีรายละเอียดน้อยกว่ามาตรา 31 ฉบับ พ.ศ. 2492 ซึ่งเกี่ยวกับสิทธิในเนื้อตัวร่างกาย และการไม่ถูกจับกุมคุมขังโดยพลการ ตามข้อ 3 และ ข้อ 9 แห่ง UDHR แต่ไม่ปรากฏเรื่องการเยียวยาและการรักษาสีติของผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิในเนื้อตัวร่างกายดังที่ปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2492 ส่วนข้อ 5 ของ UDHR เกี่ยวกับการไม่ถูกทรมาน ทุบตีหรือปฏิบัติอย่างโหดร้ายไร้มนุษยธรรม ย่ำยีศักดิ์ศรีนั้น ก็อาจจะต้องอาศัยการตีความในมาตรา 27 นี้ เกี่ยวกับสิทธิในเนื้อตัวร่างกายให้ครอบคลุมไปถึงเช่นเดิม

มาตรา 28 ใหม่กำหนดเกี่ยวกับการห้ามเกณฑ์แรงงาน ซึ่งไม่มีเนื้อหาปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2475 แต่มีปรากฏในมาตรา 32 ฉบับ พ.ศ. 2492 แต่รายละเอียดมีน้อยมาก โดยบัญญัติว่า “มาตรา 28 การเกณฑ์แรงงานจะกระทำได้อีกแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ แห่งกฎหมาย” เท่านั้น (UDHR ข้อ 4)

มาตรา 29 ใหม่ กำหนดเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินของบุคคล โดยบัญญัติว่า

“รัฐย่อมเคารพต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน การโอนกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สินของเอกชนมาเป็นของรัฐจะกระทำมิได้เว้นแต่จำเป็นเพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภคหรือ การอันจำเป็นในการป้องกันประเทศโดยตรง หรือการได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติหรือประโยชน์ของรัฐอย่างอื่น และต้องชดใช้ค่าทดแทนอันเป็นธรรมให้แก่เจ้าของหรือผู้ทรงสิทธิบรรดาที่ได้รับความเสียหายในการโอนกรรมสิทธิ์นั้น”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม

พ.ศ. 2495

มาตรา 29 นี้ มีเนื้อหาที่กำหนดคุ้มครองสิทธิไว้ในมาตรา 14 เดิม เพียงคำเดียวคือ คำว่า ทรัพย์สิน และได้ขยายความในฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 โดยเนื้อความใกล้เคียงกับ

มาตรา 34 ของฉบับ 2492 แต่รายละเอียดการคุ้มครองน้อยกว่ามาก ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า ในฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 นี้ใช้คำว่า “รัฐย่อมเคารพต่อสิทธิในทรัพย์สินของเอกชน” ในขณะที่ ฉบับ พ.ศ. 2492 ใช้คำว่า “สิทธิของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับความคุ้มครอง” ข้อแตกต่างนี้น่าสนใจตรงที่ ฉบับ พ.ศ. 2495 ใช้คำว่า “เอกชน” แทนคำว่า “บุคคล” ในฉบับ พ.ศ. 2492 โดยน่าจะมีความหมายเพียงแค่ว่า ทรัพย์สินของรัฐ ซึ่งอาจจะเป็นของบุคคลหรือคณะบุคคลก็ได้ และใช้คำว่า “เคารพต่อสิทธิ” ในฉบับ พ.ศ. 2495 แทนคำว่า “ได้รับความคุ้มครอง” ในฉบับ พ.ศ. 2492 ที่แสดงให้เห็นนัยบางประการเกี่ยวกับการยอมรับสิทธิเด็ดขาดของประชาชนในสิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สินที่แตกต่างกันโดยคำว่า “คุ้มครอง” ให้มุมมองต่อการยืนยันถึงสิทธิเด็ดขาดของประชาชนมากกว่าคำว่า “เคารพ” นั้นเอง อย่างไรก็ตาม วัสดรร่างนี้สอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 17(1) และ(2)

มาตรา 30 ใหม่ กล่าวถึงเสรีภาพในเคหสถาน ซึ่งมีเนื้อหาเป็นอย่างเดียวกันกับ มาตรา 33 ฉบับ พ.ศ. 2492 แต่ไม่มีปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นเรื่องสิทธิในความเป็นส่วนตัว ในครอบครัวที่อยู่อาศัย โดยสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 12

มาตรา 31 ใหม่ กล่าวถึงเสรีภาพในการเลือกถิ่นฐานและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ รวมถึงการห้ามเนรเทศบุคคล โดยบัญญัติว่า

*“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายใน
ราชอาณาจักร และในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งบท
กฎหมาย*

*การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักร
จะกระทำมิได้”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม
พ.ศ. 2495

ตามมาตรา 31 มีเนื้อหาใกล้เคียงกับมาตรา 41 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2492 เพียงแต่มาตรา 31 ของฉบับ พ.ศ. 2495 นี้ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเสรีภาพในการโยกย้ายถิ่นฐานและการทำงาน ทั้งนี้ มาตรา 31 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 13(1), 9 และ 23(1)

ในขณะที่ มาตรา 33 ใหม่ กล่าวถึงสิทธิในครอบครัวที่ต้องได้รับการคุ้มครอง ทำนองเดียวกับมาตรา 43 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 โดยสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 16 (3) ซึ่งยืนยันถึงสิทธิในครอบครัว ที่จะต้องได้รับความคุ้มครองจากรัฐ

ส่วนมาตรา 34 ใหม่ ก็มีเนื้ออย่างเดียวกับมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นเรื่องการฟ้องหน่วยงานราชการให้รับผิดชอบหากมีการละเมิดสิทธิของประชาชน ตาม ข้อ 8 ของ UDHR

สำหรับความรับผิดชอบในทางอาญานั้น รัฐธรรมนูญ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ได้บัญญัติเพิ่มมาตรา 67 เกี่ยวกับการบัญญัติกฎหมายเพื่อลงโทษบุคคลในทางอาญาไว้ ดังนี้

“การตราพระราชบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายให้มีผลย้อนหลังเป็น การลงโทษบุคคลในทางอาญา หรือลงโทษบุคคลหนักขึ้นกว่าโทษที่ กำหนดไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลา กระทำความผิด จะกระทำมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495

เมื่อสังเกตเนื้อความในมาตรา 67 แล้วจะเห็นได้ว่ามีเนื้อความทำนองเดียวกันกับที่ บัญญัติไว้ในมาตรา 19 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 และมาตรา 28 รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 โดยส่วนที่แตกต่างคือ มีการเพิ่มเติมเรื่องการห้าม ลงโทษบุคคลหนักขึ้นกว่าที่กำหนดไว้ในกฎหมายขณะกระทำความผิด ซึ่งคล้ายคลึงกับมาตรา 29 ของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 แทน อย่างไรก็ตามทั้งมวลนี้สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 11(2) การไม่ลงโทษบุคคลย้อนหลัง แต่ข้อที่หายไปและไม่ปรากฏคือ ข้อ 11(1) การให้ ถือว่าผู้ต้องหาเป็นผู้บริสุทธิ์ไว้ก่อนจนกว่าจะมีการพิสูจน์ความผิดแล้ว

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 นี้ มีการกล่าวถึงการจัดทำสาธารณสุขปโภคโดยภาคเอกชน การบริการด้านการแพทย์ การสาธารณสุข การคุ้มครองแม่และเด็ก ซึ่งถือว่าปรากฏชัดเจนครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยเพิ่มเติมหมวด 3 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 41 และ 43 มีเนื้อความดังนี้

“มาตรา 41 รัฐพึงสนับสนุนให้เอกชนได้มีการริเริ่มในทาง เศรษฐกิจ และประกอบ กิจการอันมีลักษณะเป็นสาธารณสุขปโภค ให้ประสานกันกับการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจส่วนเอกชน...

มาตรา 42 รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรม...

มาตรา 43 รัฐพึงส่งเสริมการสาธารณสุข ตลอดถึงการมารดา
และทารกสงเคราะห์

การป้องกันและปราบโรคระบาด รัฐจะต้องกระทำให้แก่
ประชาชนโดยไม่คิดมูลค่า”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม

พ.ศ. 2495

ตามมาตรา 41 เป็นเนื้อความที่ส่งเสริมให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข
ได้มากขึ้นด้วยการสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำสาธารณสุขภาค สอดคล้องสิทธิ
ในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข ตาม UDHR ข้อ 21(2) มาตรา 42 ก็เป็นเรื่องการส่งเสริมด้านการศึกษา
สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(1) แต่ไม่ชัดเจนเรื่องการส่งเสริมการศึกษาเพื่อการเคารพสิทธิมนุษยชน
ตามข้อ 26(2) ส่วนมาตรา 43 กล่าวถึง 2 เรื่อง คือ การบริการสาธารณสุข การบริการทางการแพทย์
ซึ่งอยู่ในมาตรา 43 ทั้งวรรคหนึ่ง และวรรคสอง และอีกเรื่องคือ การคุ้มครองแม่และเด็ก ซึ่งกำหนด
ไว้ใน มาตรา 43 วรรคหนึ่งด้วย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(1) และ (2) ทั้งนี้ทั้งนั้น เนื้อหาใน
หมวด 3 นี้ เป็นเพียงแนวนโยบายแห่งรัฐที่รัฐมุ่งประสงค์จะดำเนินการ ไม่ก่อให้เกิดสิทธิแก่ประชาชน
ในการฟ้องร้องรัฐแต่อย่างใดตามมาตรา 44¹¹

ถึงแม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 จะ
กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิต่างๆ ด้านสิทธิมนุษยชนของประชาชนไว้ไม่มากเท่าใดนัก
แต่ในภาพรวมก็มีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนครอบคลุมเกือบเท่ากับ ฉบับ พ.ศ. 2492 ที่ถือเป็นฉบับแรก
ที่กำหนดรายละเอียดไว้ครอบคลุมที่สุด ซึ่งฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 จะขาดหายในเรื่องการให้
ถือว่าผู้ต้องหาเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ความผิด การได้รับสัญชาติ การห้ามเพิกถอนสัญชาติ
ตามอำเภอใจ และการไม่ถูกบังคับให้สังกัดสมาคม โดยรัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิ
มนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),
21(1),(2),(3), 23, 25(1),(2), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5 ตามตารางที่ 4.6

¹¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 มาตรา 44 “บทบัญญัติในหมวดนี้มีไว้เพื่อเป็นแนวทาง
สำหรับการตรากฎหมายและ การบริหารราชการแผ่นดินตามนโยบายดังกล่าวไว้และไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องรัฐ”

ตารางที่ 4.6 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	●		✓	✓	✓		✗	✓	✓	✓				✗	✗			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓		✓					✓	✓	✓	✗				

1.7 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 จัดทำขึ้นโดยคณะรัฐประหาร

ภายใต้การนำของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจัดให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อประกาศใช้ต่อไป ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 นี้จึงเป็นธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศเป็นการชั่วคราวก่อนที่จะมีการจัดทำรัฐธรรมนูญโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา 6 เป็นที่เรียบร้อยในปี พ.ศ. 2511

เนื้อหาในธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีการกล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพใดๆ นั่นทำให้ไม่ปรากฏการคุ้มครองหลักการด้านสิทธิมนุษยชนแก่ประชาชนด้วย โดยบทบัญญัติเกือบทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ และกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญเท่านั้น ถือได้ว่าเป็นธรรมนูญการปกครองในช่วงรัฐประหารที่ประชาชนไม่มีหลักประกันใดๆ ตามหลักการของสิทธิมนุษยชนเลย รวมถึงอำนาจสั่งการนั้นค่อนข้างเด็ดขาดอยู่ที่นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีทั้งหมดตามมาตรา 17¹²

ดังนั้นในธรรมนูญการปกครองนี้จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย ตามตารางที่ 4.7

¹² ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 มาตรา 17 “ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรหรือราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อวินหรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการ หรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำเช่นว่านั้นเป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย...”

ตารางที่ 4.7 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	×	×	×	×	×		×	×	×		×	×	×	×				×	×			×	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	×	×	×	×	×	×	×	×	×		×					×	×	×	×				

1.8 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 เป็นรัฐธรรมนูญที่มีที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ ตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 โดยใช้ระยะเวลาในการร่างยาวนานกว่า 9 ปี จึงจะประกาศใช้บังคับได้ เนื้อหาโดยส่วนใหญ่ใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 นั้นทำให้โดยเฉพาะในเรื่องการคุ้มครองสิทธิอันเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวางและแทบจะถอดเนื้อความตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492

การคุ้มครองสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2511 ปรากฏชัดในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ตั้งแต่มาตรา 24 ถึง 39 และ 41 ถึง 43 ซึ่งมีเนื้อความแทบจะเป็นอย่างเดียวกันกับหมวด 3 มาตรา 26 ถึง 41 และ 43 ถึง 45 ของรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 อาจมีเนื้อหาบางมาตราที่แตกต่างกันบ้าง เช่น มาตรา 33 (2511) กับ มาตรา 35 (2492) และมาตรา 34 (2511) กับมาตรา 36 (2492) แต่สาระสำคัญของการคุ้มครองยังคงอยู่เช่นเดียวกัน ทำให้เนื้อความในส่วนนี้จะครอบคลุมการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(1),(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2), 23(1), 26(1) และตีความเข้าข้อ 5 เรื่องสิทธิในร่างกายไม่ถูกลงโทษโหดร้ายทารุณ

นอกจากนี้ สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ตามมาตรา 84 กำหนดว่า “บุคคลผู้มีคุณสมบัติตามมาตรา 85 และไม่เป็นบุคคลต้องห้ามตามมาตรา 86 ย่อมมีสิทธิเลือกตั้ง” ซึ่งจะสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการเลือกตั้ง ตามข้อ 21(3) ของ UDHR

ส่วนของเนื้อความที่มีความแตกต่างที่สำคัญคือ ไม่มีการพูดถึงการคุ้มครองในการได้มาซึ่งสัญชาติของบุคคล ดังเช่นที่ปรากฏในมาตรา 4 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2492 ทำให้ไม่ปรากฏข้อ 15(1) และ (2) เกี่ยวกับการได้รับสัญชาติ และการห้ามเพิกถอนสัญชาติตามอำเภอใจ

นอกจากนี้ในส่วนของแนวนโยบายแห่งรัฐ ก็มีความแตกต่างกันเล็กน้อย ซึ่งปรากฏเนื้อความตามเกี่ยวกับด้านสิทธิมนุษยชน ในบทบัญญัติมาตราดังต่อไปนี้

“มาตรา 59 รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรม...

มาตรา 64 ...

การประกอบกิจการอันมีลักษณะเป็นสาธารณูปโภค รัฐพึงจัดให้ประสานกันกับการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจส่วนเอกชนในทางที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนเป็นส่วนรวม

มาตรา 67 รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการสังคมสงเคราะห์เพื่อสวัสดิภาพและความผาสุกของประชาชน

มาตรา 68 รัฐพึงส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานมีงานทำตามควรแก่อัตรา และคุ้มครองแรงงานให้เป็นไปโดยเป็นธรรม

มาตรา 69 รัฐพึงส่งเสริมการสาธารณสุข”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511

ตามบทบัญญัติมาตรา 59 กล่าวถึงเรื่องการส่งเสริมด้านการศึกษา สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(1) ส่วนมาตรา 64 กล่าวถึงการจัดการบริการสาธารณะ อันเกี่ยวกับสาธารณูปโภค ที่จะต้องสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ซึ่งส่งเสริมการเข้าถึงบริการสาธารณะของประชาชน ตามข้อ 21(2) ในขณะที่มาตรา 67 เป็นเรื่องการส่งเสริมการสังคมสงเคราะห์เพื่อสวัสดิภาพของประชาชน ถือเป็นครั้งแรกที่มีการกล่าวถึงกิจกรรมที่รัฐมีความมุ่งหวังเพื่อให้เกิดความมั่นคงและเป็นหลักประกันในการดำเนินชีวิตของประชาชน ตามข้อ 22 ของ UDHR

สำหรับมาตรา 68 นอกจากจะกล่าวถึงเรื่องการส่งเสริมการทำงานแล้ว ยังกล่าวถึงเรื่องการคุ้มครองแรงงาน ซึ่งจะเป็นมาตรฐานที่ผู้ใช้แรงงานควรได้รับ ตามข้อ 23(3) และข้อ 24 การได้พักจากการทำงาน ส่วนมาตรา 69 กล่าวถึงการส่งเสริมการสาธารณสุข ตามข้อ 25(1) ของ UDHR แต่ไม่มีการขยายความเพิ่มเติม จึงเป็นเพียงแนวนโยบายภาพรวมของการสาธารณสุข และไม่มีการกล่าวถึงเรื่องการคุ้มครองสิทธิของมารดาและเด็ก ตามข้อ 25(2)

อย่างไรก็ดี เนื้อหาในส่วนของแนวนโยบายแห่งรัฐนี้เป็นเพียงแนวทางในการบัญญัติกฎหมายและกำหนดทิศทางการพัฒนาเท่านั้น ไม่ได้มีผลผูกพันและไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องรัฐในเรื่องดังกล่าว ตามมาตรา 53

ในภาพรวมของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 นี้ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการฉบับหนึ่ง โดยปรากฏความพยายามส่งเสริมสิทธิของประชาชนในการมีหลักประกันทางสังคม การบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะแนวนโยบายเกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์แก่ประชาชน และเรื่องการคุ้มครองแรงงาน ในขณะเดียวกัน ก็มีสิทธิมนุษยชนบางประการที่เคยปรากฏในฉบับก่อน และไม่ถูกกล่าวถึงในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้แก่ สิทธิในการได้รับสัญชาติ รวมถึงการห้ามการเพิกถอนสัญชาติโดยพลการ สิทธิของมารดาและเด็ก รวมถึงแนวทางด้านการศึกษาที่มุ่งคุ้มครองให้ประชาชนเคารพในความเสมอภาคและสิทธิมนุษยชน รัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(1),(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(3), 24, 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5 ตามตารางที่ 4.8

ตารางที่ 4.8 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	●		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓				✗	✗			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	☑	✓		☑		☑	✓	✗	✓	✗				

1.9 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 เนื่องจากมีการรัฐประหารโดยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นหัวหน้า ได้กระทำการยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน และได้มีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 จึงได้มีการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 โดยตามมาตรา 6 ได้จัดมีสถานะนิติบัญญัติแห่งชาติ เพื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญต่อไปในอนาคต

ธรรมนูญการปกครองฉบับ พ.ศ. 2515 นี้ไม่ได้มีการพูดถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ รวมถึงไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่แสดงให้เห็นถึงหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชน อีกทั้งยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการ สั่งการ หรือกระทำการใดๆ โดยมติดคณะรัฐมนตรีได้ และถือว่าเป็นการกระทำโดยชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 17 อีกด้วย และเมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทบัญญัติในมาตรา 17 แล้ว ก็มีเนื้อความแทบจะเหมือนกันกับมาตรา 17

ตามธรรมนูญการปกครองฉบับ พ.ศ. 2502 อันเป็นธรรมนูญการปกครองที่เกิดขึ้นโดยการรัฐประหารเช่นกัน

ดังนั้นในธรรมนูญการปกครองนี้จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย ตามตารางที่ 4.9

ตารางที่ 4.9 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	×	×	×	×	×		×	×	×		×	×	×	×				×	×			×	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×		×		×	×	×	×	×				

1.10 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 เป็นรัฐธรรมนูญที่มาจาก การยกร่างของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ โดยมีการอ้างอิงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์อย่าง เหตุการณ์ ในวันที่ 13 และ 14 ตุลาคม 2516 ที่นักเรียน นิสิตนักศึกษา ประชาชน เรียกร้อง ประชาธิปไตย หรือ “วันมหาวิปโยค” และเรียกร้องให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญเพื่อใช้ในการปกครอง ให้เสรีจลันโดยเร็ว ซึ่งมีการสูญเสียชีวิตไปจำนวนไม่น้อย นับว่าเป็นวิกฤตการณ์ทางการเมือง ครั้งสำคัญในประเทศไทย จึงถือได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 เป็นรัฐธรรมนูญที่มาจาก การเรียกร้องของประชาชนอย่างแท้จริงฉบับแรก

เมื่อพิจารณาเนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองหลักการด้านสิทธิมนุษยชนให้กับ ประชาชน ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏการคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างหลากหลาย มีความ ชัดเจนอย่างมากจากมาตราต่างๆ ที่บัญญัติเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิไว้

ตามมาตรา 5 มาตรา 27 ถือเป็นมาตราหลักที่มีการเขียนในลักษณะอย่างเดียวกัน มาต่อเนื่องตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 1 พ.ศ. 2475 ซึ่งจะเป็นการยืนยันถึงความเสมอภาค เท่าเทียม ไม่แบ่งแยกภายใต้กฎหมายและรัฐธรรมนูญ ตาม UDHR ข้อ 1, 2 และ 7 รวมไปถึงมาตรา 52 ที่บัญญัติยืนยันถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของประชาชนไม่ว่าจะมีสถานะใดก็ตาม แต่มีข้อสังเกต ว่า ยังบัญญัติคุ้มครองเฉพาะคนไทย เท่านั้น เห็นได้จากเนื้อความในมาตรา 5 ที่ระบุว่า “ประชาชน ชาวไทย” และมาตรา 27 ซึ่งกำหนดไว้ในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

นอกจากนี้มาตรา 28 ยืนยันถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนย่อมได้รับความคุ้มครอง รวมถึงกำหนดถึงความเท่าเทียมระหว่างเพศชายและหญิง โดยบัญญัติว่า

*“มาตรา 28 บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับ
บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ
ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน...”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

จากมาตรา 28 นี้จะเห็นได้นอกจากจะเป็นการยืนยันถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองภายใต้รัฐธรรมนูญแล้ว ยังปรากฏหลักการที่แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ พ.ศ. 2475 แม้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกนั้นจะมีการกล่าวถึงความเสมอภาคระหว่างชายและหญิงแต่ก็ปรากฏเฉพาะแต่เพียงสิทธิในการเลือกตั้งเท่านั้น¹³ แต่ในมาตรา 28 นี้บัญญัติเป็นการทั่วไปถึงความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 2 ในเรื่องการมีสิทธิและเสรีภาพปราศจากการแบ่งแยก โดยเฉพาะในเรื่องเพศ

ตามมาตรา 29 กำหนดสิทธิทางการเมืองของประชาชนไว้ โดยบัญญัติว่า

*“บุคคลย่อมมีสิทธิทางการเมือง
การใช้สิทธิเลือกตั้ง สิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และสิทธิออกเสียง
แสดงประชามติ ให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

ตามมาตรา 29 นับเป็นครั้งแรกที่ปรากฏการยืนยันถึงสิทธิทางการเมืองของประชาชนไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญ รวมถึงกล่าวถึงเรื่องสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองทั้งการเลือกตั้ง (ซึ่งมีการกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งไว้ในมาตรา 115) การสมัครรับเลือกตั้ง และการออกเสียงแสดงประชามติ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(1) และ (3)

สำหรับสิทธิของบุคคลในทางอาญานั้น หลังจากปรากฏเพียง 2 ครั้ง ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 ก็กลับมามีเนื้อหาปรากฏอีกครั้งในฉบับที่ 10 พ.ศ. 2517 นี้ ตามมาตรา 31 และ 32 ทั้งนี้มีการเพิ่มเติมสิทธิในการคัดค้านการอุทธรณ์การไม่ให้ประกันในมาตรา 32 วรรค 4 ว่า “สิทธิที่จะอุทธรณ์คัดค้านการไม่ให้ประกัน ย่อมได้รับความคุ้มครอง

¹³ พระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 มาตรา 14 “ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้”

ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” สอดคล้องกับกับสิทธิได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และการไม่ถูกลงโทษทางอาญาหากไม่มีกฎหมายได้กำหนดไว้เป็นความผิด ของ UDHR ข้อ 11(1) และ (2)

นอกจากนี้ตามมาตรา 34 ถึงมาตรา 36 ได้รับรองสิทธิในทางอาญา รวมถึงกระบวนการยุติธรรมในทางอาญาเพิ่มขึ้นจากรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 และ ฉบับที่ 8 ตามเนื้อความในมาตรา 34 – 36 ของรัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 ดังนี้

“มาตรา 34 ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม

ในกรณีที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้ยากไร้ไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะจัดหาทนายความสำหรับตนเองได้ บุคคลดังกล่าวย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 35 บุคคลมีสิทธิที่จะไม่ให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง อันอาจทำให้ตนถูกฟ้องคดีอาญา

ถ้อยคำของบุคคลซึ่งเกิดจากการถูกทรมาน ชู่เช็ญหรือใช้กำลังบังคับหรือเกิดจากการกระทำใด ๆ ที่ทำให้ถ้อยคำนั้นเป็นไปโดยไม่สมัครใจ ไม่อาจรับฟังเป็นพยานหลักฐานได้

มาตรา 36 บุคคลใดต้องรับโทษอาญาโดยคำพิพากษาถึงที่สุด หากปรากฏตามคำพิพากษาของศาลที่รื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ ในภายหลังว่า บุคคลนั้นมีได้เป็นผู้กระทำความผิดย่อมมีสิทธิที่จะได้รับค่าทดแทน และได้รับบรรดาสิทธิที่เสียไปเพราะผลแห่งคำพิพากษานั้นคืน ทั้งนี้ ตามเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

จากเนื้อความโดยรวมของมาตรา 34 ถึงมาตรา 36 ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กำหนดคุ้มครองสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไว้ชัดเจนในมาตรา 34 กล่าวถึงการได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและรวดเร็ว ในขณะที่มาตรา 35 กล่าวถึงการให้การของผู้ต้องหาหรือจำเลยจะต้องไม่เกิดขึ้นจากการถูกข่มขู่ ทรมาน ส่วนมาตรา 36 ก็ให้สิทธิแก่บุคคลที่อาจถูกลงโทษทั้งที่ตนไม่ได้กระทำความผิด ก็สามารถขอรื้อฟื้นคดี รวมถึงได้รับการเยียวยาจากผลของคำพิพากษาด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการปรากฏอย่างชัดเจนในสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีจากศาลอย่างเป็นธรรม และรวดเร็ว รวมถึงการได้รับการคุ้มครองตั้งแต่การจับกุมไปจนถึงหลังมีคำพิพากษา สอดคล้องกับ UDHR

ข้อ 10 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค รวมไปถึงเรื่องการได้รับการเยียวยาจากรัฐหากมีการละเมิดสิทธิของประชาชน ตามข้อ 8 อีกด้วย แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากเนื้อความในส่วนนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่า ยังคงกล่าวถึงเพียงแคสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นหลักเท่านั้น

ในขณะที่สิทธิเกี่ยวกับเสรีภาพในร่างกาย รัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 10 นี้ได้กำหนดรับรองไว้ให้โดยมีเนื้อแท้จะเหมือนกับมาตรา 31 ของฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และมาตรา 29 ของฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 และ โดยมาตรา 33 วรรค 3 ของฉบับที่ 10 พ.ศ. 2517 นี้ ได้เพิ่มเติมหลักเกณฑ์ในการแจ้งข้อหาแก่บุคคลจะต้องมีหลักฐานตามสมควรอีกด้วย โดยบัญญัติว่า “มาตรา 33 [วรรค3] การแจ้งข้อหาแก่บุคคลใด ๆ จะต้องมียุทธวิธีตามสมควรว่าผู้นั้นน่าจะกระทำความผิดตามข้อหาที่แจ้ง” ทั้งนี้ สอดคล้องกับสิทธิในเนื้อตัวร่างกาย สิทธิในการไม่ถูกจับกุม คุมขัง โดยพลการ และการร้องเรียนกรณีจับกุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับ ข้อ 3, 8 และ 9 รวมถึงอาจตีความรวมถึงเรื่องไม่ถูกทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรีตามข้อ 5 ด้วย

ตามมาตรา 40 กล่าวถึงเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์และการโฆษณา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ได้บัญญัติคุ้มครองไว้ด้วยเช่นเดียวกัน กับฉบับที่ 5 และฉบับที่ 8 ตามเนื้อความแห่งบทบัญญัติที่ว่า

“มาตรา 40 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์และการโฆษณา

การจำกัดเสรีภาพเช่นนี้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน

การปิดโรงพิมพ์หรือห้ามทำการพิมพ์เพื่อบั่นทอนเสรีภาพตามมาตรา นี้ จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ปิดโรงพิมพ์ หรือห้ามทำการพิมพ์

การให้เสนอเรื่องหรือข้อความในหนังสือพิมพ์ไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนโฆษณา จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะกระทำใน

ระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการรบหรือการสงคราม หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน หรือประกาศใช้กฎอัยการศึก แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นตามความในวรรคสอง

เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์ต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย ทั้งนี้ ตามเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติ

การให้เงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นอุดหนุนหนังสือพิมพ์ของเอกชน รัฐหรือหน่วยราชการหรือหน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ จะกระทำมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาตามมาตรา 40 นี้ นอกจากจะเป็นการยืนยันเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นแล้ว ยังมีนอกจากนี้รับประกันด้วยว่า เสรีภาพของสื่อจะไม่ถูกปิดกั้นรวมถึงจะไม่ถูกตรวจสอบหรือแทรกแซงโดยภาครัฐก่อนมีการโฆษณาอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีมาตรา 42 ที่แสดงให้เห็นถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพทางวิชาการของบุคคล ก็บัญญัติคุ้มครองเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยบัญญัติว่า “มาตรา 42 เสรีภาพในวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ต้องไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมือง” ซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 19 เสรีภาพแห่งความเห็นและการแสดงออก

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักสิทธิมนุษยชนเพิ่มใหม่อีกหนึ่งเรื่อง คือสิทธิในการจัดตั้งและเข้าร่วมสหภาพของผู้ใช้แรงงานอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 นี้ โดยปรากฏเนื้อความในมาตรา 44 วรรคแรก ความว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ หรือหมู่คณะอื่น” ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 23(4)

สำหรับสิทธิในการนับถือศาสนา (มาตรา 30) สิทธิในการไม่ถูกนำตัวมาเป็นทาส (มาตรา 37) เสรีภาพในเคหสถาน (มาตรา 38) สิทธิในทรัพย์สิน (มาตรา 39) สิทธิในการได้รับการศึกษา (มาตรา 41) สิทธิในการชุมนุมโดยสงบ (มาตรา 43) สิทธิในการรวมกลุ่ม สมาคม (มาตรา 44) สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองด้วยการตั้งพรรคการเมือง (มาตรา 45) เสรีภาพในการสื่อสาร และการเข้าถึงบริการสาธารณะด้านการสื่อสาร (มาตรา 46) เสรีภาพในการเดินทาง และเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ รวมถึงการห้ามเนรเทศบุคคลสัญชาติไทย (มาตรา 47) เสรีภาพในการประกอบอาชีพ (มาตรา 48) สิทธิของบุคคลในครอบครัวย่อมได้รับความคุ้มครอง (มาตรา 49)

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ (มาตรา 51) มีเนื้อหาเหมือนหรือใกล้เคียงอย่างมากกับเนื้อความที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 ทั้งนี้ก็จะมีความสัมพันธ์กับ UDHR ข้อ ข้อ 4, 8, 9, 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2), 23(1), 26(1) และตีความเข้าข้อ 5 เรื่องสิทธิในร่างกายไม่ถูกลงโทษโหดร้ายทารุณ

นอกเหนือจากหมวด 3 ที่บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยแล้ว ในหมวด 5 ยังกำหนดเกี่ยวกับแนวนโยบายแห่งรัฐไว้ ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้ แต่อย่างไรก็ดี ตามมาตรา 62 ก็กำหนดไว้ว่า แนวนโยบายแห่งรัฐนี้มีไว้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการตรากฎหมายและการกำหนดนโยบาย และไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องรัฐ

ตามมาตรา 67 บัญญัติว่า “รัฐพึงจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชน และมีหลักประกันความเป็นอิสระของศาล” สะท้อนให้เห็นถึงการส่งเสริมเรื่องกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรมและสร้างหลักประกันความเป็นอิสระให้แก่ศาล ถือว่าปรากฏเป็นครั้งแรกที่รัฐธรรมนูญกล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจน และไม่ได้กล่าวถึงเฉพาะแค่เพียงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการกำหนดไว้อย่างกว้างขวางที่สามารถตีความได้ครอบคลุมมากขึ้นอีกด้วย แม้จะเป็นเพียงแนวนโยบายแห่งรัฐก็ตาม สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 10 เรื่องความเสมอภาคในกระบวนการยุติธรรม

ส่วนมาตรา 71 บัญญัติว่า “รัฐจะต้องรักษากฎหมายและความสงบเรียบร้อย เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิต ร่างกายและทรัพย์สิน และในการดำเนินชีวิตโดยปกติสุข” มาตรานี้ สะท้อนให้เห็นการพยายามสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตโดยรวมให้แก่ประชาชนทั้งทางด้านชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน ถือเป็นบทบัญญัติที่กำหนดได้สอดคล้องกับเรื่องสิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพ และความมั่นคงแห่งบุคคล ข้อ 3 ของ UDHR มากกว่าที่เคยบัญญัติมา รวมไปถึงยังมีอีกหลายมาตราที่เป็นเรื่องของความมั่นคงแห่งบุคคล และยังเกี่ยวพันกับหลักประกันทางสังคมของประชาชนในขณะเดียวกันด้วย ดังปรากฏในมาตรา 87 ถึงมาตรา 91

มาตรา 87 รัฐพึงสงเคราะห์ผู้ประสบภัยเนื่องในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติหรือในการช่วยเหลือราชการ หรือปฏิบัติตามหน้าที่มนุษยธรรม หรือเนื่องจากภัยธรรมชาติ

มาตรา 88 รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการสังคมสงเคราะห์ของรัฐและเอกชน เพื่อสวัสดิภาพและความผาสุกของประชาชน

มาตรา 89 รัฐพึงส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานมีงานทำและได้รับค่าแรงตอบแทนตามควรแก่อัตรา และคุ้มครองแรงงานให้เป็นไปโดยเป็นธรรม และพึงจัดให้ผู้ทำงานรับจ้างมีความมั่นคงก้าวหน้าในการทำงาน และมีหลักประกันเมื่อเจ็บป่วยและชราภาพ

มาตรา 90 รัฐพึงจัดให้บุคคลทุพพลภาพมีงานทำตามความสามารถและความเหมาะสม

มาตรา 91 รัฐพึงส่งเสริมให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยโดยถูกสุขลักษณะ และพึงส่งเสริมกิจการเคหะสำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อย”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

ตามมาตรา 87 มาตรา 88 มาตรา 90 และมาตรา 91 จะกล่าวถึงการสงเคราะห์แก่บุคคลที่ประสบกับความทุกข์ยาก ทั้งจากการประสบภัย มีรายได้น้อย หรือเพราะทุพพลภาพ ก็มีแนวนโยบายในการสงเคราะห์ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ถือว่าเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ประชาชนในการดำเนินชีวิต และใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข ในขณะที่มาตรา 89 กล่าวถึงการส่งเสริมการมีงานทำและ การคุ้มครองแรงงาน รวมถึงหลักประกันและความมั่นคงจากการทำงาน การคุ้มครองเมื่อเจ็บป่วยและชราภาพ ถือเป็นหลักประกันในการดำเนินชีวิตและการทำงานให้กับประชาชน ซึ่งพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับ UDHR ทั้งข้อ 3 เรื่องความมั่นคงแห่งบุคคล ข้อ 22 หลักประกันทางสังคม และการบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมถึง ข้อ 23(1),(2),(3) สิทธิในการทำงาน ความเสมอภาคเท่าเทียม และการได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม ข้อ 24 การได้พักจากการทำงาน

ส่วนการกำหนดแนวนโยบายทางด้านสาธารณสุขบุคคลเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงได้อย่างทั่วถึงนั้น ปรากฏในมาตรา 85 ส่วนการส่งเสริมการบริการด้านสาธารณสุขก็ปรากฏในมาตรา 92 ด้วยเป็นไปตาม UDHR ข้อ 21(2) และ 25(1)

ในภาพรวมของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 นี้ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการฉบับหนึ่ง ซึ่งพัฒนาก้าวหน้ากว่ารัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันอย่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 (รัฐธรรมนูญฉบับที่ 5) และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 (ฉบับที่ 8) โดยมีการกำหนดรายละเอียดและกำหนดบทบัญญัติแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนในบางด้านให้ประจักษ์ชัดมากขึ้น เช่น สิทธิทางการเมือง

รวมถึงปรากฏสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างชัดเจนกว่าที่ผ่านมา เช่นเดียวกับการปรากฏเป็นครั้งแรกของสิทธิในการคุ้มครองแรงงาน รวมถึงการจัดตั้งและเข้าร่วมสหภาพ โดยสรุปรัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5 ตามตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	●		✓	✓	✓	☑	✓	✓	✓	✓				✗	✗			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	☑	✓	☑	✓	✓	✗	✓	✗				

1.11 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 เนื่องจากมีการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน นำโดย พลเรือเอก สงัด ชลออยู่ ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 และอ้างว่าจะทำการกอบกู้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินซึ่งมีสมาชิกมาจากการแต่งตั้งเป็นผู้ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อหวังสร้างความตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบของประชาชนก่อนที่จะยกเลิกวุฒิสภาให้เหลือแต่สภาผู้แทนราษฎรในท้ายที่สุด

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 นี้มีการพูดถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ เพียงมาตราเดียว คือมาตรา 8 บัญญัติว่า “บุคคลมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่แสดงให้เห็นถึงหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชนอื่นใดอีก อาจถือได้ว่าสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 ในกรณีที่จะมีสิทธิและเสรีภาพ เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการ สั่งการ หรือกระทำการใดๆ โดยมติคณะรัฐมนตรีได้ และถือว่าเป็นการกระทำโดยชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 21 อีกด้วย และเมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทบัญญัติในมาตรา 21 แล้ว ก็มีเนื้อความแทบจะเหมือนกันกับมาตรา 17 ตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 และตามมาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 อันเป็นธรรมนูญการปกครองที่เกิดขึ้นโดยการรัฐประหาร

ดังนั้นในรัฐธรรมนูญนี้จึงปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียงข้อเดียวคือ ข้อ 3 ตามตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.11 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	×	×	✓	×	×		×	×	×	×	×	×	×	×				×	×			×	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×				

1.12 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 ภายหลังจากมีการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2519 และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 ได้เพียง 1 ปี การเมืองไทยก็มีการรัฐประหารอีกครั้งโดยคณะปฏิวัติ ซึ่งก็มีหัวหน้าคือ พลเรือเอก สงัด ชลออยู่ เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ โดยธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้มีสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อดำเนินการจัดทำรัฐธรรมนูญต่อไป

ธรรมนูญการปกครองฉบับนี้ ไม่ได้มีการพูดถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ รวมถึงไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่แสดงให้เห็นถึงหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชน อีกทั้งยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการ สั่งการ หรือกระทำการใดๆ โดยมติคณะรัฐมนตรีได้ และถือว่าเป็นการกระทำโดยชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 27 อีกด้วย และเมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทบัญญัติในมาตรา 27 แล้ว ก็มีเนื้อความแทบจะเหมือนกันกับมาตรา 21 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 มาตรา 17 ตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 และตามมาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 อันเป็นธรรมนูญการปกครองที่เกิดขึ้นโดยการรัฐประหารเช่นกัน

ดังนั้นในธรรมนูญการปกครองนี้จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย ตามตารางที่ 4.12

ตารางที่ 4.12 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครอง
ราชอาณาจักร พ.ศ. 2520

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	×	×	×	×	×		×	×	×	×	×	×	×	×				×	×			×	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×				

1.13 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีที่มาจาก
คณะกรรมการคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งแต่งตั้งจากสภานิติบัญญัติแห่งชาติ โดยถือว่าเป็น
รัฐธรรมนูญที่มีระยะเวลาผลบังคับใช้ยาวนานกว่า 12 ปี รองจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
สยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งมีระยะเวลาผลบังคับใช้ 14 ปี มีนายกรัฐมนตรี 3 คนจากรัฐธรรมนูญนี้ และมี
ผลเป็นอันสิ้นสุดลงหลังจากมีการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2534

สำหรับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครอง
สิทธิมนุษยชนของประชาชนนั้น มีความคล้ายคลึงอย่างมากกับที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ
พ.ศ. 2492 และฉบับ พ.ศ. 2511 และแทบจะมีเนื้อหาอย่างเดียวกันกับฉบับ พ.ศ. 2517 ทั้งนี้
ส่วนใหญ่ก็มักจะกำหนดไว้ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย โดยในฉบับพ.ศ. 2521 นี้ปรากฏ
เนื้อหาในมาตรา 4 มาตรา 22 ถึงมาตรา 41 และมาตรา 43 ถึงมาตรา 44 ซึ่งครอบคลุมประเด็น
ด้านสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR) ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10,
11(1),(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1), 23(4), 26(1)

อย่างไรก็ดี ถึงแม้เนื้อหาของบทบัญญัติจะมีความคล้ายคลึงถึงเหมือนกันอย่างมาก
กับฉบับ พ.ศ. 2517 แต่ก็มีส่วนที่แตกต่าง และสิทธิบางประการก็หายไป หรือขาดหลักประกันที่
ชัดเจนไปจากฉบับที่ พ.ศ. 2517 ด้วย

ตามมาตรา 22 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ. 2521 นี้มีบทบัญญัติคล้ายคลึงกับ
มาตรา 28 ของฉบับ พ.ศ. 2517 ซึ่งตามมาตรา 28 ของฉบับ พ.ศ. 2517 บัญญัติว่า

“มาตรา 28 บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับ

บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืน
เจตนารมณ์ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

“มาตรา 22 บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับ
บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521

จากมาตรา 22 ของฉบับ พ.ศ. 2521 จะเห็นได้ว่าวรรคหนึ่งมีเนื้อความอย่างเดียวกันกับมาตรา 28 ของฉบับ พ.ศ. 2521 แต่เนื้อความในวรรคสองเกี่ยวกับความเท่าเทียมระหว่างชายและหญิง และวรรคสามเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพจะกระทำไม่ได้ ของมาตรา 28 ฉบับ พ.ศ. 2517 นั้นกลับไม่มีปรากฏในมาตรา 22 ของฉบับ พ.ศ. 2521 แสดงให้เห็นถึงหลักประกันเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมที่ลดลง

ส่วนมาตรา 24 เกี่ยวกับสิทธิทางการเมืองของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิทางการเมือง” และวรรคสองบัญญัติว่า “การใช้สิทธิทางการเมือง ให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายกว้าง และไม่ชัดเจนนักแตกต่างจากมาตรา 29 ของฉบับ พ.ศ. 2517 ซึ่งระบุรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิทางการเมืองที่ชัดเจนกว่ามาก โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 29 บุคคลย่อมมีสิทธิทางการเมือง

การใช้สิทธิเลือกตั้ง สิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และสิทธิ

ออกเสียงแสดงประชามติ ให้ เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

จะเห็นได้ว่าในฉบับ พ.ศ. 2517 นี้มีความชัดเจนกว่ามาก โดยกล่าวถึงสิทธิในการเลือกตั้ง การสมัครรับเลือกตั้ง รวมถึงสิทธิในการออกเสียงแสดงประชามติ ซึ่งทำให้สิทธิทางการเมืองมีทั้งความหมายที่กว้างตามความในวรรคหนึ่ง และในขณะเดียวกันก็เป็นการยืนยันถึงสิทธิการเมืองบางประการว่ามีอยู่จริงตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญโดยไม่ต้องอาศัยการตีความ หรือค้นหาเพิ่มเติมหรือรอให้มีกฎหมายบัญญัติรับรองเพิ่มในภายหลังอีกครั้งอย่างที่ปรากฏในมาตรา 24 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 อย่างไรก็ดี สิทธิในการเลือกตั้งของประชาชนตามข้อ 21(3) ของ UDHR ยังคงมีปรากฏในมาตรา 92 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521

สำหรับสิทธิในกระบวนการยุติธรรมก็มีความชัดเจนน้อยลงมาก และสิทธิบางประการก็ไม่ถูกบัญญัติรับรองโดยรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักประกันที่จะให้ประชาชนได้รับความเป็นธรรมทางกระบวนการยุติธรรมและรวดเร็ว ตามมาตรา 34 ของฉบับ 2517 ที่ว่า “ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะได้รับการสอบสวนหรือการ พิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว และเป็นธรรม” ไม่ถูกกล่าวถึงในฉบับ พ.ศ. 2521 นอกจากนี้สิทธิในการได้รับทนายความในกรณียากไร้ก็จำกัดไว้เฉพาะในคดีอาญา รวมไปถึงสิทธิในการให้การไม่ปรักปรำตนเอง และการคุ้มครองการให้ถ้อยคำโดยไม่ถูกข่มขู่หรือทรมานตามมาตรา 35 พ.ศ. 2517 ก็ไม่ปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2521 เช่นกัน

ตามมาตรา 34 กล่าวถึงเสรีภาพในการสื่อสาร และการแสดงความคิดเห็น ซึ่งจะปรากฏเรื่องเสรีภาพในการพิมพ์และโรงพิมพ์ ก็พบว่า หลักประกันที่จะไม่มีการปิดโรงพิมพ์ รวมถึงการห้ามตรวจสอบเนื้อหา ก่อนพิมพ์นั้นก็ไม่มีปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ และที่น่าสนใจคือ ตามมาตรา 42 ของฉบับพ.ศ. 2517 เกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการ ก็ไม่มีปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2521 นี้ด้วย

นอกจากนี้ หลักประกันในการเข้าถึงบริการสาธารณะที่ชัดเจนเพียงประการเดียว ตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญมาคือ การสื่อสาร ตามมาตรา 46 ของฉบับพ.ศ. 2517 และเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ที่มีหลักประกันเสมอมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 พ.ศ. 2475 (เว้นฉบับรัฐประหาร) ก็ไม่ปรากฏในหมวดสิทธิและเสรีภาพอีก

อย่างไรก็ดี ถึงแม้สิทธิบางประการจะหายไป หรือลดทอนความชัดเจนลงไปบ้าง ก็ยังปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ดังที่ปรากฏในมาตรา 40 วรรคสาม ที่บัญญัติว่า “...[การ]ห้ามมิให้บุคคลผู้มี สัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักร จะกระทำมิได้” เป็นการยืนยันถึงสิทธิของประชาชนสัญชาติไทย ที่จะสามารถกลับมาในราชอาณาจักรได้เสมอ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 13(2) เกี่ยวกับสิทธิในการออกนอกประเทศและกลับเข้าสู่ประเทศของตน

รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการกำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐไว้ในหมวด 5 ซึ่งตามมาตรา 53 ก็ยังคงกำหนดในลักษณะเช่นเดิมว่า เป็นเพียงแนวทางในการพัฒนาประเทศ ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องรัฐแต่อย่างไร ทั้งนี้แนวนโยบายดังกล่าวก็ปรากฏทิศทางที่มุ่งหวังจะให้มีการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเพิ่มเติมบางประการด้วย

ตามมาตรา 57 เกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ของประชาชน มาตรา 70 มาตรา 71 เรื่องการสงเคราะห์ผู้ประสพภัย การช่วยเหลือทางมนุษยธรรม การสงเคราะห์เพื่อสวัสดิภาพและความผาสุกของประชาชน ถือว่าเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ประชาชนในการดำเนิน

ชีวิต และใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 เรื่องความมั่นคงแห่งบุคคล และหลักประกันทางสังคม การบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมตามข้อ 22

ในขณะที่มาตรา 72 กล่าวถึงการส่งเสริมการมีงานทำและ การคุ้มครองแรงงาน การจัดระบบแรงงานสัมพันธ์รวมทั้งค่าแรงตอบแทนให้เป็นไปโดยเป็นธรรม สอดคล้องกับข้อ 23(1) (2) และ (3) สิทธิในการทำงาน ความเสมอภาคเท่าเทียม ข้อ 24 การได้พักจากการทำงาน และการได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม อย่างไรก็ตามก็ดีหลักประกันการว่างงานและชราภาพ ที่เคยมีในฉบับ พ.ศ. 2517 กลับไม่ปรากฏเนื้อหาในฉบับ พ.ศ. 2521 นี้

มาตรา 59 กำหนดให้รัฐพึงจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนและให้เป็นที่ไปด้วยความรวดเร็ว สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 10 การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ถูกกำหนดไว้ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ดังเช่น ฉบับพ.ศ. 2517 แต่กลับนำมาบัญญัติไว้ในแนวนโยบายแห่งรัฐซึ่งประชาชนไม่สามารถกล่าวอ้างสิทธิดังกล่าวนี้ได้

ส่วนการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับสาธารณสุขบุคคล กำหนดไว้ในมาตรา 68 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(2) การเข้าถึงบริการสาธารณสุขโดยเสมอภาค ส่วนมาตรา 73 ก็กล่าวถึงการส่งเสริมบริการด้านสาธารณสุข ตามข้อ 25(1) ของ UDHR

ในภาพรวมของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 นี้ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 แต่สิทธิบางประการก็มีลักษณะพร่องหายไป ลดทอนเนื้อหาทำให้ความชัดเจนลดน้อยลง เช่น สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่รวดเร็วและเป็นธรรม กลับไปปรากฏในแนวนโยบายแห่งรัฐที่ประชาชนไม่ใช่หลักประกันสิทธิของประชาชน รวมถึงสิทธิทางการเมืองที่ไม่ชัดเจน แต่ก็ปรากฏสิทธิมนุษยชนเพิ่มเติมในเรื่องของการไม่ถูกปฏิเสธเดินทางกลับเข้าประเทศของคนชาติ ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5 ตามตารางที่ 4.13

ตารางที่ 4.13 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	●		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	☑			✗	✗			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗				

1.14 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534 มีที่มาจากรัฐธรรมนูญประหารโดย

คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ภายใต้การนำของพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ ซึ่งตามมาตรา 6 กำหนดให้มีสภานิติบัญญัติแห่งชาติทำหน้าที่ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรต่อไป

เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญที่มาจากรัฐธรรมนูญประหารทั่วไปที่แทบจะไม่มีบทบัญญัติใดที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งย่อมรวมถึงสิทธิมนุษยชน รวมถึงอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินจะอยู่ที่ประธานสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติหรือนายกรัฐมนตรี ซึ่งตามมาตรา 27 กำหนดให้คำสั่งหรือการกระทำของประธานสภารักษาความสงบเรียบร้อยหรือนายกรัฐมนตรี รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าวเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย

ดังนั้นในธรรมนูญการปกครองนี้จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย ตามตารางที่ 4.14

ตารางที่ 4.14 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✗	✗	✗	✗	✗		✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗			✗	✗			✗	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗				

1.15 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 เป็นรัฐธรรมนูญที่มีที่มาจากสภา

นิติบัญญัติแห่งชาติ มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ทางการเมืองคือ การประท้วงต่อต้าน

การสืบทอดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) หรือเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในปีพ.ศ. 2535 โดยรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงถึง 6 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2535 จำนวน 4 ครั้ง พ.ศ. 2538 จำนวน 1 ครั้ง และ พ.ศ. 2539 อีก 1 ครั้ง ซึ่งการแก้ไขในครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538 ถือเป็น การแก้ไขครั้งสำคัญ เพราะแก้ไขเนื้อหาในรัฐธรรมนูญเกือบทั้งฉบับ และส่วนที่เกี่ยวข้องกับ สิทธิและเสรีภาพก็มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในหลายมาตรา ขณะที่ ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2539 ได้ เพิ่มเติมบทบัญญัติให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญทำหน้าที่ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีปรากฏใน หมวด 3 ว่าด้วย สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย เป็นส่วนแต่ก็มีปรากฏในหมวด 1 บททั่วไป และ หมวด 5 ว่าด้วย แนวนโยบายแห่งรัฐ บางมาตรา

เนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ที่สะท้อนหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ต้องแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงที่หนึ่ง ช่วงก่อนมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง รัฐธรรมนูญ กับช่วงที่สอง ช่วงมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญแล้ว

ในช่วงที่หนึ่ง ช่วงก่อนมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ หลักการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนตามหมวด 1 บททั่วไป และหมวด 3 สิทธิและ เสรีภาพของชนชาวไทยนั้น อาจมีการเพิ่มถ้อยคำ แยกมาตรา เพิ่มกระบวนการบางอย่าง ซึ่งเมื่อ พิจารณาจากวัตถุประสงค์ในการค้นหาหลักการด้านสิทธิมนุษยชนแล้ว ไม่มีความแตกต่างจากฉบับ พ.ศ. 2521

อย่างไรก็ดี แม้เกือบทั้งหมดเนื้อหาของบทบัญญัติจะเหมือนเดิม แต่ก็ปรากฏความ แตกต่างที่ชัดเจนอยู่ 2 มาตรา คือ มาตรา 48 ซึ่งกำหนดไว้ว่า

“สิทธิของบุคคลในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพ และการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม ย่อมได้รับความคุ้มครองบุคคล ย่อมมีสิทธิทางการเมือง

การจำกัดสิทธิตามวรรคหนึ่งจะกระทำได้ก็แต่โดยบทบัญญัติ แห่งกฎหมาย เพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของรัฐ หรือเศรษฐกิจของประเทศ การคุ้มครองประชาชนในด้าน สาธารณูปโภค การรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของ ประชาชน การจัดระเบียบการประกอบอาชีพ การคุ้มครองผู้บริโภค การผังเมือง การรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม

*สวัสดิภาพของประชาชน หรือเพื่อป้องกันการผูกขาด หรือการจัด
ความไม่เป็นธรรมในการแข่งขัน”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 ไม่ได้กล่าวถึง การคุ้มครองสิทธิในการทำงานของบุคคลไว้ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย แต่กลับไปปรากฏอยู่ในหมวดว่าด้วยแนวนโยบายแห่งรัฐ ซึ่งหลักประกันสิทธินั้นไม่ชัดเจน ในขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 นี้ ได้นำเนื้อหากลับมาบัญญัติคุ้มครองไว้อีกครั้งในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยตามมาตรา 48 ทั้งนี้หากพิจารณาจากเนื้อหาแห่งบทบัญญัติแล้วจะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างจากการคุ้มครองสิทธิในการทำงานของบุคคลที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า เนื่องจากว่าส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการคุ้มครองให้สิทธิหรือเสรีภาพในการทำงาน แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กล่าวถึงการประกอบกิจการ หรือการประกอบอาชีพ และการแข่งขันกันโดยเสรีและเป็นธรรม และยังเน้นย้ำในวรรคสองถึงเรื่องการป้องกันการผูกขาด และการจัดความไม่เป็นธรรมในการแข่งขัน อีกด้วย

อีกมาตราหนึ่งมีข้อแตกต่างที่ชัดเจนคือมาตรา 44 โดยนอกเหนือจากการกล่าวถึง สิทธิในครอบครัวที่ต้องได้รับความคุ้มครองแล้ว ยังกล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิความเป็นส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อเสียง โดยบัญญัติว่า *“สิทธิของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศหรือชื่อเสียง และความ เป็นอยู่ส่วนตัว ย่อมได้รับความคุ้มครอง”* ซึ่งจะสอดคล้องกับ UDHR ทั้งข้อ 12 และข้อ 16(3) อย่างไรก็ดี สิทธิในความเป็นส่วนตัวนั้นก็ปรากฏอยู่แล้วอย่างบางเบาในมาตรา 34 ที่กล่าวถึงสิทธิใน เคหสถานที่จะไม่ถูกรุกล้ำ

ช่วงที่สอง ช่วงหลังจากที่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญแล้ว ดังที่ได้กล่าวไว้ใน ตอนต้นว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการแก้ไขถึง 6 ครั้ง โดยครั้งที่ 5 ใน พ.ศ. 2538 เป็นการแก้ไขเนื้อหาของรัฐธรรมนูญเกือบทั้งฉบับ และบทบัญญัติเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ อันเป็นหลักการด้าน สิทธิมนุษยชน ก็มีรายละเอียดที่เปลี่ยนไปในหลายมาตรา โดยมากจากที่บัญญัติคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 ก็ย้อนกลับไปคล้ายฉบับ พ.ศ. 2517

มาตรา 24 ซึ่งกล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนภายใต้ รัฐธรรมนูญ ได้นำเนื้อความที่บัญญัติคุ้มครองความเท่าเทียมระหว่างชายและหญิงกลับมาบัญญัติไว้ใน รัฐธรรมนูญอีกครั้ง โดยบัญญัติว่า *“ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน”*

มาตรา 29 กล่าวถึงสิทธิในการได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าไม่มีความผิด ก็ได้นำความเกี่ยวกับสิทธิในการได้รับการประกันตัว การอุทธรณ์คัดค้านการไม่ให้ประกัน และสิทธิในการได้รับการเยี่ยม มาบัญญัติไว้โดยมีเนื้อความเดียวกันกับมาตรา 32 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517

ในขณะที่ มาตรา 30 ยืนยันถึงสิทธิในเนื้อตัวร่างกาย เช่นเดียวกับที่เคยบัญญัติมาในหลายฉบับก่อน แต่ในส่วนของการจับกุมคุมขัง ได้นำความมาตรา 33 ฉบับ พ.ศ. 2517 มาบัญญัติไว้ในมาตรา 30 ของฉบับ พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 5) นี้ทั้งหมด ซึ่งมีความครอบคลุมและชัดเจนมากกว่า ฉบับ พ.ศ. 2534 ก่อนมีการแก้ไขอย่างมาก

สำหรับสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและรวดเร็ว นั้น ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 31 ซึ่งมีเนื้อความอย่างเดียวกันกับมาตรา 31 ฉบับ พ.ศ. 2517 แต่การในการช่วยเหลือแก่ประชาชนในกระบวนการยุติธรรม แม้หลักการแห่งการคุ้มครองจะเหมือนเดิม แต่มีเนื้อหาที่แตกต่างไปอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ในฉบับก่อนหน้านั้น การให้ความช่วยเหลือในกระบวนการยุติธรรมนั้นค่อนข้างสนใจเฉพาะการช่วยเหลือในคดีอาญาและเฉพาะผู้ยากไร้ ไม่มีทุนทรัพย์ แต่ในมาตรา 32 ของฉบับ พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 5) นี้กำหนดสิทธิที่จะต้องได้รับการช่วยเหลือโดยไม่บัญญัติชัดเจนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะต้องมีฐานอย่างไร โดยบัญญัติว่า

“ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐด้วยการจัดหาทุนความให้ตามที่กฎหมายบัญญัติ
ในคดีแพ่ง บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538)

นอกจากนี้ สิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาประการหนึ่งที่หายไป การมีสิทธิที่จะไม่ให้ถ้อยคำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง และการห้ามรับฟังถ้อยคำที่มาจากกรอุทธรณ์ ชูชีพหรือใช้กำลังบังคับ ก็นำกลับมาบัญญัติคุ้มครองไว้อีกครั้งในมาตรา 33 ซึ่งเป็นเนื้อความอย่างเดียวกันมาตรา 35 ฉบับ พ.ศ. 2517

สิทธิในด้านการศึกษามาตรา 40 เสรีภาพในการรวมกลุ่มสมาคม สหภาพ ตามมาตรา 43 ก็นำเนื้อความตามมาตรา 41 และมาตรา 44 ของฉบับ พ.ศ. 2517 มาบัญญัติแทนเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม องค์กรอิสระสำคัญแห่งการคุ้มครองก็ยังคงเดิมอยู่

ทั้งนี้ นอกเหนือจากการนำเนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญ ฉบับพ.ศ. 2517 มาใช้แล้ว ยังมี การบัญญัติคุ้มครองสิทธิบางประการที่ชัดเจนกว่าเดิม และเพิ่มเติมมากขึ้นในฉบับแก้ไขเพิ่มเติมนี้ด้วย

ตามมาตรา 39 ปรากฏการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น โดยได้บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยการพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงสิทธิอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก โดยก่อนหน้านี้ อาจเป็นการกล่าวถึงในภาพรวม ไม่ได้ชี้ชัดว่าให้หมายถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยตรง

นอกจากนี้ยังมีการบัญญัติคุ้มครองสิทธิในการได้รับบริการด้านสาธารณสุข ไว้ใน หมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยเป็นครั้งแรกในมาตรา 41 โดยบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิ ได้รับบริการทางสาธารณสุขที่ได้มาตรฐานและผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลโดยไม่คิดมูลค่า” โดยก่อนหน้านี้มักจะบัญญัติไว้ในหมวดนโยบายแห่งรัฐ ซึ่งไม่ได้มีหลักประกันที่ชัดเจนว่าเป็น หน้าที่ของรัฐที่จะต้องให้สิทธิและคุ้มครอง

ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 ที่แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538 นี้ มีการ กล่าวถึงสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 48 ทวิ ว่า

“บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูล หรือข่าวสารจาก หน่วยราชการ หรือหน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ เพื่อการ ตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการหรือพนักงานของรัฐ ในเมื่อ การนั้นมีหรืออาจจะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของตน ทั้งนี้ ตามที่ กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติม ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538)

จากมาตรา 48 ทวินี้ จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญ ได้คุ้มครองสิทธิแก่ประชาชนที่จะได้ รับทราบข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ เพื่อเป็นการ ตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานเหล่านั้น ซึ่งจะสอดคล้องกับสิทธิในการแสดงความคิดเห็น และการแสวงหาข้อมูลข่าวสารของประชาชนตามข้อ 19 ของ UDHR เพิ่มอีกประเด็นด้วย

ดังนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติม ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538) ในหมวด 1 บททั่วไป และหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ซึ่งถือเป็น บทบัญญัติหลักที่คุ้มครองสิทธิของประชาชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน มีเนื้อหาที่สอดคล้อง กับ UDHR ไม่ค่อยต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 โดยปรากฏการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนใน

ข้อ 1,2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2), 23(1),(4), 25(1), 26(1) ทั้งนี้สิทธิเกี่ยวกับมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งตามข้อ 21(3) นั้นปรากฏในมาตรา 109 ของรัฐธรรมนูญ

ในส่วนของแนวนโยบายแห่งรัฐปรากฏหลักการที่มีเป้าหมายสอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้หลายมาตราเช่นกัน โดยมีหลายมาตราที่สำคัญและชัดเจน เช่น ในมาตรา 65 กล่าวถึงการส่งเสริมเกี่ยวกับการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพ ทั้งนี้วรรค 5 กำหนดให้ “รัฐพึงช่วยเหลือผู้ยากไร้และด้อยโอกาสให้ได้รับทุนและปัจจัยต่างๆ ในการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพ” ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(1) สิทธิในการศึกษา และยังรวมถึงเป็นหลักประกันให้ประชาชนสามารถเข้าถึงสิทธิพื้นฐานด้านการศึกษาได้ตามข้อ 22

มาตรา 67 กำหนดว่า “รัฐพึงรักษา ส่งเสริมและพัฒนาความเสมอภาคของชายและหญิง” ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องของความเสมอภาคเท่าเทียมของบุคคล ตามข้อ 1, 2, และ 7 ของ UDHR

ในส่วนของบริการสาธารณะนั้น กำหนดไว้ในมาตรา 73 ว่า “รัฐพึงจัดการดำเนินงานเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานไปยังชนบทอย่างทั่วถึง จริงจัง ต่อเนื่อง และเป็นธรรม” โดยจะเห็นได้ว่าไม่ได้กำหนดอย่างชัดเจนถึงบริการสาธารณะใดบ้าง แต่ก็สะท้อนให้เห็นความพยายามในการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้ทั่วถึง สอดคล้องกับข้อ 21(2) เกี่ยวกับการจัดบริการสาธารณะ ในขณะที่มาตรา 79 บัญญัติว่า “รัฐพึงดำเนินการเพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีวิตของบุคคลให้สูงขึ้น” สอดคล้องกับข้อ 25(1) ในเรื่องสิทธิในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอ

สำหรับหลักประกันทางสังคมเพื่อบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมตามข้อ 22 ของ UDHR ก็มีเนื้อหาปรากฏในมาตรา 89 และมาตรา 89 ทวิ ที่รัฐพึงจัดให้มีการสังคมสงเคราะห์ หรือการสงเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุ และผู้พิการ

นอกจากนี้ตามมาตรา 89 ตรี ยังกล่าวถึงการส่งเสริมประชากรวัยทำงาน และการคุ้มครองแรงงาน การจัดระบบแรงงานสัมพันธ์ รวมถึงค่าตอบแทนแรงงานที่เป็นธรรม ตาม UDHR ข้อ 23(2),(3) ข้อ 24 และมาตรา 89 จัตวา ก็ยังให้เห็นถึงการส่งเสริมการสาธารณสุขที่ทั่วถึง ตาม UDHR ข้อ 25(1)

ในภาพรวมของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 นี้ ในช่วงแรกก่อนมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 และเมื่อมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงฉบับที่ 5 พ.ศ. 2538 ก็มีความคล้ายคลึงกับ ฉบับ พ.ศ. 2517 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว เนื้อหายังคงครอบคลุมประเด็นด้านสิทธิ

มนุษยชนดั้งเดิม ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5 ตามตารางที่ 4.15 ตารางที่ 4.15 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	●		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✗	✗			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗				

1.16 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงฉบับแรก และถูกขนานนามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” (กล้า สมุทวณิช. 2565: ออนไลน์, กลับบางแสน. 2565: ออนไลน์) โดยมีที่มาจาก สภาร่างรัฐธรรมนูญ ที่ประชาชนได้เข้ามาส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญผ่านการเลือกตั้งเป็นรัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหาในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างกว้างขวาง มีการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิชุมชน เข้ามาประกอบการร่างรัฐธรรมนูญด้วย

เนื้อหาของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีปรากฏอยู่ในหมวด 1 บททั่วไป หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย บางส่วนในหมวด 6 รัฐสภา รวมถึงปรากฏเป้าหมายที่รัฐพยายามดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ อีกด้วย

ในหมวด 1 บททั่วไป มีการกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคและเท่าเทียมของบุคคลไว้ในมาตรา 4 และมาตรา 5 โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง

*มาตรา 5 ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด
ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จาก 2 มาตราดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เนื้อหาที่มีความคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญในฉบับ
ก่อนหน้า แต่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า ในมาตรา 4 นี้ได้กล่าวถึงเรื่อง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก สะท้อนเรื่องของมุมมองทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และให้คุณค่าในศักดิ์ศรี
ของความเป็นมนุษย์ที่ถูกมองอย่างเท่าเทียมกัน สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1 ในขณะที่สิทธิและ
เสรีภาพของบุคคลตาม ข้อ 3 ของ UDHR ก็ได้รับความคุ้มครองทั้งในมาตรา 4 ที่บัญญัติรับรองไว้
และยังยืนยันไว้ในมาตรา 5 ด้วยว่าย่อมได้รับความคุ้มครองเสมอเหมือนกันไม่ว่าจะมีเหล่ากำเนิด เพศ
หรือศาสนาใด ไม่มีการแบ่งแยก สอดคล้องกับข้อ 2 และข้อ 7 ของ UDHR ซึ่งอาจจะถือได้ว่า มี
เนื้อหาที่สอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็น “คำสำคัญ”
(Keywords) ก็ได้นำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาเนื้อหาในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย
ยังปรากฏเนื้อหาที่ย้ำ และยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลไว้ โดยปรากฏเนื้อความใน
มาตรา 26 และมาตรา 28 ว่า

*“มาตรา 26 การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้อง
คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติ
แห่งรัฐธรรมนูญนี้*

*มาตรา 28 บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิ
และเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น
ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของ
ประชาชน*

*บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้
รับรองไว้ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาล
หรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 26 จะเห็นได้ว่า เมื่อใดก็ตามที่องค์กรของรัฐจะใช้อำนาจจะต้องคำนึงถึง
ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งยังคงย้ำถึงความสำคัญของศักดิ์ศรี

ความเป็นมนุษย์ รวมไปถึงตามมาตรา 28 บุคคลสามารถอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ด้วย ยืนยันให้เห็นการรับรองความเป็นมนุษย์ของบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐธรรมนูญได้ยืนยันในเรื่องนี้อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งนอกจากจะสอดคล้อง UDHR ข้อ 1 ในเรื่องบุคคลทุกคนย่อมมีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์แล้ว ยังถูกยอมรับว่าเป็นบุคคลเสมอด้วยการสามารถอ้างถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ขึ้นต่อสู้ในศาลได้ ซึ่งสอดคล้องทั้งข้อ 5 การไม่ถูกข่มขู่ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และข้อ 6 การได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลเสมอ

นอกจากนี้ ในบทบัญญัติมาตรา 28 นี้เอง ก็เป็นการยืนยันถึงสิทธิของบุคคลที่ต้องได้รับความคุ้มครองและเมื่อถูกละเมิดสิทธิที่ได้มีการรับรองไว้แล้วย่อมสามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาล หรือยกเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ด้วย สอดคล้องกับข้อ 8 ของ UDHR ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่บัญญัติคุ้มครองสิทธิในการได้รับการเยียวยาจากศาลอย่างชัดเจนที่สุดหากเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า

ในขณะที่ มาตรา 27 และมาตรา 29 กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลต้องได้รับการคุ้มครอง รวมถึงการจำกัดสิทธิดังกล่าวไว้ ซึ่งบัญญัติว่า

“มาตรา 27 สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้ง โดยปริยาย หรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ย่อมได้รับความคุ้มครอง และผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอื่นของรัฐโดยตรงในการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมายและการตีความกฎหมายทั้งปวง

มาตรา 29 การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้

กฎหมายตามวรรคหนึ่งต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไปและไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง ทั้งต้องระบุบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจในการตรากฎหมายนั้นด้วย

บทบัญญัติวรรคหนึ่งและวรรคสองให้นำมาใช้บังคับ
กับกฎหรือข้อบังคับที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่ง
กฎหมายด้วย โดยอนุโลม”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 27 จะเห็นได้ว่า เป็นการบัญญัติคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้
ไม่ว่าจะเป็นการรับรองโดยชัดแจ้ง โดยปริยาย หรือด้วยคำตัดสินของศาล ก็ย่อมได้รับความคุ้มครอง
และมีผลผูกพันองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ทั้งในการตรากฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายและ
การตีความก็ต้องเป็นไปเพื่อการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ได้รับรองไว้ และตาม
มาตรา 29 สิทธิและเสรีภาพเหล่านั้นจะถูกจำกัดไม่ได้ เว้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ส่วนใน
วรรคสองและวรรคสามก็เป็นบทบัญญัติที่คุ้มครองมิให้การจำกัดสิทธินั้นมากเกินไปจนความจำเป็น แสดง
ให้เห็นถึงการยืนยันสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญที่ไม่อาจละเมิดได้
สอดคล้องและยืนยันเสรีภาพของบุคคลตามข้อ 1, 2, 3 ของ UDHR

ตามมาตรา 30 กล่าวถึงเรื่องความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม
ซึ่งมีเนื้อหารายละเอียดมากกว่าที่ผ่านมา โดยบัญญัติว่า

“บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความ
คุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุ
แห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ
สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ
หรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็น
ทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือ
ส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น
ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

บทบัญญัติมาตรา 30 นี้ เป็นการยืนยันถึงความเสมอภาคกันตามกฎหมายและได้รับ
ความคุ้มครองเท่าเทียมกัน ซึ่งยืนยันถึงความเท่าเทียมกันของชายและหญิง รวมไปถึง การห้ามมิให้มี

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลด้านถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกาย สุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ ความเชื่อ ศาสนา การศึกษา หรือ แม้แต่ความคิดเห็นทางการเมือง รวมไปถึงมาตรา 64 ที่กำหนดให้ เจ้าหน้าที่ของรัฐในตำแหน่งต่างๆ ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ถือได้ว่าเป็นการกำหนดที่สอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 2 สิทธิและอิสรภาพโดยปราศจากการแบ่งแยก และ ข้อ 7 มีสิทธิเสมอกันตามกฎหมาย ปราศจากการเลือกปฏิบัติ

ส่วนสิทธิในเนื้อตัวร่างกายนั้น บัญญัติคุ้มครองไว้ใน มาตรา 31 ซึ่งมีเนื้อหาที่ครอบคลุมหลักด้านสิทธิมนุษยชนหลายประการ โดยบัญญัติไว้ว่า

“มาตรา 31 บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย

*การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการ
โหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม จะกระทำมิได้ แต่การลงโทษประหารชีวิต
ตามที่กฎหมายบัญญัติ ไม่ถือว่าเป็นการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้าย
หรือไร้มนุษยธรรมตามความในวรรคนี้*

*การจับ คุมขัง ตรวจค้นตัวบุคคล หรือการกระทำใด
อันกระทบต่อสิทธิ และเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง จะกระทำมิได้ เว้นแต่
โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

สิทธิในเนื้อตัวร่างกายตามมาตรา 31 นี้จะเห็นได้ว่า มีการกล่าวถึง สิทธิและเสรีภาพ ใน “ชีวิต” ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 และหากพิจารณาย้อนไปในรัฐธรรมนูญทั้ง 15 ฉบับก่อนหน้า ก็ไม่ได้เขียนไว้ชัดเจนอย่างในฉบับ พ.ศ. 2540 นี้ นอกจากนี้ ในวรรคสองยังกล่าวถึงการต่อต้าน การทรมาน การทารุณกรรม การโดยลงโทษด้วยวิธีการโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม ไว้ชัดเจนที่สุดครั้งหนึ่ง และสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจนตามข้อ 5 ของ UDHR ในขณะที่วรรคสาม ก็กล่าวถึง สิทธิในการไม่ถูกจับกุม คุมขัง โดยอำเภอใจ ตามข้อ 9 ของ UDHR อีกประการหนึ่งด้วย

มาตรา 39 ได้กล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การพิมพ์ การโฆษณา ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 19 อย่างไรก็ตาม มาตรา 40 ถึงมาตรา 42 ได้กำหนด บทบัญญัติซึ่งส่งเสริมเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเป็นเนื้อหาที่บัญญัติเพิ่มเติมขึ้นใหม่ โดย บัญญัติว่า

“มาตรา 40 คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ

ให้มืองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินการตามวรรคสองต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

มาตรา 41 พนักงานหรือลูกจ้างของเอกชนที่ประกอบกิจการหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ ย่อมมีเสรีภาพในการเสนอข่าวและแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัดตามรัฐธรรมนูญ โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเจ้าของกิจการนั้น แต่ต้องไม่ขัดต่อจรรยาบรรณแห่งการประกอบวิชาชีพ

ข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ ในกิจการวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ ย่อมมีเสรีภาพเช่นเดียวกับพนักงานหรือลูกจ้างของเอกชนตามวรรคหนึ่ง

มาตรา 42 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ

การศึกษาอบรม การเรียนการสอน การวิจัย และการเผยแพร่งานวิจัยตามหลักวิชาการ ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ตามมาตรา 40 จะเห็นได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่เพิ่มเติมขึ้นมารองรับสิทธิในการแสดงความคิดเห็น การโฆษณา โดยการจัดสรรคลื่นความถี่นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะ รวมถึงต้อง

ดำเนินการโดยคำนึงถึงประโยชน์ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ ให้เกิดการแข่งขัน โดยเสรี และเป็นธรรม ในขณะที่มาตรา 41 ก็เป็นการยืนยันถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล แม้จะอยู่ในฐานะพนักงานหรือลูกจ้าง ก็มีเสรีภาพในการเสนอข่าว และแสดงความคิดเห็น อย่างเป็นอิสระ ไม่อยู่ภายใต้อำนาจบังคับของหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานของรัฐ หรือแม้กระทั่งจากเจ้าของกิจการ และหากเป็นการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ มาตรา 42 ก็ได้บัญญัติยืนยันสิทธิในการแสดงความคิดเห็นในทางวิชาการไว้ รวมไปถึงยังคุ้มครองสิทธิเหล่านี้ไปถึงการศึกษ อบรม การเรียนการสอน การวิจัย การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ซึ่งเป็นการคุ้มครองสิทธิในการแสดง ความคิดอย่างรอบด้านมากที่สุดเท่าที่มีมาในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า ทั้งหมดนี้เป็นการยืนยันสิทธิใน การแสดงความคิดเห็นตามข้อ 19 ของ UDHR

ส่วนเรื่องสิทธิในการได้รับการศึกษา รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 นี้ ก็มีการ กำหนดรายละเอียดที่น่าสนใจไว้ในมาตรา 43 ว่า

“บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่ เก็บค่าใช้จ่าย

การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ
การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพและเอกชนภายใต้ การกำกับดูแลของรัฐ ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมาย บัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ตามมาตรา 43 นี้จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญไม่เพียงแต่บัญญัติให้เป็นสิทธิของ ประชาชนในการได้รับการศึกษาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังบัญญัติคุ้มครองไปถึงการศึกษาขั้น พื้นฐานที่บุคคลต้องได้รับไม่น้อยกว่า 12 ปี และจะต้องเป็นสิทธิที่จะได้รับโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย รวมไปถึง จะต้องเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาได้ด้วย สอดคล้องอย่างมากกับ UDHR ข้อ 26(1)

มาตรา 46 กล่าวถึงสิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม โดยมีการ กล่าวถึงครั้งในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จะเห็นได้ว่า การรวมกันของบุคคลในมาตรานี้จะต้องเป็นการรวมกับของบุคคลในท้องถิ่นดั้งเดิม โดยชุมชนที่รวมขึ้นนี้มีสิทธิที่จะอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือของชาติไว้ รวมไปถึงมีสิทธิมีส่วนร่วมจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นการคุ้มครองและยืนยันสิทธิของประชาชนเพื่อบรรลุสิทธิทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ศักยภาพของชุมชนนั่นเองได้ ตามข้อ 22 ของ UDHR รวมไปถึงข้อ 27(1) เกี่ยวกับการเข้าร่วมโดยอิสระทางวัฒนธรรมของชุมชน และเพิลิตเพิลินกับศิลปะ ซึ่งถือได้ว่าปรากฏเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับนี้

มาตรา 52 กล่าวถึงสิทธิในการเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุข ซึ่งบัญญัติไว้แตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า โดยบัญญัติว่า

“บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่ได้มาตรฐาน และผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การบริการทางสาธารณสุขของรัฐต้องเป็นไปอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนมีส่วนร่วมด้วยเท่าที่จะกระทำได้

การป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตราย รัฐต้องจัดให้แก่ประชาชนโดยไม่คิดมูลค่าและทันต่อเหตุการณ์ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ตามมาตรา 52 นี้มีเนื้อหาบัญญัติเพิ่มเติมจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 ซึ่งนอกจากจะบัญญัติคุ้มครองไว้ในหมวดสิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทยแล้ว ยังได้บัญญัติหลักประกัน

เพิ่มเติมไว้อีกด้วย ได้แก่ การรับบริการด้านสาธารณสุขที่ต้องเป็นไปโดยเสมอภาค สำหรับผู้ยากไร้ต้องได้รับบริการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย นอกจากนี้จะต้องเป็นการให้บริการอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ รวมถึงจะต้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนมีส่วนร่วมด้วย จึงสอดคล้องกับ UDHR ทั้งในแง่ของความเสมอภาค และการให้บริการด้านสาธารณสุขอย่างทั่วถึงตามข้อ 25(1)

มาตรา 53 กล่าวถึงการคุ้มครองเด็กและเยาวชน ซึ่งมีการกล่าวถึงครั้งสุดท้ายในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495 และในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็บัญญัติไว้แตกต่างจากเดิมด้วย โดยบัญญัติว่า

“เด็ก เยาวชน และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความคุ้มครองโดยรัฐจากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม เด็กและเยาวชนซึ่งไม่มีผู้ดูแล มีสิทธิได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 53 จะเห็นได้ว่าการคุ้มครองเด็กและเยาวชนนี้จะสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(2) แต่ไม่ได้กล่าวถึงการคุ้มครองมารดาด้วย อย่างไรก็ตามในมาตรานี้ได้กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในครอบครัว ตามข้อ 16(3) ของ UDHR ทั้งนี้ได้บัญญัติไว้ชัดเจนถึงการคุ้มครองจากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม ในขณะเดียวกัน ตามวรรคสองได้กล่าวถึงกรณีที่เด็กและเยาวชนที่ไม่มีผู้ดูแล ยังคงมีสิทธิที่จะได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐ ซึ่งนอกจากจะสอดคล้องกับข้อ 25(2) ของ UDHR แล้วยังสอดคล้องกับ ข้อ 26(1) เกี่ยวกับสิทธิได้รับการศึกษา

ตามมาตรา 54 และมาตรา 55 กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุและผู้พิการ หรือทุพพลภาพ โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 54 บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา 55 บุคคลซึ่งพิการหรือทุพพลภาพ มีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะและความช่วยเหลืออื่นจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากทั้งสองมาตรานี้จะเห็นได้ว่าเป็นหลักประกันแก่ผู้สูงอายุ ผู้พิการหรือทุพพลภาพว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ กรณีของผู้สูงอายุก็จะได้รับการช่วยเหลือในกรณีที่ไม่มีรายได้พอยังชีพ และสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพก็จะได้รับการอำนวยความสะดวกในลักษณะที่เป็นสาธารณะ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(1)

นอกจากนี้ในมาตรา 56 และมาตรา 60 กล่าวถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนกับรัฐ ดังนี้

“มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

...

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 60 บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ตามมาตรา 56 กล่าวถึงสิทธิของประชาชนที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการ และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของภาครัฐ ตาม UDHR ข้อ 28 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการมีสิทธิในกฎระเบียบทางสังคม และยังให้สิทธิแก่ประชาชนตามวรรคสามให้สามารถฟ้องร้องหรือเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการให้เป็นไปตามสิทธินี้ด้วย นอกจากนี้ในมาตรา 60 ยังกล่าวถึงการให้สิทธิแก่ประชาชน

ในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาการดำเนินการของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่อาจจะมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ รวมไปถึงในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังกำหนดให้ประชาชนมีสิทธิที่จะเสนอร่างกฎหมาย และลงประชามติในเรื่องที่มีผลกระทบต่อประชาชน หรือเรื่องที่รัฐต้องการข้อเสนอแนะหรือรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนดังที่ปรากฏในมาตรา 170 และมาตรา 214 ที่บัญญัติไว้ดังนี้

“มาตรา 170 ผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณากฎหมายตามที่กำหนดในหมวด ๓ และหมวด ๕ แห่งรัฐธรรมนูญนี้
คำร้องขอตามวรรคหนึ่งต้องจัดทำร่างพระราชบัญญัติเสนอมาด้วย...

มาตรา 214 ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติได้

การออกเสียงประชามติต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการขอปรึกษาความเห็นของประชาชนว่าจะเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบกิจการสำคัญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามวรรคหนึ่งซึ่งมิใช่เรื่องที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญนี้ ...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 170 รัฐธรรมนูญกำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนพิจารณากฎหมายที่เสนอโดยประชาชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหาที่อยู่ในหมวด 3 ซึ่งเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย และหมวด 5 อันเป็นแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ รวมไปถึงตามมาตรา 214 ที่ประชาชนสามารถออกเสียงลงประชามติ ในกิจการเรื่องใดก็ตามที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อเป็นการขอปรึกษาความเห็นของประชาชน ทั้งทั้งมาตรา 56 มาตรา 60 มาตรา 170 และมาตรา 214 เป็นมาตราสำคัญที่ให้สิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินการของรัฐ กฎระเบียบทางสังคม ถูกกล่าวถึง และปรากฏชัดอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรก

ในประวัติศาสตร์การร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ยังเป็นหลักประกันให้เห็นว่าสิทธิและเสรีภาพของประชาชน จะถูกรักษาไว้ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ จึงสอดคล้องตาม UDHR ข้อ 28 อย่างชัดเจน

ตามข้อ 19 ของ UDHR นอกจากจะกล่าวถึงสิทธิในการแสดงความคิดเห็นแล้ว ยังมี การกล่าวถึงสิทธิในการแสวงหาข้อมูลของบุคคล ซึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 นี้ได้บัญญัติ คุ่มครองไว้ในมาตรา 58 ถึงมาตรา 59 โดยบัญญัติไว้ว่า

“มาตรา 58 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสาร สาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะ กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วน ได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมาย บัญญัติ

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วน ท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่ อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมี สิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตาม กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 58 จะเห็นได้ว่า เป็นสิทธิของประชาชนที่จะสามารถรับทราบข้อมูล ข่าวสารของทางราชการได้ รวมไปถึงมาตรา 59 ที่ประชาชนก็มีสิทธิที่จะได้รับข้อมูล คำชี้แจงจาก หน่วยงานของรัฐ ซึ่งโดยปกติแล้วเป็นข้อมูลที่ประชาชนไม่อาจเข้าถึงได้โดยง่าย เพราะเป็นข้อมูลที่อยู่ใน ความควบคุมดูแลของรัฐเท่านั้น ดังนั้นในรัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงกำหนดให้เป็นสิทธิของประชาชนที่ สามารถขอรับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่อยู่ในควบคุมของรัฐ ซึ่งจะทำให้ประชาชนสามารถติดตาม ตรวจสอบการทำงาน ของรัฐได้ ซึ่งจะรวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นของตนเองเพื่อปกป้องสิทธิตาม รัฐธรรมนูญได้

ตามมาตรา 65 ได้กล่าวถึงสิทธิในการต่อต้านโดยสันติวิธี โดยบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิต่อต้านโดยสันติวิธีซึ่งการกระทำใด ๆ ที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้” แสดงให้เห็นถึงสิทธิในการต่อต้านด้วยวิธีการอย่างใดก็ได้แม้จะไม่ได้มีกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ขอเพียงวิธีการนั้นเป็นสันติวิธีก็สามารถกระทำได้ ซึ่งเป็นมาตราที่มีเนื้อหาแตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญฉบับที่แล้วมาอย่างมาก เพราะโดยทั่วไปแล้วจะบัญญัติห้ามการกระทำที่เป็นการต่อต้านการปกครองที่มีอยู่ในขณะนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงออกและมีส่วนร่วมในการปกครองได้อย่างกว้างขวางแม้จะไม่ใช่วิธีการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(1)

นอกจากที่กล่าวมา ยังมีหลายมาตราที่บัญญัติคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ และมีเนื้อหาเหมือนหรือคล้ายคลึงกับที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2538) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกระบวนการยุติธรรมในทางอาญา ตามมาตรา 32 และมาตรา 33 บัญญัติไว้คล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2521 กล่าวคือ ตามมาตรา 32 บุคคลจะไม่ต้องรับโทษในทางอาญาหากไม่ได้มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด และจะลงโทษมากกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับข้อ 11(2) UDHR และมาตรา 33 กล่าวถึงข้อกำหนดที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้นไม่มีความผิดจนกว่าจะมีการพิสูจน์ ตามข้อ 11(1) UDHR ส่วน มาตรา 34 กล่าวถึงสิทธิในครอบครัว โดยมีเนื้อความกล่าวถึงทั้งสิทธิในครอบครัวที่ต้องได้รับการคุ้มครอง สอดคล้องกับข้อ 16(3) รวมไปถึงเรื่องชื่อเสียง เกียรติยศ และสิทธิในความเป็นส่วนตัว สอดคล้องกับข้อ 12 ของ UDHR

มาตรา 35 เสรีภาพในเคหสถาน ตาม UDHR ข้อ 12 ส่วนเสรีภาพในการเดินทางและการห้ามการเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทย รวมถึงห้ามมิให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักรไม่ได้ บัญญัติไว้ในมาตรา 36 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 13(1),(2) มาตรา 37 กล่าวถึงเสรีภาพในการสื่อสาร สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 12 ในขณะที่มาตรา 38 กล่าวถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาและการแสดงออกตามความเชื่อของตน ตามข้อ 18 ของ UDHR

มาตรา 44 กล่าวถึงเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ ส่วนมาตรา 45 เป็นเรื่องการรวมกันเป็นสมาคม สหพันธ์ สหกรณ์ หรือหมู่คณะอื่น นอกจากจะเป็นไปตาม UDHR ข้อ 20(1),(2) แล้ว ยังสอดคล้องกับข้อ 23(4) การรวมกลุ่มสหภาพ

สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองตามข้อ 21(1) นั้นตามมาตรา 47 มีการกล่าวถึงสิทธิในการรวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมือง รวมไปถึงการแสดงเจตจำนงผ่านการเลือกตั้งตาม

ข้อ 21(3) ก็ปรากฏในมาตรา 105 ที่กำหนดคุณสมบัติบุคคลที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง สำหรับสิทธิในทรัพย์สินมีบัญญัติไว้ในมาตรา 48 และมาตรา 49 กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน และการห้ามการเวนคืนตามอำเภอใจ ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 17(1),(2) ส่วนมาตรา 50 กล่าวถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ตาม UDHR ข้อ 23(1) และมาตรา 51 การห้ามเกณฑ์แรงงาน สอดคล้องกับข้อ 4 ของ UDHR เรื่องการห้ามบังคับบุคคลลงเป็นทาส

นอกจากการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในส่วนของหมวดสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย แล้ว ยังมีการกล่าวถึงความพยายามในการคุ้มครองสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนไว้ในหมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ถึงแม้จะไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องกับรัฐก็ตาม

ตามมาตรา 75 กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม โดยบัญญัติไว้ว่า

“รัฐต้องดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล จัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างรวดเร็วและเท่าเทียมกัน รวมทั้งจัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นให้มีประสิทธิภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน

รัฐต้องจัดสรรงบประมาณให้พอเพียงกับการบริหารงานโดยอิสระของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ศาลปกครอง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 75 นี้จะเห็นได้ว่ามีแนวนโยบายที่จะพยายามจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดความรวดเร็วและเท่าเทียม รวมไปถึงยังมีแนวทางในการจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอเพื่อให้การดำเนินการของหน่วยงานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมมีความอิสระ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 8 และข้อ 10

นอกจากนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในกฎระเบียบทางสังคม ซึ่งตามมาตรา 76 เองก็เป็นมาตราที่ย้ำถึงเป้าหมายของรัฐในเรื่องนี้ โดยบัญญัติว่า

“รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

สังเกตได้ว่า จากเนื้อความในมาตรา 76 นี้ก็เป็นยืนยันถึงแนวทางของรัฐที่พยายามจะส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระเบียบทางสังคม ทั้งในเรื่องของการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาประเทศ รวมไปถึงการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่พยายามให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองอย่างมากที่สุดฉบับหนึ่ง ดังนั้นในมาตรานี้จึงสะท้อนทั้งการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และสิทธิในระเบียบทางสังคมของประชาชน ตามข้อ 21(1) และข้อ 28 ของ UDHR

ในขณะที่เรื่องเกี่ยวกับการบริการสาธารณะและเรือสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานนั้นไม่มีปรากฏอยู่ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย แต่อย่างน้อยก็มีปรากฏในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามมาตรา 78 ที่รัฐจะต้องพัฒนาระบบสาธารณูปโภค รวมไปถึงโครงสร้างพื้นฐานให้ทั่วถึงและเท่าเทียม ตามความปรากฏในมาตรา 78 ว่า

“รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 78 นี้จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(2)

ตามมาตรา 80 กล่าวถึงการคุ้มครองเด็ก เยาวชน คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส รวมไปถึงความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างชายหญิง ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว และความเข้มแข็งของชุมชน

รัฐต้องสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพและผู้ด้อยโอกาส ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ในมาตรา 80 นี้จะเห็นได้ว่า รัฐมีเป้าหมายในการปกป้องคุ้มครองบุคคลหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มที่ความเปราะบางต่อการถูกล่วงละเมิดสิทธิ รวมไปถึงการให้การสงเคราะห์แก่กลุ่มเปราะบางเหล่านั้นให้มีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น สอดคล้องกับหลักประกันความมั่นคงแห่งบุคคล ตามข้อ 3 และหลักประกันทางสังคมที่จะบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม ตามข้อ 22 ของ UDHR ด้วย

มาตรา 81 กล่าวถึงแนวนโยบายด้านการศึกษา โดยบัญญัติไว้ว่า

“รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 81 นี้จะเห็นได้ว่านอกเหนือจากนโยบายการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 12 ปี ตามมาตรา 43 แล้ว ในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ยังกำหนดให้รัฐจะต้องจัดการศึกษา รวมถึงสนับสนุนให้เอกชนจัดการการศึกษา เพื่อให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงยังต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งเนื้อหา

บทบัญญัติเหล่านี้สอดคล้องกับเป้าหมายการศึกษาของ UDHR ที่ต้องการให้พัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล เสริมสร้างการเคารพต่อสิทธิมนุษยชนและอิสรภาพขึ้นพื้นฐานตามข้อ 26(2) ซึ่งเคยปรากฏอย่างบางเบาในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 ส่วนการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ แม้ในรัฐธรรมนูญ (ฉบับที่ไม่ได้มาจากการรัฐประหาร) หลายฉบับจะมีการพูดถึงเกี่ยวกับการส่งเสริมการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ แต่ก็ไม่มีความเด่นชัดในเรื่องที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมหรือประโยชน์ในความรุดหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ เท่าใดนัก

นอกจากนี้ มาตรา 82 กล่าวถึงการส่งเสริมด้านการสาธารณสุขให้มีมาตรฐานและทั่วถึง สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(1)

ส่วนมาตรา 83 และมาตรา 86 กล่าวถึงการส่งเสริมการมีงานทำ และการกระจายรายได้ โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 83 รัฐต้องดำเนินการให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม

*มาตรา 86 รัฐต้องส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานมีงานทำ
คุ้มครองแรงงานโดยเฉพาะแรงงานเด็กและแรงงานหญิง จัดระบบ
แรงงานสัมพันธ์ การประกันสังคม รวมทั้งค่าตอบแทนแรงงานให้
เป็นธรรม”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

จากมาตรา 86 จะเห็นได้ว่าเป็นการกล่าวถึงการส่งเสริมให้ประชาชนมีงานทำ ตามข้อ 23(1) UDHR และยังกล่าวถึงการคุ้มครองแรงงานทั้งแรงงานเด็ก แรงงานหญิง การจัดระบบแรงงานสัมพันธ์ การได้ค่าตอบแทนที่เป็นธรรม และมาตรา 83 เองก็กล่าวถึงการพยายามให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 23(1),(2),(3) และข้อ 24

ในส่วนของสิทธิในกระบวนการยุติธรรมนั้น ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดไว้ในหมวด 8 ศาล ไว้หลายประการ โดยมาตรา 237 กล่าวถึงการจับและคุมขังจะต้องมีคำสั่งหรือหมายศาล หรือเป็นการกระทำความผิดซึ่งหน้า ส่วนมาตรา 238 กล่าวถึงการค้นในที่สาธารณะต้องมีคำสั่งหรือหมายศาลเช่นเดียวกัน ในขณะที่มาตรา 239 เป็นสิทธิในการขอประกันตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยสิทธิในการปรึกษาทนาย มาตรา 240 สิทธิในการร้องต่อศาลให้พิจารณาว่าการคุมขังเป็นการมิชอบด้วยกฎหมาย มาตรา 241 บัญญัติว่า *“ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยย่อมมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม”* และยังให้สิทธิในการให้

ทนายความหรือผู้ที่ตนไว้วางใจเข้าฟังการสอบปากคำ มีสิทธิตรวจคัดสำเนาคำให้การของตน การขอทราบสรุปพยานหลักฐาน มาตรา 242 สิทธิในการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในการจัดหาทนาย มาตรา 243 สิทธิในการไม่ให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง ไม่ถูกบังคับให้ให้ถ้อยคำ 244 การได้รับการคุ้มครองกรณีเป็นพยาน ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 10 สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม

ในขณะที่มาตรา 245 กล่าวถึงสิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาในการได้รับความคุ้มครอง การได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสม รวมถึงค่าตอบแทนที่จำเป็น ส่วนมาตรา 246 สิทธิของจำเลยหากเมื่อคดีรับฟังเป็นยุติว่าไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิดย่อมมีสิทธิได้รับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายตามสมควร มาตรา 247 สิทธิในการฟื้นคดีขึ้นมาใหม่ ซึ่งบทบัญญัติในส่วนนี้สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 8 กรณีเมื่อมีการละเมิดสิทธิย่อมมีสิทธิได้รับการเยียวยาจากศาล

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขึ้นปรากฏเนื้อความอยู่ในหมวด 6 รัฐสภา ส่วนที่ 8 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มาตรา 199 และตามมาตรา 200 กำหนดให้อำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน รวมไปถึงการจัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศต่อรัฐสภา ถือเป็นองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนที่ชัดเจนที่สุดเท่าที่มีปรากฏในรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม UDHR ไม่ได้กล่าวถึงการก่อตั้งองค์กรเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่งอย่างใดไว้โดยเฉพาะ แต่ตามเนื้อความในทั้งสองมาตรานี้ อาจกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งก็เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ตาม UDHR ข้อ 26(2) ทำให้หลักการระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน ถูกยอมรับหรือปฏิบัติ ตามข้อ 28 รวมถึงอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้หลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่มีปรากฏในรัฐธรรมนูญนี้ ได้รับการปกป้อง คุ้มครองด้วยกระบวนการตามมาตราดังกล่าว

ในภาพรวมของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 นี้ เนื้อแห่งสิทธิต่อนข้างแตกต่างจากที่ผ่านมา โดยบทบัญญัติหลายมาตรามีความสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (UDHR) อย่างมาก รวมถึงปรากฏคำว่า “สิทธิมนุษยชน” อย่างชัดเจนในการบัญญัติ สะท้อนการนำมุมมองด้านสิทธิมนุษยชนมาประกอบการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วย และยังปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ยังไม่เคยบัญญัติรับรองหรือปรากฏมาก่อน ได้แก่ สิทธิในการได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย สิทธิในการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม การเพลิดเพลินกับศิลปะ และสิทธิในระเบียบทางสังคม และสิ่งที่น่าสังเกตคือการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในกระบวนการ

ยุติธรรมไว้ในหมวด 8 ว่าด้วยศาลด้วย อย่างไรก็ตามก็มีความคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 5 พ.ศ. 2538) ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1),(2), 26(1),(2), 27(1), 28 ตามตารางที่ 4.16

ตารางที่ 4.16 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✗	✗			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			☑	☑

1.17 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549

หลังจากที่เกิดการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการปกครองประเทศเป็นการชั่วคราว ทั้งนี้ตามมาตรา 19 ได้กำหนดให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรต่อไป

เรื่องการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ และความเสมอภาคนั้นมีปรากฏเพียง 1 มาตรา คือมาตรา 3 โดยกำหนดไว้ว่า

“ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549

จากมาตรา 3 นี้จะเห็นได้ว่า เป็นบทบัญญัติที่กล่าวถึงการคุ้มครอง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค แบบมวลรวม ซึ่งไม่ปรากฏเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิอื่น

เข้าข่ายสิทธิมนุษยชนในมาตราใดอีก โดยอาจกล่าวได้ว่ามีการพูดถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียงแค่ ข้อ 1 ความเป็นอิสระ เสมอภาค ศักดิ์ศรี ข้อ 3 เสรีภาพ และข้อ 5 เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ปรากฏเล็กน้อย

อย่างไรก็ดี ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 มาตรา 31 ได้กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถออกเสียงออกเสียงประชามติเพื่อรับรองร่างรัฐธรรมนูญได้ ถือว่าได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองตามข้อ 21(1) และมีส่วนร่วมในกฎระเบียบทางสังคม ตามข้อ 28 ของ UDHR

ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 3, 5, 21(1) และ 28 เท่านั้น ตามตารางที่ 4.17

ตารางที่ 4.17 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗			✗	✗			✗	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	
มี	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗		✗		✓

1.18 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เกิดขึ้นโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญจัดทำร่าง และผ่านการลงประชามติเห็นชอบจากประชาชน ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มีการจัดทำประชามติ และรวมไปถึงยังเป็นการจัดทำประชามติครั้งแรกในประเทศไทยอีกด้วย

สำหรับเนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนนั้น ปรากฏอยู่ในหมวด 1 บททั่วไป หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ซึ่งแบ่งออกเป็นทั้งสิ้น 13 ส่วน ประกอบไปด้วย 1) บททั่วไป 2) ความเสมอภาค 3) สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล 4) สิทธิในกระบวนการยุติธรรม 5) สิทธิในทรัพย์สิน 6) สิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ 7) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลและสื่อมวลชน 8) สิทธิและเสรีภาพในการศึกษา 9) สิทธิในการได้รับบริการสาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ 10) สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน 11) เสรีภาพในการชุมนุมและการ

สมาคม 12) สิทธิชุมชน 13) สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ นอกจากนี้เกี่ยวกับคุ้มครองสิทธิมนุษยชนยังปรากฏในบางมาตราของ หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และหมวด 6 รัฐสภา อีกด้วย

เนื้อหาของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 นี้ มีความคล้ายคลึงอย่างมากกับเนื้อหาที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 ส่วนใหญ่บัญญัติโดยมีเนื้อความอย่างเดียวกันหรือมีการแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำเล็กน้อย แต่ก็มีบางมาตราที่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ทั้งเพิ่มเติมเนื้อหา ขยายขอบเขต หรือบัญญัติให้มีความชัดเจนมากขึ้น และก็มี การเพิ่มเติมสิทธิบางประการมากขึ้น แต่ข้อแตกต่างที่สำคัญคือมีการแบ่งหมวดหมู่ของสิทธิในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยออกเป็น 13 ส่วน ซึ่งรัฐธรรมนูญก่อนหน้านี้ไม่ได้มีการแบ่งอย่างชัดเจน เช่นนี้

ในหมวด 1 บททั่วไป มีการกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนปรากฏในมาตรา 4 ความว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” ซึ่งมีเนื้อความเกือบทั้งหมดเป็นอย่างเดียวกันกับ มาตรา 4 ของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 โดยมีการเพิ่มเติมคำว่า “ความเสมอภาคของบุคคล” ซึ่งเป็นการยืนยันว่า ทั้งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง นอกจากนี้ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2550 ก็ยังมีการกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการกล่าวอ้างรัฐธรรมนูญเพื่อปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ด้วย โดยมาตรา 28 นี้บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้

บุคคลย่อมสามารถใช้สิทธิทางศาลเพื่อบังคับให้รัฐต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติในหมวดนี้ได้โดยตรง หากการใช้สิทธิและเสรีภาพในเรื่องใดมีกฎหมายบัญญัติรายละเอียดแห่งการใช้สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้แล้ว ให้การใช้สิทธิและเสรีภาพในเรื่องนั้นเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

*บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับการส่งเสริม สนับสนุน และช่วยเหลือ
จากรัฐ ในการใช้สิทธิตามความในหมวดนี้”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

สังเกตได้ว่า ความในวรรคหนึ่งและวรรคสองนั้นมีเนื้อความเป็นอย่างเดียวกันกับ มาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ซึ่งครอบคลุมทั้งในเรื่องการคุ้มครองและการกล่าวอ้างศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ เป็นข้อต่อสู้ในศาล ในขณะที่วรรคสามและวรรคสี่เป็นบทบัญญัติที่ เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ เน้นย้ำให้เห็นถึงการใช้สิทธิในทางศาลเพื่อบังคับให้รัฐปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ รวมไปถึงบุคคลย่อมได้รับการส่งเสริม สนับสนุน และช่วยเหลือจากรัฐให้สามารถใช้สิทธิ เสรีภาพ และ ปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนด้วย และตามมาตรา 31 ก็ยังยืนยันว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐในตำแหน่ง ต่างๆ ก็ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป เมื่อรวมความทั้งมาตรา 4 มาตรา 28 และ มาตรา 31 สะท้อนให้เห็นหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ตาม UDHR ข้อ 1 ความเสมอภาค เสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ข้อ 2 การไม่แบ่งแยก ข้อ 5 การไม่ถูกย้ายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ , ข้อ 6 การได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลเสมอ ข้อ 7 การเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย และ ข้อ 8 สิทธิในการ ได้รับการเยียวยาจากศาล

สำหรับหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ก็ยังปรากฏหลักการด้านสิทธิ มนุษยชนเช่นเดิม ตามมาตรา 32 กล่าวถึงสิทธิในชีวิต เนื้อตัวร่างกาย ซึ่งมีเนื้อหาทั้งส่วนที่เหมือนเดิม และเพิ่มเติมใหม่ โดยมาตรา 32 บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย

*การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้าย
หรือไร้มนุษยธรรม จะกระทำมิได้แต่การลงโทษตามคำพิพากษาของ
ศาลหรือตามที่กฎหมายบัญญัติไม่ถือว่าเป็นการลงโทษด้วยวิธีการ
โหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมตามความในวรรคนี้”*

*การจับและการคุมขังบุคคล จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือ
หมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ*

*การค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบต่อสิทธิและ
เสรีภาพตามวรรคหนึ่ง จะกระทำมิได้เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมาย
บัญญัติ*

ในกรณีที่มีการกระทำซึ่งกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพตามวรรค
หนึ่ง ผู้เสียหาย พนักงานอัยการหรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของ
ผู้เสียหาย มีสิทธิร้องต่อศาลเพื่อให้สั่งระงับหรือเพิกถอนการกระทำ
เช่นว่านั้น รวมทั้งจะกำหนดวิธีการตามสมควรหรือการเยียวยาความ
เสียหายที่เกิดขึ้นด้วยก็ได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

เนื้อความในมาตรา 32 วรรคหนึ่งและวรรคสอง เหมือนกันกับ มาตรา 31 ของ
รัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ซึ่งกล่าวถึงสิทธิในชีวิต เนื้อตัวร่างกายรวมถึงเรื่องการห้ามการทารุณโหดร้าย
ไร้มนุษยธรรม ในขณะที่วรรคสาม การถึงการห้ามการจับกุมคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมีความ
คล้ายคลึงกันกับฉบับ พ.ศ. 2540 แต่วรรคสี่และวรรคห้า เพิ่มเติมขึ้นใหม่ กล่าวถึงการห้ามค้นตัว
บุคคล หรือการกระทำอันเป็นการกระทบต่อสิทธิในเนื้อตัวร่างกาย รวมไปถึงสิทธิในการได้รับการ
เยียวยาจากศาลหากมีการละเมิดสิทธิในเนื้อตัวร่างกายดังกล่าวด้วย ซึ่งถือได้ว่ามีความละเอียดและ
คลุมเครือหาตาม UDHR ข้อ 3 สิทธิในการมีชีวิต ข้อ 5 การไม่ถูกทรมานย่ำยี ข้อ 9 การห้ามจับกุมโดย
มิชอบ เช่นเดียวกับฉบับ 2540 แต่ในฉบับ 2550 นี้จะครอบคลุมไปถึงข้อ 8 การได้รับการเยียวยาจาก
ศาลเมื่อมีการละเมิดสิทธิด้วย

มาตรา 35 กล่าวถึงสิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง และความเป็นส่วนตัว ซึ่งมี
เนื้อความเช่นเดียวกับกับมาตรา 34 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 แต่ได้เพิ่มวรรคสาม ความว่า
“บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับความคุ้มครองจากการแสวงประโยชน์โดยมิชอบจากข้อมูลส่วนบุคคลที่
เกี่ยวกับตน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมเนื้อความให้ครอบคลุมเนื้อหาแห่งสิทธิที่
ปรากฏในมาตรานี้ ซึ่งสอดคล้องทั้งข้อ 12 และข้อ 16(3) ของ UDHR

ส่วนเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นปรากฏใน มาตรา 43 ซึ่งเนื้อความเกือบ
ทั้งหมดมีความคล้ายคลึงอย่างมากกับมาตรา 39 ของฉบับ พ.ศ. 2540 เพียงแต่แทรกเนื้อหาบางส่วน
ซึ่งเป็นหลักประกันเกี่ยวกับแสดงความคิดเห็นและเสรีภาพของสื่อในวรรคสี่ ความว่า “การห้าม
หนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นเสนอข่าวสารหรือแสดงความคิดเห็นทั้งหมดหรือบางส่วน หรือการ
แทรกแซงด้วยวิธีการใด ๆ เพื่อลดทอนเสรีภาพตามมาตรานี้ จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจ
ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นตามวรรคสอง” เพื่อเป็นการยืนยันถึงเสรีภาพของสื่อที่ถือว่า
มีบทบาทสำคัญอย่างมากทางการเมืองในปัจจุบัน นอกจากนี้การคุ้มครองสิทธิในการแสดงความ

คิดเห็นของบุคคลโดยเฉพาะบุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนนั้นยังยืนยันไว้ในมาตรา 46 ที่เนื้อหาเดียวกันกับมาตรา 41 พ.ศ. 2540 เพียงแต่มีการเพิ่มเติมเนื้อความเป็นวรรคสามว่า

“การกระทำใด ๆ ไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือเจ้าของกิจการ อันเป็นการขัดขวางหรือแทรกแซงการเสนอข่าวหรือแสดงความคิดเห็นในประเด็นสาธารณะของบุคคลตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง ให้ถือว่าเป็นการจงใจใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบและไม่มีผลใช้บังคับ เว้นแต่เป็นการกระทำเพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายหรือจริยธรรมแห่งการประกอบวิชาชีพ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

จะเห็นได้ว่า ทั้งมาตรา 43 และมาตรา 46 นั้นต่างยืนยันถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล รวมไปถึงคุ้มครองมิให้สิทธิดังกล่าวนี้ถูกแทรกแซงไม่ว่าจะจากผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เจ้าหน้าที่ หรือเจ้าของกิจการ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 19

ตามมาตรา 49 กล่าวถึงสิทธิในการได้รับการศึกษา ซึ่งมีเนื้อหาที่แตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 โดยบัญญัติว่า

มาตรา 49 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ต้องได้รับสิทธิตามวรรคหนึ่งและการสนับสนุนจากรัฐ เพื่อให้ได้รับการศึกษาโดยทัดเทียมกับบุคคลอื่น

การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ย่อมได้รับความคุ้มครองและส่งเสริมที่เหมาะสมจากรัฐ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

จากมาตรา 49 ปรากฏถึงการกล่าวถึงสิทธิในการได้รับการศึกษา ซึ่งจะต้องได้รับอย่างเสมอภาค และไม่น้อยกว่า 12 ปีซึ่งรัฐจะต้องเป็นผู้จัดให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง โดยไม่เก็บ

ค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ในวรรคสองยังกล่าวถึงการส่งเสริมผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพหรืออยู่ในสถานะยากลำบากได้รับสิทธิในการศึกษาด้วย รวมไปถึงวรรคสามยังเพิ่มช่องทางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาได้กว้างมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี มาตรา 49 นี้ไม่กล่าวถึงเรื่องการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนในการจัดการศึกษา ซึ่งเคยปรากฏในมาตรา 43 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 โดยสิทธิในการได้รับการศึกษานี้สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(1)

ในขณะที่มาตรา 52 กล่าวถึงสิทธิ และบุคคลในครอบครัว โดยมีเนื้อหาที่เปลี่ยนไปจากฉบับพ.ศ. 2540 อย่างมาก โดยมาตรา 52 บัญญัติไว้ว่า

*“เด็กและเยาวชน มีสิทธิในการอยู่รอดและได้รับการพัฒนา
ด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญา ตามศักยภาพในสภาพแวดล้อมที่
เหมาะสม โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ*

*เด็ก เยาวชน สตรี และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความ
คุ้มครองจากรัฐ ให้ปราศจากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่
เป็นธรรม ทั้งมีสิทธิได้รับการบำบัดฟื้นฟูในกรณีที่มีเหตุดังกล่าว*

*การแทรกแซงและการจำกัดสิทธิของเด็ก เยาวชน และบุคคล
ในครอบครัว จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ
แห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อสงวนและรักษาไว้ซึ่งสถานะของครอบครัว
หรือประโยชน์สูงสุดของบุคคลนั้น*

*เด็กและเยาวชนซึ่งไม่มีผู้ดูแลมีสิทธิได้รับการเลี้ยงดูและ
การศึกษาอบรมที่เหมาะสมจากรัฐ”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

จากมาตรา 52 นี้จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาที่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้าอย่างมาก เนื่องจากเป็นการกล่าวถึงสิทธิของเด็ก รวมถึงสิทธิของบุคคลในครอบครัวได้ค่อนข้างชัดเจน และเป็นรูปธรรม โดยวรรคแรก กล่าวถึงสิทธิในการอยู่รอดและได้รับการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกายหรือจิตใจ สติปัญญา ซึ่งสอดคล้องทั้งสิทธิในการมีชีวิต สิทธิในการได้รับการศึกษา สิทธิของเด็กในการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 สิทธิในการมีชีวิต ข้อ 25(2) สิทธิของเด็ก ข้อ 26(1) สิทธิในการได้รับการศึกษา ในขณะที่วรรคสอง จะกล่าวถึงกลุ่มเปราะบาง ทั้งเด็ก เยาวชน และสตรี รวมไปถึงบุคคลในครอบครัว ย่อมได้รับความคุ้มครองตาม UDHR ข้อ 16(3) สิทธิของบุคคลในครอบครัว และข้อ 26(1) สิทธิในการได้รับการศึกษา

ส่วนวรรคสามเป็นการยืนยันถึงการห้ามแทรกแซงสิทธิของเด็กเยาวชน สตรีและบุคคลในครอบครัวดังกล่าว และวรรคสี่กล่าวถึงเด็กและเยาวชนที่ไม่มีผู้ดูแลก็ย่อมมีสิทธิได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐ สะท้อนให้เห็นว่าผู้ปกครองของเด็กเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการกำหนดเกี่ยวกับการศึกษาของเด็ก ซึ่งหากไม่มีก็เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องให้การดูแล สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(3)

สำหรับสิทธิในกระบวนการยุติธรรมนั้นปรากฏในมาตรา 40 ซึ่งมีเนื้อที่แตกต่าง แต่มีความชัดเจนเพิ่มมากขึ้นและครอบคลุมมากขึ้น โดยปรากฏเนื้อความดังนี้

“มาตรา 40 บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมดังต่อไปนี้

(1) สิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง

(2) สิทธิพื้นฐานในกระบวนการพิจารณา ซึ่งอย่างน้อยต้องมีหลักประกันขั้นพื้นฐานเรื่อง การได้รับการพิจารณาโดยเปิดเผย การได้รับทราบข้อเท็จจริงและตรวจเอกสารอย่างเพียงพอ การเสนอข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง และพยานหลักฐานของตน การคัดค้านผู้พิพากษาหรือตุลาการ การได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการที่นั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ และการได้รับทราบเหตุผลประกอบคำวินิจฉัย คำพิพากษา หรือคำสั่ง

(3) บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม

(4) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย คู่กรณี ผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานในคดีมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งสิทธิในการได้รับการสอบสวนอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และการไม่ให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง

(5) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย และพยานในคดีอาญามีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และความช่วยเหลือที่จำเป็นและเหมาะสมจากรัฐ ส่วนค่าตอบแทน ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

(6) เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการหรือทุพพลภาพ ย่อมมีสิทธิได้รับความคุ้มครองในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอย่างเหมาะสม และย่อมมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในคดีที่เกี่ยวกับความรุนแรงทางเพศ

(7) ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีที่ถูกต้องรวดเร็ว และเป็นธรรม โอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว

(8) ในคดีแพ่ง บุคคลมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายอย่างเหมาะสมจากรัฐ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

เมื่อพิจารณาจากมาตรา 40 นี้จะเห็นได้ว่า เนื้อความเกี่ยวกับสิทธิในกระบวนการยุติธรรมยังไม่เคยปรากฏเนื้อหาที่มีความละเอียดและครอบคลุมมากเท่านี้มาก่อน นอกจากนี้ยังมีเนื้อความเกี่ยวกับสิทธิของบุคคลในคดีอาญาที่จะต้องไม่ถูกจับกุมหรือลงโทษในการกระทำที่ไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด และต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ในมาตรา 39 เมื่อรวมทั้งมาตรา 39 และ 40 จะเห็นได้ว่าเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิด้านกระบวนการยุติธรรมนั้นถือว่ากว้างขวางที่สุดเท่าที่เคยมีมาในรัฐธรรมนูญไทย สอดคล้อง กับ UDHR ข้อ 8 สิทธิในการได้รับการเยียวยาด้วยกระบวนการทางศาล ข้อ 10 สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม ไม่ลำเอียง และข้อ 11(1),(2) สิทธิในการไม่ถูกดำเนินคดีอาญาที่ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิดและการได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

นอกจากนี้ยังมีเนื้อความปรากฏในหมวด 10 ศาล มาตรา 197 ที่บัญญัติถึงการพิจารณาพิพากษาคดี “ต้องดำเนินการให้เป็นไปโดยยุติธรรม ตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย” รวมไปถึงกำหนดในวรรคสองว่าผู้พิพากษาและตุลาการนั้นมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยถูกต้อง รวดเร็วและเป็นธรรมด้วย ซึ่งเป็นการยืนยันถึงสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีจากศาลอย่างเป็นธรรม ตาม UDHR ข้อ 10

ส่วนเสรีภาพในการมีงานทำนั้น ก็ปรากฏเนื้อความในมาตรา 43 ซึ่งมีเนื้อเดียวกันกับมาตรา 50 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 23(1) แต่ทั้งนี้ตาม

มาตรา 44 ได้กำหนดถึงหลักประกันในการทำงานไว้เพิ่มเติมว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับหลักประกันความปลอดภัยและสวัสดิภาพในการทำงานรวมทั้งหลักประกันในการดำรงชีพทั้งในระหว่างการทำงานและเมื่อพ้นภาวะการทำงาน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นหลักการที่นอกจากจะเพิ่มความมั่นคงปลอดภัยในการทำงานแล้ว ยังรวมไปถึงหลักประกันในการดำรงชีวิตเมื่อพ้นภาวะการทำงานด้วย ซึ่งก็จะสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 23(3) การคุ้มครองแรงงาน และข้อ 25(1) มาตรฐานการครองชีพ หลักประกันการว่างงานและชราภาพ

สำหรับหลักประกันในการดำรงชีวิตของกลุ่มเปราะบาง ผู้ยากไร้ด้อยโอกาส ยังปรากฏเนื้อหาในมาตรา มาตรา 53 หลักประกันของผู้สูงอายุ มาตรา 54 หลักประกันของผู้ด้อยโอกาส และมาตรา 55 ผู้ไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้ โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 53 บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรี และความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ

มาตรา 54 บุคคลซึ่งพิการหรือทุพพลภาพ มีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ และความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ

บุคคลวิกลจริตย่อมได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ

มาตรา 55 บุคคลซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

จากมาตรา 53 ถึงมาตรา 54 จะเห็นได้ว่า รัฐพยายามช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ทุพพลภาพ บุคคลวิกลจริต ผู้ไร้ที่อยู่อาศัย และกลุ่มผู้ไม่มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ ให้ได้รับการช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ สะท้อนให้เห็นถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในเรื่องของหลักประกันทางสังคม เพื่อการบรรลุถึงสิทธิทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตาม UDHR ข้อ 22 รวมไปถึงสะท้อนหลักการที่ทุกคนมีสิทธิในมาตรฐานในการครองชีพที่ดีเพียงพอ ตามข้อ 25(1) อีกด้วย

นอกจากนี้ ในหมวด 1 บททั่วไป และหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 ยังกำหนดสิทธิด้านสิทธิมนุษยชนไว้ในทำนองเดียวกันกับฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งมีทั้งที่เนื้อหาเหมือนเดิม เปลี่ยนแปลงเล็กน้อย และเพิ่มเติมเล็กน้อย ประกอบไปด้วย มาตรา 5 ความเสมอภาคไม่แบ่งแยก มาตรา 26 การใช้อำนาจของรัฐต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ มาตรา 27 สิทธิของประชาชนที่ได้รับการรับรองย่อมผูกพันทุกหน่วยงาน มาตรา 29 การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน มาตรา 30 ความเสมอภาคเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติ มาตรา 33 เสรีภาพในเคหสถาน มาตรา 34 เสรีภาพในการเดินทาง การห้ามเนรเทศ มาตรา 35 สิทธิของบุคคลในครอบครัว ชื่อเสียง มาตรา 36 เสรีภาพในการสื่อสาร มาตรา 37 เสรีภาพในการนับถือศาสนา มาตรา 38 ห้ามการเกณฑ์แรงงาน มาตรา 41 และ 42 สิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน มาตรา 45 ถึงมาตรา 47 และมาตรา 50 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มาตรา 51 สิทธิด้านสาธารณสุข มาตรา 56 ถึงมาตรา 58 สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และการมีส่วนร่วมของประชาชน มาตรา 60 สิทธิในการฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบ มาตรา 63 เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ มาตรา 64 เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ มาตรา 65 เสรีภาพในการตั้งพรรคการเมือง มาตรา 66 สิทธิของชุมชนในอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม มาตรา 67 สิทธิในการมีส่วนร่วม (เพิ่มเติมสิทธิชุมชนในการฟ้องคดี) ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วก็สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1), 22, 23(4), 25(1), 27(1), 28

อย่างไรก็ดี ในหมวด 6 รัฐสภา ก็ปรากฏหลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนด้วยเช่นกัน โดยใน ส่วนที่ 2 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการเลือกตั้งตามมาตรา 99 ซึ่งได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งไว้สอดคล้องกับหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครอง ตามข้อ 21(3) ของ UDHR

ในขณะที่หมวด 6 ส่วนที่ 7 การตราพระราชบัญญัติ มาตรา 142 ที่ได้กำหนดสิทธิของประชาชนในการเสนอกฎหมาย โดยบัญญัติว่า “ภายใต้บังคับมาตรา 139 ร่างพระราชบัญญัติจะเสนอได้ก็แต่โดย ... (4) ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคนเข้าชื่อเสนอกฎหมายตาม มาตรา 163” สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในระเบียบทางสังคมต่างๆ ได้ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 28 ซึ่งในข้อนี้ ยังปรากฏในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งในเรื่องการปกครองและระเบียบทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมวด 7 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ตั้งแต่มาตรา 163 ถึงมาตรา 165 ความว่า

“มาตรา 163 ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ...

คำร้องขอตามวรรคหนึ่งต้องจัดทำร่างพระราชบัญญัติเสนอมาด้วย...

มาตรา 164 ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าสองหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อให้วุฒิสภามีมติ...ให้ถอดถอนบุคคลตามมาตรา 270 ออกจากตำแหน่งได้...

มาตรา 165 ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งย่อมมีสิทธิออกเสียงประชามติ

การจัดให้มีการออกเสียงประชามติให้กระทำได้ในเหตุ ดังต่อไปนี้

(1) ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติได้

(2) ในกรณีที่มิใช่กฎหมายบัญญัติให้มีการออกเสียงประชามติ...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

ตามมาตรา 163 กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถมีส่วนในการเสนอร่างกฎหมายเพื่อให้รัฐสภาพิจารณา และมาตรา 165 ที่ให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถออกเสียงลงประชามติในเรื่องที่มีความสำคัญกระทบถึงผลประโยชน์ของประชาชนหรือประเทศ รวมถึงมาตรา 164 กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งการเมือง ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ประธานศาลปกครองสูงสุด อัยการสูงสุด รวมไปถึง ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ กรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน กรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ผู้พิพากษา หรือตุลาการ พนักงานอัยการ หรือผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูง แสดงให้เห็นว่าประชาชนสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

อย่างชัดเจนที่สุดฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญที่ผ่านมา ซึ่งนอกจากจะสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 28 การมีส่วนร่วมในระเบียบทางสังคมแล้ว ยังสอดคล้องกับ ข้อ 21(1) สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองด้วย

สำหรับหมวด 5 แผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ แบ่งออกเป็น 10 ส่วน ประกอบไปด้วย 1) บททั่วไป 2) แผนนโยบายด้านความมั่นคง 3) แผนนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน 4) แผนนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม 5) แผนนโยบายด้านกฎหมายและการยุติธรรม 6) แผนนโยบายด้านการต่างประเทศ 7) แผนนโยบายด้านเศรษฐกิจ 8) แผนนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 9) แผนนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพย์สินทางปัญญา และพลังงาน 10) แผนนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งจะสังเกตได้ว่าเพิ่งมีการแบ่งแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐออกเป็นรายด้านที่ชัดเจนครั้งแรก โดยมีบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนโดยตรง ยิ่งไปกว่านั้น ตามมาตรา 75 แผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐนี้ ถูกกำหนดให้เป็นเจตจำนงของรัฐในการที่จะดำเนินการตรากฎหมายและกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน คณะรัฐมนตรีจะต้องชี้แจงต่อรัฐสภาให้ชัดเจนว่าจะดำเนินการอย่างไร เพื่อให้เป็นไปตามแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วอาจจะมีผลสำคัญ และถูกบังคับใช้อย่างจริงจังต่อการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า

ในส่วนที่ 3 แผนนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ก็ปรากฏความพยายามในการดำเนินการเกี่ยวกับการบริหารสาธารณะให้สะดวก รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้ตามมาตรา 78 (5) สอดคล้อง UDHR ข้อ 21(2)

สำหรับส่วนที่ 5 ตามมาตรา 80 กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการตามแผนนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม โดยบัญญัติว่า

“รัฐต้องดำเนินการตามแผนนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

(1) คุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาปฐมวัย ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชน รวมทั้งต้องสงเคราะห์และจัดสวัสดิการให้แก่

ผู้สูงอายุ ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพและผู้อยู่ในสภาวะ
ยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้

(2) ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาระบบสุขภาพที่
เน้นการสร้างเสริมสุขภาพอันนำไปสู่สภาวะที่ยั่งยืนของประชาชน
รวมทั้งจัดและส่งเสริมให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณสุขที่มี
มาตรฐานอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ...

(3) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษา
ในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อ
พัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากร
ทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้ง
ปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึง
ประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย
อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจ
เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และ
เอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐาน
คุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐาน
แห่งรัฐ ...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

จากมาตรา 80 นี้จะเห็นได้ว่า มีการพยายามกำหนดให้รัฐต้องดำเนินพัฒนาเด็กและ
เยาวชน พัฒนาด้านการศึกษาเพื่อให้ทันการเปลี่ยนแปลงของโลก มีจิตสำนึก คำนึงถึงประโยชน์
ส่วนรวม ยึดมั่นในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(2) ยังรวมไปถึง
การพยายามส่งเสริมเรื่องความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ตามข้อ 1 การสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส
กลุ่มเปราะบาง เพื่อให้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดี มีหลักประกันทางสังคม ตามข้อ 22 การพัฒนา
บริการด้านสาธารณสุขให้ทั่วถึงมีประสิทธิภาพ ตามข้อ 25(1)

ส่วนที่ 5 แนวนโยบายด้านกฎหมายและการยุติธรรม ตามมาตรา 81 กำหนดให้มี
การจัดการระบบงานในกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ รวดเร็ว เป็นธรรม และทั่วถึง คุ่มครอง

สิทธิและเสรีภาพของบุคคลให้พ้นจากการล่วงละเมิด รวมถึงส่งเสริมการให้ความรู้และให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ตาม UDHR ข้อ 8 และข้อ 10

ส่วนที่ 6 กล่าวถึงแนวนโยบายด้านการต่างประเทศ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการปกป้องสิทธิมนุษยชน ปรากฏตามมาตรา 82 วรรคหนึ่ง ความว่า “รัฐ...ต้องปฏิบัติตามสนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี...” ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความพยายามที่จะกำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐเพื่อการส่งเสริม ปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนในรัฐธรรมนูญ แต่เนื่องปฎิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR) ไม่ได้มีฐานะเป็นสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่ประเทศไทยจะสามารถเป็นภาคีตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศได้ จึงอาจถือได้ว่าไม่อยู่ในความหมายของมาตรา 82 นี้ แต่อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการยืนยันถึงการมีอยู่ของหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญด้วย

ในส่วนที่ 7 แนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ ปรากฏความพยายามที่จะปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่สำคัญ ตามมาตรา 84 โดยปรากฏใน (7) เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีงานทำ การคุ้มครองแรงงานเด็กและสตรี จัดระบบแรงงานสัมพันธ์ ประกันสังคม รวมทั้งคุ้มครองให้ผู้ทำงานที่มีคุณค่าอย่างเดียวกันได้รับค่าตอบแทน สิทธิประโยชน์ และสวัสดิการที่เป็นธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 23(1), (2), (3) และข้อ 24

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการจัดให้มีสาธารณสุขไปโรคขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชน ตามมาตรา 84(10) และ (11) สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(2) สิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของรัฐ

สำหรับส่วนที่ 9 ด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพย์สินทางปัญญาและพลังงาน ปรากฏความในมาตรา 86 ความว่า

“มาตรา 86 รัฐต้อง...

(1) ส่งเสริมให้มีการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมด้านต่าง ๆ โดยจัดให้มีกฎหมายเฉพาะเพื่อการนี้ จัดงบประมาณสนับสนุนการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และให้มีสถาบันการศึกษาและพัฒนา จัดให้มีการใช้ประโยชน์จากผล การศึกษาและพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ และการพัฒนาบุคลากรที่เหมาะสม รวมทั้งเผยแพร่ความรู้ด้าน

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ และสนับสนุนให้ประชาชนใช้
หลักด้านวิทยาศาสตร์ในการดำรงชีวิต

(2) ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิด
ความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย
รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

ตามมาตรา 86 นี้ จะเห็นได้ว่าไม่ได้กล่าวเพียงแค่การส่งเสริมทางด้านวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยี แต่ระบุถึงการพยายามใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี และนวัตกรรมเหล่านี้ด้วย
ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้านั้นมักไม่กล่าวถึงการส่งเสริมให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี
ทำให้เมื่อพิจารณาตามกรอบของ UDHR แล้วอาจไม่ค่อยสอดคล้องเท่าใด แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับ
พ.ศ. 2550 กล่าวไว้อย่างชัดเจนถึงการสนับสนุนให้ใช้ประโยชน์ ถ่ายทอดเทคโนโลยีอย่างมี
ประสิทธิภาพ ตามข้อ 27(1) ในขณะที่ยังมีการกล่าวถึงการส่งเสริมการประดิษฐ์ หรือการคิดค้นต่างๆ
เพื่อนำไปสู่การคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 27(2) อีกด้วย

ส่วนที่ 10 แนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามมาตรา 87 กำหนด
ภาพรวมของการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทั้งการกำหนดนโยบายไม่ว่าจะในระดับชาติ หรือ
ท้องถิ่น การตัดสินใจทางการเมือง การจัดทำบริการสาธารณะ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เป็นต้น
สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(1) การมีส่วนร่วมในการปกครอง และข้อ 28 การมีส่วนร่วมในระเบียบ
ทางสังคมของประชาชน

นอกจากนี้ ในหมวด 11 องค์กรตามรัฐธรรมนูญ ส่วนที่ 2 องค์กรอื่นตาม
รัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 256 ถึงมาตรา 257 กำหนดให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งมี
อำนาจในการตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน
ศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน รวมไปถึงการจัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมิน
สถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศต่อรัฐสภา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช
2550 นี้ บัญญัติเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้มากมายหลายมาตรา และในหลายเรื่องก็มีความ
ชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึงมีแนวนโยบายแห่งรัฐที่กำหนดให้รัฐปฏิบัติตามหลัก “สิทธิมนุษยชน”
อีกด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏชัดเรื่องสิทธิของผู้ปกครองในการกำหนดการศึกษาบุตร รวมไปถึงการ
ได้รับการคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงอย่าง

มากับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1),(2), 26(1),(2),(3) 27(1),(2), 28 ทั้งนี้หากพิจารณาแล้ว จะพบเพียงข้อ 14(1), (2) เกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัย และข้อ 16(1),(2) สิทธิในการมีคู่สมรสอย่างอิสระและโดยความยินยอม ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย ตามตารางที่ 4.18

ตารางที่ 4.18 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																								
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)		
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✗	✗			✓		
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28	
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	☑	✓	☑	✓

1.19 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นภายหลังจากการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โดยมี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะรัฐประหาร รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น 4 ครั้ง กำหนดให้มีคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญจัดทำร่างรัฐธรรมนูญเสนอให้สภาปฏิรูปแห่งชาติพิจารณาและให้ความเห็นชอบ ตามมาตรา 31 และมาตรา 32

ทำนองเดียวกันกับรัฐธรรมนูญหรือธรรมนูญการปกครองที่มาจากการรัฐประหาร จะไม่ค่อยปรากฏบทบัญญัติที่เป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ รวมไปถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอื่นๆ เท่าใดนัก โดยในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ ปรากฏหลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้เพียงมาตราเดียว คือ มาตรา 4 ความว่า

“ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และตาม

พันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการ
คุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557

จากมาตรา 4 นี้จะเห็นได้ว่า มีเนื้อความอย่างเดียวกันกับรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 เป็นบทบัญญัติที่กล่าวถึงการคุ้มครอง ศักดิ์ศรีความเป็น
มนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค แบบมวลรวม ซึ่งไม่ปรากฏเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิอันเข้า
ข่ายสิทธิมนุษยชนในมาตราใดอีก โดยอาจกล่าวได้ว่าการพูดถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ตาม
UDHR เพียงแค่ ข้อ 1 ความเป็นอิสระ เสมอภาค ศักดิ์ศรี ข้อ 3 เสรีภาพ และข้อ 5 เกี่ยวกับศักดิ์ศรี
ความเป็นมนุษย์ ปรากฏเล็กน้อย

อย่างไรก็ดี ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557
แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 มาตรา 39/1 วรรคหก ได้กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถ
ออกเสียงออกเสียงประชามติเพื่อรับรองร่างรัฐธรรมนูญได้ ถือว่าได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วน
ร่วมในการปกครองตามข้อ 21(1) และมีส่วนร่วมในกฎระเบียบทางสังคม ตามข้อ 28 ของ UDHR

ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR
ข้อ 1, 3, 5, 21(1) และข้อ 28 เท่านั้น ตามตารางที่ 4.19
ตารางที่ 4.19 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว)พ.ศ. 2557

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗			✗	✗			✗	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗			✗	✓

1.20 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีที่มาจากการ
ยกร่างของคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ ผ่านการรับรองของสภาปฏิรูปแห่งชาติ โดยมีการเปิด
ให้ประชาชนลงประชามติเห็นชอบด้วย ก่อนประกาศใช้รัฐธรรมนูญซึ่งมีผลบังคับใช้จนถึงปัจจุบัน

เนื้อหาของการปกป้องและคุ้มครองสิทธินั้น มีปรากฏอยู่ในหมวด 1 บททั่วไป
หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นหมวดที่เพิ่มเติม

ขึ้นมาใหม่ หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ หมวด 7 รัฐสภา หมวด 12 องค์การอิสระ ซึ่งโดยมากมีเนื้อหาที่แตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และฉบับ พ.ศ. 2550

ในหมวด 1 บททั่วไป มาตรา 4 กล่าวถึงภาพรวมของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ โดยบัญญัติว่า

*“ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค
ของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง
ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ
เสมอกัน”*

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 4 นี้จะเห็นได้ว่า ความในวรรคหนึ่งการถึงการคุ้มครองเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค โดยไม่ได้กำหนดแต่เฉพาะชนชาวไทยเท่านั้นที่จะได้รับการคุ้มครอง นั้นหมายความว่า เป็นการให้ความคุ้มครองแก่บุคคลทุกสัญชาติ ทั้งนี้ในวรรคสองได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า ในกรณีของปวงชนชาวไทยย่อมจะได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอเมื่อพิจารณาแล้วสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1 การมีอิสระ เสมอภาคในศักดิ์ศรีและสิทธิ

มาตรา 25 กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย รวมถึงกระบวนการเยียวยาเมื่อมีการละเมิดสิทธิไว้ โดยบัญญัติว่า

*“สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติ
คุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือ
จำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและ
เสรีภาพที่จะทำเช่นนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ
ตราบเท่าที่ใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือ
เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรม
อันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น*

*สิทธิหรือเสรีภาพใดที่รัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามที่กฎหมาย
บัญญัติ หรือให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ
แม้ยังไม่มี การตรากฎหมายนั้นขึ้นใช้บังคับ บุคคลหรือชุมชนย่อม
สามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพนั้นได้ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ*

บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้

บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพหรือจากการกระทำความผิดอาญาของบุคคลอื่น ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 25 วรรคหนึ่งบัญญัติไว้แตกต่างจากที่ผ่านมา โดยยืนยันถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่มีอยู่ตามรัฐธรรมนูญ และยังคงคุ้มครองไปถึงสิทธิและเสรีภาพอื่น ๆ นอกเหนือไปจากที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญก็ได้รับการคุ้มครองด้วย เพียงแต่จะต้องไม่ถูกห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายอื่น ในขณะที่วรรคสองยังเน้นย้ำถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่จะมีอยู่เสมอหากได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และถึงแม้ว่าจะต้องเป็นไป “ตามที่กฎหมายบัญญัติ” แต่หากสิทธิหรือเสรีภาพเหล่านั้นยังไม่มีกฎหมายบัญญัติรับรอง สิทธินั้นก็ยังคงมีอยู่และสามารถใช้ได้ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ซึ่งแก้ปัญหาคำว่า “ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ที่เกิดขึ้นกับรัฐธรรมนูญฉบับ 2550 และ 2540 ในเรื่องที่ต้องรอให้มีกฎหมายบัญญัติเสียก่อนจึงจะมีสิทธิเท่านั้นหรือไม่ ซึ่งจากวรรคหนึ่งถึงวรรคสอง สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 สิทธิที่จะมีสิทธิและเสรีภาพของตน

ในขณะที่วรรคสามนั้นกล่าวถึงกรณีที่บุคคลถูกละเมิดสิทธิย่อมสามารถที่จะยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญขึ้นต่อสู้หรือใช้สิทธิทางศาลได้ รวมถึงวรรคสี่กรณีถูกละเมิดสิทธิอันเป็นความเป็นอาญา บุคคลก็ย่อมได้รับความคุ้มครองและได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งทั้งสองวรรคนี้เป็นการคุ้มครองบุคคลให้การเยียวยาจากศาลเมื่อมีการละเมิดสิทธิของบุคคล ตาม UDHR ข้อ 8 และในขณะเดียวกัน ก็ถือเป็นการยอมรับในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือยอมรับในความเป็นบุคคลตามกฎหมายที่จะสามารถกล่าวอ้างรัฐธรรมนูญขึ้นต่อสู้สิทธิของตนได้ตาม UDHR ข้อ 6 ด้วย

นอกจากนี้มาตรา 26 ยังเสริมในเรื่องการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจะกระทำได้อันต้องเป็นไปตามเงื่อนไขในรัฐธรรมนูญ โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 26 การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล

เกินสมควรแก่เหตุ และจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จะเห็นได้ว่า มาตรา 26 มีลักษณะของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ ซึ่งสิทธิและเสรีภาพนี้จะถูกจำกัดได้เฉพาะตามเงื่อนไขในรัฐธรรมนูญ รวมถึงหากมีการบัญญัติกฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิ ก็จะต้องเป็นกฎหมายที่ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเกินสมควร รวมไปถึงจะต้องไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันเป็นหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญนี้ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1 และ ข้อ 3

ส่วนหลักการเรื่องความเสมอภาค การไม่เลือกปฏิบัติ มีความปรากฏในมาตรา 27 โดยบัญญัติอย่างละเอียดว่า

“บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม

บุคคลผู้เป็นทหาร ตำรวจ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ และพนักงานหรือลูกจ้างขององค์กรของรัฐย่อมมีสิทธิและเสรีภาพ

เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป เว้นแต่ที่จำกัดไว้ในกฎหมายเฉพาะในส่วนที่
เกี่ยวกับการเมือง สมรรถภาพ วินัย หรือจริยธรรม”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

มาตรา 27 วรรคหนึ่งกล่าวถึงความเสมอกันในกฎหมายของบุคคล ร่วมกับวรรคสอง ที่ยืนยันถึงความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างชายและหญิง สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 1 ในขณะที่ วรรคสามเป็นการกล่าวถึงการไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าจะด้วยเหตุผลความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ หรือแม้กระทั่งความคิดเห็นทางการเมือง รวมไปถึงความใน วรรคสี่ที่ยืนยันถึงความเสมอเหมือนกันแม้จะมีสถานะเป็นเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรของรัฐ เป็นไปตาม UDHR ข้อ 2 การมีสิทธิเสรีภาพอย่างไม่แบ่งแยก และข้อ 7 การไม่ถูกเลือกปฏิบัติไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ ส่วนความในวรรคสามเป็นการกล่าวถึงการส่งเสริมสนับสนุนให้กลุ่มเปราะบาง ผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการสามารถใช้สิทธิของตนได้เช่นเดียวกันกับบุคคลอื่น เป็นบทบัญญัติที่เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่บุคคล ตาม UDHR ข้อ 3

ตามมาตรา 28 กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การห้ามการจับกุมคุมขังบุคคลโดยพลการ และยังกล่าวถึงการห้ามทรมาน ทารุณกรรมหรือลงโทษด้วยวิธีการที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม ซึ่งบัญญัติไว้ใกล้เคียงกับทั้งมาตรา 31 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และมาตรา 32 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 โดยสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3 ข้อ 5 และข้อ 9

ส่วนสิทธิในคดีอาญา มีปรากฏในมาตรา 29 โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 29 บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการ
อันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและ
กำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่บัญญัติ
ไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้

ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือ
จำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคล
ใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำ
ความผิดมิได้

การควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยให้กระทำ
ได้เพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อป้องกันมิให้มีการหลบหนี

ในคดีอาญา จะบังคับให้บุคคลให้การเป็นปฏิปักษ์
ต่อตนเองมิได้

คำขอประกันผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้อง
ได้รับการพิจารณาและจะเรียกหลักประกันจนเกินควรแก่กรณีมิได้
การไม่ให้ประกันต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 29 จะเห็นได้ว่า เนื้อความตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ไม่แตกต่างจาก
เนื้อความในรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 และ 2550 เท่าใดนัก ส่วนวรรคสาม เพิ่มหลักประกันในเสรีภาพที่
จะไม่ถูกคุมขังเกินจำเป็นเพื่อป้องกันการหลบหนี วรรคสี่มีถ้อยคำเช่นเดียวกับมาตรา 35 รัฐธรรมนูญ
ฉบับ พ.ศ. 2517 และวรรคห้า ก็คล้ายคลึงกับมาตรา 30 พ.ศ. 2492 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 3, 9,
10, 11(1),(2)

ส่วนมาตรา 30 กล่าวถึงการเกณฑ์แรงงาน โดยบัญญัติว่า “การเกณฑ์แรงงานจะ
กระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติ
สาธารณะ หรือในขณะที่มีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก หรือใน
ระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงครามหรือการรบ” ซึ่งมีเนื้อหาใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญในฉบับ
ก่อนหน้า สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 4

สำหรับสิทธิในการนับถือศาสนาปรากฏในมาตรา 31 ซึ่งคล้ายคลึงกับบทบัญญัติใน
รัฐธรรมนูญที่ผ่านมา โดยบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพ
ในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน แต่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของปวงชน
ชาวไทยไม่เป็นอันตรายต่อความปลอดภัยของรัฐ และไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี
ของประชาชน” โดยจะเห็นได้ว่า ตัดเนื้อหาเกี่ยวกับ “ลัทธินิยม” ในทางศาสนาออกไป และยังตัด
เนื้อหาเกี่ยวกับการห้ามรัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการอนสิทธิของบุคคลเพราะเหตุที่ถือศาสนา
แตกต่างจากบุคคลอื่นไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในสาระสำคัญก็ยังถือว่า มาตรา 31 นี้สอดคล้องกับ UDHR
ข้อ 18 เสรีภาพในการนับถือศาสนา

มาตรา 32 กล่าวถึงสิทธิไว้หลายประการทั้งสิทธิในครอบครัว สิทธิความเป็นส่วนตัว
และการคุ้มครองสิทธิเหล่านั้น โดยบัญญัติว่า

“บุคคลย่อมมีสิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อเสียง
และครอบครัว

การกระทำอันเป็นการละเมิดหรือกระทบต่อสิทธิของบุคคล ตามวรรคหนึ่ง หรือการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ประโยชน์ไม่ว่า ในทางใด ๆ จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ แห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพียงเท่าที่จำเป็นเพื่อประโยชน์สาธารณะ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 32 ความในวรรคหนึ่ง แสดงให้เห็นเป้าหมายในการคุ้มครองสิทธิของ บุคคลในครอบครัว ตาม UDHR ข้อ 16(3) รวมถึงการคุ้มครองสิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อ เสียง ตาม UDHR ข้อ 12 ส่วนความในวรรคสองก็เป็นการยืนยันถึงการคุ้มครองสิทธิดังกล่าวไม่ให้ ถูกละเมิดเว้นแต่จะอาศัยอำนาจตามกฎหมาย

นอกจากนี้ในมาตรา 33 ยังกำหนดให้คุ้มครองสิทธิของบุคคลในเคหสถาน รวมถึง ห้ามมิให้เข้าไปในเคหสถานโดยไม่ได้ได้รับความยินยอม หรือการตรวจค้นก็ต้องอาศัยอำนาจตาม บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งบัญญัติทำนองเดียวมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 12

มาตรา 34 กล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 โดยนำบทบัญญัติเรื่องเสรีภาพทางวิชาการเข้ามารวมไว้ ในมาตรานี้ และตัดบทบัญญัติเกี่ยวกับเสรีภาพของสื่อมวลชนออกไปอยู่ในมาตรา 35 ซึ่งเนื้อหาความ แตกต่างกันเล็กน้อยโดยเฉพาะเรื่องของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่สื่อมวลชนที่อาจถูกจำกัดสิทธิมากขึ้น แต่หลักในการคุ้มครองเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นยังคงเหมือนเดิม ตาม UDHR ข้อ 19

ส่วนมาตรา 36 กล่าวถึงเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดๆ รวมถึง การห้ามการตรวจ กัก หรือเปิดเผยข้อมูลที่บุคคลติดต่อถึงกัน สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 12 เสรีภาพ ในการสื่อสาร และความเป็นส่วนตัว และข้อ 19 การแสวงหาข้อมูลโดยปราศจากการแทรกแซง ซึ่งมี เนื้อหาล้ำคล้ำกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า

มาตรา 37 กล่าวถึงสิทธิในทรัพย์สิน การสืบมรดก โดยนำเอาบทบัญญัติเกี่ยวกับการเวนคืนทรัพย์สินมารวมไว้ในมาตรานี้ด้วย มีเนื้อหาทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 17(1),(2)

สำหรับเสรีภาพในการเดินทาง การเลือกถิ่นที่อยู่ นั้นปรากฏใน มาตรา 38 ซึ่งมี เนื้อหาเกี่ยวกับเสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 13(1) โดยเกี่ยวกับการเนรเทศไปปรากฏในมาตรา 39 แทน

กรณีตามมาตรา 39 กำหนดเกี่ยวกับการห้ามการเนรเทศ และการอนุญาตให้ผู้มีสัญชาติไทยกับข้าราชการรวมไปถึงเกี่ยวกับสัญชาติของบุคคล โดยบัญญัติว่า

“การเนรเทศบุคคลสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักร หรือห้ามมิให้ผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักร จะกระทำมิได้ การถอนสัญชาติของบุคคลซึ่งมีสัญชาติไทยโดยการเกิด จะกระทำมิได้”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากเนื้อหาในมาตรา 39 วรรคแรก จะเป็นการยืนยันถึงสิทธิของบุคคลผู้มีสัญชาติไทยที่จะไม่ถูกเนรเทศ ตาม UDHR ข้อ 9 และจะห้ามมิให้ผู้มีสัญชาติเข้ามาในราชอาณาจักรไม่ได้ กล่าวคือ ผู้มีสัญชาติไทยย่อมสามารถเดินทางกลับเข้ามาในประเทศได้เสมอ ตามข้อ 13(2) นอกจากนี้ในวรรคสอง ยังกำหนดเกี่ยวกับการห้ามถอนสัญชาติของบุคคลที่มีสัญชาติไทย แต่ก็ยังจำกัดไว้เพียงแค่ผู้ที่มีสัญชาติไทยโดยการเกิดเท่านั้น ไม่รวมกรณีอื่นๆ ใดๆ ก็ดี กรณีนี้ถือเป็นการนำหลักการที่ทุกคนต้องมีสัญชาติและถูกเพิกถอนโดยอำเภอใจไม่ได้กลับมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยบัญญัติไม่เพียงครั้งเดียวในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 โดยสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 15(1) และ (2)

มาตรา 40 กล่าวถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ซึ่งมีเนื้อหาในส่วนที่เป็นหลักการคงเดิม ซึ่งจะจำกัดสิทธิได้เฉพาะตามที่กฎหมายบัญญัติตามความในวรรคสองเท่านั้น แต่ก็มีกรเพิ่มบทบัญญัติที่เป็นหลักประกันไว้ด้วยในวรรคสาม ความว่า “การตรากฎหมายเพื่อจัดระเบียบการประกอบอาชีพตามวรรคสอง ต้องไม่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติหรือ...” สะท้อนให้เห็นถึงหลักการที่จะบัญญัติกฎหมายอันเป็นการจำกัดสิทธิก็ได้ แต่ต้องไม่ก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 23(1) เรื่องการมีงานทำ และ (2) การได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ

มาตรา 41 บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

- (1) ได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ
- (2) เสนอเรื่องราวร้องทุกข์ต่อหน่วยงานของรัฐและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว

(3) ฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 41 นี้จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงทั้งสิทธิในการได้รับข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในความครอบครองของรัฐ ตาม UDHR ข้อ 19 การแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร และยังคงกล่าวถึงการร้องทุกข์และการเรียกร้องให้หน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐรับผิดชอบ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการเยียวยาเมื่อประชาชนถูกละเมิดสิทธิ ตาม UDHR ข้อ 8

มาตรา 42 กล่าวถึงสิทธิในการรวมกลุ่มเป็นสมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือหมู่คณะ ใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 รวมถึงมาตรา 44 ก็กำหนดให้เป็นเสรีภาพของประชาชนในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 20(1),(2) เสรีภาพในการชุมนุมและสมาคม และข้อ 23(4) เสรีภาพในการเข้าร่วมสหภาพแรงงาน

มาตรา 43 กล่าวถึงสิทธิในการอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงการจัดสวัสดิการของชุมชน ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

“บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(๑) อนุรักษ์ พื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(๒) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(๓) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน หรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชนและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(๔) จัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 43 เป็นการกำหนดสิทธิให้กับทั้งบุคคลและชุมชนสามารถมีสิทธิตามมาตรานี้ได้ โดยมาตรา 43(1) เป็นการให้สิทธิแก่บุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 22 การบรรลุถึงสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงข้อ 27(1) การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของบุคคล ในขณะที่มาตรา 43(2) กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่ได้มีกำหนดสิทธินี้ไว้ใน UDHR โดยตรง ส่วนมาตรา 43(3) จะเป็นกรณีของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อเสนอแนะให้รัฐดำเนินอันใดที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ทำให้ประชาชนสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองและมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบทางสังคมภายในชุมชนได้ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 21(1) และข้อ 28 สำหรับมาตรา 43(4) เกี่ยวกับการจัดสวัสดิการของชุมชน ตรงนี้อาจเป็นส่วนที่เสริมให้คุณภาพชีวิตของประชาชนมีความมั่นคงและเป็นหลักประกันในการดำรงชีวิตของประชาชนได้ ตาม ข้อ 25(1) ของ UDHR

มาตรา 45 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมือง...”

เป็นการกำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในทางการเมืองได้ ถือเป็นส่วนหนึ่งในการให้สิทธิแก่ประชาชนที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองตาม UDHR ข้อ 21(1) นอกจากนี้ในมาตรา 95 ก็ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ซึ่งสอดคล้องกับข้อ 21(3) สิทธิในการเลือกตั้ง

ส่วนมาตรา 47 กล่าวถึงสิทธิในการได้รับบริการด้านสาธารณสุขของรัฐ รวมไปถึงให้สิทธิแก่ผู้ยากไร้สามารถได้รับบริการด้านสาธารณสุขโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และในขณะเดียวกันหมวด 5 หน้าหนึ่งของรัฐ มาตรา ก็บัญญัติถึงการส่งเสริมด้านสาธารณสุขโดยจะต้องดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งถึง ครอบคลุมการส่งเสริมสุขภาพ การควบคุมและป้องกันโรค และจะต้องพยายามพัฒนาการบริการให้มีคุณภาพและมาตรฐานสูงขึ้น สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(1)

มาตรา 48 กำหนดเกี่ยวกับสิทธิของมารดา เอาไว้ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญในฉบับก่อนหน้า รวมถึงกล่าวถึงสิทธิของผู้สูงอายุ และผู้ยากไร้เอาไว้ด้วย โดยบัญญัติว่า

“สิทธิของมารดาในช่วงระหว่างก่อนและหลังการคลอดบุตร

ย่อมได้รับความคุ้มครองและช่วยเหลือตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีและไม่มีรายได้เพียงพอแก่
การยังชีพ และบุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือ
ที่เหมาะสมจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 48 วรรคหนึ่งจะเป็นการกล่าวถึงสิทธิของมารดา โดยกำหนดให้ความ
คุ้มครองทั้งช่วงระหว่างก่อนคลอดและหลังคลอด รวมถึงได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งเมื่อพิจารณา
แล้วสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 25(2) แต่อย่างไรก็ดี ในมาตรานี้ไม่ได้มีการกล่าวถึงสิทธิเด็กแต่อย่างใด
ส่วนมาตรา 48 วรรคสองเป็นกรณีของการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุและผู้ยากไร้ ซึ่งถือเป็น
หลักประกันที่ดีในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคง ตามข้อ 22 สิทธิในการมีหลักประกันที่จะบรรลุสิทธิทาง
เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึง ข้อ 25(1) หลักประกันยามชรา

นอกเหนือจากการกำหนดคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพ
ของปวงชนชาวไทยแล้ว ยังปรากฏเนื้อหาของการพยายามปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของบุคคลไว้
ในหมวด 5 หน้าที่ของรัฐ โดยตามมาตรา 51 กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชน สามารถฟ้องเรียกร้องให้รัฐ
ดำเนินการตามที่กำหนดไว้ในหมวด 5 หน้าที่ของรัฐ ได้ โดยกำหนดว่า “ถ้าการนั้นเป็นการทำเพื่อเกิด
ประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง ย่อมเป็นสิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐ
ดำเนินการ รวมตลอดทั้งฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง...” เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้า
มามีส่วนร่วมในการปกครองและมีส่วนในกฎระเบียบทางสังคม ตาม UDHR ข้อ 21(1) และ ข้อ 28

ส่วนมาตรา 54 ในหมวด 5 หน้าที่ของรัฐมีเนื้อหาเกี่ยวกับด้านการศึกษา
โดยบัญญัติว่า

“รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบ
สองปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพ
โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา
ก่อนเข้ารับการศึกษาตามวรรคหนึ่ง เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย
อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย ...

รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความ
ต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ...

การศึกษาทั้งปวงต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจ
ในชาติ สามารถเชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของตน และมีความ
รับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ในการดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา... รัฐต้อง
ดำเนินการให้ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายใน
การศึกษาตามความถนัดของตน

ให้จัดตั้งกองทุนเพื่อใช้ในการช่วยเหลือผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์
เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการศึกษา...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

หากพิจารณาจากเนื้อหาของรัฐธรรมนูญฉบับนั้นในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของ
ปวงชนชาวไทย จะเห็นได้ว่า ไม่ปรากฏสิทธิทางการศึกษา แต่กลับไปปรากฏในหมวด 4 หน้า
ของปวงชนชาวไทย มาตรา 50 (4) ที่ว่า “บุคคลมีหน้าที่ดังต่อไปนี้... (4) เข้ารับการศึกษาอบรมใน
การศึกษาภาคบังคับ...” แทน และมากล่าวถึงการส่งเสริมเรื่องการศึกษาในหมวด 5 หน้า
ที่ของรัฐธรรมนูญนี้ด้วย โดยเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของมาตรา 54 วรรคหนึ่ง เป็นเรื่องของการส่งเสริมให้บุคคลได้รับ
การศึกษาภาคบังคับ 12 ปีโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 26(1) ส่วนวรรคสอง
กล่าวถึงการศึกษาที่ต้องการพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย
ประกอบกับวรรคสี่ ที่พยายามส่งเสริมให้การศึกษานั้นเพื่อพัฒนาตนเองตามความถนัด และมีความ
รับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาตาม UDHR
ข้อ 26(2) วรรคสามส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่างๆ ซึ่งจะ
เกี่ยวข้องกับการเลือกระบบการศึกษาโดยผู้ปกครอง ตามข้อ 26(3) และวรรคสามยังกล่าวถึงการ
ส่งเสริมเรียนรู้ตลอดชีวิต วรรคห้าสนับสนุนผู้ขาดแคลนให้สามารถเข้าถึงการศึกษา และมีการจัดตั้ง
กองทุนตามวรรคหก เป็นการพยายามสร้างหลักประกันทางสังคมให้ประชาชนสามารถบรรลุสิทธิทาง
เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้ ตามข้อ 22 ของ UDHR

มาตรา 56 บัญญัติว่า

“รัฐต้องจัดหรือดำเนินการให้มีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่
จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึงตามหลักการพัฒนา
อย่างยั่งยืน...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 56 กำหนดให้รัฐจะต้องจัดหรือดำเนินการให้มีสาธารณสุขปึกแผ่นขั้นพื้นฐานสำหรับดำรงชีวิตของประชาชน จัดการเป็นดำเนินงานด้านบริการสาธารณสุขตาม ข้อ 21(2) ของ UDHR

มาตรา 57 กล่าวถึงการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปะ วัฒนธรรม รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ โดยกำหนดไว้ว่า

“รัฐต้อง

(1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น และของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

(2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จะเห็นได้ว่า มาตรา 57(1) กำหนดให้รัฐจะต้องอนุรักษ์ฟื้นฟู ศิลปะ วัฒนธรรม ยังรวมไปถึงต้องจัดให้มีพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมดังกล่าวด้วย สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 27(1) ส่วนมาตรา 57 (2) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นก็อาจจะพิจารณาได้ว่าเข้าข่ายการได้รับประโยชน์จากความก้าวหน้า หรือคุณประโยชน์จากวิทยาศาสตร์ ตามข้อ 27(1) อีกส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งสิทธิดังกล่าวมีปรากฏบ้างแล้วในมาตรา 43 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว รวมไปถึงตามมาตรา 58 วรรคหนึ่ง ยังกำหนดให้กิจกรรมหรือโครงการใดที่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐจะต้องดำเนินการศึกษาและประเมินผลกระทบ โดยจะต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งก็จะสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 28 การมีสิทธิในระเบียบทางสังคม

และมาตรา 58 วรรคสอง กล่าวถึง การได้รับข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐด้วย ซึ่งก็จะสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 19 สิทธิในการแสวงหาข้อมูลอีกด้วย

สิทธิในการได้รับข้อมูลข่าวสารนี้ ยังมีปรากฏอยู่ในมาตรา 59 โดยปรากฏความว่า “รัฐต้องเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐที่มีใช้ข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐหรือเป็นความลับของทางราชการตามที่กฎหมายบัญญัติ และต้องจัดให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารดังกล่าวได้โดยสะดวก” ซึ่งก็จะสอดคล้องกับ UDHR ข้อ 19 เช่นกัน

สำหรับหมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ ตามมาตรา 65 กำหนดให้มียุทธชาติ และกำหนดให้ต้องมีการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย สอดคล้อง UDHR ข้อ 21(1) และข้อ 28

มาตรา 68 กล่าวถึงการจัดระบบงานกระบวนการยุติธรรม โดยมีเป้าหมาย “ให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร” มีการกำหนดให้มีมาตรการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ปราศจากการแทรกแซง และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ให้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ ซึ่งถือเป็นการพยายามส่งเสริมให้ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเสมอภาค และเป็นธรรม ตาม UDHR ข้อ 10

มาตรา 70 บัญญัติว่า

“รัฐพึงส่งเสริมและให้ความคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิตในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจได้อย่างสงบสุข ไม่ถูกรบกวน...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จากมาตรา 70 จะเห็นได้ว่ารัฐให้ความสำคัญกับการหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมธรรม และให้ความคุ้มครองต่อความหลากหลาย ให้ชาวไทยกลุ่มเหล่านี้สามารถดำรงชีวิตตามวิถีดั้งเดิมของตนได้ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 2 มีสิทธิและเสรีภาพโดยไม่แบ่งแยก ข้อ 22 การบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และข้อ 27(1) การมีอิสระในชีวิตทางวัฒนธรรม

มาตรา 71 บัญญัติว่า

รัฐพึงเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว... จัดให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม ส่งเสริมและพัฒนาการสร้างเสริมสุขภาพ...

[วรรคสาม]รัฐพึงให้ความช่วยเหลือเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาสให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และคุ้มครองป้องกันมิให้บุคคลดังกล่าวถูกใช้ความรุนแรง หรือปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม รวมตลอดทั้งให้การบำบัด พิณฑุและ เยียวยาผู้ถูกกระทำการดังกล่าว...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

ในมาตรา 71 นี้กล่าวถึงสิทธิมนุษยชนหลายประการ โดยวรรคแรก เป็นการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว ตาม UDHR ข้อ 16(3) และยังกล่าวถึงการจัดที่อยู่อาศัยและสุขภาพให้กับประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ตามข้อ 25(1) ส่วนวรรคสาม กล่าวถึงการให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มเปราะบางต่างๆ ได้แก่ เด็ก เยาวชน ซึ่งย่อมต้องได้รับความคุ้มครองตาม UDHR ข้อ 25(2) ส่วนสตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาส ก็ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้ด้วยเช่นกัน สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 22 หลักประกันทางสังคม ข้อ 25(1) หลักประกันในการดำรงชีวิตด้วยเหตุชราภาพ พิการหรือเหตุอื่นใด

ในขณะที่มาตรา 74 กำหนดให้รัฐส่งเสริมประชากรในวัยทำงานให้มีงานทำ มีการคุ้มครองแรงงานที่ดี มีรายได้ สวัสดิการ การประกันสังคม ที่เหมาะสมแก่การดำรงชีพ การออมเพื่อการดำรงชีพเมื่อพ้นวัยทำงาน และการจัดระบบแรงงานสัมพันธ์ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาตาม UDHR ข้อ 23(1), (2), (3)

มาตรา 76 กำหนดให้รัฐจะต้องจัดระบบบริหารราชการแผ่นดิน การจัดบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน และ จะต้อง “บริการประชาชนให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว ไม่เลือกปฏิบัติ” ซึ่งสอดคล้อง UDHR ทั้งข้อ 21(2) การเข้าถึงบริการสาธารณะ และข้อ 2 เสมอภาค เท่าเทียมไม่แบ่งแยก

มาตรา 77 กล่าวถึงการจัดให้มีกฎหมาย ซึ่งถือเป็นเรื่องใหม่ โดยบัญญัติว่า

“รัฐพึงจัดให้มีกฎหมายเพียงเท่าที่จำเป็น และยกเลิกหรือปรับปรุงกฎหมายที่หมดความจำเป็นหรือไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ หรือที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพโดยไม่ชักช้าเพื่อไม่ให้เป็นภาระแก่ประชาชน และดำเนินการให้ประชาชนเข้าถึงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ได้โดยสะดวกและสามารถเข้าใจกฎหมายได้ง่ายเพื่อปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างถูกต้อง

ก่อนการตรากฎหมายทุกฉบับ รัฐพึงจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกฎหมายอย่างรอบด้านและเป็นระบบ รวมทั้งเปิดเผยผลการรับฟังความคิดเห็นและการวิเคราะห์นั้นต่อประชาชน และนำมาประกอบการพิจารณาในกระบวนการตรากฎหมายทุกขั้นตอน เมื่อกฎหมายมีผลใช้บังคับแล้ว รัฐพึงจัดให้มีการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมายทุกรอบระยะเวลาที่กำหนดโดยรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วย เพื่อพัฒนากฎหมายทุกฉบับให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป...”

ที่มา: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

จะสังเกตได้ว่า ในมาตรา 77 นี้บทบัญญัติให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมทางกฎหมายของประชาชน กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับผลกระทบของกฎหมายที่มีต่อประชาชน ทั้งการยกเลิก หรือกำหนดกฎหมายเท่าที่จำเป็น โดยพิจารณาจากความสะดวกและภาระของประชาชน รวมไปถึงความปรากฏในวรรคสองว่า “...ก่อนการตรากฎหมายทุกฉบับ รัฐพึงจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง...” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นกระบวนการที่ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียสามารถเข้ามามีส่วนในกระบวนการเชิงบวกทางสังคมเหล่านี้ สอดคล้องกับ UDHR ข้อ 28 นอกจากนี้ในหมวด 7 รัฐสภา มาตรา 133 ยังกำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถรวมตัวกันเพื่อเสนอร่างกฎหมายได้ โดยบัญญัติว่า “ร่างพระราชบัญญัติให้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรก่อน และจะเสนอได้ก็แต่โดย...(3) ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคนเข้าชื่อเสนอกฎหมาย” ซึ่งเป็นการยืนยันถึงสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมหรือมีสิทธิในกระบวนการเชิงบวกทางสังคม ตามข้อ 28 ของ UDHR อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน ตาม ข้อ 21(1) อีกด้วย

นอกจากการกำหนดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน หน้าที่ของรัฐ แนวนโยบายแห่งรัฐ อันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนแล้ว ในหมวด 12 องค์การอิสระ ตามมาตรา 246 ถึงมาตรา 247 ยังกำหนดให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่ในการติดตาม ส่งเสริม ให้ความรู้ และรายงานสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของการส่งเสริมการปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ให้กับประชาชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 นี้ บัญญัติเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในลักษณะที่สามารถพิจารณาจากเนื้อหาแห่งบทบัญญัติ

ของรัฐธรรมนูญได้โดยตรงไว้เกือบครอบคลุมสิทธิมนุษยชนทั้งหมดที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หลายเรื่องก็มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงอย่างมากกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และฉบับพ.ศ. 2550 โดยมีสิทธิในการได้รับการคุ้มครองผลประโยชน์จากประติษฐกรรมทางวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม และศิลปะที่ตนเป็นผู้สร้างตามข้อ 27(2) ของ UDHR ที่เคยปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2550 แต่ไม่มีปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2560 นี้ ดังนั้นโดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1),(2), 26(1),(2),(3) 27(1), 28 ทั้งนี้หากพิจารณาแล้วจะพบเพียงข้อ 14(1), (2) เกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัย และข้อ 16(1),(2) สิทธิในการมีคู่สมรสอย่างอิสระ และโดยความยินยอม ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย ตามตารางที่ 4.20 ตารางที่ 4.20 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)																							
ข้อ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 (1)	11 (2)	12	13 (1)	13 (2)	14 (1)	14 (2)	15 (1)	15 (2)	16 (1)	16 (2)	16 (3)	
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓			✓	
ข้อ	17 (1)	17 (2)	18	19	20 (1)	20 (2)	21 (1)	21 (2)	21 (3)	22	23 (1)	23 (2)	23 (3)	23 (4)	24	25 (1)	25 (2)	26 (1)	26 (2)	26 (3)	27 (1)	27 (2)	28
มี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓

จากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญไทยทั้ง 20 ฉบับ หากพิจารณาตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนทั้งสิ้น 30 ข้อ ปรากฏเนื้อหาแห่งสิทธิมนุษยชน 28 ข้อ (อีก 2 ข้อ นั้นเป็นเรื่องการดำเนินการเพื่อให้สิทธิมนุษยชนได้รับการคุ้มครอง) จะปรากฏเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนรายข้อตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนดังนี้

ตารางที่ 4.21 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2475 ถึงฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560

หัวข้อสิทธิมนุษยชน ตามปฏิญญาสากลว่า ด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช																				
	1. พ.ศ. 2475*	2. พ.ศ. 2475	3. พ.ศ. 2489	4. พ.ศ. 2490*	5. พ.ศ. 2492	6. พ.ศ. 2495	7. พ.ศ. 2502*	8. พ.ศ. 2511	9. พ.ศ. 2515*	10. พ.ศ. 2517	11. พ.ศ. 2519*	12. พ.ศ. 2520*	13. พ.ศ. 2521	14. พ.ศ. 2534*	15. พ.ศ. 2534	16. พ.ศ. 2540	17. พ.ศ. 2549*	18. พ.ศ. 2550	19. พ.ศ. 2557*	20. พ.ศ. 2560	
1. อิสระเสมอภาคศักดิ์ศรี		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. ไม่แบ่งแยก		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
3. มีชีวิต เสรีภาพ มั่นคง		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4. ไม่ตกเป็นทาส		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
5. ไม่ทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรี		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. เป็นบุคคล																✓		✓		✓	✓
7. เสมอตามกฎหมาย	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
8. เยี่ยงยาจากศาล					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
9. จับกุมเนรเทศ					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
10. กระบวนการยุติธรรม										✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
11(1) บริสุทธิ์ไว้ก่อน					✓			✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
11(2) ไม่ผิดย้อนหลัง			✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
12. สื่อสาร ส่วนตัว		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
13(1) ที่อยู่ ย้ายถิ่นฐาน					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
13(2) ออกและกลับปท.													✓		✓	✓		✓		✓	✓
14(1) ลี้ภัย																					
14(2) ลี้ภัยไม่ใช่กับ ความผิดที่แท้จริง																					
15(1) สัญชาติ					✓																✓
15(2) ไม่ถูกเพิกถอน					✓																✓
16(1) สมรสได้																					
16(2) สมรสยินยอม																					
16(3) คุ้มครองครอบครัว					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
17(1) ทรัพย์สิน		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓
17(2) เอาทรัพย์สินไปตาม อำเภอใจไม่ได้					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓	✓

หัวข้อสิทธิมนุษยชน ตามปฏิญญาสากลว่า ด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช																			
	1. พ.ศ. 2475*	2. พ.ศ. 2475	3. พ.ศ. 2489	4. พ.ศ. 2490*	5. พ.ศ. 2492	6. พ.ศ. 2495	7. พ.ศ. 2502*	8. พ.ศ. 2511	9. พ.ศ. 2515*	10. พ.ศ. 2517	11. พ.ศ. 2519*	12. พ.ศ. 2520*	13. พ.ศ. 2521	14. พ.ศ. 2534*	15. พ.ศ. 2534	16. พ.ศ. 2540	17. พ.ศ. 2549*	18. พ.ศ. 2550	19. พ.ศ. 2557*	20. พ.ศ. 2560
18. ศาสนา		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
19. แสดงออก ข่าวดสาร		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
20(1) ชุมชน		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
20(2) ไม่ถูกบังคับ					✓			✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
21(1) ร่วมปกครอง	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
21(2) บริการสาธารณะ					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
21(3) เลือกตั้ง	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
22. หลักประกัน สิทธิ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม								✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
23(1) มีงานทำ		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
23(2) งานเท่าเทียม										✓			✓		✓	✓		✓		✓
23(3) ค่าจ้างยุติธรรมและ การคุ้มครอง								✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
23(4) ร่วมสหภาพ										✓			✓		✓	✓		✓		✓
24. พักผ่อน								✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
25(1) ว่าง 4 สัปดาห์ สุข สวัสดิการ					✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
25(2) แม่และเด็ก					✓	✓										✓		✓		✓
26(1) การศึกษา		✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓		✓	✓		✓		✓
26(2) มุ่งพัฒนาเคารพ HR					✓											✓		✓		✓
26(3) ผู้ปกครองตัดสินใจ เบื้องต้น																		✓		✓
27(1) ร่วมวัฒนธรรม																✓		✓		✓
27(2) คุ้มครองประเพณี กรรม																		✓		
28. มีสิทธิในระเบียบทาง สังคม																✓	✓	✓		✓
รวม	3	15	16	16	29	24	0	28	0	31	1	0	32	0	32	37	5	39	5	40

หมายเหตุ * รัฐธรรมนูญฉบับปฏิวัติ/รัฐประหาร

จากตารางที่ 4.21 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญทั้ง 20 ฉบับ ซึ่งตาม UDHR ประกอบไปด้วยสิทธิมนุษยชน 28 ข้อ แบ่งเป็น 45 ข้อย่อย จากข้อมูลพบว่าตลอดพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทย ยังปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ไม่ครบทุกข้อ โดยสิทธิมนุษยชนในข้อ 14 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัยนั้นไม่มีปรากฏคุ้มครองในรัฐธรรมนูญเลยแม้แต่ฉบับเดียว รวมไปถึงสิทธิเกี่ยวกับมีคู่ครองอย่างสมัครใจตามข้อ 16(1) และ (2) แม้จะมีการกล่าวถึงสิทธิของบุคคลในครอบครัว หรือการคุ้มครองครอบครัว ในฐานะที่เป็นหน่วยทางสังคม ก็ไม่ได้ปรากฏชัดถึงการให้เสรีภาพแก่บุคคลในการเลือกคู่ครองของตนเองได้อย่างอิสระ

ส่วนสิทธิในการได้รับสัญชาติหรือมีสัญชาติของบุคคลนั้น ก็เป็นที่น่าสังเกตว่ามีการกล่าวถึงครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และไม่ปรากฏการคุ้มครองสิทธิในการมีสัญชาติของบุคคลอีกเลยจนกระทั่งมาปรากฏอีกครั้งในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560

สำหรับสิทธิในการได้รับการคุ้มครองผลประโยชน์จากประติษฐกรรม วรรณกรรม และศิลปกรรม ตามข้อ 27(2) ปรากฏอย่างชัดเจนเพียงครั้งเดียวในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 18 พ.ศ. 2550

กรณีของรัฐธรรมนูญฉบับแรก (พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475) มีการกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพ อันเป็นสิทธิมนุษยชน ไว้เพียง 3 เรื่อง คือ ความเสมอภาคของบุคคลตามกฎหมาย สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองและสิทธิในการเลือกตั้ง ตามข้อ 7 ข้อ 21(1) และ (3) ตามลำดับ เท่านั้น

สำหรับรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการรัฐประหารซึ่งมีทั้งสิ้น 8 ฉบับนั้นมีทั้งหมด 7 ฉบับที่แทบจะไม่มีมีการกล่าวถึงหลักประกันเรื่องสิทธิเสรีภาพ รวมไปถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอื่นๆ เลย มีเพียงรัฐธรรมนูญฉบับที่ 4 พ.ศ. 2490 อันเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่มีการรัฐประหาร ที่ถึงแม้จะเป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากการรัฐประหาร แต่ก็มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้จำนวนหนึ่งบ้าง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วก็ไม่ค่อยไปกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้า

ในขณะที่รัฐธรรมนูญภายใต้รัฐบาลปกติที่มีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางเป็นฉบับแรกอย่างชัดเจนคือรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 ซึ่งมีหลักสิทธิมนุษยชนปรากฏถึง 21 ข้อ รวม 29 ข้อย่อย มากกว่าฉบับก่อนหน้าคือฉบับที่ 3 ที่มีเพียง 15 ข้อรวม 16 ข้อย่อยเท่านั้น และเริ่มครอบคลุมถึง 26 ข้อ รวม 37 ข้อย่อย จาก 28 ข้อรวม 45 ข้อย่อยในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” และครอบคลุมกว้างขวาง

ที่สุดในปี 20 พ.ศ. 2560 จำนวน 27 ข้อ รวม 40 ข้อย่อย ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ส่วนฉบับที่ 18 พ.ศ. 2550 นั้นครอบคลุมทั้งสิ้น 26 ข้อ รวม 39 ข้อย่อย ซึ่งทั้งฉบับพ.ศ. 2540 พ.ศ. 2550 และพ.ศ. 2560 ล้วนเป็นฉบับที่ถือได้ว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างทั้งสิ้น

นอกจากนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อ 7 ความเสมอภาคตามกฎหมาย ข้อ 21 (1) การมีส่วนร่วมในการปกครองและข้อ 21 (3) สิทธิในการเลือกตั้ง สิทธิมนุษยชนทั้ง 3 ข้อนี้เป็นสิทธิที่ปรากฏเสมอมาในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ฉบับแรกจนถึงฉบับที่ 20 (ยกเว้นฉบับที่มาจาก والرัฐประหาร)

รัฐธรรมนูญฉบับที่ถูกนำมาเป็นต้นแบบของการบัญญัติคุ้มครองสิทธิของประชาชนที่สำคัญ ได้แก่ รัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495 ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 และฉบับที่ 10 พ.ศ. 2517 หยิบยกเนื้อหาในหลายมาตรามาใช้ ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 พ.ศ. 2517 เอง ก็เป็นต้นแบบเนื้อหาของรัฐธรรมนูญฉบับที่ 13 พ.ศ. 2521 และฉบับที่ 15 พ.ศ. 2534 จากนั้นมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในฉบับที่ 16 พ.ศ. 2540 ซึ่งมีเนื้อหาบางส่วนคล้ายคลึงเดิมบ้าง แต่ก็แตกต่างไปจากฉบับก่อนหน้าพอสมควร และฉบับที่ 16 นี้ก็มีเนื้อหาที่เป็นต้นแบบสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับที่ 18 พ.ศ. 2550 และฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560 ด้วย

2. ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนจากการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการ

นอกเหนือไปจากการปรากฏเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญแล้ว จำเป็นที่จะต้องสำรวจเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏขึ้นในทางปฏิบัติด้วย เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงจากการนำเนื้อหาของสิทธิมนุษยชนไปใช้ในกระบวนการยุติธรรมนั้นมีอยู่อย่างไร ซึ่งจะเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่จริงของหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย อีกทั้งในการค้นหาจิตวิญญาณประชาชน (Volkgeist) นั้นก็จำเป็นต้องศึกษาถึงแบบแผนพฤติกรรมที่ปรากฏ โดยข้อเท็จจริงอันเป็นที่ยุติในทางกฎหมายและบอกถึงผลลัพธ์อย่างชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิต่างๆ ให้กับประชาชน คือข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยของศาลนั่นเอง

จากผลการศึกษาคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญทั้งหมดตั้งแต่จัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2540 คำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุดที่สำคัญตั้งแต่จัดตั้งศาลปกครองในปี พ.ศ. 2544 และคำพิพากษาของศาลฎีกา (ศาลยุติธรรม) ที่น่าสนใจ ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ปรากฏเนื้อหาซึ่งเป็นสาระสำคัญตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดเนื้อหาแห่งสิทธิมนุษยชนในข้อ 1 ถึงข้อ 28 ดังนี้

2.1 ความมีอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ ปฏิบัติต่อกันตามหลักภราดรภาพ

มีปรากฏคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่กล่าวยืนยันถึงความเสมอภาคของบุคคลซึ่งบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ก็ปรากฏคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ปฏิเสธพฤติการณ์บางประการโดยวินิจฉัยว่าขัดต่อหลักความเสมอภาค ทั้งนี้เนื้อหาล้วนใหญ่ปรากฏในข้อ 2.7 การเสมอภาคตามกฎหมายโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ

ประเด็นเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีปรากฏในการพิจารณาคดีของศาลรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏการกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้อย่างชัดเจนในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2541 โดยเป็นคดีที่ผู้ร้องประสงค์จะยื่นฎีกาในคดีหนึ่ง ซึ่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 220 กำหนดห้ามมิให้คู่ความฎีกาในคดีที่ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์พิพากษายกฟ้อง ผู้ร้องจึงเห็นว่าความในมาตรา 220 ดังกล่าวเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ ละเมิดสิทธิของผู้ร้อง กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ศาลเห็นว่าแม้มาตรา 220 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้นจะกำหนดห้ามฎีกาไว้ แต่ก็ไม่ได้เป็นการจำกัดสิทธิไว้โดยเด็ดขาด ซึ่งคู่ความก็ยังคงสามารถฎีกาต่อไปได้ แต่ต้องดำเนินการให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่มาตรา 221 กำหนดไว้ ซึ่งในคดีนี้จะเห็นได้ว่าผู้ร้องกล่าวอ้างว่าการจำกัดสิทธิในการฎีกานั้นเป็นการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเป็นการกล่าวอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญโดยตรง และศาลก็ได้มีคำวินิจฉัยยืนยันว่าไม่เป็นการกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ซึ่งถือเป็นการยืนยันถึงหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพที่มีอยู่จริง

ทั้งนี้ประเด็นสิทธิในการยื่นฎีกานี้ ศาลก็ได้ยืนยันอีกครั้งว่า ข้อจำกัดต่างๆ นั้นไม่ถือว่าเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 58/2547 กรณีที่ศาลได้พิพากษาตัดสินให้รอการลงโทษจำเลยไปแล้ว กลับอนุญาตให้โจทก์ใช้สิทธิฎีกาได้อีกตามประมวลกฎหมายพิจารณาความอาญา มาตรา 211 ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยว่าการที่โจทก์และจำเลยมีสิทธิขอให้ผู้พิพากษาคนใดลงชื่อในคำพิพากษา หรือทำความเข้าใจในศาลชั้นต้น หรือศาลอุทธรณ์รับรองให้ฎีกาได้ ที่ต้องให้ศาลฎีกาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ก็เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ไม่ใช่เป็นเรื่องการใช้อำนาจขององค์กรโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

อีกกรณีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม คือ กรณีศาลใช้อำนาจในการพิจารณาลงโทษโดยอาศัยเหตุภูมิหลังของผู้กระทำความผิด ศาลรัฐธรรมนูญได้เคยวินิจฉัยไว้ว่าไม่ถือเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2566 กรณีประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 56 วรรคหนึ่ง กำหนดข้อจำกัดการใช้ดุลยพินิจของศาลในการรอกำหนด

โทษ หรือกำหนดโทษแต่รอการลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดที่เคยถูกจำคุกมาก่อน เพราะหากผู้กระทำความผิดนั้นเคยต้องตราบาปมาแล้วว่าเคยถูกจำคุกในเรือนจำหรือทัณฑสถานโดยมิใช่ความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ หรือเคยรับโทษจำคุกเกินกว่าหกเดือน การให้โอกาสผู้กระทำความผิดได้รับการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมโดยรอการกำหนดโทษ หรือกำหนดโทษแต่รอการลงโทษไว้ และใช้มาตรการคุมความประพฤติแทนย่อมไม่เกิดประโยชน์อันใดที่จะเสี่ยงการต้องตราบาปนั้นอีก ศาลจึงต้องให้น้ำหนักแก่การคุ้มครองบุคคลอื่นในสังคมที่มีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสงบเป็นสำคัญ อีกทั้งการใช้ดุลพินิจของศาลต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 56 โดยพิจารณาตามความเหมาะสมแก่สภาพความผิด พฤติการณ์แห่งคดี ประกอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวผู้กระทำความผิด ได้แก่ อายุ ประวัติความประพฤติ สถิติปัญหาการศึกษาอบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพและสิ่งแวดล้อมของผู้นั้น หรือสภาพความผิด หรือการรู้สึกความผิด และพยายามบรรเทาผลร้ายที่เกิดขึ้น หรือเหตุอันอันควรปราณี ซึ่งศาลอาจกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุมความประพฤติ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมเป็นรายกรณี เป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างสิทธิของผู้กระทำความผิด สิทธิของผู้เสียหาย และการคุ้มครองความปลอดภัยสาธารณะ และความสงบเรียบร้อยของประชาชน เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามหลักความได้สัดส่วน ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

แม้ศาลจะมีแนวโน้มว่าหากเป็นกรณีขั้นตอนตามกระบวนการยุติธรรมไม่ถึงเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่หากเกิดกรณีละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ขึ้นจริง ก็สามารถยกข้อต่อสู้เรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนขึ้นอ้างในศาลได้ อันเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองไว้ตามรัฐธรรมนูญ ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 1/2543 โดยได้อธิบายว่า การละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้นั้น ผู้ร้องสามารถยกบทบัญญัติดังกล่าวเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ เป็นการยืนยันรับรองโดยศาลรัฐธรรมนูญในสิทธิดังกล่าวนี้เช่นเดียวกับที่ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2543

อย่างไรก็ดี ก็ยังปรากฏแนววินิจฉัยที่ไม่ถือว่าเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในอีกหลายกรณี เช่น ปรากฏการจำกัดสิทธิของบุคคลในการรับเลือกตั้ง เพราะเหตุขาดคุณสมบัติหรือมีลักษณะต้องห้ามเพราะถูกพิพากษาให้จำคุก มีการร้องและกล่าวอ้างว่าเป็นบทบัญญัติที่ขัดต่อหลักการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2564 กรณีพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มาตรา 19 วรรคหนึ่ง (4) ประกอบมาตรา 15 วรรคสอง และพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 มาตรา 45 (4) เป็น

บทบัญญัติที่กำหนดเหตุแห่งการสิ้นสุดสมาชิกภาพของสมาชิกสภาเทศบาล โดยกำหนดการขาดคุณสมบัติหรือลักษณะต้องห้ามตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งที่กำหนดบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิสมัครรับเลือกตั้งหากบุคคลนั้นต้องคำพิพากษาให้จำคุกและถูกคุมขังโดยหมายศาลมาเป็นเหตุให้สมาชิกภาพของสมาชิกสภาเทศบาลสิ้นสุดลง เพื่อให้สมาชิกสภาเทศบาลมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามที่กฎหมายกำหนด โดยเฉพาะความซื่อสัตย์สุจริตปราศจากเหตุมัวหมอง ซึ่งศาลได้วินิจฉัยว่า การกำหนดเหตุต้องคำพิพากษาให้จำคุก ทำให้สิ้นสุดสมาชิกภาพ หรือไม่มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งดังกล่าวไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล ไม่เป็นการเพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิและเสรีภาพเกินสมควร ไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งก็มีกรณีศาลวินิจฉัยไว้ใกล้เคียงกันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2552 กรณีพระราชบัญญัติหนายความ พ.ศ. 2528 มาตรา 35(6) ที่กำหนดคุณสมบัติของผู้จดทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นหนายความว่า ผู้ซึ่งเคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในคดีที่คณะกรรมการสภาพหนายความเห็นว่าจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพ เป็นผู้ต้องห้ามหรือขาดคุณสมบัติในการจดทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นหนายความ ซึ่งศาลก็วินิจฉัยว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ เช่นกัน ซึ่งผลจากการพิจารณาคดีของศาลรัฐธรรมนูญในคดีนี้ทำให้คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.129/2554 ศาลวินิจฉัยว่าการที่ผู้ถูกฟ้องคดีไม่รับจดทะเบียนและไม่รับคำขอรับใบอนุญาตเป็นหนายความของผู้ฟ้องคดี จึงไม่ใช่การละเมิดสิทธิโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อีกด้วย

หรือในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2546 ซึ่งได้วินิจฉัยว่า การกำหนดเงื่อนไขและเงื่อนไขในการรับสิทธิตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2537 ก็ไม่ใช่การปฏิบัติที่ไม่สมควรกับความเป็นมนุษย์ของผู้ประกันตนตามความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” และมีใช้การละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้ประกันตนตามรัฐธรรมนูญ

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 27/2546 มีกรณีเกี่ยวข้องกับเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยศาลวินิจฉัยว่า การที่คณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินตามพระราชบัญญัติมาตรการในการปราบปรามผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. 2534 มาตรา 22 ใช้ดุลพินิจวินิจฉัยว่าทรัพย์สินที่ถูกตรวจสอบนั้นเกี่ยวเนื่องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดหรือไม่ มีเหตุอันควรเชื่อว่าจะมีการโอน ยักย้าย ซุกซ่อน ที่จะให้คณะกรรมการมีอำนาจสั่งยึดหรืออายัดทรัพย์สินรายนั้นไว้เป็นการชั่วคราว มิได้ให้คณะกรรมการใช้อำนาจตามอำเภอใจโดยไม่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็น

มนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ และการใช้อำนาจของศาลตามมาตรา 29 เป็นการใช้อำนาจเพื่อวินิจฉัยคดีเพื่อความยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายก็ย่อมจะคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของคู่กรณี ไม่ได้ทำหาคัดค้านความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของผู้ร้องเสียไปแต่อย่างใด และปรากฏแนววินิจฉัยอย่างเดียวกันในคำวินิจฉัยที่ 28/2546

แม้แนวโน้มของศาลรัฐธรรมนูญต่อการวินิจฉัยประเด็นด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีแนวโน้มที่จะมองว่าไม่เข้าข่ายการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ก็ยังปรากฏแนววินิจฉัยที่ยืนยันว่ามาตรการตามที่กฎหมายกำหนดไว้อาจจะละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2562 ได้กล่าวยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งกฎหมายที่ตราขึ้นในสถานการณ์ไม่ปกติจะนำมาใช้กับเหตุการณ์ยามสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปแล้วไม่ได้ โดยข้อเท็จจริงในคดีนี้เป็นกรณี ประกาศคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ฉบับที่ 25 เรื่อง การดำเนินการเกี่ยวกับการยุติธรรมทางอาญา พ.ศ. 2549 ซึ่งบัญญัติให้ผู้ซึ่งถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญามีหน้าที่ต้องพิมพ์ลายนิ้วมือ ลายมือ หรือลายเท้า หากฝ่าฝืนจะมีความผิดฐานกระทำความผิดเกี่ยวกับการยุติธรรมต้องระวางโทษซึ่งมีทั้งโทษจำคุกไม่เกินหกเดือนและโทษปรับ ประกาศดังกล่าวเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเพื่อต้องการให้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดกฎหมายอันส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ แต่ในยามบ้านเมืองปกติสุข การใช้ชีวิตของปัจเจกย่อมต่างไปจากสถานการณ์ดังกล่าว และเมื่อมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ซึ่งให้การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้ อีกทั้งการฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าวมิใช่การกระทำอันร้ายแรงหรือกระทบต่อความสงบสุขของบ้านเมืองถึงขนาดต้องระวางโทษจำคุกถึงหกเดือน และมีกฎหมายอื่นที่ให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมบังคับใช้ได้อยู่แล้ว คือประมวลกฎหมายอาญามาตรา 368 กรณีฝ่าฝืนคำสั่งของเจ้าพนักงานโดยไม่มีเหตุอันสมควร ซึ่งมีอัตราโทษจำคุกไม่เกินสิบวันหรือปรับไม่เกินห้าพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งเบากว่า และมีมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมอยู่แล้ว ประกาศดังกล่าวจึงเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในชีวิตเนื้อตัวร่างกายแห่งบุคคลไม่สมเหตุสมผล ไม่พอเหมาะพอควร ไม่ได้สัดส่วน ไม่สมดุลระหว่างประโยชน์สาธารณะกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ต้องสูญเสียไป ประกอบกับความจำเป็นในการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้เปลี่ยนไปจากเดิม จึงเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพเกินจำเป็นกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ขัดต่อหลักนิติธรรม จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งในคำวินิจฉัยนี้กล่าวอ้างทั้งสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในภาพรวม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมไปถึงสิทธิใน

ชีวิตเนื้อตัวร่างกายตามข้อ 2.3 ด้วย นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2565 ก็ได้ยืนยันถึงการมีบทบัญญัติกำหนดความผิดฐานไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 368 ซึ่งไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญไว้อยู่แล้ว ผลจากคำวินิจฉัยนี้ ศาลฎีกาจึงได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1854/2563 พิจารณาให้การกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิดในเวลาต่อมา

อีกประเด็นหนึ่งที่มีการยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่จะต้องได้รับการคุ้มครอง คือกรณีสิทธิในการยุติการตั้งครรภ์ของหญิง ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 กล่าวถึงสิทธิของหญิงในการยุติการตั้งครรภ์และสิทธิในการมีชีวิตรอดของทารกในครรภ์มารดา ซึ่งเป็นการพิเคราะห์ถึงศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของหญิงและสิทธิของทารกที่จะคลอดมาในอนาคตด้วย โดยในคดีนี้ปรากฏข้อเท็จจริงว่า ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 301 บัญญัติว่าด้วยความผิดฐานทำให้แท้งลูก ซึ่งเป็นเรื่องของการยุติการตั้งครรภ์ เป็นทั้งปัญหาสังคม ทางการแพทย์ ทางกฎหมายที่มีความละเอียดอ่อน และเป็นประเด็นเกี่ยวกับจริยธรรมและศีลธรรม ซึ่งเป็นความผิดทางอาญาและกำหนดแก่หญิงเพียงฝ่ายเดียวที่ทำให้ตนเองแท้งลูกหรือยอมให้ผู้อื่นทำให้ตนแท้งลูก เพื่อคุ้มครองชีวิตของทารกในครรภ์ โดยเห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของชีวิตมนุษย์ที่กำลังจะเกิดมา แต่ยังมีปัจจัยอื่นที่สำคัญและเป็นรากฐานของสังคมประกอบด้วย หากมุ่งคุ้มครองสิทธิของทารกในครรภ์แต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่พิจารณาการคุ้มครองสิทธิของผู้ตั้งครรภ์อันมีมาก่อนสิทธิของทารกในครรภ์ ก็เป็นสิ่งที่อาจส่งผลกระทบต่อหญิงไม่ได้รับความเป็นธรรมและถูกกลั่นแกล้งหรือจำกัดสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของหญิง ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่เป็นสิทธิพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่กระทำการใดต่อชีวิตและร่างกายของตนได้ตราบเท่าที่ไม่ไปรบกวนสิทธิของผู้อื่น รวมถึงยังกระทบต่อสิทธิในการกำหนดเจตจำนงของหญิงตั้งครรภ์ในการตัดสินใจว่าประสงค์ตั้งครรภ์ต่อไปหรือไม่ ดังนั้น การคุ้มครองสิทธิของทารกในครรภ์และสิทธิของหญิงให้เกิดความสมดุลกันอาจต้องนำช่วงระยะเวลาการตั้งครรภ์มาเป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณา การปฏิเสธสิทธิของหญิงโดยปราศจากการกำหนดเงื่อนไขหรือเงื่อนไขที่เหมาะสม จึงเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของหญิงเกินจำเป็น ไม่เป็นไปตามหลักแห่งความได้สัดส่วนและเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ศาลรัฐธรรมนูญยังเห็นว่า ประมวลกฎหมายในเรื่องดังกล่าวนี้บังคับใช้มาเป็นเวลากว่า 60 ปีแล้ว ก่อให้เกิดปัญหาการทำแท้งเถื่อน เกิดอันตรายต่อชีวิตร่างกายของหญิงจำนวนมาก เกิดปัญหาสังคมจากความไม่พร้อมของหญิงและเด็กที่เกิดมาอีกมากมาย ในขณะที่วิทยาการทางการแพทย์ได้พัฒนาขึ้นมาแล้ว สามารถให้บริการดูแลรักษารองรับการตัดสินใจในการยุติการตั้งครรภ์ได้อย่างปลอดภัย จึงควรมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายต่อไป ซึ่งเมื่อพิจารณาจากแนววินิจฉัยแล้วจะเห็นว่า

นอกเหนือจากการกล่าวถึงเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่หญิงจะต้องได้รับความคุ้มครองแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับสิทธิในชีวิตเนื้อตัวร่างกายตามข้อ 2.3 อีกด้วย

อย่างไรก็ดี การใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลก็ต้องใช้ตามหลักความเสมอภาค และปฏิบัติต่อการอย่างพินิจ หรือการตราภาพด้วย ดังคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 19/2564 สรุปใจความได้ว่า การใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยไม่รับฟังความเห็นของผู้อื่น ไม่ยอมรับความเห็นที่แตกต่างของบุคคลจนถึงกับล่วงละเมิดสิทธิส่วนตัวของบุคคลอื่นที่เห็นต่าง ด้วยการด่าทอ รบกววนพื้นที่ส่วนตัว ยุยงปลุกปั่นด้วยข้อเท็จจริงที่บิดเบือนจากความจริง เป็นการกระทำที่เป็นการอ้างสิทธิหรือเสรีภาพเพียงอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงหลักความเสมอภาค และภราดรภาพ ซึ่งเป็นการยืนยันว่าการใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ต้องคำนึงถึงความเสมอภาค และปฏิบัติต่อกันตามหลักภราดรภาพด้วย ซึ่งเป็นเพียงคำวินิจฉัยไม่กึ่งคำวินิจฉัยที่ปรากฏการกล่าวถึงหลักภราดรภาพ

สำหรับศาลปกครอง ก็ปรากฏว่ามีการพิพากษาในประเด็นเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้จำนวนหนึ่ง โดยกรณีที่ยืนยันชัดเจนถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนล้วนมีเสมอเหมือนกัน ปรากฏใน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.158/2550 ได้กล่าวถึงการสำเร็จการศึกษาปริญญาตรี เกียรตินิยม ก็ยังถือว่าบุคคลดังกล่าวมีความรู้หรือวุฒิในสาขาวิชาการที่สำเร็จมาเช่นเดียวกับบุคคลที่ไม่ได้รับเกียรตินิยม จึงถือว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีสาขาใดก็ย่อมมีศักดิ์และสิทธิเสมอกันไม่ว่าจะได้รับการปริญญาเกียรตินิยมหรือไม่ได้รับเกียรตินิยมก็ตาม ซึ่งคำพิพากษานี้เป็นการยืนยันถึงศักดิ์ศรีของบุคคลในการศึกษาที่เสมอเหมือนกัน หรือกรณีคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.576/2554 การปฏิบัติงานของข้าราชการไม่ว่าจะสังกัดส่วนราชการใด ย่อมต้องถือเป็นการรับราชการทั้งสิ้น เพียงแต่จะมีขอบเขตภาระหน้าที่ในการจัดทำบริการสาธารณะที่แตกต่างกันเท่านั้น สิทธิและสวัสดิการที่ได้รับจากทางราชการของข้าราชการไม่ว่าจะสังกัดส่วนราชการใด จึงควรมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ก็เป็นการรับรองในเรื่องความเสมอภาคแห่งสิทธิของบุคคลด้วย

เมื่อทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กันทุกคน บุคคลก็ย่อมควรได้รับการปฏิบัติต่อการโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย เรื่องนี้ถูกยืนยันในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.1113/2561 การตรวจร่างกายบุคคลภายนอกเพื่อเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจ ซึ่งผู้ฟ้องคดีซึ่งเป็นหญิงได้เข้าสอบและเข้าตรวจร่างกาย เพื่อตรวจสอบโรคผิวหนังและเนื้องอกทั่วร่างกายรวมถึงเนื้องอกที่เต้านม ศาลวินิจฉัยว่า การตรวจร่างกายต้องดำเนินการโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คณะกรรมการใช้วิธีการตรวจร่างกายโดยจัดชุดให้ผู้เข้ารับการตรวจร่างกายพร้อมกันหลายคน (5-10 คน) โดยแต่ละคนต้องถอดเสื้อออกจากตัวและถือไว้ในลักษณะพร้อมตรวจร่างกายเมื่อพบ

แพทย์ เป็นวิธีการเข้าตรวจร่างกายที่ยังไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้กับผู้เข้ารับการตรวจร่างกายที่เป็นเพศหญิง เพราะก่อให้เกิดภาพที่ไม่สมควรและอาจเป็นการล่วงละเมิดต่อสิทธิส่วนตัวเกินจำเป็น ขาดความระมัดระวัง และขาดมาตรการป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนแก่ผู้เข้ารับการตรวจร่างกาย การปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจร่างกายมีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิส่วนตัวของผู้ฟ้องคดีเกินจำเป็น เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้ยังปรากฏกรณีที่มีการปฏิบัติต่อบุคคลเหมือนเป็นสิ่งของซึ่งถือว่าเป็นการกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล ซึ่งศาลปกครองสูงสุดได้เคยพิจารณาประเด็นเรื่องของการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.231/2550 กรณีผู้ถูกฟ้องคดี (การรถไฟแห่งประเทศไทย) มีหน้าที่ในการจัดทำบริการสาธารณะ นอกจากจะต้องจัดให้มีขบวนรถไฟสำหรับขนส่งผู้โดยสาร สินค้า พัสดุภัณฑ์ และของอื่นๆ อย่างเพียงพอแก่ความต้องการของประชาชน วางระเบียบความปลอดภัยแล้ว ผู้ถูกฟ้องคดียังต้องดูแลรักษาส่วนต่างๆ ของตู้รถโดยสาร เช่น ที่นั่ง ประตูหน้าต่าง ให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ดีและสามารถอำนวยความสะดวกสบายในการเดินทางให้แก่ผู้โดยสารได้ตามสมควร ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า หน้าต่างรถโดยสารมิได้มีไว้เพียงเพื่อให้แสงสว่างจากภายนอกกรรถเข้าไปภายในรถได้เท่านั้น แต่ยังมีไว้เพื่อให้ผู้โดยสารสามารถมองเห็นสรรพสิ่งที่อยู่ภายนอกกรรถเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินในระหว่างที่อยู่ในรถ และระแวงระวังภัยอันตรายที่อาจจะมีจากภายนอกกรรถ รถโดยสารที่ไม่มีหน้าต่างจึงไม่อาจเรียกว่ารถโดยสาร แต่เป็นรถขนส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ และต้องถือว่าผู้ให้บริการรถโดยสารสาธารณะที่ไม่มีหน้าต่างปฏิบัติต่อผู้โดยสารเยี่ยงวัตถุ ซึ่งจากคำวินิจฉัยจะเห็นได้ว่า การให้บริการสาธารณะของการรถไฟจะต้องไม่ปฏิบัติต่อผู้โดยสารอย่างวัตถุสิ่งของ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อคุณค่าและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของผู้โดยสาร

ทั้งนี้ศาลปกครองสูงสุดได้วางหลักการเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกันไว้ ใน คำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ อ.479/2556 ได้ยืนยันถึงหลักความเสมอภาคของบุคคลตามรัฐธรรมนูญไว้ โดยกล่าวว่า “เมื่อรัฐธรรมนูญได้รับรองความเสมอภาคที่บุคคลย่อมได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียม การปฏิบัติแตกต่างกันต่อบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายเหมือนกัน ย่อมถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ” นอกจากนี้ ยังได้มีการวางหลักเพิ่มเติมด้วยการอ้างหลักความเสมอภาคต้องเป็นการกล่าวอ้างในการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายด้วย ตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.596/2558 ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญจะบัญญัติว่าบุคคลต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติ และย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย รวมถึง

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง แต่กรณีที่ผู้ฟ้องกล่าวอ้าง ไม่ปรากฏข้อเท็จจริงว่าบุคคลที่ผู้ฟ้องกล่าวถึงสมควรถูกสั่งพักราชการตั้งกรณีของผู้ฟ้องคดีหรือไม่ เนื่องจากการสั่งพักราชการต้องปรากฏข้อเท็จจริงว่าถูกฟ้องคดีอาญาในเรื่องเกี่ยวกับการทุจริตต่อหน้าที่ราชการ หรือเกี่ยวกับความประพฤติหรือพฤติกรรมอันไม่น่าวางใจ และหากให้ข้าราชการตำรวจผู้นั้นคงอยู่ในหน้าที่ราชการ อาจเกิดการเสียหายแก่ราชการด้วย ซึ่งผู้บังคับบัญชาที่มีอำนาจดุลพินิจที่จะพิจารณากรณีดังกล่าวแตกต่างกับกรณีของผู้ฟ้องคดีได้ อีกทั้งผู้ฟ้องคดีไม่อาจอ้างการไม่ปฏิบัติต่อกรณีอื่นในทางที่เป็นโทษว่าเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้ รวมถึงในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.160-197/2551 การจะอ้างหลักความเสมอภาคเพื่อเรียกร้องให้ปฏิบัติต่อตนอย่างเท่าเทียมนั้น กระทำได้เฉพาะเพื่อให้ปฏิบัติในสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ทำนองเดียวกับคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.245/2557 กรณียังไม่ดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดลักษณะเดียวกัน ไม่อาจนำมาอ้างเพื่อไม่ให้ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันได้ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.251/2551, อ.51/2553, อ.184/2557 ก็พิพากษาในทำนองเดียวกัน

ส่วนศาลฎีกานั้นปรากฏคำพิพากษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่มากนัก เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8187/2543 การที่เจ้าพนักงานตำรวจใช้สายลับนำเงินไปล่อซื้อเมทแอมเฟตามีนจากจำเลยซึ่งมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่ายอยู่แล้ว เป็นวิธีการแสวงหาพยานหลักฐานในการกระทำความผิดของจำเลยที่ได้กระทำอยู่แล้ว มิได้ล่อหรือชักจูงใจให้จำเลยกระทำความผิดอาญาที่จำเลยไม่ได้กระทำความผิดมาก่อน การกระทำของเจ้าพนักงานตำรวจดังกล่าวเป็นเพียงวิธีการเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย ไม่เป็นการกระทำที่ดูหมิ่นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลยและไม่เป็นการแสวงหาพยานหลักฐานโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7645/2546 การฟ้องขอให้คำวินิจฉัยของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญเป็นโมฆะ จะกระทำได้อต่อเมื่อมีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ให้กระทำเช่นนั้น เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มิได้บัญญัติให้อำนาจบุคคลใดฟ้องเช่นนั้นได้ โจทก์จะอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ อันเป็นบททั่วไปมาเป็นมูลฐานฟ้องขอให้คำวินิจฉัยของจำเลยทั้งสามเป็นโมฆะหาได้ไม่

ในภาพรวมแนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญปรากฏการยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์น้อยมาก ส่วนใหญ่มักวินิจฉัยว่าไม่เป็นการกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ก็มีกรกล่าวถึงหลักปฏิบัติต่อกันอย่างพี่น้อง หรือสภาพภาพ ในขณะที่ศาลปกครองกลับมีคำพิพากษาที่เป็นการยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมากกว่าซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นกรณีเกี่ยวกับการ

ดำเนินการทางปกครองที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ในขณะที่ศาลฎีกามีการกล่าวถึงหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์น้อยมาก

2.2 สิทธิและอิสรภาพโดยปราศจากการแบ่งแยก กรณีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญจะไม่ค่อยปรากฏเนื้อหาในส่วนนี้อย่างชัดเจนนัก เนื้อหาโดยส่วนใหญ่จะปรากฏเป็นเหตุผลประกอบในเรื่องของมูลเหตุที่จะต้องไม่มีการแบ่งแยกหรือไม่เลือกปฏิบัติ เช่น เพศ สถานภาพของบุคคล สภาพแห่งร่างกาย เป็นต้น ดังนั้นข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญโปรดดูหัวข้อ 2.7

อย่างไรก็ดี ปรากฏการกล่าวถึงหลักอิสรภาพของบุคคลในกรณีที่ผู้ต้องโทษจำคุกถูกคุมขังเกินกว่ากำหนด ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.143/2558 ผู้ฟ้องคดีต้องโทษจำคุกและได้รับพระราชทานอภัยโทษตามพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ. 2547 แต่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 และผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 พิจารณาคุณสมบัติของผู้ฟ้องคดีผิดพลาด เป็นเหตุให้ผู้ฟ้องคดีต้องถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำเกินกำหนด ต้องทุกข์ทรมาน ขาดอิสรภาพ ศาลพิจารณาว่าเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย อันเป็นการละเมิดต่อผู้ฟ้องคดีตามมาตรา 420 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และศาลได้พิจารณาให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 (กระทรวงการคลัง) ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้ฟ้องคดี ถือเป็นคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดเพียงไม่กี่คดีที่มีประเด็นเรื่องอิสรภาพของบุคคลอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6234/2564 ก็ได้ยืนยันถึงความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของบุคคลในการศึกษา ว่า เด็กไทยทุกคนต้องได้รับโอกาสในการศึกษาภาคบังคับอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน และยังมีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ยืนยันว่า หากเป็นการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมแล้วย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติแต่อย่างใด ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6165/2552 กรมบัญชีกลางได้มีหนังสือถึงเลขาธิการโจทก์แจ้งเหตุการณ์ที่แบบสัญญาแก้ไขเพิ่มเติมสัญญาข้าราชการไปศึกษาต่อภายในประเทศภาคปกติ ที่กำหนดให้ข้าราชการผู้ผิดสัญญาต้องจ่ายเบี้ยปรับอีกสองเท่าของเงินที่ต้องชดใช้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเหตุผลที่รัฐจำเป็นต้องกำหนดเบี้ยปรับไว้อย่างสมเหตุสมผลและภาครัฐก็ได้บังคับใช้ข้อกำหนดเบี้ยปรับเช่นนี้ในแบบสัญญาแก้ไขเพิ่มเติมสัญญาข้าราชการไปศึกษาต่อภายในประเทศภาคปกติกับข้าราชการทุกคนและทุกส่วนราชการอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน หากได้ปรากฏข้อเท็จจริงว่า มีการเลือกปฏิบัติต่อโจทก์ผิดแผกแตกต่างกับข้าราชการคนอื่น ๆ ที่ผิดสัญญากับทางราชการไม่ อีกทั้งจำเลยที่ 1 ก็ลาออกราชการด้วยความสมัครใจ โดยขณะยื่นใบลาออก จำเลยที่ 1 ก็ทราบและตระหนักถึงภาระที่จะต้องชดใช้ทุนและเบี้ยปรับตามสัญญาให้แก่โจทก์อยู่แล้วด้วย กรณีจึงไม่มีเหตุสมควรที่จะลดเบี้ยปรับให้แก่โจทก์

ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 337/2537 ก็ยังยืนยันด้วยกว่า เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจ่ายค่าทดแทนเพื่อบรรเทาความเสียหายแก่เจ้าของที่ดินที่ถูกเวนคืนตามความเหมาะสมและเป็นธรรม ทั้งต้องปฏิบัติต่อเจ้าของที่ดินทุกคนอย่างเสมอภาคกันด้วย ทั้งนี้ ยังมีคำวินิจฉัย คำพิพากษาที่ยืนยันถึงความเสมอภาค ไม่แบ่งแยก รวมถึงไม่เลือกปฏิบัติไว้ในสิทธิเฉพาะอย่างอีกหลายคดี ซึ่งจะได้กล่าวถึงในสิทธิประเภทอื่นๆ ต่อไป

ในภาพรวมพบว่าในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกามีการกล่าวถึงประเด็นการปราศจากการแบ่งแยกน้อยมาก อาจเนื่องด้วยมีความใกล้เคียงกับหลักการไม่เลือกปฏิบัติ และหลักความเสมอภาค ซึ่งมีความชัดเจนมากกว่า

2.3 สิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพและความมั่นคงแห่งมนุษย์ สิทธิในข้อนี้ได้ปรากฏเนื้อความแห่งสิทธิในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2545 ความว่า

“รัฐธรรมนูญ มาตรา 26 [ฉบับพ.ศ. 2540] เป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ มาตรา 27 เป็นบทบัญญัติที่รับรองให้ปรากฏซึ่งสิทธิและเสรีภาพ และยังทำให้สภาพบังคับของสิทธิเกิดผลขึ้นจริง โดยบัญญัติให้การใช้อำนาจรัฐในทุกระดับและทุกส่วนจะต้องผูกพัน ยึดถือปฏิบัติตามทั้งในการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมาย และการตีความกฎหมาย มาตรา 28 เป็นบทบัญญัติยืนยันรับรองในการที่บุคคลจะอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนตราบเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น...และเป็นบทบัญญัติประกันสิทธิของบุคคล...ที่เมื่อใดสิทธิ...ถูกละเมิด บุคคลนั้นจะใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในคดีในศาลได้”

ที่มา: คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2545

จากคำวินิจฉัยนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการยืนยันถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่จะต้องได้รับการคุ้มครอง รวมไปถึงยังยืนยันเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลเมื่อมีการละเมิดสิทธิของตนได้ แสดงให้เห็นถึงหลักประกันและความมั่นคงแห่งสิทธิของบุคคลที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครอง

ซึ่งหลังจากนั้น ก็ปรากฏคำวินิจฉัยที่ยืนยันถึงการคุ้มครองสิทธิในชีวิต เนื้อตัว ร่างกายของประชาชน ไว้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2562 ประกาศที่จำกัดสิทธิเสรีภาพและมีการกำหนดโทษแก่ประชาชน ซึ่งมีกฎหมายอื่นที่มีมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมอยู่แล้ว จึงเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในชีวิตเนื้อตัวร่างกายแห่งบุคคลไม่สมเหตุสมผล ไม่พอเหมาะพอควร ไม่ได้ สัดสวน ไม่สมดุลระหว่างประโยชน์สาธารณะกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ต้องสูญเสียไป เป็น ประกาศที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ในขณะที่สิทธิดังกล่าวนี้ก็ต้องพิจารณาคำนี้ถึงสิทธิประการอื่นหรือสิทธิ ของบุคคลอื่นประกอบกันด้วยตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 กล่าวถึงสิทธิของหญิงในการ ยุติการตั้งครรภ์และสิทธิในการมีชีวิตรอดของทารกในครรภ์มารดา ซึ่งเป็นการพิเคราะห์สิทธิในความ เป็นมนุษย์ของหญิงและสิทธิของทารกที่จะคลอดมาในอนาคตด้วย อย่างไรก็ตาม ในประเด็นนี้ก็ปรากฏ คำวินิจฉัยที่ยืนยันว่ารัฐก็สามารถจำกัดสิทธิดังกล่าวของบุคคลได้ ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 24/2565 กรณีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 71 กำหนดเหตุในการควบคุมหรือ คุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยโดยอาศัยเหตุอื่นนอกจากเพื่อป้องกันมิให้มีการหลบหนี แม้เป็นบทบัญญัติที่ จำกัดสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคลอยู่บ้าง แต่บทบัญญัตินี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ เป็นหลักประกันว่าจะต้องมีตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยมาในชั้นการพิจารณาของศาล การจำกัดสิทธิและ เสรีภาพดังกล่าวได้สัดส่วนระหว่างการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา กับประโยชน์ในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาให้เป็นไปโดยเรียบร้อย คุ้มครองผู้เสียหาย และเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ยังมีคำวินิจฉัยอื่นที่ยืนยันถึงการจำกัดสิทธิของบุคคลได้ เช่น ใน คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2565 กรณีการกำหนดความผิดอาญากรณีแต่งกายเลียนแบบภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในชีวิตร่างกายของบุคคลอยู่บ้าง แต่ก็เป็นไปอย่างสมเหตุสมผลเพื่อคุ้มครองความบริสุทธิ์ของศาสนา ได้สัดส่วนและมีความสมดุล ระหว่างประโยชน์ส่วนรวมเมื่อเปรียบเทียบกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ต้องสูญเสีย ซึ่งแสดง ให้เห็นจากคำวินิจฉัยนี้ว่า เสรีภาพของบุคคลอาจถูกจำกัดได้หากเป็นเรื่องที่ได้สัดส่วนและมีความ สมดุลกับประโยชน์ส่วนรวม

อีกกรณีหนึ่งที่ยืนยันว่ารัฐสามารถจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้หากเป็นไป ตามหลักความได้สัดส่วน ตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 17-19/2565 กรณีพระราชบัญญัติ หลักทรัพย์และการตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และ การตลาดหลักทรัพย์ (ฉบับที่ห้า) พ.ศ. 2559 โดยเป็นกฎหมายที่กำหนดความผิดเกี่ยวกับการกระทำ

อันไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับการซื้อขายหลักทรัพย์ในลักษณะของการกระทำที่ห้ามดำเนินการ เนื่องจากมีลักษณะเป็นการปั่นหุ้น มีบทบัญญัติที่เป็นบทสันนิษฐานให้ถือเอาพฤติกรรมการกระทำของบุคคลที่จะต้องรับผลของการกระทำของตนเอง มิใช่เป็นบทสันนิษฐานความผิดของบุคคลว่าเป็นผู้กระทำความผิดไว้ก่อนตั้งแต่เริ่มคดี ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีสิทธินำสืบหักล้างข้อสันนิษฐานดังกล่าว แม้จะมีการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอยู่บ้างแต่เมื่อชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ถูกจำกัดตามกฎหมายกับประโยชน์ส่วนรวมที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย ที่มุ่งป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดที่เกี่ยวกับหลักทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงเพื่อคุ้มครองตลาดทุนและประชาชนผู้ลงทุน เป็นไปตามหลักความได้สัดส่วนไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินควรแก่เหตุ ไม่ขัดต่อหลักกฎหมายที่มีโทษทางอาญาห้ามย้อนหลังแก่บุคคล ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ส่วนสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ก็ปรากฏการยืนยันถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.11/2558 การออกกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินการ ตามหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิต หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติพ.ศ. 2550 เป็นการออกกฎที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน การที่บุคคลแสดงเจตนาในการไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตาย หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย มีผลทำให้ผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรมต้องเคารพการตัดสินใจดังกล่าว สิทธิดังกล่าวมิใช่สิทธิที่จะเลือกไม่มีชีวิตอยู่แต่เป็นสิทธิในการเลือกที่จะปฏิเสธการรักษาพยาบาลเพื่อที่จะได้ตายโดยธรรมชาติ จึงไม่ได้เป็นการกระทำที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน อีกทั้งกฎกระทรวงฉบับดังกล่าวก็ได้กำหนดองค์ประกอบของการแสดงสิทธิไว้ จึงมิใช่การปล่อยให้ผู้ป่วยเสียชีวิตลงโดยงดเว้นไม่ให้การรักษา หรือการไต่ยาและเครื่องมืออุปกรณ์ทางการแพทย์บางอย่างเพื่อยืดชีวิต กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินการ ตามหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิต หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย จึงเป็นการชอบด้วยกฎหมาย

ศาลฎีกาเองก็มีการกล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคล รวมถึงการใช้สิทธิและเสรีภาพนั้นจะต้องไม่เป็นกระทบสิทธิของบุคคลอื่นที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และการใช้สิทธิและเสรีภาพนั้น ศาลฎีกาก็ได้เคยวินิจฉัยไว้ว่าจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมายด้วย ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7624/2562 บุคคลย่อมใช้สิทธิและเสรีภาพของตนที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญได้เท่าที่ไม่

ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และจำเลยทั้งสามยอมมีสิทธิเสรีภาพตามบทบัญญัติดังกล่าว แต่ต้องใช้สิทธิและเสรีภาพนั้นไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ขัดต่อกฎหมาย การที่จำเลยที่ 1 ฉีกบัตรออกเสียง และจำเลยทั้งสามก่อความวุ่นวายขึ้นในที่ออกเสียงซึ่งเป็นความผิดตามกฎหมาย จำเลยทั้งสามจะอ้างว่าเป็นการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญหาได้ไม่

ส่วนสิทธิในชีวิตของบุคคลได้ถูกยืนยันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4544/2531 การที่จำเลยใช้อาวุธปืนยิงไปทางกลุ่มคนร้ายซึ่งมีผู้ตายอยู่ด้วยเพียงนัดเดียวในระยะกระชั้นชิดเช่นนี้ การกระทำของจำเลยเป็นการป้องกันสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของตนให้พ้นภัยอันตรายอันเกิดจากการประทุษร้ายของผู้ตายกับพวกพอสมควรแก่เหตุ เป็นการป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมายจำเลยไม่มีความผิด คำพิพากษาในคดีนี้จำเลยสามารถอ้างการป้องกันเพื่อเป็นการป้องกันสิทธิในชีวิตของตนเองได้ และมีการอ้างเหตุป้องกันเพื่อเป็นการยืนยันถึงสิทธิชีวิตของบุคคลในอีกหลายคดีเช่น ฎีกาที่ 9276/2555, ที่ 330/2540, ที่ 226/2529, ที่ 1320/2525, ที่ 3248/2522, ที่ 1690/2513, ที่ 169/2504, ที่ 2074/2499, ที่ 219/2486 เป็นต้น

กรณีความมั่นคงแห่งมนุษย์ ปราบฎการกล่าวถึงการออกระเบียบซึ่งถือเป็นหลักประกันชีวิตที่มั่นคง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 18955/2555 เมื่อพิจารณาระเบียบว่าด้วยเงินฝากสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกโครงการ 1 พ.ศ.2539 (ส.ค.ส.1) ตามข้อบังคับสหกรณ์ออมทรัพย์ครู แล้วจะเห็นได้ว่าระเบียบดังกล่าวระบุวัตถุประสงค์ของโครงการไว้ชัดเจนว่าเพื่อจัดสวัสดิการแก่สมาชิกหรือครอบครัวสมาชิกในกรณีที่ถึงแก่กรรมหรือมีอายุครบหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไป เพื่อให้สมาชิกและครอบครัวมีหลักประกันชีวิตที่มั่นคงรวมทั้งเป็นหลักประกันในการชำระหนี้แก่สมาชิก ระเบียบดังกล่าวจึงเป็นระเบียบเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก

กรณีบำเหน็จบำนาญข้าราชการ ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักประกันความมั่นคงในชีวิตของบุคคล ปราบฎการยืนยันถึงสิทธินี้ของบุคคลในคำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ 1473/2563 การจัดตั้งกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันการจ่ายบำเหน็จบำนาญและให้ประโยชน์ตอบแทนการรับราชการแก่ข้าราชการเมื่อออกจากราชการ และเพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์และจัดสวัสดิการและสิทธิประโยชน์อื่นให้แก่ข้าราชการที่เป็นสมาชิกกองทุน เงินสมทบ เงินชดเชยเงินประเดิม ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

ในภาพรวม ศาลรัฐธรรมนูญปรากฏให้เห็นการวางแนวทางการวินิจฉัยเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล รวมไปถึงยังยืนยันเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ แต่ก็ยืนยันด้วยว่าสามารถถูกจำกัดสิทธิได้เช่นเดียวกัน ซึ่งศาลปกครองสูงสุดก็พิพากษาในประเด็นนี้ในลักษณะเดียวกันรวมถึงศาลฎีกาด้วย แต่ศาลฎีกาเองก็มีกรณีน่าสนใจเนื่องจากปรากฏการยืนยันถึงสิทธิในชีวิตผ่านหลักการ “ป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมาย” ที่มีคำพิพากษาศาลฎีกาจำนวนมากยืนยัน และปรากฏกรณีที่เกี่ยวข้องกับหลักประกันความมั่นคงของบุคคลด้วย

2.4 การไม่ตกเป็นทาสหรืออยู่ในสถานะจำยอม กรณีนี้มีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4602/2564 กรณีการกระทำความผิดฐานค้ามนุษย์ ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 ศาลได้กล่าวถึงสิทธิของบุคคลในการที่จะไม่ถูกนำลงเป็นทาส ไว้ว่าพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 มาตรา 6 (2) (เดิม) และมาตรา 9 วรรคหนึ่ง และวรรคสอง นั้น ต้องได้ความว่าผู้นั้นมีส่วนรู้เห็น ร่วมวางแผน ตัดสินใจร่วมกัน หรือแบ่งหน้าที่กันทำ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบจากการบังคับใช้แรงงานหรือบริการ หรือการเอาคนลงเป็นทาส หรือการอื่นใดที่คล้ายคลึงกันอันเป็นการขูดรีดบุคคล ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม กระทำไปเพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบจากการบังคับใช้แรงงานหรือบริการ เป็นความผิดฐานค้ามนุษย์ เช่นเดียวกับคำพิพากษาที่ 8824/2561, ที่ 15241/2557 ที่กำหนดให้การเอาคนลงเป็นทาส การบังคับใช้แรงงานหรือบริการ เป็นการ “แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ” ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551

นอกจากนี้ในศาลฎีกายังได้อธิบายข้อเท็จจริงอันมีลักษณะเป็นการขูดรีดแรงงานที่เข้าข่ายการค้ามนุษย์ไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4014/2563 “การอื่นใดที่คล้ายคลึงกันอันเป็นการขูดรีดบุคคล” ตาม พ.ร.บ.ป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 หมายถึงการกระทำอย่างอื่นที่มีลักษณะของการบีบบังคับเพื่อหาผลประโยชน์ในรูปแบบอื่นของการเอารัดเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรม ผู้เสียหายซึ่งเป็นเด็กและเป็นลูกจ้างต้องทำงานเฉลี่ยวันละ 15 ชั่วโมง ได้รับค่าจ้างเฉลี่ยแล้วไม่ถึง 200 บาทต่อวัน ซึ่งต่ำมาก โดยไม่มีวันหยุดปกติและไม่ได้ค่าล่วงเวลาและค่าจ้างพิเศษ มีเวลาพักครึ่งละไม่เกิน 15 ถึง 30 นาที และต้องทำงานเหมือนผู้ใหญ่ แสดงให้เห็นถึงเจตนาเอารัดเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรมและเป็นการขูดรีด โดยจำเลยที่ 1 ได้รับประโยชน์อันเป็นมูลค่าส่วนเกินจากการทำงานปกติของลูกจ้างอย่างมาก อาศัยเงื่อนไขว่าหากทำงานไม่ครบเวลาทำงานต่อวันจะไม่ได้รับค่าจ้างทำให้

ผู้เสียหายไม่มีทางเลือก อันเป็นการบีบบังคับเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรมเข้าองค์ประกอบของ เจตนาที่แสวงหาประโยชน์โดยวิธีการอื่นใดที่คล้ายคลึงกันอันเป็นการชู้ตริตบุคคล จำเลยที่ 1 จึงมีความผิดฐานกระทำการค้ำมนุษย์ รวมถึงกรณีของการบังคับใช้แรงงาน ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยไว้ใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7491/2562 การจับตัวผู้เสียหายไว้เมื่อหลบหนีและเอาตัวกลับมาทำงานที่ฟาร์ม ย่อมบ่งชี้ให้เห็นเจตนาของจำเลยที่ 1 และที่ 2 โดยชัดแจ้งที่ต้องการบังคับใช้แรงงานของผู้เสียหาย ดังกล่าว การกระทำของจำเลยที่ 1 และที่ 2 ในส่วนนี้จึงเป็นไปเพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ เป็น ความผิดฐานร่วมกันค้ำมนุษย์ตาม พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551

ทั้งนี้ศาลฎีกายืนยันถึงการเลิกทาสที่มีอยู่ในประเทศไทยไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 291/2483 ว่า วิธีที่บังคับให้เสียค่าเด็กให้แก่ผู้เลี้ยงและบิดามารดาของเด็กตามกฎหมายลักษณะ เบ็ดเสร็จบทที่ 109 มาตรา 11 นั้นได้ยกเลิกเสียสิ้นแล้วทุกสถานโดยการเลิกทาสเกษียณอายุ ดังนั้นจะ ตีค่าผู้น้อยและปันส่วนผู้เลี้ยงส่วนพ่อแม่ จึงไม่ควรใช้บังคับต่อไป และความในมาตรา 1586 แห่ง ประมวลแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติว่าบิดามารดา โดยกำเนิดหมดอำนาจปกครองนับแต่วันเวลาที่เด็ก เป็นบุตรบุญธรรม ประกอบกับจำเลยได้เลี้ยงดูโดยสุจริตและเด็กได้รับความสุขสบายสมัครใจจะอยู่กับ จำเลยเช่นนี้ โจทก์จึงไม่มีทางจะเรียกร้องให้จำเลยลงทุนเด็กคืนให้ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองไม่พบการกล่าวถึงสิทธิในข้อนี้ที่ ชัดเจน แต่กลับมีรายละเอียดกล่าวถึงในคำพิพากษาของศาลฎีกา และมีการยืนยันอย่างชัดเจนว่าการ นำบุคคลลงเป็นทาสนั้นถูกยกเลิกแล้ว

2.5 การไม่ถูกทรมาน หรือลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ กรณีนี้เคยปรากฏข้อเท็จจริงที่มีการร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาโดยยกเหตุผลถึงการ กระทำอันไม่เป็นธรรมในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2544 ซึ่งผู้ร้องขอให้พิจารณาว่ากรณีที่ เรือนจำกลางชลบุรีที่ตรวจที่ข้อเท็จจริงของจำเลยในคดีอาญาตลอดเวลา 24 ชั่วโมงในระหว่างถูกคุมขัง เป็นเวลาประมาณ 2 ปี 4 เดือน แต่ศาลเห็นว่าจำเลยได้ถูกส่งตัวกลับประเทศไปแล้วจึงไม่เป็น ประโยชน์ในการพิจารณาและยกคำร้องในที่สุด อย่างไรก็ตามในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2565 ก็ได้เคยกล่าวถึงการที่ผู้บริสุทธิ์ต้องถูกคุมขัง สูญเสียอิสรภาพเพราะกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาดก็ ถือเป็นการก่อให้เกิดความทุกข์ทรมาน เช่นกัน

นอกจากนี้ ปรากฏการกล่าวถึงการต่อต้านการทรมานในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 7/2566 กรณีพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้นุ้บุคคลสูญหาย

พ.ศ. 2565 ตราขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการถูกทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหายอันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้งคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประเทศไทย เพื่อให้สอดคล้องกับอนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี และอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการบังคับให้หายสาบสูญ การที่ฝ่ายบริหารใช้อำนาจตราพระราชกำหนดให้ขยายระยะเวลา การใช้บังคับบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวด้วยเหตุผลเพียงเรื่องความไม่พร้อมของเจ้าหน้าที่และงบประมาณ โดยไม่ปรากฏข้อเท็จจริงที่ชี้ให้เห็นว่าเป็นกรณีที่เกิดภาวะวิกฤต หรือมีภัยอันตราย ซึ่งกระทบต่อความปลอดภัยของประเทศหรือความปลอดภัยสาธารณะ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระราชกำหนดที่ฝ่ายบริหารตราขึ้นมีลักษณะในเชิงปฏิเสศที่จะให้การคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติซึ่งฝ่ายนิติบัญญัติตราขึ้น แต่กลับให้การคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐมากกว่าบุคคลที่พระราชบัญญัติดังกล่าวมุ่งหมายจะให้ความคุ้มครอง การที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบไม่ต้องดำเนินการตามบทบัญญัติดังกล่าวย่อมทำให้ประสิทธิภาพในการป้องกันการกระทำความผิด และการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจากการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ของรัฐตามพระราชบัญญัตินี้ถูกลดทอนไปอย่างมีนัยยะสำคัญ เป็นการกระทบต่อหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนส่งผลเสียต่อสวัสดิภาพและความปลอดภัยของประชาชนที่รัฐธรรมนูญให้การรับรองและคุ้มครอง การตราพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อขยายระยะเวลามีผลใช้บังคับพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว เป็นไปเพื่อประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานของรัฐเพียงฝ่ายเดียว พระราชกำหนดดังกล่าวไม่มีผลใช้บังคับ ซึ่งในคดีนี้ถึงแม้ศาลรัฐธรรมนูญจะไม่ได้มีการวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายขัดต่อหลักการต่อต้านการทรมานอย่างไร แต่เป็นคำวินิจฉัยที่ยืนยันถึงหลักการของกฎหมายที่มุ่งปราบปรามการทรมานที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ

ส่วนกรณีของศาลปกครองสูงสุดมีการกล่าวถึงการลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยกระบวนการตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ไม่ถือเป็นการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2556 โดยในคดีนี้ศาลปกครองชั้นต้นได้พิจารณาว่าการที่ผู้ฟ้องคดีในระหว่างที่ถูกคุมขัง ถูกใส่เครื่องพันธนาการประเภชโซ่ตรวนจอยู่ตลอดเวลาด้วยเหตุเพราะถูกพิพากษาลงโทษประหารชีวิต เพื่อป้องกันการหลบหนีไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ในการใช้เครื่องพันธนาการ ที่เจตนาให้ใช้เมื่อมีเหตุจำเป็นหรือเมื่อมีเหตุที่น่าเชื่อว่าผู้ต้องขังจะทำอันตรายต่อชีวิตหรือร่างกายของตนเองหรือผู้อื่นและไม่มีทางอื่นป้องกันได้ดีกว่า แม้ผู้ถูกฟ้องคดีจะถูกควบคุมตัวอยู่ในอำนาจของเรือนจำผู้ถูกฟ้องคดี แต่ก็ไม่มีสิทธิกระทำการใดๆ แก่เนื้อตัวร่างกาย ต้องคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน

และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย การถูกจำตรวนที่ข้อเท้าทั้งสองข้างด้วยเหล็กที่มีขนาดใหญ่และมีโซ่ล่ามไว้ตลอดเวลา ข้อเท้าเสียดสีกับตรวนซึ่งเป็นโลหะอยู่ตลอด จึงเป็นการละเมิดต่อเสรีภาพในร่างกายและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และมีลักษณะเป็นการทรมาน ขัดต่อปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง มาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษขององค์การสหประชาชาติ เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นละเมิดต่อผู้ฟ้องคดีตามมาตรา 420 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

แต่เมื่อคดีนี้เข้าสู่การพิจารณาของศาลปกครองสูงสุด ศาลได้พิจารณาพิพากษากลับเป็นยกฟ้องไม่ถึงว่าเป็นละเมิด โดยให้เหตุผลว่า การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งการลงโทษตามคำพิพากษาของศาลหรือตามกฎหมายบัญญัติ ไม่ถือว่าเป็นการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม การสั่งให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขังนั้นสามารถทำได้ตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 แก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎกระทรวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2541) โดยหลักการแล้ว ห้ามมิให้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขัง เว้นแต่จะมีเหตุตามที่กฎหมายกำหนด ข้อเท็จจริงผู้ฟ้องคดี (ผู้ต้องขัง) ถูกพิพากษาประหารชีวิต ซึ่งเป็นโทษอุกฉกรรจ์ มีพฤติกรรมการกระทำผิดวินัย มีเครื่องมือสื่อสารซึ่งผิดระเบียบถึง 2 ครั้ง และอาจหลบหนี แม้ประเทศไทยจะภาคินุสัญญาต่อต้านการทรมาน และการกระทำอื่นหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือย่ำยีศักดิ์ศรี แต่ก็ต้องเป็นไปกรอบแห่งกฎหมายและคำนึงถึงพฤติการณ์การกระทำความผิดของผู้ฟ้องคดีด้วย การดำเนินการของผู้ถูกฟ้องคดีเป็นการใช้เครื่องพันธนาการตามที่กฎหมายไว้ในกฎกระทรวงนั้นไม่เป็นละเมิดต่อผู้ฟ้องคดี ไม่ต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทน ซึ่งในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.283/2557, ที่ อ.420/2556, ที่ อ.692/2557, ที่ อ.442/2558 วินิจฉัยแนวทางเดียวกัน

สำหรับศาลฎีกาได้ปรากฏข้อเท็จจริงที่แสดงให้เห็นว่าเป็นการกระทำที่ถือว่าเป็นการเข้าข่ายการทรมาน โหดร้าย ย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีหลากหลายการกระทำ และได้ถูกยืนยันไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกา เช่น การข่มขืนกระทำชำเรา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4385/2562) ร่วมกันหน่วงเหนี่ยวกักขัง เอาตัวผู้อื่นไปโดยใช้กำลังประทุษร้ายเพื่อให้ได้มาซึ่งค่าไถ่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3844/2565, ที่ 4904/2548) ฆ่าผู้ตายผู้อื่นโดยไตร่ตรองไว้ก่อนด้วยการตีและยิงด้วยปืนซ้ำที่ศีรษะ ทำการเผาศพ ย้ายกระดูกศพผู้ตายไปฝังอีกสถานที่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 119/2555) มัดผู้อื่นด้วยโซ่ที่มีมือและเท้า กักขัง ถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะด้วยตนเองไม่ได้ ทำให้ไม่ได้ทานยาจน

อาการกำเริบ มีเลือดปนกับอุจจาระและปัสสาวะ ซึ่งเลวร้ายกว่าการปฏิบัติต่อนักโทษในเรือนจำ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3891/2548) ฆ่าโดยใช้ปืนยิงที่ศีรษะแล้วใช้มีดตัดคอ ข่าแหละศพออกเป็นชิ้น ทั้งซีกโครก และแม่น้ำ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6083/2546) ใช้มีดเขียดคอกลิ้งถึงกระดูก ศีรษะมีแผล ฉีกถึงกะโหลก แผลที่หน้าผาก (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1817/2546) ใช้ของแข็งตีศีรษะจนกะโหลก ศีรษะแตกกระจาย มีเนื้อสมองออกจากบาดแผล มีเศษดินโคลนและน้ำในหลอดลม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 576/577/2545) ใช้น้ำมันราดจุดไฟเผา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3305/2543, ที่ 449/2536) นำสารพิษให้เสพจนเจ็บป่วยเป็นระยะๆ จนร่างกายด้านทานไม่ไหว (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4050/2532) ทำร้ายผู้อื่นจนตายโดยใช้มือและเท้าหุคบ้างเป็นระยะ รวมประมาณ 8 ชั่วโมง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 688/2510 คดีนี้ศาลพิพากษาให้มีความผิดฐานฆ่าคนตายโดยไม่เจตนา โดยกระทำทารุณโหดร้าย)

ส่วนการกระทำอันไร้มนุษยธรรมก็มีปรากฏด้วยเช่นเดียวกัน ดังกรณีตัวอย่าง จำเลย เห็นว่าผู้ตายถูกกระสุนปืนของจำเลยจนได้รับบาดเจ็บแล้ว จำเลยก็ไม่ได้สนใจที่จะนำผู้ตายส่ง โรงพยาบาล จำเลยขับรถจักรยานยนต์ออกจากที่เกิดเหตุไปเลย นับว่าจำเลยไม่มีมนุษยธรรมและไม่มี ความสำนึกในการกระทำ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1597/2562, ทำนองเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 7143/2544, ที่ 2210/2544, ที่ 7488/2544, 2179/2533) ใช้ค้อนปอนด์ทุบ คว่าหน้ามัดมือมัด เท้าซึ่งพืดแล้วใช้เชือกไนลอนรัดคอจนตาย เป็นการกระทำอันโหดร้ายอำมหิตผิดมนุษย์ทั่วไป (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8158/2544) จำเลยกระทำความผิดอย่างอุกอาจโดยยิงเจ้าพนักงานตำรวจ ขณะเข้าจับกุมจำเลยในย่านชุมชนทั้งยังยิงผู้บริสุทธิ์ตายอีก 2 คน เป็นการโหดเหี้ยมอำมหิตผิดมนุษย์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5806/2534) เพื่อชิงทรัพย์แล้ว ยังใช้ค้อนทุบตีเด็กชายอายุเพียง 2 ขวบ ซึ่งไร้เดียงสาไม่อาจกระทำการเป็นปฏิปักษ์เนื่องในการกระทำความผิดของจำเลยแต่อย่างใด จนตาย ไปด้วยแสดงให้เห็นจิตใจอันเหี้ยมโหดหินชาตผิดมนุษย์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2707/2527)

ทั้งนี้มีข้อสังเกตเกี่ยวกับคดีข่มขืนกระทำชำเรา ซึ่งเป็นทั้งการกระทำอันโหดร้าย ป่าเถื่อน ไร้มนุษยธรรม ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8688/2543 การผลัดเปลี่ยนข่มขืนหลายครั้ง อย่างอุกอาจมิได้ยำเกรงต่อกฎหมายบ้านเมือง และแสดงให้เห็นถึงสภาพจิตใจที่โหดเหี้ยมทารุณ ผิดวิสัยมนุษย์อันพึงมีทั้ง ๆ ที่ได้รับการศึกษาสูงพอสมควร เป็นภาพสะท้อนอย่างดีให้เห็นถึงสังคม ที่ย่อหย่อนในการอบรมทางด้านศีลธรรม จึงทำให้มีจิตใจแข็งกระด้างไร้มนุษยธรรมเช่นนี้ ประการ สำคัญผลจากการกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างมลทินและตราบาปให้แก่ลูกผู้หญิงที่บริสุทธิ์ถึงสองคน ไปตราบชั่วชีวิต โดยหากปล่อยให้สังคมมีการกระทำที่ป่าเถื่อนและล่วงละเมิดต่อกฎหมายบ้านเมือง

อยู่ดังนี้ตลอดไปกฎหมายก็จะไร้ความศักดิ์สิทธิ์ ความสงบสุขในสังคมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ศาลล่างทั้งสองพิพากษาโดยไม่ลดโทษนับว่าใช้ดุลพินิจในการลงโทษเหมาะสมตามพฤติการณ์แห่งรูปคดีแล้ว

ในภาพรวมสิทธิในข้อนี้ของบุคคล เป็นสิทธิที่ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกาได้กล่าวถึง แต่ศาลฎีกาจะค่อนข้างเห็นภาพชัดเจนในเรื่องการคุ้มครองบุคคลจากการถูกกระทำทารุณ โหดร้ายป่าเถื่อน และมีกรณีตัวอย่างที่บ่งบอกว่าศาลจะพิพากษาว่าเป็นความผิดอาญา และผู้กระทำต้องได้รับโทษ

2.6 การได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย ในกรณีนี้มีปรากฏการณ์ยืนยันถึงหลักการดังกล่าวในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5661/2559 (ที่ประชุมใหญ่) โดยเป็นปัญหาเกี่ยวกับกรณีเด็กไม่อาจให้ความยินยอม ตามความในมาตรา 1548 วรรคสาม ที่บัญญัติว่า "ในกรณีที่เด็กหรือมารดาเด็ก...ไม่อาจให้ความยินยอมได้..." คำว่า "ไม่อาจให้ความยินยอม" ย่อมหมายถึง กรณีที่เด็กไม่อยู่ในภาวะที่จะให้ความยินยอมได้ เช่น เด็กยังไร้เดียงสา หรือเป็นคนวิกลจริต เป็นต้น หาใช่เป็นกรณีที่เด็กสิ้นสภาพบุคคลแล้วไม่ คำพิพากษาศาลฎีกานี้จึงเป็นการยืนยันให้เห็นว่า แม้บุคคลนั้นจะยังเป็นผู้เยาว์ หรือวิกลจริต ก็ยังคงถือว่ามีสภาพบุคคล และย่อมเป็นบุคคลตามกฎหมาย

นอกจากนี้ ยังมีคดีที่ปรากฏข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพบุคคลของคนต่างด้าว ซึ่งมีคำพิพากษาศาลฎีกายืนยันถึงการพิพาทเกี่ยวกับสัญชาติของคนต่างด้าว ก็ถือว่าเป็นคดีที่เกี่ยวข้องด้วยสิทธิแห่งสภาพบุคคลด้วย ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1463/2496 (ที่ประชุมใหญ่) คดีที่โจทก์ฟ้องศาลขอให้ศาลสั่งแสดงว่าโจทก์มีสัญชาติไทยตามกฎหมาย และกระทรวงมหาดไทยผู้เป็นจำเลยคัดค้านนั้น เป็นคดีที่พิพาทกันว่าโจทก์เป็นบุคคลที่มีสัญชาติไทยหรือเป็นคนต่างด้าว จึงเป็นคดีที่เกี่ยวข้องด้วยสิทธิแห่งสภาพบุคคล รวมถึงในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 95/2483 ก็ยืนยันว่า คดีร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ เพราะเหตุป่วยเป็นอัมพาตไม่สามารถลุกนั่งด้วยตนเองได้ เป็นคดีที่เกี่ยวข้องด้วยสิทธิแห่งสภาพบุคคล ซึ่งทั้งสองคดีเป็นการยืนยันว่าไม่ว่าจะมีสัญชาติหรือไม่ หรือมีสภาพร่างกายและจิตใจอย่างไร ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยสภาพแห่งบุคคล ย่อมถือว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย

อย่างไรก็ดี ตามกฎหมายของประเทศไทย สภาพบุคคลนั้นย่อมเริ่มเมื่อคลอดและอยู่รอดเป็นทารกเท่านั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 15 และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1053/2480 ก็ยืนยันไว้ทำนองเดียวกัน

สิทธิในข้อนี้เป็นอีกสิทธิหนึ่งที่ไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครองสูงสุด และมีปรากฏเพียงเล็กน้อยในศาลฎีกา แต่ก็เป็นการยืนยันอย่างชัดเจนถึงสิทธิของบุคคลที่จะต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายเสมอ

2.7 การเสมอภาคตามกฎหมายโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ การเลือกปฏิบัติถือเป็นเรื่องที่มีการกล่าวถึงบ่อยครั้งในการพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ โดยมีการกล่าวถึง “การเลือกปฏิบัติ” ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยที่ 5/2542 ซึ่งผู้ร้องขอให้วินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติดอกเบี้ยเงินให้กู้ยืมของสถาบันการเงิน พ.ศ. 2523 ที่กำหนดให้สถาบันการเงินสามารถเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี และไม่อยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 654 ซึ่งห้ามคิดดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี นั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ เป็นการเลือกปฏิบัติให้สถาบันการเงินสามารถเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราได้ โดยศาลได้วินิจฉัยว่า สถาบันการเงินนั้นได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายภายใต้การควบคุมดูแลของกระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งมีใช้การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ และได้มีคำวินิจฉัยในทำนองเดียวกันในคำวินิจฉัยที่ 10/2542, ที่ 42-43/2542, ที่ 13/2545, ที่ 45/2545, ที่ 46/2545, ที่ 47/2545, ที่ 22/2546

กรณีเกี่ยวกับเรื่องการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งสถานะของบุคคลในหน้าที่ราชการ มีปรากฏในคำวินิจฉัยที่ 1/2554 กรณีร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ...) พ.ศ. ... มาตรา 64 ซึ่งให้ยกเลิกความในมาตรา 111 และกำหนดให้ใช้ข้อความใหม่ โดยกำหนดให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. จัดทำบัญชีอัตราเงินเดือนและเงินประจำตำแหน่งของข้าราชการสำนักงาน ป.ป.ช. แยกออกจากข้าราชการประเภทอื่นซึ่งให้ใช้ตามระเบียบข้าราชการพลเรือน ซึ่งเป็นการแตกต่างกัน เมื่อไม่ปรากฏว่าข้าราชการในสาขากระบวนการยุติธรรมตามร่างพระราชบัญญัตินี้ต่างจากข้าราชการฝ่ายอื่น จึงทำให้เกิดการปฏิบัติที่แตกต่างกันในสาระสำคัญ เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องสถานะของบุคคลที่เป็นข้าราชการฝ่ายอื่น จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ โดยประเด็นใกล้เคียงกันนี้ได้ถูกยืนยันอีกครั้งในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2562 กรณีพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2500 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2543 เป็นบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเพื่อให้พนักงานส่วนตำบลมีความเสมอภาคในการรับบำเหน็จบำนาญเช่นเดียวกับข้าราชการส่วนท้องถิ่นอื่นซึ่งเป็นการเพิ่มสิทธิให้พนักงานส่วนตำบลทุกคน ซึ่งสอดคล้องกับหลักนิติธรรม เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่มุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความ

เสมอภาคตามกฎหมาย จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะเห็นได้ว่าหากเป็นกรณีบุคคลที่ไม่มีมูลเหตุสำคัญให้ต้องปฏิบัติแตกต่างกัน ก็ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

กรณีบุคคลซึ่งมีสถานภาพแตกต่างกันทางกฎหมายและอยู่ภายใต้บังคับกฎหมายที่แตกต่างกันและได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติก็มีปรากฏคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 34-53/2543 กรณีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกำหนดให้ศาลเป็นผู้กำหนดสิทธิเรียกร้องเป็นเงินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาซึ่งไม่ใช่ชำระราชการหรือลูกจ้างของรัฐที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดีแตกต่างจากกรณีลูกหนี้ที่เป็นข้าราชการ ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ซึ่งได้มีคำวินิจฉัยออกมาในทำนองเดียวกันในคำวินิจฉัยที่ 37-39/2544 กรณีเจ้าหน้าที่ต่างกลุ่มกันได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายต่างกัน แต่เจ้าหน้าที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันต่างได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน แสดงให้เห็นถึงบุคคลที่มีเหตุเฉพาะต่างกันจึงได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 34/2554 กรณีพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 86 กำหนดให้ผู้อำนวยการ ครู และบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนเอกชนไม่อยู่ภายใต้บังคับกฎหมายคุ้มครองแรงงาน กฎหมายแรงงานสัมพันธ์ กฎหมายประกันสังคม และกฎหมายเงินทดแทน ถือว่าสอดคล้องกับเหตุผลและความจำเป็นเพราะเป็นวิชาชีพที่มีลักษณะเฉพาะกระทบต่อการศึกษาของชาติอันถือว่าเป็นประโยชน์สำคัญต่อส่วนรวม บุคคลดังกล่าวไม่อาจนัดหยุดงานเพื่อเจรจาต่อรองกับนายจ้างตามกฎหมายแรงงานสัมพันธ์เพราะจะกระทบต่อประโยชน์ส่วนรวม การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจึงเป็นไปเพียงเท่าที่จำเป็นและพอสมควรเท่านั้น ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2556 กรณีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 มาตรา 92 วรรคสอง ที่กำหนดให้กระบวนการพิจารณาความผิดวินัยไว้เป็นพิเศษสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลยุติธรรม ตุลาการศาลปกครอง และพนักงานอัยการ ที่ต้องส่งรายงานและเอกสารพร้อมทั้งความเห็นไปยังประธานคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ประธานคณะกรรมการตุลาการศาลปกครอง หรือประธานคณะกรรมการอัยการ ซึ่งแตกต่างจากข้าราชการประเภทอื่น ศาลเห็นว่ามีความจำเป็นเพราะเพื่อเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการไว้ ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงเรื่องความเสมอภาคในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2542 กรณีมีคำร้องให้วินิจฉัยว่า มาตรา 39 วรรคสอง ของพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พ.ศ. ... ที่กำหนดให้กิจการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาไม่อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายแรงงานต่างๆ อันเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญในเรื่องบุคคล

ย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน อีกทั้งยังถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลด้วยเหตุแห่งสถานะของบุคคล โดยศาลวินิจฉัยว่า เนื่องจากสำนักงานตรวจเงินแผ่นดินของรัฐสภาพมีลักษณะพิเศษในฐานะที่เป็นหน่วยงานของรัฐตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ มิใช่ส่วนราชการ มิใช่รัฐวิสาหกิจ และมีได้เป็นหน่วยงานเอกชน การปฏิบัติต่อกิจการของสำนักงานฯ ในลักษณะที่แตกต่างไปจากที่บัญญัติไว้ในกฎหมายแรงงานจึงเป็นเรื่องสมเหตุสมผล ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม อีกทั้งยังอธิบายเพิ่มเติมว่า หลักคุ้มครองความเสมอภาคทางกฎหมายนั้นเป็นการห้ามมิให้มีการปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างบุคคลที่มีสถานะเดียวกันโดยไม่มีเหตุอันควร แต่หากมีสถานะหรือลักษณะพิเศษ การปฏิบัติที่แตกต่างกันย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตที่น่าสนใจในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 ที่ผู้ร้องกล่าวว่า พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เนื่องจากผู้ร้องเห็นว่า มาตราดังกล่าวกำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้าม โดยกำหนดว่าจะต้องไม่เป็นคนไร้ความสามารถ คนเสมือนไร้ความสามารถ คนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือมีกายหรือจิตใจไม่เหมาะสมที่จะเป็นข้าราชการตุลาการ ซึ่งผู้ร้องได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคโปลิโอ และคณะกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติเห็นว่า เป็นผู้มีร่างกายไม่เหมาะสม ผู้ร้องเห็นว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และร้องว่าพระราชบัญญัติดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยขัดต่อหลักการว่าบุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกันไม่ว่าชายหรือหญิง จะเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องสภาพทางกายหรือสุขภาพไม่ได้ ซึ่งในกรณีนี้ศาลรัฐธรรมนูญเห็นว่าการที่หน่วยงานใดจะรับบุคคลเข้าทำหน้าที่ในตำแหน่งใดย่อมพิจารณาถึงความรู้ความสามารถและความเหมาะสมในการปฏิบัติหน้าที่ และเห็นว่าตำแหน่งที่ผู้ร้องสอบได้นั้นต้องออกไปปฏิบัติหน้าที่นอกสำนักงานหรือศาล ทำให้ตำแหน่งงานของผู้ร้องมีมาตรการที่แตกต่างและเข้มงวดกว่าการคัดเลือกบุคคลไปดำรงตำแหน่งอื่น การจำกัดสิทธิดังกล่าวเป็นไปโดยกฎหมายซึ่งเป็นไปโดยเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และไม่ได้มุ่งหมายบังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้นบทบัญญัติของพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นลักษณะตามข้อยกเว้นของรัฐธรรมนูญ ไม่กระทบกระเทือนถึงสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพ มีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไปจึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม โดยตุลาการเสียงข้างมาก 8 คน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญในกรณีนี้พบว่า มีตุลาการศาลรัฐธรรมนูญเสียงข้างน้อย 3 คนที่เห็นว่าเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมเพราะแห่งสภาพร่างกายหรือสุขภาพของบุคคล จึงน่าสนใจว่ากรณีนี้ยังคงมีความเห็นที่แตกต่างกันของคณะตุลาการศาล

รัฐธรรมนูญถึงเรื่องการกำหนดคุณสมบัติของบุคคลว่าต้องไม่มีร่างกายที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งในกรณีนี้ถือเป็นการเลือกปฏิบัติหรือไม่ กรณีปัญหาอย่างเดียวกันนี้ก็ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 44/2545 กรณีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายอัยการ พ.ศ. 2521 ซึ่งกำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของบุคคลไว้ในทำนองเดียวกันและศาลรัฐธรรมนูญก็วินิจฉัยว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมด้วยมติเสียงข้างมาก 12 คน ต่อ 3 คน

ต่อมาในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยประเด็นการเลือกปฏิบัติเพราะแห่งสภาพร่างกายนี้อีกครั้ง กรณีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) ซึ่งเป็นมาตราเดียวกันกับที่ได้เคยวินิจฉัยไว้ในปี 2545 ด้วย โดยในครั้งนั้นศาลได้กล่าวถึงความตกลงระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีพันธกรณี โดยกล่าวว่า

“ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of persons with disabilities: CRPD) ของสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2551 ซึ่งมีผลบังคับให้ประเทศไทยต้องปฏิบัติตามพันธกรณีที่ระบุไว้ในอนุสัญญาดังกล่าวตั้งแต่วันที่ 28 สิงหาคม 2551 เป็นต้นมา และทำให้หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ตามพันธกรณีข้อ 27 (เอ) ที่กำหนดว่าห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความพิการในทุกด้านที่เกี่ยวกับการจ้างงาน รวมถึงเงื่อนไขในการคัดเลือกบุคคล การว่าจ้างและการจ้างงาน การจ้างงานอย่างต่อเนื่อง ความก้าวหน้าในอาชีพการงาน และสภาพการทำงานที่ถูกสุขอนามัยและปลอดภัย และ (จี) ที่กำหนดให้ว่าจ้างคนพิการเข้าทำงานในหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น การที่หน่วยงานของรัฐจะกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับบุคคลเข้าทำงานเข้าทำหน้าที่ในตำแหน่งใด ย่อมต้องคำนึงถึงพันธกรณีตามอนุสัญญาดังกล่าวด้วย...เพื่อประกันว่าคนพิการได้อุปโภคและใช้สิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานทั้งปวงที่เท่าเทียมกับบุคคลอื่น”

ที่มา: คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555

จะเห็นได้ว่าการยกอ้างความตกลงระหว่างประเทศเข้ามาใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยประกอบกับกรณีนี้ โดยข้อเท็จจริงพบว่าพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) ที่ว่า ผู้สมัครเข้ารับการคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการ

และแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาต้องมีคุณสมบัติ และไม่มีลักษณะต้องห้าม “...มีกายหรือจิตใจไม่เหมาะสมที่จะเป็นข้าราชการตุลาการ...” นั้น คำว่า “กายหรือจิตใจไม่เหมาะสม” อยู่ในกรอบความหมายของคำว่า “คนพิการ” ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ซึ่งสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการของสหประชาชาติ เป็นการกำหนดลักษณะทางกายและจิตใจที่กว้างขวางไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน นำไปสู่การใช้ดุลพินิจที่ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้ในที่สุด กฎหมายที่จะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลต้องมีขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อให้ประชาชนทราบได้ว่าจำกัดสิทธิในเรื่องใดบ้าง และต้องสอดคล้องกับหลักความได้สัดส่วนพอเหมาะพอควรแก่กรณี คำนึงถึงประโยชน์สาธารณะหรือประโยชน์ของสังคมโดยรวมมากกว่าประโยชน์ขององค์กร กรณีดังกล่าวจึงเป็นการตัดสิทธิของคนพิการตั้งแต่ต้น ไม่เปิดโอกาสให้คนพิการสามารถสอบคัดเลือกได้อย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป จึงขัดต่อรัฐธรรมนูญ

กรณีปรากฏเกี่ยวกับคุณสมบัติของบุคคลในการรับสมัครหรือดำรงตำแหน่งก็มีประเด็นเกิดขึ้นในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 45/2546 ซึ่งเป็นกรณีพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล พ.ศ. 2482 มาตรา 20(1) กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลว่า “(1) มีสัญชาติไทยโดยการเกิด แต่บุคคลผู้มีสัญชาติไทยซึ่งบิดาเป็นคนต่างด้าวต้องมีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกด้วย” โดยในส่วนคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีสัญชาติไทยแต่บิดาเป็นคนต่างด้าวต้องมีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกด้วยนั้น เป็นการกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องมีคุณสมบัติทางการศึกษาแตกต่างกันตามเชื้อชาติของบุคคล ทั้งที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งดังกล่าวไม่มีสถานะของบุคคลแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามทำให้เกิดความไม่เสมอภาคกันในกฎหมาย จึงเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ

ประเด็นการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งเชื้อชาติซึ่งเป็นประเด็นใกล้เคียงกัน ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2553 กรณีพระราชบัญญัติจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 มาตรา 8(1) ประกอบมาตรา 48 ที่กำหนดคุณสมบัติของกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติไว้ว่าต้อง “มีสัญชาติไทยโดยการเกิด” นั้น เป็นบทบัญญัติที่มีขึ้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัตินี้และเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่มุ่งหมายจะให้ประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติและประชาชนทั้งในระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่นๆ การจำกัดคุณสมบัติของคนที่จะเป็นกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติไว้เช่นนั้น

เป็นข้อจำกัดที่มีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป มิได้เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลแต่อย่างใด โดยจะเห็นได้ว่าศาลมักจะยกเอาผลประโยชน์อันสำคัญของประเทศชาติและประชาชนขึ้นมาเป็นข้อยกเว้นเพื่อจำกัดสิทธิของประชาชนเสมอ

นอกจากนี้ประเด็นความเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติเพราะเพศ มีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2545 กรณีอนุญาตให้ภริยาที่มีเงินได้ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(1) มีสิทธิแยกยื่นรายการและเสียภาษี โดยไม่รวมเป็นเงินได้ของสามี โดยไม่กำหนดให้สิทธิในการทำงานเดียวกันแก่สามี และเป็นวิธีการที่แตกต่างกันระหว่างบุคคลที่สมรสแล้ว กับคนโสด ซึ่งศาลวินิจฉัยว่า สถานภาพการสมรสของบุคคลก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่แตกต่างจากบุคคลที่โสด และมีทรัพย์สินร่วมกันระหว่างสามีภรรยา จึงมีเงื่อนไขที่แตกต่างกัน การกำหนดวิธีการยื่นแบบรายการและการเสียภาษีที่ต่างกันจึงไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม อีกทั้งการให้ภรรยาสามารถแยกยื่นแบบรายการและเสียภาษีได้ย่อมเป็นประโยชน์แก่คู่สมรส ส่วนการไม่ให้สิทธิแก่สามีในการทำงานเดียวกันก็อาจจะกระทบสิทธิของสามีบางก็ตาม แต่ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีของรัฐ และไม่กระทบต่อสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพทั้งส่วนบุคคล ครอบครัว และทรัพย์สิน

ต่อมาในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 17/2555 ได้วินิจฉัยในทางที่เป็นการส่งเสริมความเสมอภาคและเท่าเทียมมากกว่าคำวินิจฉัยในปี 2545 ซึ่งเคยวินิจฉัยให้ภรรยาที่มีเงินได้ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(1) สามารถแยกยื่นรายการและเสียภาษี ในคดีนี้จึงได้มีการยื่นให้วินิจฉัยมาตรา 40 (2) (3) (4) (5) (6) (7) และ(8) มาตรา 57 ตรี และ 57 เบญจ ที่ได้มีกำหนดให้นำเงินได้พึงประเมินของภริยาเป็นเงินได้ของสามี ทำให้สามีภริยาต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้นจากตอนที่ต่างฝ่ายต่างยื่นเมื่อยังไม่มีการสมรส โดยศาลได้วินิจฉัยว่ากรณีตาม 40 ไม่มีประเด็นขัดต่อรัฐธรรมนูญ ส่วนมาตรา 57 ตรี การถือเงินได้ของภริยาเป็นเงินได้ของสามีทำให้สามีภริยาต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้นจากกรณีที่ต่างฝ่ายต่างแยกยื่นเมื่อยังไม่มีการสมรส และมาตรา 57เบญจ และการบัญญัติให้แต่เฉพาะภริยาที่มีเงินได้พึงประเมินมาตรา 40(1) สามารถแยกยื่นรายการและเสียภาษีต่างหากจากสามี โดยมีให้ถือว่าเป็นเงินได้ของสามีตามมาตรา 57ตรี จึงถือว่าเป็นการไม่ส่งเสริมความเสมอภาคของชายและหญิง และยังเป็น การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องสถานะของบุคคล ภายหลังจากการสมรสที่ได้บัญญัติในรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2546 เป็นกรณีที่ผู้ร้องเห็นว่าพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 12 ซึ่งกำหนดให้หญิงมีสามี ให้ใช้ชื่อสกุลของสามี นั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยศาลพิจารณาแล้วเห็นว่าบทบัญญัติมีลักษณะบังคับโดยชัดแจ้ง โดยเมื่อเปรียบเทียบ

พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. 2456 ใช้คำว่า “...แลคงใช้ชื่อตัวแลชื่อสกุลเดิมของตนได้” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหญิงทำการสมรสแล้วยังคงมีสิทธิใช้ชื่อสกุลเดิมของตนได้ พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มีการแก้ไขหลักการดังกล่าวเป็นการบังคับมีเจตนาไม่ประสงค์ให้หญิงมีสามีมีสิทธิใช้นามสกุลเดิมต่อไป เป็นการลิดรอนสิทธิในการใช้ชื่อสกุลของหญิงมีสามี ทำให้ชายและหญิงมีสิทธิไม่เท่าเทียมกัน เกิดความไม่เสมอภาคกันทางกฎหมายด้วยเหตุแห่งความแตกต่างเรื่องเพศ และสถานะของบุคคล ซึ่งไม่ใช่เหตุผลให้ต้องปฏิบัติแตกต่างกัน จึงเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 56/2543 กล่าวถึงการจำกัดสิทธิของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตเลือกตั้งในการที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี โดยหากได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี ทำให้รัฐต้องจัดการเลือกตั้งใหม่ ย่อมเป็นการชอบธรรมที่ผู้นั้นจะต้องออกค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งแทนผู้นั้น แต่หากเป็นกรณีสมาชิกสภาผู้แทนที่มาจากบัญชีรายชื่อ แม้จะได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีก็ไม่ต้องทำการเลือกตั้งใหม่ จึงไม่ต้องให้ผู้นั้นออกค่าใช้จ่ายในการจัดการเลือกตั้งแทน จึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ยังปรากฏกรณีการปฏิบัติไม่เหมือนกันระหว่างเอกชนและรัฐ ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 41/2547 เกี่ยวกับการติดอากรแสตมป์ กรณีหน่วยงานของรัฐไม่ต้องติด ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 121 เป็นเรื่องการเสียอากร โดยปกติการที่กฎหมายบัญญัติให้ต้องเสียอากร ก็เพื่อให้เป็นรายได้ให้แก่รัฐ เป็นเงินได้ของรัฐที่เก็บเอาจากประชาชน เพื่อนำไปใช้จ่ายเป็นเงินงบประมาณแผ่นดิน มีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บจากประชาชนที่จะได้รับบริการจากรัฐ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บจากรัฐเอง จึงไม่ได้เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลโดยทั่วไป

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 35/2546 กรณีพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 มาตรา 90/12 เป็นบทบัญญัติที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความคุ้มครองการฟื้นฟูกิจการของลูกหนี้การที่ศาลจะมีคำสั่งให้ฟื้นฟูกิจการและงดการพิจารณาคดีต้องขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบมิใช่กรณีที่จะเลือกปฏิบัติได้ การที่ศาลงดการพิจารณาคดีของลูกหนี้โดยมิได้งดการพิจารณาคดีของผู้ค้าประกันโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 มาตรา 90/12 จึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติ ในคดีล้มละลายที่ได้มีการขอฟื้นฟูกิจการของลูกหนี้

ศาลปกครองสูงสุดได้เคยพิจารณาประเด็นเรื่องการต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาค ไม่เลือกปฏิบัติไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.14/2545 การให้สิทธิและโอกาสแก่ผู้สมัครทุกคนที่จะได้รับการคัดเลือกโดยเท่าเทียมกันด้วยการพิจารณาดำเนินการภายใต้แนวทางหลักเกณฑ์วิธีการสรรหาและคัดเลือกที่ถูกต้อง ชอบธรรม โปร่งใส ไม่เลือกปฏิบัติ ย่อมถือได้ว่าเป็น

หัวใจของการดำเนินการที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย เพื่อให้ได้มาซึ่งบุคคลที่เหมาะสมที่จะได้รับเสนอชื่อเป็นกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) การที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 ใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ขึ้นเป็นครั้งคราวแล้วเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์ใหม่ตามที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 ต้องการทำให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างผู้สมัครด้วยกันอันเป็นช่องทางไปสู่การดำเนินการที่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม

นอกจากนี้ยังปรากฏการกล่าวถึงเรื่องการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.9/2546 โดยกล่าวว่า การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลตามรัฐธรรมนูญนั้น เกิดจากเหตุที่มีความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง ซึ่งข้อบังคับของผู้ถูกฟ้องคดีเกี่ยวกับการทำวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ ยกเว้นกรณีที่ใช้ภาษาอังกฤษแล้วจะทำให้การบรรยายสื่อความหมายได้ไม่ชัดเจน ก็ให้ใช้เป็นภาษาไทยได้ เป็นกฎที่ใช้กับนักศึกษาทุกคนที่สมัครเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาของผู้ถูกฟ้องคดี ตามหลักการและเงื่อนไขต่างๆ เสมอเหมือนกันทุกคน และไม่มีข้อกำหนดใดที่จะทำให้มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมโดยเกิดจากความแตกต่างตามเหตุที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้แต่อย่างใด อีกทั้งข้อกำหนดตามข้อบังคับดังกล่าว ยังเปิดโอกาสในกรณีนักศึกษาระดับปริญญาโททุกคนที่เห็นว่าวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ที่เสนอเพื่อสำเร็จการศึกษามีเนื้อหาจำเป็นต้องใช้ภาษาไทยในการเขียน ก็ขอที่จะขอให้คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาอนุโลมในการใช้ภาษาไทยในการเขียนได้เท่าเทียมกัน ไม่ใช่กฎที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จากคำพิพากษานี้ นอกจากจะเป็นการอธิบายถึงหลักการไม่เลือกปฏิบัติแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงการที่บุคคลที่มีสาระสำคัญอย่างเดียวกันเมื่อได้รับการปฏิบัติเสมอเหมือนกันทุกคน ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ

นอกจากนี้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.479/2556 ได้อธิบายถึงลักษณะของการกระทำอันเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมไว้ว่า “การปฏิบัติแตกต่างกันต่อบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายเหมือนกันย่อมถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ หาก...มิได้มีลักษณะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและไม่สามารถอธิบายเหตุผลแห่งการเลือกปฏิบัติได้เพียงพอแก่การรับฟังได้ การเลือกปฏิบัตินั้นย่อมเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ขัดต่อหลักความเสมอภาค” การออกกฎ ก.ตร. ที่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมและขัดต่อหลักความเสมอภาค จึงเป็นการออกกฎที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ทั้งนี้การใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด หากใช้ดุลพินิจโดยขัดกับหลักกฎหมาย ก็อาจจะกลายเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมได้ตามแนวคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.25/2547 การใช้ดุลพินิจของผู้ถูกฟ้องคดีที่ไม่อนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีเข้ามาลงทุนในราชอาณาจักร จึงเป็นการใช้ดุลพินิจโดยมิชอบด้วยเจตนารมณ์ของกฎหมาย และมีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ให้มีคำสั่งเสียใหม่ให้ถูกต้องตามกฎหมาย

อีกกรณีหนึ่ง ซึ่งเป็นกรณีที่เกิดขึ้นหลังจากได้เคยมีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 และที่ 44/2545 กรณีเลือกปฏิบัติเพราะสภาพแห่งร่างกาย ซึ่งศาลได้พิจารณาว่าไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ แต่ได้มีข้อเท็จจริงนำเข้าสู่ศาลปกครองสูงสุดเพื่อให้พิจารณาความชอบด้วยกฎหมายของมติคณะกรรมการอัยการ และศาลปกครองสูงสุดกลับพิจารณาว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.142/2547 การที่คณะกรรมการอัยการไม่รับสมัครบุคคลในการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการอัยการเพราะมีร่างกายพิการ อีกทั้งรัฐธรรมนูญได้วางหลักการเรื่องความเสมอภาคไว้ว่า องค์กรต่างๆ ของรัฐรวมทั้งฝ่ายปกครองต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกันและปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญที่แตกต่างตามลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ดังนั้นการปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญที่แตกต่างหรือการปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกันจึงขัดต่อหลักความเสมอภาค การนำเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง มาอ้างเพื่อเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยไม่เป็นธรรม ก็ย่อมถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยไม่เป็นธรรมเช่นเดียวกัน การกระทำดังกล่าวของคณะกรรมการอัยการที่มีมติไม่รับสมัครผู้ฟ้องคดี โดยมีได้พิจารณาถึงความสามารถแท้จริงในการปฏิบัติงานของผู้ฟ้องคดี จึงไม่มีเหตุผลหนักแน่นควรค่าแก่การรับฟังว่า การที่ผู้ฟ้องคดีมีกายพิการดังกล่าวจะทำให้ไม่สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ของข้าราชการอัยการได้อย่างไร จึงเป็นการใช้ดุลพินิจวินิจฉัยโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้ฟ้องคดี ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.223/2555 การออกประกาศที่พิพาทกันโดยบังคับใช้เฉพาะกับผู้รับอนุญาตประกอบกิจการสุรากลั่นชุมชนทุกราย แต่ไม่ใช้บังคับกับผู้ผลิตสุรารายใหญ่ ที่มีการผลิตสุราในลักษณะอย่างเดียวกัน อันเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญแตกต่างกันซึ่งขัดกับรัฐธรรมนูญ ประกาศที่พิพาทจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย

การเลือกปฏิบัติเพราะวุฒิการศึกษา มีประเด็นกล่าวถึงในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.158/2550 กรณีตำแหน่งงานไม่มีความจำเป็นจะต้องคัดเลือกจากผู้ได้รับเกียรตินิยม เพราะผู้สำเร็จปริญญาแต่ไม่ได้เกียรตินิยมก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งนี้ได้หากได้รับการคัดเลือก ดังนั้นการกำหนดให้ผู้ได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมโดยถือว่าเป็นคุณสมบัติของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 กำหนดให้ใช้วิธีการคัดเลือกแทนการสอบแข่งขัน จึงเป็นการให้สิทธิเหนือกว่าหรือดีกว่าผู้ที่ได้รับปริญญาตรีในสาขาเดียวกัน ทั้งที่มีศักดิ์และสิทธิเช่นเดียวกัน จึงเป็นการปฏิบัติต่อบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายที่เหมือนกันให้แตกต่างกันย่อมถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่ธรรม เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.379/2550 กรณีมติของคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนที่กำหนดให้ผู้ได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมทุกสาขา เป็นเหตุพิเศษที่จะได้รับการคัดเลือกแทนการสอบแข่งขัน ก็พิจารณาว่าเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม

อย่างไรก็ดี หากเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลเพื่อเป็นมาตรการให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ชอบธรรม ก็ไม่ถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.908/2555 กรณีกำหนดอายุผู้รับทุนการศึกษาศึกษาต่อว่า ต้องมีอายุไม่เกิน 25 ปี เป็นเรื่องมีเหตุผลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องการให้ผู้ได้รับทุนการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้ความสามารถกลับมาพัฒนาท้องถิ่นหรือรับใช้สังคมให้ยาวนานพอสมควร หรือการลงโทษตามกฎหมายซึ่งมีโทษทางอาญาย่อมกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคล การลงโทษต่างกันในความผิดที่ต่างกัน เป็นวิธีการที่จำเป็นเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตามกฎหมาย จึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.874/2556 หรือตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.31/2553, พ.22/2554, พ.44/2555 ซึ่งกล่าวถึงการตราพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งพระราชทานอภัยโทษลดโทษแก่ผู้ต้องโทษเกี่ยวกับยาเสพติดน้อยกว่านักโทษเด็ดขาดในความผิดอื่น เพื่อการป้องกันและปราบปรามปัญหาเสพติด เป็นเรื่องที่มีเหตุอันควร ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม

กรณีศาลฎีกา ปราบกฏคำพิพากษาย้อนไปในปี พ.ศ. 2475 คดีหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างชายและหญิงยังไม่เกิดขึ้น คือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1067/2475 การที่ภรรยารับชำระหนี้ของสามีภรรยาด้วยกันท่านว่าเป็นนิติกรรมตาม ม.38 แต่จะผูกพันสามีเพียงใด แล้วแต่ว่าสามีจะอนุญาตให้ภรรยาชำระหนี้นั้นหรือไม่ แสดงให้เห็นถึงสิทธิของหญิงในอดีตในการทำนิติกรรมที่ต้องอยู่ภายใต้การอนุญาตของสามี

อย่างไรก็ดี คดีในศาลฎีกาคดีหนึ่ง ได้กล่าวถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงซึ่งรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ (ฉบับ พ.ศ. 2540) หากเป็นกรณีการกระทำระหว่างปัจเจกชนด้วยกันเองจะต้องพิจารณาตามกฎหมายที่บัญญัติในแต่ละกรณี ไม่อาจอ้างความเสมอภาคเทียมตามรัฐธรรมนูญเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนได้โดยตรง ดังเช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8464-8436/2550 สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รับรองไว้ สำหรับการใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐแก่ชนชาวไทย ไม่ใช่การใช้อำนาจโดยปัจเจกบุคคลแก่ชนชาวไทย ระเบียบว่าด้วยการเกษียณอายุพนักงาน พ.ศ.2537 ของจำเลยที่ใช้บังคับแก่ลูกจ้างของจำเลย จึงเป็นระเบียบที่ใช้บังคับระหว่างจำเลยผู้เป็นปัจเจกบุคคลกับลูกจ้างของจำเลย การที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 30 วรรคสอง บัญญัติว่า "ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน" นั้น หากเป็นกรณีปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคลด้วยกันต้องพิจารณาตามกฎหมายที่บัญญัติในแต่ละกรณีไป ระเบียบของจำเลยในปี พ.ศ. 2537 ที่ให้พนักงานชายเกษียณอายุเมื่อมีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ พนักงานหญิงเกษียณอายุเมื่อครบ 55 ปี บริบูรณ์ จึงไม่ฝ่าฝืนต่อกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่ใช้บังคับอยู่ในขณะจำเลยเลิกจ้าง ไม่อยู่ในบังคับของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แต่ข้อเท็จจริงคล้ายคลึงกันนี้ แนวคำพิพากษาเปลี่ยนแปลงไปในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14863/2557 ศาลก็ได้พิจารณายืนยันว่าจะต้องให้ลูกจ้างหญิงเกษียณอายุเท่าเทียมกับลูกจ้างชาย

เรื่องความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง ยังมีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5724/2554 กรณีความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา ประมวลกฎหมายอาญา ที่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง โดยจากเดิมเพศชายกระทำกับเพศหญิงเท่านั้น เป็นเพศใดกระทำกับเพศใดก็ได้ จากเดิมใช้อวัยวะเพศชายกระทำกับอวัยวะเพศหญิงเท่านั้น เป็นใช้อวัยวะเพศของผู้กระทำเพศใดก็ได้กระทำกับอวัยวะเพศ ทวารหนัก หรือช่องปากของผู้อื่นเพศใดก็ได้ หรือใช้สิ่งอื่นใดกระทำกับอวัยวะเพศ หรือทวารหนักของผู้อื่นเพศใดก็ได้ แล้วแต่กรณี และต้องกระทำโดยมีเจตนาพิเศษเพื่อสนองความใคร่ของผู้กระทำ อันเป็นการทำให้บุคคลทุกเพศได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกัน เป็นการแสดงให้เห็นถึงการคุ้มครองสิทธิของชายและหญิงให้มีความเท่าเทียมกัน ที่ไม่ว่าชายหรือหญิงก็สามารถตกเป็นผู้เสียหายในความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเราได้

ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1562/2548, ที่ 865/2548, ที่ 6011-6017/2545 ก็ยืนยันถึงหน้าที่ของนายจ้างที่จะต้องปฏิบัติต่อลูกจ้างให้เท่าเทียมกันในการจ้างงาน ไม่มีการเลือกปฏิบัติต่อลูกจ้างเพราะความแตกต่างทางเพศ (ข้อสังเกต ทั้งหมดเป็นข้อพิพาทกรณีเกษียณอายุของลูกจ้างชายหญิงไม่เท่าเทียมกัน)

อย่างไรก็ดี ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4874/2548 ศาลได้มีการกล่าวถึงการปฏิบัติต่อลูกจ้างอย่างเลือกปฏิบัติซึ่งถือเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยข้อเท็จจริงเป็นกรณีที่ ผู้ร้องมีโครงการอาสาสมัครลาออกเพื่อลดขนาดขององค์กรผู้ร้องและพนักงานก็ลาออก เมื่อผู้คัดค้านไม่สมัครใจลาออกก็ต้องถือว่าผู้คัดค้านได้ปฏิบัติตามโครงการดังกล่าวแล้ว หากผู้ร้องจะบังคับให้ผู้คัดค้านออกก็เท่ากับว่าผู้ร้องเลือกปฏิบัติไม่เอาโครงการดังกล่าวมาใช้เท่าเทียมกัน การที่ศาลแรงงานกลางมีคำสั่งให้เลิกจ้างผู้คัดค้านได้ ถือว่าเป็นคำสั่งที่ขัดต่อโครงการอาสาสมัครและขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญในข้อบุคคลย่อมเสมอกันในทางกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันนั้น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 993/2546 การที่โจทก์มีคำสั่งให้จำเลยร่วมกับพวกซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อเรียกร้องทำงานวันละ 3 กะ เป็นการเลือกปฏิบัติเพื่อปิดกั้นไม่ให้พนักงานอยู่ต่อไปได้ เพราะเหตุที่ยื่นข้อเรียกร้อง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7728-7731/2544 จำเลยในฐานะหัวหน้าภาควิชาซึ่งมีหน้าที่รับรองการปฏิบัติราชการเพื่ออนุมัติเบิกจ่ายเงินค่าตอบแทนพิเศษ จะต้องปฏิบัติการในส่วนดังกล่าวตามหลักเกณฑ์โดยเคร่งครัดด้วยความเที่ยงธรรมและเสมอภาค แต่ข้อเท็จจริงกลับปรากฏว่า จำเลยก็รับรองการปฏิบัติราชการและทำเรื่องขออนุมัติเบิกจ่ายเงินค่าตอบแทนพิเศษให้อาจารย์อื่นซึ่งไม่ได้ลงชื่อในบัญชีลงเวลาการปฏิบัติราชการของข้าราชการเช่นเดียวกัน แสดงว่าจำเลยไม่ใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณารับรองการปฏิบัติราชการเช่นเดียวกับที่ใช้กับโจทก์ทั้งสิ้น จึงเป็นการเลือกปฏิบัติและเป็นการปฏิบัติหน้าที่อันก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ทั้งสิ้นในการที่จะได้รับเงินค่าตอบแทนพิเศษซึ่งโจทก์ทั้งสิ้นมีสิทธิโดยชอบที่จะได้รับ ดังนั้น การที่จำเลยไม่รับรองการปฏิบัติราชการของโจทก์ทั้งสิ้นและขีดฆ่าชื่อโจทก์ทั้งสิ้นออกจากแบบฟอร์มการเบิกจ่ายเงินค่าตอบแทนพิเศษ เพื่อขออนุมัติเบิกจ่ายในงวดประจำเดือนตามฟ้องของโจทก์ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการเลือกปฏิบัติและก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ทั้งสิ้นดังกล่าว ถือได้ว่าจำเลยปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ

ในคดีภาษีอากร ได้กล่าวถึงการใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานที่จะต้องเป็นไปอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม โดยปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1306/2541 ในคดีภาษีอากรการใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานต้องกระทำด้วยความสุจริตและเป็นธรรม และต้องปฏิบัติต่อผู้เสียภาษีทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เมื่อการตรวจสอบภาษีรายของโจทก์และรายของบริษัท ดี. มีข้อเท็จจริงเหมือนกัน เจ้าหน้าที่ผู้ทำการตรวจสอบภาษีก็ชอบที่จะใช้ดุลพินิจในการประเมินภาษีโดยใช้หลักเกณฑ์และมาตรฐานเดียวกัน แต่ใช้ดุลพินิจประเมินภาษีโจทก์แตกต่างกัน จึงเป็นการเลือกปฏิบัติและไม่เป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษี หรือกรณีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8302/2557 การกำหนดค่ารายปีของพนักงาน

เจ้าหน้าที่ของจำเลยสำหรับอาคารลักษณะพิเศษในเขตเดียวกันใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างกัน ทำให้โจทก์ต้องรับภาระภาษีมากกว่าโรงเรือนรายอื่นที่มีลักษณะทรัพย์สินคล้ายคลึงกับโจทก์ที่ตั้งอยู่ในเขตเดียวกัน อันก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของผู้เสียภาษี การกำหนด ค่ารายปีของพนักงานเจ้าหน้าที่ของจำเลยสำหรับโรงเรือนของโจทก์จึงยังไม่เหมาะสมและไม่มีเหตุผลเพียงพอ

นอกจากนี้ เรื่องเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิของบุคคลตามกฎหมาย ก็ต้องดำเนินการอย่างเท่าเทียมกันด้วย ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 557/2544 ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครที่ให้เว้นพื้นที่ด้านหลังอาคารพาณิชย์เป็นที่วางไว้ไม่น้อยกว่า 2 เมตร เป็นข้อบัญญัติเพื่อความปลอดภัยของบุคคลและทรัพย์สิน เพื่อใช้เป็นทางเข้าออกอาคารเมื่อเกิดอัคคีภัยมีผลใช้บังคับต่อบุคคลและสถานที่ภายในเขตที่กำหนดไว้โดยเท่าเทียมกันไม่มีข้อยกเว้นว่าพื้นที่ใดอยู่นอกเขตการบังคับใช้เมื่ออาคารของจำเลยปลูกสร้างในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครก็ต้องอยู่ภายใต้การบังคับใช้ของข้อบัญญัติดังกล่าว หาได้อยู่เหนือการบังคับใช้ไม่

ศาลฎีกาได้เคยพิพากษาโดยอ้างถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อบุคคลในคดีหนึ่ง ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6231-6250/2559 คำสั่งของจำเลยทั้งสามที่กำหนดให้พนักงานต้อนรับบนเครื่องบินต้องมีค่า Body Mass Index และค่าวัตรอบเอวไม่เกินค่าที่กำหนดไว้ บังคับเป็นการทั่วไปกับทุกคน มิใช่ใช้บังคับแก่พนักงานต้อนรับบนเครื่องบินเฉพาะบุคคลหรือเป็นรายๆ ไป จึงไม่ใช่การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมและมีได้ไม่ชอบด้วยกฎหมายอื่น แม้คำพิพากษาของศาลแรงงานกลางจะมีได้กล่าวโดยตรงว่าคำสั่งของจำเลยทั้งสามเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของโจทก์ทั้งหมดหรือไม่ แต่ถือได้ว่าศาลแรงงานกลางได้วินิจฉัยโดยรวมแล้วว่าจำเลยที่ 1 กระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของโจทก์ทั้งหมดนั่นเอง

ในภาพรวมประเด็นเรื่องความเสมอภาคปราศจากการเลือกปฏิบัตินี้ เป็นสิทธิประเภทหนึ่งที่มีคดีเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีของศาลจำนวนมาก ซึ่งสัดส่วนของการวินิจฉัยเพื่อยืนยันถึงสิทธิและการยืนยันว่ารัฐสามารถจำกัดสิทธิของประชาชนด้วยการปฏิบัติที่แตกต่างกันได้มีจำนวนใกล้เคียงกัน โดยมากศาลจะวินิจฉัยว่าการดำเนินการของรัฐไม่เป็นการเลือกปฏิบัติไม่เป็นธรรม หากเป็นการกำหนดบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บังคับใช้เป็นการทั่วไป หรือไม่กระทบต่อสาระสำคัญแห่งสิทธิของบุคคล ทั้งนี้ประเด็นเรื่องการเลือกปฏิบัตินั้น พบว่ามีเหตุแห่งการเลือกปฏิบัติหลากหลาย เหตุการณ์ ทั้งเพราะเหตุแห่งสถานภาพของบุคคล เพศ สภาพแห่งร่างกาย เป็นต้น

2.8 การได้รับการเยียวยาจากศาลเมื่อมีการละเมิดสิทธิ สิทธิในข้อนี้ได้มีปรากฏไว้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 1/2543 ที่ยืนยันว่า บุคคลย่อมสามารถยกบทบัญญัติที่คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพที่ได้รับการคุ้มครองไว้ตามรัฐธรรมนูญขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ เมื่อมีการละเมิดในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าว เช่นเดียวกับที่ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2543 และที่ 9/2545

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2565 ก็ได้ยืนยันถึงการเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาด โดยได้วินิจฉัยไว้ว่า เมื่อผู้ต้องหาหรือจำเลยซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ต้องสูญเสียอิสรภาพโดยถูกควบคุมหรือคุมขังเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ส่งผลให้ได้รับความทุกข์ทรมาน การที่พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 มาตรา 20 คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ได้รับความเสียหายจากการถูกคุมขังโดยกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาด และรับผิดชอบต่อบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำของรัฐ จึงมีความเป็นธรรม ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ส่วนคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดก็ได้มีการพิพากษายืนยันถึงสิทธิของบุคคลที่ถูกรัฐกระทำละเมิด ก็ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาผ่านการบวนการพิจารณาคดีโดยศาล ดังคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.48/2547 การนำรถยนต์ของกลางออกขายทอดตลาดตามวิธีการในประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี ซึ่งวิธีการดังกล่าวไม่อาจนำมาใช้บังคับแก่ของกลางที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดแล้วว่าผู้ใดเป็นเจ้าของหรือผู้ที่มีสิทธิจะรับ ดังนั้นการขายทอดตลาดรถยนต์โดยผู้ถูกฟ้องคดีจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย การขายทอดตลาดดังกล่าวจึงเป็นการกระทำละเมิดผู้ฟ้องคดีทำให้ผู้ฟ้องคดีเสียหาย ผู้ถูกฟ้องคดีซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบต่อผู้ฟ้องคดีในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำในการปฏิบัติหน้าที่ การเยียวยาความเสียหาย คือ ผู้ถูกฟ้องคดีต้องคืนรถยนต์แก่ผู้ฟ้องคดี ถ้าคืนไม่ได้ก็ให้ใช้ราคาพร้อมดอกเบี้ย

คดีในศาลปกครองส่วนใหญ่ เมื่อศาลได้พิพากษาว่าเป็นการกระทำละเมิดแล้วก็จะพิพากษาให้ต้องชดใช้หรือเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้ถูกรัฐละเมิดด้วย เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.143/2558, ที่ อ.283/2555 เป็นต้น

สำหรับคดีในศาลฎีกานั้น มีคำพิพากษาที่ยืนยันถึงสิทธิของผู้ถูกละเมิดย่อมได้รับการเยียวยา ปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกายืนยันตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 264/2474 กระบือหลุดหนีเข้าไปในสวนขวิดโจทก์บาดเจ็บสาหัส จำต้องใช้สินไหมทดแทนให้โจทก์ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5751/2544 ก็ยืนยันว่า ความเสียหายต้องเป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำ

ละเมิดจำเป็นต้องเยียวยาหรือทดแทนความเสียหายให้ และในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1146/2531 ย้ำชัดว่า ผู้ใดทำละเมิดก็ต้องชดใช้ โดยกล่าวว่า จำเลยคนใดคนหนึ่งเท่านั้นที่ทำละเมิดต่อโจทก์ ก็ต้องให้ผู้นั้นรับผิดชอบเต็มจำนวน จะแบ่งให้รับผิดชอบเพียงบางส่วนหาชอบไม่

ตัวอย่างคำพิพากษาถึงการเยียวยากรณีบุคคลถูกละเมิดสิทธิต่างๆ แล้วจะต้องได้รับการเยียวยา ไม่ว่าจะเป็ความเสียหายต่อศักดิ์ศรี จิตใจ ชื่อเสียง ร่างกาย ปรากฏการยืนยันอย่างชัดเจนในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2689/2565 คำสินไหมทดแทนอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดฐานค้ำมนุษย์ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 มาตรา 35 เป็นการเรียกค่าสินไหมทดแทนแทนผู้เสียหายที่ 1 ตามที่ได้รับแจ้งจากปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเป็นความเสียหายจากการขาดประโยชน์ทำมาหาได้ ความเสียหายต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสียหายต่อจิตใจและอนามัย ความเสียหายต่อชื่อเสียง ความเสียหายอันเนื่องมาจากการเสื่อมสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ ความเสียหายจากการสูญเสียความสุข ความรื่นเริงตลอดชีวิต และความเสียหายต่อเสรีภาพ ดังนี้ ฐานการค้ำมนุษย์สินไหมทดแทนจึงมีที่มาจากการกระทำความผิดฐานค้ำมนุษย์

นอกเหนือไปจากการเยียวยาจากการถูกละเมิดสิทธิแล้ว ศาลฎีกายังได้ยืนยันถึงกรณีการละเมิดบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่มีไว้เพื่อจัดระเบียบผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขย่อมต้องถูกลงโทษ ไม่ถือเป็นการขัดต่อสิทธิมนุษยชนใด ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7332/2544

สิทธิในข้อนี้ถือเป็สิทธิที่ได้รับการรับรองจากทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา แม้จะมีจำนวนของคำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาไม่มากนัก แต่ก็ปรากฏเด่นชัดในเรื่องการได้รับการเยียวยาเมื่อบุคคลถูกละเมิดสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลฎีกาที่สิทธินี้ถูกยืนยันมาตั้งแต่ก่อนมีการรับรองสิทธิของบุคคลในรัฐธรรมนูญฉบับแรกเสียอีก

2.9 การไม่ถูกจับกุม กักขังหรือเนรเทศตามอำเภอใจ โดยประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในการไม่ถูกจับกุม คุมขังโดยอำเภอใจนั้น มีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญด้วย แต่มีกวินิจฉัยว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10-11/2553 ได้กล่าวถึงกรณีห้ามการชุมนุมตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ซึ่งศาลได้วินิจฉัยว่าการประกาศให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจจับกุมและควบคุมตัวบุคคลที่สงสัยว่าจะเป็ผู้ร่วมกระทำการให้เกิดสถานการณ์ฉุกเฉิน เท่าที่จำเป็นเพื่อระงับเหตุการณ์ร้ายแรง ซึ่งการใช้อำนาจของนายกรัฐมนตรีตามกฎหมายดังกล่าวเป็มาตรการหรือเครื่องมือที่สำคัญของฝ่ายบริหารเพื่อป้องกัน

เหตุการณ์ร้ายแรงหรือเพื่อแก้ไขสถานการณ์ให้ยุติลงโดยเร็ว ซึ่งการจับกุมและการควบคุมตัวบุคคล ผู้ต้องสงสัยว่าจะมีส่วนร่วมก่อให้เกิดสถานการณ์ฉุกเฉินนั้น ก็ไม่ใช่การกระทำโดยอำเภอใจ แต่จะต้องร้องขอต่อศาลเพื่อขออนุญาตดำเนินการ อันเป็นการให้ศาลยุติธรรมตรวจสอบการใช้อำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่อีกชั้นหนึ่ง อยู่ในขอบเขตที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 24/2565 ก็ได้วินิจฉัยทำนองเดียวกัน กรณีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 71 กำหนดเหตุในการควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยอาศัยเหตุอื่นนอกจากเพื่อป้องกันมิให้มีการหลบหนี ซึ่งเป็นกรณีเกี่ยวกับเงื่อนไขในการได้มาซึ่งตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยมาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐในการออกหมายขังและการส่งไม้ให้ปล่อยชั่วคราว คณะกรรมาธิการการปฏิบัติกับผู้ต้องหาหรือจำเลยเมื่อถูกควบคุมหรือคุมขังอยู่ในอำนาจรัฐแล้ว ซึ่งรัฐธรรมนูญได้กำหนดเงื่อนไขไว้เป็นการเฉพาะ ฝ่ายนิติบัญญัติจึงมีอำนาจกำหนดเงื่อนไขในการออกหมายขังและส่งไม้ให้ปล่อยชั่วคราวโดยอาศัยเหตุอื่นนอกจากเพื่อป้องกันมิให้มีการหลบหนีได้ แม้เป็นบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคลอยู่บ้าง แต่บทบัญญัตินี้ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะต้องมีตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยมาในชั้นการพิจารณาของศาล การจำกัดสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวได้สัดส่วนระหว่างการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญากับประโยชน์ในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาให้เป็นไปโดยเรียบร้อย คุ้มครองผู้เสียหาย และเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

กรณีศาลปกครองสูงสุด กลับมีคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ที่ อ.143/2558 ยืนยันถึงสิทธิไม่ถูกจับขังโดยอำเภอใจ ในกรณี ผู้ฟ้องคดีต้องโทษจำคุกและถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำเกินกำหนด ต้องทุกข์ทรมาน ขาดอิสรภาพ ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ศาลฎีกาเองนอกจากจะพบว่ามีการยืนยันถึงสิทธิในชีวิตร่างกายของบุคคลแล้ว ยังยืนยันถึงสิทธิของบุคคลที่จะไม่ถูกจับกุมโดยอำเภอใจด้วย ปราบฎในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 466/2541 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายบุคคลไว้อย่างชัดเจน การจับ คุมขัง ตรวจสอบตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ จะกระทำมิได้ ส่วนประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 90 อันเป็นบทบัญญัติให้ศาลตรวจสอบว่ามีการคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวจึงต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกคุมขังเป็นสำคัญ

ในกรณีที่มิชอบด้วยบทบัญญัติแห่งกฎหมายมุ่งคุ้มครองบุคคลผู้ต้องได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ การดำเนินการจับกุมต้องเป็นไปโดยเคร่งครัด ดังเช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4962/2552

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 มีบทบัญญัติของกฎหมายที่มีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กหรือเยาวชนไว้เป็นพิเศษต่างหากจากการฟ้องคดีอาญาต่อผู้ใหญ่ โดยมีกรอบระยะเวลาในการฟ้องคดีกำหนดไว้ ไม่ปล่อยให้พนักงานอัยการฟ้องคดีเด็กหรือเยาวชนเมื่อใดก็ได้ตามอำเภอใจ แต่จุดเริ่มของการนับระยะเวลาตามบทบัญญัตินี้ดังกล่าวจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการจับกุมเด็กหรือเยาวชนแล้วเท่านั้น

หากจำเลยถูกจับกุมในคดีอาญาแล้วก็ย่อมอยู่ในการควบคุมของศาล ศาลฎีกา เคยพิพากษาไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 847-848/2477 ว่า การถอนฟ้องคดีอาญาชั่วคราวนั้น เมื่อจำเลยถูกจับหรือถูกเรียกตัวเข้ามาเกี่ยวข้องกับคดีแล้ว ย่อมอยู่ในดุลยพินิจความควบคุมของศาลแล้วแต่จะเห็นควร หรือไม่อยู่ในอำนาจของโจทก์ที่ขอลงได้ตามอำเภอใจ ทั้งนี้จากคำพิพากษาอาจพิจารณาได้ว่า ก็เพื่อความเป็นธรรมในกระบวนการพิจารณาคดี การฟ้องคดี การจับกุมคุมขังบุคคลไม่ให้เป็นไปอย่างอำเภอใจ อันจะไม่เกิดความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมได้ ทั้งนี้หากประชาชนประสงค์จะประกันตัวผู้ต้องหา เจ้าพนักงานก็ต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ถูกคุมขัง ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2577/2534 จำเลยเป็นข้าราชการตำรวจ มีหน้าที่ที่จะต้องอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อ และตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยระเบียบการดำเนินคดีอาญาฯ และมีหน้าที่ต้องชวนชวยกระวีกระวาดแนะนำชี้แจงแก่ญาติโจทก์ที่มาติดต่อขอประกันตัวโจทก์ว่าจะยื่นเรื่องราวได้อย่างไร นำเสนอแก่ใครและจำเลยต้องคอยให้โอกาสในการที่คนเหล่านั้นจะได้ดำเนินการดังกล่าว ไปด้วยดี รวดเร็วและเรียบร้อยตามสมควรแก่เวลาและพฤติการณ์ จำเลยไม่สนใจกลับไปปรับปรุทานอาหารนานเกือบ 1 ชั่วโมง แล้วไปโต๊ะสนุกเกอร์ ถือเป็นการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติโดยมิชอบ ทำให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ผู้ถูกคุมขัง

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในการไม่ถูกเนรเทศตามอำเภอใจ ก็ถูกยืนยันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2563 โดยกล่าวว่าบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลผู้มีสัญชาติไทยมิให้ถูกเนรเทศออกนอกราชอาณาจักร หรือถูกห้ามมิให้เข้ามาในราชอาณาจักร ถือเป็นสิทธิเด็ดขาดเมื่อบุคคลใดมีสัญชาติไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย มีสิทธิพลเมืองในการอาศัยอยู่ในราชอาณาจักร และรัฐเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักรไม่ได้

ข้อเท็จจริงเคยมีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2243/2531 จำเลยเคยได้รับสัญชาติโดยการเกิด ซึ่งตามพระราชบัญญัติการเนรเทศ พ.ศ. 2499 มาตรา 5 จะออกคำสั่งให้เนรเทศคนต่างด้าวที่เคยได้สัญชาติไทยโดยการเกิดไม่ได้ ดังนั้น แม้ต่อมาจำเลยถูกเพิกถอนสัญชาติตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 จึงไม่อาจเนรเทศจำเลยได้ การที่เจ้าพนักงานคุมขังจำเลยไว้เพื่อ

การเนรเทศจึงเป็นการคุมขังไว้โดยไม่ชอบเมื่อจำเลยหลบหนีไประหว่างการคุมขังดังกล่าวจึงไม่เป็นความผิด ทั้งยังเป็นการยืนยันถึงสิทธิของบุคคลที่จะไม่ถูกจับกุมโดยพลการด้วย แต่กรณีจะต่างออกไปหากเป็นกรณีสั่งให้เนรเทศก่อนได้สัญชาติไทยโดยการเกิด คำสั่งเนรเทศนั้นชอบด้วยกฎหมาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1196/2504)

ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า อำนาจในการเนรเทศนั้น ไม่ใช่อำนาจของศาลที่จะพิพากษาอำนาจเนรเทศเป็นอำนาจตุลาการ ซึ่งตามพระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ. 131 บัญญัติให้เป็นหน้าที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1870/2492, ที่ 537/2492 อ้างแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1011/2475

สำหรับสิทธิการไม่ถูกจับกุม กักขังโดยอำเภอใจนี้ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกาได้วินิจฉัยหรือพิพากษารับรองสิทธิดังกล่าว แต่อย่างไรก็ดี ศาลรัฐธรรมนูญก็ได้วินิจฉัยไว้ด้วยว่าก็สามารถจับกุมบุคคลได้ตามกฎหมาย ส่วนกรณีของการเนรเทศมีปรากฏคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญและศาลฎีกา ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญยืนยันว่าจะเนรเทศบุคคลสัญชาติไทยไม่ได้ แต่ไม่ได้รับรองสิทธิของบุคคลสัญชาติอื่นว่าจะมีอย่างเดียวกัน ส่วนศาลฎีกายืนยันเพียงแค่สามารถเนรเทศบุคคลได้ตามกระบวนการโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น

2.10 สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม มีปรากฏการกล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมในคดีแรกของศาลรัฐธรรมนูญในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 1/2543 ความตอนหนึ่งว่า การพิจารณายื่นฟ้องหรือไม่ยื่นฟ้องของพนักงานอัยการนั้นเป็นดุลพินิจที่จำเป็นในการพิจารณาพยานหลักฐานเป็นกรณีๆ ไป ขึ้นอยู่กับพยานหลักฐานที่ได้รวบรวมมาว่ามีเพียงพอที่จะพิสูจน์ความผิดหรือไม่ ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม แม้จะไม่ได้กล่าวถึงสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมโดยตรง แต่สะท้อนให้เห็นถึงการกล่าวถึงสิทธิในการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของประชาชนอยู่บ้าง

ส่วนคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2547 ก็ยืนยันถึงการดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมายเพื่อเป็นหลักประกันให้แก่ประชาชน โดยวินิจฉัยว่า ก่อนที่พนักงานอัยการจะยื่นฟ้อง ได้มีการกลั่นกรองมาแล้วทั้งจากพนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการ ซึ่งเป็นหลักประกันความเที่ยงธรรม แก่ผู้ต้องหาอยู่แล้ว ศาลประทับฟ้องโดยไม่ได้ทำการไต่สวนมูลฟ้องก่อนนั้น ไม่ทำให้ขาดความเที่ยงธรรม หรือขาดความเป็นกลาง

กรณีการยื่นฟ้องคืออย่างคนอนาถาถือเป็นสิทธิที่สำคัญของบุคคลในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมสำหรับผู้ยากไร้ โดยปรากฏประเด็นการยื่นฟ้องคืออย่างคนอนาถาในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 84/2547 ศาลรัฐธรรมนูญโดยเสียงข้างมาก 10 เสียง ต่อ 5 เสียง วินิจฉัยว่าการที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 มาตรา 45 วรรคสี่ กำหนดให้ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลและไม่อาจนำหลักการดำเนินคดีอย่างคนอนาถามาใช้บังคับได้นั้น เนื่องจากการดำเนินคดีในศาลปกครองใช้ระบบไต่สวน ภาระในการพิสูจน์มิได้ตกอยู่กับผู้ฟ้องคดีโดยตรง แต่ศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดี ต่างจากคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่อาจขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ การที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองฯ บัญญัติให้เสียค่าธรรมเนียมศาลเป็นมาตรการที่จำเป็นและเป็นประโยชน์กับรัฐและประชาชนทั่วไป จึงไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติแต่อย่างใด ซึ่งในกรณีนี้ก็มีตุลาการถึง 5 ท่านมีความเห็นว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ ถือเป็นการเลือกปฏิบัติกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในประเด็นที่คล้ายคลึงกันนี้ ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 61/2548 กรณีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 229 กรณีผู้อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นต้องนำเงินค่าธรรมเนียมซึ่งจะต้องใช้แก่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งมาวางศาลพร้อมกับอุทธรณ์นั้น ก็เพื่อเป็นประกันว่าหากในที่สุดศาลอุทธรณ์พิพากษาให้ผู้อุทธรณ์ต้องรับผิดชอบค่าธรรมเนียมแทนคู่ความที่ชนะคดีแล้ว ผู้ชนะคดีจะมีสิทธิได้รับค่าธรรมเนียมที่วางไว้ต่อศาลพร้อมอุทธรณ์นั้น เป็นบทบัญญัติที่ใช้กับคู่ความอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ไม่คำนึงถึงฐานะของคู่ความแต่อย่างใด ผู้ร้องอ้างว่า กรณีบุคคลที่มีฐานะยากจนยอมไม่มีเงินมาวางและขอทุเลาการบังคับและขออนาถาในจำนวนเงินดังกล่าวไม่ได้ ซึ่งศาลเห็นว่าคนที่มีฐานะยากจนยอมสามารถขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ตามมาตรา 155 มาตรา 156 และมาตรา 157 ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ซึ่งในคำวินิจฉัยนี้เป็นการยืนยันในสิทธิของบุคคลตามกฎหมายที่จะมีสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ตามกฎหมาย และมีแนวคำวินิจฉัยทำนองเดียวกันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2552

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการใช้สิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรม หากเป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการ ขั้นตอนการดำเนินคดีในศาลตามกฎหมายวิธีพิจารณาความต่างๆ ศาลรัฐธรรมนูญก็มักจะมีแนววินิจฉัยไปในทิศทางเดียวกันว่าไม่กระทบต่อสิทธิหรือไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ เช่น กรณีกระบวนการยุติธรรมในภาพรวม ตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2549, ที่ 1/2552 กรณีไม่ใช่สิทธิของคู่ความที่จะต้องดำเนินคดีในศาลยุติธรรมให้ครบทั้งสามชั้น กฎหมายอาจบัญญัติให้ศาลแต่ละศาลมีอำนาจพิจารณาคดีและยุติในศาลนั้นได้, ที่ 18/2564 กรณีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวง

และวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499 มาตรา 9 วรรคหนึ่ง มีเจตนาเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในคดีอาญามีให้ถูกฟ้องเมื่อเกินกำหนดระยะเวลาในการฟ้องคดี และสิทธิในการดำเนินคดีกับผู้ต้องหาซึ่งต้องอยู่ภายใต้กำหนดอายุความตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 95 แม้คดีอาญาจะต้องพิจารณาด้วยความรวดเร็ว แต่ก็ต้องเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพรอบคอบรัดกุมมีความถูกต้องและเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย การที่พนักงานอัยการผู้ได้รับมอบหมายต้องดำเนินการตรวจสอบกลับกรองการใช้ดุลพินิจและถ่วงดุลการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานอัยการก็เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาและรักษาความยุติธรรม บทบัญญัติดังกล่าวมุ่งคุ้มครองผู้เสียหายและผู้ต้องหาไปพร้อมกัน จึงไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2564 ศาลรัฐธรรมนูญได้พิจารณาให้ความเห็นว่าการกำหนดระยะเวลาในการยื่นอุทธรณ์ภายใน 15 วันนับแต่วันที่ได้รับความแจ้งคำสั่ง แม้ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่เป็นการให้น้ำหนักแก่หลักความมั่นคงแห่งนิติฐานะของคำสั่งทางปกครองมากกว่าหลักการคุ้มครองสิทธิของบุคคลผู้ที่ถูกกระทบจากคำสั่งทางปกครอง อาจทำให้ผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายเสียสิทธิอุทธรณ์และส่งผลกระทบต่อการใช้สิทธิทางศาล จึงเห็นควรมีการแก้ไขปรับปรุงระยะเวลาอุทธรณ์เพื่ออำนวยความสะดวกที่ท่าแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น

กรณีกระบวนการตามพระราชบัญญัติศาลทหาร ศาลรัฐธรรมนูญก็เคยวินิจฉัยไว้ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2549 พระราชบัญญัติศาลทหาร พ.ศ. 2489 และประกอบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เกี่ยวกับกระบวนการไต่สวนมูลฟ้องซึ่งก็ถือว่าเป็นกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอยู่แล้ว

สำหรับกระบวนการพิจารณาในคดีแพ่งก็ปรากฏเช่นเดียวกัน ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2549 กรณีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 156 กำหนดกรณีที่คุณค่าความมีฐานะยากจนศาลอาจมีคำสั่งยกเว้นค่าธรรมเนียม และคุณค่าความอาจอุทธรณ์ต่อไปได้ โดยคำสั่งของศาลอุทธรณ์ถือเป็นที่สุด เนื่องด้วยไม่ใช่ประเด็นในคดีโดยตรงและพิจารณา 2 ศาลแล้ว ไม่ควรให้ยึดเยื้อฎีกาต่อไปอีก ซึ่งเป็นธรรมแก่คู่ความแล้ว, ที่ 21-23/2551, ที่ 24-25/2551 และที่ 26-27/2551 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 309 ทวิ เกี่ยวกับการขายทอดตลาด, ที่ 15-16/2564 กรณีมาตรา 33 บัญญัติให้ศาลมีอำนาจส่งลงโทษผู้กระทำความผิดฐานละเมิดอำนาจศาลโดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือทั้งสองวิธี คือ ไล่ออกจากบริเวณศาล หรือให้ลงโทษจำคุก หรือปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ แม้เป็นบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เป็นการเพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ, หรือที่ 12/2565 มาตรา 247 ถึง

มาตรา 249 การพิจารณาอนุญาตฎีกา ซึ่งกำหนดให้การฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ในคดีแพ่งจะกระทำได้อีกเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลฎีกา เป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญในเรื่องการฎีกาจากระบบสิทธิเป็นระบบอนุญาตเพื่อให้ศาลฎีกาพิจารณาคดีที่มีความสำคัญโดยไม่ต้องคำนึงถึงปัญหาข้อเท็จจริงหรือปัญหาข้อกฎหมายและจำนวนทุนทรัพย์ ทำให้ไม่ว่าคุณกรณีจะยื่นคำร้องขออนุญาตฎีกาจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไรและจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทกันเท่าไร ก็สามารถยื่นคำร้องขออนุญาตฎีกาทั้งปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาข้อกฎหมายได้เท่าเทียมกัน จึงเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาคดี มิใช่การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่เป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ในคดีอาญาก็มีตัวอย่างปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 30/2554 ประมวลกฎหมายอาญา กรณีมาตรา 177 ที่ให้อำนาจศาลสั่งให้พิจารณาเป็นการลับ หรือคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2563 กรณีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226/3 มาตรา 227 มาตรา 227/1 เกี่ยวกับการรับฟังพยานบอกเล่า ซึ่งศาลสามารถรับฟังได้แต่ต้องรับฟังด้วยความระมัดระวัง ซึ่งยืนยันว่าหากมีข้อสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ, ที่ 14/2564 มาตรา 95 วรรคหนึ่ง ข้อความที่บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ถ้ามิได้ฟ้องและได้ตัวผู้กระทำความผิดมายังศาลภายในกำหนดดังต่อไปนี้ นับแต่วันกระทำความผิดเป็นอันขาดอายุความ” ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

กระบวนการพิจารณาคดีในศาลปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญก็ได้วินิจฉัยยืนยันว่าเป็นกระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมายแล้ว ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2550 มาตรา 51 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 เกี่ยวกับอายุความในการฟ้องคดีปกครอง เป็นบทที่บัญญัติให้บุคคลทุกคนย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับการคุ้มครองโดยเท่าเทียมกัน, ที่ 35-41/2554 กรณีมาตรา 42 หลักเกณฑ์เงื่อนไขในการฟ้องคดีต่อศาลปกครอง ก็เพื่อคุ้มครองบุคคลผู้ถูกละเมิดจากการกระทำทางปกครองของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีคำพิพากษาเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหาย, ที่ 46/2554 มาตรา 9 วรรคสอง (2) ที่กำหนดยกเว้นไม่ให้การดำเนินการของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมอยู่ในอำนาจศาลปกครอง มิได้หมายความว่าบุคคลผู้ถูกระงับสิทธิจากการกระทำทางปกครอง จะไม่สามารถใช้สิทธิทางอื่นได้อีก

ในกระบวนการพิจารณาคดีเฉพาะประเภทอื่นก็ถูกยืนยันด้วยเช่นเดียวกันว่า กระบวนการที่กฎหมายกำหนดไว้นั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญแล้ว เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 1/2562 กรณีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 มาตรา 98/1 ที่กำหนดให้ศาลสามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยใช้ระบบไต่สวนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งมิใช่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งศาลเห็นว่าจำเลยย่อมมีสิทธิในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระแก่ประชาชน และกรณีมีความจำเป็นต้องกระทำแตกต่างไปจากวิธีพิจารณาคดีสำหรับบุคคลทั่วไปบ้าง ก็เพื่อปราบปรามการทุจริตที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ส่วนรวม จึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม หรือคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 15/2562 กรณีพระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560 ที่กำหนดให้การยกเลิกการจัดซื้อจัดจ้างตามมาตรา 67 เป็นเอกสิทธิ์ของหน่วยงานของรัฐ ผู้ยื่นข้อเสนอในการจัดซื้อจัดจ้างที่ถูกยกเลิกนั้นจะเรียกร้องค่าเสียหายใด ๆ จากหน่วยงานของรัฐไม่ได้ ซึ่งผู้ยื่นข้อเสนอย่อมมีสิทธิที่จะขอให้ศาลที่มีเขตอำนาจตรวจสอบตามหลักความชอบด้วยกฎหมายได้ บทบัญญัติดังกล่าวไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ, ที่ 23/2564 กรณีพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 บัญญัติให้ศาลนำวิธีพิจารณาระบบไต่สวนมาใช้ในการดำเนินคดี ซึ่งศาลสามารถแสวงหาข้อเท็จจริงได้เอง ไม่ได้เป็นบทสันนิษฐานว่าจำเลยกระทำความผิด ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ, ที่ 1/2565 กรณีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 หมวด 7 การร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน การที่ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีการพิสูจน์แสดงให้ศาลเห็นว่าทรัพย์สินดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการรั่วรัวรัยผิดปกติดันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาได้พิสูจน์สิทธิต่อศาลได้อย่างเต็มที่ เพราะข้อเท็จจริงของการได้มาซึ่งทรัพย์สินเป็นข้อเท็จจริงที่อยู่ในความรู้เห็นของผู้ถูกกล่าวหา กรณีจึงเป็นการจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอย่างสมเหตุสมผล มีความสมดุลระหว่างประโยชน์สาธารณะกับสิทธิของบุคคลที่ถูกจำกัด ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

แต่อย่างไรก็ดี มีการพิจารณาว่ากระบวนการพิจารณาคดีในบางประเด็นเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญและเป็นการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาคเพราะความแตกต่างด้วยสถานะของบุคคลไว้ใน คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 22/2565 กรณีพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 46 ซึ่งกำหนดให้กรณีที่ยัยการสูงสุดลงลายมือชื่อรับรองในฎีกาของพนักงานอัยการว่ามีเหตุอันควรที่ศาลฎีกาจะได้วินิจฉัย ให้ถือเป็นปัญหาสำคัญและให้ศาลฎีการับฎีกา ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวมีความมุ่งหมายให้อัยการสูงสุดเป็นผู้กลั่นกรองว่าคดีใดเป็นปัญหาสำคัญอันเป็น

เหตุอันควรให้ศาลฎีกาได้วินิจฉัย ทำให้พนักงานอัยการซึ่งมีสถานะเป็นคู่ความฝ่ายหนึ่งไม่ต่างจากจำเลยมีเหตุในการอ้างนอกเหนือจากที่บัญญัติไว้ในกฎหมายในการยื่นฎีกา อีกทั้งยังทำให้อำนาจในการวินิจฉัยว่าจะรับฎีกาหรือไม่นั้น หาได้เป็นอำนาจขององค์คณะผู้พิพากษาที่ประธานศาลฎีกาแต่งตั้งไม่ เนื่องจากศาลฎีกาต้องรับฎีกาของพนักงานอัยการโดยไม่อาจวินิจฉัยเป็นประการอื่นได้ ส่งผลให้การนำคดีขึ้นสู่ศาลฎีกาของพนักงานอัยการแตกต่างไปจากของจำเลย การบัญญัติหลักเกณฑ์ในการฎีกาคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ระหว่างพนักงานอัยการกับจำเลยไว้แตกต่างกันและกำหนดให้ศาลฎีการับฎีกาของพนักงานอัยการโดยไม่สามารถใช้ดุลพินิจสั่งเป็นประการอื่นได้ ย่อมทำให้หลักประกันสิทธิในการฎีกาของคู่ความในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบระหว่างพนักงานอัยการกับจำเลยได้รับการคุ้มครองที่แตกต่างกัน ไม่เสมอภาคกันในกฎหมายไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียม เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลด้วยเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องสถานะของบุคคล และขัดต่อหลักความเสมอภาค จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6-7/2552 ได้กล่าวถึงการใช้อำนาจของคณะกรรมการเครื่องหมายการค้าในการสั่งเพิกถอนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า เป็นการจำกัดสิทธิและขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งศาลได้วินิจฉัยโดยมีการอ้างถึงหลักประกันและความเป็นธรรมในการเรียกร้องสิทธิของบุคคล ซึ่งได้กล่าวว่าการดำเนินการของคณะกรรมการเป็นไปตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ซึ่งได้มีการเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้แสดงความเห็นหรือชี้แจงก่อนพิจารณามีคำสั่ง เป็นหลักประกันความเป็นธรรมแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหากไม่พอใจคำสั่งก็สามารถอุทธรณ์คำสั่งต่อศาลซึ่งเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจตุลาการที่มีความเป็นกลางและมีความเป็นอิสระ ให้ตรวจสอบการใช้อำนาจของคณะกรรมการดังกล่าวได้ แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการจำกัดสิทธิตามกฎหมาย และเท่าที่จำเป็นเพื่อความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในขณะที่ประเด็นการรับฟังพยานหลักฐานที่ได้จากความร่วมมือระหว่างประเทศนั้นมีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2556 กรณีพระราชบัญญัติความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องทางอาญา พ.ศ. 2535 โดยมาตรา 41 เป็นบทบัญญัติที่บังคับให้จำเลยต้องถูกผูกมัดตามพยานหลักฐานที่ได้มาจากการสืบพยานของโจทก์ในศาลต่างประเทศที่จำเลยไม่มีโอกาสตรวจสอบหรือรับทราบพยานหลักฐาน หรือต่อสู้คดีได้อย่างเพียงพอ และยังเปิดโอกาสให้ศาลนำพยานหลักฐานเช่นนี้ไปใช้ประกอบกับพยานหลักฐานอื่นได้ จึงไม่เป็นธรรมต่อจำเลย ซึ่งรัฐธรรมนูญได้รับรองและคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมของบุคคลไว้ ไม่ว่าจะเป็สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยเปิดเผย

การได้รับทราบข้อเท็จจริงและตรวจสอบเอกสารอย่างเพียงพอ การเสนอข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง และพยานหลักฐานของตน การมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาคดีที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม การได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม การมีโอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ และการได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International on Civil and Political Rights: ICCPR) ข้อ 14.3 จึงเป็นบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล กระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิในกระบวนการยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ การกำหนดความรับผิดของบุคคลก็ควรจะต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับหลักนิติธรรม มีความเป็นธรรม และได้สัดส่วนตามความร้ายแรง และไม่ควรจะต้องได้รับโทษเกินกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งปรากฏเป็นแนววินิจฉัยในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 8/2564 กรณีประมวลรัษฎากรมาตรา 37 ตรี บัญญัติให้ความผิดตามมาตรา 37 มาตรา 37 ทวิและมาตรา 90/4 ให้ถือว่าเป็นความผิดมูลฐานตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินซึ่งเป็นกฎหมายที่มีบทบัญญัติจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แต่ความผิดมูลฐานตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 3 มีลักษณะเป็นการกระทำความผิดร้ายแรงและไม่ได้บัญญัติให้รวมถึงความผิดตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายอื่นด้วย ย่อมแสดงได้ว่ากฎหมายดังกล่าวมีเจตนารมณ์ที่จะไม่ให้กฎหมายอื่นกำหนดให้เป็นความผิดมูลฐานเพื่อใช้อำนาจตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน บทบัญญัติตามประมวลรัษฎากรดังกล่าวจึงมีผลให้ผู้มีหน้าที่เสียหายหรือนำส่งภาษีอากรต้องตกอยู่ภายใต้มาตรการที่มีความร้ายแรง และทำให้เจ้าหน้าที่สามารถใช้ดุลพินิจในการพิจารณาวินิจฉัยรวบรวมทรัพย์สินเพื่อให้ได้จำนวนเงินครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในประมวลรัษฎากร ซึ่งอาจจะรวมไปถึงกรณีผู้เกี่ยวข้องอื่นที่กระทำโดยสุจริตต้องตกอยู่ภายใต้มาตรการที่มีความร้ายแรงตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินไปด้วย ถือได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่เพิ่มภาระและจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ ไม่เป็นไปตามหลักความได้สัดส่วนและขัดต่อหลักนิติธรรมจึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2565 กรณีพระราชบัญญัติอนุญาโตตุลาการ พ.ศ. 2545 มาตรา 41 กำหนดให้คำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการนอกศาล ไม่ว่าคำชี้ขาดจะทำได้ทำขึ้นในประเทศหรือต่างประเทศผูกพันคู่พิพาท ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ตราขึ้นเพื่อรับรองคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการ หากกรณีคู่พิพาทฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตามคำชี้ขาด คู่พิพาทอีกฝ่ายหนึ่งต้องอาศัยอำนาจ

รัฐในการบังคับตามคำชี้ขาดโดยยื่นคำร้องต่อศาล บทบัญญัติดังกล่าวตราขึ้นเพื่ออนุวัติการให้เป็นไปตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยให้สัตยาบันอันเป็นพันธะกรณีที่ประเทศไทยต้องดำเนินการตามกฎหมายระหว่างประเทศ มิได้เป็นการตรากฎหมายให้ยอมรับคำวินิจฉัยชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการโดยสิ้นเชิง เป็นเพียงแค่กระบวนการใช้อำนาจตุลาการพิพากษาคำชี้ขาดและบังคับตามคำชี้ขาดของคณะอนุญาโตตุลาการนั้น จึงไม่ขัดต่อหลักการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลและหลักนิติธรรม

สิทธิในกระบวนการยุติธรรมนี้มีการยืนยันสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นกลาง มีความเป็นอิสระ โดยปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ 120/2544 ผู้ฟ้องคดีถูกฟ้องเป็นจำเลยให้รับผิดชอบทางแพ่งตามสัญญาเช่าและขับไล่ออกจากบ้านเช่า และศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้ว การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาลเป็นการใช้อำนาจตุลาการ ผู้พิพากษาและตุลาการมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย จึงไม่อาจถูกตรวจสอบได้โดยสภาพเมื่อคดีถึงที่สุดในศาลยุติธรรมแล้ว ผู้ฟ้องคดีจะนำมาฟ้องต่อศาลปกครองอีกไม่ได้

กรณีหากกฎหมายกำหนดขั้นตอนวิธีการไว้ให้เจ้าหน้าที่รัฐต้องดำเนินการในหากเจ้าหน้าที่ละเลยไปปฏิบัติหน้าที่ อาจส่งผลกระทบต่อการอำนวยความสะดวกยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรมได้ ซึ่งศาลปกครองสูงสุดก็ได้วินิจฉัยเพื่อเป็นการป้องสิทธิในการความถึงกระบวนการยุติธรรมนี้ไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.40/2556 ผู้ฟ้องคดีเป็นข้าราชการศาลยุติธรรม มีหน้าที่ส่งหมายนัดและสำเนาอุทธรณ์ในคดีแพ่ง ผู้ฟ้องคดีได้รายงานว่าได้ทำการส่งหมายนัดและสำเนาอุทธรณ์แล้วด้วยวิธีปิดหมาย เนื่องจากไม่พบผู้รับหมายและไม่มีผู้รับแทน ต่อมาเมื่อผู้ร้องเรียนต่ออธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งว่า ผู้ฟ้องคดีไม่ได้ส่งหมายนัดและสำเนาอุทธรณ์ให้ตน คณะกรรมการสอบสวนพิจารณาแล้วมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่า ผู้ฟ้องคดีไม่ได้ส่งหมายและสำเนาอุทธรณ์ให้ผู้ร้องเรียนจริง กระทำของผู้ฟ้องคดีจึงเป็นความผิดฐานไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย ซึ่งการไม่ปฏิบัติหน้าที่ราชการให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนของทางราชการ และรายงานเท็จต่อผู้บังคับบัญชาของผู้ฟ้องคดี อาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมโดยภาพรวม และโดยที่ศาลทั้งหลายมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปโดยยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย ทั้งยังต้องแสดงให้เห็นประจักษ์แก่สาธารณชนด้วยว่าได้ใช้อำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาอรรถคดีอย่างเคร่งครัดครบถ้วน การส่งหมายนัดและคำคู่ความให้แก่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งโดยถูกต้องและตรงต่อเวลา จึงเป็นภารกิจสำคัญอย่างยิ่งต่อการอำนวยความสะดวกยุติธรรมแก่คู่ความของศาลยุติธรรม หากเจ้าพนักงานศาลละทิ้งหน้าที่ ย่อมทำให้ประชาชนขาดความศรัทธาในการให้ความยุติธรรมของศาลยุติธรรม เสียหายต่อกระบวนการยุติธรรม

อย่างร้ายแรง และเป็นเหตุให้เสียหายแก่ราชการอย่างร้ายแรง เข้าข่ายการกระทำอันได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติก้าวอย่างร้ายแรงและเป็นความผิดวินัยอย่างร้ายแรงด้วย

ศาลฎีกาได้เคยยืนยันถึงการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม โดยถือเป็นสิทธิของบุคคลในการใช้สิทธิในกระบวนการยุติธรรม ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5509/2539 จำเลยร้องทุกคำเนิ่นคดีอาญาแก่โจทก์ เป็นการใช้สิทธิในชั้นตอนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โจทก์ย่อมไม่มีสิทธิที่จะฟ้องร้องหรือขอให้ศาลสั่งห้ามมิให้จำเลยใช้สิทธิดังกล่าว นอกจากนี้ แม้จะเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือก บุคคลก็ย่อมมีสิทธิที่จะเข้าถึงอย่างเป็นธรรม เช่น กระบวนการอนุญาโตตุลาการ หากเป็นไปโดยชอบและเสมอภาคเท่าเทียม ก็ย่อมได้รับการรับรอง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1527/2562 การพิจารณาข้อพิพาทโดยชอบและปฏิบัติต่อผู้ร้องซึ่งเป็นคู่พิพาทอีกฝ่ายอย่างเท่าเทียมเสมอภาคกันกับฝ่ายผู้คัดค้าน และให้โอกาสผู้ร้องเสนอข้ออ้างข้อต่อสู้ของตนได้ตามพฤติการณ์แห่งข้อพิพาทแล้ว ไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การยอมรับหรือการบังคับตามคำชี้ขาดดังกล่าวของอนุญาโตตุลาการไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน จึงไม่มีสาเหตุที่จะเพิกถอนคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการ

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3360/2528 ได้ยืนยันถึงการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม โดยกล่าวถึงในการพิพากษาคดีข้อความรับผิดเพื่อละเมิด และกำหนดค่าสินไหมทดแทนนั้น ศาลไม่จำเป็นต้องดำเนินตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายลักษณะอาญา อันว่าด้วยการที่จะต้องรับโทษและไม่จำเป็นต้องพิเคราะห์ถึงกรณีที่ ผู้กระทำละเมิดต้องคำพิพากษาลงโทษทางอาญาหรือไม่ ฉะนั้นการที่ศาลเคยพิพากษาในคดีอาญาว่า จำเลยไม่มีเจตนาลักทรัพย์และ ยกฟ้องโจทก์ ก็ไม่จำเป็นต้อง ฟังว่าจำเลยไม่ได้กระทำละเมิดต่อโจทก์ เพราะจำเลยอาจกระทำผิดกฎหมายอย่างอื่น จึงต้องฟังข้อเท็จจริงต่อไปว่าจำเลยกระทำละเมิดต่อโจทก์หรือไม่ เป็นการยืนยันว่าบุคคลจะต้องได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม และจะต้องรับผิดก็ต้องเมื่อได้กระทำความผิดตามกฎหมาย

ทั้งนี้หากสิทธิในกระบวนการยุติธรรมมีอยู่อย่างไร ก็ย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย และไม่อาจละเมิดได้ ดังเช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10166/2558 กรณีบทบัญญัติเรื่องอายุความตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 95 แม้ไม่ใช่บทบัญญัติที่เกี่ยวกับโทษจะลงแก่ผู้กระทำความผิด แต่ก็ เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับระยะเวลาที่บุคคลอาจต้องรับโทษทางอาญาซึ่งเกี่ยวพันกับบทกำหนดโทษ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 มาตรา 74/1 ที่มีให้ในระยะเวลาที่ผู้ถูกกล่าวหาหลบหนีรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความ ย่อมทำให้ระยะเวลาที่บุคคลอาจต้องรับโทษอาญาเพิ่มขึ้นหรือหนักกว่าระยะเวลาที่กำหนดไว้ ต้องใช้

บทบัญญัติเรื่องอายุความตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิด อันเป็นสิทธิในกระบวนการยุติธรรมของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ หากใช่เป็นการสนับสนุนผู้กระทำความผิดให้ไม่ต้องรับโทษ การใช้บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.2542 มาตรา 74/1 บังคับแก่คดีนี้ จะเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมที่รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองและคุ้มครอง

อย่างไรก็ดี กรณีที่กฎหมายมีบทบัญญัติคุ้มครองบุคคลที่ควรได้รับการคุ้มครอง แม้มีมาตรการเพิ่มเติมบางประการก็ไม่ถือเป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของอีกฝ่าย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2070/2562 กรณีพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 กำหนดให้กรณีนายจ้างจะฟ้องคดี ต้องวางเงินต่อศาล เป็นบทบัญญัติที่มีเจตนารมณ์มุ่งหมายที่จะคุ้มครองลูกจ้างให้ได้รับเงินตามจำนวนที่พนักงานตรวจแรงงานสั่งให้นายจ้างจ่ายแก่ลูกจ้างเมื่อคดีถึงที่สุดทันที โดยลูกจ้างไม่ต้องเสียเวลาไปฟ้องคดีบังคับให้นายจ้างจ่ายเงินจำนวนดังกล่าวอีก ทั้งยังเป็นการป้องกันมิให้นายจ้างประวิงเวลาในการจ่ายเงินอันเป็นการสร้างภาระแก่ลูกจ้างซึ่งมีสิทธิได้รับเงินตามกฎหมายจากนายจ้าง และในกรณีที่นายจ้างฟ้องเพิกถอนคำสั่งพนักงานตรวจแรงงาน หากศาลพิพากษาเพิกถอนคำสั่งของพนักงานตรวจแรงงานแล้ว นายจ้างก็สามารถรับเงินจำนวนที่วางศาลไว้คืนไปได้โดยไม่เกิดความเสียหายแต่อย่างใด บทบัญญัติกฎหมายดังกล่าวนี้จึงไม่เป็นการจำกัดสิทธิ นายจ้างในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ทั้งเป็นธรรมแก่นายจ้างและลูกจ้างทั้งสองฝ่าย

เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยถึงความสำคัญของกระบวนการก่อนฟ้องคดีสู่ศาลว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญ โดยกล่าวไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 15533/2557 สำนักงานตำรวจแห่งชาติเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะมีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน และยังเป็นกระบวนการยุติธรรมขั้นต้นหรือเสาหลักแห่งกระบวนการยุติธรรมที่จะต้องสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ถ้าสำนักงานตำรวจแห่งชาติมีตำรวจที่ประพฤติมิชอบ ย่อมก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยและวุ่นวายขึ้นในบ้านเมือง จากคำพิพากษานี้จะเห็นได้ว่า การทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจนั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการอำนวยความยุติธรรมให้แก่บุคคลในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งจำเป็นต้องให้ประชาชนได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเสมอภาคตั้งแต่ต้น

การแต่งตั้งทนายความก็ถือเป็นส่วนสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรม เพราะถือเป็นผู้เชี่ยวชาญที่จะทำให้บุคคลได้รับความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม แต่บุคคลก็จำเป็นต้องรับผลแห่งการดำเนินการของทนายที่ตนเองแต่งตั้งด้วย ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 559/2554 เมื่อ

จำเลยแต่งตั้งทนายความแล้วก็ต้องรับผลที่เกิดจากการกระทำของทนายจำเลย มิฉะนั้นแล้วจำเลยก็จะเลือกเอาเฉพาะการกระทำของทนายจำเลยที่เป็นประโยชน์และปฏิเสธส่วนที่เป็นโทษโดยอ้างความบกพร่องของทนายจำเลยซึ่งจะทำให้กระบวนการยุติธรรมไม่บรรลุเป้าประสงค์ เมื่อทนายจำเลยยื่นฎีกาเกินกำหนดที่ขอขยาย จึงไม่อาจรับฎีกาของจำเลยได้

สำหรับในคดีอาญา ก็ต้องจัดให้มีทนายให้กับจำเลย แต่หากจำเลยไม่ประสงค์จะมีทนายก็ย่อมเป็นสิทธิของจำเลยเอง ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4095/2554 ศาลชั้นต้นอ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง สอบคำให้การจำเลย และสอบถามจำเลยเรื่องทนายความแล้ว จำเลยแถลงไม่ต้องการทนายความและให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลชั้นต้นได้บันทึกคำให้การของจำเลยไว้แล้ว จึงเป็นกรณีที่ก่อนเริ่มพิจารณาศาลชั้นต้นได้ถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่แล้ว เมื่อจำเลยแถลงไม่ต้องการทนายความย่อมไม่มีกรณีที่ศาลชั้นต้นต้องตั้งทนายความให้จำเลย กระบวนการพิจารณาคดีของศาลชั้นต้นจึงชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้ศาลฎีกายังได้เคยพิพากษาถึงการกระทำอันเป็นส่งกระทบหรือผลร้ายต่อความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 112413/2547 เรียกปรับเงินเพื่อล้มคดี, ที่ 1286/2544 นายประกันปลอมลายมือชื่อประกันตัว, ที่ 279/2544 เบิกความเท็จ, ที่ 7093/2542 นำหนังสือรับรองราคาประเมินที่ดินเกินจริงประกันตัวจำเลย

อย่างไรก็ดี ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยกรณีเกี่ยวกับคำวินิจฉัยของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติคดีหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับกระบวนการส่งผู้ร้ายข้ามแดน โดยปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2584-2586/2565 การดำเนินคดีกับจำเลยต้องปฏิบัติตามสนธิสัญญาส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ ร.ศ. 129 โดยหลักความรับผิดชอบเฉพาะเรื่อง หรือ Doctrine of Specialty ประเทศผู้ร้องขอ เมื่อได้รับการส่งตัวผู้ร้ายข้ามแดนแล้ว จะฉวยโอกาสดำเนินคดีอื่นนอกเหนือจากคดีที่กล่าวอ้างในการส่งผู้ร้ายข้ามแดนไม่ได้ การที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติได้มีคำวินิจฉัยว่า กรณีประเทศไทยโดยอัยการสูงสุดได้ทำหนังสือไปยังประเทศแคนาดาขออนุญาตดำเนินคดีเพิ่มเติมแก่จำเลยทั้งสามคดีนี้ในภายหลัง หลังจากที่ทางการแคนาดาส่งตัวจำเลยให้ทางการไทยเป็นการละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนและสิทธิส่วนบุคคลของจำเลย ศาลเห็นว่า คำวินิจฉัยของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติดังกล่าวยังไม่ผูกพันประเทศไทย เนื่องจากประเทศไทยไม่ได้เป็นรัฐภาคีในพิธีสารเลือกรับที่เพิ่มเติมจากกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง กรณีจึงไม่อาจอ้างเรื่องการเยียวยาดังกล่าวมาเป็นการแก้ไขฟื้นฟูโดยการยกฟ้องจำเลยตามที่จำเลยฎีกาได้

ทั้งนี้เมื่อข้อสังเกตประการหนึ่งว่า สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมนี้จะต้องเป็นการใช้สิทธิโดยสุจริตด้วย ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4302/2563 จำเลยนำคดีมาฟ้องกล่าวหาโจทก์ร่วมว่า การที่โจทก์ร่วมมีคำสั่งงดไต่สวนมูลฟ้องและพิพากษายกฟ้องโจทก์เป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 นับว่าเป็นเรื่องร้ายแรง กรณีเช่นนี้แม้จำเลยมิได้กล่าวกล่าวล่วงโจทก์ร่วมมาในคำฟ้อง แต่การกระทำดังกล่าวเป็นการกล่าวหาว่าโจทก์ร่วมมีเจตนากระทำโดยมิชอบด้วยหน้าที่และข้อกล่าวหาในฟ้องย่อมมีความหมายอยู่ในตัวว่า การใช้ดุลพินิจของโจทก์ร่วมไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความชอบด้วยกฎหมาย อันเป็นการบั่นทอนและลดคุณค่าในการพิจารณาพิพากษาคดีในหน้าที่ผู้พิพากษาของโจทก์ร่วม ทั้งทำให้ประชาชนทั่วไปซึ่งมิได้รู้ข้อเท็จจริงในเชิงลึกของคดี ขาดความเชื่อมั่นหรือเชื่อถือต่อกระบวนการยุติธรรมของศาลยุติธรรม ที่จำเลยอ้างว่าเป็นการใช้สิทธิทางศาลและได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนั้น เป็นเหตุผลที่ไม่อาจรับฟังได้ เพราะการใช้สิทธิทางศาลนั้นจะต้องอยู่ภายในกรอบของกฎหมาย และต้องกระทำโดยสุจริตที่บุคคลทั่วไปพึงกระทำ เมื่อทางพิจารณาไม่ปรากฏว่าโจทก์ร่วมใช้อำนาจในทางที่มิชอบผิดไปจากที่กฎหมายให้อำนาจไว้ จึงฟังได้ว่าการฟ้องคดีของจำเลยเป็นการฟ้องกล่าวหาโจทก์ร่วมตามอำเภอใจโดยอาศัยเหตุที่จำเลยเสียประโยชน์ในผลแห่งคดี หากใช่เป็นการใช้สิทธิทางศาลตามปกติและโดยสุจริตไม่

ในภาพรวมสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคนี้ ศาลมักจะวินิจฉัยและพิพากษาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือยืนยันถึงกระบวนการต่างๆ ที่กำหนดไว้ตามกฎหมายว่าเป็นกระบวนการที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมายและเป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ซึ่งกรณีนี้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยไว้ชัดเจนในหลายคดีมาก ส่วนศาลปกครองและศาลฎีกาก็ยืนยันในลักษณะอย่างเดียวกัน

2.11 สิทธิในคดีอาญา แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นดังนี้

2.11.1 สิทธิในการได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ในคดีอาญา ได้มีการยื่นคำร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาว่าพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 15 วรรคสอง ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ปรากฏหลักการนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2544 โดยผู้ร้องอ้างว่าการกำหนดให้ผู้ที่มียาเสพติดไว้ในครอบครองเกินกว่าที่กำหนดให้ถือว่ามีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย ซึ่งมีอัตราโทษสูงกว่าการมีไว้ในครอบครองเพื่อเสพ เป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาดซึ่งจำเลยไม่อาจนำสืบเพื่อแก้ข้อสันนิษฐานได้ และเป็นการขัดต่อหลักการให้สันนิษฐานว่า

จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ไว้ก่อน ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า คดียาเสพติดถือเป็นปัญหาร้ายแรงและบทบัญญัติแห่งกฎหมายมีเจตนาปราบปรามยาเสพติดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การกำหนดจำนวนหรือปริมาณสารเสพติดดังกล่าวเป็นเพียงเกณฑ์เปรียบเทียบสำหรับฐานความผิดที่จะนำไปสู่การลงโทษ และเมื่อได้มีการพิสูจน์ว่าโจทก์มีการกระทำความผิดประกอบความผิดก็ย่อมต้องรับผิดไปตามนั้น ไม่ถือเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ต่อมาในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6-7/2561 ข้อเท็จจริงปรากฏว่า พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2560 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยเปลี่ยนจากบทสันนิษฐานเด็ดขาดว่าผู้กระทำความผิดเพื่อจำหน่ายเป็นบทสันนิษฐานที่เปิดโอกาสให้ศาลได้ใช้ดุลพินิจในการพิจารณาจากพฤติการณ์หรือเจตนาที่แท้จริงของผู้กระทำความผิด แต่มาตรา 8 กลับบัญญัติมิให้ใช้บทบัญญัติซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมนี้แก่คดีที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาแล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ และให้นำกฎหมายซึ่งใช้บังคับอยู่ในวันก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ บังคับแก่คดีดังกล่าวต่อไป ถึงที่สุด ศาลวินิจฉัยว่า บทบัญญัติของมาตรา 8 ดังกล่าว ทำให้คดียาเสพติดที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาแล้ว ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ แม้คดีจะยังไม่ถึงที่สุด จำเลยก็ไม่อาจนำสืบพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์เจตนาของตนเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษว่าตนเองไม่ได้มีเจตนาเพื่อจำหน่าย จึงถือเป็นการขัดหรือแย้งต่อสิทธิในการต่อสู้คดีของจำเลยที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยไม่มีความผิด อีกทั้งการบัญญัติมิให้นำบทบัญญัติที่เป็นคุณแก่จำเลยมาใช้บังคับแก่คดีที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกา เป็นการขัดต่อหลักของการบริหารงานยุติธรรมทางอาญาที่ดี ขัดต่อหลักนิติธรรม และจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกินสมควร ถือว่าเป็นคำวินิจฉัยที่ยืนยันถึงสิทธิในทางอาญาของบุคคลที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ถือว่าเป็นคำวินิจฉัยอีกหนึ่งเรื่องที่น่าสนใจ เนื่องจากยืนยันถึงสิทธิในคดีอาญาของบุคคลที่ต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ โดยกล่าวว่า

“ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด เป็นบทบัญญัติที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด ซึ่งข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ...

เป็นข้อสันนิษฐานอันมีที่มาจากหลักสิทธิมนุษยชน ดังปรากฏอยู่ใน
 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of
 Human Rights) ข้อ 11 ... อันถือเป็นหลักการพื้นฐานของระบบงาน
 ยุติธรรมทางอาญาสากลที่ว่า บุคคลทุกคนมิใช่ผู้กระทำความผิดอาญา
 เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับ
 ผิดทางอาญาที่รัฐให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทาง
 อาญา จนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด
 และเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งของหลักนิติธรรม (The Rule
 of Law) ที่ได้รับการยอมรับในนานาอารยประเทศและในระดับ
 ระหว่างประเทศ อันได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน
 (Universal Declaration of Human Rights) และกติการะหว่าง
 ประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International
 Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งประเทศไทยเป็น
 ภาีสสมาชิกมีพันธกรณีอยู่ด้วย”

ที่มา: คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555

โดยในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ปรากฏไม่บ่อยครั้งนักที่จะมีการอธิบาย
 สิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญว่ามีที่มาที่ไปหรือสอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชน โดยมาก
 มักจะกล่าวอ้างถึงเพียงแค่อำนาจรัฐธรรมนูญที่ปรากฏหรือบังคับใช้ในขณะวินิจฉัยเท่านั้น โดยข้อเท็จจริงใน
 คดีดังกล่าวเป็นกรณีที่พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2555 มาตรา 54 กำหนดไว้
 ในกรณีผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบ
 ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำ
 ความผิดของนิติบุคคลนั้น ศาลเห็นว่าเป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไขการ
 สันนิษฐานให้จำเลยมีความผิดและต้องรับโทษโดยโจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ถึงการกระทำของกรรมการ
 ผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งรับผิดชอบการดำเนินการของนิติบุคคล เป็นการผลักภาระการพิสูจน์
 ให้บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด ไม่ใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบบางข้อ ขัดต่อหลัก
 นิติธรรม ทำให้บุคคลถูกจับกุมคุมขังโดยไม่มีพยานหลักฐานเบื้องต้นว่า บุคคลนั้นได้กระทำความผิดตาม
 ที่ถูกกล่าวหาจึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ในคดีนี้คณะตุลาการศาลรัฐธรรมนูญจำนวน

5 คนเห็นว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ ส่วนอีก 4 คนเห็นว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นจำนวนเสียงที่ใกล้เคียงอย่างมาก

ทั้งนี้ปรากฏแนววินิจฉัยเกี่ยวกับความรับผิดของกรรมการผู้จัดการ หรือหุ้นส่วนผู้จัดการ ผู้แทนนิติบุคคลเป็นอย่างเดียวกันกับคดีนี้ ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 กรณีพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74, ที่ 10/2556 กรณีพระราชบัญญัติประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 มาตรา 78, ที่ 11/2556 กรณี พระราชบัญญัติสถานบริการ พ.ศ. 2509 มาตรา 28/4, ที่ 19-20/2556 กรณีพระราชบัญญัติปุ๋ย พ.ศ. 2518 มาตรา 72/5, ที่ 3/2559 กรณีพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2542 มาตรา 9

กรณีข้อเท็จจริงใกล้เคียงกันนี้ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2556 พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 ที่กำหนดให้ กรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิด แล้วบุคคลใดเป็นผู้สั่งการ หรือไม่สั่งการ หรือกระทำการอันเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้จัดการหรือผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินการของนิติบุคคลต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น ซึ่งผู้ร้องมีความเห็นว่าเป็นกรณีเดียวกันกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 โดยในคดีนี้ศาลได้วินิจฉัยว่า กรณีตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 นั้น ไม่ใช่บทสันนิษฐานความผิดไว้ก่อนตั้งแต่เริ่มคดี หากแต่โจทก์ยังต้องมีหน้าที่พิสูจน์ถึงการกระทำ หรือละเว้นการกระทำดังกล่าวให้ครบองค์ประกอบความผิดเสียก่อน จึงสอดคล้องกับเกณฑ์ทั่วไปในการรับผิดทางอาญา ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งแตกต่างจากพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2555

ทั้งนี้ในกรณีกฎหมายบัญญัติความรับผิดของกรรมการผู้จัดการ หุ้นส่วนผู้จัดการไว้ในลักษณะข้อสันนิษฐานเด็ดขาด แล้วต่อมามีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงความรับผิดแล้ว ก็ไม่ถือว่าขัดต่อหลักการได้รับสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ดังปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2566 กรณีประมวลรัษฎากร มาตรา 90/5 (ซึ่งมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงความรับผิดของกรรมการผู้จัดการแล้ว) ซึ่งโจทก์มีหน้าที่พิสูจน์การกระทำหรือละเว้นไม่กระทำตามหน้าที่ของบุคคลดังกล่าวให้ครบองค์ประกอบความผิด และต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นจนสิ้นสงสัยว่าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดขึ้นจากการสั่งการหรือการกระทำหรือหน้าที่ต้องสั่งการหรือกระทำการและละเว้นไม่สั่งการหรือไม่กระทำการ บทบัญญัติที่แก้ไขแล้วนี้จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

การได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ในคดีอาญายังได้รับการ ยืนยันถึงหลักการนี้อีกครั้งในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2565 โดยกล่าวว่า

“การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญา ก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยได้กระทำความผิด รัฐจะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องหาหรือจำเลย เสมือนเป็นผู้บริสุทธิ์ การควบคุมหรือคุมขังต้องกระทำเพียงเท่าที่ จำเป็น โดยมีหลักการที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยต้องได้รับอนุญาตให้ปล่อย ชั่วคราว ส่วนการไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวเป็นเพียงข้อยกเว้น... การควบคุมหรือคุมขังอาจกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพใน ชีวิตและร่างกาย สิทธิการขอปล่อยชั่วคราวจึงเป็นสิทธิใน กระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่บุคคลทุกคนพึงได้รับความคุ้มครอง จากรัฐตามหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มี ความผิดจนกว่าจะมีการพิสูจน์ความผิดของบุคคลในศาล ดังนั้นเมื่อ ผู้ต้องหาหรือจำเลยซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่ได้รับสิทธิในการปล่อยชั่วคราว และต้องสูญเสียอิสรภาพโดยถูกควบคุมหรือคุมขังเป็นระยะเวลา นาน ส่งผลให้ได้รับความทุกข์ทรมาน พระราชบัญญัติค่าตอบแทน ผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 มาตรา 20 จึงให้สิทธิเฉพาะผู้ที่สูญเสียอิสรภาพโดยเหตุที่ไม่ได้ รับสิทธิในการปล่อยชั่วคราวและถูกคุมขังเป็นระยะเวลา นานใน ระหว่างการพิจารณาคดีของศาลหรือต้องรับโทษตามคำพิพากษาหรือ คำสั่งของศาล ซึ่งปรากฏคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอันถึงที่สุด ต่อมาในภายหลังว่าบุคคลดังกล่าวไม่ได้กระทำความผิด หรือการ กระทำของบุคคลนั้นไม่เป็นความผิด เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ของผู้ได้รับความเสียหายจากการถูกคุมขังโดยกระบวนการยุติธรรมที่ ผิดพลาด เพื่อให้รัฐมีความระมัดระวังในการดำเนินคดีอาญาและ รับผิดชอบต่อบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำของรัฐ และ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่บุคคลที่ได้รับความเสียหาย ซึ่งการ บัญญัติกฎหมายเพื่อเยียวยาความเสียหายในลักษณะดังกล่าว รัฐต้อง

คำนี้ถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมประกอบด้วย ดังนั้นพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 จึงสอดคล้องกับหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าจะมีการพิสูจน์ในศาล มิได้มุ่งให้จำเลยต้องสละสิทธิในการปล่อยตัวชั่วคราวหรือถูกคุมขังไม่เป็นการสร้างภาระเกินสมควร หรือเป็นการจำกัดสิทธิในการได้รับการอำนวยการความยุติธรรม ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ”

ที่มา: คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2565

จากคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2565 จะเห็นได้ว่านอกจากจะยืนยันถึงการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว ยังกล่าวถึงการได้รับการเยียวยากรณีที่บุคคลถูกละเมิดสิทธิ โดยมีกฎหมายบัญญัติคุ้มครองซึ่งศาลรัฐธรรมนูญยืนยันว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในส่วนของความรับผิดทางแพ่งมีแนวทางพิจารณาต่างกันเล็กน้อย ปรากฏในคำวินิจฉัยที่ 4-5/2562 กรณีพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มาตรา 44 ที่กำหนดให้ศาลมีอำนาจเรียกหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นหรือบุคคลที่มีอำนาจควบคุมการดำเนินกิจการของนิติบุคคลหรือผู้รับมอบทรัพย์สินจากนิติบุคคลดังกล่าวเข้ามาเป็นจำเลยร่วมและให้มีอำนาจพิพากษาให้บุคคลเช่นว่านั้นร่วมรับผิดชอบใช้หนี้ที่นิติบุคคลมีต่อผู้บริโภคด้วย เว้นแต่ผู้นั้นจะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นด้วย ซึ่งศาลวินิจฉัยว่าเป็นเพียงบทสันนิษฐานให้บุคคลเหล่านี้ต้องร่วมรับผิดชอบด้วย และเป็นเพียงบทสันนิษฐานทางแพ่ง มิใช่ความรับผิดทางอาญา เป็นข้อสันนิษฐานเบื้องต้น ไม่ใช่ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด ทั้งโจทก์ยังต้องพิสูจน์ถึงการกระทำอันไม่สุจริต หรือมีพฤติการณ์ฉ้อฉล ยักยอกทรัพย์สิน จึงจำเป็นและมีเหตุผลอันสมควร ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในคดีที่ขึ้นสู่ศาลปกครอง หากกฎหมายจะมีข้อสันนิษฐานความผิดไว้แต่ถ้าไม่ใช่ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด ผู้ถูกฟ้องคดีก็สามารถพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนได้ ดังความในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.320/2555 กรณีข้อสันนิษฐานตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 ที่ว่าผู้ที่อยู่ในวงเล่นการพนันให้ถือว่าเป็นผู้เล่นการพนัน เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเบื้องต้นของกฎหมาย ไม่ใช่ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด ดังนั้นผู้ฟ้องคดีอยู่ในวงเล่นการพนัน แต่ผู้ต้องขังรายอื่นต่างให้การสอดคล้องกันว่า ผู้ฟ้องคดีไม่ได้เป็นผู้เล่นการพนันด้วย จึงไม่อาจถือได้ว่าผู้ฟ้องคดีเป็นผู้เล่นการพนัน การลงโทษทางวินัยผู้ฟ้องคดีโดยลดชั้นจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ศาลฎีกาได้เคยยืนยันหลักการให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาในคดีอาญา เป็นผู้บริสุทธิ์ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9334/2552 และที่ 5876/2544 ซึ่งการใช้สิทธิของจำเลยในคดีอาญาก็ต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดด้วย ส่วนในกระบวนการพิจารณาคดี จะสันนิษฐานว่าจำเลยกระทำความผิดด้วยพฤติการณ์บางอย่างเท่านั้นไม่ได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 217/2542 แม้จำเลยมีอิเฟดรินจำนวน 195 เม็ด ก็ไม่เป็นการแน่ชัดว่าจำเลยครอบครองเพื่อจำหน่ายเสมอไป ไม่อาจสันนิษฐานว่าจำเลยมีของกลางไว้เพื่อขายได้ เพราะพระราชบัญญัติวัตถุออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท พ.ศ. 2518 ก็ไม่มีบทสันนิษฐานกำหนดไว้เช่นนั้น

ทั้งนี้ การจะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษนั้นก็ต้องมีการพิสูจน์ให้ศาลพิจารณาจนสิ้นสงสัยว่าจำเลยกระทำความผิดตามฟ้องจริงหรือไม่ ซึ่งผู้เสียหายหรือโจทก์ก็ต้องเป็นผู้นำสืบให้ศาลเห็นเช่นนั้น ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10238/2550 เมื่อผู้เสียหายสมัครใจที่จะดำเนินคดีแก่จำเลย ผู้เสียหายก็น่าจะมาเบิกความต่อศาลให้เป็นที่สิ้นสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามที่ผู้เสียหายกล่าวหาจริง การที่โจทก์ไม่ได้ตัวผู้เสียหายมาเบิกความต่อศาล จึงทำให้พยานโจทก์ยังคงอยู่ในความสงสัยว่าจำเลยกระทำความผิดตามฟ้องจริงหรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3123/2533 การฟังพยานหลักฐานชั้นไต่สวนมูลฟ้องกับชั้นพิจารณาแตกต่างกัน ในชั้นไต่สวนมูลฟ้องเพียงได้ข้อเท็จจริงครบองค์ประกอบฐานความผิดที่ฟ้องโดยไม่มีข้อพิรุธอันเป็นที่ประจักษ์ชัดก็ฟังได้แล้วว่าความผิดฐานนั้นมีมูล ส่วนข้อเท็จจริงที่ได้ความจะเป็นความจริงหรือไม่ เป็นข้อที่จะต้องพิสูจน์กันอีกชั้นหนึ่งในชั้นพิจารณา ซึ่งในชั้นนี้จะต้องพิสูจน์ให้ได้รับความจนสิ้นสงสัยว่าข้อเท็จจริงที่ได้ความนั้นเป็นความจริง จึงจะฟังได้ว่าจำเลยมีความผิดตามที่โจทก์ฟ้อง

มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ เคยปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาที่ได้พิพากษารับรองบทบัญญัติของกฎหมายที่สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยกระทำความผิด เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1916/2543 ความผิดตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 ซึ่งได้กำหนดว่า หากครอบครองยาเสพติดให้โทษประเภทหนึ่งเกินกว่าปริมาณที่กฎหมายกำหนดไว้ให้ถือว่ามิไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย เป็นบทสันนิษฐานโดยเด็ดขาดของกฎหมายและจำเลยไม่อาจจะนำสืบหักล้างข้อสันนิษฐานของกฎหมายดังกล่าวได้ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1448/2557, ที่ 2843/2559, ที่ 6665/2560 ก็พิพากษาทำนองเดียวกัน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าคำพิพากษาทั้งสี่คดีนี้ ศาลได้พิจารณาพิพากษาให้จำเลยมีความผิดตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายแม้กฎหมายนั้นจะขัดต่อหลักการให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ในคดีภายหลังที่ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6-7/2561 ว่าข้อสันนิษฐานเช่นนั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ และ

ต้องมีการแก้ไขกฎหมายดังกล่าว ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้น ก็ปรากฏการยืนยันถึงหลักการให้ สันนิษฐานว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ไว้ก่อนอีกครั้ง เช่น ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 272/2565 แม้บท สันนิษฐานตามกฎหมายเดิมยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ในคดีนี้ซึ่งยังไม่ถึงที่สุด แต่การพิจารณาความผิด เพื่อให้รับโทษหนักขึ้นตามกฎหมายใหม่ต้องมีพฤติการณ์และบทบาทหน้าที่ตามกฎหมายใหม่ด้วย การ กำหนดโทษก็ต้องใช้กฎหมายในส่วนที่เป็นคุณทั้งกฎหมายเก่าและกฎหมายใหม่ ข้อสังเกตคือ แม้ใน คดีนี้จะเป็คดีที่ข้อสันนิษฐานยังคงถูกใช้บังคับแต่ศาลก็ไม่ได้พิจารณาความผิดของจำเลยจากข้อ สันนิษฐานแต่เพียงอย่างเดียว ยังคงต้องพิจารณาประกอบกับพฤติการณ์ประการอื่นประกอบด้วย ซึ่ง แนวทางการพิจารณาศาลก็พิจารณาในทิศทางเดียวกัน ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1090/2566

กรณีคล้ายคลึงกันเกิดกับความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคล ในกรณีที่นิติบุคคลมีความ รับผิดชอบทางอาญาเกิดขึ้น แล้วมีกฎหมายหลายฉบับกำหนดให้ผู้แทนนิติบุคคลเหล่านั้นต้องร่วมรับผิด ด้วย ซึ่งได้เคยมีคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญไว้ในหลายกรณีตั้งแต่ พ.ศ. 2555 ว่าเป็นการขัดต่อหลักการ สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์และขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3282/2558, ที่ 6176/2559 และที่ 2813/2562 ก็ได้วินิจฉัยในทิศทางที่สอดคล้องกับคำวินิจฉัยของ ศาลรัฐธรรมนูญ ว่าจะต้องนำสืบให้ได้ความว่าผู้แทนนิติบุคคลรู้เห็นด้วยในการกระทำความผิดของ นิติบุคคล จนกระทั่งมีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เกี่ยวกับความรับผิด ในทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล พ.ศ.2560 ทิศทางการวินิจฉัยก็มีความชัดเจนมากขึ้นในคำพิพากษา ศาลฎีกาที่ 167/2563 พยานหลักฐานของโจทก์ไม่มีน้ำหนักเพียงพอฟังว่า ในการกระทำความผิดของ จำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นนิติบุคคลเกิดจากการสั่งการหรือการกระทำของจำเลยที่ 2 ซึ่งเป็นหุ้นส่วนผู้จัดการ จึงฟังไม่ได้ว่าจำเลยที่ 2 ได้ร่วมกระทำความผิดกับจำเลยที่ 1 ตาม ป.รัชฎากร มาตรา 90/5 ทั้งนี้มี ข้อสังเกตว่า เนื้อหาของประมวลรัษฎากรมาตรา 90/5 นี้ เดิมก็กำหนดให้ผู้แทนนิติบุคคลจะต้องรับ ผิดด้วยโดยที่โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ถึงเจตนาของผู้แทนนิติบุคคล ซึ่งคำพิพากษาก่อนหน้านี้ก็จะวินิจฉัยไป ไปทำนองให้ผู้แทนนิติบุคคลต้องรับผิดร่วมด้วยโดยโจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ความผิด เช่น คำพิพากษาศาล ฎีกาที่ 9701/2544

2.11.2 การไม่ถูกลงโทษทางอาญาในความผิดที่ไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด ขณะกระทำ และลงโทษหนักกว่าที่กฎหมายกำหนดไม่ได้ กรณีนี้มีการกล่าวถึงสิทธิของบุคคลที่จะไม่ ถูกลงโทษในการกระทำที่ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิด ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 56/2543 ซึ่งผู้ร้องกล่าวถึง การกำหนดบทบัญญัติให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องรับผิดชอบออก ค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งกรณีที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี และกำหนด

ไว้ในหมวดบทกำหนดโทษ จึงเป็นการลงโทษบุคคลให้รับผิดโดยที่ไม่มีกฎหมายกำหนดว่าห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี โดยมีการกล่าวอ้างถึงหลักการ “ไม่มีโทษ โดยไม่มีความผิด และไม่มีความผิดโดยไม่มีกฎหมาย” ด้วย โดยในกรณีนี้ศาลได้วินิจฉัยว่า การกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องออกค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งใหม่นั้นมิใช่โทษทางอาญา เป็นมาตรการอันมีลักษณะเป็นการชดใช้ค่าเสียหาย จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อหลักการดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ได้มีการยกอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนนี้ขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลด้วยเช่นกัน

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 44-45/2544 ได้กล่าวยืนยันถึงสิทธิทางอาญาของบุคคลทั้งสองกรณีไว้ โดยกล่าวว่า ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 116 มาตรา 215 และมาตรา 216 เป็นบทบัญญัติที่ใช้บังคับอยู่ในขณะที่มีการกระทำอันเป็นมูลฐานแห่งคดี มิใช่กฎหมายที่ย้อนหลังให้ต้องรับผิดหรือรับโทษทางอาญาแก่บุคคล มิได้เป็นบทสันนิษฐานความผิดทางอาญาไว้ล่วงหน้าว่า บุคคลนั้นได้กระทำความผิดหรือการปฏิบัติต่อบุคคลเสมือนว่าเป็นผู้กระทำความผิดก่อนที่จะมีคำพิพากษาถึงที่สุด จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ และปรากฏการอธิบายสิทธิในทางอาญาในลักษณะอย่างเดียวกันในคำวินิจฉัยที่ 47/2554

นอกจากนี้ในศาลยังได้ยืนยันถึงหลักการ “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” ไว้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 30/2562 การที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติออกคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 5/2557 เรื่องให้บุคคลมารายงานตัวเพิ่มเติมลงวันที่ 24 พฤษภาคม 2557 กำหนดให้บุคคลมารายงานตัวในวันที่ 14 พฤษภาคม 2557 เวลา 13.00 น. โดยคำสั่งดังกล่าวไม่ได้กำหนดให้การมารายงานตัวต้องรับโทษทางอาญา แต่ต่อมาในวันเดียวกันนั้น คณะรักษาความสงบแห่งชาติออกประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติฉบับที่ 29/2557 เรื่องให้บุคคลมารายงานตัวตามคำสั่งของคณะรักษาความสงบแห่งชาติลงวันที่ 24 พฤษภาคม 2557 กำหนดให้บุคคลที่มีรายชื่อตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ไม่มารายงานตัวภายในกำหนดวันเวลาที่กำหนด ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปีหรือปรับไม่เกิน 40,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เป็นการออกคำสั่งเรียกให้มารายงานตัวก่อนแล้วออกประกาศกำหนดโทษของการกระทำดังกล่าว จึงเป็นการกำหนดโทษทางอาญาให้มีผลย้อนหลังแก่บุคคลผู้ไม่มารายงานตัวตามคำสั่งของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ซึ่งเกิดขึ้นก่อน ไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรมที่ว่า “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

สิทธิในคดีอาญาที่จะไม่ถูกลงโทษหนักกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งมีคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.7/2557 กล่าวถึงการลงโทษบุคคลที่กระทำความผิดซ้ำไว้ โดยกล่าวว่า หลัก

ที่ว่าบุคคลไม่อาจถูกลงโทษหลายครั้งสำหรับการกระทำผิดครั้งเดียว ถือเป็นหลักกฎหมายทั่วไปที่ห้ามลงโทษบุคคลหนึ่งมากกว่าหนึ่งครั้งสำหรับความผิดที่บุคคลนั้นได้กระทำเพียงครั้งเดียว ไม่ว่าความผิดที่บุคคลนั้นได้กระทำและโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะเป็นความผิดและโทษทางอาญา ความผิดและโทษทางปกครอง หรือความผิดและโทษทางวินัยก็ตาม ซึ่งโทษทั้งหมดดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในชีวิต ร่างกาย หรือทรัพย์สิน การลงโทษมากกว่าหนึ่งครั้งจึงเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้โดยชัดแจ้งหรือโดยปริยายเกินความจำเป็นแก่การรักษาไว้ซึ่งประโยชน์สาธารณะ ดังนั้นเมื่อข้อเท็จจริงรับฟังได้ว่า ผู้ถูกฟ้องคดีได้มีคำสั่งลงโทษผู้ฟ้องคดีซ้ำอีกครั้งสำหรับการกระทำผิดวินัยครั้งเดียวกันเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จะเห็นได้ว่าแม้ในคดีนี้จะเป็นการพิพาทเกี่ยวกับคำสั่งลงโทษทางวินัย แต่ศาลก็ได้มีการวินิจฉัยให้เหตุผลประกอบรวมไปถึงการลงโทษในทางอาญาของบุคคลด้วย

การไม่ถูกลงโทษทางอาญาในความผิดที่ไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิดขณะกระทำ รวมถึงไม่ต้องรับผิดในความผิดที่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิดภายหลังนั้น ถูกยืนยันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 311/2478 การให้ยืมเงินก่อนวันบังคับใช้พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา และยังคงเรียกเกินอัตราหลังวันใช้บังคับพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ไม่เป็นความผิด การใช้กฎหมายอันเป็นลักษณะอาญา ไม่มีผลย้อนหลังบังคับถึงสิ่งซึ่งเกิดขึ้นก่อนใช้กฎหมาย นอกจากนี้ ศาลฎีกาได้เคยวางแนววินิจฉัยไว้ว่าจะต้องเป็นกรณีการกำหนดโทษในทางอาญา หากไม่ใช้การกำหนดโทษทางอาญา อาจสามารถมีผลบังคับใช้ย้อนหลังได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9993-9994/2560, ที่ 3659-3661/2562 และ ที่ 3298/2564 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายที่กำหนดความผิดเกี่ยวกับการฟอกเงินซึ่งมีโทษทางอาญาและมาตรการทางแพ่งให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน โดยมาตรการทางแพ่งซึ่งพิจารณาตัวทรัพย์สินที่ผู้ร้องขอให้ศาลมีคำสั่งให้ตกเป็นของแผ่นดินว่ามีแหล่งที่มาจากการกระทำผิดอาญาที่เป็นความผิดมูลฐานของพระราชบัญญัติฉบับนี้หรือไม่ โดยไม่ต้องพิจารณาความผิดของบุคคลที่เป็นเจ้าของทรัพย์สิน ซึ่งจะต้องพิสูจน์ตามหลักการพิสูจน์พยานหลักฐานในคดีอาญา มาตรการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินจึงมิใช่โทษทางอาญา แม้ความผิดมูลฐานจะบัญญัติเพิ่มเติมภายหลังจากที่ได้กระทำความผิด ก็ไม่ถือว่าเป็นการใช้กฎหมายอาญาย้อนหลังเป็นโทษแก่บุคคล

ทั้งนี้ กรณีกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจะต้องถูกตีความโดยเคร่งครัด ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2623/2565 พระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 เป็นบทกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในการประกอบอาชีพ และมีกำหนด

โทษทางอาญาไว้ จึงต้องตีความบทกฎหมายดังกล่าวตลอดจนข้อกำหนดในกฎกระทรวงโดยเคร่งครัด จะตีความเพื่อขยายความให้เป็นผลร้ายแก่จำเลยหาได้ไม่ เพราะจะขัดต่อความรับผิดชอบของบุคคลในการ รับโทษทางอาญา

ทั้งนี้ศาลฎีกาได้เคยยืนยันสิทธิในการไม่รับโทษหนักกว่าที่กฎหมายกำหนด ใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10166/2558 การไม่นำกำหนดอายุความตามมาตรา 95 แห่งประมวล กฎหมายอาญามาใช้ับระยะเวลาที่ผู้ถูกกล่าวหาหลบหนีรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความในคดีทุจริต ย่อมทำให้ระยะเวลาที่บุคคลอาจต้องรับโทษอาญาเพิ่มขึ้นหรือหนักกว่าระยะเวลาที่กำหนดไว้ใน ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 95 เป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรม

กรณีที่เคยถูกลงโทษในการกระทำความผิดไปแล้ว จะถูกลงโทษซ้ำในการกระทำ ความผิดนั้นอีกไม่ได้ซึ่งจะกลายเป็นทำให้ต้องรับโทษหนักกว่าที่กฎหมายกำหนด ดังปรากฏข้อเท็จจริง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 930/2504 คนต่างด้าวเข้ามาในราชอาณาจักรโดยไม่รับอนุญาตและเคยถูก ฟ้องศาลพิพากษาลงโทษไปแล้ว ฟ้นโทษแล้วก็ยังคงอยู่ในราชอาณาจักรตลอดมา โจทก์จะฟ้องขอให้ ลงโทษฐานเข้ามาในราชอาณาจักรโดยไม่รับอนุญาตอีกไม่ได้ เป็นฟ้องซ้ำตามประมวลกฎหมายวิธี พิจารณาความอาญา มาตรา 39 (4) (การกระทำที่เป็นการเข้ามาในราชอาณาจักรมีเพียงครั้งเดียว ลงโทษซ้ำไม่ได้) เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่จะต้องสั่งให้ส่งตัวคนต่างด้าวออกไปนอกราชอาณาจักร ตาม พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2493 มาตรา 66 รวมไปถึงคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5069/2562 ที่ กล่าวถึงสิทธิในการฟ้องคดีอาญาย่อมระงับไปเมื่อมีคำพิพากษาเสร็จเด็ดขาดในความผิดนั้นๆ ไปแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลไม่ให้ถูกดำเนินคดีถึงสองครั้งในการกระทำความผิดครั้ง เดียว อันจะกลายเป็นการทำให้บุคคลต้องรับโทษหนักกว่าที่ควรจะเป็น

ในภาพรวมของสิทธิในคดีอาญานี้พบว่าศาลได้ยืนยันถึงความมีอยู่ของสิทธินี้ โดยยืนยัน ถึงหลักการได้รับการสันนิษฐานไว้ว่าก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ รวมถึงการไม่ต้องรับโทษหากไม่มีกฎหมาย กำหนดไว้เป็นความผิด แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าศาลเองก็ยืนยันในขณะเดียวกันว่า ข้อสันนิษฐานความ รับผิดชอบในทางอาญาของบุคคลต่าง ๆ นั้น ก็สามารถกำหนดได้ และไม่มีลักษณะเด็ดขาด ซึ่งคู่ความในคดี ก็ยังสามารถนำพยานหลักฐานต่อสู้เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ได้

2.12 การไม่ถูกแทรกแซงในความเป็นส่วนตัว ครอบครัว ที่อยู่อาศัย การสื่อสาร ไม่ถูก ครอบงำเกียรติและชื่อเสียง มีการกล่าวอ้างถึงสิทธิในเคหสถานที่ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ปรากฏ ความในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2544 ซึ่งเป็นการรวบรวมกิจการของสถาบันการเงิน ซึ่งศาล

ได้วินิจฉัยว่า เป็นคนละกรณีกับการจำกัดเสรีภาพในเคสสถานที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ แต่ไม่ได้มีการวินิจฉัยรับรองสิทธินี้ไว้ว่ามีอยู่อย่างไร นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงสิทธิในครอบครัว ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2545 ที่การให้ภรรยาสามารถแยกยื่นรายการและเสียภาษีได้ไม่กระทบต่อความเสมอภาคของชายและหญิง หรือขัดขวางการเสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2552 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 40(2) และมาตรา 42 เป็นบทบัญญัติให้อำนาจเจ้าพนักงานออกคำสั่งให้ระงับการก่อสร้าง การตัดแปลงอาคาร ห้ามใช้หรือเข้าไปในอาคารที่ตัดแปลง รวมถึงการมีคำสั่งให้รื้อถอนอาคารที่ตัดแปลงที่เป็นการฝ่าฝืนและไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย แม้จะมีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการอยู่อาศัยและครอบครองเคสสถานโดยปกติสุขอยู่บ้าง แต่ก็เพื่อรักษาประโยชน์สาธารณะโดยรวม เป็นการกระทำเท่าที่จำเป็น คุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้ฟ้องคดีและของประชาชนทั่วไป จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

สิทธิในเกียรติยศ ชื่อเสียงและสิทธิในครอบครัวนี้มีการกล่าวถึงอีกครั้งในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16-17/2549 ซึ่งเนื้อหาสำคัญวินิจฉัยเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและกำหนดบทลงโทษผู้พิมพ์และบรรณาธิการ โดยมีเป้าหมายก็เพื่อเป็นการคุ้มครอง สิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวของบุคคลอื่น และเพื่อมิให้มีการใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขต ทำให้บุคคลอื่นได้รับความเสียหาย

สิทธิในความเป็นส่วนนี้มีปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.1113/2561 การตรวจร่างกายบุคคลภายนอกเพื่อเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจ ซึ่งผู้ฟ้องคดีเป็นหญิงได้เข้าสอบและเข้าตรวจร่างกาย โดยให้ถอดเสื้อออกจากตัวและถือไว้ในลักษณะพร้อมตรวจร่างกายเมื่อพบแพทย์ที่หลายคน เป็นวิธีการเข้าตรวจร่างกายที่ยังไม่เหมาะสม เป็นการล่วงละเมิดต่อสิทธิส่วนตัวเกินจำเป็น

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อร.80/2564 ผู้ฟ้องคดีประสงค์ขอถ่ายต้นร่างแผนที่ที่ดินเพื่อประสงค์ที่จะทราบข้อมูลเกี่ยวกับความกว้างยาวของทางสาธารณะประโยชน์ที่ถูกปิดกั้น เพื่อใช้ในการดำเนินคดีและร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเอกสารดังกล่าวเป็นเอกสารมีไว้เพื่อการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่เท่านั้น ซึ่งไม่ใช่ข้อมูลข่าวสารที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ต้องลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา หรือต้องจัดไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจดู จึงมีหน้าที่ต้องจัดหาข้อมูลข่าวสารนั้นให้แก่ผู้ฟ้องคดีภายในเวลาอันสมควร แต่เอกสารต้นร่างแผนที่มีข้อมูลส่วนบุคคลของเจ้าของที่ดินรายอื่นรวมอยู่ด้วย การเปิดเผยข้อมูลจะเป็นการรุกรานสิทธิส่วนบุคคลของเจ้าของที่ดินอื่นโดยไม่ควร ทั้งนี้เมื่อ

การขอข้อมูลเพื่อตรวจสอบว่ามีการบุกรุกที่สาธารณะประโยชน์ซึ่งทำให้ผู้ฟ้องคดีไม่สามารถเข้าออกที่ดินของผู้ฟ้องคดีได้ อันเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะแล้ว การที่ศาลปกครองชั้นต้นให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 คัดสำเนาเอกสารต้นร่างให้ผู้ฟ้องคดีโดยปกปิดข้อมูลส่วนบุคคลของเจ้าของที่ดินแปลงที่เกี่ยวข้อง ผู้ฟ้องคดีสามารถนำข้อมูลไปดำเนินการต่อได้แล้ว จึงขอด้วยหลักเกณฑ์และเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 แล้ว

นอกจากนี้ ศาลปกครองสูงสุดยังยืนยันถึงสิทธิในความเป็นส่วนตัวของบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ซึ่งหมายความถึงเฉพาะบุคคลธรรมดาเท่านั้น ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.2150/2559 การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ซึ่งห้ามมิให้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารส่วนบุคคลอันจะเป็นการรุกรานสิทธิส่วนบุคคลโดยไม่สมควรนั้น จะเฉพาะแต่บุคคลธรรมดาที่มีสัญชาติไทยและบุคคลธรรมดาที่ไม่มีสัญชาติไทยแต่มีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยเท่านั้น ไม่ได้หมายความรวมถึงข้อมูลข่าวสารของนิติบุคคล นิติบุคคลจึงไม่อาจถูกรุกรานสิทธิส่วนบุคคลในกรณีนี้ได้

ศาลฎีกาได้ยืนยันถึงสิทธิส่วนบุคคลในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความเป็นอยู่ส่วนตัวย่อมได้รับการคุ้มครอง ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ 4301/2541 นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวอ้างถึงสิทธิความเป็นส่วนตัวซึ่งเป็นสิทธิได้มีการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญว่าเป็นสิทธิที่จะต้องได้รับการคุ้มครองในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4893/2558 แม้จำเลยทั้งสองจะเป็นสื่อมวลชน มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณาหรือสื่อความหมายโดยวิธีอื่น ๆ แต่ก็หาอาจกระทำการใด ๆ ที่เป็นการก้าวล่วงหรือกระทบกระเทือนต่อสิทธิในความเป็นส่วนตัวของบุคคลอื่น การที่จำเลยทั้งสองนำข่าวการมีเพศสัมพันธ์ของชายหญิงคู่หนึ่งซึ่งหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ เคยนำเสนอภาพและข่าวไปก่อนหน้านั้น มาเผยแพร่ซ้ำโดยระบุในเนื้อข่าวว่าชายในภาพที่กำลังมีเพศสัมพันธ์กับหญิงคนรักคือโจทก์ ย่อมถือได้ว่าเป็นการกระทำที่เป็นการก้าวล่วงหรือกระทบกระเทือนต่อสิทธิในความเป็นส่วนตัวของโจทก์

นอกจากนี้ยังปรากฏการกล่าวอ้างถึงสิทธิความเป็นส่วนตัวของบุคคล และถูกยืนยันว่าต้องได้รับความคุ้มครอง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3315/2564 แม้โครงการอาคารชุด ช. ของจำเลยจะอยู่ในแหล่งที่มีความเจริญ แต่การที่จำเลยยกทางพิพาทให้เป็นถนนสาธารณะประโยชน์ย่อมทำให้โจทก์ดังกล่าวไม่ได้รับความสะดวกในการใช้ทางพิพาทเป็นทางเข้าออกอาคารชุด ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยความเป็นส่วนตัว และความร่มรื่นของต้นไม้ริมทางพิพาทที่ผู้อาศัยห้องชุดจะได้รับย่อมกระทบถึงราคาห้องชุดของโจทก์ดังกล่าวทำให้ราคาลดลง จึงเห็นสมควรกำหนดค่าเสียหายให้

โจทก์ และหากเจ้าพนักงานตำรวจขอตรวจค้นโดยไม่มีหลักฐานและเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สามารถฟ้องร้องว่ากล่าวเพื่อเยียวยาความเสียหายได้

ส่วนกรณีชื่อเสียงเกียรติยศนั้น ศาลฎีกาก็มีคำพิพากษาที่แสดงให้เห็นการคุ้มครองสิทธิในชื่อเสียงของบุคคลทั้งทางแพ่งและทางอาญาไว้หลายคดี ทั้งกรณีการละเมิดต่อชื่อเสียงและความผิดอาญาฐานหมิ่นประมาท หรือฐานดูหมิ่น เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 79/2537 กล่าวข้อความโดยมีเจตนาใส่ความโจทก์ จึงมีความผิดฐานหมิ่นประมาท เป็นต้น นอกจากนี้ยังขยายขอบเขตของการกระทำความผิดไปถึงกรณีความผิดฐานหมิ่นประมาทด้วยการโฆษณา เช่น การนำข้อความประกาศจับข้อหายักยอกทรัพย์สินและลงรูปโจทก์ลงในหนังสือพิมพ์รายวัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2499/2526) อีกด้วย

คำวินิจฉัยและคำพิพากษาของทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา โดยส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะให้การคุ้มครองสิทธิของบุคคลในข้อนี้ แต่เป็นการวินิจฉัยหรือพิพากษาที่มีลักษณะค่อนข้างจัดกระจาย ไม่เป็นระบบ แยกไปแต่ละการคุ้มครองในสิทธิแต่ละเรื่อง

2.13 เสรีภาพในการเดินทาง แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นดังนี้

2.13.1 เสรีภาพในการเดินทางภายในพรมแดน

2.13.2 สิทธิในการเดินทางออกและกลับเข้าสู่ประเทศตน

ในประเด็นเสรีภาพในการเดินทางทั้ง 2 กรณี มีการกล่าวถึงในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญครั้งแรกในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2556 ซึ่งยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักรได้โดยอิสระ และรัฐจะตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิดังกล่าวได้เฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิภาพของประชาชน การผังเมือง หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์เท่านั้น กรณีพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 เป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์ในการกำกับและพัฒนาตลาดทุนให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีบทบัญญัติให้อำนาจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่หรือศาลที่จะใช้มาตรการป้องกันมิให้บุคคลที่ถูกกล่าวหาหลบหนีออกนอกราชอาณาจักร ตามมาตรา 267 ซึ่งเป็นการจำกัดสิทธิเป็นการชั่วคราวเท่านั้น เพื่อประโยชน์ในการนำตัวผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดมาดำเนินคดีตามกฎหมาย เพราะไม่เช่นนั้น การจับกุมตัวบุคคลดังกล่าวมาดำเนินคดีย่อมกระทำได้ยาก มาตรการดังกล่าวเป็นไปเพื่อป้องกันและปราบปรามผู้กระทำความผิดในตลาดทุนที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ

ของประเทศ และบรรลุวัตถุประสงค์ของกฎหมายฉบับนี้ เป็นไปตามหลักนิติธรรมและหลักความได้
 สดส่วนตามความจำเป็นแต่ละกรณี ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ สิทธิในการเดินทางกลับเข้าประเทศได้เสมอ ถูกยืนยันในคำวินิจฉัยศาล
 รัฐธรรมนูญที่ 7/2563 โดยกล่าวว่าบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลผู้มีสัญชาติไทย มิ
 ให้ถูกเนรเทศออกนอกราชอาณาจักร หรือถูกห้ามมิให้เข้ามาในราชอาณาจักร ถือเป็นสิทธิเด็ดขาด
 เมื่อบุคคลใดมีสัญชาติไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย มีสิทธิพลเมืองในการอาศัยอยู่ใน
 ราชอาณาจักร และรวมไปถึงรัฐจะลิดรอนสิทธิในการเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรโดยอำเภอใจมิได้

เสรีภาพในการเดินทางของบุคคลนี้ นอกจากจะคุ้มครองให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทย
 แล้ว ยังมีกรณีคุ้มครองสิทธิให้กับบุคคลที่เป็นต่างด้าว ที่เดินทางเข้ามาในประเทศโดยถูกกฎหมาย ดัง
 ปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.696/2561 กรณีผู้ฟ้องคดีต้องโทษจำคุกและปรับ
 โดยศาลให้รอการลงโทษจำคุกไว้มีกำหนด 1 ปี ผู้ฟ้องคดีจึงยังไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษา
 ของศาลไทย จึงไม่เข้าหลักเกณฑ์ต้องห้ามเข้ามาในราชอาณาจักรตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง
 พ.ศ. 2522 ซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ต้องห้ามเข้ามาในราชอาณาจักร ด้วยเหตุมีพฤติการณ์ที่เป็นที่
 น่าเชื่อถือเป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม หรือจะก่อเหตุร้ายให้เกิดอันตรายต่อความสงบสุข หรือความ
 ปลอดภัยของประชาชน หรือความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ต่อมาผู้ฟ้องคดีได้เดินทางออกนอก
 ราชอาณาจักรไทยเพื่อไปทำธุระที่ประเทศมาเลเซีย โดยไม่ปรากฏข้อเท็จจริงว่า ผู้ฟ้องคดีได้กระทำ
 ความผิดอาญาซ้ำอีก หรือมีพฤติการณ์ในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่เข้าข่ายต้องห้ามมิให้เข้ามาใน
 ราชอาณาจักร อันจะเป็นเหตุให้เป็นคนต่างด้าวซึ่งต้องห้ามเข้ามาในราชอาณาจักร ดังนั้นการที่
 พนักงานเจ้าหน้าที่ของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ได้มีคำสั่งปฏิเสธการเข้าเมืองและมีคำสั่งให้ผู้ฟ้องคดีกลับ
 ออกไปนอกราชอาณาจักรเนื่องจากมีประวัติการกระทำความผิดฐานบุกรุกและความผิดต่อร่างกาย
 และผู้บังคับการสืบสวนสอบสวน สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ได้มีคำสั่งให้บันทึกชื่อผู้ฟ้องคดีเป็น
 บุคคลซึ่งมีลักษณะต้องห้ามมิให้เข้ามาในราชอาณาจักร จึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.99/2555 การที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นยื่นคำขอ
 ฝ่ายเดียวโดยทำเป็นคำร้องต่อศาล ขอให้ศาลมีคำสั่งจับกุมและกักขังบุคคลซึ่งมิได้ปฏิบัติตามคำสั่งของ
 เจ้าพนักงานท้องถิ่นที่สั่งให้รื้อถอนอาคารเพื่อให้บุคคลดังกล่าวยินยอมรื้อถอนอาคารตามคำสั่ง มีผล
 เป็นการจำกัดหรือกระทบสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย และเสรีภาพในการเดินทางและ
 เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักรของบุคคล ซึ่งกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคล
 ผู้รับคำสั่งมากกว่าเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นใช้อำนาจดำเนินการหรือจัดให้มีการรื้อถอนอาคารเอง ดังนั้น

เจ้าพนักงานท้องถิ่นจะใช้หรือศาลปกครองจะกำหนดค่าบังคับให้พนักงานท้องถิ่นใช้มาตรการบังคับทางปกครอง มาตรการแรกได้ก็ต่อเมื่อปรากฏชัดตั้งแต่ในเบื้องต้นว่ามาตรการบังคับทางปกครอง มาตรการที่สองไม่อาจทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของคำสั่งทางปกครองที่สั่งให้บุคคลรื้อถอนอาคารได้ โดยแท้เท่านั้น

สิทธิในการออกนอกประเทศและเดินทางกลับเข้าสู่ประเทศตนนี้ มีปรากฏยืนยันสิทธิของบุคคลผู้มีสัญชาติไทยย่อมสามารถกลับเข้าราชอาณาจักรได้ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1120/2519 ผู้ซึ่งมีสัญชาติเป็นไทยเพราะเกิดในราชอาณาจักรไทยโดยมีบิดาเป็นคนต่างด้าวจะเสียสัญชาติไทยตามความในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 ซึ่งผู้คัดค้านยกขึ้นอ้างในคำคัดค้าน ต่อเมื่อได้รับใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนคนต่างด้าวแล้ว ใบแสดงหลักฐานการแจ้งออกเพื่อกลับเข้ามาในราชอาณาจักร (แบบ ต.ม.13) หาใช่ใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนคนต่างด้าวไม่ ผู้ร้องจึงไม่เสียสัญชาติไทย ข้อสังเกตในฎีกานี้คือ ผู้ร้องได้สัญชาติไทย ย่อมมีสิทธิเดินทางออกนอกราชอาณาจักร และมีสิทธิกลับเข้ามาในราชอาณาจักรได้โดยแสดงหลักฐานการแจ้งออกเพื่อกลับเข้ามา ซึ่งคือแบบ ต.ม.13 นั่นเอง

โดยภาพรวมค่อนข้างชัดเจนว่าศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา มีแนวทางการวินิจฉัยและพิพากษาว่าบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทาง รวมถึงมีสิทธิที่จะเดินทางกลับเข้าประเทศได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ปรากฏร่องรอยแนวทางการวินิจฉัยที่ยืนยันว่ารัฐก็สามารถจำกัดสิทธิเหล่านี้ได้ด้วย

2.14 สิทธิที่จะลี้ภัย แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

2.14.1 สิทธิในการแสวงหาที่ลี้ภัยจากการประหัตประหาร

2.14.2 สิทธิในการลี้ภัยในความผิดทางการเมืองหรือขัดต่อวัตถุประสงค์และหลักการของสหประชาชาติ

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ไม่มีปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัย รวมถึงคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดก็ไม่มีการรับรองสิทธิของผู้ลี้ภัยไว้ เพียงแต่มีการยกข้ออ้างการลี้ภัยจากการประหัตประหารขึ้นมาเป็นข้อต่อสู้เพื่อขอให้ศาลพิพากษาเพิกถอนคำสั่งไล่่ออกจากราชอาณาจักรฐานละทิ้งหน้าที่ราชการติดต่อกันโดยไม่มีเหตุอันสมควร อีกทั้งในประเด็นแห่งการวินิจฉัย ศาลก็ไม่ได้ให้น้ำหนักในเรื่องการลี้ภัยแต่อย่างใด ปรากฏเนื้อความในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อบ.241/2566 เช่นเดียวกับ คำพิพากษาศาลฎีกา ก็ไม่ได้กล่าวถึงสิทธิของผู้ลี้ภัยว่ามีอยู่อย่างไร

เพียงแต่มีการกล่าวถึงการอ้างถึงสิทธิของผู้ลี้ภัย และศาลก็ไม่ได้รับรองสิทธิของผู้ลี้ภัยว่ามีอยู่จริงหรือไม่ อีกด้วย ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 873/2523 ตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2493 มาตรา 33, 38 บัญญัติให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่ฝากกักนางแบคนต่างด้าวซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรโดยไม่ได้รับอนุญาต ไว้ที่สถานีตำรวจ เพื่อจะส่งกลับออกไปนอกราชอาณาจักรได้ อนุสัญญาว่าด้วยสถานภาพของผู้ลี้ภัย และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิลี้ภัยทางชายแดนที่ผู้ร้องอ้าง หากมีจริงก็ห้ามผลบังคับยกเว้นกฎหมายของประเทศไทยไม่ บทบัญญัติแห่งสองมาตรานี้ หาได้จำกัดเฉพาะคนต่างด้าวที่เดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรไม่ การที่เจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ฝากกักนาง บ. ไว้เพื่อรอส่งกลับ จึงเป็นการควบคุมโดยชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้มีการกล่าวถึงการอ้างเหตุลี้ภัยเพื่อเป็นข้ออ้างในการไม่สามารถมาศาล และขอให้มีการพิจารณาคดีใหม่ ทั้งนี้ก็ไม่ได้มีการวินิจฉัยหรือรับรองสถานะของการลี้ภัยว่ามีอย่างไรเช่นกัน เพียงแต่ให้ถือเป็นเหตุที่ไม่สามารถยื่นคำขอโดยพฤติการณ์นอกเหนือไม่อาจบังคับได้เท่านั้น และให้มีการดำเนินการพิจารณาคดีใหม่ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 793/2524

ดังนั้นสิทธิในข้อนี้ยังไม่ได้มีการยืนยันถึงลักษณะแห่งสิทธิว่ามีอยู่อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา

2.15 สิทธิในการได้รับสัญชาติ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

2.15.1 สิทธิในสัญชาติหนึ่ง

2.15.2 การไม่ถูกเพิกถอนสัญชาติตามอำเภอใจ หรือถูกปฏิเสธที่จะเปลี่ยนสัญชาติ

ในเรื่องเกี่ยวกับการได้สัญชาติของบุคคลนั้น มีกรณีและผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ขอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 9 ขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2546 ซึ่งพระราชบัญญัติสัญชาติดังกล่าวกำหนดให้หญิงต่างด้าวที่สมรสกับชายสัญชาติไทย หากประสงค์จะได้สัญชาติไทย สามารถยื่นคำขอเพื่อแปลงสัญชาติไทยได้ แต่กลับไม่ปรากฏการให้สิทธิดังกล่าวแก่ชายต่างด้าวที่สมรสกับหญิงไทย โดยผู้ร้องเห็นว่าก่อให้เกิดปัญหาสถานะของบุคคลในการตั้งครอบครัวของหญิง ความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงและชายสัญชาติไทยที่สมรสกับต่างด้าว กรณีนี้ศาลเห็นว่า มาตรา 9 ดังกล่าวไม่ถือว่าเป็นบทบัญญัติที่ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาค เนื่องจากเป็นมาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและความมั่นคงของประเทศ อีกทั้งไม่ได้ตัดสิทธิของชายต่างด้าวที่สมรสกับหญิงสัญชาติไทย เพราะก็อาจได้สัญชาติไทยตามหลักเกณฑ์อื่นได้ ซึ่งไม่ได้ยุ่งยาก จากคำวินิจฉัยนี้

เป็นการยืนยันถึงการคุ้มครองและให้สิทธิแก่บุคคลในการได้รับสัญชาติที่มีปรากฏในพระราชบัญญัติสัญชาติ และถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงในการวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัตินี้มีประเด็นขึ้นสู่ศาลรัฐธรรมนูญให้ต้องวินิจฉัยว่าเป็นการบังคับใช้กฎหมายย้อนหลังที่จะเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2551 กรณีพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 7 ทวิ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ยกเว้นการได้สัญชาติโดยการเกิดตามหลักดินแดน และและพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 11 กำหนดให้มีผลย้อนหลังบังคับใช้กับผู้ที่เกิดในราชอาณาจักรก่อนวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2535 แต่ผู้ที่ไม่ได้สัญชาติไทยตามบทบัญญัติดังกล่าว ยังอาจได้สัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ไม่ได้สัญชาติตามมาตรา 11 ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่บังคับใช้เป็นการทั่วไป อาจมีกระทบสิทธิของผู้ได้สัญชาติไทยบ้าง แต่ก็ไม่ได้เป็นบทบัญญัติกำหนดการกระทำอันเป็นความผิดที่ต้องรับโทษทางอาญาในการกระทำก่อนที่จะมีกฎหมายบังคับใช้แต่อย่างใด จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ดี มีการยืนยันสิทธิของบุคคลผู้มีสัญชาติไทย ไว้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2563 โดยกล่าวว่า การได้มาซึ่งสัญชาติไทย ตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 7 บัญญัติให้ผู้เกิดโดยบิดาหรือมารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย และผู้เกิดในราชอาณาจักรไทย ย่อมได้สัญชาติไทยโดยการเกิด ดังนั้นหากข้อเท็จจริงครบถ้วนดังที่ได้บัญญัติไว้ บุคคลนั้นย่อมได้รับสัญชาติไทยโดยการเกิด รวมถึงได้มีการบัญญัติรับรองไว้ในมาตรา 39 ด้วยว่า การเพิกถอนสัญชาติของบุคคลซึ่งมีสัญชาติไทยโดยการเกิด จะกระทำมิได้ การได้มาซึ่งสัญชาติไทยนั้นต้องดำเนินการเป็นไปตามกฎหมายและต้องดำเนินการให้ครบถ้วน แต่ย่อมไม่กระทบกระเทือนถึงสัญชาติของบุคคลที่มีอยู่ตั้งแต่แรก ไม่ว่าจะมีการดำเนินการตามขั้นตอนครบถ้วนหรือไม่ ก็ไม่อาจลบล้างข้อเท็จจริงที่ว่าบุคคลนั้นย่อมต้องมีสัญชาติใดสัญชาติหนึ่งติดตัว ซึ่งตามกฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศกำหนดขึ้นเพื่อป้องกันมิให้มีกรณีบุคคลเกิดมาโดยไร้สัญชาติ อันเป็นส่วนหนึ่งของการรับรองสิทธิมนุษยชนของประชากรโลก ทั้งนี้กรณีระเบียบสำนักงานตำรวจแห่งชาติว่าด้วยการขอพิสูจน์สัญชาติ พ.ศ. 2557 กำหนดกระบวนการขอพิสูจน์สัญชาติซึ่งดำเนินการได้เฉพาะกรณีที่สามารถเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรได้เท่านั้น แต่ไม่กล่าวถึงสิทธิของบุคคลที่อาจไม่สามารถเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรได้ ย่อมเป็นการทำสิทธิและเสรีภาพของบุคคลได้รับการกระทบกระเทือน เพราะหากบุคคลนั้นได้รับโอกาสเข้ามาใน

ราชอาณาจักรหรือได้รับโอกาสพิสูจน์สัญชาติในต่างประเทศ สิทธิดังกล่าวของบุคคลก็จะได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญได้

กรณีเคยมีคำพิพากษาเกี่ยวข้องกับสิทธิของบุคคลในการได้มาซึ่งสัญชาติ และกระทบต่อสิทธิในการประกอบอาชีพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีสัญชาติของบุคคล ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.113/2552 กรณีผู้ฟ้องคดีประกอบอาชีพล่ามแปลภาษาซึ่งเป็น อาชีพต้องห้ามสำหรับคนต่างด้าว ตามพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2521 เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่าผู้ฟ้องคดียังไม่ได้รับอนุญาตให้มีสัญชาติไทย ผู้ฟ้องคดีก็ยังคงเป็นคนต่างด้าว ซึ่งมีผลทำให้ไม่สามารถทำงานนอกเหนือจากงานที่คนต่างด้าวสามารถขออนุญาตทำงานได้ การที่ ผู้ถูกฟ้องคดีมีหนังสือไม่อนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยล่ามแปลภาษาจึงเป็นคำสั่งที่ชอบ ด้วยกฎหมาย

ส่วนการเพิกถอนสัญชาติของบุคคลนั้น ได้มีคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ที่ อ.459/2557 กรณีข้อ 1 ของประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 บัญญัติว่า ให้ถอนสัญชาติไทย ของบุคคลที่เกิดในราชอาณาจักรไทย โดยบิดาเป็นคนต่างด้าว หรือมารดาเป็นคนต่างด้าวแต่ไม่ ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย และในขณะที่เกิดบิดาหรือมารดานั้นเป็นผู้ได้รับการผ่อนผันให้พักอยู่ ในราชอาณาจักรไทยเป็นกรณีพิเศษเฉพาะราย หรือเป็นการชั่วคราว หรือเข้ามาโดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้ผู้ฟ้องคดีซึ่งได้สัญชาติไทยด้วยการเกิดในราชอาณาจักร แต่เพราะบิดาและมารดาเป็นคนต่าง ด้าว จึงอยู่ในบังคับต้องถูกถอนสัญชาติไทย ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายที่มีผลบังคับใช้ขณะนั้น การเพิกถอนสัญชาติจึงชอบด้วยกฎหมาย เมื่อต่อมามีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การสั่งให้ บุคคลซึ่งถูกถอนสัญชาติไทยตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 และบุตรหลาน ได้สัญชาติไทย ทำ ให้ผู้ฟ้องคดีและบุตรหลานได้สัญชาติไทย สะท้อนให้เห็นประเด็นเรื่องการได้สัญชาติและถอนสัญชาติ ของบุคคลนั้น จะเป็นไปโดยอำเภอใจไม่ได้ ต้องดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น และการคืน สัญชาติให้ผู้ฟ้องคดี ถือเป็นที่ยืนยันถึงสิทธิของบุคคลที่จะต้องได้รับสัญชาติใดสัญชาติหนึ่งอีกด้วย

อีกกรณีที่พบว่า หากมีเหตุที่จะเพิกถอนสัญชาติ ศาลปกครองสูงสุดก็เคย พิจารณาว่าสามารถถอนสัญชาติบุคคลได้ เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.457/2556 ผู้ฟ้องคดีได้สัญชาติไทยโดยการเกิด แต่ผู้ฟ้องคดีเดินทางไปประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อ พ.ศ. 2498 และพักอาศัยอยู่ตลอด ผู้ฟ้องคดีเดินทางเข้ามาในประเทศไทย พ.ศ. 2526 และครั้ง สุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2543 โดยถือหนังสือเดินทางประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นระยะเวลาถึง 28 ปี ในการเดินทางกลับเข้าประเทศไทยครั้งแรก และ 45 ปีในการเดินทางเข้ามาในประเทศไทย

ครั้งสุดท้าย อีกทั้งการเดินทางใช้หนังสือเดินทางประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน จึงเป็นหลักฐาน แสดงว่าผู้ฟ้องคดีใช้สัญชาติจีนซึ่งเป็นสัญชาติบิดา จึงเข้าหลักเกณฑ์ที่อาจถูกถอนสัญชาติไทยได้ ตามมาตรา 17 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508

อย่างไรก็ดี หากการเพิกถอนสัญชาติของบุคคลนั้น ไม่เป็นไปตาม กระบวนการที่กฎหมายกำหนด ก็เคยปรากฏกรณีที่ศาลได้พิพากษาเพิกถอนคำสั่งดังกล่าว ใน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.117/2548 การที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 ได้มีประกาศให้จำหน่ายชื่อและ รายการบุคคลรวม 1,253 คน ซึ่งรวมถึงผู้ฟ้องคดีออกจากทะเบียนบ้านนั้น เป็นการดำเนินการของ เจ้าหน้าที่ของรัฐในการออกคำสั่งอันมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสิทธิ หรือหน้าที่ ของบุคคลเป็นการถาวร ทำให้บุคคลดังกล่าวซึ่งเดิมเคยมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน เคยรับบัตรประจำตัว ประชาชน ต้องถูกถอนชื่อออกจากทะเบียนบ้าน ไม่มีสัญชาติไทยและต้องคืนบัตรประจำตัวประชาชน ให้กับทางราชการ คำสั่งดังกล่าวจึงเป็นคำสั่งทางปกครองตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทาง ปกครอง พ.ศ. 2539 ซึ่งต้องเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้รับทราบข้อเท็จจริงและโต้แย้ง แสดง พยานหลักฐานของตนเสียก่อน เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 มิได้แจ้งให้ผู้ฟ้องคดีทั้งหมดซึ่งจะเป็นผู้ได้รับ ผลกระทบจากประกาศดังกล่าวได้ทราบว่าจะต้องถูกเพิกถอนชื่อออกจากทะเบียนบ้าน จะต้องเปลี่ยน สถานะจากสัญชาติไทยไปเป็นชนกลุ่มน้อย ทำให้ผู้ฟ้องคดีไม่มีโอกาสโต้แย้งหรือแสดง พยานหลักฐานตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ประกาศของ ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 ดังกล่าว จึงเป็นคำสั่งทางปกครองที่ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ให้เพิกถอนประกาศ ทั้งฉบับและให้มีผลต่อผู้ถูกกระทบจากประกาศดังกล่าวทุกคน

รวมถึงกรณีที่ดำเนินการพิสูจน์สัญชาติบุคคลล่าช้า ก็ถือเป็นเป็นการดำเนินการที่ กระทบต่อสิทธิของประชาชนเกินสมควร ตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.123/2551 คำร้อง ขอมิสัญชาติไทยของผู้ฟ้องคดีได้ผ่านขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูลและตรวจสอบพฤติการณ์ตาม แนวทางที่ผู้ถูกฟ้องคดีกำหนดครบถ้วนสมบูรณ์ โดยคณะกรรมการพิจารณาให้สัญชาติไทยระดับ จังหวัดมีมติว่าสมควรให้สัญชาติไทยแก่ผู้ฟ้องคดีตั้งแต่ พ.ศ. 2544 และตรวจสอบว่าไม่มีพฤติการณ์อัน เป็นการสนับสนุนการบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อย กระทบวงมหาดไทยรับทราบแต่มิได้เสนอเรื่อง ให้ผู้ถูกฟ้องพิจารณาสั่งการแต่อย่างใด แม้มีแนวปฏิบัติของกระทรวงมหาดไทยให้พิจารณาดำเนินการ ให้แล้วเสร็จภายใน 45 วัน จนปี พ.ศ. 2545 ผู้ถูกฟ้องคดีได้กำหนดแนวทางตรวจสอบผู้ขอสัญชาติ เพิ่มเติม และได้รับผลการพิจารณาว่าไม่มีพฤติการณ์ที่เป็นภัยต่อความมั่นคง ผู้ถูกฟ้องก็ได้ ดำเนินการพิจารณาสั่งการแต่อย่างใด ทั้งที่การตรวจสอบเสร็จสิ้นครบถ้วนแล้ว ข้ออ้างกระบวนการ

ต่างๆ เป็นเหตุให้ล่าช้าและมีผู้ร้องขอสัญชาติไทยจำนวนมาก ต้องใช้เวลาตรวจสอบอย่างรอบคอบ ไม่
เป็นเหตุที่ผู้ถูกฟ้องจะหยิบยกขึ้นกล่าวอ้างให้การพิจารณาให้สัญชาติของผู้ฟ้องคดีล่าช้าอยู่แล้วฟังขึ้น
แต่อย่างใด เพราะการใช้อำนาจในการพิจารณานั้นเป็นการบริการสาธารณะที่ผู้ถูกฟ้องมีหน้าที่ต้อง
จัดทำอย่างต่อเนื่อง การต้องมีการปรับปรุงข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน เป็นการปรับปรุงข้อมูลเรื่องเดิมที่
ตรวจสอบเสร็จไปแล้วทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนตัวผู้ดำรงตำแหน่งผู้ถูกฟ้องคดี ถือเป็นการใช้ดุลพินิจใน
การสั่งการให้ดำเนินขั้นตอนการตรวจสอบที่ช้าช้อนและล่าช้าเกินควร

สำหรับศาลฎีกา เรื่องการได้สัญชาติของบุคคลย่อมเป็นไปตามกฎหมายและไม่อาจ
ถูกเพิกถอนได้ตามอำเภอใจ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2228-2229/2531 การที่บุคคลใดจะมีสัญชาติ
ไทยหรือไม่ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เมื่อโจทก์มีสัญชาติไทยโดยการเกิดอยู่แล้ว และจะ
ถูกถอดสัญชาติตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 ได้ต่อเมื่อปรากฏว่ามีบิดาที่ชอบด้วย
กฎหมายเป็นคนต่างด้าว เมื่อบิดาโจทก์ไม่ใช่บิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่ถูกถอนสัญชาติ แต่กลับถูก
จดแจ้งทางทะเบียนว่ามีสัญชาติอื่น ถือได้ว่าโจทก์ถูกโต้แย้งสิทธิว่าไม่ได้เป็นบุคคลผู้มีสัญชาติไทย
ตลอดมา ฟ้องโจทก์จึงไม่ขาดอายุความ

คำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้องกับการเพิกถอนสัญชาติของบุคคลตามประกาศคณะ
ปฏิวัติ ฉบับที่ 337 มีอีกหลายคดี ซึ่งมีทั้งที่ถูกพิพากษาให้เพิกถอนและกรณีไม่เข้าเงื่อนไขให้เพิกถอน
ซึ่งประกาศดังกล่าวถือเป็นการจำกัดสิทธิในการได้สัญชาติของบุคคลโดยหลักดินแดน ซึ่งอาจจะขัดต่อ
หลักการด้านสิทธิมนุษยชนในข้อนี้ แต่อย่างไรก็ดี ศาลฎีกามีทิศทางของการพิพากษายอมรับว่า
สามารถเพิกถอนได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3120/2528, ที่ 6411/2534 และก็มีตัวอย่างของ
หลายคดีที่ศาลบังคับใช้และตีความประกาศดังกล่าวอย่างเคร่งครัดเพื่อไม่เป็นการขยายผลของ
ประกาศดังกล่าว เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2228-2229/2531 ตามเนื้อความที่ได้กล่าวไว้แล้ว หรือ
ที่ 468/2524 ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 ให้ถอนสัญชาติไทยของบุคคลที่เกิดในราชอาณาจักร
ไทย โดยบิดาเป็นคนต่างด้าว ศาลพิจารณาเห็นว่า คำว่า “บิดา” น่าจะหมายถึงบิดาโดยชอบด้วย
กฎหมายเท่านั้น เป็นต้น

จากแนวคำพิพากษาดังกล่าวพบว่า ศาลทั้ง 3 ศาลมีการยืนยันถึงสิทธิในการได้รับ
สัญชาติของบุคคลว่าไม่อาจถูกเพิกถอนได้โดยอำเภอใจ รวมถึงอ้างอิงหลักการที่บุคคลต้องมีสัญชาติ
หนึ่งเสมอ แต่ในขณะเดียวกันก็พบเช่นเดียวกันว่า บุคคลก็อาจถูกถอนสัญชาติโดยกระบวนการตาม
กฎหมายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกถอนสัญชาติ ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 337

2.16 สิทธิในครอบครัว แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น

2.16.1 สิทธิเท่าเทียมในการสมรส ระหว่างการสมรส และขาดจากการสมรส ในกรณีนี้มีคำวินิจฉัยที่น่าสนใจปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564 กรณีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1448 กำหนดเงื่อนไขของการสมรสไว้ 2 ประการ คือ เป็นการสมรสระหว่าง “ชายและหญิง” และต้องมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ โดยความหมายของ “การสมรส” หมายถึง การที่ชายและหญิงตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันด้วยความสมัครใจมีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา เพื่อการสืบพันธุ์ มีความผูกพันช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน ภายใต้ศีลธรรม จารีตประเพณี หลักศาสนา และกฎหมายของแต่ละสังคม เป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งสถาบันครอบครัว ที่ถือเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม เพื่อผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม และเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างบทบาทที่เชื่อมโยงกับสถาบันอื่นๆ ของสังคม การสมรสจึงสงวนไว้เฉพาะชายและหญิงตามเพศที่กำหนด ให้สามารถเป็นคู่สมรสเป็นสามีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้ ซึ่งการสมรสในระหว่างบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ อาจไม่สามารถสร้างความผูกพันอันละเอียดอ่อนดังกล่าวได้ นอกจากนี้กฎหมายไม่ได้บังคับให้ชายหญิงทุกคู่ต้องสมรสกัน บุคคลมีเสรีภาพที่จะเลือกอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยาโดยไม่ต้องทำตามแบบของกฎหมาย การที่กฎหมายบัญญัติให้ชายและหญิงเท่านั้นที่มีสิทธิสมรสกัน แม้จะดูเหมือนเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แต่เป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาสาระสอดคล้องตามธรรมชาติ เป็นไปตามขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีของสังคมไทย บัญญัติขึ้นโดยมีพื้นฐานบนหลักเหตุและผล การให้ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง จึงมิใช่การให้ถือว่าเหมือนกัน แต่ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมกับเพศสภาพของบุคคลนั้นๆ กฎหมายจะต้องรับรู้และแยกเพศชายและหญิงเป็นหลักไว้ก่อน จึงจะให้ความเสมอภาคได้ การไม่กำหนดเพศในการสมรสอาจมีผู้ที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มของผู้มีความหลากหลายทางเพศ มาจดทะเบียนสมรสเพื่อหวังผลประโยชน์ในสวัสดิการต่างๆ ของรัฐ อันส่งผลต่อความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน นอกจากนี้ สิทธิในฐานะคู่สมรสไม่ได้เกิดจากสถานภาพการสมรสโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามที่กฎหมายบัญญัติ ปัญหาดังกล่าวจึงสามารถแก้ไขได้โดยบทบัญญัติของกฎหมายเฉพาะ ดังนั้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1448 จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ โดยมีข้อเสนอแนะว่า รัฐสภา คณะรัฐมนตรี และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องสมควรพิจารณาดำเนินการตรากฎหมายเพื่อรับรองสิทธิและหน้าที่ของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างเหมาะสมต่อไป โดยคำวินิจฉัยนี้ยืนยันเพียงแค่ว่าสิทธิในการสมรสเป็นของชายและหญิงเท่านั้น แต่ไม่ได้รับรองให้กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศมีสิทธิในการสมรสอย่างเดียวกัน

เป็นที่น่าสนใจว่า แนววินิจฉัยดังกล่าวอาจจะไม่สอดคล้องกับหลักการปฏิบัติอย่างเสมอภาคระหว่างบุคคล และไม่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ตามข้อ 2.1, 2.2, 2.7

กรณีสิทธิในการสมรสของบุคคลนี้ ปรากฏการรับรองสิทธิในคำพิพากษา ศาลฎีกาที่ 720/2505 นายอำเภอมีหน้าที่จดทะเบียนสมรสให้แก่คู่สมรสตามที่บุคคลร้องขอตามพระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ.2478 นายอำเภอจะอ้างเหตุขัดข้อง ตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทยซึ่งมีได้ออกโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายฉบับใดและใช้บังคับกับบุคคลทั่วไปเช่นกฎหมายไม่ได้

การสมรสนั้นถือเป็นสิทธิของบุคคลในการที่จะทำการสมรสได้อย่างเท่าเทียม ดังนั้นเมื่อมีเหตุที่ไม่สมควรให้สมรสเพราะความผิดฝ่ายใด อีกฝ่ายก็ย่อมปฏิเสธไม่สมรสได้ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3731/2533 โจทก์ได้หญิงรับใช้ในบ้านเป็นภริยามาเป็นเวลานาน ถือได้ว่าโจทก์อุปการะเลี้ยงดูและยกย่องหญิงอื่นฉฉนภริยาอยู่ จึงมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่โจทก์ทำให้จำเลยซึ่งเป็นคู่หมั้นของโจทก์ไม่สมควรสมรสกับโจทก์ จำเลยมิใช่เป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น จึงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้โดยไม่ต้องคืนของหมั้นให้แก่โจทก์

ส่วนสิทธิในการขาดจากการสมรสนั้น ศาลฎีกาได้เคยพิพากษาให้ทั้งชายและหญิงล้วนมีสิทธิหย่าขาดจากกันได้ เช่น กรณีหญิงฟ้องหย่า ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 671/2489 กรณีบุคคลได้เสียเป็นสามีภรรยาโดยทางลักพาเมื่อหญิงอายุได้ 15 ปีแล้วเข้ามากินอยู่ที่บ้านบิดามารดาของภรรยา ไม่ทันไรก็ลักพาน้องสาวภรรยาอายุ 15 ปีไปอีก ดังนี้ถือได้ว่าประพฤติชั่วร้ายแรงเป็นเหตุให้หญิงฟ้องหย่าได้ ส่วนกรณีชายฟ้องหย่าได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1568/2524 ภริยาออกจากบ้านที่อยู่กินกับสามีไปอยู่ที่อื่น ไม่กลับตามคำขอร้องของสามี และบอกให้สามีจัดการเรื่องหย่า ภริยาจงใจละทิ้งร้างไปเกิน 1 ปีสามีฟ้องหย่าได้ ทำนองเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2550/2521

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4230/2558 โจทก์และจำเลยเป็นอิสลามศาสนิก มีภูมิลำเนาในจังหวัดนราธิวาส สมรสกันถูกต้องตามหลักกฎหมายอิสลาม ภายใต้บังคับแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ.2489 มาตรา 3 เมื่อโจทก์ได้ถูกตัดสินให้หย่าขาดจากการเป็นภริยาจำเลยโดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส จึงเป็นการหย่ากันโดยชอบตามหลักกฎหมายอิสลาม มีผลสมบูรณ์ใช้บังคับได้เช่นเดียวกับการหย่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และสามารถนำไปใช้เพื่อจดทะเบียนหย่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้เลย โดยไม่ต้องฟ้องศาลอีก คำพิพากษาศาลฎีกานี้

เป็นการยืนยันถึงสิทธิในการสมรสของบุคคลที่สามารถทำการสมรสโดยอาศัยตามหลักศาสนาได้ และศาลให้ความคุ้มครองสิทธิดังกล่าวด้วย

อย่างไรก็ดี เหตุในการฟ้องหย่าระหว่างชายและหญิงนั้น มีประเด็นปัญหาในเรื่องของความเสมอภาค เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 668/2501 เหตุที่ไม่ได้อยู่ร่วมกัน ก็เพราะโจทก์ไม่ยอมอยู่ร่วมกับจำเลยเอง จำเลยเป็นสามีมีสิทธิเลือกที่อยู่ การที่โจทก์แยกไปอยู่ที่อื่น แสดงว่าโจทก์เองไม่ปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาตามกฎหมาย ซึ่งจำเลยมีสิทธิฟ้องหย่าโจทก์ได้ในฐานะที่ทิ้งร้างโจทก์ไป ตามมาตรา 1500(3) หาใช่เป็นเหตุที่ให้สิทธิโจทก์ฟ้องจำเลยดังโจทก์อ้างไม่ เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 614/2490 สามีเป็นผู้มีสิทธิเลือกที่อยู่ โดยสามีเลือกอยู่ที่บ้านของตน ภรรยาไม่ยอมไปอยู่ด้วยต่างคนจึงต่างอยู่ ดังนี้ แม้สามีไม่อุปการะเลี้ยงดูภรรยา ภรรยาก็ฟ้องหย่าไม่ได้ เพราะภรรยาเป็นผู้ผิดที่ไม่ไปอยู่กับสามี เป็นที่น่าสังเกตว่า สามีจะมีสิทธิฟ้องหย่าได้หากภรรยาแยกไปอยู่ที่อื่น แต่ฝ่ายภรรยาไม่ได้มีสิทธิตามกฎหมายที่จะอ้างกรณีดังกล่าวนี้ฟ้องหย่าได้ แต่ในเวลาต่อมา กรณีที่หญิงไม่ได้อยู่กับสามี ก็ได้มีคำพิพากษาไม่ให้เป็นเหตุในการฟ้องหย่า ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2224/2522 จำเลยไม่ไปอยู่กับโจทก์ต่างอำเภอ โจทก์ก็มาหาจำเลยเดือนละ 2 ครั้ง ซึ่งจำเลยยอมให้โจทก์อยู่กับหลับนอนด้วย ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเป็นสามีภริยาอย่างร้ายแรง ไม่เป็นเหตุหย่า

ทั้งนี้ ไม่ปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้องกับการสมรสของบุคคลเพศเดียวกัน

2.16.2 การสมรสโดยความยินยอมอย่างอิสระ มีเนื้อหาปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564 รายละเอียดปรากฏตามข้อ 2.16.1

ทั้งนี้ ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยไว้ว่า การจดทะเบียนสมรสนั้นเป็นหน้าที่ของชายและหญิงที่จะทำการสมรสกัน บิดามารดาไม่อาจให้ความยินยอมได้ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 761/2495 การจะจดทะเบียนสมรสหรือไม่นั้น เป็นหน้าที่ของชายหญิงคู่สมรสเอง บิดามารดาของหญิงมีแต่จะให้ความยินยอมในกรณีจำเป็น ฉะนั้นเมื่อไม่ปรากฏว่าบิดามารดาของหญิงได้ขัดขวางไม่ให้บุตรสาวไปจดทะเบียนกับชายหรือไม่ให้ความยินยอมอนุญาตแต่ประการใดแล้ว ชายจะฟ้องขอให้บิดามารดาหญิงใช้ค่าเสียหายแก่ตนในการที่ตนไม่ได้จดทะเบียนสมรสกับหญิงไม่ได้ เป็นการยืนยันให้เห็นถึงการยินยอมสมรสโดยอิสระของชายและหญิง

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1458 ก็ได้บัญญัติยืนยันไว้ว่า การสมรสจะกระทำได้อต่อเมื่อชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากัน โดยแสดงการยินยอมโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียน ดังนั้น หากการจดทะเบียนสมรสไม่ได้เกิดขึ้นโดยความยินยอม ซึ่งต้องตรงกับ

เจตนาที่แท้จริง หากมิได้ยินยอมเป็นสามีมักริยากัน การสมรสนั้นก็ย่อมตกเป็นโมฆะ สามารถฟ้องขอให้ศาลพิพากษาว่าการสมรสนั้นตกเป็นโมฆะได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1127/2536, ที่ 1067/2545) ทั้งนี้ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1298/2558 ก็ยืนยันถึงว่ากฎหมายไม่สามารถบังคับให้ชายหญิงอยู่ด้วยกันหรือบังคับให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปจดทะเบียนสมรสได้

2.16.3 สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองครอบครัว สิทธินี้ได้รับการยืนยันถึงการมีอยู่ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2562 เกี่ยวกับการตราพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาและคุ้มครองสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2562 พ.ศ. 2562 เพื่อขยายกำหนดเวลามีผลบังคับใช้ของพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาและคุ้มครองสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2562 โดยให้บังคับใช้พระราชบัญญัติผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 ไปพลางก่อน โดยมีการยกอ้างประเด็นเหตุผลสำคัญของการขยายการบังคับใช้ก็เพื่อคุ้มครองสถาบันครอบครัว โดยให้เหตุผลประกอบการวินิจฉัยว่า หากปล่อยให้พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาและคุ้มครองสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2562 มีผลใช้บังคับในขณะที่บุคลากรยังไม่มีความพร้อมในการรองรับและดำเนินการตามกฎหมาย อาจส่งผลกระทบต่อสังคม ผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัวที่กระจายอยู่ทั่วประเทศอาจเข้าไม่ถึงการคุ้มครองสวัสดิภาพได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ รวมถึงผู้กระทำความรุนแรงในครอบครัวไม่สามารถเข้าถึงกิจกรรมการบำบัดฟื้นฟูเพื่อมิให้กระทำความผิดซ้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการตราพระราชกำหนดดังกล่าวจึงเป็นไปเพื่อการป้องกันผลร้ายต่อสังคมและสาธารณสุขที่ฝ่ายบริหารจำเป็นต้องดำเนินการ จะเห็นได้ว่าในคำวินิจฉัยนี้กล่าวถึงความสำคัญของการคุ้มครองสถาบันครอบครัว รวมถึงการคุ้มครองผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว และมาตรการเพื่อไม่มีการกระทำความผิดในครอบครัวซ้ำด้วย

ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.233/2557 ได้อธิบายถึงครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยของสังคมที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นรากฐานของสังคม โดยกล่าวว่า

“การสมรสคือการที่ชายและหญิงตกลงใช้ชีวิตร่วมกันเพื่อสร้างครอบครัว ซึ่งถือเป็นหน่วยของสังคมที่สำคัญที่สุด เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นรากฐานของสังคม การสมรสจึงถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งในบรรดาสิทธิขั้นพื้นฐานทั้งหลายของความเป็นมนุษย์ การสมรสเพื่อสร้างครอบครัวจึงไม่อาจถูกจำกัดสิทธิเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา และการศึกษาอบรม

อย่างไรก็ตามรัฐไม่อาจปล่อยให้บุคคลสมรสกันได้อย่างเสรีโดยปราศจากหลักเกณฑ์ หรือการควบคุม แต่หลักเกณฑ์หรือการควบคุมที่รัฐกำหนดขึ้นใช้บังคับนั้น ย่อมต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่จะมุ่งเสริมสร้างให้สถาบันครอบครัวมีความแข็งแรงและมั่นคง การกระทำของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่ในการควบคุมตรวจสอบหรือรับจดทะเบียน จึงต้องปฏิบัติหรือดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักการที่จะมุ่งเสริมสร้างให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งและมั่นคงดังกล่าว”

ที่มา: คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.233/2557

จากแนวคำพิพากษาศาลปกครองนี้ การสมรสจึงถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน และครอบครัวก็เป็นหน่วยทางสังคมที่จะต้องได้รับการคุ้มครอง เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงที่บุคคลต่างด้าวซึ่งเป็นผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนสมรสต่อผู้ถูกฟ้องคดี และผู้ฟ้องคดีทั้งห้าได้รับรองตนเองว่ายังไม่มีคู่สมรสมาก่อน รวมทั้งกำหนดมีหนังสือรับรองสถานภาพการสมรสของบุคคลดังกล่าว ก็ย่อมมีน้ำหนักเพียงพอที่จะรับฟังได้ว่า คู่สมรสของผู้ฟ้องคดีทั้งห้าไม่มีคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประกอบกับมีข้อเท็จจริงตามคำให้การของผู้ถูกฟ้องคดีว่า ผู้ถูกฟ้องคดีมีหลักฐานข้อมูลต่างๆ ที่อยู่ในความครอบครองเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการควบคุมตรวจสอบและพิสูจน์ทราบตัวบุคคลได้ ข้อเท็จจริงจึงฟังได้ว่า ผู้ฟ้องคดีทั้งห้าไม่อยู่ในเงื่อนไขต้องห้ามมิให้จดทะเบียนสมรสเนื่องจากเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรง หรือมีคู่สมรสอยู่ก่อนแต่อย่างใด ดังนั้น การที่ผู้ถูกฟ้องคดีปฏิเสธที่จะดำเนินการจดทะเบียนสมรสให้กับผู้ฟ้องคดีทั้งห้าตามคำร้องขอจดทะเบียนและบันทึกทะเบียนครอบครัว จึงเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

แม้บุคคลจะมีเสรีภาพในการกำหนดคู่ครองของตนเองก็จริง แต่ศาลฎีกาก็ได้เคยวินิจฉัยว่า การใช้สิทธิเสรีภาพนั้นก็ต้องไม่ละเมิดสิทธิในครอบครัวที่บุคคลอื่นมีอยู่ด้วย ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5983/2548 บุคคลย่อมใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น แม้ว่าการเลือกคู่ครองเป็นสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสิทธิของโจทก์ที่จะเลือกคู่ครองของตนเองได้ก็ตาม แต่การใช้สิทธิเช่นนั้นจะต้องไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนและต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย การที่โจทก์อยู่กินฉันสามีภริยากับจำเลยและได้จดทะเบียนสมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว ต่อมาภายหลังโจทก์ไม่พอใจต้องการแยกทางกับจำเลยจึงฟ้องหย่า โดยอ้างว่าเป็นสิทธิที่โจทก์จะเลือกคู่ครองได้ตามแต่ความพอใจของตนนั้นคงไม่ถูกต้อง เพราะ

การใช้สิทธิดังกล่าวของโจทก์ย่อมมีผลกระทบกระเทือนต่อจำเลยซึ่งเป็นภริยาและบุตร หากโจทก์ประสงค์จะหย่าขาดจากจำเลยต้องมีเหตุที่อ้างได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1516 มิฉะนั้น สถาบันครอบครัวในสังคมจะเกิดการเอารัดเอาเปรียบและมีแต่ความสับสนวุ่นวาย ซึ่งฎีกานี้เป็นทั้งการยืนยันถึงเสรีภาพในการเลือกคู่ครองแล้ว ยังเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในครอบครัวที่จะไม่ถูกรบกวนจากการใช้เสรีภาพของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงสิทธิในครอบครัวของบุคคล ไว้หลายคดี เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 319/2479 กรณีพิพาทกันเกี่ยวกับเรื่องการเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูจากสามีนั้น เป็นสิทธิในครอบครัว คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 157/2561 การที่จำเลยมีหนังสือร้องเรียนโจทก์ในเรื่องความประพฤติส่วนตัวของโจทก์ ซึ่งจำเลยในฐานะภริยาย่อมต้องมีความรักและหึงหวงสามีอันเป็นสิทธิของจำเลยย่อมกระทำได้ เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาว่ากล่าวตักเตือนโจทก์ ก็แสดงให้เห็นว่าจำเลยได้กระทำเพื่อรักษาสิทธิในครอบครัวเพื่อไม่ให้ ส. เข้ามาเกี่ยวข้องกับโจทก์ซึ่งเป็นสามีโดยชอบด้วยกฎหมายของจำเลยอันจะทำให้เกิดความรำฉานในครอบครัว ซึ่งคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 994/2552, ที่ 6023/2537 ก็พิจารณาพิพากษาในลักษณะอย่างเดียวกัน หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8799-8801/2559 โจทก์เป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของ บ. คู่สมรสของจำเลยที่ 1 ย่อมมีฐานะเป็นทายาทโดยธรรม ทั้งยังเป็นผู้จัดการมรดกของ บ. ตามคำสั่งศาล การที่จำเลยที่ 1 จดทะเบียนสมรสกับจำเลยที่ 5 มีผลกระทบต่อสิทธิในครอบครัวและสิทธิในการรับมรดกของโจทก์หรือทายาทโดยธรรมอื่นของ บ. โจทก์จึงเป็นผู้มีส่วนได้เสียที่จะกล่าวอ้างหรือร้องขอให้ศาลพิพากษาว่าการสมรสระหว่างจำเลยที่ 1 กับจำเลยที่ 5 เป็นโมฆะ

จากแนววินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกาพบว่า มีการกล่าวถึงเสรีภาพในการสมรสของชายและหญิง รวมถึงยอมรับในการเรื่องการสมรสตามหลักศาสนา แต่ไม่มีการยืนยันถึงเสรีภาพหรือสิทธิในการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ศาลปกครองสูงสุดยอมรับว่าเสรีภาพในการเลือกคู่ครองเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญได้รับรองไว้ และศาลฎีกาก็มีแนวคำพิพากษาที่ยอมรับถึงสิทธิในครอบครัวของบุคคลด้วย

2.17 สิทธิในทรัพย์สิน แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

2.17.1 สิทธิที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ถูกกล่าวถึงในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 48/2542 ในประเด็นที่ว่า ร่างพระราชบัญญัติควบคุมยาง พ.ศ. ... ละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของประชาชน เนื่องจากมีการกำหนดให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานสามารถเข้าไปตรวจสอบการทำสวนยาง

คุณภาพยาง และเอกสารที่เกี่ยวข้องของประชาชนได้ ศาลพิจารณาและวินิจฉัยว่า การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่นั้นก็เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของร่างพระราชบัญญัติซึ่งเป็นไปตามข้อยกเว้นในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน และกระทำเท่าที่ขอบเขตกฎหมายบัญญัติเท่านั้น ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 32/2555 พระราชบัญญัติการจัดสรรที่ดิน พ.ศ. 2555 มาตรา 50 วรรคสอง ที่บัญญัติให้ผู้ที่ค้างชำระเงินค่าบำรุงรักษาและการจัดการสาธารณูปโภคติดต่อกันตั้งแต่หกเดือนขึ้นไป พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจระงับการจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรมในที่ได้จัดสรรของผู้ค้างชำระจนกว่าจะชำระให้ครบถ้วน ก็เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของสมาชิกนิติบุคคลหมู่บ้านจัดสรรในการใช้สาธารณูปโภคร่วมกัน เป็นการจำกัดสิทธิเป็นการชั่วคราว ไม่เป็นการเอาเปรียบสมาชิกคนอื่น ๆ เป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลในทรัพย์สินเท่าที่จำเป็น จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 14/2544 ได้มีการกล่าวอ้างถึงการจัดการทรัพย์สินโดยเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ในคดีล้มละลาย ซึ่งศาลพิจารณาแล้วเห็นว่าพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483 ตราขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ การจัดการทรัพย์สินของบุคคลผู้มีหนี้สินล้มละลายเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่บรรดาเจ้าหนี้ทั้งหลาย รวมถึงประชาชนทั่วไปที่อาจได้รับความเสียหายจากการกระทำของลูกหนี้ จึงถือเป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลเท่าที่กฎหมายบัญญัติไม่ถือเป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน

กรณีแนวคำวินิจฉัยที่คล้ายคลึงกันเกี่ยวกับกฎหมายที่มีบทบัญญัติเพื่อวัตถุประสงค์พิเศษและไม่กระทบต่อสิทธิในทรัพย์สินของบุคคล ดังเช่นในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 19-22/2545, ที่ 23/2545, ที่ 24/2545, ที่ 25/2545, ที่ 26-34/2545 กรณีพระราชกำหนดการปฏิรูประบบสถาบันการเงิน พ.ศ. 2540, ที่ 40/2545, ที่ 3/2566, ที่ 4/2566 พระราชกำหนดบริษัทบริหารสินทรัพย์ พ.ศ. 2541, ที่ 8-11/2546 พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522, ที่ 40-41/2546 และ ที่ 8/2561 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542, ที่ 40/2548 พระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483, ที่ 63/2548 กรณีพระราชกำหนดการกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2527 มาตรา 10, ที่ 1/2551, ที่ 18/2552 ซึ่งได้วินิจฉัยเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินของผู้เป็นเจ้าของที่ได้ถูกริบตามกฎหมายยาเสพติด, ที่ 4-21/2554, ที่ 24/2554, ที่ 31-32/2554 กรณีพระราชกำหนดบรรษัทบริหารสินทรัพย์ไทย พ.ศ. 2544

ทั้งนี้ ศาลฎีกาก็ได้ยืนยันสิทธิของบุคคลในทรัพย์สินว่ามีได้ และได้รับความคุ้มครอง ตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 291/2526 โจทก์เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินพิพาท ย่อมมีสิทธิติดตามเอาคืนจากจำเลยผู้ไม่มีสิทธิยึดไว้ได้ โดยตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 429-438/2506 การได้มาซึ่งที่ดินนั้นไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ยังหมายความรวมถึงการได้มาซึ่งสิทธิครอบครองในฐานะที่เป็นเจ้าของด้วย

เมื่อสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลถูกระทบกระเทือน ก็ย่อมมีสิทธิใช้สิทธิทางศาลเพื่อขอให้มีการคุ้มครองได้ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 224/2524 เมื่อคำพิพากษาคดีนี้มีผลกระทบกระเทือนต่อสิทธิในทรัพย์สินของจำเลยที่ผู้ร้องมีส่วนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ด้วยคำร้องสอดของผู้ร้องจึงเป็นคำร้องเพื่อขอความคุ้มครองสิทธิของผู้ร้องอันเกิดจากข้อพิพาทคดีนี้เมื่อผู้ร้องเป็นผู้มีส่วนได้เสียในมูลความแห่งคดี ย่อมมีสิทธิยื่นคำร้องขอเข้าเป็นคู่ความด้วยการร้องสอดเพื่อยังให้ได้รับความคุ้มครองหรือบังคับตามสิทธิของตนได้

2.17.2 การไม่ถูกเอาทรัพย์สินไปจากตนตามอำเภอใจ มีความปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 22/2543 ที่กล่าวถึงการจำกัดสิทธิในการถือหุ้นของรัฐมนตรี ซึ่งได้มีร่างพระราชบัญญัติการจัดการหุ้นส่วนและหุ้นของรัฐมนตรี พ.ศ. ... ที่กำหนดจำนวนหุ้นที่รัฐมนตรีสามารถถือครองหรือคงไว้ได้ และการรับประโยชน์ไว้ได้ไม่เกินกว่าจำนวนที่กำหนด อันเป็นการจำกัดสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งในกรณีนี้ศาลได้ยืนยันว่าเป็นการสอดคล้องกับหลักสิทธิของบุคคลในทรัพย์สินที่ย่อมได้รับความคุ้มครอง และสอดคล้องกับหลักเสรีภาพของบุคคลในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพ นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรับรองสิทธิในทรัพย์สินตามข้อ 2.17.1 แล้ว ยังยืนยันถึงการไม่ถูกเอาทรัพย์สินไปตามอำเภอใจ เพราะจะดำเนินการจำกัดสิทธิได้ก็แต่โดยอาศัยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2545 มีการร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนสิ่งหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2530 มาตรา 21 ขัดต่อรัฐธรรมนูญในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิของบุคคลในทรัพย์สินหรือไม่ อันเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการกำหนดค่าทดแทนให้กับผู้ถูกเวนคืนที่ดิน ซึ่งกำหนดค่าทดแทนการเวนคืนที่ปรากฏในพระราชบัญญัติดังกล่าวสอดคล้องกับที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญที่ได้ให้การรับรองสิทธิในทรัพย์สินแล้วไม่ถือเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งในคดีนี้จะเห็นได้ว่าศาลเห็นว่าเนื้อหาแห่งกฎหมายสอดคล้องกับที่รัฐธรรมนูญกำหนด จึงไม่ได้กระทบสิทธิของประชาชนในเรื่องการไม่ถูกเอาทรัพย์สินไปตามอำเภอใจนั้นเอง อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติฉบับเดียวกันนี้ก็มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเอาทรัพย์สินไปจากประชาชนใน

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2564 กรณีตามมาตรา 34 กำหนดให้ผู้มีสิทธิได้รับเงินค่าทดแทนกรณีถูกเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ต้องดำเนินการร้องขอรับเงินค่าทดแทนภายในกำหนดระยะเวลา 10 ปีหากไม่ดำเนินการจะมีผลให้เงินนั้นตกเป็นของแผ่นดิน ซึ่งในคดีนี้ศาลได้วินิจฉัยว่า เป็นบทบัญญัติที่ยึดถือเพียงความสะดวกของรัฐแต่ฝ่ายเดียวโดยไม่คำนึงถึงสิทธิของบุคคลซึ่งเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ที่ถูกเวนคืน ทั้งที่รัฐใช้อำนาจในการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์อันกระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิในทรัพย์สินของบุคคล แม้การเวนคืนจะเป็นไปตามเงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญกำหนด รัฐก็ยังมีหน้าที่จ่ายเงินค่าทดแทนที่เป็นธรรมแก่เจ้าของอสังหาริมทรัพย์ที่ถูกเวนคืนเพื่อชดเชยเยียวยาความเสียหายที่บุคคลได้รับ ซึ่งเป็นการแบกรับภาระหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อสาธารณะเกินไปกว่าบุคคลที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันมากพออยู่แล้ว บทบัญญัตินี้ดังกล่าวเป็นการลิดรอนสิทธิของบุคคลผู้เป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ที่ถูกเวนคืนเพิ่มเติมไปอีก และยังกระทบกระเทือนถึงขั้นทำลายหลักประกันที่ว่าทรัพย์สินของประชาชนจะไม่ถูกเวนคืนไปใช้เป็นประโยชน์สาธารณะโดยปราศจากการจ่ายค่าทดแทนที่เป็นธรรม จึงเป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เพิ่มภาระเกินความจำเป็นและจำกัดสิทธิของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ ซึ่งขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.11/2545 พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืน กำหนดให้อธิบดีกรมชลประทานซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการปฏิบัติราชการของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 เป็นเจ้าหน้าที่เวนคืนตามพระราชกฤษฎีกาดังกล่าว ซึ่งต้องตรวจสอบเอกสารสิทธิ ความถูกต้องเกี่ยวกับผู้ครอบครองทำประโยชน์ในที่ดิน แต่ผู้ถูกฟ้องคดีที่หนึ่งได้ระงับการตรวจสอบข้อเท็จจริงในกรณีนี้จึงเป็นการละเลยต่อหน้าที่ ตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งในคำพิพากษานี้ ยืนยันถึงการไม่ถูกพรากทรัพย์สินไปโดยอำเภอใจ เมื่อกฎหมายกำหนดหน้าที่ให้เจ้าพนักงานดำเนินการ แต่ละวันการปฏิบัติหน้าที่ ย่อมเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และการผู้ที่ถูกเวนคืนไม่พอใจในค่าทดแทนที่ได้รับ ก็มีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชกฤษฎีกาตามความปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองที่ อ.12/2545 การอุทธรณ์เงินค่าทดแทน เป็นการใช้สิทธิโดยชอบด้วยกฎหมาย และคำพิพากษาศาลปกครองที่ อ.18/2547 กล่าวถึงการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ว่าเป็นเรื่องที่รัฐอาศัยอำนาจตามกฎหมายในการบังคับซื้ออสังหาริมทรัพย์จากราษฎรเพื่อใช้ประโยชน์ในงานสาธารณะ และจะต้องมีการจ่ายค่าทดแทนที่เป็นธรรมแก่ราษฎรที่ถูกเวนคืนด้วย เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.43-45/2547, ที่ อ.115/2553, ที่ อ.14/2554, ที่ อ.628/2555 ที่ยืนยันถึงสิทธิในการได้รับค่าทดแทนจากการถูกเวนคืนที่ดิน

รวมไปถึงในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 30/2548 กรณีร่างพระราชบัญญัติการผลิตผลิตภัณฑ์ซีดี พ.ศ. ... มาตรา 38 ซึ่งกำหนดให้มีการแจ้งการผลิต บันทึกเครื่องหมายรับรองลงในผลิตภัณฑ์โดยพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยมีสภาพบังคับว่าหากฝ่าฝืนให้ศาลสั่งริบเครื่องจักรนั้น ศาลพิจารณาแล้วเห็นว่า เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับมาตรการป้องกันและปราบปรามการละเมิดลิขสิทธิ์ โดยการริบทรัพย์เป็นโทษอย่างหนึ่งตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งหากศาลมีดุลพินิจว่าจะริบเครื่องจักรหรือไม่ โดยไม่คำนึงว่าเจ้าของเครื่องจักรจะรู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิดหรือไม่ และไม่ให้ออกโอกาสเจ้าของเครื่องจักรได้พิสูจน์ว่ารู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดด้วยหรือไม่ เป็นการริบโดยเด็ดขาด ไม่ได้พิจารณาถึงความผิดและความเหมาะสมในการลงโทษ เป็นการใช้มาตรการลงโทษที่รุนแรงแก่ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน ถือว่าจำกัดสิทธิของบุคคลในทรัพย์สินเกินจำเป็น กระทั่งถึงสาระสำคัญแห่งสิทธิในทรัพย์สินของบุคคล จึงขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2556 กรณีพระราชบัญญัติการประปาส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2522 มาตรา 30 เฉพาะในส่วนที่บัญญัติให้การประปาส่วนภูมิภาคไม่ต้องจ่ายค่าทดแทนในการใช้ที่ดินและในการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างหรือทำขึ้นหรือตัดฟัน ต้น กิ่ง หรือรากของต้นไม้ หรือพืชผลอย่างใดๆ ให้แก่เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินในกรณีที่มีการวางท่อน้ำที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่ถึง 80 เซนติเมตรไปได้ เหนือ ตาม หรือข้ามพื้นดินที่มีใช้ที่ตั้งโรงเรือนสำหรับอยู่อาศัยเพื่อประโยชน์ในการผลิต การส่ง การจำหน่ายน้ำประปา เป็นการจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้เกินความจำเป็น อีกทั้งเป็นการสร้างภาระให้แก่ประชาชนเกินสมควร จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ดี ปรากฏคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญซึ่งอาจมีลักษณะของการจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคล ตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 59/2545 กรณีร่างพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่...) พ.ศ. ... กำหนดให้การทำเหมืองแร่ใต้ดิน หากอยู่ในระดับความลึกจากผิวดินเกินหนึ่งร้อยเมตรสามารถกระทำโดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของที่ดินและไม่จำเป็นต้องชดใช้แก่เจ้าของที่ดิน ผู้ร้องเห็นว่าเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินและยกเลิกแดนกรรมสิทธิ์ของเจ้าของที่ดินที่ทำกินทำให้ผู้เป็นเจ้าของที่ดินไม่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์และจำหน่ายจ่ายโอนที่ดินของตน ศาลได้วินิจฉัยว่าเป็นเพียงการจำกัดสิทธิในการใช้สอยแดนกรรมสิทธิ์เพียงพอเท่าที่เจ้าของที่ดินจะใช้ประโยชน์ได้แต่ไม่ได้ยกเลิกแดนกรรมสิทธิ์ และในขณะนี้ความลึกดังกล่าวยังเกินความสามารถของบุคคลทั่วไปในการใช้สอย ไม่เป็นขัดต่อรัฐธรรมนูญ

เช่นเดียวกับกรณีคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 8/2557 กรณีพระราชบัญญัติภาษีป้าย พ.ศ. 2510 มาตรา 7 กำหนดให้เจ้าของป้ายที่ติดตั้งหรือแสดงในปีแรกให้เสียภาษีป้ายตั้งแต่วันเริ่มติดตั้งหรือแสดงจนถึงวันสิ้นปีและให้คิดภาษีป้ายเป็นรายงวด ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระภาษีไม่ต้องเสียภาษีทั้งปี กรณีผู้ประกอบการติดตั้งหรือแสดงป้ายระหว่างงวด อาจเป็นการเสียภาษีเกินกว่าวันที่ติดตั้งป้ายจริง แต่เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะนำเงินที่เสียภาษีไปพัฒนาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์สาธารณะแล้ว จึงเป็นไปตามหลักความสะดวกในการจัดเก็บ มีความแน่นอนเป็นธรรม มิได้ทำให้ทรัพย์สินของบุคคลเสียหาย หรือทำให้สิทธิในทรัพย์สินของบุคคลไม่ได้รับการคุ้มครองแต่อย่างใด จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 23/2565 กรณีพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มาตรา 22 ที่บัญญัติห้ามมิให้ผู้ให้หลักประกันนำทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันตามพระราชบัญญัตินี้ไปจำหน่ายเพื่อเป็นประกันการชำระหนี้ต่อไป เนื่องจากการจำหน่ายต้องส่งมอบทรัพย์สินจำหน่ายให้แก่ผู้รับจำหน่าย ทรัพย์สินดังกล่าวจึงไม่อยู่ในความครอบครองของผู้จำหน่าย ทำให้ผู้ให้หลักประกันไม่สามารถใช้ทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันในการประกอบธุรกิจของตน อันจะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของผู้รับหลักประกันซึ่งเป็นเจ้าหนี้ และไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิในทรัพย์สินอยู่บ้างแต่ก็ยังคงได้สัดส่วนระหว่างสิทธิในการใช้ทรัพย์สินกับสิทธิของผู้รับหลักประกันในการได้รับชำระหนี้ จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ส่วนมาตรา 81 ให้สิทธิผู้รับหลักประกันบังคับชำระหนี้ได้แม้หนี้ขาดอายุความ ศาลพิจารณาแล้วเห็นว่า สัญญาหลักประกันทางธุรกิจมีลักษณะเดียวกับการจำนองซึ่งจะระงับสิ้นไปก็ต่อเมื่อสัญญาประธานระงับไปด้วยเหตุอื่นที่ไม่ใช่เหตุอายุความ นอกจากนี้กฎหมายยังกำหนดให้การบังคับหลักประกันกรณีผู้ให้หลักประกันไม่ยินยอมส่งมอบทรัพย์สิน ผู้รับหลักประกันจะต้องยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อให้ศาลบังคับหลักประกัน ซึ่งศาลจะต้องพิจารณาเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ให้หลักประกันด้วยว่ามีเหตุบังคับหลักประกันทางธุรกิจตามที่กำหนดไว้ในสัญญาหรือไม่ บทบัญญัติดังกล่าวจึงไม่มีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลไม่กระทบสิทธิในการถือครองทรัพย์สินไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

สำหรับศาลปกครองก็ปรากฏคดีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทรัพย์สินของบุคคล โดยคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.16/2545 การที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 มีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มประสิทธิภาพในคมนาคมขนส่งซึ่งถนนเดิมเส้นทางคดเคี้ยว เขตทางแคบ มีโรงเรียนสิ่งปลูกสร้างขยายเขตทางไม่ได้ วัตถุประสงค์ของโครงการนี้เพื่อเสริมโครงข่ายถนน อำนวยความสะดวก ความรวดเร็วและความปลอดภัยแก่การจราจรและขนส่งในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 จึงได้ปรับ

แนวนอนตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงหลักความได้สัดส่วน เพื่อให้การจำกัดสิทธิเสรีภาพมีผลกระทบต่อประโยชน์ส่วนตัวของเอกชนแต่ละคนเป็นไปเพียงเท่าที่จำเป็นต่อการรักษาไว้ซึ่งประโยชน์มหาชน เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการออกแบบการจราจร การก่อสร้างและบูรณะทางหลวง ได้พิจารณากำหนดแนวเขตที่ดินในบริเวณที่ที่จะเวนคืนแตกต่างไปจากแนวนอนของโครงการคมนาคมและขนส่งซึ่งกรมการผังเมืองได้สำรวจและกำหนดไว้เดิม การกำหนดแนวนอนในผังเมืองรวมจึงเป็นเพียงแนวทางในการคมนาคมและขนส่งที่แสดงให้เห็นในเบื้องต้นถึงนโยบายอย่างกว้างๆ ของทางราชการที่จะจัดให้มีสายทางเช่นว่านั้นในอนาคตเท่านั้น ยังไม่มีผลบังคับเด็ดขาด ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 จึงมีอำนาจพิจารณากำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการก่อสร้างถนนจริงแตกต่างไปจากที่กำหนดไว้ในผังเมืองรวมตามมาตรา 9 แห่งพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมทางหลวงกระทรวงคมนาคม พ.ศ. 2538 ที่ให้อำนาจไว้ได้ การดำเนินการของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 จึงเป็นการดำเนินการที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ซึ่งจากคำพิพากษานี้ก็เป็นที่ยืนยันถึงอำนาจของรัฐที่สามารถดำเนินการเพื่อเวนคืนที่ดินได้ อันเป็นการกระทบสิทธิของประชาชนโดยชอบด้วยกฎหมาย

กรณีการเวนคืนซึ่งเป็นการยืนยันถึงอำนาจรัฐว่าสามารถกระทำได้แม้จะกระทบสิทธิในทรัพย์สิน ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.17/2545 กฎกระทรวงกำหนดเขตพื้นที่สีเหลืองให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยซึ่งมีข้อกำหนดขนาดใหญ่หรืออาคารสูง โดยห้ามประกอบพาณิชย์กรรมประเภทอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง แม้จะมีข้อกำหนดห้ามสร้างอาคารที่อยู่อาศัยและประกอบพาณิชย์กรรมประเภทอาคารใหญ่หรืออาคารสูง แต่ผู้ฟ้องคดีก็ยังสามารถสร้างอาคารที่อยู่อาศัยและประกอบพาณิชย์กรรมประเภทอาคารที่มีขนาดหรือความสูงไม่เกินข้อกำหนดในที่ดินของผู้ฟ้องคดีได้หลายหลังจนเต็มเนื้อที่ ทั้งนี้ การอนุญาตก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูงในบริเวณที่ประชาชนอยู่อาศัยย่อมเป็นการรบกวนสิทธิของผู้อื่น เพราะอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูงย่อมบังทางแดด ทางลม และบดบังสายตาผู้อยู่อาศัยจากภูมิทัศน์โดยรอบ ส่วนการประกอบพาณิชย์กรรมประเภทอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง จะมีประชาชนมาเพื่อหาซื้อสินค้าหรือใช้บริการจำนวนมาก มีผลก่อให้เกิดการจราจรติดขัดและเกิดการพลุกพล่านบริเวณย่านที่พักอาศัยทำให้ขาดความสงบและรบกวนความเป็นอยู่โดยปกติสุข ทั้งยังก่อให้เกิดมลพิษต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย จึงเห็นได้ว่าข้อกำหนดในกฎกระทรวง เป็นไปเพื่อประโยชน์ของกรุงเทพมหานครและประโยชน์ของประชาชนเป็นส่วนรวม ถึงจะมีข้อขัดข้องในการใช้สิทธิของบุคคลอยู่บ้าง แต่ก็มีสัดส่วนที่น้อยกว่าประโยชน์ที่กรุงเทพมหานครและประชาชนส่วนรวมจะได้รับ ซึ่งได้มีคำพิพากษาในทำนองเดียวกันกับคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.18/2545 กรณีกำหนดเขตพื้นที่โล่งเพื่อการนันทนาการและการรักษาคุณภาพ

สิ่งแวดล้อม (สีเขียวอ่อน) ซึ่งอาจจะกระทบกับสิทธิในทรัพย์สินของประชาชนบ้าง ก็เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.13/2547 กรณีกำหนดผังเมืองเพื่อมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอันเป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนจะต้องดำเนินให้ถูกต้องตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า กรณีที่รัฐดำเนินการเพื่อการบริการสาธารณะแล้วประโยชน์สาธารณะนั้นมีความสำคัญยิ่งกว่าสิทธิของบุคคล ก็ถือว่าเป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลเท่าที่จำเป็นได้ เช่น ที่ปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองที่ อ.713/2554 กรณีปักเสาไฟฟ้าริมบาทวิถีปิดทางเข้าบางส่วน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ. 105/2555 กรณีสร้างสถานีรถไฟทำให้เพียงพอต่อการให้บริการและความปลอดภัย คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.78/2554 ปรับปรุงเส้นทางเดินรถประจำทางเพื่อบริการสาธารณะอย่างพอเพียงและสะดวก คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.239/2556 กรณีปรับปรุงถนนทำให้ที่ดินต่ำกว่าพื้นถนน เป็นความเสียหายธรรมดา คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.250/2554 และ อ.285/2556 กรณีสร้างสะพานคนเดินข้ามบดบังทัศนียภาพ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.883/2556 กรณีวางท่อส่งก๊าซธรรมชาติทำให้ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินถูกรอนสิทธิ จำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่มีได้มากไปกว่าที่เป็นอยู่เดิมจนเกินวิสัย และได้รับค่าทดแทนตามความเป็นธรรมแล้ว เป็นต้น

แต่หากเป็นกรณีที่ประชาชนต้องเดือนร้อนเกินสมควรรัฐต้องชดใช้ค่าเสียหายให้กับประชาชนที่ได้รับผลกระทบต่อสิทธิในทรัพย์สิน เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.283/2555 หากการกักเก็บน้ำมีผลกระทบถึงผู้ฟ้องคดีหรือประชากรรายอื่นที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซึ่งที่ดินจนไม่อาจใช้ประโยชน์ได้โดยปกติ ย่อมเป็นความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาไม่ให้ผู้ฟ้องคดีหรือประชากรรายอื่นซึ่งเป็นประชาชนส่วนน้อยได้รับผลกระทบจะเกินสมควร เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่า ฝ่ายน้ำล้นไม่ได้กักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้งและไม่มีชาวบ้านใช้น้ำจากฝายดังกล่าวในการเกษตร กรณีจึงมีประเด็นต้องพิจารณาว่า การกักเก็บน้ำดังกล่าวเกินความจำเป็นและได้มีการใช้ประโยชน์ในน้ำที่จัดเก็บไว้เพียงใด ซึ่งจะต้องดำเนินการพิจารณาร่วมกันระหว่างประชาชนในพื้นที่ผู้ถูกฟ้องคดี ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการชลประทานและการดูแลฝาย ราชการส่วนท้องถิ่น นายอำเภอท้องที่ รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อจะได้พิจารณาแก้ไขปัญหาในการปรับระดับการกักเก็บน้ำในสายให้เหมาะสม

อย่างไรก็ดี รัฐจะดำเนินการใดอันเป็นการขัดขวางสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะของประชาชนไม่ได้ ดังคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.357/2549 พระราชบัญญัติการ

ไฟฟ้าส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2503 กำหนดให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 มีหน้าที่บริการไฟฟ้าซึ่งเป็นสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชน ผู้ถูกฟ้องคดีย่อมไม่อาจดำเนินการใดๆ ที่จะขัดขวางการที่ต้องบริการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่รัฐพึงบริการให้ประชาชนทุกรายอย่างเสมอภาค อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนในการมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่รัฐควรคุ้มครอง หากอยู่ในขอบเขตที่อาจให้บริการได้ ปัญหาการพิพาทเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินระหว่างผู้ฟ้องคดีกับทางราชการเป็นคนละเรื่องกับการที่จะได้รับบริการไฟฟ้าจากทางราชการ รัฐจะต้องเป็นผู้ให้บริการโดยกำหนดเงื่อนไขเลือกปฏิบัติไม่ได้

ในคำพิพากษาศาลฎีกาเองก็ได้วินิจฉัยไว้ด้วยว่าหากมีการเวนคืนที่ดินจากราษฎร รัฐก็มีหน้าที่ต้องจ่ายค่าทดแทนเพื่อบรรเทาความเสียหายแก่เจ้าของที่ดินที่ถูกเวนคืนตามความเหมาะสมและเป็นธรรมด้วย ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 337/2537 ทั้งนี้หากการเวนคืนทำให้ที่ดินในสวนอื่นๆ เจ้าของที่ดินไม่มีทางออกสู่ทางสาธารณะก็ยอมทำให้เจ้าของที่ดินใช้ประโยชน์ในส่วนดังกล่าวไม่ได้เหมือนเดิม รัฐก็ต้องรับผิดชอบใช้เงินค่าทดแทนแก่เจ้าของที่ดินสำหรับที่ดินส่วนที่เหลือด้วย (แนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1679/2539) หรือทำให้สภาพและที่ตั้งของที่ดินส่วนที่เหลือเปลี่ยนไปในทางที่ไม่ดี เสมอราคาลงตามสภาพดังกล่าว ก็ยอมมีสิทธิได้ค่าทดแทนในส่วนนี้ตามนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 589/2540 และหากผู้มีสิทธิได้รับค่าทดแทนไม่พอใจในเงินทดแทนที่ฝ่ายผู้เวนคืนที่ดินกำหนด ก็มีอำนาจฟ้องต่อศาลขอให้กำหนดเงินค่าทดแทนเพิ่มเติมได้ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7177/2545

สิทธิในทรัพย์สินในส่วนของสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นมีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญซึ่งเกือบทั้งหมดวินิจฉัยในลักษณะที่เป็นการกระทบต่อสิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน และยืนยันถึงอำนาจของรัฐในการจำกัดสิทธิของบุคคลได้ แต่ศาลฎีกามีส่วนสำคัญในการยืนยันถึงสิทธิในทรัพย์สินนี้และยังยืนยันด้วยว่าเมื่อมีการละเมิดสิทธิย่อมได้รับการเยียวยา ส่วนสิทธิที่จะไม่ถูกพรากทรัพย์สินไปโดยพลการ ปรากฏการยืนยันถึงอำนาจของรัฐเสียส่วนใหญ่ที่สามารถเวนคืนทรัพย์สินของประชาชนเพื่อประโยชน์สาธารณะได้ แต่ทั้งนี้ประชาชนก็ต้องได้รับค่าทดแทนเพื่อการเวนคืนนั้นด้วย เห็นได้ว่าสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลนั้นเป็นสิทธิประการที่อาจถูกจำกัดได้ง่ายประการหนึ่ง

2.18 สิทธิในการนับถือศาสนา ความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรม สิทธิในการนับถือศาสนา นี้ได้มีการการหยิบยื่นมาร้องขอให้มีการยืนยันในศาลรัฐธรรมนูญ โดยมีปรากฏในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 44/2542 ซึ่งได้มีการกล่าวถึงสิทธิในการนับถือศาสนา โดยได้มีการยืนยันว่า

เสรีภาพของบุคคลในการนับถือศาสนา การปฏิบัติตามศาสนาบัญญัติหรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตนเมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง เป็นการรับรองสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยทุกคนโดยทัดเทียมกัน การกำหนดให้ภิกษุ สามเณร นักพรตหรือนักบวช ต้องพ้นจากตำแหน่งกรรมการสุขาภิบาล มิได้เป็นเหตุให้บุคคลนั้นขาดเสรีภาพในการนับถือศาสนา ข้อกำหนดดังกล่าวจึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวอ้างการใช้สิทธิของตนในการแต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ว่าเป็นเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความเชื่อของตน ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2565 ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญเห็นว่า แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในชีวิตร่างกายของบุคคลอยู่บ้างแต่ก็เป็นไปอย่างสมเหตุสมผลเพื่อคุ้มครองความบริสุทธิ์ของศาสนา ได้สัดส่วนและมีความสมดุลระหว่างประโยชน์ส่วนรวมเมื่อเปรียบเทียบกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ต้องสูญเสียไป

ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดได้มีการกล่าวถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาไว้ในคำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ อ.149/2557 โดยยืนยันถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน กรณีพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ได้รับการยกเว้นว่าไม่ต้องทำบัตรประชาชน แต่หากประสงค์จะขอมีบัตรประชาชนก็สามารถทำได้ โดยให้เป็นไปตามมติมหาเถรสมาคมที่กำหนดให้ใช้คำว่า “พระ” แล้วตามด้วยชื่อตัว ชื่อสกุลของพระภิกษุนั้น เป็นการกำหนดเพื่อประโยชน์ในการปกครอง และการทะเบียนราษฎร ป้องกันการแสดงสภาวะที่ไม่แน่นอนของพระสงฆ์ แต่เนื่องจากผู้ฟ้องคดีเป็นบรรพชิตนิกายวัชรยาน (เกปุระ) ซึ่งมีใช้พระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฯ ที่จะมีสิทธิใช้คำนำหน้านามว่า “พระ” แทนคำว่า “นาย” อีกทั้งการกำหนดให้ใช้คำว่า “พระ” ไม่ได้เป็นการให้สิทธิพิเศษหรือประโยชน์พิเศษแก่พระภิกษุแต่อย่างใด การที่ผู้อำนวยการเขตปฏิเสธไม่เปลี่ยนคำนำหน้า จากคำว่า “นาย” เป็นคำว่า “พระ” ไม่ได้กระทบต่อเสรีภาพในการดำเนินชีวิตตามวิถีทางแห่งบรรพชิตนิกายวัชรยาน (เกปุระ) จึงเป็นคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย

เสรีภาพในการนับถือศาสนาและลัทธิความเชื่อนี้ โดยปกติย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย แต่หากกระทบต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ก็อาจจะถูกจำกัดและอาจกระทบสิทธิประการอื่นตามมาด้วย ดังเช่นกรณีปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.312/2549 มีหลักฐานอันเชื่อได้ว่าผู้ฟ้องคดีเป็นผู้มีความเลื่อมใสในลัทธิบุตรของพระเจ้าซึ่งเป็นลัทธิอุบาทว์เผยแพร่การสมสู่ทางเพศให้กับเด็กและเยาวชน ซึ่งตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 ห้ามมิให้คนต่างด้าวซึ่งมีพฤติการณ์ที่น่าเชื่อว่าจะเป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม เข้ามาในราชอาณาจักร

ซึ่งกฎหมายอนุญาตให้รัฐมนตรีใช้ดุลพินิจวินิจฉัยว่าบุคคลต่างด้าวผู้ใดเพียงแต่มีพฤติการณ์ที่น่าเชื่อว่าจะเป็นคนบุคลที่เป็นภัยต่อสังคม ก็เพียงพอที่จะไม่สมควรอนุญาตให้เข้ามาในราชอาณาจักร โดยไม่จำเป็นต้องถึงขนาดมีประจักษ์พยานหลักฐานแน่ชัด คำสั่งของผู้ถูกฟ้องคดีที่ไม่อนุญาตให้ ผู้ฟ้องคดีเข้ามาในราชอาณาจักร จึงชอบด้วยกฎหมาย

ศาลฎีกาได้ยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลในการนับถือศาสนา แต่ก็ยืนยันด้วยว่าการใช้เสรีภาพดังกล่าวจะต้องไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนด้วย ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3699/2541 แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 38 จะบัญญัติว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา มีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนา บัญญัติ แต่การใช้เสรีภาพดังกล่าวจะต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เมื่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505 บัญญัติขึ้นโดยชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ป้องกันมิให้บุคคลผู้มีเจตนาไม่สุจริตอาศัยร่มเงาพระพุทธศาสนาหาประโยชน์ใส่ตน อันเป็นต้นเหตุให้เสื่อมศรัทธาแก่ผู้ที่มี ศรัทธาอยู่แล้ว และไม่ก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้ที่ไม่มีศรัทธามาก่อนบุคคลทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายให้ต้องตามเจตนารมณ์

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4230/2558 ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ยืนยันถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนา และการปฏิบัติหรือแสดงออกทางความเชื่อของตน ซึ่งเป็นกรณีที่โจทก์และจำเลยเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม สมรสกันถูกต้องตามหลักกฎหมายอิสลาม และเมื่อหย่ากันโดยชอบตามหลักกฎหมายอิสลาม ก็ย่อมมีผลสมบูรณ์ใช้บังคับได้เช่นเดียวกับการหย่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มีคำพิพากษาซึ่งยืนยันถึงสิทธิในการนับถือศาสนา และที่ยอมรับไปถึงผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักศาสนาด้วย เช่น วันหยุดตามศาสนาอิสลาม ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3631/2548 คำสั่งขยายเวลาให้จำเลยยื่นอุทธรณ์ได้ถึงวันที่ 15 ธันวาคม 2544 แต่วันดังกล่าวเป็นวันหยุดราชการ จำเลยต้องยื่นอุทธรณ์ภายในวันที่ 17 ธันวาคม 2544 แต่เนื่องจากวันอาทิตย์ที่ 16 ธันวาคม 2544 เป็นวันรายออิฎิ้ลฟิตรีของผู้นับถือศาสนาอิสลามซึ่งเป็นวันหยุดทำการในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทางราชการจึงประกาศให้วันจันทร์ที่ 17 ธันวาคม 2544 เป็นวันหยุดชดเชย จำเลยทั้งสองจึงมีสิทธิยื่นอุทธรณ์ในวันที่ 18 ธันวาคม 2544 ซึ่งเป็นวันเปิดทำการวันแรก หรือการสมรสตามหลักศาสนาอิสลามและกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก ย่อมถือเป็นการสมรสโดยชอบด้วยกฎหมาย และไม่เป็นการขัดต่อความผิดอาญาฐานกระทำความชำเราเด็กหญิงอายุยังไม่เกินสิบห้าปี ตาม

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8523/2552 หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3849/2541, ที่ 4807/2540, ที่ 1174/2518 คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องครอบครัวและมรดกตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัวและมรดกของผู้นับถือศาสนาอิสลามอันเกิดขึ้นในศาลของจังหวัดดังกล่าว ให้ศาลใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกบังคับแทน แต่การที่ศาลจะต้องวินิจฉัยเสียก่อนว่า ทรัพย์สินใดเป็นมรดกหรือไม่ จะไม่นำกฎหมายตามลัทธิศาสนาอิสลามมาใช้บังคับ

ในภาพรวมของเสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้ง 3 ศาล มีทิศทางการวินิจฉัยเป็นไปในทางเดียวกันคือ การยืนยันเสมอถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาของบุคคล เพียงแต่การถูกจำกัดก็จะปรากฏเฉพาะแต่เพียงเหตุผลด้านความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีเท่านั้น

2.19 สิทธิในเสรีภาพแห่งความเห็นและการแสดงออก การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร

สิทธิในข้อนี้ถูกกล่าวถึงในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16-17/2549 กรณีพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484 มาตรา 48 กำหนดให้ผู้ประพันธ์และบรรณาธิการต้องรับผิดชอบเป็นตุลาการ และถ้าไม่ได้ตัวผู้ประพันธ์ก็ให้เอาโทษแก่ผู้พิมพ์เป็นตุลาการด้วย เนื่องจากเนื้อหาของงานนั้นผู้ประพันธ์จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ที่บัญญัติให้ผู้พิมพ์ต้องรับผิดชอบเพราะเป็นผู้จัดการและรับผิดชอบในการพิมพ์ ส่วนบรรณาธิการ ก็เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดทำ ตรวจสอบ คัดเลือก ควบคุม บทประพันธ์ จึงจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อผู้มีสิทธิพิมพ์ข้อความที่ไปกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือสิทธิในครอบครัว หรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่น ถือว่าผู้พิมพ์และบรรณาธิการจะต้องมีหน้าที่กระทำเพื่อป้องกันผลนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการคุ้มครอง สิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวของบุคคลอื่น และเพื่อมิให้มีการใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขต ทำให้บุคคลอื่นได้รับความเสียหาย เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นแนวคำวินิจฉัยที่ทั้งยืนยันสิทธิในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล และเกียรติยศ ชื่อเสียง รวมถึงสิทธิในครอบครัว ซึ่งเป็นสิทธิที่ปรากฏตามข้อ 2.12 อีกด้วย

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 28 - 29/2555 กรณีมาตรา 112 ประมวลกฎหมายอาญา ความผิดเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อการรักษาความมั่นคงของรัฐ รักษาพระเกียรติคุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นเงื่อนไขแห่งการจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมกับลักษณะของการกระทำความผิด ซึ่งมีความร้ายแรงมากกว่าการดูหมิ่นหรือหมิ่นประมาทบุคคลธรรมดา ไม่กระทบสาระสำคัญแห่ง

เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล ยังคงสามารถแสดงความคิดเห็นได้ภายในขอบเขตของรัฐธรรมนูญและกฎหมาย

นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 30/2555 กรณีพระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 มาตรา 26 (7) และมาตรา 29 คณะกรรมการพิจารณาภาพยนตร์และวีดิทัศน์แห่งชาติมีอำนาจกำหนดประเภทของภาพยนตร์ รวมถึงกำหนดให้เป็นภาพยนตร์ที่ห้ามเผยแพร่ในราชอาณาจักร ซึ่งศาลเห็นว่า บทบัญญัติดังกล่าวเป็นมาตรการทางกฎหมายที่ให้อำนาจหน่วยงานของรัฐพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหาภาพยนตร์ก่อนที่จะนำออกสู่สาธารณะ เพื่อให้มีผู้สร้างภาพยนตร์ใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นตามอำเภอใจโดยไม่มีขอบเขตซึ่งอาจทำให้ส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เป็นภัยต่อความมั่นคง หรือมาตรฐานทางศีลธรรมอันดีของสังคมโดยรวมได้ การต้องผ่านการตรวจพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาก่อนจึงมิได้เป็นการจำกัดเสรีภาพเกินกว่าความจำเป็น ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ได้ถูกกล่าวถึงใน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2558 รัฐธรรมนูญบัญญัติคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล ซึ่งการจำกัดเสรีภาพนั้นจะกระทำต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้เฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐหรือกรณีอื่นใดตามรัฐธรรมนูญ การที่ผู้ถูกฟ้องคดีซึ่งเป็นผู้ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ระงับการออกอากาศของผู้ฟ้องคดี เป็นการปฏิบัติตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์พ.ศ. 2551 โดยพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวเป็นกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ผู้ฟ้องคดีได้จัดรายการออกทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ของผู้ถูกฟ้องคดีมาหลายครั้ง ต่อมาผู้ถูกฟ้องคดีได้แจ้งให้ผู้ฟ้องคดีส่งบทรายการที่จะออกอากาศไปให้ผู้ถูกฟ้องคดีตรวจสอบก่อน และผู้ถูกฟ้องคดีได้มีคำสั่งให้ระงับการออกอากาศรายการของผู้ฟ้องคดี โดยให้เหตุผลว่าเนื้อหาของรายการพาดพิงถึงบุคคลอื่น อาจทำให้เกิดความเสียหายแตกแยก ขัดต่อนโยบายของรัฐบาลที่มีเป้าหมายมุ่งสู่ความปรองดองสมานฉันท์ รายการของผู้ฟ้องคดีมีลักษณะที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐและความสงบเรียบร้อยของประชาชน ซึ่งผู้ถูกฟ้องคดีได้รับการร้องเรียนจากประชาชนว่ารายการของผู้ฟ้องคดีก่อให้เกิดความแตกแยก เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีพิจารณารายการของผู้ฟ้องคดีแล้วเห็นว่ามีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลอื่น ซึ่งผู้ถูกฟ้องคดีอาจต้องรับผิดชอบกระทำละเมิดด้วย ผู้ถูกฟ้องคดีย่อมมีสิทธิระงับการออกอากาศรายการของผู้ฟ้องคดีได้ การกระทำของผู้ถูกฟ้องคดีชอบด้วยกฎหมายและไม่ผิดสัญญา เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเนื้อหา

แห่งคดี มีทั้งบทบัญญัติที่ยืนยันถึงสิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นตามรัฐธรรมนูญ แต่ในขณะเดียวกันก็ยืนยันด้วยว่า รัฐก็สามารถกำหนดกฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิของประชาชนโดยอ้างเหตุผลด้านความมั่นคง และความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนได้เช่นกัน

ศาลปกครองสูงสุดได้ยืนยันถึงสิทธิของบุคคลในการแสวงหาข้อมูลและเข้าถึงข้อมูลที่อยู่ในความครอบครองของหน่วยงานราชการใน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.2150/2559 โดยกล่าวว่าบุคคลย่อมมีสิทธิตามรัฐธรรมนูญในอันที่จะได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 บุคคลไม่ว่าจะมีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ตาม ย่อมมีสิทธิเข้าตรวจสอบ ขอสำเนา หรือขอสำเนาที่มีคำรับรองถูกต้องของข้อมูลข่าวสารได้ กรณีผู้ร้องสอดมีหนังสือขอให้ผู้ถูกฟ้องคดีเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับสัญญาซื้อขายไฟฟ้าระหว่างผู้ถูกฟ้องคดีกับผู้ฟ้องคดี โดยผู้ถูกฟ้องคดีมีความเห็นให้มีการเปิดเผยสัญญาซื้อขายและข้อตกลงเพิ่มเติม โดยแจ้งให้ผู้ฟ้องคดีซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียทราบเพื่อคัดค้าน ซึ่งผู้ฟ้องคดีคัดค้านการเปิดเผยคดี ซึ่งผู้ถูกฟ้องคดียืนยันความเห็นเดิมที่ควรเปิดเผยสัญญาซื้อขายและข้อตกลงเพิ่มเติมให้กับผู้ร้องสอด ศาลพิจารณาแล้วเห็นว่า สัญญาซื้อขายไฟฟ้าและข้อตกลงเพิ่มเติมที่ผู้ร้องสอดขอให้เปิดเผยนั้น เป็นข้อมูลข่าวสารที่สามารถขอตรวจสอบขอสำเนาได้ เว้นแต่เป็นข้อมูลที่กฎหมายอนุญาตให้มิให้เปิดเผยก็ได้ โดยคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะและประโยชน์ของเอกชนที่เกี่ยวข้องประกอบ การเปิดเผยเอกสารที่มีข้อมูลเกี่ยวกับความพร้อมจ่ายพลังงานไฟฟ้า และค่าพลังงานไฟฟ้า อาจมีการนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในทางธุรกิจของบริษัท คู่แข่งการค้าของผู้ฟ้องคดี การให้เปิดเผยข้อมูลดังกล่าวอาจกระทบผู้ฟ้องคดีได้ การที่ผู้ถูกฟ้องคดีได้เปิดเผยให้ผู้ร้องสอดตรวจสอบได้ แต่ไม่ให้อำนาจหรือคัดลอกข้อมูลข่าวสารดังกล่าว จึงเป็นการกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น จึงเป็นการใช้ดุลพินิจโดยชอบแล้ว

ศาลฎีกาได้เคยกล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนผ่านการชุมนุมเอาไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5573/2554 การร่วมชุมนุมและเดินขบวน ถ้ากระทำด้วยความสงบปราศจากอาวุธ เป็นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับให้การรับรองตลอดมา

ศาลฎีกาได้ยืนยันถึงการแสดงความคิดเห็นโดยสุจริตซึ่งไม่ถือว่าเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาท ไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3269/2533 กรณีการแสดงความคิดเห็นโดยสุจริตเพื่อ

ป้องกันส่วนได้ส่วนเสียของตน หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 826/2564 เรื่องที่คู่ความหรือทนายความของคู่ความแสดงความคิดเห็นหรือข้อความในกระบวนการพิจารณาคดีในศาลเพื่อประโยชน์แก่คดีของตน ย่อมไม่เป็นการผิดฐานหมิ่นประมาท หรือการปรักปรำหรือกรณิเป็นที่ยกเว้นว่าจำเลยจะกระทำการอันมีลักษณะในทางขู่สาแหรกและอาจส่งผลเสียหายต่อหน้าที่ราชการ ซึ่งเป็นวิสัยของประชาชนย่อมกระทำ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6310/2539 และศาลก็ได้พิพากษาในทำนองเดียวกันอีกหลายคดี เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2542/2554, ที่ 1780/2546, ที่ 363/2532

นอกจากนี้หากเป็นการแสดงความคิดเห็นเพื่อรักษาผลประโยชน์สาธารณะ ก็ไม่ถือเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาทด้วยเช่นกัน ซึ่งศาลได้ว่าแนวทางการวินิจฉัยไว้กรณีหมิ่นประมาท นายกรัฐมนตรี ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1861/2561 ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 329 เป็นบทบัญญัติยกเว้นการกระทำที่เป็นความผิดฐานหมิ่นประมาท เพื่อมิให้ผู้แสดงความคิดเห็นหรือข้อความโดยสุจริตต้องตกเป็นผู้กระทำผิด ทั้งนี้เพื่อให้การวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นเป็นสิ่งที่กระทำได้ในขอบเขตที่กฎหมายบัญญัติ และเพื่อรักษาประโยชน์ของบุคคลหรือสาธารณะ ขอบเขตการวิพากษ์วิจารณ์จะกระทำได้น้อยเพียงใดนั้น นอกจากองค์ประกอบความผิดแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงความเกี่ยวข้องของผู้กระทำ ผู้เสียหาย สถานที่เกิดเหตุ ตลอดจนมูลเหตุ และพฤติการณ์แวดล้อมอันเป็นที่มาแห่งการกระทำด้วย สถานะของโจทก์ที่เป็นนักการเมืองผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุดทางบริหารในฐานะนายกรัฐมนตรีและเป็นผู้นำประเทศ ย่อมเป็นที่คาดหวังของสังคมทุกระดับชั้นทั้งในและต่างประเทศ ผู้มีส่วนได้เสียย่อมใช้สิทธิติชมได้โดยสุจริต และต้องยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างกว้างขวาง การแถลงต่อสื่อมวลชนโดยเปิดเผยแสดงถึงเจตจำนงที่ต้องการให้สาธารณชนรับรู้ การกระทำเพื่อติชมด้วยความเป็นธรรมของนักการเมืองฝ่ายค้าน จึงไม่เป็นความผิดฐานหมิ่นประมาท และศาลฎีกาก็ได้พิพากษาในลักษณะอย่างเดียวกันในกรณีแสดงความคิดเห็นต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6747/2560

กรณีการแสดงความคิดเห็นในฐานะมีส่วนได้เสียในฐานะกรรมการ ก็ไม่ถือเป็นความผิด เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2483/2531 การแจ้งข่าวสารในที่ประชุมอันตนมีส่วนได้เสีย หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3824/2536 ประธานกรรมการวัดทำหนังสือร้องเรียนกรณีโจทก์ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดไม่ชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับเงินรายรับรายจ่ายของวัด เป็นการแสดงความคิดเห็นหรือข้อความโดยสุจริตเพื่อป้องกันส่วนได้เสียเกี่ยวกับตนตามคลองธรรมและติชมด้วยความเป็นธรรมไม่เป็นความผิด คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 62/2565 กรรมการกล่าวแก่บุคคลที่สามว่าครูใหญ่ไม่ตี โกงกินเงิน เพราะครูใหญ่ไม่เคยทำบัญชีแสดงรายรับรายจ่ายของโรงเรียนให้คณะกรรมการศึกษาของ

โรงเรียนได้ทราบเหมือนครูใหญ่คนก่อน ๆ จึงเป็นการแสดงความคิดเห็นโดยสุจริตติชมครูใหญ่ด้วยความ
เป็นธรรม อันเป็นวิสัยของจำเลยในฐานะกรรมการศึกษาของโรงเรียนย่อมกระทำได้ ไม่เป็น
ความผิด หรือกรณีตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 854/2527 คณะกรรมการที่ปรึกษาของสภา
มหาวิทยาลัยแสดงความเห็นโดยสุจริต เป็นต้น

ข้อสังเกตประการหนึ่ง กรณีแสดงความเห็นต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ พระ
ราชินี ศาลฎีกามีแนวโน้มพิพากษาว่าไม่สามารถก้าวล่วง หรือจะใช้สิทธิและเสรีภาพล่วงเกิน
เปรียบเทียบเปรียบเทียบได้ ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8827/2559 คำปราศรัยต่อ
ประชาชนที่มาร่วมชุมนุม, ที่ 2354/2531 กล่าวต่อประชาชนเพื่อช่วยหาเสียงให้แก่สมาชิกพรรค
การเมืองของตนมีความว่า ถ้าเลือกเกิดได้ จะเลือกเกิดใจกลางพระบรมมหาราชวัง และถ้อยคำใส่
ความอื่น แม้ไม่มีใครเชื่อถือคำกล่าว, ที่ 1294/2521 ขณะเปิดเพลงสรรเสริญพระบารมี ได้กล่าว
ถ้อยคำว่า “เฮ้ยเปิดเพลงอะไรไว้อย่างไม่รู้เรื่อง” และไม่ยืนตรงเช่นประชาชนอื่น, ที่ 51/2503 กล่าว
ถ้อยคำอันเป็นการหมิ่นประมาทพระมหากษัตริย์ในที่ประชุมสาธารณะ ทั้งนี้ ในคำพิพากษาศาลฎีกา
ที่ 2354/2531 ศาลก็ได้วางแนวทางการวินิจฉัยด้วยว่า การจะพิพากษาว่าจำเลยใส่ความในประการที่
น่าจะทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศชื่อเสียงจะต้องพิจารณาถึงฐานะที่ทรงดำรงอยู่และความรู้สึกนึกคิด
ของประชาชนชาวไทยอันมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ประกอบข้อความที่จำเลยกล่าวด้วย

อย่างไรก็ดี ศาลฎีกาก็เคยมีกรณีพิพากษาว่าการกล่าวความคิดเห็นต่อสถาบัน
พระมหากษัตริย์บางกรณีไม่เป็นความผิด ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8827/2559 ผู้อื่นกล่าวถ้อยคำ
หมิ่นประมาท และจำเลยปราศรัยต่อประชาชนที่มาชุมนุมว่าผู้อื่นนั้นหมิ่นประมาทหรือดูหมิ่น
พระมหากษัตริย์โดยมิได้ขยายความต่อ ด้วยประสงค์ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐนำผู้กล่าวมาลงโทษ เพื่อ
ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่เป็นความผิด

สำหรับสิทธิในการแสวงหาข้อมูล ก็ได้รับการยืนยันสิทธิไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกา
ที่ 861/2540 การที่โจทก์ทั้งเจ็ดขอทราบข้อมูลและข่าวสารเกี่ยวกับรายงานการประชุมและมติในการ
พิจารณาสถานที่ทำงานของหน่วยราชการในเขตกรุงเทพมหานครและเมืองหลัก รวมทั้งแบบแปลน
การจัดพื้นที่การก่อสร้างอาคารและแผนการป้องกันแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจากจำเลยที่ 3
แต่จำเลยที่ 3 ไม่ให้ความร่วมมือและไม่แจ้งเหตุขัดข้องว่าเป็นข้อมูลหรือข่าวสารที่ถือว่าเป็นความลับ
เกี่ยวข้องกับการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ หรือเข้าข่ายยกเว้นข้ออื่นที่ไม่ต้องเปิดเผยแต่อย่างใด จึงเป็น
การกระทบสิทธิของโจทก์ทั้งเจ็ดตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
พ.ศ. 2535 โจทก์ทั้งเจ็ดจึงมีอำนาจฟ้อง

สิทธิในข้อนี้ศาลก็ให้การรับรองไว้ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา แต่มีประเด็นที่ต้องระมัดระวังในการใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือแสวงหาข้อมูลนั้นจะต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นด้วย และปรากฏแนววินิจฉัยที่จำกัดสิทธิของบุคคลอยู่บ้าง

2.20 สิทธิในการชุมนุม แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

2.20.1 สิทธิในเสรีภาพแห่งการชุมนุมและสมาคมโดยสันติ กรณีได้มีการยกอ้างเรื่องเสรีภาพในการชุมนุมขึ้นร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญ ปรากฏในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 62/2545 กรณีผู้ร้องร่วมกับพวกทำการยื่นเป็นแถวหน้ากระดาน และนั่งรวมกันเป็นกลุ่มขวางการทำงานของเครื่องจักรโดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นความผิดตามพระราชบัญญัติการปิโตเลียมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2521 ซึ่งผู้ร้องเห็นว่าการกระทำของตนนั้นเป็นการกระทำโดยเจตนาสุจริต อย่างสงบ เปิดเผยและปราศจากอาวุธ ตามสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และเห็นว่าการกำหนดความผิดตามพระราชบัญญัติดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญ ศาลเห็นว่า การที่พระราชบัญญัติกำหนดความผิดในลักษณะดังกล่าวเป็นการจำกัดสิทธิ แต่รัฐธรรมนูญก็ให้อำนาจในการจำกัดสิทธิของประชาชนเช่นว่านั้นได้ตามกฎหมาย หรือโดยกฎหมายที่จำเป็นเพื่อประโยชน์สาธารณะ เพื่อเศรษฐกิจ และป้องกันประเทศหรือสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

สิทธิในการชุมนุมโดยสันตินี้ได้รับการยืนยันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2549 กรณี ร่างพระราชบัญญัติทางหลวง (ฉบับที่ ...) พ.ศ. ... กำหนด “ห้ามมิให้ผู้ใดชุมนุมกันในเขตทางหลวงในลักษณะที่เป็นการกีดขวางการจราจร หรืออาจเป็นอันตรายหรือเสียหายแก่ยานพาหนะหรือผู้ใช้ทางหลวง เว้นแต่ได้รับอนุญาต... หรือเป็นการเดินแถว ขบวนแห่ หรือชุมนุมกันตามประเพณีหรือวัฒนธรรม หรือเป็นกิจกรรมเพื่อประโยชน์สาธารณะหรือ อยู่ในเขตที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องขออนุญาตตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด” เป็นการจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธเกินความจำเป็น และกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ และปราศจากอาวุธ เพราะการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธเป็นเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนที่ได้รับรองไว้ตามรัฐธรรมนูญ

สิทธิในการชุมนุมนี้ยังปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4-5/2552 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 254 กรณีศาลมีอำนาจนำวิธีการคุ้มครองชั่วคราวก่อนมีคำพิพากษามาใช้เพื่อคุ้มครองสิทธิของโจทก์ ซึ่งเป็นการชั่วคราวเท่านั้นไม่เป็นการขัดต่อ

รัฐธรรมนูญ ผู้ร้องยังคงมีเสรีภาพในการสื่อสาร แสดงความคิดเห็น และชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธเท่าที่มีได้กระทำการที่ขัดต่อกฎหมาย

อย่างไรก็ดี ในคำวินิจฉัยที่ 10-11/2553 ได้กล่าวถึงกรณีห้ามการชุมนุมตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ว่าขัดต่อสิทธิในการชุมนุมโดยสงบของประชาชน ซึ่งศาลได้วินิจฉัยว่า พระราชกำหนดดังกล่าวเป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์ให้อำนาจฝ่ายบริหารในการบริหารสถานการณ์ที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ หรือภาวะซับซ้อนจนอาจกระทบต่อเอกภาพและบูรณาภาพแห่งอาณาเขต แก้ไขปัญหาจากภัยพิบัติสาธารณะ เพื่อให้สถานการณ์ฉุกเฉินยุติโดยเร็ว โดยห้ามมิให้มีการชุมนุมหรือมั่วสุมกัน หรือกระทำการใดอันเป็นการยุยงให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย และให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินนั้นเป็นสถานการณ์ที่มีความร้ายแรง ในกรณีที่จะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สินของรัฐหรือบุคคล รวมถึงประกาศให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจจับกุมและควบคุมตัวบุคคลที่สงสัยว่าจะเป็นผู้ร่วมกระทำการให้เกิดสถานการณ์ฉุกเฉิน ผู้ใช้ผู้โฆษณา ผู้สนับสนุน หรือปกปิดข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำให้เกิดสถานการณ์ฉุกเฉิน เท่าที่จำเป็นเพื่อระงับเหตุการณ์ร้ายแรง ซึ่งการใช้อำนาจของนายกรัฐมนตรีตามกฎหมายดังกล่าวเป็นมาตรการหรือเครื่องมือที่สำคัญของฝ่ายบริหารเพื่อป้องกันเหตุการณ์ร้ายแรงหรือเพื่อแก้ไขสถานการณ์ให้ยุติลงโดยเร็ว โดยจะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขตามกฎหมาย เช่น การกำหนดเงื่อนไขในการปฏิบัติตามข้อกำหนด เงื่อนไขการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ ส่วนการจับกุมและการควบคุมตัวบุคคลผู้ต้องสงสัยว่าจะมีส่วนร่วมก่อให้เกิดสถานการณ์ฉุกเฉินนั้น ก็ไม่ใช่การกระทำโดยอำเภอใจ แต่จะต้องร้องขอต่อศาลเพื่อขออนุญาตดำเนินการ อันเป็นการให้ศาลยุติธรรมตรวจสอบการใช้อำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่อีกชั้นหนึ่ง แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพบ้าง แต่ก็ต้องกระทำเท่าที่มีเหตุจำเป็นเพื่อแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉินนั้นให้ยุติลงโดยเร็ว อยู่ในขอบเขตที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับหลายคำวินิจฉัยที่ผ่านมาที่มักจะอ้างประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนโดยส่วนรวมเพื่อจำกัดสิทธิของประชาชน

นอกจากนี้คำวินิจฉัยเกี่ยวกับฐานความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการชุมนุมของประชาชน ปรากฏในคำวินิจฉัยที่ 44-45/2544 กรณีประมวลกฎหมายอาญามาตรา 116 ความผิดเกี่ยวกับความมั่นคง มาตรา 215 และมาตรา 216 ความผิดเกี่ยวกับความสงบสุขของประชาชน ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยว่า เป็นบทบัญญัติที่จำกัดขอบเขตการใช้สิทธิตามกฎหมาย มิใช่บทบัญญัติที่จำกัดเสรีภาพในการชุมนุมของบุคคลโดยสงบและปราศจาก

อาวูจ จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ และวินิจฉัยในทำนองเดียวกันกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 23/2555 และนอกจากนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2565 ก็ยังยืนยันว่ารัฐสามารถจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมได้ในบางกรณีเพื่อความมั่นคงและความสงบเรียบร้อย โดยปรากฏในกรณีพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินพ.ศ. 2548 ที่กำหนดห้ามมิให้มีการชุมนุมหรือมั่วสุมกัน ณ ที่ใดๆ ตั้งแต่ห้าคนขึ้นไป หรือกระทำการอันเป็นการยุยงให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารในกรณีเกิดสภาวะการณ์อันไม่ปกติ มีเหตุฉุกเฉิน หรือการคุกคามที่กระทบต่อความมั่นคงปลอดภัยสาธารณะ หากใช้กระบวนการตามกฎหมายหรือการบริหารราชการอย่างเช่นสถานการณ์ปกติอาจทำให้การแก้ไขหรือป้องกันเหตุฉุกเฉินหรือภัยอันตรายนั้นล่าช้า และไม่ทันการณ์ ก็เพื่อเป็นการให้อำนาจฝ่ายบริหารกำหนดมาตรการเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงหรือเพื่อแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉินให้ยุติลงได้โดยเร็ว นอกจากนี้เมื่อกรณีหรือเหตุการณ์ร้ายแรงยุติลงแล้วจะต้องมีการยกเลิกประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินนั้นโดยเร็ว บทบัญญัติดังกล่าวจึงเป็นไปตามเหตุผลและความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามหลักความพอสมควรแก่เหตุ และหากบุคคลใดได้รับผลกระทบจากการใช้อำนาจดังกล่าวโดยไม่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ ก็ย่อมมีสิทธิฟ้องร้องหรือโต้แย้งต่อศาลที่มีเขตอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดได้ การจำกัดสิทธิดังกล่าวจึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

สิทธิในการรวมกลุ่มสมาคมของบุคคล มีปรากฏการยืนยันถึงสิทธินี้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.1/2545 พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 กำหนดให้นายจ้างมีสิทธิรวมตัวกันจัดตั้งเป็นสมาคมนายจ้าง ให้สมาคมนายจ้างมีสิทธิรวมตัวกันจัดตั้งเป็นสภาองค์การนายจ้าง ดังนั้น องค์การฝ่ายนายจ้างที่เป็นระดับใหญ่ที่สุดจึงได้แก่สภาองค์การนายจ้าง โดยสิทธิของสภาองค์การนายจ้างอาจมีอยู่ตามกฎหมายอื่นไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.711/2555 สิทธิเสรีภาพในความชุมนุมเป็นเสรีภาพที่ได้รับการคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญ แต่จะต้องเป็นการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ ข้อเท็จจริงปรากฏว่ากลุ่มแกนนำของผู้ชุมนุมไม่ได้มีการเตรียมหรือกระทำการให้มีการระดมอาวุธหรือวางแผนที่จะใช้กำลังในการชุมนุม การที่เจ้าพนักงานตำรวจดำเนินการสลายการชุมนุมของกลุ่มผู้ชุมนุมไม่ได้เป็นไปเพื่อให้ประชาชนสามารถใช้เส้นทางจราจรได้ หากแต่รับฟังได้ว่าการสลายการชุมนุมดังกล่าว เพื่อเปิดเส้นทางเข้าออกโรงแรมให้แก่คณะรัฐมนตรีที่จะมาประชุม การที่เจ้าพนักงานตำรวจเลือกใช้มาตรการสลายการชุมนุมเพียงเพื่ออำนวยความสะดวกแก่การเดินทางเข้าออกของคณะรัฐมนตรีย่อมเป็นการจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ

ศาลฎีกาได้เคยกล่าวถึงสิทธิในการชุมนุมของประชาชนเอาไว้อย่างชัดเจนใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5573/2554 การที่ชาวบ้านร่วมชุมนุมและเดินขบวนกันเพราะไม่พอใจที่ทาง ราชการ ไม่ปรากฏว่ามีการร่วมกันวางแผนหรือคบคิดกระทำการในสิ่งผิดกฎหมาย ไม่มีผู้ใดมีอาวุธ จึง ต้องถือว่าเป็นการชุมนุมที่เริ่มต้นด้วยความสงบปราศจากอาวุธ อันเป็นเสรีภาพในการแสดง ความ คิดเห็นของประชาชนโดยชอบที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับให้การรับรองตลอดมา เสรีภาพในการชุมนุมดังกล่าวตามสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1680/2565 พ.ร.บ.การชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์การใช้สิทธิชุมนุมสาธารณะให้ชัดเจนและโดยสอดคล้อง กับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองที่ประเทศไทยเป็นภาคี ทั้งนี้ เพื่อให้การชุมนุมสาธารณะเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี ตลอดจนสุขอนามัยของประชาชน หรือความสะดวกของประชาชนที่จะใช้ที่สาธารณะ และไม่กระทบกระเทือนสิทธิและเสรีภาพและ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ซึ่งกำหนดให้ผู้ประสงค์จะจัดการชุมนุมสาธารณะต้องแจ้งการชุมนุม ต่อผู้รับแจ้งก่อนเริ่มการชุมนุมไม่น้อยกว่ายี่สิบสี่ชั่วโมง อันมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครอง ความสะดวกของประชาชนที่อาจได้รับผลกระทบจากการชุมนุมสาธารณะ การดูแลการชุมนุม สาธารณะและการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง รวมทั้งเพื่อประโยชน์ในการอำนวยความสะดวก และคุ้มครองผู้ชุมนุม เมื่อจำเลยโพสต์ข้อความลงในระบบคอมพิวเตอร์บนเว็บไซต์เฟซบุ๊กเพื่อ เชิญชวนหรือนัดให้ผู้อื่นมาร่วมชุมนุมในวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนด และต่อมามีการจัดการชุมนุม ดังกล่าวขึ้นโดยไม่มีแจ้งการชุมนุมสาธารณะต่อผู้รับแจ้งก่อนเริ่มการชุมนุมไม่น้อยกว่ายี่สิบสี่ชั่วโมง แล้ว การกระทำของจำเลยจึงเป็นความผิดฐานมิได้แจ้งการชุมนุมสาธารณะต่อผู้รับแจ้งการชุมนุมก่อน เริ่มการชุมนุมไม่น้อยกว่ายี่สิบสี่ชั่วโมง ตาม พ.ร.บ.การชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 มาตรา 10 อย่างไรก็ดี ในคำพิพากษาศาลฎีกานี้ แม้จะมีการกล่าวถึงการรับรองสิทธิในการชุมนุมของประชาชนว่ามี อยู่จริง แต่ก็เป็นการพิพากษาในลักษณะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลมากกว่าการคุ้มครองสิทธิ ของบุคคล

อย่างไรก็ดี หากการชุมนุมนั้นเป็นการฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายโดย ชัดแจ้ง ก็ย่อมเป็นความผิดตามกฎหมาย ดังเช่นในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4393/2565 กรณีฝ่าฝืนพระ ราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 (ฉบับที่ 15) กรณีห้ามมิให้มีการ ชุมนุม การทำกิจกรรม เพื่อป้องกันโรคระบาด จำเลยจัดให้มีการเล่นการพนัน โดยประกาศ

โฆษณาการชักชวน เป็นความผิด คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 986/2564 การที่จำเลยทั้งสองกับพวก ร่วมกันตรวจค้นรถยนต์ในลักษณะเป็นการข่มขืนใจผู้เสียหายทั้งสาม จึงเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำความผิดฐานร่วมกันมั่วสุมกันตั้งแต่สิบคนขึ้นไปเพื่อกระทำให้เกิดการวุ่นวายขึ้นในบ้านเมือง หรือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3115-3126/2563 การชุมนุมนัดหยุดงานของจำเลยที่ 1 ถึงที่ 9 เป็นการเข้าไป ในพื้นที่ของโจทก์ที่ 1 โดยโจทก์ที่ 1 ไม่ยินยอมและก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่โจทก์ที่ 2 การกระทำของจำเลยที่ 1 ถึงที่ 9 จึงเป็นการจงใจทำให้โจทก์ทั้งสองได้รับความเสียหาย เป็นการ กระทำละเมิดต่อโจทก์ทั้งสอง และเป็นความผิดฐานร่วมกันบุกรุก

การที่บุคคลมีสิทธิที่จะชุมนุมตามกฎหมาย และกฎหมายอนุญาตให้ ดำเนินการได้ ก็ต้องดำเนินการภายใต้กฎหมายที่ให้อำนาจนั้นด้วย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 8986-8997/2561 และที่ 2790/2525 พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 คำว่า "การนัดหยุดงาน" หมายความว่า การที่ลูกจ้างร่วมกันไม่ทำงานชั่วคราวเนื่องจากข้อพิพาทแรงงาน แสดงว่า การนัดหยุดงานเป็นวิธีการของฝ่ายลูกจ้างที่ได้กระทำเพื่อบังคับฝ่ายนายจ้างให้ยอมรับตาม ข้อเรียกร้องของตนในการเจรจาต่อรองโดยวิธีการร่วมกันไม่ทำงานให้แก่ฝ่ายพร้อมกันเท่านั้น แต่ การกระทำอย่างอื่น เช่น การปิดกั้นหรือการชุมนุมโดยละเมิดสิทธิของผู้อื่นนั้นย่อมมิใช่การนัดหยุดงานหรือเป็นส่วนหนึ่งของการนัดหยุดงานแต่อย่างใด และเมื่อมิใช่การนัดหยุดงานและไม่มีกฎหมาย ระบุให้กระทำได้โดยไม่ต้องรับผิด จึงไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย รวมไปถึง คำพิพากษา ศาลฎีกาที่ 4946/2555 ก็ได้กล่าวถึงการรับรองสิทธิในการชุมนุม แต่ก็ต้องไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องไม่ใช่เสรีภาพดังกล่าวถึงขั้นเป็นการละเมิดหรือกระทำความผิดต่อกฎหมาย บ้านเมือง การใช้ไหล่ทางของทางหลวงเป็นที่ตั้งเต็นท์วางสิ่งของ เป็นการกีดขวางและเป็นอันตราย แก่บุคคลหรือยานพาหนะสัญจรไปมา เป็นความผิด

ตัวอย่างคำพิพากษาที่พิพากษาให้การชุมนุมบางกรณีเป็นความผิด ตามคำ พิพากษาศาลฎีกาที่ 2038-2041/2527 จำเลยทั้งสองเป็นผู้มีส่วนริเริ่มชักชวนนักศึกษา นักเรียน และ ประชาชนให้มาชุมนุมกัน ตลอดจนมีส่วนในการจัดตั้งหน่วยพินเฟืองขึ้นจากผู้มาร่วมชุมนุม จนคน เหล่านี้รวมตัวกันเป็นจำนวนหลายพันคน ก่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง และขว้างปาและ วางเพลิงเผาจวนผู้ว่าราชการจังหวัดการกระทำของจำเลยทั้งสองตลอดจนนักศึกษา นักเรียน และ ประชาชนดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อให้เกิดความปั่นป่วนหรือกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชนถึง ขนาดที่จะก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นในราชอาณาจักรอีกสถานหนึ่งด้วย

2.20.2 การไม่ถูกบังคับให้สังกัดสมาคมใด มีคำพิพากษาของศาลฎีกาที่มีการกล่าวถึงเรื่องการถูกบังคับให้เข้าร่วมขบวนการก่อการร้าย โดยมีเนื้อความปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกา 1176/2543 ก่อนถูกจับกุมจำเลยได้เข้าเป็นสมาชิกกองกำลังติดอาวุธโจรก่อการร้าย และมีภาพถ่ายของจำเลยอยู่ในภาพที่พันตำรวจตรี ส. ได้มาก่อนจำเลยถูกจับและได้ลงลายมือไว้ในภาพนั้นด้วย ซึ่งในชั้นพิจารณาจำเลยก็รับว่าเป็นบุคคลตามภาพถ่าย เพียงแต่นำสืบปฏิเสธว่า ถูกกลุ่มขบวนการก่อการร้ายขู่บังคับให้เข้าร่วมขบวนการ มิฉะนั้นจะถ่ายรูปส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองและบังคับให้แต่งชุดเดินป่าและถือปืนแล้วถ่ายภาพไว้ ซึ่งขัดต่อเหตุผล เพราะหากเป็นการขู่บังคับน่าจะใช้อาวุธข่มขู่จะได้ผลดีกว่า พยานหลักฐานที่จำเลยนำสืบนั้นไม่มีน้ำหนักฟังหักล้างพยานหลักฐานของโจทก์ได้จำเลยเข้าเป็นสมาชิกกองกำลังติดอาวุธโจรก่อการร้าย มีพฤติการณ์กระทำความผิดกฎหมายเกี่ยวกับการแบ่งแยกดินแดนจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเรียกค่าคุ้มครอง ชุมโจมตีเจ้าหน้าที่ของรัฐอันเป็นคณะบุคคลซึ่งปกปิดวิธีการดำเนินการและมีความมุ่งหมายเพื่อการอันมิชอบด้วยกฎหมายจึงมีความผิดฐานอั้งยี่ จากคำพิพากษาดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าศาลพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า จำเลยนั้นไม่ได้ถูกบังคับให้เข้าร่วมขบวนการก่อการร้ายทำให้ต้องรับผิดฐานอั้งยี่ช่องโจร แต่เมื่อตีความกลับก็อาจตีความได้ว่า หากเป็นการถูกบังคับให้เข้าร่วมขบวนการก่อการร้าย จำเลยก็อาจจะไม่มีความผิดในกรณีดังกล่าว ก็อาจถือได้ว่าเป็นคำพิพากษาหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการไม่ถูกบังคับให้ต้องเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมหรือองค์กรใด

นอกจากนี้ ศาลฎีกาก็ได้เคยยืนยันถึงเสรีภาพในการเข้าร่วมสมาคมโดยไม่ต้องขอความยินยอมจากผู้ใด ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5347/2538 ขณะเกิดเหตุจำเลยเป็นภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายของโจทก์จำเลยจึงเป็นประธานชมรมแม่บ้านมหาดไทยจังหวัดมหาสารคามโดยตำแหน่งดังนั้น การที่จะเข้าร่วมประชุมหรือไม่อย่างไร น่าจะเป็นสิทธิโดยชอบของจำเลย และหากเข้าร่วมประชุมก็ไม่มีหน้าที่ต้องขอความยินยอมจากโจทก์เสียก่อน

เสรีภาพในการชุมนุมนี้ได้รับการยืนยันจากทั้ง 3 ศาล โดยจะได้รับการคุ้มครองต่อเมื่อเป็นการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ แต่อย่างไรก็ดี ก็ปรากฏแนววินิจฉัยที่พบว่ามีกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์ในการจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมดังกล่าวด้วยเหตุผลเรื่องความสงบเรียบร้อยและประโยชน์สาธารณะ

2.21 สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครอง แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น

2.21.1 สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัยยืนยันถึงสิทธิในการสมัครรับเลือกตั้งอันเป็นสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองซึ่งไม่อาจละเมิดได้ไว้ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 24/2543 ซึ่งเป็นกรณีที่มีการออกระเบียบคณะกรรมการเลือกตั้งว่าด้วยการสั่งให้มีการเลือกตั้งใหม่ก่อนประกาศผลการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2543 จำกัดสิทธิของผู้รับสมัครเลือกตั้งมิให้เป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งครั้งใหม่ ซึ่งถือเป็นการออกระเบียบที่มีเนื้อหาเกินกว่าที่รัฐธรรมนูญอนุญาต เป็นการเพิ่มลักษณะต้องห้ามของบุคคลเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งในกรณีนี้ถือเป็นการจำกัดสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน นอกจากนี้ยังปรากฏกรณีทำนองเดียวกันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 63/2563 กรณีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 12(11) กำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านว่าต้องไม่เป็นผู้เคยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่ากระทำความผิดเกี่ยวกับกฎหมายหลายฉบับ รวมถึงกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง โดยไม่ระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นการกระทำความผิดในฐานใด ย่อมหมายความว่ากระทำในทุกฐานความผิดรวมทั้งไม่ได้กำหนดกรอบระยะเวลาในกรณีที่ผู้นั้นถูกต้องห้ามรับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านไว้ด้วย ย่อมทำให้ผู้กระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งในทุกกรณีถูกต้องห้ามรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านตลอดชีวิต และไม่จำแนกประเภทการกระทำและความหนักเบาแห่งการกระทำนั้น เป็นการเพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและไม่ได้สัดส่วน ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

เช่นเดียวกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7-8/2565 กรณีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2475 ที่บัญญัติคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามของผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านว่าต้องไม่เป็นผู้เคยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่ากระทำความผิดเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยยาเสพติด ก็ขัดต่อรัฐธรรมนูญด้วยเหตุผลอย่างเดียวกัน รวมถึงในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2566 กรณีพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562 มาตรา 50 (21) กำหนดลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นต้องไม่เคยเป็นผู้เคยถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งและยังไม่พ้นห้าปีนับแต่วันที่พ้นจากการถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งจนถึงวันเลือกตั้งนั้น เป็นการกำหนดมาตรการที่เกินความจำเป็นต่อการกลั่นกรองบุคคลเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองระดับท้องถิ่น อันเป็นการกำหนดลักษณะต้องห้ามที่มีความเข้มงวดมากเกินไปเกินความจำเป็น เมื่อคำนึงถึงองค์กรและตำแหน่งทางการเมืองดังกล่าว เป็นการกระทบต่อสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลมากกว่าประโยชน์สาธารณะที่ต้องการให้ได้มาซึ่งสมาชิกสภา

ท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นที่มีคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล ไม่เป็นไปตามหลักความได้ สัดส่วนขัดต่อหลักนิติธรรม กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ดี หากเป็นการกำหนดคุณสมบัติต้องห้ามกรณีมีคำพิพากษาถึง ที่สุดให้มีความผิดโดยระบอบฐานความผิดไว้ชัดเจน ศาลรัฐธรรมนูญก็เคยมีคำวินิจฉัยว่าบทบัญญัติของ กฎหมายดังกล่าวไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ดังเช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2565 กรณี พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562 มาตรา 50 (10) ที่ บัญญัติให้ผู้เคยต้องคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่ากระทำความผิดเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการพนันใน ความผิดฐานเป็นเจ้าของหรือเจ้าสำนักเป็นผู้มีลักษณะต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิก สภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งมีการระบอบฐานความผิดไว้ชัดเจน ประกอบกับเมื่อชั่งน้ำหนัก ระหว่างการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลกับประโยชน์สาธารณะที่ต้องการได้มาซึ่งสมาชิกสภา ท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล และเป็นการป้องกันและปราบปรามการ ทุจริตแล้ว มาตรการดังกล่าวจึงเป็นมาตรการเท่าที่จำเป็น ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เป็นการเพิ่มภาระ หรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ ไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่เป็น การเลือกปฏิบัติ จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น การจัดตั้งพรรคการเมือง และ การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ก็ถือเป็นกลไกสำคัญของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการปกครอง เพื่อแสดงออกถึงอุดมการณ์และความต้องการของตนตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในคำวินิจฉัย ศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2561 กรณีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 140 และมาตรา 141 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบ แห่งชาติที่ 53/2560 เรื่อง การดำเนินการตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง เป็นการรับรองเสรีภาพของบุคคลในการตัดสินใจเลือกและมอบความไว้วางใจของตนแก่พรรค การเมืองโดยผ่านการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของพรรคนั้น การกำหนดให้พรรคการเมืองต้องจัดทำ ทะเบียนสมาชิกให้ถูกต้อง เป็นปัจจุบัน การดำรงอยู่ของสมาชิกพรรคการเมืองนั้น เป็นการยืนยันถึง การสนับสนุนของประชาชนที่มีต่อการดำเนินงานของพรรคการเมือง จึงไม่เป็นการจำกัดสิทธิหรือ เสรีภาพของสมาชิกพรรคการเมืองและพรรคการเมือง และยังเป็น การรับรองและคุ้มครองสิทธิและ เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2565 กรณีร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง (ฉบับที่...) พ.ศ. ... กำหนดให้มีการเรียกเก็บค่าทำเนียมและค่าบำรุงพรรคการเมือง กำหนดให้ใช้เขตจังหวัดกำหนด

ตัวแทนพรรคการเมืองประจำจังหวัดแทนการใช้เขตพื้นที่รับผิดชอบในเขตเลือกตั้ง การกำหนดให้สมาชิกพรรคการเมืองสามารถพิจารณาสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตเลือกตั้งในเขตจังหวัดนั้นได้ทุกเขตเลือกตั้ง การกำหนดให้สาขาพรรคการเมืองหรือตัวแทนพรรคการเมืองประจำจังหวัดจัดประชุมเพื่อพิจารณารายชื่อผู้สมัครในแต่ละเขตเลือกตั้งจะต้องเป็นรายชื่อผู้สมัครที่สมาชิกพรรคการเมืองให้ความเห็นชอบ เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมอย่างสมเหตุสมผลเพื่อคุ้มครองเสรีภาพในการร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมืองได้สัดส่วนและมีความสมดุลไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดเสรีภาพของพรรคการเมืองเกินสมควรแก่เหตุ จึงไม่เกินขอบเขตของรัฐธรรมนูญ

ศาลฎีกาได้เคยกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนไว้โดยผ่านการสมัครรับเลือกตั้งของบุคคล ดังคำพิพากษาศาลฎีกา 3584/2535, ที่ 1182/2535 การพิจารณาคณะสมมติของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลนั้น หาได้มุ่งถึงสถานะของบุคคลผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่เพียงฝ่ายเดียวเป็นสาระสำคัญไม่ แต่จะต้องคำนึงถึงเชื้อชาติตามความเป็นจริงวัยและประสบการณ์ตลอดจนความผูกพันต่อท้องถิ่นที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งเกี่ยวข้องอยู่ด้วยในเขตเลือกตั้งประกอบกันดังที่พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กล่าวถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้ในมาตรา 20 และมาตรา 20 ทวิ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ตัวสมาชิกสภาเทศบาลที่เป็นบุคคลในท้องถิ่นซึ่งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ การสังกัดเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการปกครอง เพราะในบางช่วงเวลาของกฎหมายไทย ก็มีการกำหนดให้บุคคลที่ประสงค์จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จะต้องสังกัดพรรคการเมืองด้วย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1890/2549, ที่ 1883/2549, ที่ 8786/2543 ซึ่งเป็นคดีภายหลังจากที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แล้ว

ส่วนคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4563/2544 ก็ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองผ่านการได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งได้มีการเสนอตัวก็เพื่อให้ประชาชนเลือก และแสดงตนว่าเป็นคนดีมีความซื่อสัตย์สุจริต ให้ประชาชนเลือกเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการแทนประชาชนได้ ซึ่งก็ถือเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองทั้งเรื่องของการมีสิทธิในการเลือกตั้ง และการเสนอตัวเพื่อถูกรับเลือกให้เป็นผู้บริหารขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2992/2557, ที่ 2937/2557, ที่ 2933/2557, ที่ 2932/2557 และที่ 2931/2557 ที่บรรดานายก

รองนายก เลขาธิการนายก และที่ปรึกษานายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด อยู่ในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการบริหารราชการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นกัน

2.21.2 สิทธิที่จะเข้าถึงบริการสาธารณะโดยเสมอภาค กรณีนี้มีปรากฏคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 1/2566 เกี่ยวกับกิจการผลิตไฟฟ้า ซึ่งถือเป็นกิจการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของรัฐ ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญเห็นว่าเป็นสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนหรือเพื่อความมั่นคงของรัฐ กรณีแม้เอกชนจะมีส่วนในการผลิตไฟฟ้า แต่รัฐยังมีเอกสิทธิ์หรืออำนาจในการควบคุมสั่งการให้เอกชนผลิตไฟฟ้าเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐได้ การที่รัฐให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตไฟฟ้าจึงไม่ได้มีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ซึ่งรัฐธรรมนูญได้กำหนดบทบัญญัติที่มุ่งคุ้มครองประโยชน์ของประชาชน กรณีรัฐจัดหรือดำเนินการให้มีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชน เมื่อรัฐมีอุปสรรคทำให้ไม่สามารถก่อสร้างโรงไฟฟ้าให้เพียงพอต่อความต้องการใช้ไฟฟ้าของประเทศ จึงมีความจำเป็นต้องให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการไฟฟ้า เพื่อให้มีพลังงานไฟฟ้าอย่างเพียงพอและทั่วถึง ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า การให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตไฟฟ้าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องครบถ้วนสอดคล้องกับหลักนิติธรรม โดยต้องกำหนดกรอบหรือเขตแดนของสัดส่วนการผลิตไฟฟ้าของเอกชนในระบบผลิตไฟฟ้าของประเทศ และกำหนดปริมาณไฟฟ้าสำรองให้สอดคล้องและใกล้เคียงกับความเป็นจริง ตามความต้องการใช้ไฟฟ้าของทั้งประเทศในแต่ละช่วงเวลา จากคำวินิจฉัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างเสมอภาค

ศาลปกครองสูงสุด ได้มีการกล่าวยืนยันถึงการคุ้มครองสิทธิของประชาชนในการเข้าถึงบริการสาธารณะอย่างเสมอภาค โดยในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ. 18/2545 กรณีมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติการผังเมืองพ.ศ. 2518 ได้บัญญัติเกี่ยวกับเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของการผังเมืองว่า จะสร้างหรือพัฒนาเมืองหรือส่วนของเมืองขึ้นใหม่ หรือแทนเมืองหรือส่วนของเมืองที่ได้รับความเสียหาย เพื่อให้มีหรือทำให้ดียิ่งขึ้นซึ่งสุลักษณะ ความสะดวกสบาย ความเป็นระเบียบ ความสวยงาม การใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน ความปลอดภัยของประชาชน และสวัสดิภาพของสังคม เพื่อส่งเสริมการเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่ และวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี หรือเพื่อบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิประเทศที่งดงามหรือมีคุณค่าในทางธรรมชาติ เห็นได้ว่าเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของการผังเมืองก็เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับประโยชน์สาธารณะหรือประโยชน์มหาชน ให้สอดคล้องกับประโยชน์ของเอกชนอันเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน

ซึ่งได้แก่การจัดการเกี่ยวกับที่ดินนั่นเอง สำหรับวัตถุประสงค์ของกฎกระทรวงฉบับที่ 433 (พ.ศ. 2542) ได้กำหนดไว้ว่าเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและการดำรงรักษาเมืองและบริเวณที่เกี่ยวข้องหรือชนบทในด้านการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน การคมนาคมและการขนส่ง การสาธารณสุข โภชนาการ บริการ สาธารณะ และสภาพแวดล้อม เห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของกฎกระทรวงดังกล่าวก็มีเจตนารมณ์ที่จะจัดการเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อประโยชน์สาธารณะหรือประโยชน์มหาชนเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาลปกครองสูงสุดนั้น มีวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างเสมอภาคและทั่วถึงผ่านกฎหมายเกี่ยวกับการผังเมือง

ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.17/2547 ได้มีการกล่าวถึงการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ทับทางสาธารณะประโยชน์ที่ประชาชนใช้ร่วมกัน ซึ่งการจะพิจารณาว่าทางพิพาทออกทับทางสาธารณะประโยชน์หรือไม่นั้น ต้องให้ได้ข้อเท็จจริงก่อนว่าทางพิพาทนั้นเป็นทางสาธารณะประโยชน์ เมื่อทางพิพาทนั้นเป็นทางสาธารณะประโยชน์ เพราะราษฎรได้ใช้ประโยชน์ในการสัญจรในทางพิพาทมาเป็นเวลานาน จึงเป็นการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย ให้เพิกถอน ศาลปกครองสูงสุดเห็นพ้องด้วย ซึ่งกรณีนี้จะเห็นได้ว่า หากทางพิพาทนั้นเป็นทางสาธารณะประโยชน์ก็ไม่สามารถที่จะออกหนังสือรับรองให้ผู้หนึ่งผู้ใดได้ใช้ประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว ก็สงวนไว้เพื่อให้ราษฎรโดยทั่วไปได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.162/2555 กรณีเทศบาลก่อสร้างถนนเลียบบลวงพร้อมวางท่อลอดคูและฝังบกลบคลองซอยทำให้ปิดทางเข้า-ออกคลองซอย ในบริเวณที่ผู้ร้องอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ ทำให้ไม่สามารถสัญจรได้ตามปกติ ศาลปกครองสูงสุดวินิจฉัยว่า ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 สามารถใช้ดุลพินิจในการพิจารณาหาแนวทางที่เหมาะสมว่า หากไม่ดำเนินการสร้างท่อลอดคูและฝังบกลบคลองซอยทำเป็นถนนแล้ว ยังมีวิธีการจัดทำทางหรือถนนวิธีอื่นที่จะยังผลให้เกิดประโยชน์แก่ราษฎรที่มีความจำเป็นต้องสัญจรทางบกและทางน้ำอย่างเท่าเทียมกันหรือไม่ แต่ในกรณีนี้ ไม่ปรากฏข้อเท็จจริงว่า ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ได้ใช้ดุลพินิจเพื่อพิจารณาหาแนวทางที่เหมาะสมแก่การจัดทำบริการสาธารณะให้บรรลุวัตถุประสงค์และไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแต่อย่างใด จึงถือได้ว่าการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ก่อให้เกิดภาระแก่ผู้ฟ้องคดีเกินสมควรเพราะเป็นการปิดกั้นเส้นทางจราจรโดยปกติของผู้ฟ้องคดีและบริวาร เมื่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ได้ก่อให้เกิดผลกระทบแก่ผู้ฟ้องคดีอย่างไม่เป็นธรรม การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 จึงเป็นการใช้ดุลพินิจที่ไม่เหมาะสม และไม่เป็นที่มาของวัตถุประสงค์แห่งพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 เป็น

การกระทำละเมิดต่อผู้ฟ้องคดี จากคำพิพากษานี้จะเห็นได้ว่าการจัดทำบริการสาธารณะนั้นจะต้องเป็นการดำเนินการที่เป็นไปเพื่อการเข้าถึงบริการสาธารณะอย่างทั่วถึง โดยต้องไม่กระทบสิทธิของบุคคลหนึ่งบุคคลใดเกินสมควรด้วย

การกระทำของเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการบริการสาธารณะหากกระทำไปโดยตามความจำเป็นและได้สัดส่วน ก็ถือเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.105/2555 การสร้างสถานีรถไฟฟ้ามหานครสร้างเพียงตัวสถานีและรถไฟฟ้าเท่านั้น แต่ต้องรวมถึงบริเวณที่ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่ผู้โดยสารด้วย จึงเป็นการดำเนินการตามความเหมาะสมโดยคำนึงถึงหลักแห่งความได้สัดส่วน เพียงเท่าที่จำเป็นต่อการรักษาไว้ซึ่งประโยชน์สาธารณะ แก้ไขปัญหาจราจรอย่างมีประสิทธิภาพ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.239/2556 แม้ผู้ฟ้องคดีจะได้รับความเสียหายจากการที่พื้นถนนมีระดับความสูงที่เพิ่มขึ้นทำให้น้ำท่วมขังพื้นหน้าบ้านบริเวณที่จอดรถเวลาฝนตกและทำให้รถยนต์เข้าออกบ้านได้ไม่สะดวก แต่ผลเสียที่ผู้ฟ้องคดีได้รับถือได้ว่าเป็นผลกระทบโดยปกติธรรมดาที่ในการปรับปรุงพื้นถนนทั่วไปจะต้องมีการยกระดับพื้นถนนและท่อระบายน้ำให้สูงขึ้นกว่าเดิม เพื่อป้องกันน้ำท่วมซึ่งไม่ได้ถือว่าผู้ฟ้องคดีได้รับความเสียหายเป็นพิเศษ จึงถือได้ว่าได้สัดส่วนกันระหว่างมาตรการที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 เลือกใช้ให้วัตถุประสงค์ในการจัดทำบริการสาธารณะบรรลुकับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้ฟ้องคดี และเป็นกระทำเพียงเท่าที่จำเป็น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.78/2554 การจัดบริการรถโดยสารสาธารณะให้แก่ประชาชนอย่างพอเพียงและมีความสะดวกรวดเร็ว ถือเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการจัดทำบริการสาธารณะของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุดจากบริการสาธารณะรวมไปถึงสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะดังกล่าวได้อย่างทั่วถึง จึงเป็นการใช้ดุลพินิจที่ชอบด้วยกฎหมาย หรือในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.713/2554 เมื่อผู้ฟ้องคดียังสามารถเข้าออกที่ดินโดยใช้รถยนต์ได้ การที่ผู้ถูกฟ้องคดีติดตั้งสายยึดโยงเสาไฟฟ้างดงกล่าวจึงมิได้เป็นอุปสรรคในการประกอบกิจการร้านอาหารและปลูกสร้างบ้านพักอาศัยของผู้ฟ้องคดี

ซึ่งการจัดทำบริการสาธารณะนั้นจะต้องมีเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ หากมีการเปลี่ยนแปลงจนทำให้ประชาชนเดือดร้อนไม่สามารถใช้บริการสาธารณะนั้นได้ตามปกติก็อาจถือเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายได้ ดังเช่นในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.628/2555 การนำถนนสาธารณะประโยชน์สำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันมาจัดทำเป็นตลาดถาวรสำหรับประชาชนใช้เช่าขายสินค้าอันเป็นการจัดหาประโยชน์ในที่ดินของรัฐที่เป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดินโดยมิได้มีการถอนสภาพหรือเปลี่ยนสภาพการใช้ประโยชน์ ทำให้ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่อาศัยใน

บริเวณที่ดินดังกล่าวได้รับความเสียหายจากการไม่อาจใช้ประโยชน์ในที่ดินได้ตามเดิม จึงเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ศาลฎีกาได้กล่าวถึงการเวนคืนเพื่อประโยชน์สาธารณะทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการสาธารณะที่จัดทำขึ้นโดยรัฐ ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8224/2540 การเวนคืนต้องระบุนความประสงค์ของการเวนคืน เท่าที่จำเป็น ซึ่งพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินบริเวณที่ที่จะเวนคืนกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่า เพื่อประโยชน์สาธารณะในการสร้างทางพิเศษสายรามอินทรา-อาจณรงค์ เพื่ออำนวยความสะดวกและรวดเร็วแก่การจราจรและการขนส่งอันเป็นกิจการสาธารณูปโภค ถือว่าได้ทำโดยชอบแล้ว

และศาลฎีกายังได้ยืนยันด้วยว่า หากการเวนคืนได้ดำเนินการถูกต้องแล้ว ก็ย่อมไม่เป็นการละเมิดต่อเจ้าของที่ดิน ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1117/2544 กรุงเทพมหานคร จำเลยได้ดำเนินการให้ได้มาซึ่งที่ดินพิพาทของโจทก์เพื่อประโยชน์สาธารณะในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมพื้นที่บริเวณด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานครตามขั้นตอนของพระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์พ.ศ. 2530 มาตรา 6, 9, 11, 13 การที่จำเลยเข้าครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินพิพาทจึงชอบด้วยกฎหมายไม่เป็นการละเมิดต่อโจทก์

2.21.3 สิทธิในการแสดงเจตจำนงทางการเลือกตั้ง มีการกล่าวถึงสิทธิการเลือกตั้ง เพื่อให้ศาลวินิจฉัยถึงบทบัญญัติที่อาจเป็นการละเมิดสิทธิในการเลือกตั้งของบุคคล ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 54-55/2543 ซึ่งผู้ร้องเห็นว่าอำนาจในการประกาศให้บัตรเลือกตั้งเป็นบัตรเสียนั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญและขัดต่อสิทธิในการเลือกตั้งของผู้ใช้สิทธิเลือกตั้ง แต่ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยว่าเป็นเพียงการดำเนินการเพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรมเท่านั้น ไม่เป็นการละเมิดสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชน

ทั้งนี้สิทธิในการเลือกตั้งของประชาชนนั้นตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2557 กล่าวถึงการกำหนดวันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการเลือกตั้งทั่วไปต้องอยู่ภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด ก็เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งมีระยะเวลาพอสมควรในการเตรียมความพร้อมสำหรับการเลือกตั้ง และให้เกิดความเป็นธรรมแก่พรรคการเมืองและผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกคน ตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2557 การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้กำหนดวันเลือกตั้งต้องเป็นวันเดียวกันทั่วราชอาณาจักรมีเจตนารมณ์เพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปตามหลักการเลือกตั้งโดยเสรี ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทุกคนย่อมใช้สิทธิโดยปราศจากการบังคับ หรือกีดกันทางจิตใจหรือการใช้อิทธิพลใดๆ ที่มีผลต่อการตัดสินใจ ทั้งระหว่างกาเลือกตั้งและภายหลังการเลือกตั้ง

ต้องไม่ให้มีการควบคุมทิศทางลงคะแนนเสียงไม่ว่าจะเป็นโดยการกระทำในรูปแบบใด คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2561 ยืนยันถึงการเลือกตั้งโดยตรง เสมอภาค และเป็นการลับ โดยกล่าวถึง การกำหนดวิธีการออกเสียงลงคะแนนโดยให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทำเครื่องหมายลงในบัตรลงคะแนนภายในคูหาและนับบัตรลงคะแนนใส่ไว้ในหีบบัตรเลือกตั้ง โดยห้ามเปิดเผยต่อสาธารณชนขณะที่ใช้สิทธิเลือกตั้ง ซึ่งเป็นวิธีลับโดยทั่วไป ทั้งนี้ร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. ... มาตรา 91 วรรคหนึ่ง ได้กำหนดวิธีการลงคะแนนสำหรับคนพิการหรือผู้สูงอายุที่มีความมุ่งหมายเพื่ออำนวยความสะดวกและช่วยเหลือคนพิการหรือผู้สูงอายุให้มีโอกาสใช้สิทธิเลือกตั้งได้เท่าเทียมกับบุคคลอื่น ซึ่งตราบใดที่ไม่มีการเปิดเผยผลการออกเสียงลงคะแนนต่อสาธารณะถือได้ว่าเป็นการออกเสียงลงคะแนนโดยลับ

นอกจากนี้ยังมีคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2565 เกี่ยวกับประเด็นการนับคะแนนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองการออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนให้สอดคล้องกับระบบการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง กับแบบบัญชีรายชื่อที่ใช้บัตรเลือกตั้งแบบละหนึ่งใบ แทนระบบการเลือกตั้งที่ใช้บัตรเลือกตั้งใบเดียว การแก้ไขตามร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ฉบับที่...) พ.ศ. ... จึงไม่ถือว่ามีข้อความขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ศาลฎีกาก็ได้กล่าวถึงสิทธิของบุคคลในการเลือกตั้ง อันถือเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครอง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิในการเลือกตั้ง มีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8695/2543 ผู้ร้องแจ้งย้ายตนเองเข้าไปมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในจังหวัดโยธธเป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 90 วันแล้ว ผู้ร้องจึงเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งจังหวัดโยธธ ซึ่งก็เป็นการยืนยันข้อเท็จจริงว่าประชาชนมีสิทธิในการเลือกตั้ง รวมไปถึงยังได้มีการรับรองไปถึงสิทธิของกรรมการเลือกตั้งเองก็มีสิทธิที่จะออกเสียงเลือกตั้งด้วยเช่นเดียวกัน ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 742/2545 สิทธิของผู้ที่เป็นกรรมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประจำเขตต้องเป็นไปตามข้อกำหนดคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยการแต่งตั้งและวิธีปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการประจำหน่วยเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยระบุให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้มีหน้าที่ในการเลือกตั้งหรือเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งมีสิทธิลงคะแนนในหน่วยเลือกตั้งที่ตนต้องประจำปฏิบัติหน้าที่นั้นโดยไม่ต้องมีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และต้องแสดงหลักฐานคำสั่งแต่งตั้งต่อคณะกรรมการประจำหน่วยเลือกตั้งก่อนทำการลงคะแนน โดยให้คณะกรรมการประจำหน่วยเลือกตั้งเพิ่มชื่อในบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งอีกส่วนหนึ่งต่างหากได้ รวมไปถึงการยืนยันถึงสิทธิในการ

เลือกตั้งของประชาชนนั้นย่อมไม่สูญสิ้นไป เพียงแค่เพราะไม่มีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8241/2543 แม้ในบัญชีผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะไม่มีชื่อผู้ร้อง ก็หาทำให้สิทธิตามกฎหมายของผู้ร้องที่มีอยู่สูญสิ้นไปแต่อย่างใดไม่ แต่เมื่อผู้ร้องจะไปแจ้งเหตุที่ตนไม่อาจใช้สิทธิเลือกตั้งได้ คณะกรรมการเลือกตั้งไม่อาจดำเนินการรับแจ้งได้ เพราะไม่ปรากฏชื่อผู้ร้องในบัญชีรายชื่อผู้ไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งฯ และในบัญชีรายชื่อผู้เสียสิทธิฯ ดังนั้น จึงไม่อาจถือได้ว่าผู้ร้องเป็นบุคคลซึ่งไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งที่จะเสียสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

นอกจากนี้ศาลยังได้วินิจฉัยถึงการกระทำอันทำให้กระบวนการเลือกตั้งไม่เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม ถือเป็นการทำลายการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและส่งผลเสียหายต่อประเทศ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7114/2544 การกระทำของจำเลยเป็นการซื้อสิทธิเลือกตั้งโดยให้ผลประโยชน์ตอบแทนเป็นเงิน เป็นการแทรกแซงกระบวนการเลือกตั้งให้ไม่เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมเกิดความเสียหายไม่เพียงแต่ผู้สมัครรับเลือกตั้งรายอื่น แต่ยังเป็นการทำลายหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและหากมีการซื้อสิทธิเลือกตั้งแล้วได้เข้ามาเป็นตัวแทนของประชาชนในการปกครองบ้านเมืองก็น่าเชื่อว่าจะเกิดปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้องอีกต่อไป อันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของสังคมและประเทศชาติอีกด้วย ตามพฤติการณ์จึงเป็นเรื่องร้ายแรง ไม่สมควรที่จะรอกการลงโทษให้จำเลย ซึ่งคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2293/2544 ก็วินิจฉัยในประเด็นและทำนองเดียวกัน

ทั้งนี้ ศาลฎีกาก็ได้เคยกล่าวถึงการเลือกตั้งเป็นไปโดยมิชอบไว้ใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 898/2480 การกระทำอันจะเป็นเหตุให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยมิชอบ ไม่จำกัดว่าต้องเป็นการกระทำของเจ้าพนักงานหรือกรรมการเท่านั้น จะเป็นเป็นการกระทำของบุคคลอื่นก็ได้ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1260/2480 ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งให้ทรัพย์สินและให้คำมั่นว่าจะให้ทรัพย์สินแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นนักเลงบ้าง ถือว่าผู้ได้รับการเลือกตั้งเป็นการไม่ชอบสมควรให้มีการเลือกตั้งใหม่ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 849/2500 การเลือกตั้งโดยมิชอบ อาจจะด้วยเหตุใดๆ ก็ได้ เช่น มิชอบด้วยข้อเท็จจริง มิชอบด้วยข้อกฎหมายก็นับว่าอยู่ในข่ายของคำว่า การเลือกตั้งหรือได้รับเลือกตั้งมิได้เป็นไปโดยชอบทั้งสิ้น เป็นต้น

สิทธิในข้อนี้ปรากฏยืนยันอย่างชัดเจนในศาลรัฐธรรมนูญและศาลฎีกา ซึ่งรับรองสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งการเลือกตั้ง การเข้าร่วมพรรคการเมือง และบ่อยครั้งที่พบว่า การกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งที่เกินจำเป็นศาลมักพิจารณาว่าเป็นจำกัดสิทธิของบุคคลโดยไม่ได้สัดส่วน ซึ่งก็เป็นการส่งเสริมสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของบุคคลมาก

ขึ้น ส่วนสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะปรากฏชัดในกรณีของศาลปกครองเพื่อเป็นการยืนยันถึงอำนาจรัฐในการบริการสาธารณะ ซึ่งข้อเท็จจริงมักพบว่าจะเกิดร่วมกับการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลด้วย เช่น กรณีจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลเพื่อประโยชน์ในการจัดทำบริการสาธารณะ เป็นต้น

2.22 สิทธิในหลักประกันทางสังคม และสิทธิในการบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ศาลปกครองสูงสุด ได้มีการกล่าวยืนยันถึงหลักการคุ้มครองสิทธิของประชาชนในการบรรลุถึงสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามเจตนารมณ์ของกฎหมายว่าด้วยการผังเมือง โดยในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ. 18/2545 กรณีมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติการผังเมืองพ.ศ. 2518 ได้บัญญัติเกี่ยวกับเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของการผังเมืองว่า เพื่อให้มีหรือทำให้ดียิ่งขึ้นซึ่งสุขลักษณะ ความสะอาดสบาย ความเป็นระเบียบ ความสวยงาม การใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน ความปลอดภัยของประชาชน และสวัสดิภาพของสังคม เพื่อส่งเสริมการเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่ และวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี หรือเพื่อบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิประเทศที่งดงามหรือมีคุณค่าในทางธรรมชาติ ซึ่งจากเนื้อหาของคำพิพากษานี้ จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว เป็นการส่งเสริมสิทธิของประชาชนที่ครอบคลุมรอบด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังปรากฏการกล่าวถึงการบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพื่อให้ประชาชนได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.3578/2549 โดยกล่าวว่า รัฐ “*ไม้อาจดำเนินการใดๆ ที่จะขัดขวางการที่ต้องบริการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่รัฐพึงบริการให้ประชาชนทุกรายอย่างเสมอภาค อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนในการมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่รัฐควรคุ้มครอง*” สะท้อนให้เห็นการยืนยันถึงสิทธิของประชาชนในการมีหลักประกันทางสังคมเพื่อบรรลุสิทธิอื่นๆ ของประชาชน

การเข้าถึงและบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคมและวัฒนธรรมได้นั้น รัฐจำเป็นต้องบริการสาธารณะเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนเพื่อให้สามารถใช้สิทธิของตนเองได้อย่างเหมาะสม ไม่มีอุปสรรค ดังเช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8293/2559 การใช้ถนนสาธารณะเป็นที่จอดรถ เจ้าของที่ดินที่มีอาคารติดกับถนนสาธารณะ ก็อาจใช้ทางสาธารณะเป็นที่จอดรถของตนได้ แต่จะต้องคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะเป็นหลักก่อน โดยต้องเว้นทางสำหรับรถยนต์ให้เข้าออกได้เป็น

ลำดับแรก แล้วเจ้าของอาคารทั้งสองฝั่งถนนรวมถึงบุคคลทั่วไปจึงจะมีสิทธิใช้ทางส่วนที่เหลือเป็นที่จอดรถบนหลักของความเสมอภาค ประกอบกับกฎกระทรวงที่กำหนดให้ร่นแนวอาคารห่างจากเขตถนนสาธารณะ มีวัตถุประสงค์เพื่อความปลอดภัยและการอำนวยความสะดวกแก่การจราจรด้วย การที่จำเลยทั้งสองใช้พื้นที่ถนนสาธารณะ จอดรถของตนทั้งคันในลักษณะขวางกั้นการใช้ประโยชน์ของผู้อื่น ใช้เป็นที่วางกระถางต้นไม้ ย่อมเป็นการกระทำที่เกินสิทธิของตนและคำนึงถึงประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้โจทก์ได้รับความเดือดร้อนเกินควร ไม่สามารถใช้พื้นที่ถนนส่วนที่เหลือในการจอดรถของตนได้ จึงรับฟังได้ว่าการกระทำของจำเลยทั้งสอง เป็นการใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่นอันมิชอบด้วยกฎหมาย เป็นการกระทำละเมิด

เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ในการเวนคืนที่ดิน บางครั้งก็เป็นไปเพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้กิจการสาธารณูปโภคของรัฐ ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 510/2541 วัตถุประสงค์ของการเวนคืนครั้งนี้เพื่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 37 สายถนนวงแหวนรอบนอกกรุงเทพมหานครด้านตะวันตก อันเป็นการอำนวยความสะดวกและความรวดเร็วแก่การจราจรและการขนส่งอันเป็นกิจการสาธารณูปโภค เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยมิได้มีการแสวงหากำไรรวมอยู่ด้วย ซึ่งในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8224/2540 ก็ได้มีการกล่าวยืนยันถึงการเวนคืนที่ดินนั้นวัตถุประสงค์หนึ่งก็เพื่ออำนวยความสะดวกเช่นกัน เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5645/2540, ที่ 5187/2540, ที่ 826/2525 ก็กล่าวถึงในทำนองเดียวกัน

ทั้งนี้การอำนวยความสะดวกเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงหรือใช้สิทธิของตนเอง ได้อย่างถ่วงถ่วงตามกฎหมาย ก็ย่อมถือว่าเป็นการดำเนินการที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6755/2538 ตามระเบียบว่าด้วยการจัดตลาดนัด ได้ระบุวัตถุประสงค์ในการจัดตลาดนัดไว้ในข้อที่ 2 ว่า เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยรวมสินค้าหลาย ๆ ประเภทไว้ ณ สถานที่เดียวกัน ผู้ซื้อไม่ต้องเดินทางไปซื้อสินค้าหลายชนิดมาจากหลายแห่ง ช่วยให้ประหยัดเวลาและพาหนะ ดังนั้น การที่จำเลยจำหน่ายสินค้าสดมีชีวิตจำพวกปลาเลี้ยงปลาสวยงาม และมีสินค้าจำพวกอาหารปลาและอุปกรณ์การเลี้ยงปลาไว้จำหน่ายด้วยจึงเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนตามวัตถุประสงค์ของโจทก์ หาเป็นการฝ่าฝืนระเบียบของโจทก์ไม่

นอกจากนี้ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3340/2516, ที่ 1852/2516, ที่ 1849/2516 ก็ได้กล่าวถึงการระงับของกรมไปรษณีย์โทรเลข ซึ่งก็มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการสื่อสาร การไปรษณีย์โทรเลขวิทยุ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์ในการประกอบการค้า

ตามปกติ การอำนวยความสะดวกตามกฎหมายเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะที่รัฐจัดไว้ให้บริการแก่ประชาชน แต่หากประชาชนต้องเสียค่าใช้จ่ายโดยที่ไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายใดให้ต้องจ่าย ก็อาจหมิ่นเหม่ต่อการให้สินบนเจ้าพนักงานด้วย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9872/2544) นอกจากนี้ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10072/2554 เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจที่จะต้องดูแลรักษาสวัสดิภาพของประชาชน ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าเป็นเพื่อให้ประชาชนสามารถบรรลุซึ่งสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมได้

สิทธิในข้อนี้ไม่ค่อยปรากฏการยืนยันที่ชัดเจนจากแนวคำพิพากษาศาลเท่าใดนัก แต่ก็ปรากฏถึงกรณีที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงสิทธิในหลักประกันทางสังคม และการบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ผ่านสิทธิในการได้รับการบริการสาธารณะ การได้รับการอำนวยความสะดวกจากภาครัฐให้สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างเสมอภาค

2.23 สิทธิในการทำงาน แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น

2.23.1 สิทธิในการทำงาน เสรีภาพในการประกอบอาชีพ การคุ้มครองการว่างงาน มีการกล่าวถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพของบุคคลในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2542 ซึ่งเป็นคดีที่มีการร้องขอให้พิจารณาว่า ร่างพระราชบัญญัติควบคุมยาง พ.ศ. ... ละเมิดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ โดยมีการกำหนดให้รัฐมนตรีมีอำนาจกำหนดเขตทำสวนยาง วิธีการทำสวนยาง ในบางท้องที่ ทำให้ชาวสวนยางจะต้องปลูกยางตามชนิดพันธุ์ที่รัฐมนตรีกำหนด ซึ่งศาลได้วินิจฉัยว่า ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวแม้จะมีเนื้อหาขัดต่อเสรีภาพในการประกอบอาชีพ แต่ก็เป็นการจัดสิทธิเสรีภาพโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ไม่ได้กระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ก็ยังมีการกล่าวยืนยันถึงสิทธิในการประกอบอาชีพของรัฐมนตรีในคำวินิจฉัยที่ 22/2543 ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้อ 2.17.2 แล้ว

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2546 กล่าวถึงเสรีภาพในการผลิตสุราพื้นฐาน ซึ่งถูกจำกัดโดยพระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 ที่ต้องขออนุญาตต่ออธิบดีกรมสรรพสามิตก่อน ศาลวินิจฉัยว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพ ซึ่งอาจถูกจำกัดเสรีภาพโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของประเทศ การคุ้มครองประชาชนด้านสาธารณสุข การรักษาความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือประโยชน์สาธารณะอื่น ดังนั้นบทบัญญัติที่ให้การทำสุราต้องขออนุญาตจากอธิบดี

กรมสรรพสามิตก่อนจึงไม่ได้เป็นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ แต่อย่างใด เช่นเดียวกับ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 38/2548, 39/2548 ที่วินิจฉัยในทำนองเดียวกัน

กรณีพระราชบัญญัติสุรา ก็มีการร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยอีกครั้งใน ประเด็นขัดต่อเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 25/2547 โดยมาตรา 24 ของพระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดทำหรือขายเชื้อสุรา เว้นแต่จะได้รับ ใบอนุญาตจากเจ้าพนักงานสรรพสามิต ซึ่งคำว่า “เชื้อสุรา” เมื่ออิงจากบทนิยามหมายความว่า แป้งเชื้อสุรา แป้งข้าวหมัก หรือเชื้อใดๆ ซึ่งเมื่อหมักกับวัตถุดิบหรือของแล้วอื่นแล้ว สามารถทำให้เกิด แอลกอฮอล์ที่ใช้ทำสุราได้ แต่แป้งข้าวหมักมีลักษณะไม่ใช่เชื้อสุราในตัวเอง และเป็นสิ่งที่บุคคลใน ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ นำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย เช่น ทำอาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น การห้าม มิให้ทำหรือขายเชื้อสุราตามความหมายที่รวมถึงแป้งข้าวหมักด้วยจึงขัดต่อรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับ เสรีภาพในการประกอบอาชีพ รวมถึงปรากฏประเด็นเกี่ยวกับเสรีภาพในการประกอบอาชีพเกี่ยวกับ สุราอีกในคำวินิจฉัยที่ 52-53/2547 ซึ่งศาลก็ได้วินิจฉัยในทำนองเดียวกัน แต่ในคำวินิจฉัยที่ 36/2548 กรณีพระราชบัญญัติสุรา มาตรา 17 กำหนดห้ามขายสุราหรือนำสุราออกแสดงเพื่อขาย เว้นแต่ได้รับ อนุญาตจากเจ้าพนักงานสรรพสามิต ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ คุ้มครอง ประชาชน หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนนั้น เข้าช้อยกเว้นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบกิจการ ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

กรณีกฎหมายกำหนดให้ต้องต่ออายุใบอนุญาต ก็ไม่ถือเป็นการจำกัดสิทธิ ของประชาชนในการประกอบอาชีพ ดังปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 28/2547 การกำหนด อายุใบอนุญาตไม่ได้หมายความว่า เมื่อครบกำหนดอายุใบอนุญาตแล้ว ผู้ได้รับใบอนุญาตดังกล่าวไม่มี สิทธิประกอบวิชาชีพของตนได้อีกต่อไป หากแต่ยังมีสิทธิ ประกอบวิชาชีพดังกล่าวต่อไปได้เมื่อได้ต่อ ใบอนุญาตตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด จึงไม่ได้เป็น การกระทบกระเทือนเสรีภาพในการ ประกอบวิชาชีพแต่อย่างใด และยังมีประเด็นคล้ายคลึงกันกรณีการบัญญัติกฎหมายเพื่อจำกัดเสรีภาพ ในการประกอบอาชีพบางอย่างด้วยเหตุผลสาธารณะ ก็ไม่ถือเป็นการละเมิดสิทธิในการประกอบอาชีพ ของประชาชน ตามแนวคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2549 กรณีพระราชบัญญัติควบคุมการขาย ทอดตลาดและค้าของเก่า พ.ศ. 2474 คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 33/2555 กรณีพระราชบัญญัติปุ๋ย พ.ศ. 2518 เพื่อควบคุมการจำหน่ายปุ๋ยที่กระทบต่อเกษตรกร ไม่ให้ถูกเอาเปรียบเกินควร

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2551 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 บัญญัติมิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินกิจการใน

4 ลักษณะ เป็นบทบัญญัติกำหนดการกระทำอันเป็นความผิด เพื่อป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้นั้นใช้อำนาจหน้าที่ของตนไปในทางอันจะนำมาซึ่งการขัดกันระหว่างประโยชน์ส่วนบุคคลและประโยชน์ส่วนร่วม รวมถึงคุ้มครองของเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น ก็เพื่อความเหมาะสมกับสภาพปัญหาของประเทศชาติ รวมถึงไม่ได้เป็นการจำกัดเสรีภาพของประชาชนเกินสมควร บังคับใช้เป็นการทั่วไป มิใช่บทบัญญัติที่มีผลย้อนหลังให้บุคคลต้องรับผิด ไม่ได้เป็นบทสันนิษฐานความผิด โจทก์ยังต้องมีภาระการพิสูจน์ให้ครบองค์ประกอบความผิด กับทั้งมิได้ล่วงละเมิดเสรีภาพในการประกอบอาชีพเกินสมควร สอดคล้องกับหลักนิติธรรม หลักนิติรัฐ และหลักธรรมาภิบาล

นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2552 หลักการคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลในการประกอบอาชีพ โดยกล่าวว่า รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 คุ้มครองเสรีภาพของบุคคลในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพไว้ในมาตรา 43 วรรคหนึ่ง โดยมีข้อยกเว้นให้ออกกฎหมายจำกัดเสรีภาพดังกล่าวได้ในมาตรา 43 วรรคสอง แต่ก็ต้องเป็นไปตามหลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 29 ด้วย การพิจารณาถึงกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ จะต้องพิจารณาถึงสภาพการณ์ของเหตุการณ์บ้านเมือง วิธีการดำเนินชีวิตของประชาชนในขณะที่ยกกฎหมายนั้น รวมไปถึงจะต้องพิจารณาสภาพการณ์ขณะที่กฎหมายนั้นมีผลบังคับใช้ด้วย เมื่อข้อเท็จจริงพิจารณาได้ความว่า ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 45 ลงวันที่ 17 มกราคม 2515 ข้อ 3 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 252 ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน 2515 ข้อ 1 เกิดขึ้นภายหลังคณะปฏิวัติกระทำการยึดอำนาจการปกครองและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขององค์กรที่ใช้อำนาจ ในช่วงเวลานั้นคณะปฏิวัติต้องการให้ประชาชนอยู่ในความสงบ ไม่ก่อความวุ่นวายและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศจึงได้จำกัดสิทธิและเสรีภาพโดยการห้ามขายอาหารหรือเครื่องดื่มตั้งแต่เวลา 01.00 น. ถึง 05.00 น. เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมตำรวจ หรือผู้ว่าราชการจังหวัด แต่ในยามบ้านเมืองปกติสุข การใช้ชีวิตของบุคคลย่อมแตกต่างไปจากสถานการณ์ดังกล่าว ประกอบกับปัจจุบันสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ช่วงเวลาทำงานและเวลาพักผ่อนของประชาชนเปลี่ยนแปลงไป กำหนดได้ไม่แน่นอน รัฐบาลไม่อาจควบคุมให้ประชาชนอยู่แต่ในบ้านในเวลากลางคืนได้ ศาลรัฐธรรมนูญจึงเห็นว่าประกาศดังกล่าวย่อมเป็นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือการประกอบอาชีพของประชาชน ซึ่งการจำกัดเวลาดังกล่าวนอกจากจะเป็นการจำกัดโอกาสในการประกอบอาชีพโดยสุจริตของประชาชนจำนวนมากโดยไม่จำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างภาระให้แก่ประชาชนที่จำเป็นต้องบริโภคอาหารและเครื่องดื่มในช่วงเวลาดังกล่าวโดยไม่มีเหตุผลและความจำเป็นสนับสนุน แม้จะสามารถขอรับใบอนุญาตได้ก็ยังเป็น

การสร้างเงื่อนไขและภาระแก่ประชาชนโดยไม่จำเป็นและต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของเจ้าหน้าที่โดยปราศจากเหตุผลอันสมควร ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อความมั่นคงของรัฐหรือเศรษฐกิจของประเทศ จึงเป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้เกินกว่าความจำเป็น ต้องห้ามตามรัฐธรรมนูญเป็นอันใช้บังคับมิได้ จากแนววินิจฉัยดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการวางแนวทางการคุ้มครองสิทธิในการประกอบอาชีพของบุคคลไว้อย่างชัดเจน และหากสังเกตจะพบว่าเป็นการพิจารณาว่าประกาศคณะปฏิบัติขัดต่อรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรกอีกด้วย

ประเด็นเรื่องเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ก็มีบางกรณีที่เกี่ยวข้องกับการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งสถานะของบุคคล ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญได้เคยวินิจฉัยประเด็นนี้ไว้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2552 กรณีพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 มาตรา 35(6) ที่กำหนดคุณสมบัติของผู้จดทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นทนายความว่า ผู้ซึ่งเคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในคดีที่คณะกรรมการสภาพทนายความเห็นว่าจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพ เป็นผู้ต้องห้ามหรือขาดคุณสมบัติในการขอจดทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นทนายความ ไม่ได้เป็นบทบัญญัติที่จำกัดคุณสมบัติการเป็นทนายความโดยเด็ดขาด แต่เป็นกรณีที่กฎหมายให้อำนาจคณะกรรมการสภาพทนายความเป็นผู้พิจารณาว่าคดีเรื่องใดที่จะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพทนายความ เพื่อควบคุมและกั้นกรองบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการประกอบวิชาชีพทนายความ และผู้ยื่นคำขอมีสหิทธิอุทธรณ์การไม่รับจดทะเบียนและออกใบอนุญาตเป็นทนายความดังกล่าวต่อสภานายกพิเศษได้ และกฎหมายก็ไม่ได้ตัดสิทธิการนำคดีมาฟ้องต่อศาลปกครอง อีกทั้งกรณีที่บุคคลที่เป็นทนายความได้ถูกลบชื่อออกจากทะเบียนทนายความเพราะกระทำการที่เสื่อมเสียเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพทนายความนั้น จะขอจดทะเบียนและรับใบอนุญาตอีกก็ต้องดำเนินการเช่นเดียวกับผู้ขอจดทะเบียนและรับใบอนุญาตครั้งแรก ซึ่งทั้งสองกรณีจะได้รับการจดทะเบียนและได้รับใบอนุญาตเป็นทนายความหรือไม่ เป็นดุลพินิจของคณะกรรมการสภาพทนายความตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ดังนั้นแม้จะมีลักษณะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในการประกอบวิชาชีพทนายความ แต่ก็เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของประชาชนและความสงบเรียบร้อยในกระบวนการยุติธรรมอันเป็น “ประโยชน์ของมหาชน” ซึ่งต้องมีความสำคัญกว่าการให้ความคุ้มครองประโยชน์ของผู้ประกอบวิชาชีพทนายความซึ่งเป็น “ประโยชน์เฉพาะกลุ่ม” ซึ่งจะเห็นได้ว่าศาลพิจารณาถึงประโยชน์ของมหาชนสำคัญกว่าประโยชน์ของเฉพาะกลุ่ม จึงได้วินิจฉัยว่าบทบัญญัติดังกล่าวไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยโดยอ้างประโยชน์มหาชนหรือสาธารณะในทำนองเดียวกันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 50/2554 กรณีพระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2543 มาตรา 42 วรรคสองที่ให้ผู้ทำบัญชีที่มีคุณสมบัติไม่ครบถ้วนต้องทำการอบรมและมีความสามารถทำบัญชีต่อไปได้อีกแปดปี ซึ่งศาลวินิจฉัยว่าไม่เป็นการจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพของบุคคล เนื่องจากได้มีการชั่งน้ำหนักระหว่างสิทธิของบุคคลในการประกอบอาชีพและวัตถุประสงค์ของกฎหมายที่ต้องการให้การจัดทำบัญชีถูกต้องเป็นไปตามมาตรฐานการบัญชีที่รับรองกันทั่วไป จึงเป็นการจำกัดเสรีภาพเท่าที่จำเป็นตามรัฐธรรมนูญ หรือกรณีตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2-4/2555, 10/2565 การห้ามโฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ก็ยกอ้างเรื่องประโยชน์ในการรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การส่งเสริมสุขภาพของประชาชน การป้องกันเด็กและเยาวชนมิให้เข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์โดยง่าย จึงเป็นการจำกัดเสรีภาพเท่าที่จำเป็น เช่นเดียวกับคำวินิจฉัยที่ 9/2562 ตามพระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 ที่กำหนดให้การผลิตบุหรี่ยาสูบเป็นกิจการผูกขาดของรัฐ ด้วยเหตุผลเพื่อจำกัดการบริโภค และเข้าถึงบุหรี่ของเยาวชน เพราะเป็นสิ่งเสพติดที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน การผูกขาดโดยรัฐกระทำเพื่อความจำเป็นรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 14/2563 และ 9/2564 กรณีพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 กำหนดความรับผิดชอบเกี่ยวกับการทำการประมงโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะมีต่อทรัพยากรสัตว์น้ำกับผลประโยชน์ของผู้กระทำความผิดในการทำการประมง

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2565 พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 มาตรา 52 บัญญัติการลงทะเบียนภาคทัณฑ์โดยไม่กำหนดระยะเวลาลงทะเบียน เป็นการลงทะเบียนที่เสร็จสิ้นครั้งเดียวในลักษณะการตักเตือนอย่างเป็นทางการเพื่อป้องปรามมิให้บุคคลนั้นกระทำความผิดซ้ำ จึงไม่กำหนดระยะเวลาของการได้รับโทษไว้ ผู้ถูกลงทะเบียนภาคทัณฑ์ไม่ถูกห้ามประกอบวิชาชีพ และสามารถประกอบวิชาชีพทนายความได้ตามปกติ ไม่เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพเกินสมควร มิใช่โทษทางอาญา ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

กรณีถูกจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพ เพราะคุณสมบัติต้องห้ามยังมีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2566 กรณีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547 มาตรา 30 (7) กำหนดคุณสมบัติทั่วไปให้ผู้ซึ่งจะเข้ารับราชการเป็นข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาต้องไม่เป็นผู้บกพร่องในศีลธรรมอันดี เพื่อเป็นมาตรการคัดกรองและป้องกันบุคคลที่มีพฤติกรรมเสื่อมเสียไม่ให้รับราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่ง

ต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เป็นที่เชื่อถือศรัทธาแก่ผู้เรียน ชุมชน และสังคม โดยสภาพไม่อาจกำหนดลักษณะ หรือการกระทำใดที่จะถือเป็นการบกพร่องในศีลธรรมอันดี เนื่องจากจะต้องสอดคล้องตามบริบทของสังคม ตามยุคสมัย สภาพสังคม วัฒนธรรมและประเพณี คุณสมบัติดังกล่าวจะต้องมีอยู่ตลอดเวลาที่ประกอบวิชาชีพครูและบุคลากรทางการศึกษา จึงไม่อาจกำหนดระยะเวลาจำกัดสิทธิได้ โดยมีคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นองค์กรกลางบริหารงานบุคคล ในการกำหนดมาตรฐานพิจารณา และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินการทางวินัย การออกจากราชการ การอุทธรณ์และการร้องทุกข์ ทั้งนี้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการดังกล่าวถูกตรวจสอบได้โดยฝ่ายตุลาการหรือศาล อันเป็นการควบคุมการใช้อำนาจให้เป็นไปโดยรอบคอบรัดกุม และอยู่บนพื้นฐานของการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แม้จะมีการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอยู่บ้าง แต่เมื่อชั่งน้ำหนักระหว่างผลกระทบจากการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลกับประโยชน์สาธารณะที่จะได้รับตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย เพื่อให้ได้มาซึ่งบุคคลที่เป็นข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพแก่การประกอบวิชาชีพดังกล่าว จึงเป็นไปตามหลักความได้สัดส่วน ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

สำหรับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในศาลปกครองสูงสุด ก็มีกรกล่าวถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.15/2545 ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 เป็นหน่วยงานทางปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในเรื่องการดำเนินการส่งเสริมการประกอบอาชีพของคนไทยในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยร่วมมือหรือดำเนินการในการฝึกอบรมและให้การศึกษาวิชาการต่างๆ เพื่อพัฒนาบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 มาตรา 5 และมาตรา 42 แม้ว่าจะเป็นการกำหนดหน้าที่ให้มัคคุเทศก์ต้องปฏิบัติซึ่งมิใช่หน้าที่ตามมาตรา 42 วรรคหนึ่งก็ตาม แต่การกำหนดหน้าที่ของมัคคุเทศก์ดังกล่าวย่อมเกี่ยวข้องและมีผลโดยตรงต่อการปฏิบัติหน้าที่ของมัคคุเทศก์ เนื่องจากมัคคุเทศก์ย่อมจะสามารถนำเอาสิ่งที่ได้รับรู้จากการอบรมเพิ่มเติมดังกล่าวไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ดียิ่งขึ้นและส่งผลดีถึงสิ่งที่มัคคุเทศก์จะพึงปฏิบัติในประการอื่นๆ มีลักษณะเป็นการจัดระเบียบการประกอบอาชีพ อีกทั้ง คู่กรณีให้การสอดคล้องกันว่าไม่เคยมีกรณีที่ไม่มีการต่ออายุใบอนุญาต เพราะเหตุที่มัคคุเทศก์ไม่เข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มเติม ดังนั้น กฎกระทรวงฉบับนี้จึงออกมาใช้บังคับโดยไม่เกินขอบอำนาจที่กฎหมายให้อำนาจ ไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดคดีนี้เป็นการ

ยืนยันถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ซึ่งจะไม่ถูกกีดกันแม้จะไม่ได้มีการเข้าฝึกอบรมตามกฎกระทรวงก็ตาม

แม้กฎหมายจะมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการประกอบกิจการอย่างไร แต่การใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานในการสั่งอนุญาตหรือไม่ก็ต้องเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมายด้วย ดังคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.25/2547 กรณีการใช้ดุลพินิจในการอนุญาตให้บุคคลต่างด้าวเข้ามาลงทุนในราชอาณาจักร ในคดีนี้แม้หลักเกณฑ์ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้คนต่างด้าวที่ประสงค์จะนำเงินมาลงทุนต้องมีไม่น้อยกว่า 10 ล้านบาทนั้น ตามประกาศสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ถือว่าการฝากเงินของผู้ฟ้องคดีเป็นการลงทุน ซึ่งออกโดยสอดคล้องกับเจตนารมณ์ในการออกประกาศกฎกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการนำเงินมาฝากของผู้ฟ้องคดี จึงเป็นการทำให้เงินดังกล่าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของประเทศ และถือว่าเป็นการลงทุนที่เป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ไม่ขัดกับประกาศของกระทรวงมหาดไทย การใช้ดุลพินิจของผู้ถูกฟ้องคดีที่ไม่อนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีเข้ามาลงทุนในราชอาณาจักร จึงเป็นการใช้ดุลพินิจโดยมิชอบด้วยเจตนารมณ์ของกฎหมายและมีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.51/2547 การที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกประกาศเรื่องห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิดทำการประมงในฤดูที่ปลาแม่ไข่ วางไข่ และเลี้ยงตัวในวัยอ่อนบางพื้นที่ภายในระยะเวลาที่กำหนด เป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนในการประกอบอาชีพ ก็เพื่อการอนุรักษ์สัตว์น้ำจากการใช้เครื่องมือประมงบางชนิดซึ่งส่งผลกระทบต่อลูกสัตว์น้ำและพ่อแม่พันธุ์เพื่อให้บรรลุเจตนารมณ์ในการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน แม้กระทบต่อเสรีภาพในการทำประมงอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการจำกัดการจำเป็นอันก่อให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณชนมากกว่าเมื่อเทียบกับความเสียหายของผู้ฟ้องคดี ประกาศดังกล่าวจึงชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้ศาลปกครองสูงสุดยังได้ยืนยันถึงหลักประกันความมั่นคงในอาชีพของบุคคลไว้ใน คำวินิจฉัยศาลปกครองสูงสุดที่ อ.479/2556 ที่ว่า ข้าราชการทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะพัฒนาตนเองและได้รับโอกาสสำหรับวางแผนความก้าวหน้าในหน้าที่การงานของตนเอง การเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นในการรับราชการจึงเป็นสิทธิตามกฎหมายของข้าราชการตามหลักประกันความมั่นคงในอาชีพ และหากหน่วยงานจะกำหนดหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน หน่วยงานต้องคำนึงถึงหลักประกันความมั่นคงในอาชีพดังกล่าวด้วย

ประเด็นการคุ้มครองสิทธิในการประกอบอาชีพของนิติบุคคลก็ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ดังเห็นได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2383/2526 กรณีที่โจทก์มีความ

ประสงค์จะจัดตั้งบริษัทเพื่อประกอบกิจการซื้อขายสินค้าล่วงหน้าและการเล่นแชร์เป็นสิทธิและเสรีภาพที่จะกระทำได้ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ การจำกัดสิทธิเช่นว่านี้ จะกระทำต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง ฉะนั้นเมื่อโจทก์ยื่นคำขอจดทะเบียนจัดตั้งบริษัทโดยมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ต้องห้ามหรือต้องควบคุมตามกฎหมาย จึงเป็นหน้าที่ของกรมทะเบียนการค้าจำเลยที่จะต้องพิจารณาว่าคำขอของโจทก์ครบถ้วนถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1019 บัญญัติไว้หรือไม่เท่านั้น จำเลยจะสั่งให้รอการรับจดทะเบียนไว้ก่อนตามมติคณะรัฐมนตรี เพื่อที่จะแก้ไขกฎหมายให้ควบคุมถึงการประกอบอาชีพของโจทก์ดังกล่าวหาได้ไม่ และศาลจะสั่งให้จำเลยรับจดทะเบียนทันทีก็ยังไม่ถูกต้องเพราะอาจมีเรื่องอื่นๆ ที่จำเลยจะต้องพิจารณาต่อไปตามที่ ม.1019 บัญญัติไว้

อย่างไรก็ดี ก็มีคำพิพากษาศาลฎีกา ที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดสิทธิของบุคคลในการประกอบอาชีพไว้ โดยต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติด้วย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2623/2565 พระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 มาตรา 49 กำหนดว่าผู้ใดประสงค์จะเป็นมัคคุเทศก์ก็ให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตเป็นมัคคุเทศก์จากนายทะเบียน โดยให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งถือเป็นบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในการประกอบอาชีพและมีการกำหนดโทษทางอาญาจึงต้องตีความบทกฎหมายดังกล่าวตลอดจนข้อกำหนดในกฎกระทรวงโดยเคร่งครัด จะตีความเพื่อขยายความให้เป็นผลร้ายแก่จำเลยหาได้ไม่

ทั้งนี้ มีกรณีที่ศาลได้พิพากษาให้การกระทำของคู่สัญญาถือเป็นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ถือเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 16694/2555 ข้อตกลงที่ทำให้จำเลยที่ 1 ถูกจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพในการประกอบอาชีพการทำงาน โดยต้องปฏิบัติงานตามที่มหาวิทยาลัยโจทก์เป็นผู้กำหนดหรือจัดหาให้เท่านั้น ซึ่งแม้มีกำหนดเวลาเพียง 3 ปี และมีค่าตอบแทนให้ แต่ทำให้จำเลยที่ 1 ไม่อาจเลือกได้เอง จึงถือว่าเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม โดยเป็นข้อตกลงที่ทำให้จำเลยที่ 1 ถูกจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพ โดยต้องรับภาระมากกว่าที่พึงคาดหมายได้ตามปกติ ซึ่งตามมาตรา 5 แห่ง พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ.2540 บัญญัติให้มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น แต่หากข้อตกลงมีลักษณะเป็นสัญญาต่างตอบแทนในเชิงธุรกิจอันมีข้อตกลงห้ามประกอบอาชีพแข่งขัน ก็ไม่ถือเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10971/2555 ตามหนังสือสัญญาห้ามโจทก์เฉพาะไม่ให้โจทก์ไปทำงานในบริษัทคู่แข่งหรือไม่ไปทำงานบริษัทอื่นใดที่ประกอบกิจการประเภท

เดียวกันกับจำเลยภายในระยะเวลาตามกำหนดเท่านั้น มิได้เป็นการตัดการประกอบอาชีพของโจทก์เสียทั้งหมด อีกทั้งจำเลยยินยอมมอบหุ้นของจำเลย 1,000 หุ้น เป็นการให้เปล่าแก่โจทก์อันเป็นสัญญาต่างตอบแทนต่อกันในเชิงการประกอบธุรกิจ โจทก์ทำหน้าที่ซึ่งอาจมีโอกาสราบความลับทางการค้าของจำเลย เมื่อคำนึงถึงทางได้เสียทุกอย่างอันชอบด้วยกฎหมายของโจทก์และจำเลยแล้ว การจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพของโจทก์อันเป็นการแข่งขันกับจำเลยเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 11 เดือนนับจากวันที่โจทก์พ้นสภาพการเป็นพนักงานของจำเลยจึงไม่ทำให้โจทก์ผู้ถูกจำกัดสิทธิต้องรับภาระมากกว่าที่จะพึงคาดหมายได้ตามปกติ

หรือหากเป็นข้อสัญญาที่เปิดโอกาสให้เลือกวิธีการปฏิบัติเพื่อการชำระหนี้ก็ไม่ถือเป็นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 690/2552 ข้อตกลงในสัญญาให้ทุนฝึกอบรมต่างประเทศที่กำหนดให้จำเลยที่ 1 ต้องกลับมาทำงานกับโจทก์เป็นเวลา 3 ปี มิฉะนั้นต้องเสียเบี้ยปรับ 3 เท่า จำเลยที่ 1 สามารถจะเลือกเอาได้ว่าจะกลับมาทำงานกับโจทก์หรือชดใช้คืน ไม่เป็นข้อกำหนดที่ทำให้จำเลยที่ 1 ต้องรับภาระมากกว่าที่จะพึงคาดหมายได้ตามปกติ

กรณีศาลมีคำพิพากษาให้ดำเนินการเพื่อการชำระหนี้ ไม่ถือเป็นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14701/2557 การที่ศาลอุทธรณ์ภาค 4 พิพากษาให้จำเลยออกกระเปียบแก่บุคคลที่มาใช้บริการสนามกอล์ฟของจำเลยเพื่อระงับยับยั้งมิให้การใช้สิทธิของจำเลยก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ ไม่เป็นการจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 5 และมาตรา 43 วรรคหนึ่ง และเป็น การพิพากษาบังคับให้จำเลยในฐานะผู้ประกอบการสนามฝึกซ้อมกอล์ฟโดยตรงให้กระทำการและเป็นผู้ออกกระเปียบ มิใช่เป็นการบังคับบุคคลภายนอกซึ่งสภาพแห่งหนี้เปิดช่องให้กระทำได้

2.23.2 สิทธิที่จะได้รับค่าจ้างที่เท่าเทียม ปราศจากการเลือกปฏิบัติ ในส่วนนี้มีเนื้อหาปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2542 เกี่ยวกับการร้องว่าร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พ.ศ. ... กำหนดให้สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาไม่อยู่ในบังคับของกฎหมายแรงงาน ซึ่งรวมถึงกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แรงงานสัมพันธ์ ประกันสังคม และเงินทดแทน ซึ่งผู้ร้องเห็นว่าเป็นการกระทำที่เป็นการกระทำที่เป็นการเลือกปฏิบัติ และทำให้พนักงานและลูกจ้างของสำนักงานฯ นั้นไม่ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายแรงงานต่างๆ รวมไปถึงกระทบต่อสิทธิในการเข้าร่วมสหภาพแรงงานด้วย ซึ่งศาลได้วินิจฉัยว่า แม้จะไม่ได้อยู่ภายใต้กฎหมายแรงงาน แต่ร่างพระราชบัญญัติฯ ก็ได้กำหนดหลักประกันแยกไว้ต่างหากแล้วนอกจากจะไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติแล้ว เสรีภาพในการรวมกันเป็นสหภาพของพนักงานและลูกจ้างของ

สำนักงานก็มิได้ถูกระทบและย่อมมีสิทธิเช่นเดียวกันกับบุคคลทั่วไปที่จะสามารถรวมตัวกันได้ มิใช่แค่มีสิทธิตามกฎหมายแรงงานสัมพันธ์เท่านั้น จะเห็นได้ว่าแม้คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญจะไม่ถือว่าการกำหนดให้สำนักงานผู้ตรวจการฯ ไม่อยู่ภายในบังคับของกฎหมายแรงงานไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่ามีการกล่าวถึงเรื่องของการคุ้มครองงาน การไม่ถูกเลือกปฏิบัติ รวมไปถึงเรื่องของสิทธิในการเข้าร่วมหรือก่อตั้งสหภาพด้วย

คำวินิจฉัยศาลปกครองสูงสุดที่ อ.479/2556 ได้กล่าวถึงการไม่เลือกปฏิบัติในการทำงานของข้าราชการ ข้อเท็จจริงความว่า การเลื่อนตำแหน่งข้าราชการตำรวจโดยทั่วไป จะยึดหลักประสบการณ์ในตำแหน่งที่ดำรงอยู่ก่อนที่จะเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น การออกกฎ ก.ตร. ข้อ 11 โดยกำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการที่เคยเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นในตำแหน่งควบปรับระดับเพิ่ม-ลดในตัวเองมาก่อน ต้องย้อนกลับไปนับระยะเวลารวมทั้งตั้งแต่ดำรงตำแหน่งสารวัตร ซึ่งเป็นการยึดประสบการณ์ตั้งแต่เริ่มรับราชการ แตกต่างอย่างมากกับผู้ดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการที่ไม่เคยเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นในตำแหน่งควบปรับระดับเพิ่ม-ลดในตัวเองมาก่อน ซึ่งมีสิทธิได้รับการเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเป็นผู้บัญชาการเมื่อดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการมาแล้วเพียง 2 ปี และเป็นการยึดประสบการณ์ในตำแหน่งปัจจุบันที่ดำรงตำแหน่งอยู่เท่านั้น อีกทั้งผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ผู้ดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการที่เคยเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นในตำแหน่งควบปรับระดับเพิ่ม-ลดได้ในตัวเองมาก่อน มีประสบการณ์ในงานและมีความรู้ความสามารถน้อยกว่าผู้ดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการที่ปฏิบัติงานในสายงานหลักมาตลอดอย่างไร กฎ ก.ตร. ข้อ 11 ดังกล่าวจึงเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และขัดต่อหลักความเสมอภาค

มีกรณีของการกำหนดเงินวิทยฐานะในระดับชำนาญการ และชำนาญการพิเศษ ซึ่งกำหนดให้เฉพาะบางสายงานเท่านั้น ซึ่งคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.71/2555 ได้วินิจฉัยไว้ว่า ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 7 และผู้ถูกฟ้องคดีที่ 6 ออกกฎ ก.พ. และกำหนดตำแหน่งประเภทวิชาการ ระดับชำนาญการและระดับชำนาญการพิเศษตามบทบัญญัติกำหนดสายงานที่มีสิทธิได้รับเงินประจำตำแหน่ง เพียง 26 สายงาน ซึ่งล้วนเป็นสายงานวิชาชีพด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาวิชาชีพเฉพาะและมีการขาดแคลน การกำหนดสายงานจึงไม่ได้เป็นไปโดยอำเภอใจ มีเหตุอันสมควร จึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม จะเห็นได้กรณีจะเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมนั้นจะต้องเป็นการปฏิบัติให้แตกต่างกันตามอำเภอใจของผู้ใช้อำนาจรัฐโดยปราศจากเหตุผลอันควรเท่านั้น

ประเด็นที่ใกล้เคียงกัน คือ การกำหนดเงินเพิ่มพิเศษสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลน ตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.14/2548 ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 มีมติเมื่อ พ.ศ. 2541 ให้

ระงับการจ่ายเงินเพิ่มพิเศษแก่พนักงานรัฐวิสาหกิจที่ปฏิบัติงานในตำแหน่งสาขาวิชาชีพเฉพาะที่ขาดแคลนทั้งหมด ไม่ว่าจะด้วยเหตุปัญหาคาดแคลนบุคคลหมดไปหรือเพราะเหตุอื่นใดก็ตาม ย่อมมีผลทำให้การได้รับเงินเพิ่มพิเศษอันเนื่องจากเป็นสาขาวิชาชีพเฉพาะที่ขาดแคลนของพนักงานรัฐวิสาหกิจทั้งหมดสิ้นสุดลง การที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 กลับมามีมติใหม่เมื่อ พ.ศ. 2544 อนุมัติให้จ่ายเงินเพิ่มพิเศษโดยกำหนดให้เฉพาะแต่พนักงานรัฐวิสาหกิจกลุ่มที่เคยได้รับเงินเพิ่มพิเศษ ซึ่งเป็นผู้ที่ปฏิบัติงานในตำแหน่งวิชาชีพเฉพาะที่ขาดแคลนอยู่ก่อนวันที่ 1 มกราคม 2542 ที่ได้มีการระงับการจ่ายเงินเพิ่มพิเศษดังกล่าวตามมติเมื่อ พ.ศ. 2541 ถือว่าเหตุผลความจำเป็นในการจ่ายเงินเพิ่มพิเศษให้แก่บุคลากรที่จะปฏิบัติงานในตำแหน่งสาขาวิชาชีพเฉพาะนั้นขึ้นใหม่ เพราะฉะนั้น พนักงานรัฐวิสาหกิจทุกคนที่เป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่ในตำแหน่งดังกล่าว โดยไม่มีข้อแตกต่างกันในสาระสำคัญ ก็ต้องมีสิทธิที่จะได้รับเงินเพิ่มดังกล่าวเหมือนกันตามหลักกฎหมายทั่วไปที่ว่า ฝ่ายปกครองต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกัน และปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญแตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ดังนั้นเมื่อผู้ฟ้องคดีเป็นผู้ปฏิบัติงานในตำแหน่งสาขาวิชาชีพเฉพาะเช่นเดียวกับกลุ่มพนักงานรัฐวิสาหกิจที่ได้รับเงินเพิ่มพิเศษตามมติเมื่อ พ.ศ. 2544 โดยมีข้อแตกต่างกับพนักงานรัฐวิสาหกิจที่ได้รับเงินเพิ่มพิเศษตามมติดังกล่าว จึงเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

สิทธิในการได้รับค่าจ้างที่เท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัตินี้ ได้รับการยืนยันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3659/2561 ผู้ประกอบกิจการดำเนินการให้ลูกจ้างรับเหมาค่าแรงที่ทำงานในลักษณะเดียวกันกับลูกจ้างตามสัญญาจ้างโดยตรงได้รับสิทธิประโยชน์และสวัสดิการที่เป็นธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ รวมถึงคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 20658-21837/2555 การที่จำเลยปรับอัตราค่าจ้างให้แก่พนักงานส่วนงานอื่นของจำเลย แต่ไม่ปรับอัตราค่าจ้างให้แก่โจทก์ทั้งหมดซึ่งเป็นพนักงานของจำเลย ทั้งที่ลูกจ้างทั้งสองกลุ่มนี้ต่างก็ทำงานเป็นลูกจ้างของจำเลยด้วยกัน เป็นการปฏิบัติโดยไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งจะเห็นศาลก็พิจารณาเพื่อคุ้มครองสิทธิของลูกจ้างในทำนองเดียวกัน

ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยถึงเจตนารมณ์ประการหนึ่งของพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ถึงการป้องกันเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มลูกจ้าง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 88820-8886/2542 ว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 75 มีเจตนารมณ์แตกต่างอย่างชัดเจนจากบทบัญญัติมาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ซึ่งมีเจตนารมณ์ให้ความคุ้มครองแก่ลูกจ้างที่เป็นกรรมการลูกจ้างโดยเฉพาะให้พ้นจากการเลือกปฏิบัติหรือ

กลั่นแกล้งจากนายจ้างด้วยการเลิกจ้างลดค่าจ้าง ลงโทษขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ของกรรมการลูกจ้าง หรือกระทำการใดที่อาจเป็นผลให้กรรมการลูกจ้างไม่สามารถทนทำงานอยู่ต่อไปได้

ส่วนการปฏิบัติต่อลูกจ้างในเรื่องของการลงโทษ ก็ต้องเป็นไปโดยไม่เลือกปฏิบัติเช่นกัน ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3653-3654/2561 โจทก์ไม่อาจอนุโลมนำระเบียบฉบับอื่นมาใช้บังคับเพื่อลงโทษในการกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงแก่จำเลยได้ หากให้โจทก์เลือกปฏิบัติเช่นนี้ได้จะเป็นผลเสียต่อความเป็นธรรมในการลงโทษผู้กระทำความผิดวินัย เพราะโจทก์สามารถหลบเลี่ยงหรือเลือกปฏิบัติในการลงโทษพนักงานคนใดตามความประสงค์ของโจทก์โดยการนำโทษเบามาลงกับการกระทำความผิดร้ายแรงได้ หรือในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7362/2559 ในการเจรจาสภาพแรงงาน บ. ส่งผู้แทนการเจรจาฝ่ายลูกจ้างรวม 7 คน แต่โจทก์กลับเลือกปิดงานเฉพาะกับลูกจ้าง 5 คน ซึ่งเป็นกรรมการสหภาพแรงงาน บ. แสดงว่าโจทก์มิได้มีเจตนาปิดงาน เนื่องจากข้อพิพาทแรงงานอันถือเป็นการปิดงานตามพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 แต่เป็นการจงใจเลือกปฏิบัติใช้การปิดงานโดยมีเจตนากลั่นแกล้งให้ลูกจ้างทั้ง 5 คน ได้รับความเสียหาย ไม่สามารถทนทำงานอยู่ต่อไปได้ การกระทำของโจทก์จึงเป็นการกระทำอันไม่เป็นธรรม เช่นเดียวกับ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 940/942/2558 มีลูกจ้างผู้ร้องคนอื่นซึ่งเป็นพนักงานชายใส่ตุ้มหูหรือต่างหูมาทำงานอันเป็นการฝ่าฝืนระเบียบตามประกาศดังกล่าวโดยผู้ร้องมิได้ลงโทษ คงลงโทษเฉพาะผู้คัดค้านที่ 1 เพราะเหตุที่ผู้คัดค้านที่ 1 เป็นกรรมการลูกจ้าง จึงเป็นการเลือกปฏิบัติ

ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14863/2557 ยืนยันว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มุ่งบัญญัติให้นายจ้างปฏิบัติต่อลูกจ้างชายและหญิงโดยเท่าเทียมกันในการจ้างงาน เว้นแต่ลักษณะหรือสภาพงานไม่อาจปฏิบัติเช่นนั้นได้ เมื่อข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้างในส่วนที่กำหนดให้พนักงานหญิงเกษียณอายุเมื่ออายุครบ 47 ปี แตกต่างจากกำหนดเกษียณอายุของพนักงานชายเมื่ออายุครบ 55 ปี โดยไม่ปรากฏว่าลักษณะหรือสภาพของงานแตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิบัติต่อลูกจ้างชายและหญิงโดยไม่เท่าเทียมกัน ขัดต่อบทบัญญัติมาตรา 15 ข้อตกลงดังกล่าวจึงตกเป็นโมฆะ จึงต้องให้ผู้คัดค้านเกษียณอายุเมื่ออายุครบ 55 ปี เท่าเทียมกับลูกจ้างชาย ซึ่งศาลฎีกาได้ตัดสินในทำนองเดียวกันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1486/2549

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 993/2546 การที่โจทก์มีคำสั่งให้จำเลยร่วมกับพวก ซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อเรียกร้องทำงานวันละ 3 กะ แม้จะเป็นสิทธิของโจทก์จะสั่งได้ตามข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้างแต่ก็เป็นการเลือกปฏิบัติเพื่อบีบบังคับไม่ให้ทนทำงานอยู่ต่อไปได้ เพราะเหตุที่ยื่นข้อ

เรียกร้องหรือเป็นตัวแทนเจรจาอันถือว่าเป็นการกระทำอันไม่เป็นธรรมตามพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518

2.23.3 สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม เพียงพอต่อความเป็นอยู่ตามศักดิ์ศรีของมนุษย์ และการคุ้มครองทางสังคม ในเรื่องนี้ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2542 ดังที่ได้อธิบายไว้ในข้อ 2.23.2 นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยที่ 33/2548 ได้กล่าวถึงหลักการที่ปรากฏในกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่วัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองลูกจ้างผู้มีฐานะด้อยทางเศรษฐกิจ และกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำที่ลูกจ้างพึงได้รับจากนายจ้าง กรณีตามคำร้องเป็นเรื่องที่นายจ้างย้ายสถานประกอบการไปตั้ง ณ สถานที่อื่น อันมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตปกติของลูกจ้างหรือครอบครัว นายจ้างต้องแจ้งให้ลูกจ้างทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่าสามสิบวัน หากลูกจ้างไม่ประสงค์จะไปทำงานด้วยให้ลูกจ้างมีสิทธิบอกเลิกสัญญาจ้าง และมีสิทธิได้รับค่าชดเชยพิเศษ เป็นกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นแล้ว ไม่กระทบกระเทือนสิทธิของนายจ้าง ไม่ขัดต่อหลักความเสมอภาค และยังเป็นการส่งเสริมให้ลูกจ้างสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพเช่นเดียวกับนายจ้าง ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.150/2555 กรณีสัญญาทางปกครองมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำบริการสาธารณะ และหากบริการสาธารณะนั้นไม่มีอยู่แล้ว หน่วยงานทางปกครองก็อาจใช้เอกสิทธิ์บอกเลิกสัญญาฝ่ายเดียวแม้เอกชนซึ่งเป็นคู่สัญญาจะไม่มี ความผิด ดังนั้นหากผู้ถูกฟ้องคดีเห็นว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องให้ผู้ฟ้องคดีปฏิบัติหน้าที่จนครบกำหนดสัญญา ก็ชอบที่จะเลิกสัญญากับผู้ฟ้องคดีได้ สำหรับเงินค่าจ้าง ค่าตอบแทน เงินตกเบิกเนื่องจากการปรับอัตราค่าจ้าง ค่าตอบแทนและเงินชดเชยหรือค่าตอบแทนจากการออกจากงานโดยไม่มี ความผิดนั้น ผู้ฟ้องมีสิทธิได้รับเงินค่าจ้างในช่วงเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ เงินชดเชยหรือค่าตอบแทนการออกจากงานโดยไม่มี ความผิดด้วย

กรณีการเลิกจ้างลูกจ้างอันไม่เป็นธรรมก็ถือเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และลูกจ้างย่อมมีสิทธิได้รับค่าชดเชยและสินจ้างแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4030/2561 แม้จำเลยที่ 1 มีอำนาจบูรรวมแผนการเงินและแผนบัญชีเข้าด้วยกันเป็นแผนการเงินและบัญชี และย้ายโจทก์ไปดำรงตำแหน่งที่เป็นการลดตำแหน่งของโจทก์ลง แม้ไม่ได้ลดค่าจ้างโจทก์ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพการจ้างที่ไม่เป็นคุณแก่โจทก์ โดยไม่ได้รับความยินยอมจากโจทก์ จึงเป็นคำสั่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายตาม พ.ร.บ.แรงงานสัมพันธ์ พ.ศ.2518

จำเลยที่ 1 ต้องจ่ายค่าชดเชยและสินจ้างแทนการบอกกล่าวล่วงหน้าแก่โจทก์ และการที่จำเลยที่ 1 เลิกจ้างเพราะเหตุดังกล่าวเป็นการเลิกจ้างที่ไม่เป็นธรรม จำเลยที่ 1 ต้องชดใช้ค่าเสียหายแก่โจทก์

การกำหนดค่าตอบแทนการทำงานนั้นจะต้องไม่เป็นลักษณะอำเอใจของ นายจ้าง คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6861-6898/2554 การกำหนดค่าจ้างลูกจ้างตำแหน่งต่างๆ ตาม อัตราทั่วไป โดยประมาณให้ลูกจ้างแต่ละคนทราบเมื่อแรกเข้าทำงาน หลังจากออกเรือทำงานไปสอง เทียวเรือแล้วจึงจะกำหนดค่าจ้างที่แท้จริงให้ลูกจ้างทราบ การที่จำเลยมากำหนดอัตราค่าจ้างใน ภายหลังโดยลดค่าจ้างเมื่อเรือกลับเข้าฝั่งโดยอ้างว่าปรึกษาหารือกับไตเรือเท่ากับเป็นการกำหนด ค่าจ้างตามอำเอใจ ย่อมไม่เป็นธรรมต่อลูกจ้างและถือว่าเป็นสัญญาจ้างที่ทำให้นายจ้างได้เปรียบ ลูกจ้างเกินสมควร

การกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำถือเป็นการกำหนดอัตราค่าจ้างค่าตอบแทน ขั้นต่ำที่นายจ้างต้องปฏิบัติต่อลูกจ้าง ซึ่งจะต้องจ่ายไม่ต่ำกว่าอัตราดังกล่าว โดยต้องจ่ายแม้อยู่ในฐานะ ทดลองงาน แต่ก็นับว่าเป็นลูกจ้างเช่นเดียวกัน ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4530/2543 โจทก์ย่อม ได้รับความคุ้มครองตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การกำหนดค่าจ้างขั้นต่ำ ตั้งแต่เป็นลูกจ้าง ทดลองงานแล้ว จำเลยจึงต้องปฏิบัติตามประกาศกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เรื่อง อัตรา ค่าจ้างขั้นต่ำที่กำหนดว่า ห้ามมิให้นายจ้างจ่ายค่าจ้างเป็นเงินแก่ลูกจ้างน้อยกว่าอัตราค่าจ้าง ขั้นต่ำ จำเลยต้องจ่ายค่าจ้างในส่วนที่จ่ายต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ ตามประกาศดังกล่าวให้แก่โจทก์ ซึ่งเรื่องอัตราค่าจ้างขั้นต่ำนี้ นายจ้างและลูกจ้างจะตกลงจ่ายกันต่ำกว่าที่กฎหมายกำหนด หรือ หลีกเลี่ยงเพื่อไม่ให้ทราบอัตราค่าจ้างที่แท้จริงไม่ได้ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 846/2540 การเหมา จ่ายแต่ก็มีได้ระบุให้เหมาจ่ายรวมค่าล่วงเวลาเข้าด้วยกับค่าจ้างหากมีการรวมค่าล่วงเวลาเหมาจ่ายเข้า กับค่าจ้างผลจะเป็นว่าไม่อาจทราบได้ว่าค่าจ้างปกติที่จะนำไปเป็นฐานคำนวณค่าล่วงเวลานั้นต่ำกว่า อัตราค่าจ้างขั้นต่ำหรือไม่และค่าล่วงเวลาที่ตกลงจ่ายให้แก่ลูกจ้างนั้นถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่เมื่อ สัญญาจ้างมิได้กำหนดอัตราค่าจ้างปกติไว้ย่อมทำให้ไม่อาจคำนวณค่าล่วงเวลาได้การรวมค่าล่วงเวลา เหมาจ่ายไปกับค่าจ้างจึงเป็นการเอาเปรียบลูกจ้างสัญญาจ้างดังกล่าวขัดต่อความสงบเรียบร้อยและ ศีลธรรมอันดีของประชาชนตกเป็นโมฆะ

ส่วนกรณีที่มีการจ่ายค่าจ้างแก่ลูกจ้างต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ ถือว่า นายจ้างผิดนัดชำระค่าจ้างจะต้องเสียดอกเบี้ยในค่าจ้างที่ค้างจ่ายนั้นด้วย ตามแนวคำพิพากษาศาล ฎีกาที่ 3755/2533

2.23.4 สิทธิที่จะตั้งและเข้าร่วมสหภาพแรงงาน ในเรื่องนี้มีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2542 ที่ศาลได้วินิจฉัยว่า แม้ร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พ.ศ. ... จะไม่ได้อยู่ภายใต้กฎหมายแรงงาน เสรีภาพในการรวมกันเป็นสหภาพของพนักงานและลูกจ้างของสำนักงานก็ได้ถูกระทบและย้อมมีสิทธิเช่นเดียวกันกับบุคคลทั่วไปที่จะสามารถรวมตัวกันได้ ดังที่ได้อธิบายไว้ในข้อ 2.23.2

สิทธิในการเข้าร่วมสหภาพแรงงานนี้ มีปรากฏการยืนยันถึงสิทธิของลูกจ้างในการเข้าร่วมสหภาพแรงงาน รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมของสหภาพในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5297/2539 พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ.2518 ได้ให้สิทธิลูกจ้างซึ่งเป็นกรรมการสหภาพแรงงานลาเพื่อไปดำเนินกิจการสหภาพแรงงานและไปร่วมประชุมตามที่ทางราชการกำหนดได้ ซึ่งหมายถึงการไปร่วมประชุมในเรื่องที่เกี่ยวกับสหภาพแรงงานที่ทางราชการกำหนดขึ้นและต้องเป็นสหภาพแรงงานที่ลูกจ้างดังกล่าวสังกัดอยู่ด้วยเท่านั้น

ในภาพรวมของเสรีภาพในการประกอบอาชีพ แนววินิจฉัยหรือคำพิพากษาส่วนใหญ่ปรากฏในลักษณะของการจำกัดสิทธิมากกว่าการยืนยันถึงว่าเป็นเสรีภาพของประชาชน มีการจำกัดโดยอ้างการควบคุมและประโยชน์สาธารณะอยู่หลายประการ ส่วนสิทธิในการได้รับค่าจ้างอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมค่อนข้างมีแนววินิจฉัยที่ชัดเจนถึงการคุ้มครองสิทธิของประชาชน สำหรับสิทธิในการได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม ปรากฏชัดในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ยืนยันสิทธิของผู้ใช้แรงงานชัดเจนกว่าศาลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยืนยันถึงการได้รับค่าแรงขั้นต่ำ และสิทธิในการรวมตัวกันเป็นสหภาพ มีแนววินิจฉัยเกิดขึ้นน้อย แต่ก็มีลักษณะเป็นการยืนยันในสิทธิดังกล่าวว่าเป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครอง

2.24 สิทธิในการพักผ่อน และวันหยุดโดยได้รับค่าจ้าง เกี่ยวกับสิทธิในการได้รับวันหยุดนั้นมีปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.36/2559 การที่ผู้ฟ้องคดีไม่มาปฏิบัติราชการระหว่างวันที่ 3 ถึงวันที่ 20 ธันวาคม 2553 รวม 18 วัน ซึ่งมีวันหยุดราชการรวมอยู่ด้วยโดยไม่ส่งใบลา ถือเป็นการละทิ้งหน้าที่ราชการติดต่อในคราวเดียวกันเกินกว่าสิบห้าวัน อันเป็นความผิดวินัยอย่างร้ายแรง ซึ่งเป็นการยืนยันว่าบุคคลย้อมมีสิทธิที่จะได้รับวันหยุด แต่อย่างไรก็ตามหากเป็นการละทิ้งหน้าที่ราชการติดต่อกันจะนับรวมวันหยุดเข้าด้วยกับจำนวนวันที่ละทิ้งหน้าที่ราชการด้วยการลาพักผ่อนแม้เป็นสิทธิของข้าราชการ แต่ก็เป็นดุลพินิจของผู้มีอำนาจในการพิจารณาว่ามีผลกระทบต่องานราชการในช่วงเวลาดังกล่าวหรือไม่ เมื่อขออนุญาตลาพักผ่อนแต่ไม่ได้

การลาพักผ่อนแม้เป็นสิทธิของข้าราชการ แต่ก็เป็นดุลพินิจของผู้มีอำนาจในการพิจารณาว่ามีผลกระทบต่องานราชการในช่วงเวลาดังกล่าวหรือไม่ เมื่อขออนุญาตลาพักผ่อนแต่ไม่ได้

รับอนุญาตให้ลา ถือว่าเป็นการขาดราชการโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ตามแนวคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.236/2557

คำพิพากษาศาลฎีกา ได้ยืนยันถึงสิทธิในวันหยุดพักผ่อนของลูกจ้างรวมถึงมีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดดังกล่าวด้วย ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2813/2562 พยานหลักฐานโจทก์ไม่มีน้ำหนักให้รับฟังได้ว่าจำเลยที่ 2 มีเจตนาเป็นกรรมการผู้มีอำนาจของจำเลยที่ 1 และร่วมกับจำเลยที่ 1 ไม่จ่ายค่าชดเชยและค่าจ้างสำหรับวันหยุดพักผ่อนประจำปีในปีที่มีการเลิกจ้างให้ลูกจ้างฝ่าฝืนคำสั่งของพนักงานตรวจแรงงาน แม้ฎีกานี้จะเป็นเรื่องการรับฟังพยานหลักฐาน แต่ก็เป็นการยืนยันชัดเจนถึงหน้าที่ของจำเลยซึ่งเป็นนายจ้างจะต้องจ่ายค่าจ้างสำหรับวันหยุดพักผ่อนประจำปีให้ลูกจ้างด้วย เช่นเดียวกันกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5714/2561, ที่ 4099/2561, ที่ 7480/2560, ที่ 10450-10452/2559, ที่ 5632/2559, ที่ 1902/2523 ที่ก็กล่าวถึงหน้าที่ของนายจ้างที่ต้องจ่ายค่าจ้างสำหรับวันหยุดพักผ่อนประจำปีให้ลูกจ้างด้วย

อย่างไรก็ดี สิทธิในการได้รับค่าจ้างในวันหยุดของลูกจ้าง (หยุดโดยได้รับค่าจ้าง) นั้นมีความแตกต่างกัน เนื่องจากมีทั้งลูกจ้างที่มีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุด และลูกจ้างซึ่งไม่มีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14550-14707/2553 วันหยุดนั้น พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541 มาตรา 5 มีถึง 3 ประเภท คือวันหยุดประจำสัปดาห์ วันหยุดตามประเพณี และวันหยุดพักผ่อนประจำปี ซึ่งตามมาตรา 61 บัญญัติค่าทำงานในวันหยุดสำหรับลูกจ้างซึ่งมีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดกับลูกจ้างซึ่งไม่มีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดไว้แตกต่างกัน และตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6848/2548 กรณีลูกจ้างรายวันไม่มีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดประจำสัปดาห์ และตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4116/2556 และที่ 6848/2548 พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541 ก็กำหนดให้นายจ้างจะต้องจ่ายค่าทำงานในวันหยุดให้ลูกจ้างซึ่งไม่มีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดไม่น้อยกว่า 2 เท่า ของอัตราค่าจ้างต่อชั่วโมงในวันทำงาน อย่างไรก็ตาม คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 16007/2553 หากเป็นลูกจ้างที่มีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดและหากมาทำงานในวันหยุดจะมีสิทธิได้รับค่าจ้างในวันหยุดเพิ่มอีก 1 เท่าเท่านั้น

ในอดีตราชการไทยมีการหยุดงานในวันธรรมสวนะ ซึ่งถือเป็นวันหยุดราชการปกติประจำสัปดาห์ กรณีลูกจ้างที่ไม่ได้รับค่าจ้างสำหรับวันหยุดประจำสัปดาห์ย่อมไม่อาจได้รับค่าจ้างสำหรับวันธรรมสวนะซึ่งเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์ แต่หากเป็นวันหยุดตามประเพณีลูกจ้างจึงจะมีสิทธิได้รับค่าจ้างสำหรับวันหยุดตามประเพณีนั้น ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1255/2503

สิทธิในข้อนี้เป็นสิทธิอีกประเภทหนึ่งที่มีแนวคำวินิจฉัยและคำพิพากษาของศาล เกี่ยวข้องน้อยมาก และไม่ค่อยมีคำพิพากษาที่ยืนยันในสิทธิประการนี้โดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นคดีที่ เกี่ยวกับข้อพิพาทแรงงาน ซึ่งมักจะถูกยืนยันให้เป็นไปตามมาตรฐานแรงงานขั้นต่ำตามกฎหมาย

2.25 สิทธิในหลักประกันทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

2.25.1 สิทธิในมาตรฐานการครองชีพ การบริการทางการแพทย์ การประกันการว่างงาน เจ็บป่วย พิการ หม้าย วยชรา มีการกล่าวถึงสิทธิประเภทนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2563 กรณีพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2502 แม้ผู้ร้องในคดีนี้จะกล่าวอ้างเรื่องการเลือกปฏิบัติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่เนื้อหาแห่งคดีเกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการบำเหน็จบำนาญให้แก่ข้าราชการ ซึ่งเป็นข้าราชการที่เกษียณอายุ โดยศาลได้วินิจฉัยประเด็น การกำหนดบำเหน็จบำนาญว่า เงินบำนาญเป็นเงินที่จ่ายตอบแทนข้าราชการที่พ้นจากราชการไปแล้ว ด้วยเงินงบประมาณของแผ่นดิน การคำนวณ จะคำนวณจากเงินเดือนสุดท้าย และรวมถึงเงินเพิ่มพิเศษรายเดือน ค่าวิชา หรือเงินเพิ่มการเลื่อนฐานะ หรือสำหรับประจำตำแหน่งที่ต้องฝ่าอันตราย การสู้รบ การปราบปรามผู้กระทำความผิด ถือเป็นกรให้ประโยชน์ตอบแทนแก่ข้าราชการในขณะปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวมาเป็นเวลานาน เป็นการจัดสรรประโยชน์ให้เป็นพิเศษ เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยเหมาะสมสมควร เป็นการแสดงให้เห็นถึงการพยายามของรัฐในการส่งเสริมสิทธิในมาตรฐานการครองชีพ หลักประกันการว่างงาน และชราภาพ

อย่างไรก็ดี สวัสดิการที่รัฐมอบให้เพื่อเป็นหลักประกันในชีวิต หากผู้ทรงสิทธิ ไม่ใช่สิทธิภายในกำหนด ก็อาจจะเสียสิทธินั้นไปได้ ดังคำพิพากษาศาลปกครองที่ อ.23/2547 กรณี การขอรับเงินช่วยเหลือเมื่อพ้นกำหนดเวลา ศาลปกครองสูงสุดเห็นว่า ตามพระราชกฤษฎีกาการจ่าย เงินเดือน เงินปี บำเหน็จ บำนาญ และเงินอื่นในลักษณะเดียวกัน พ.ศ. 2535 มาตรา 25 ประกอบกับ มาตรา 42 การขอรับเงินช่วยเหลือพิเศษจะต้องขอรับภายในกำหนดนับแต่วันที่ข้าราชการผู้มีสิทธิรับ เงินเดือนตาย ซึ่งผู้มีสิทธิรับประโยชน์จากทางราชการจะต้องขวนขวายและติดตามเพื่อดำเนินการ ภายในกำหนดเวลา ผู้ถูกฟ้องคดีเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ให้ความสะดวกและให้ความเป็นธรรมโดยไม่เลือก ปฏิบัติเท่านั้น ผู้ถูกฟ้องคดีได้พยายามติดต่อผู้ฟ้องคดีหลายครั้งแต่ไม่อาจติดต่อได้ ประกอบกับ เงินช่วยเหลือพิเศษนี้ กฎหมายมีเจตนารมณ์จะให้ป็นค่าเดินทางการจัดงานศพ แต่ผู้ฟ้องคดีกลับไม่ทราบ การตายของผู้เสียชีวิต ในวันฉาปนกิจศพผู้ฟ้องคดีก็ไม่มาร่วมงาน จึงผิดวิสัยของผู้อุปการะดูแล ซึ่ง

ผู้ฟ้องคดีไม่ได้ให้ความสนใจ การยื่นขอรับเงินช่วยเหลือพิเศษเกินกำหนดระยะเวลาถึงสามปี จึงไม่มีเหตุอันผ่อนปรนให้แก่ผู้ฟ้องคดีได้

ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 650/2557 ได้กล่าวถึงสิทธิของผู้พิการ ที่ได้เรียกร้องให้มีการดำเนินการเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้พิการในการเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งข้อเท็จจริงปรากฏในคดีว่า ผู้ฟ้องคดีและสมาชิกกลุ่มคนพิการเป็น "คนพิการ" ได้รับความเสียหายจากการที่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ทำสัญญาสัมปทานระบบขนส่งมวลชนกรุงเทพมหานครกับบริษัทเอกชนในการให้บริการขนส่งมวลชนโดยรถราง หรือ "บีทีเอส" โดยไม่มีการจัดทำลิฟท์ และสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งตามกฎหมายกระทรวงซึ่งออกโดยกระทรวงแรงงาน ตามพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 กำหนดให้มีอุปกรณ์ที่อำนวยความสะดวกโดยตรงแก่คนพิการ เมื่อกฎหมายกระทรวงและระเบียบที่เกี่ยวข้องมีผลบังคับใช้และไม่มีบทเฉพาะกาลกำหนดไม่ให้อำนาจศาลปกครองพิจารณายกฟ้องคดีก่อนกฎหมายบังคับใช้ ย่อมเป็นหน้าที่ของผู้ถูกฟ้องคดีจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายดังกล่าว เมื่อการดำเนินการอยู่ในวิสัยจะดำเนินการได้ จึงเป็นการละเลยต่อหน้าที่

ในคำพิพากษาศาลฎีกาก็ได้มีการกล่าวถึงหลักประกันทางสังคมแก่บุคคลที่กฎหมายมุ่งให้การคุ้มครอง ไว้ เช่น กรณีพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ก็มีเจตนารมณ์เพื่อการสงเคราะห์แก่ลูกจ้างผู้ประกันตนและบุคคลอื่น ซึ่งพระราชบัญญัติประกันสังคมก็มีสิทธิประโยชน์อันเป็นหลักประกันในการดำรงชีวิตหลายประการ ทั้งกรณีเจ็บป่วย การว่างงาน ชราภาพ รวมถึงสงเคราะห์บุตร ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 15114/2558 พ.ร.บ.การมาปนกิจสงเคราะห์ พ.ศ.2517 นิยาม คำว่า "การมาปนกิจสงเคราะห์" หมายความว่า กิจการที่บุคคลหลายคนตกลงเข้ากันเพื่อทำการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในการจัดการศพ หรือจัดการศพและสงเคราะห์ครอบครัวของบุคคลหนึ่ง บุคคลใดที่ตกลงเข้ากันนั้นซึ่งถึงแก่ความตาย อันเป็นกิจการที่ต้องจดทะเบียนซึ่งเป็นกิจการสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

ศาลฎีกาได้เคยวินิจฉัยกรณีเกี่ยวกับสิทธิในการได้รับการรักษาพยาบาลตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้หลักประกันในการดำเนินชีวิตแก่ผู้ประกันตนทั้งที่เป็นลูกจ้าง และผู้ประกันตนแบบสมัครใจ โดยกฎหมายดังกล่าวได้ให้หลักประกันแก่ผู้ประกันไว้หลายประการ หนึ่งในนั้นคือ สิทธิในการได้รับการรักษาพยาบาลด้วย ปรากฏการยืนยันถึงสิทธินี้ใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4767/2559 โจทก์โทรศัพท์สอบถามขอรับการผ่าตัดจากสถานพยาบาลตามสิทธิถึง 2 ครั้ง ก่อนที่จะได้รับการผ่าตัดจากโรงพยาบาล ศ. แต่ไม่ได้รับคำตอบที่

ชัดเจนจนเป็นเหตุให้โจทก์ต้องไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล ศ. เป็นกรณีโจทก์ใช้ความพยายามที่จะขอรับบริการทางการแพทย์จากสถานพยาบาลตามสิทธิโดยปฏิบัติตามเงื่อนไขของ พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2533 และตามที่จำเลยที่ 1 กำหนดไว้อย่างเต็มที่เท่าที่ตนจะพึงทำได้แล้ว ถือเป็นเหตุสมควรที่โจทก์ไม่สามารถรับบริการทางการแพทย์จากสถานพยาบาลตามสิทธิได้ตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2533 มาตรา 59 วรรคสอง จำเลยที่ 1 มีหน้าที่ต้องจัดให้โจทก์ได้รับบริการทางการแพทย์และตามสัญญา เมื่อสถานพยาบาลตามสิทธิไม่ให้การรักษา จึงเป็นกรณีจำเลยที่ 1 ปฏิบัติหน้าที่ไม่ครบถ้วนถูกต้อง จำเลยที่ 1 ต้องจ่ายเงินทดแทนค่าบริการทางการแพทย์ตามจำนวนที่โจทก์เสียไปคืนแก่โจทก์ กรณีทำนองเดียวกันกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 13922/2558, ที่ 6683/2558, ที่ 6934/2546, ที่ 6884/2542 ก็วินิจฉัยในทำนองเดียวกัน ซึ่งล้วนเป็นการยืนยันถึงสิทธิของผู้ประกันตนที่สามารถเข้ารับบริการทางการแพทย์จากสถานพยาบาลตามสิทธิของตนหรือหากมีกรณีฉุกเฉินก็สามารถรับบริการทางการแพทย์จากสถานพยาบาลอื่นได้ โดยได้รับเงินทดแทนค่าบริการทางการแพทย์

กรณีที่ประสบภัยจากรถ ซึ่งจะได้รับเงินเป็นค่าเสียหายเบื้องต้น ย่อมไม่ตัดสิทธิของผู้ประสบภัยที่มีสิทธิตามกฎหมายอื่น เช่น สิทธิตามพระราชบัญญัติประกันสังคมฯ เป็นต้นตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2110/2551 หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 963/2539 ได้รับประโยชน์ทดแทนจากกองทุนประกันสังคม ตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 แล้ว ยังมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้กระทำละเมิดอีกด้วย

ทั้งนี้ ตามพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 ก็กำหนดให้บุคคลทุกคนมีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย อันเป็นสิทธิของบุคคลตามกฎหมาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8467/2559)

สิทธิในหลักประกันทางสังคมนอกเหนือจากตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ผ่านมานี้ ยังมีปรากฏในคำพิพากษาที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 เช่น หลักประกันกรณีชราภาพ ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3616/2564, ที่ 9484/2559, ที่ 1966/2559, ที่ 783/2550, ที่ 4325/2548 เป็นต้น ส่วนกรณีหลักประกันกรณีว่างงาน เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14975/2558, ที่ 16249/2557, ที่ 4706/2557, ที่ 1606/2551 สำหรับกรณีเจ็บป่วยก็มีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2040/2539, ที่ 2110/2551

2.25.2 สิทธิในการได้รับการดูแลเป็นพิเศษสำหรับแม่และเด็ก ในกรณีนี้ปรากฏการยืนยันถึงการคุ้มครองและดูแลเด็กในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9647/2557 เจตนารมณ์ของ

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 เพื่อให้เด็กได้รับการอุปการะเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน และมีพัฒนาการที่เหมาะสม อันเป็นการส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัว รวมทั้งป้องกันมิให้เด็กถูกทารุณกรรม ตกเป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ หรือถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม รวมถึงกฎกระทรวงซึ่งออกตามความพระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 ข้อ 12 ซึ่งได้กำหนดวันเวลาและเงื่อนไขให้เด็กเข้าไปใช้บริการ ก็เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก ด้วยเล็งเห็นว่าเวลาดังกล่าวเป็นเวลาของเด็กควรจะเข้ารับการศึกษารวมถึงโรงเรียนหรือสถานศึกษา

แม้กระทั่งในกระบวนการยุติธรรมของเด็กนั้น ก็มีกระบวนการที่ศาลได้ยื่นคำร้องและยืนยันถึงการคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กไว้ตามกฎหมาย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 12041/2547, ที่ 8009/2547 เป็นอำนาจของศาลที่จะใช้ดุลพินิจว่าสมควรจะให้นับระยะเวลาฝึกอบรมต่อเนื่องกับระยะเวลาฝึกอบรมของคดีอื่นหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสวัสดิภาพและอนาคตของเด็กหรือเยาวชนซึ่งควรได้รับการฝึกอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีและให้เหมาะสมกับตัวเด็กหรือเยาวชนเป็นคน ๆ ไป หรือแม้กระทั่งในกระบวนการพิจารณาคดี ศาลก็เคยได้ใช้ดุลพินิจเพื่ออำนวยความสะดวกและคุ้มครองสิทธิของเด็กในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7419/2543 แม้ ว. ไม่มีหน้าที่ตามกฎหมายจะต้องอุปการะเลี้ยงดูจำเลยซึ่งเป็นบุตรนอกกฎหมาย แต่โดยทางธรรมจรรยาซึ่งเป็นความรู้สึกผิดชอบภายในจิตใจที่เกิดจากพื้นฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เป็นบิดาย่อมมีความผูกพันที่จะให้การเลี้ยงดูจำเลยซึ่งเกิดมาโดยปราศจากความผิดใดๆ โดยคำนึงถึงสวัสดิภาพและอนาคตของจำเลยเป็นสำคัญ ซึ่ง ว. ก็ได้จัดให้จำเลยได้รับการศึกษาและดูแลจำเลยตลอดมาจนกระทั่ง ว. ถึงแก่ความตาย การที่ ว. โอนบ้านและที่ดินพิพาทเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของจำเลยและ ศ. ซึ่งเป็นมารดาของจำเลย โดยบ้านและที่ดินพิพาทเป็นทรัพย์สินส่วนน้อยเมื่อเทียบกับทรัพย์สินทั้งหมดที่ ว. มีอยู่ร่วมกับโจทก์ จึงเป็นการให้ตามหน้าที่ธรรมจรรยาอันพอสมควรแก่ฐานะานุรูปของครอบครัวโจทก์ไม่มีสิทธิขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมดังกล่าวตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1480

การคำนึงถึงสวัสดิภาพของผู้เยาว์เป็นสำคัญ ยังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1220/2496 การจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนขึ้น ก็เพื่อสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชน จึงได้บัญญัติกระบวนการสอบสวนไว้เป็นพิเศษ หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1395/2511 คดีเกี่ยวกับผู้เยาว์อันว่าด้วยเรื่องอำนาจการปกครอง บทบัญญัติประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ให้อำนาจแก่ศาลเป็นพิเศษในอันที่จะป้องกันสวัสดิภาพและรักษาผลประโยชน์ของผู้เยาว์ แม้ผู้เยาว์มีบิดามารดา

หรือผู้ปกครองอยู่แล้ว ศาลก็มีอำนาจสั่งถอนอำนาจปกครองบางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้ ในคำพิพากษา ศาลฎีกาที่ 543/2509 ศาลอาจวางเงื่อนไขเกี่ยวกับความประพฤติของจำเลยซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนไว้ เพื่อสวัสดิภาพและอนาคตของจำเลย โดยพิเคราะห์ถึง อายุ ประวัติ ความประพฤติและพฤติการณ์ของจำเลยได้

กรณีของมารดานั้น มีสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองและสงเคราะห์ช่วยเหลือตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 และได้รับการยืนยันถึงสิทธิในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 861-864/2548, ที่ 11394-11547/2547 ซึ่งกล่าวถึงสิทธิในการขอรับประโยชน์ทดแทนกรณีคลอดบุตรจะเกิดขึ้นเมื่อใดนั้นจะต้องพิจารณาจากวันคลอดบุตรของผู้ประกันตนประกอบกับผู้ประกันตนได้จ่ายเงินสมทบครบถ้วนตามที่กฎหมายกำหนดแล้วหรือไม่ นอกจากนั้น ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5211/2546 ยังได้ยืนยันสิทธิของมารดาที่นอกเหนือจากการได้รับประโยชน์ทดแทนกรณีคลอดบุตรแล้ว ยังมีสิทธิได้รับเงินสงเคราะห์การหยุดงานเพื่อการคลอดบุตรเป็นการเหมาจ่ายร้อยละ 50 ของค่าจ้างเป็นเวลา 50 วันอีกด้วย

สิทธิในข้อนี้ ปรากฏในกระบวนพิจารณาคดีของศาลจำนวนมากก็จริง แต่ได้รับการยืนยันในศาลฎีกาเสียเป็นส่วนใหญ่ และมักจะเป็นการพิพากษาว่าเป็นสิทธิอันควรจะได้รับเนื่องจากมีกฎหมายบัญญัติไว้ เช่น กฎหมายหลักประกันสุขภาพ กฎหมายประกันสังคม กฎหมายสิทธิเด็ก เป็นต้น

2.26 สิทธิในการได้รับการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น

2.26.1 สิทธิในการได้รับการศึกษาอย่างน้อยขั้นพื้นฐาน อย่างเสมอภาคเท่าเทียม

2.26.2 การศึกษาต้องมุ่งสู่การพัฒนาคุณภาพและการเคารพต่อสิทธิมนุษยชน

2.26.3 สิทธิเบื้องต้นของผู้ปกครองในการเลือกประเภทการศึกษาแก่บุตร

สิทธิในทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวมีการกล่าวถึงในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 20/2552 กรณีผู้ร้องซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนกับพวกได้ส่งลงโทษนักเรียนให้พ้นจากการเป็นนักเรียนของโรงเรียน ถูกฟ้องเป็นคดีต่อศาลปกครอง โดยผู้ร้องอ้างว่ากระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย ไม่ได้ฝ่าฝืนระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548 โดยผู้ฟ้องกล่าวอ้างว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 มาตรา 65 วรรคสาม ที่ให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกระเบียบว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา นั้น ขัดหรือแย้งต่อประเพณีการปกครองประเทศไทย และเป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคลในทางวิชาการ การศึกษา

อบรม และการเรียนการสอนตามรัฐธรรมนูญ (ประเด็นว่าจำกัดเสรีภาพในการจัดการศึกษา) ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยและวางแนวทางการคุ้มครองสิทธิด้านการศึกษาว่า บุคคลได้รับการคุ้มครองและส่งเสริมเสรีภาพในการจัดการศึกษาอบรมทั้งขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เหมาะสมจากรัฐ ซึ่งพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมให้นักเรียนและนักศึกษาประพฤติตนอยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียนหรือสถานศึกษาจึงต้องกำหนดมาตรการโดยการอบรมสั่งสอนหรือลงโทษโดยกฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกระเบียบการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษาที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม โดยจะต้องกระทำเท่าที่จำเป็นเพื่อการอบรมสั่งสอนให้นักเรียนหรือนักศึกษาปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมและมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของประเทศต่อไป บทบัญญัติดังกล่าวจึงเป็นบทบัญญัติบังคับใช้เป็นการทั่วไป และอยู่ในขอบเขต “ที่เหมาะสม” ไม่เป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพในการจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามรัฐธรรมนูญ

ศาลปกครองสูงสุดได้ยืนยันถึงสิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองมีสิทธิเบื้องต้นในการกำหนดการศึกษาบุตร ปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ 625/2563 กรณีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 10 กำหนดให้การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษต้องจัดด้วยรูปแบบที่เหมาะสม และบุคคล ครอบครัว สถาบันสังคมอื่นก็มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ และยังมีกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัว พ.ศ. 2547 ข้อ 7 ก็กำหนดให้มีการออกหนังสือรับรองหรือหลักฐานการจบการศึกษาแก่ผู้เรียนที่ผ่านการวัดและประเมินผลด้วย โดยในคดีนี้ ผู้ฟ้องคดีเป็นบิดาของเด็กผู้เยาว์โดยขออนุญาตจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัวให้แก่บุตรของตน และผู้ถูกฟ้องคดีซึ่งมีอำนาจก็มีมติอนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัวให้แก่บุตรของตนได้โดยต้องได้รับการวัดและประเมินผลการเรียนเรียนของผู้เรียนด้วยอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

รวมถึงในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6234/2564 ก็ได้กล่าวยืนยันถึงสิทธิในการได้รับการศึกษาภาคบังคับของเด็ก โดยกล่าวว่า การศึกษาภาคบังคับไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาโดยรัฐหรือเอกชนต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง จะให้เด็กออกกลางคันหรือดำเนินการจำหน่ายนักเรียนออกจากทะเบียนนักเรียนเพื่อให้เด็กพ้นสภาพจากโรงเรียนที่เรียนอยู่โดยไม่มีเหตุตามกฎหมาย กฎหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องหาได้ไม่ ทั้งนี้เพราะเด็กไทยทุกคนต้องได้รับโอกาสในการศึกษาภาคบังคับเพื่อ

พัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันก่อนที่เด็กจะมีวุฒิภาวะในการเลือกตัดสินใจที่จะศึกษาต่อในภาคการศึกษาที่มีใช้ภาคบังคับหรือประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเองต่อไปส่วนการบริหารจัดการการศึกษาประการอื่น นอกเหนือจากการกำกับดูแลของคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน โรงเรียนเอกชนย่อมมีอำนาจดำเนินการให้บริการทางการศึกษาได้โดยอิสระภายในขอบเขตของกฎหมายและข้อสัญญาระหว่างบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กกับโรงเรียนเอกชนนั้น หาใช้กระทำได้ตามอำเภอใจดังที่จำเลยทั้งสี่ฎีกาแต่อย่างใดไม่

ศาลฎีกาเคยมีประเด็นพิจารณาเกี่ยวกับความสามารถในการให้การศึกษาบุตรอันเป็นขอให้ศาลรับคำร้องไว้พิจารณา ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8161/2543 ผู้ร้องซึ่งเป็นบิดาของเด็กหญิง ป. อ้างในคำร้องขอว่า ร. มารดาเด็กหญิง ป. ไม่สามารถเลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่เด็กหญิง ป. เนื่องจากมิได้ประกอบอาชีพ ประสงค์จะให้เปลี่ยนตัวผู้ใช้อำนาจปกครองเป็นผู้ร้องทั้งผู้ร้องรับราชการเป็นทหาร สามารถอุปการะเลี้ยงดูให้การศึกษาและความอบอุ่นแก่เด็กหญิง ป. ได้ หากเป็นจริงย่อมถือได้ว่ามีพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในภายหลังแล้ว ศาลจึงมีอำนาจสั่งเปลี่ยนตัวผู้ใช้อำนาจปกครองได้โดยคำนึงถึงความผาสุกและประโยชน์ของเด็กหญิง ป. เป็นสำคัญหาใช่เป็นเรื่องไม่มีกฎหมายบัญญัติให้ผู้ร้องจะต้องใช้สิทธิทางศาลไม่แม้ผู้ร้องสอดเสนอคดีโดยทำเป็นคำร้องขอศาลก็รับคำร้องขอของผู้ร้องไว้พิจารณาได้ หรือ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1258/2542 ก็ยืนยันว่าเป็นอำนาจของบิดามารดาในการกำหนดการศึกษาบุตร โดยคดีนี้ผู้เสียหายกำลังศึกษาเล่าเรียนยังไม่บรรลุนิติภาวะต้องอยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา การที่จำเลยพรากผู้เสียหายไปเสียจากบิดามารดาขณะที่บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามสมควรแก่บุตรในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์อันเป็นสิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตรตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ การกระทำของจำเลยจึงปราศจากเหตุอันสมควร จึงเป็นความผิด ซึ่งทั้งสองคำพิพากษาสะท้อนให้เห็นความสำคัญของบิดามารดา หรือผู้ปกครองในการให้การศึกษาแก่บุตรในเบื้องต้น

เป็นสิทธิอีกประการหนึ่งที่ถูกล่วงถึงในกระบวนการพิจารณาคดีน้อย แต่ก็ปรากฏว่าเป็นสิทธิที่ได้รับการยอมรับว่าบุคคลจะต้องได้รับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.27 สิทธิทางวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

2.27.1 สิทธิที่จะเข้าร่วมทางวัฒนธรรม และมีส่วนในความรุดหน้าและประโยชน์ทางวิทยาศาสตร์ มีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2546 กรณีมีคำร้องในศาลวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 มาตรา 5 ที่กำหนดให้การทำสุราต้องขออนุญาตจากอธิบดีกรม

สรรพสามิตก่อน ซึ่งผู้ร้องเห็นว่าเป็นกระทบต่อสิทธิของเกษตรกรในการรวมตัวเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปะ หรือวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการทำสุราพื้นบ้านของจำเลย เป็นการทำให้การผลิตภัณฑการเกษตรอันเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาลได้วินิจฉัยว่า สิทธิดังกล่าวจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ เมื่อพระราชบัญญัติสุรากำหนดให้ต้องขออนุญาต จึงเป็นหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย บทบัญญัติดังกล่าวจึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการวินิจฉัยที่อาจจะเป็นการจำกัดสิทธิโดยอ้างบทบัญญัติแห่งกฎหมายมากกว่าการคุ้มครองสิทธิของประชาชน

ได้มีข้อเท็จจริงยืนยันถึงสิทธิของวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ในคำพิพากษาศาลปกครองที่ อส.4/2561 กรณีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติได้ดำเนินการผลักดัน รื้อถอนและเผาทำลายบ้านเรือนของชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่บ้านบางกลอยบนและบ้านใจแผ่นดิน ซึ่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติพิจารณาแล้วเห็นว่าการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการดังกล่าวเป็นการกระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน และให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ดำเนินการตั้งคณะกรรมการสอบสวนข้อเท็จจริง และยุติการดำเนินการจับกุม ช่มชู้คุกคามชาวกะเหรี่ยงบ้านบางกลอยบนและบ้านใจแผ่นดิน ตามนัยมติคณะรัฐมนตรีเรื่อง แนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง และผ่อนผันให้ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มดังกล่าวกลับเข้าไปทำกินในที่ดินเดิมทันทีจนกว่าจะมีการแก้ไขปัญหา ศาลพิจารณาเห็นว่า แม้กลุ่มผู้ฟ้องคดีจะไม่มีหลักฐานแสดงการยึดถือหรือครอบครองที่ดินภายในเขตอุทยานโดยชอบด้วยกฎหมาย ทำให้เจ้าพนักงานมีอำนาจออกคำสั่งทางปกครองหรือทำการใดๆ แต่การใช้อำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานก็ต้องอยู่ภายใต้หลักความชอบด้วยกฎหมายด้วย ต้องเลือกใช้มาตรการที่สามารถดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย โดยกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนน้อยที่สุด ประกอบกับมีมติคณะรัฐมนตรีเรื่องแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ซึ่งให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 2 ยุติการจับกุมและให้ความคุ้มครองกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม อีกทั้งมีขั้นตอนปฏิบัติที่ต้องดำเนินการตามกฎหมาย แต่บทบัญญัติดังกล่าวก็ไม่ได้ให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานเลือกใช้มาตรการอย่างอำเภอใจ การเฉพาะการรื้อถอนเผาทำลายทรัพย์สินของผู้ฟ้องคดี ก่อให้เกิดความเสียหายเกินสมควร ไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนหรือวิธีการอันเป็นสาระสำคัญที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 การกระทำของเจ้าพนักงานจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นการกระทำละเมิดต้องรับผิดชอบผู้ฟ้องคดี

ศาลฎีกา ได้กล่าวถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5818/2549 โดยกล่าวถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ให้บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ จะเห็นได้ว่า คำว่า "ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม" ยังไม่มีคำนิยามความหมายหรือขอบเขตที่แน่นอน ทั้งบทบัญญัติมาตรานี้มีเงื่อนไขที่ต้องมีกฎหมายบัญญัติเสียก่อน เมื่อยังไม่มีกฎหมายบัญญัติออกมาใช้บังคับ ย่อมไม่อาจถือได้ว่าการโต้แย้งเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของโจทก์ โจทก์จึงยังไม่มีอำนาจฟ้อง จากคำพิพากษานี้จะเห็นได้ว่าศาลไม่ได้ยืนยันว่าประชาชนมีสิทธิดังกล่าวตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด และยังกล่าวอ้างถึงการต้องมีบทบัญญัติแห่งกฎหมายมาบัญญัติคุ้มครองหรือกำหนดสิทธิหน้าที่เสียก่อน ทำให้สิทธิที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดคุ้มครองไว้ไม่ได้ถูกบังคับใช้ โดยศาลให้เหตุผลว่าต้องกฎหมายบัญญัติตามที่ปรากฏไว้ในรัฐธรรมนูญเสียก่อน จึงเป็นการวินิจฉัยในลักษณะที่เป็นการจำกัดสิทธิมากกว่าการคุ้มครองสิทธิของประชาชน

อย่างไรก็ดี ยังปรากฏคำพิพากษาของศาลที่เป็นมุงคุ้มครองสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณวัตถุ อันมีผลเป็นการอนุรักษ์จารีตประเพณี วัฒนธรรม ของสังคมไว้ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8403/2540 ประธานบัตรของโจทก์อยู่ในบริเวณขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยผู้ขอประธานบัตรเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมไม่ตรงต่อความจริง โดยรายงานว่าเป็นบริเวณที่ทำเหมืองไม่มีสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณวัตถุเป็นเหตุให้มีการออกประธานบัตรโดยสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ คำสั่งเพิกถอนประธานบัตรดังกล่าวจึงชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้ ปรากฏข้อเท็จจริงในศาลฎีกา ถึงการก่อตั้งคณะกรรมการวัฒนธรรมที่มีอำนาจในการเพิกถอนใบอนุญาตให้จัดตั้งสมาคมหรือมูลนิธิที่มีการกระทำไปในทางนำความเสื่อมเสียมาสู่วัฒนธรรมของชาติ ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1267/2527 ทั้งนี้ปรากฏตัวอย่างของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติดังกล่าว เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3243/2528 การไม่ยื่นทำความเคารพเพลงสรรเสริญพระบารมี คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3304/2532 มูลนิธิผู้คัดค้านที่ 1 ร่วมกันกับพวก

ทำหนังสือกราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ และทรงรับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี เป็นต้น

สำหรับการมีส่วนในความรุดหน้าและประโยชน์ทางวิทยาศาสตร์ นั้น ปรากฏข้อเท็จจริงหนึ่งในศาลฎีกา เกี่ยวกับการพัฒนาของเทคโนโลยี อันเป็นเหตุให้ต้องมีการเลิกจ้าง ลูกจ้าง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 701-913/2564 การเลิกจ้างเพราะมีการปรับปรุงหน่วยงาน อันเนื่องมาจากการนำเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีมาใช้ เป็นเหตุให้ต้องลดลูกจ้าง ต้องเกิดจากความประสงค์ของนายจ้าง ซึ่งพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานมีเจตนารมณ์ประสงค์ที่จะคุ้มครองลูกจ้างที่ได้รับผลกระทบจากการที่นายจ้างปรับปรุงหน่วยงานอันเนื่องมาจากการนำเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีมาใช้ จำเลยเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีระบบการรับส่งสัญญาณโทรศัพท์จากระบบแอนะล็อกเป็นระบบ ดิจิทัล ทำให้จำเลยไม่อาจดำเนินการในส่วนของสถานีเครือข่ายต่อไปและต้องส่งมอบคืนหรือรื้อถอน อาคารสถานที่สถานีเครือข่ายทั้ง 37 สถานี และเลิกจ้างลูกจ้างทั้งหมดที่ทำงานในสถานีเครือข่ายทั้ง 37 สถานี ซึ่งเป็นช่างเทคนิคและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย ย่อมทำให้ลูกจ้างในตำแหน่ง เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งหากไม่มีการบอกกล่าวล่วงหน้าตาม ระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ ลูกจ้างย่อมได้ค่าชดเชยพิเศษแทนการบอกกล่าวล่วงหน้า เมื่อจำเลย ได้บอกกล่าวล่วงหน้านานพอสมควร ย่อมถือว่าจำเลยเปิดโอกาสให้โจทก์กับพวกรับรู้สถานการณ์และ เตรียมตัวล่วงหน้าเพื่อรับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การเลิกจ้างโจทก์ทั้งหมดจึงมิใช่การเลิกจ้างที่ไม่เป็นธรรม เมื่อพิจารณาแล้ว กฎหมายและศาลก็ได้วางแนวทางการพิจารณาเพื่อเป็นการ คุ้มครองสิทธิของลูกจ้างที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาทางเทคโนโลยี ซึ่งกฎหมายต้องคุ้มครองให้ ลูกจ้างได้เตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพราะเทคโนโลยีดังกล่าวด้วย

2.27.2 สิทธิได้รับการคุ้มครองผลประโยชน์จากประดิษฐกรรมทางวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม และศิลปกรรม ข้อเท็จจริงในส่วนนี้มีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาหลายคดี ที่ยืนยันถึง การได้รับการคุ้มครองในประดิษฐกรรม วรรณกรรม และศิลปกรรม โดยมากเป็นการให้ความคุ้มครอง ในลักษณะของทรัพย์สินทางปัญญา ประเภทสิทธิบัตร และลิขสิทธิ์

ตัวอย่างของการให้ความคุ้มครองผลประโยชน์ทางด้านประดิษฐกรรมทาง วิทยาศาสตร์ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 18297-19298/2556 ตามพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 ได้นิยามศัพท์คำว่า "สิทธิบัตร" คือหนังสือสำคัญที่ออกให้เพื่อคุ้มครองการประดิษฐ์หรือ การออกแบบผลิตภัณฑ์ และ "การประดิษฐ์" คือ การคิดค้นหรือคิดทำขึ้นอันเป็นผลให้ได้มาซึ่ง ผลิตภัณฑ์หรือกรรมวิธีใดชิ้นใหม่ หรือการกระทำใดๆ ที่ทำให้ดีขึ้นซึ่งผลิตภัณฑ์หรือกรรมวิธี ซึ่งย่อมมี

สิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการผลิต ใช้ ขาย มีไว้เพื่อขายซึ่งผลิตภัณฑ์ หรือมีสิทธิใช้กรรมวิธี ผลิต ขาย เสนอขาย นำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยใช้กรรมวิธีตามสิทธิบัตร โดยกฎหมาย ไม่ได้บัญญัติให้สิทธิบัตรในส่วนของการใช้ใหม่ของการประดิษฐ์ที่รู้จักอยู่แล้ว

ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3523/2537 ได้กล่าวถึงสิทธิของผู้ทรงสิทธิบัตรซึ่งผู้อื่นจะละเมิดมิได้ กรณีสิทธิบัตรที่โจทก์ร่วมได้รับเป็นสิทธิบัตรการประดิษฐ์ลูกตะกร้อพลาสติกการวินิจฉัยว่าการกระทำของผู้ผลิตรายใดจะเป็นการละเมิดสิทธิบัตรของโจทก์ร่วมหรือไม่ จะต้องพิจารณาที่ผลิตภัณฑ์เป็นหลัก มิใช่พิจารณาที่กรรมวิธีการผลิต ดังนั้นไม่ว่าผู้ผลิตรายใดซึ่งผลิตตะกร้อพลาสติกจะพัฒนาวิธีการสานตะกร้อพลาสติกให้ดีกว่าหรือต่างไปจากวิธีการสานของโจทก์ร่วมเพียงใดก็ตาม หากลูกตะกร้อพลาสติกที่ผลิตออกมามีรูปร่างรูปร่างลักษณะเหมือนกับของโจทก์ร่วมแล้ว ถือว่าผลิตภัณฑ์นั้นผลิตโดยละเมิดข้อถือสิทธิตามสิทธิบัตรของโจทก์ร่วม นอกจากนี้ศาลฎีกายังได้ยืนยันถึงสิทธิของผู้ทรงสิทธิบัตรด้วยว่าหากมีการละเมิดผู้ละเมิดย่อมมีความผิดตามกฎหมาย ตามคำพิพากษาศาลที่ 1911/2540 รวมถึงคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2703/2546 ได้วินิจฉัยรับรองสิทธิของเจ้าของสิทธิบัตรที่จะสามารถดำเนินคดีกับผู้ละเมิดสิทธิบัตรได้ โดยศาลอธิบายไว้ว่า จำเลยมีเหตุอันสมควรที่จะเชื่อได้ว่าได้มีการละเมิดสิทธิบัตรของจำเลย การที่จำเลยร้องทุกข์เพื่อให้ดำเนินคดีอาญาแก่โจทก์เป็นการขอรับความคุ้มครองเพื่อให้มีการบังคับตามสิทธิบัตรที่จำเลยได้รับอยู่เป็นการใช้สิทธิโดยชอบด้วยกฎหมาย ส่วนเจ้าพนักงานตำรวจจะดำเนินการแก่โจทก์อย่างไรต่อไปเป็นดุลพินิจของเจ้าพนักงานตำรวจ การใช้สิทธิร้องทุกข์ของจำเลยจึงไม่เป็นการจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำต่อโจทก์โดยผิดกฎหมายหรือใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์อันจะเป็นการละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 และมาตรา 421

สำหรับกรณีของงานประเพณีวรรณกรรมและศิลปกรรม ก็จะอยู่ภายใต้การคุ้มครองตามกฎหมายเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ ซึ่งมีตัวอย่างของคำพิพากษาที่ยืนยันถึงสิทธินี้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6182/2533 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 กำหนดให้ผู้สร้างสรรค์เป็นผู้มีลิขสิทธิ์ในงานที่ตนได้สร้างสรรค์ขึ้น ซึ่งผู้สร้างสรรค์หมายถึงผู้ทำหรือก่อให้เกิดงานโดยความคิดริเริ่มของตนเอง มิใช่การลอกเลียนแบบ แต่ทั้งนี้งานที่จะได้รับความคุ้มครองนั้นจะต้องเป็นงานที่ชอบด้วยกฎหมาย ด้วยตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3708/2530 ลิขสิทธิ์ที่บุคคลสามารถเป็นเจ้าของได้ จะต้องเป็นลิขสิทธิ์ในงานที่ตน สร้างสรรค์ โดยชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้สิทธิในผลงานการสร้างสรรค์นั้นย่อมเป็นสิทธิแต่เพียงผู้เดียวของผู้สร้างสรรค์ โดยศาลฎีกาได้ยืนยันสิทธินี้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 15453-15454/2558 โจทก์เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานอุลตราแมน จำเลยที่ 1 และที่ 2 หาอาจมีสิทธิที่จะ

แสวงหาประโยชน์ใด ๆ ในผลงานอุตสาหกรรม โจทก์มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการทำซ้ำ ดัดแปลง เผยแพร่ต่อสาธารณชน ให้ประโยชน์อันเกิดแต่ลิขสิทธิ์แก่ผู้อื่น หรืออนุญาตให้ผู้อื่นใช้สิทธิในผลงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้ การจะได้ลิขสิทธิ์ในงานที่สร้างสรรค์ขึ้นนั้นจะต้องเป็นการใช้ความรู้ความสามารถ ความวิริยะอุตสาหะในระดับหนึ่งโดยไม่ใช้การลอกเลียนแบบงานอันมีลิขสิทธิ์ของผู้อื่น ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1908/2546 และที่ 6528/2546

ศาลฎีกาได้ยืนยันถึงสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ในการที่จะห้ามมิให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ในงานของตน หากฝ่าฝืนย่อมเป็นการละเมิด ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14298/2557 การที่จำเลยกระทำด้วยวิธีใด ๆ ให้ปรากฏภาพซึ่งเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ของโจทก์ร่วมบนกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์เสริมอาหารแล้วนำออกจำหน่ายโดยไม่ได้รับอนุญาตจากโจทก์ร่วมจึงเป็นความผิดฐานละเมิดลิขสิทธิ์ของโจทก์ร่วมเพื่อการค้า หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9602/2554 เจ้าของลิขสิทธิ์ในงานดนตรีกรรม มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการทำซ้ำหรือดัดแปลง เผยแพร่ต่อสาธารณชนและอนุญาตให้ผู้อื่นใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 มาตรา 15 ย่อมทำให้เจ้าของลิขสิทธิ์มีโอกาสแสวงหาผลประโยชน์ตอบแทนในงานดังกล่าวได้อย่างกว้างขวาง การที่จำเลยทั้งสามกระทำละเมิดลิขสิทธิ์ของโจทก์ด้วยการทำซ้ำและดัดแปลงงานดนตรีกรรมของโจทก์เพื่อแสวงหากำไรจากการขายซีดีและวีซีดีซึ่งมีเพลงที่สร้างขึ้นโดยละเมิดลิขสิทธิ์ของโจทก์และได้กำไรจากการอนุญาตให้ผู้อื่นนำเพลงไปให้บริการริงก์โตนแก่บุคคลทั่วไปเป็นผลประโยชน์ที่จำเลยได้รับจากการละเมิดลิขสิทธิ์ โดยจำเลยทั้งสามไม่ต้องจ่ายเงินค่าแห่งลิขสิทธิ์ในการขออนุญาตใช้ลิขสิทธิ์แก่โจทก์ และไม่ต้องแบ่งผลกำไรที่ได้รับให้แก่โจทก์ ถือเป็นการแสวงหากำไรจากการกระทำที่ผิดกฎหมายโดยไม่สุจริต มีผลเสียหายต่อการตลาดของโจทก์ ย่อมมีเหตุผลสมควรที่จะถือว่าผลประโยชน์ที่เป็นกำไรซึ่งจำเลยทั้งสามได้รับการละเมิดลิขสิทธิ์ของโจทก์เป็นจำนวนค่าเสียหายที่เหมาะสมกับความเสียหายที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ศาลฎีกาได้ยืนยันถึงสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ในการได้รับการเยียวยาบรรเทาความเสียหายจากการละเมิดลิขสิทธิ์ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3895/2535 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2521 มาตรา 49 เป็นบทบัญญัติให้สิทธิแก่ผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในเงินค่าปรับที่จำเลยได้ชำระตามคำพิพากษาจำนวนกึ่งหนึ่งเพื่อบรรเทาความเสียหายและให้ถือเป็นการชดเชยค่าเสียหายในทางแบ่งส่วนหนึ่ง ถือได้ว่าเป็นบทบัญญัติพิเศษซึ่งไม่เกี่ยวกับคำฟ้องในคดีอาญาและไม่มีกฎหมายใดบังคับให้โจทก์ต้องระบุขอเงินค่าปรับดังกล่าวมาในคำขอท้ายฟ้องคดีอาญาแต่อย่างใด โจทก์ร่วมผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์จึงมีสิทธิได้รับเงินค่าปรับที่จำเลยชำระตามคำพิพากษากึ่งหนึ่งแม้โจทก์จะมีได้ข้อไว้ในคำขอท้ายฟ้อง

บทบาทของศาลในการยืนยันสิทธินี้มีไม่มากนักในศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองสูงสุด และปรากฏในศาลฎีกาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสิทธิในการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชนนั้นค่อนข้างมีทิศทางที่จะจำกัดสิทธิของประชาชนมากกว่าการยืนยันสิทธิ แต่ในส่วนของสิทธิในการได้รับการคุ้มครองในประติष्ठกรรม มีปรากฏเกี่ยวข้องสิทธิในประเภททรัพย์สินทางปัญญา เช่น ลิขสิทธิ์ และสิทธิบัตร

2.28 สิทธิในระเบียบทางสังคม มีการกล่าวถึงสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมในระเบียบทางสังคมในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 59/2545 กรณีการรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตามร่างพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่...) พ.ศ. ... ที่มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียโดยเริ่มต้นภายหลังจากการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบแล้ว ทำให้ขาดกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ศาลได้วินิจฉัยว่า รัฐธรรมนูญกำหนดว่าจะต้องมีการรับฟังความคิดเห็นตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย แต่ ณ ขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นเมื่อมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นและได้รับรายงานจากคณะกรรมการจัดการรับฟังแล้ว ก็ถือว่าเป็นการสอดคล้องตามรัฐธรรมนูญแล้ว สิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนไม่ได้ถูกระงับ ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2552 ได้มีการร้องให้ศาลพิจารณาว่า พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 46 ขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยผู้ร้องเห็นว่า โครงการก่อสร้างหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม แต่ศาลปกครองขอนแก่นพิจารณาแล้วได้ความว่า มีกฎหมายฉบับเดียวที่เกี่ยวข้องคือ มาตรา 46 ของพระราชบัญญัติดังกล่าว ซึ่งบัญญัติให้รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีอำนาจประกาศกำหนดประเภทโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งต้องจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ปรากฏว่าโครงการพิพาทนั้นไม่อยู่ในบังคับให้จัดทำรายงาน ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดมาตรการการให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญแล้ว จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามในคดีนี้ ศาลได้กล่าวถึงหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนในระเบียบทางสังคมไว้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มีเจตนารมณ์ให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้รับรองไว้มีสภาพบังคับได้ทันทีที่รัฐธรรมนูญ

ประกาศให้มีผลใช้บังคับโดยไม่ต้องรอให้มีการบัญญัติกฎหมายอนุวัติการมาใช้บังคับก่อน ดังนั้นโครงการหรือกิจกรรมใดที่มีผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อชุมชนทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพต่อบุคคลหรือชุมชน บุคคลหรือชุมชนก็ย่อมมีสิทธิฟ้องต่อศาลปกครองเพื่อให้ศาลพิพากษาหรือคำสั่งให้จัดให้มีการศึกษา รับฟังความคิดเห็นของประชาชนได้

ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยในประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดทิศทางการบริหารจัดการทรัพยากรนี้อีกครั้งในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 33/2554 กรณีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติซ้อนทับพื้นที่ป่าชุมชน ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2505 มาตรา 6 โดยผู้ร้องเห็นว่าเป็นการขัดต่อหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน สิทธิของบุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ศาลวินิจฉัยว่า แม้พระราชบัญญัติดังกล่าวจะให้อำนาจรัฐบาลประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ โดยไม่มีบทบัญญัติให้บุคคลหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่จะดำเนินการได้ตามอำเภอใจ อีกทั้งบทบัญญัติดังกล่าวนี้ก็ได้ห้ามนำกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนมาใช้ และไม่ตัดสิทธิของประชาชนหรือชุมชนที่จะฟ้องให้รัฐดำเนินการ ดังนั้นพระราชบัญญัติดังกล่าวจึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้วินิจฉัยในทำนองเดียวกันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 42-43/2554 กรณีพระราชบัญญัติการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2511 ไม่ได้กำหนดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2559 กรณีพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 มาตรา 61 วรรคสองบัญญัติให้การกระทำอันเป็นความผิดโดยใช้ถ้อยคำที่กว้างและคลุมเครือ จะเป็นการขัดต่อหลักการของกฎหมายอาญา หรือจำกัดเสรีภาพของประชาชนเกินขอบเขตหรือไม่ ซึ่งศาลได้วินิจฉัยโดยให้เหตุผลเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญว่า การออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญก็เพื่อวางกรอบรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ โดยจะปรากฏในกรณีที่ประเทศนั้นประสบวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศเพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แทนรัฐธรรมนูญฉบับเดิมที่สิ้นสภาพบังคับ องค์การของรัฐจึงต้องมีบทบาทในการกำกับควบคุมการจัดการออกเสียงประชามติ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 ก็ได้รับรองให้บุคคลมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเผยแพร่ความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกเสียงได้โดยสุจริตและไม่ขัดต่อกฎหมาย เพื่อให้การจัดทำประชามติเป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม เกิดจากการลงมติตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของประชาชน ปราศจากการบิดเบือน บังคับ ช่มชู้หรือจูงใจ ซึ่งเป็นความผิดตามมาตรา 61 การที่

กฎหมายกำหนดให้การกระทำตามมาตรา 61 วรรคสองเป็นความผิด และใช้ถ้อยคำ ที่ว่า “รุนแรง” “ก้าวร้าว” “หยาบคาย” “ปลุกกระดม” หรือ “ข่มขู่” เป็นถ้อยคำที่ชัดเจนแต่มีความหมายไม่เจาะจง เพราะเป็นกรณีที่กฎหมายไม่อาจกำหนดเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ จึงต้องกำหนดถ้อยคำที่มีความหมายไม่เฉพาะเจาะจงไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และเป็นการรับรองให้บุคคลมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเผยแพร่ความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติ โดยสุจริต คู่คุ้มครองเสรีภาพของประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญให้สามารถใช้สิทธิได้โดยอิสระ

นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2564 ที่ยืนยันถึงสิทธิในระบียบทางสังคมของประชาชนที่จะมีส่วนในการกำหนดกฎหมายที่ใช้ในการปกครองประเทศอย่างรัฐธรรมนูญ โดยได้วางแนววินิจฉัยไว้ว่า หลักการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญนั้น ห้ามมิให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญโดยเด็ดขาด ซึ่งหากจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญจะต้องอยู่ในเงื่อนไขที่มีความผูกพันกับรัฐธรรมนูญฉบับเดิม ยึดโยงกับหลักการพื้นฐานที่เหมาะสมและสอดคล้องกับมติมหาชน ซึ่งไม่มีบทบัญญัติใดอนุญาตให้จัดทำรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ได้ทั้งฉบับ การจัดทำรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับมีผลเป็นการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 เป็นการแก้ไขหลักการที่สำคัญ ซึ่งผู้มีอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญดั้งเดิมต้องการปกป้องคุ้มครองไว้ หากรัฐสภาต้องการจะทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ต้องจัดให้ประชาชนผู้ทรงอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญออกเสียงประชามติเสียก่อนว่าสมควรมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่หรือไม่ และเมื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เสร็จแล้วต้องให้ประชาชนลงประชามติว่าเห็นชอบหรือไม่กับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อีกครั้งหนึ่งด้วย

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.17/2545 ก่อนออกกฎกระทรวง ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1 ได้ดำเนินการวางและจัดทำผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร โดยขออนุมัติต่อคณะกรรมการผังเมือง และดำเนินการโดยมีการประชุมคณะที่ปรึกษาผังเมืองกรุงเทพมหานคร มีการโฆษณาการวางและจัดทำผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครในหนังสือพิมพ์และวิทยุ เพื่อให้ประชาชนทราบการดำเนินการและขอเขตการปรับปรุงผังเมืองรวม 2 ครั้ง ปิดประกาศเชิญชวนเพื่อให้ประชาชนแสดงข้อคิดเห็นในการวางและจัดทำผังเมืองรวมไว้ที่ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร อีกทั้งได้ส่งประกาศไปปิดที่กรมการเมือง กรมที่ดิน สำนักงานที่ดินกรุงเทพมหานครทุกสาขา ศูนย์บริการสาธารณสุขของกรุงเทพมหานครทุกแห่ง และปิดประกาศไว้ที่สาธารณสถานอื่นๆ เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 15 วันรวม 2 ครั้ง นอกจากนั้นยังมีการจัดประชุมเพื่อรับฟังข้อคิดเห็นของประชาชน 2 ครั้ง มีการจัดส่งร่างผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครไปให้กรมการเมืองเพื่อพิจารณาให้ข้อคิดเห็นและเสนอแนะแก้ไข มีการประชุม

คณะกรรมการผังเมืองเพื่อพิจารณาผังเมืองรวม 2 ครั้งและปิดประกาศเป็นเวลา 90 วัน เพื่อให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียยื่นคำร้องขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินหรือยกเลิกข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และจัดบรรยายเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบ ดังนั้น กระบวนการออกกฎกระทรวงฉบับนี้จึงได้ดำเนินการตามขั้นตอนตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว ซึ่งจากคำพิพากษานี้ เป็นการยืนยันถึงสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบทางสังคมของประชาชน

ศาลฎีกาได้เคยกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการออกเสียงประชามติในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 520/2559 และที่ 294/2560 กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง พ.ศ.2550 ในอันที่จะควบคุมและดำเนินการจัดหรือจัดให้มีการเลือกตั้ง หรือสนับสนุนการสรรหาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น แล้วแต่กรณี รวมทั้งการออกเสียงประชามติให้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม นอกจากนี้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 15232/2558 ยังได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่ส่งผลต่อกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยวินิจฉัยว่า คณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นองค์กรที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการได้มาซึ่งผู้แทนของประชาชน หากไม่สามารถควบคุมหรือจัดการเลือกตั้งให้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรมแล้วจะบังเกิดผลทำให้บุคคลที่ไม่สุจริตโง่งการเลือกตั้งได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้าไปใช้อำนาจนิติบัญญัติหรืออำนาจบริหารราชการแผ่นดิน ย่อมคาดหมายได้ว่าบุคคลจำพวกนี้จะใช้อำนาจหน้าที่ของตนเพื่อประโยชน์แก่ตนและพวกพ้องยิ่งกว่าประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม อันทำให้ระบบการปกครองที่เรียกว่าประชาธิปไตยผิดเพี้ยนไป ความเสียหายย่อมตกแก่ประชาชน หรือรัฐซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชน อันถือเป็นความเสียหายอย่างร้ายแรง

กรณีการพยายามของประชาชนในการมีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านกระบวนการจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ดังเช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1733/2543 กรณีโจทก์ซึ่งเป็นประชาชน 16 คน ฟ้องขอให้ระงับโครงการพัฒนาท่าอากาศยานขอนแก่นและขอให้เพิกถอนมติคณะรัฐมนตรีที่อนุมัติการก่อสร้างโครงการดังกล่าว แต่เนื่องจากโจทก์ไม่บรรยายฟ้องให้เห็นถึงผลของการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่จะมีผลถึงขนาดที่คณะรัฐมนตรีจะไม่อนุมัติการก่อสร้างโครงการดังกล่าว จึงยังไม่อาจถือได้ว่ามติคณะรัฐมนตรีไม่ชอบ

สิทธิในข้อนี้ปรากฏชัดทั้งในศาลรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องของการลงประชามติ รวมถึงในศาลปกครองสูงสุดในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการรับฟังความคิดเห็น ส่วนศาล

ฎีกาก็มีปรากฏบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเพื่อให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนให้เป็นไปโดยเรียบร้อย โดยมากมีลักษณะยืนยันสิทธิของบุคคลมากกว่า แต่ในศาลรัฐธรรมนูญค่อนข้างมีทิศทางการวินิจฉัยในลักษณะกระทบสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเห็นว่าการดำเนินการของภาครัฐนั้นกระทำโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว

ข้อสังเกตเกี่ยวกับข้อเท็จจริงของหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในกระบวนการพิจารณาของศาลนั้น เมื่อพิจารณาจากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าในกรณีของศาลรัฐธรรมนูญในช่วงแรกนั้นมักมีแนวคำวินิจฉัยที่ไม่ค่อยเป็นประโยชน์ในการปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเท่าใดนัก แนวคำวินิจฉัยส่วนใหญ่มักวินิจฉัยว่าการดำเนินการต่างๆ กฎหมาย หรือร่างกฎหมายที่กำหนดขึ้นไม่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนทั้งที่ได้รับการคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ และมีส่วนน้อยที่ยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนของประชาชนที่จะต้องเคารพและละเมิดมิได้ หลังปี 2550 มีแนวคำวินิจฉัยที่ยืนยันถึงหลักสิทธิมนุษยชนมากขึ้น มีการอ้างหลักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศประกอบการให้เหตุผลเพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ในขณะที่ภายหลัง พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา ปรากฏกรณีการยืนยันหรือยกอ้างสิทธิที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น ไม่กล่าวอ้างเพียงแค่หลักสิทธิและเสรีภาพของประชาชน หรือความไม่เสมอภาคของประชาชน แต่มักจะระบุในคำวินิจฉัยด้วยว่า เป็นการกระทบหรือไม่กระทบต่อสิทธิของประชาชนในเรื่องใด อย่างไรก็ตาม จากประวัติศาสตร์การวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญทั้ง 16 ปี มีการกล่าวอ้างเหตุผลประกอบการวินิจฉัยว่าเป็นเพราะเหตุผลด้านสิทธิมนุษยชนน้อยมาก ปรากฏอย่างชัดเจนเพียงแค่ 4 คดีเท่านั้น คือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 สิทธิในการได้รับสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ในคดีอาญา คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 สิทธิของคนพิการ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2563 สิทธิในการได้รับสัญชาติ และ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2566 สิทธิในการไม่ถูกทรมาน

ในขณะที่คำตัดสินของศาลปกครองสูงสุด ทั้งหมดจะเป็นการพิจารณาพิพากษาเกี่ยวกับการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐ กฎหรือระเบียบลำดับรอง มีทั้งการรับรองสิทธิของบุคคลในฐานะที่เป็นสิทธิมนุษยชนที่ต้องได้รับการคุ้มครอง เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 1113/2561 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิส่วนตัว, ที่ อ.538/2556 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และเสรีภาพในร่างกาย, ที่อ.ส.4/2561 สิทธิการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรม เป็นต้น และการรับรองสิทธิของบุคคล อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครอง หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าดำเนินการถูกต้องตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดก็มักจะยืนยันว่า

เป็นการดำเนินการที่ชอบด้วยกฎหมาย แม้อาจจะมีลักษณะที่กระทบต่อสิทธิมนุษยชนของประชาชน แต่ก็ยังมีที่ยืนยันหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอยู่

ส่วนคำพิพากษาศาลฎีกา (ศาลยุติธรรม) ไม่ค่อยปรากฏการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชน หรือมีแนววินิจฉัยที่สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามวินิจฉัยเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนเท่าใดนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากกฎหมายฉบับใดที่มีลักษณะจำกัดสิทธิของประชาชน ก็มักจะวินิจฉัยไปตามที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งบางครั้งส่งผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนของประชาชนก็ตาม นอกจากนี้ คำพิพากษาของศาลฎีกาล้วนเป็นการวินิจฉัยในข้อเท็จจริงต่างๆ ว่าเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามที่บัญญัติไว้หรือไม่ มากกว่าการวินิจฉัยว่าขัดหรือแย้งต่อสิทธิมนุษยชน โดยปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาน้อยมากที่กล่าวถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่ก็ไม่ได้พิพากษาว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม ศาลฎีกาก็มีบทบาทในการยืนยันถึงสิทธิบางประการที่แม้จะไม่ยืนยันโดยตรงชัดเจนมากนัก แต่ก็ยังเป็นหลักฐานการปรากฏถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ชัดเจนในบางเรื่องมากกว่าศาลรัฐธรรมนูญหรือศาลปกครองสูงสุด

จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย

จิตวิญญาณประชาชนเปรียบเสมือนความรู้สึกลึกซึ้งที่ฝังอยู่ในจิตใจของคนในชาติ ที่เติบโตเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคม ผ่านทางภาษา ประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อ ซึ่งจะสะท้อนลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติ จนสังคมมีความสลับซับซ้อน กลั่นกรองจนเป็นกฎเกณฑ์ความคึกคะนองประพจน์ของคนในสังคม และพัฒนาการที่เป็นที่มาของกฎหมายในที่สุด ดังนั้น เพื่อต้องการค้นหาจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจึงต้องค้นหาผ่านองค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชนดังที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัยข้อแรก ประกอบด้วย 1) ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชน 2) สำนึกร่วมของประชาชน 3) แบบแผนและพฤติกรรมของประชาชน และ 4) การมีส่วนร่วมของประชาชน นำมาเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญ รวมถึงข้อเท็จจริงที่ปรากฏเป็นยุติจากคำพิพากษาของศาล ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา จนได้ภาพสะท้อนของจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นลำดับแรก เนื่องจากจำเป็นจะต้องอธิบายให้เห็นแหล่งที่มาของข้อมูลที่ใช้บุคคลกลุ่มใดแทนความหมายของคำว่า “ประชาชน” ในองค์ประกอบของจิตวิญญาณ และตามด้วย ความเข้าใจทางกฎหมาย สำนึกร่วม และแบบแผนและพฤติกรรมดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อกฎเกณฑ์หรือกิจกรรมทางสังคมใดๆ มีปรากฏตั้งแต่โบราณ ซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปตามรูปแบบและวิธีการ ซึ่งหากพิจารณาจากกระบวนการทางกฎหมายในยุคสมัยปัจจุบันซึ่งมีความสลับซับซ้อน การแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนจึงจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการแสดงออกไปเป็นการแสดงออกโดยนักกฎหมาย ซึ่งเป็นผลผลิตจากกระบวนการทางสังคมจนกลายเป็นผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายที่ตกตะกอนแล้ว (จรัญ โฆษณานันท์. 2547: 201) โดยผลจากการวิจัย สามารถสรุปกลุ่มของนักกฎหมายที่อาจเป็นตัวแทนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยได้ดังนี้

1.1 คณะนิติบัญญัติ สามารถมีส่วนร่วมในการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างมาก เพราะเป็นผู้บัญญัติกฎหมายที่จะมีเนื้อหาแห่งการปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนได้ โดยมีข้อสังเกตต่อไปนี้

1.1.1 ประเภทของคณะนิติบัญญัติ ในที่นี้มี 2 ความหมาย คือ ความหมายแรก หมายถึง คณะผู้ร่างหรือจัดทำรัฐธรรมนูญ/ธรรมนูญ/พระราชบัญญัติธรรมนูญ และความหมายที่สอง หมายถึงคณะผู้บัญญัติหรือตรากฎหมายที่ได้รับอำนาจจากรัฐธรรมนูญ

1.1.1.1 คณะผู้ร่างหรือจัดทำรัฐธรรมนูญ จากผลการวิจัยแนวความคิดทางด้านสิทธิมนุษยชนได้ปรากฏตัวผ่านกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ¹⁴ จนออกมาเป็นรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้ทั้งสิ้น 20 ฉบับ ซึ่งในแต่ละฉบับอาจมีชื่อเรียกคณะผู้ร่างหรือจัดทำเหล่านี้แตกต่างกันไปได้แก่ คณะราษฎร (พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475) คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475, รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517, พ.ศ. 2560) สภาผู้แทนราษฎร (ฉบับ พ.ศ. 2489) คณะรัฐประหาร (ฉบับ พ.ศ. 2490, พ.ศ. 2495, พ.ศ. 2502) สภาร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับ พ.ศ. 2492, พ.ศ. 2511, พ.ศ. 2540, พ.ศ. 2550) คณะปฏิวัติ (ฉบับ พ.ศ. 2515, พ.ศ. 2520) คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน (ฉบับ พ.ศ. 2519) คณะกรรมาธิการร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับ พ.ศ. 2521) คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534) สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534) คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (ฉบับ พ.ศ. 2549) คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (ฉบับ พ.ศ. 2557)

¹⁴ ในหัวข้อต่อไปนี้ คำว่า “รัฐธรรมนูญ” หมายความรวมถึง พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครอง, ธรรมนูญการปกครอง

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตว่า ในการร่างรัฐธรรมนูญ มีจำนวน 2 ฉบับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการร่างและเห็นชอบก่อนที่รัฐธรรมนูญจะประกาศใช้บังคับผ่านการทำประชามติ คือ ฉบับ พ.ศ. 2550 และฉบับ พ.ศ. 2560 นอกจากนี้ ฉบับ พ.ศ. 2540 ได้ชื่อว่าเป็น “รัฐธรรมนูญ” ฉบับประชาชน เนื่องจากเป็นรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงฉบับหนึ่งด้วย (กล้า สมทวณิช. 2565: ออนไลน์, กลับบางแสน. 2565: ออนไลน์)

การแสดงออกซึ่งแนวคิดการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน ปรากฏอย่างจริงจังครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 พ.ศ. 2547 แม้จะครอบคลุมสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไม่มากนักก็ตาม และมีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางครั้งแรกในฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญที่มาจากการรัฐประหารเกือบทั้งหมดมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนน้อยมากจนถึงแทบไม่กล่าวถึงเลย

1.1.1.2 คณะผู้บัญญัติหรือตรากฎหมายที่ได้รับอำนาจจากรัฐธรรมนูญ จากผลการวิจัยโดยตรงอาจไม่ปรากฏหลักฐานชัดถึงคณะผู้บัญญัติหรือตรากฎหมาย โดยจะปรากฏประปรายจากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด ที่กล่าวถึงการใช้อำนาจในการร่างกฎหมายต่างๆ ขององค์กรนิติบัญญัติ เช่น “สภานิติบัญญัติแห่งชาติ” ซึ่งมีปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญหลายฉบับ และบางฉบับก็มีส่วนในการแต่งตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอีกชั้นหนึ่งด้วย เช่น รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2515¹⁵, พ.ศ. 2520¹⁶, ธรรมนูญการปกครอง พ.ศ. 2534¹⁷ โดยมากจะมาจากรัฐธรรมนูญที่มาจากการปฏิวัติหรือรัฐประหาร หรืออีกชื่อหนึ่งที่ปรากฏบ่อยครั้งในรัฐธรรมนูญทั้งที่มาและไม่ได้มาจากการรัฐประหารคือ “รัฐสภา” รวมถึงบางฉบับ ก็กำหนดให้ประชาชนสามารถเสนอร่างกฎหมายผ่านรัฐสภาได้ด้วย คือ รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540¹⁸, พ.ศ. 2550¹⁹, พ.ศ. 2560²⁰

¹⁵ มาตรา 8 วรรคสอง “...สภานิติบัญญัติแห่งชาติมีอำนาจ...การเสนอและพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ...”

¹⁶ มาตรา 9 “ให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ”

¹⁷ มาตรา 10 “ให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งจำนวนไม่เกินยี่สิบคนทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญเพื่อเสนอต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ”

¹⁸ มาตรา 170 “ผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณากฎหมาย...”

¹⁹ มาตรา 163 “ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ...”

²⁰ มาตรา 133 “ร่างพระราชบัญญัติให้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรก่อน และจะเสนอได้ก็แต่โดย...(3) ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคนเข้าชื่อเสนอกฎหมาย...”

อย่างไรก็ดี ในผลการวิจัยนี้ปรากฏบทบาทของคณะผู้บัญญัติกฎหมายนี้ผ่านคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และโดยมากจะเป็นการเสนอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายโดยเฉพาะระดับพระราชบัญญัติขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ซึ่งในที่นี้หมายถึงบทบัญญัติขัดต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนหรือไม่นั่นเอง เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2542 ในประเด็นที่ว่า ร่างพระราชบัญญัติควบคุมยาง พ.ศ. ... ละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของประชาชนหรือไม่ หรือคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2549 กรณี ร่างพระราชบัญญัติทางหลวง (ฉบับที่ ...) พ.ศ. ... กำหนด “ห้ามมิให้ผู้ใดชุมนุมกันในเขตทางหลวงในลักษณะที่เป็นการกีดขวางการจราจร” เป็นการจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบหรือไม่ หรือกรณีคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2542 ซึ่งเป็นคดีที่มีการร้องขอให้พิจารณาว่า ร่างพระราชบัญญัติควบคุมยาง พ.ศ. ... ละเมิดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ รวมถึงให้ศาลวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติที่มีผลบังคับใช้อยู่ในปัจจุบันของหน่วยงานต่างๆ ขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 และที่ 15/2555 กรณีผู้ร้องกล่าวว่า พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) กำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้าม เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมหรือไม่ เป็นต้น

นอกจากนี้ กรณีคณะผู้บัญญัติกฎหมายลำดับรอง เช่น ระเบียบข้อบังคับ ของหน่วยงานต่างๆ ก็มีปรากฏด้วยเช่นกัน ซึ่งโดยมากจะปรากฏเนื้อหาที่สะท้อนถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด และมีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาเล็กน้อย มักเป็นกรณีให้ศาลพิจารณาว่าเป็นการกระทำอันขัดต่อกฎหมายหรือไม่ หรือละเมิดสิทธิของประชาชนหรือไม่ เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 650/2557 กฎกระทรวงซึ่งออกโดยกระทรวงแรงงาน ตามพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 กำหนดให้มีอุปกรณ์ที่อำนวยความสะดวกโดยตรงแก่คนพิการ แต่ผู้ถูกฟ้องคดีไม่ได้มีการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกตามกฎกระทรวงเป็นการละเลยต่อหน้าที่ หรือ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.17/2545 กฎกระทรวงกำหนดเขตพื้นที่สีเหลืองให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยซึ่งมีใช้อาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง โดยห้ามประกอบพาณิชย์กรรม เป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลเกินสมควรหรือไม่ นอกจากนี้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3755/2538 กรณีจำเลยจำหน่ายสินค้าสัตว์มีชีวิตจำพวกปลาเลี้ยงสวยงาม มีอาหารปลาและอุปกรณ์เลี้ยงปลาจำหน่าย จึงเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนสอดคล้องตามระเบียบว่าด้วยการจัดตลาดนัดของโจทก์ เป็นต้น

1.1.2 บทบาทของคณะนิติบัญญัติ สะท้อนให้เห็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการก่อร่างสร้างตัวของจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนได้ผ่านการบัญญัติกฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน ดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ หรือการยกร่างพระราชบัญญัติและกฎหมายลำดับรองโดยที่จะต้องไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ดังตัวอย่างของคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด และคำพิพากษาศาลฎีกา ดังที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตว่า บทบาทของคณะนิติบัญญัติต่อการก่อร่างสร้างจิตวิญญาณประชาชน อันหมายถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนในชาติ ที่เติบโตเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคมเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้นมีข้อสังเกตดังนี้

1.1.2.1 รัฐธรรมนูญ ผลผลิตของคณะนิติบัญญัติที่สำคัญคือการจัดทำรัฐธรรมนูญ เนื่องจากรัฐธรรมนูญถือเป็นกฎหมายแม่บทสำคัญที่ใช้ในการปกครองประเทศ การบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้ในรัฐธรรมนูญถือเป็นหลักประกันในเบื้องต้นของการยืนยัน ปกป้อง และคุ้มครองสิทธิอันมีตัวตนตามธรรมชาติของมนุษย์นี้ แต่หากย้อนกลับไปยังรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทย คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย อันถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย แต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกนี้ก็กลับมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนน้อยมาก และยืนยันอย่างหนักแน่นเพียงแค่เรื่องการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนตามมาตรา 10 เท่านั้น และมีการกล่าวถึงความเสมอภาคระหว่างชายและหญิงในมาตรา 14 เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ถึงกระนั้น เมื่อได้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรก ก็มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอันเป็นภาพสะท้อนของสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีการกำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิเท่าใด จนขยายขอบเขตแห่งสิทธิที่กว้างขวางครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มีการกำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิที่ละเอียดมากขึ้นและมีสิทธิใหม่ที่ได้รับการคุ้มครองเพิ่มเติม รวมถึงเป็นต้นแบบของเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในรัฐธรรมนูญฉบับต่อมาอีกหลายฉบับ จนมาถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 อันเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการเรียกร้องของประชาชน ภายหลังจากผ่านพ้นเหตุการณ์ “วันมหาวิปโยค” ก็มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนแทบจะเหมือนกับฉบับ

พ.ศ. 2492 แต่ก็มีกรเพิ่มเติมิสิทธิเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนประการอื่นหลายกรณี และกลายเป็นต้นฉบับที่รัฐธรรมนูญภายหลังจากนั้นบัญญัติในทำนองเดียวกัน กระทั่งเกิดสภาร่างรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างมากในการร่างบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ถือว่าเป็นช่วงที่เนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเติบโตอย่างมาก ซึ่งก็สะท้อนถึงสิทธิมนุษยชนที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นกัน พรหมแดนของสิทธิมนุษยชนถูกขยายออกไปอย่างกว้างขวางกว่าเดิมมาก สิทธิบางประการก็มีความชัดเจนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน มีความสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนสูง และกลายเป็นต้นแบบสำคัญของเนื้อหาด้านสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และขยายขอบเขตแห่งสิทธิมนุษยชนกว้างขวางที่สุดใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

สำหรับรัฐธรรมนูญที่ถูกจัดทำขึ้นภายหลังที่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหาร กลับมีข้อสังเกตที่น่าสนใจ รัฐธรรมนูญฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ซึ่งก็ควรถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติ แม้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนน้อย กล่าวคือ มีเพียง 2 มาตราสำคัญ ครอบคลุม UDHR 3 ข้อย่อยจาก 45 ข้อย่อย แต่ก็ไม้อาจถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างชัดเจน สถานการณ์ยังคงคล้ายคลึงกันกับการรัฐประหารครั้งแรกภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งก็ยังคงมีการจัดทำรัฐธรรมนูญ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 ที่ถึงแม้จะเป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากกรรัฐประหาร แต่ก็เป็นรัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหาคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไม่น้อยไปกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อน คือ ครอบคลุมถึง 16 ข้อย่อย จนกระทั่งมีการรัฐประหารอีกครั้งในปี พ.ศ. 2502 มีการจัดทำธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ซึ่งไม่มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามหลักการด้านสิทธิมนุษยชนใดๆ รวมถึงอำนาจในการสั่งการก็เบ็ดเสร็จอยู่ที่นายกรัฐมนตรี ถือเป็นรัฐธรรมนูญที่จำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชนอย่างชัดเจนที่สุดของประเทศไทยฉบับแรก และเป็นที่น่าสนใจว่า รัฐธรรมนูญที่จัดทำหลังการรัฐประหารในภายหลัง มีเนื้อหาจำกัดสิทธิของประชาชนไปในการทำนองเดียวกันทั้งสิ้น แม้จะมีบทบัญญัติกล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอยู่บ้าง²¹ แต่แทบไม่มีหลักประกันใดให้กับประชาชนในสิทธิที่กล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญจากการรัฐประหารนั้น

²¹ ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 ไม่ปรากฏการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตาม UDHR

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 ปรากฏการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียง 1 ข้อย่อย คือ ข้อ 3

ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 ไม่ปรากฏการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตาม UDHR

สะท้อนให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญจากการยกเว้นหรือบัญญัติในสถานการณ์ปกติมีพัฒนาการของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเติบโตตามระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงของโลกตลอด 90 กว่าปีตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ในขณะที่รัฐธรรมนูญจากการจัดทำโดยคณะรัฐประหารนั้นกลับหยุดนิ่งหรือเติบโตในลักษณะปกป้องสิทธิมนุษยชนน้อยมาก อีกทั้งยังมั่งคั่งแข็งแรงในการจำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชนตลอดการรัฐประหารแต่ละครั้งที่แม้จะห่างกันหลายปีก็ตาม

1.1.2.2 กฎหมายลำดับรอง ถือเป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ โดยเมื่อพิจารณากรณีที่ถูกนำขึ้นพิจารณาในศาลแล้ว พบว่า กฎหมายลำดับรองเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ ประกาศคณะปฏิวัติ พระราชกำหนด ก็มีประเด็นให้ต้องพิจารณาว่าขัดหรือแย้งรัฐธรรมนูญหรือไม่ โดยมากจะเป็นการนำเรื่องขึ้นสู่การพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ ในประเด็นว่า เนื้อหาแห่งกฎหมายลำดับรองเหล่านี้ ขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ โดยจากการพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญพบว่า มีทั้งกฎหมายที่ขัดและไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญปะปนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายที่บัญญัติขึ้นก่อนมีศาลรัฐธรรมนูญ ก็มีความเป็นไปได้ที่เนื้อหาอาจขัดหรือไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญเกิดขึ้น เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2564 กรณีพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มาตรา 19 วรรคหนึ่ง (4) ประกอบมาตรา 15 วรรคสอง และพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 มาตรา 45 (4) กำหนดเหตุต้องคำพิพากษาให้จำคุก ทำให้สิ้นสุดสมาชิกภาพ หรือไม่มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งไม่เป็นการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล ไม่เป็นการเพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิและเสรีภาพเกินสมควร ไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ หรือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 25/2547 โดยมาตรา 24 ของพระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดทำหรือขายเชื้อสุรา เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากเจ้าพนักงานสรรพสามิต ซึ่งการห้ามมิให้ทำหรือขายเชื้อสุราตามความหมายที่รวมถึงแป้งข้าวหมกด้วยจึงขัดต่อรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

ซึ่งมีกรณีที่พระราชบัญญัติบางฉบับ แต่เดิมไม่ถูกพิจารณาว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่ภายหลังกลับถูกพิจารณาว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 ที่ผู้ร้องกล่าวว่า พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543

ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534 ไม่ปรากฏการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตาม UDHR

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ปรากฏการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียง 4 ข้อย่อย คือ ข้อ 3 ข้อ 5 ข้อ 21(1) ข้อ 28

มาตรา 26(10) มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เนื่องจากผู้ร้องเห็นว่า มาตราดังกล่าวกำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้าม โดยกำหนดว่าจะต้องไม่เป็นคนไร้ความสามารถ คนเสมือนไร้ความสามารถ คนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือมีกายหรือจิตใจไม่เหมาะสมที่จะเป็นข้าราชการตุลาการ ซึ่งผู้ร้องได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคโปลิโอ และคณะอนุกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติเห็นว่า เป็นผู้มึนร่างกายไม่เหมาะสม ศาลวินิจฉัยว่า การจำกัดสิทธิดังกล่าวเป็นไปโดยกฎหมายซึ่งเป็นไปโดยเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และไม่ได้มุ่งหมายบังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งโดยเฉพาะ มีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไปจึงไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ต่อมาอีก 10 ปีให้หลัง ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยประเด็นการเลือกปฏิบัติเพราะแห่งสภาพร่างกายนี้อีกครั้ง กรณีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) ซึ่งเป็นมาตราเดียวกัน ว่าเป็นการกำหนดลักษณะทางกายและจิตใจที่กว้างขวางไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน นำไปสู่การใช้ดุลพินิจที่ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้มากที่สุด กฎหมายที่จะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลต้องมีขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อให้ประชาชนทราบได้ว่าจำกัดสิทธิในเรื่องใดบ้าง และต้องสอดคล้องกับหลักความได้สัดส่วนพอเหมาะพอควรแก่กรณี คำนึงถึงประโยชน์สาธารณะหรือประโยชน์ของสังคมโดยรวมมากกว่าประโยชน์ขององค์กร กรณีดังกล่าวจึงเป็นการตัดสิทธิของคนพิการตั้งแต่ต้น ไม่เปิดโอกาสให้คนพิการสามารถสอบคัดเลือกได้อย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป จึงขัดต่อรัฐธรรมนูญ

กฎหมายลำดับรองเหล่านี้จึงกลายเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่แฝงอยู่ในกฎหมาย ซึ่งในอีกทางหนึ่งก็เป็นการเปิดเผยให้เห็นถึงมุมมองของผู้คนในสังคมผ่านคณะนิติบัญญัติเหล่านี้ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา พร้อมทั้งสะท้อนภาพจิตวิญญาณประชาชน ณ ขณะนั้นว่ามีอยู่อย่างไรได้ด้วย อยากรู้ดี ในการวิจัยครั้งนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการสำรวจกฎหมายลำดับรองว่าส่งเสริมสิทธิมนุษยชนหรือไม่อย่างไร จึงไม่มีข้อมูลสำหรับการพิจารณาในส่วนนี้เท่าใดนัก จะปรากฏเฉพาะกฎหมายที่ได้มีการนำเข้าสู่การพิจารณาของศาลเท่านั้น

1.2 คณะตุลาการ ในที่นี้คือผู้บังคับใช้กฎหมายในฐานะองค์กรฝ่ายตุลาการ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ประกอบไปด้วย ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา โดยคณะตุลาการเหล่านี้ล้วนมีส่วนสำคัญในการแสดงออกซึ่งความถูกต้องเที่ยง การยืนยันถึงการมีอยู่ของหลักการที่สังคมให้การเคารพเชื่อถือ อีกทั้งยังมีความสำคัญในระดับที่เป็นแนวทางการวินิจฉัยของคดีต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น

ในอนาคตอีกด้วย อาจถือได้ว่าคำพิพากษาอาจเป็นจิตวิญญาณประชาชนแท้จริงที่ปรากฏตัวอย่างชัดเจน เป็นรูปธรรมและน่าจะถูกล้อมรับอย่างเป็นทางการได้

1.2.1 ศาลรัฐธรรมนูญ จากผลการวิจัยพบว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการวินิจฉัยประเด็นว่ากฎหมายฉบับใดเป็นกฎหมายที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งหากหลักการด้านสิทธิมนุษยชนถูกบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว แนววินิจฉัยของศาลย่อมเป็นการยืนยัน รับรองว่าสิทธิต่างๆ ตามรัฐธรรมนูญนั้นมีอยู่จริงด้วย

1.2.1.1 บทบาทในการวินิจฉัยว่ากฎหมายขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยมากในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น ศาลมักจะหยิบยกเรื่องสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญขึ้นมาพิจารณาว่ากฎหมายเหล่านั้นขัดต่อหลักการดังกล่าวหรือไม่

จากผลการวิจัยปรากฏว่ามีคำวินิจฉัยจำนวนมากที่ศาลพิจารณาว่ากฎหมายเหล่านั้นไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ แม้ว่าผู้ฟ้องคดีจะเห็นว่า มีลักษณะที่ขัดต่อสิทธิเสรีภาพ สิทธิมนุษยชนก็ตาม เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2552 พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 มาตรา 35(6) กำหนดคุณสมบัติต้องห้ามของผู้จดทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นทนายความ กรณีเป็นผู้ซึ่งเคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยในกรณีนี้มีลักษณะอย่างเดียวกันกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 กรณี พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) กำหนดคุณสมบัติต้องห้ามเพราะสภาพร่างกาย และคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 44/2545 กรณีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายอัยการ พ.ศ. 2521 ที่กำหนดคุณสมบัติต้องห้ามเพราะสภาพร่างกายเช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า การกำหนดลักษณะต้องห้ามดังกล่าวทั้งกรณีข้าราชการฝ่ายตุลาการ ข้าราชการฝ่ายอัยการ และทนายความ มีลักษณะจำกัดสิทธิของบุคคลในการประกอบอาชีพ ไม่ได้พิจารณาจากความรู้ความสามารถของบุคคล อันอาจถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ อย่างไรก็ดี ต่อมาในภายหลัง การกำหนดคุณสมบัติต้องห้ามด้วยเหตุสภาพแห่งร่างกาย ก็ได้รับการพิจารณาว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ (คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555) แต่กรณีลักษณะต้องห้ามเพราะเคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกนั้น ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแนวคำวินิจฉัยแต่อย่างใด

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2542 ผู้ร้องเห็นว่า พระราชบัญญัติดอกเบี้ยเงินให้กู้ยืมของสถาบันการเงิน พ.ศ. 2523 ที่กำหนดให้สถาบันการเงินสามารถเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปีได้ นั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ เป็นการเลือกปฏิบัติ ศาลได้วินิจฉัยว่า สถาบันการเงินนั้นได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ภายใต้การควบคุมดูแลของกระทรวงการคลังและ

ธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งมีใช้การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ในกรณีนี้ ศาลให้เหตุผลเนื่องจากสถาบันการเงินได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และอยู่ภายใต้การควบคุมดูแล โดยกระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทย ในขณะที่การให้กู้ยืมของบุคคลทั่วไป ซึ่งไม่ได้ อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐหรือหน่วยงานใดโดยตรงต้องตกอยู่ภายใต้มาตรา 654 ซึ่งห้ามเรียกดอกเบี้ย เกินอัตรา จะเห็นได้ว่ากำหนดให้สิทธิหรือจำกัดสิทธิของบุคคลแตกต่างกัน แต่ศาลก็ได้ยืนยันแนว วินิจฉัยในกรณีอย่างเดียวกันนี้ต่อมาอีกหลายครั้ง

1.2.1.2 บทบาทในการยืนยันสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ บทบาทหนึ่งที่ ค้นพบของศาลรัฐธรรมนูญคือ การยืนยันถึงสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ เช่น ในคำวินิจฉัยศาล รัฐธรรมนูญที่ 1/2543 และ ที่ 2/2543 ที่ยืนยันว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของ บุคคลตามที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้นั้น ผู้ร้องสามารถยกบทบัญญัติดังกล่าวเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือ ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ หรือคำวินิจฉัย ส่วนคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2545 ก็ยืนยันรับรอง ว่า การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ การใช้อำนาจรัฐในทุกระดับและทุกส่วนจะต้องผูกพัน ยึดถือปฏิบัติตามทั้งในการตรากฎหมาย การใช้ บังคับกฎหมาย และการตีความกฎหมาย รับรองในการที่บุคคลจะอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้ สิทธิและเสรีภาพของตนตราบเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น เมื่อใดสิทธิถูกละเมิด บุคคลนั้นจะใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ ถือได้ว่าคำวินิจฉัยนี้ยืนยันถึง หลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญได้อย่างชัดเจน คำวินิจฉัยศาล รัฐธรรมนูญที่ 19/2564 ย้ำว่า การใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ต้องคำนึงถึงความเสมอภาค และ ปฏิบัติต่อกันตามหลักภราดรภาพ และหากมีการกระทบสิทธิเกิดขึ้น รวมถึงคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 9/2565 ก็ได้ยืนยันว่าผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาดซึ่งถือเป็นการกระทบ สิทธิของบุคคลย่อมได้รับการเยียวยา

นอกจากนี้ยังมีประเด็นทางด้านสิทธิมนุษยชนอื่น ที่ได้รับการยืนยัน ไว้ชัดเจนจากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ไล่เรียงตามลำดับปีพุทธศักราช เช่น คำวินิจฉัยของศาล รัฐธรรมนูญที่ 44/2542 ยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลในการนับถือศาสนา การปฏิบัติตามศาสนา บัญญัติหรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตนเมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง เป็นการ รับรองสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยทุกคนโดยทัดเทียมกัน การชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ เป็นเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนที่ได้รับรองไว้ตามรัฐธรรมนูญตามคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2549 ส่วนสิทธิในคดีอาญานั้นมีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 และที่ 9/2565

ที่ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด รวมถึงคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 30/2562 การกำหนดโทษทางอาญาให้มีผลย้อนหลังแก่บุคคล ไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรมที่ว่า “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” จึงขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ส่วนคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2556 ได้ยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักรได้โดยอิสระ และรัฐจะตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิดังกล่าวได้เฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิภาพของประชาชน การผังเมือง หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์เท่านั้น สอดคล้องกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2563 ที่กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลผู้มีสัญชาติไทยมิให้ถูกเนรเทศออกนอกราชอาณาจักร หรือถูกห้ามมิให้เข้ามาในราชอาณาจักร ถือเป็นสิทธิเด็ดขาด รวมถึงประเด็นเรื่องสัญชาติของบุคคลที่มีอยู่ตั้งแต่แรก ไม่ว่าจะมีการดำเนินการตามขั้นตอนครบถ้วนหรือไม่ ก็ไม่อาจลบล้างข้อเท็จจริงที่ว่าบุคคลนั้นย่อมต้องมีสัญชาติใดสัญชาติหนึ่งติดตัว

สำหรับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2563 ก็กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิของทารกในครรภ์และสิทธิของหญิงต้องให้เกิดความสมดุลกัน การปฏิเสธสิทธิของหญิงโดยปราศจากการกำหนดเงื่อนไขหรือเงื่อนไขที่เหมาะสม จึงเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของหญิงเกินจำเป็น ไม่เป็นไปตามหลักแห่งความได้สัดส่วนและเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

ในขณะที่คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 4/2564 กล่าวถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมในระเบียบทางสังคม ประเด็นการยกร่างรัฐธรรมนูญใหม่ ซึ่งจะต้องจัดให้ประชาชนผู้ทรงอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญออกเสียงประชามติเสียก่อนว่าสมควรมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่หรือไม่ และเมื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เสร็จแล้วต้องให้ประชาชนลงประชามติว่าเห็นชอบหรือไม่กับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อีกครั้งหนึ่งด้วย

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างคำพิพากษาก็จะเห็นได้ว่าศาลรัฐธรรมนูญมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการยืนยันถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีปรากฏรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ มีทั้งการยืนยันหลักการ และการวินิจฉัยว่ากฎหมายต่างๆที่นำเข้าสู่การพิจารณานั้นขัดต่อสิทธิของบุคคลที่ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ

1.2.1.3 บทบาทในการยืนยันถึงความมีอยู่จริงของหลักสิทธิมนุษยชน นอกเหนือจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ในที่นี้หมายถึงการอ้างอิงหลักสิทธิมนุษยชนจากแหล่งอื่นที่ไม่ใช่รัฐธรรมนูญ อาจจะเป็นการอ้างอิงทฤษฎีทางกฎหมาย หรือความตกลงระหว่างประเทศ อันแสดง

ให้เห็นบทบาทของศาลรัฐธรรมนูญในการยับยั้งเครื่องมืออื่นนอกจากกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้กับประชาชน

ตัวอย่างเช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 กรณีสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาที่จะต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าไม่มีความผิดจนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งมีกรกล่าวอ้างถึงหลักการที่สำคัญทางทฤษฎี 3 ประการคือ

- 1) ข้อสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)
- 2) หลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญาสากล 3) ของหลักนิติธรรม (The Rule of Law)

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชนโดยตรง 2 ฉบับ คือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งจะเห็นได้ว่าในคำวินิจฉัยของศาลครั้งนี้ นอกเหนือจากการอ้างอิงเนื้อความตามรัฐธรรมนูญแล้ว ศาลยังได้อ้างอิงถึงหลักการและทฤษฎีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงอ้างถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนโดยตรง เพื่อยืนยันถึงสิทธิของบุคคลที่ต้องได้รับการคุ้มครอง

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2563 ประเด็นเรื่องการได้สัญชาติของบุคคลซึ่งจะต้องได้มีสัญชาติใดสัญชาติหนึ่งตามข้อ 15(1) ของ UDHR ซึ่งศาลได้ยืนยันว่าบุคคลย่อมต้องมีสัญชาติใดสัญชาติหนึ่งติดตัว โดยอ้างอิงถึงทั้งกฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งกฎหมายระหว่างประเทศที่ถูกกล่าวถึงในคดีนี้ก็คือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ทั้งนี้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่าเป็นการกำหนดขึ้นเพื่อป้องกันมิให้มีกรณีบุคคลเกิดมาโดยไร้สัญชาติ อันเป็นส่วนหนึ่งของการรับรองสิทธิมนุษยชนของประชากรโลก

นอกเหนือจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองที่ถูกอ้างถึงในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญแล้ว ยังมีความตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนอื่นที่ศาลได้หยิบยกมาประกอบการวินิจฉัยอีก เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 ประเด็นเรื่องการเลือกปฏิบัติเพราะสภาพแห่งร่างกาย ศาลได้อ้างอิงความตกลงระหว่างเป็นเกี่ยวกับสิทธิคนพิการ โดยกล่าวว่า ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of persons with disabilities: CRPD) มีผลบังคับให้ประเทศไทยต้องปฏิบัติตามพันธกรณีที่ระบุไว้ใน

อนุสัญญาดังกล่าว เพื่อประกันว่าคนพิการได้อุปโภคและใช้สิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานทั้งปวงที่เท่าเทียมกับบุคคลอื่น

นอกจากนี้ในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2566 กรณีพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย พ.ศ. 2565 ซึ่งตราขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการถูกทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหายอันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประเทศไทย ซึ่งในคดีนี้ศาลได้กล่าวอ้างถึงกฎหมายระหว่างประเทศ 2 ฉบับ คือ อนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี และอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการบังคับให้หายสาบสูญ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการวินิจฉัยเรื่องการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ไม่ได้อิงเพียงแคบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความผูกพันในทางระหว่างประเทศที่ประเทศไทยต้องปฏิบัติตามด้วย

เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์การวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีคำวินิจฉัยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2541 ในช่วงแรกแม้จะเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน เนื่องด้วยเป็นรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างมากในการยกร่าง รวมถึงปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ได้มีมติที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติรับรองตั้งแต่ พ.ศ. 2491 แต่ศาลรัฐธรรมนูญกลับไม่มีการอ้างอิงหรือกล่าวถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในช่วงระยะ 10 ปีแรกเลย แม้กระทั่งภายหลังมีการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 การวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญก็ยังไม่มีการกล่าวถึงเช่นเดียวกัน จนกระทั่งปรากฏการอ้างอิงถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนครั้งแรกในปี 2555 ซึ่งเกิดขึ้นถึง 2 คดี ในปีเดียวกัน คือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 และที่ 15/2555 แล้วหลังจากนั้น ก็ปรากฏในปี พ.ศ. 2563 และ พ.ศ. 2566 ตามลำดับ แต่จำนวนของคำวินิจฉัยที่กล่าวอ้างถึงหลักสิทธิมนุษยชนรวมถึงความตกลงระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนโดยตรงยังคงมีน้อยมากเช่นกัน และค่อนข้างชัดเจนว่า มักจะยกอ้างขึ้นมาเมื่อชัดแจ้งว่าประเทศไทยมีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามด้วยเหตุเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาระหว่างประเทศดังกล่าว

1.2.1.4 บทบาทในลักษณะจำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชน ไม่เพียงแต่การแสดงให้เห็นถึงการปกป้องคุ้มครองหรือยืนยันสิทธิมนุษยชนเท่านั้น ศาลรัฐธรรมนูญยังมีบทบาทอย่างมากต่อการจำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชน และส่วนมากของคำวินิจฉัยมักไม่ค่อยยืนยันถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมากเท่าใดนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 10 ปีแรกของศาลรัฐธรรมนูญ

ทั้งนี้ ในการวินิจฉัยในลักษณะจำกัดสิทธิของบุคคลนั้นนอกเหนือจากการอ้างอิงบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแล้ว ศาลรัฐธรรมนูญมักยกเหตุผลอื่นประกอบการวินิจฉัยด้วยเสมอเพราะโดยมากรัฐธรรมนูญมักจะบัญญัติรับรองสิทธิหรือเสรีภาพของประชาชนไว้และห้ามมิให้มีการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของประชาชน แต่ก็ยังสามารถกระทำได้ด้วยเหตุผลความจำเป็น ซึ่งจากการวิจัยพบว่า โดยมากศาลมักหยิบยกประเด็นดังต่อไปนี้ขึ้นเพื่อวินิจฉัยจำกัดสิทธิของประชาชน

1) การอ้างประโยชน์สาธารณะ หรือประโยชน์มหาชน ในหลายคดีศาลรัฐธรรมนูญก็มักนำผลประโยชน์สาธารณะขึ้นอ้างเพื่อจำกัดเสรีภาพของบุคคลตามกฎหมาย ถือเป็นข้อกล่าวอ้างที่ถูกหยิบยกขึ้นมาประกอบการวินิจฉัยบ่อยครั้งที่สุด และถือว่าบทบัญญัติที่มีลักษณะจำกัดเสรีภาพเหล่านั้น เป็นเรื่องที่ได้สัดส่วน กระทำเท่าที่จำเป็น อีกทั้งรัฐธรรมนูญทั้งหลายก็มักยินยอมให้รัฐสามารถออกกฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้โดยอ้างประโยชน์สาธารณะ และความจำเป็นได้อีกด้วย

ตัวอย่างของคำวินิจฉัยที่สำคัญ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2552 การออกคำสั่งให้ระงับการก่อสร้าง การตัดแปลงอาคาร ห้ามใช้หรือเข้าไปในอาคารที่ตัดแปลง การมีคำสั่งให้รื้อถอนอาคารที่ตัดแปลงที่เป็นการฝ่าฝืนตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แม้จะมีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการอยู่อาศัยและครอบครองเคหสถานโดยปกติสุขอยู่บ้าง แต่ก็เพื่อรักษาประโยชน์สาธารณะโดยรวม เป็นการกระทำเท่าที่จำเป็น คุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้พักอาศัยและของประชาชนทั่วไป จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญอย่างก็ดี ในคดีนี้การจำกัดสิทธิของบุคคลก็ค่อนข้างสมเหตุสมผลอยู่บ้าง

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 62/2545 ศาลได้ให้เหตุผลในการพิจารณาว่า การที่พระราชบัญญัติกำหนดความผิดการชุมนุมโดยฝ่าฝืนกฎหมายไว้ แม้เป็นการจำกัดสิทธิ แต่รัฐธรรมนูญก็ให้อำนาจในการจำกัดสิทธิของประชาชนเช่นว่านั้นได้ตามกฎหมาย หรือโดยกฎหมายเท่าที่จำเป็นเพื่อประโยชน์สาธารณะ เพื่อเศรษฐกิจ และป้องกันประเทศหรือสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ หรือในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 8/2557 กรณีผู้ประกอบการติดตั้งหรือแสดงป้ายระหว่างงวดภาษี อาจเป็นการเสียภาษีเกินกว่าวันที่ติดตั้งป้ายจริง แต่เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะนำเงินที่เสียภาษีไปพัฒนาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์สาธารณะแล้ว จึงเป็นไปตามหลักความสะดวกในการจัดเก็บ มีความแน่นอน เป็นธรรม มิได้ทำให้ทรัพย์สินของบุคคลเสียหาย หรือทำให้สิทธิในทรัพย์สินของบุคคลไม่ได้รับการคุ้มครองแต่อย่างใด จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งในคดีนี้จะเห็นได้ว่าสิทธิของบุคคลถูกระทบจากบทบัญญัติ

แห่งกฎหมาย แต่ศาลก็พิจารณาโดยอาศัยประโยชน์สาธารณะยกขึ้นอ้างเพื่อจำกัดสิทธิของบุคคล หรือในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2562 พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 ที่กำหนดให้การผลิตบุหรี่ซิการ์แรตเป็นกิจการผูกขาดของรัฐ เพื่อความจำเป็นรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม รวมถึงในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2565 มีการชี้แจงว่าหน้าที่ระหว่างการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลกับประโยชน์สาธารณะที่ต้องการได้มาซึ่งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล และเป็นการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแล้ว มาตรการดังกล่าวจึงเป็นมาตรการเท่าที่จำเป็น

จะเห็นได้ว่า มีหลายคดีที่ศาลยกอ้างประโยชน์สาธารณะขึ้นเพื่อจำกัดสิทธิของบุคคลซึ่งมีการจำกัดที่หลากหลาย ทั้งสิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการชุมนุมโดยปราศจากอาวุธ สิทธิในการประกอบอาชีพ สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครอง ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาเป็นต้น

2) การอ้างความมั่นคง ความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เหตุผลในข้อนี้ เป็นอีกเหตุผลที่ศาลรัฐธรรมนูญมักหยิบยกขึ้นมาพิจารณาหากเป็นกรณีเกี่ยวกับการให้อำนาจแก่ภาครัฐในการกำหนดมาตรการต่างๆ ให้ประชาชนต้องปฏิบัติตาม แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิหรือลดทอนสิทธิของประชาชนบ้าง ศาลก็จะวินิจฉัยว่าไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

ตัวอย่างของคำวินิจฉัยที่ศาลอ้างอำนาจตามรัฐธรรมนูญในการจำกัดเสรีภาพได้เท่าที่จำเป็น เพื่อความสงบเรียบร้อย เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2546 กรณีมีคำร้องให้ศาลวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 มาตรา 5 ที่กำหนดให้การทำสุราต้องขออนุญาตจากอธิบดีกรมสรรพสามิต ศาลวินิจฉัยว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพ ซึ่งอาจถูกจำกัดเสรีภาพโดยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของประเทศ การคุ้มครองประชาชนด้านสาธารณสุข โภค การรักษาความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือประโยชน์สาธารณะอื่น รวมถึงคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 36/2548 กำหนดห้ามขายสุราหรือนำสุราออกแสดงเพื่อขาย เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานสรรพสามิต คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2549 กรณีพระราชบัญญัติควบคุมการขายทอดตลาดและค้าของเก่า พ.ศ. 2474 คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 33/2555 กรณีพระราชบัญญัติปุ๋ย พ.ศ. 2518 เพื่อควบคุมการจำหน่ายปุ๋ยที่กระทบต่อเกษตรกร ไม่ให้ถูกเอาเปรียบเกินควร ก็ล้วนแต่อ้างอำนาจตามรัฐธรรมนูญในการจำกัดเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำวินิจฉัยที่ 12/2552 ยืนยันชัดเจนว่าสามารถออกกฎหมายจำกัดเสรีภาพได้ แต่ต้องเป็นไปตามหลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนด้วย และคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2565 ก็ยืนยันว่ารัฐ

สามารถจำกัดเสรีภาพของบุคคลเพื่อความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยได้ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายคำวินิจฉัยที่รัฐสามารถอ้างอำนาจตามรัฐธรรมนูญเพื่อจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของประชาชน เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2542, ที่ 50/2554, ที่ 2-4/2555, ที่ 10/2565 เป็นต้น

ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2556 ได้อธิบายถึงเสรีภาพในการเดินทางของบุคคล แต่ก็ยืนยันด้วยว่าเสรีภาพดังกล่าวนี้รัฐก็สามารถตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิดังกล่าวได้เฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิภาพของประชาชน การผังเมือง หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์เท่านั้น หรือการจำกัดสิทธิของบุคคลเหตุเพราะที่มาของสัญชาติไทยที่ได้รับก็เคยปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2553 กรณีกำหนดคุณสมบัติของกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติไว้ว่าต้อง “มีสัญชาติไทยโดยการเกิด” นั้น เหตุผลก็เพื่อ ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่นๆ เป็นข้อจำกัดที่มีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป มิได้เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลแต่อย่างใด กรณีเกี่ยวกับสัญชาตินี้ยังมีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2546 การให้หญิงต่างด้าวที่สมรสกับชายสัญชาติไทยสามารถยื่นคำขอเพื่อแปลงสัญชาติไทยได้ แต่กลับไม่ปรากฏการให้สิทธิดังกล่าวแก่ชายต่างด้าวที่สมรสกับหญิงไทย ศาลเห็นว่าเป็นมาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและความมั่นคงของประเทศ และไม่ได้เป็นการตัดสิทธิเด็ดขาดเพราะอาจได้สัญชาติไทยตามหลักเกณฑ์อื่นได้

คำวินิจฉัยที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งคือ เสรีภาพในการมีคู่ครอง ซึ่งได้ยกอ้างเรื่องความสงบสุข ขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อจำกัดเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศเดียวกัน ในศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564 โดยระบุว่า การสมรสมีเงื่อนไข 2 ประการ คือ เป็นการสมรสระหว่าง “ชายและหญิง” และต้องมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ การสมรสสงวนไว้เฉพาะชายและหญิงตามเพศที่กำหนด ซึ่งการสมรสในระหว่างบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ อาจไม่สามารถสร้างความผูกพันอันละเอียดอ่อนได้ แม้จะดูเหมือนเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แต่เป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาสาระสอดคล้องตามธรรมชาติ เป็นไปตามขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีของสังคมไทย กฎหมายจะต้องรับรู้และแยกเพศชายและหญิงเป็นหลักไว้ก่อน จึงจะให้ความเสมอภาคได้ การไม่กำหนดเพศในการสมรสอาจมีผู้ที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มของผู้มีความหลากหลายทางเพศ มาจดทะเบียนสมรสเพื่อหวังผลประโยชน์ในสวัสดิการต่างๆ ของรัฐ อันส่งผลต่อความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

กรณีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งโดยปกติศาลก็มีโอกาสวินิจฉัยในเชิงจำกัดเสรีภาพในกรณีดังกล่าวอยู่แล้ว เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 30/2555 กรณี

คณะกรรมการพิจารณาภาพยนตร์และวีดิทัศน์แห่งชาติมีอำนาจกำหนดประเภทของภาพยนตร์ รวมถึงกำหนดให้เป็นภาพยนตร์ที่ห้ามเผยแพร่ในราชอาณาจักร ก็เพื่อมิให้ผู้สร้างภาพยนตร์ใช้เสรีภาพ ในการแสดงความเห็นตามอำเภอใจโดยไม่มีขอบเขตซึ่งอาจทำให้ส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ ของผู้อื่น เป็นภัยต่อความมั่นคง หรือมาตรฐานทางศีลธรรมอันดีของสังคมโดยรวมได้ แต่ในกรณี ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ศาลจะมีแนวโน้มวินิจฉัยว่าต้องจำกัดสิทธิไว้ด้วยเหตุผลความ มั่นคงแห่งรัฐด้วย ดังปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 28-29/2555 กรณีมาตรา 112 ประมวล กฎหมายอาญา ความผิดเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้าย พระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อ การรักษาความมั่นคงของรัฐ รักษาพระเกียรติคุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นเงื่อนไขแห่งการ จำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมกับลักษณะของการ กระทำความผิด

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายคำวินิจฉัยที่ศาลอ้างเรื่องความมั่นคงในการ จำกัดสิทธิของบุคคล เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10-11/2553 ได้กล่าวถึงกรณีห้ามการชุมนุม ตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 เป็นกฎหมายที่มี เจตนารมณ์ให้อำนาจฝ่ายบริหารในการบริหารสถานการณ์ที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ หรือภาวะ ชับขันจนอาจกระทบต่อเอกภาพและบูรณาภาพแห่งอาณาเขต แก้ไขปัญหาจากภัยพิบัติสาธารณะ เพื่อให้สถานการณ์ฉุกเฉินยุติโดยเร็ว เท่าที่จำเป็นเพื่อระงับเหตุการณ์ร้ายแรง หรือในคำวินิจฉัยศาล รัฐธรรมนูญที่ 6/2565 ก็ยังยืนยันว่ารัฐสามารถจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมได้ในบางกรณีเพื่อความ มั่นคงและความสงบเรียบร้อย โดยปรากฏในกรณีพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ ฉุกเฉินพ.ศ. 2548 ก็วินิจฉัยไว้ในทำนองเดียวกัน

3) การควบคุม หรือคุ้มครองเฉพาะ ช้อยกอ้างขึ้นประกอบการ พิจารณากรณีนี้มักเป็นกรณีที่กฎหมายได้กำหนดกระบวนการหรือมาตรการไว้เป็นการเฉพาะสำหรับ บางกรณี เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2542 กำหนดให้สถาบันการเงินสามารถเรียกดอกเบี้ย เกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี ไม่เป็นการเลือกปฏิบัติ เพราะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายภายใต้ การควบคุมดูแลของกระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทย และกรณีอย่างเดียวกันนี้ปรากฏ ในคำวินิจฉัยที่ 10/2542, ที่ 42-43/2542, ที่ 13/2545, ที่ 45/2545, ที่ 46/2545, ที่ 47/2545 และ ที่ 22/2546

เหตุผลในลักษณะเช่นนี้มีปรากฏในคดีที่พิพาทเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติระหว่างบุคคล เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 34-53/2543 กรณีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกำหนดให้ศาลเป็นผู้กำหนดสิทธิเรียกร้องเป็นเงินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาซึ่งไม่ใช่ข้าราชการหรือลูกจ้างของรัฐที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดีแตกต่างจากกรณีลูกหนี้ที่เป็นข้าราชการ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 34/2554 กรณีพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 86 กำหนดให้ผู้อำนวยการ ครู และบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนเอกชนไม่อยู่ภายใต้บังคับกฎหมายคุ้มครองแรงงาน กฎหมายแรงงานสัมพันธ์ กฎหมายประกันสังคม และกฎหมายเงินทดแทน ถือว่าสอดคล้องกับเหตุผลและความจำเป็นเพราะเป็นวิชาชีพที่มีลักษณะเฉพาะ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2556 กรณีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 มาตรา 92 วรรคสอง ที่กำหนดให้กระบวนการพิจารณาความผิดวินัยไว้เป็นพิเศษสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลยุติธรรม ตุลาการศาลปกครอง และพนักงานอัยการแตกต่างจากข้าราชการประเภทอื่น ศาลเห็นว่ามีความจำเป็นเพราะเพื่อเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการไว้ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 การที่หน่วยงานใดจะรับบุคคลเข้าทำหน้าที่ในตำแหน่งโดยอ้อมพิจารณาถึงความรู้ความสามารถและความเหมาะสมในการปฏิบัติหน้าที่ และเห็นว่าตำแหน่งที่ผู้ร้องสอบได้นั้นต้องออกไปปฏิบัติหน้าที่นอกสำนักงานหรือศาล ทำให้ตำแหน่งงานของผู้ร้องมีมาตรการที่แตกต่างและเข้มงวดกว่าการคัดเลือกบุคคลไปดำรงตำแหน่งอื่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 44/2545 กรณีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายอัยการ พ.ศ. 2521 ซึ่งกำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของบุคคลไว้ในทำนองเดียวกันและศาลรัฐธรรมนูญก็วินิจฉัยว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญไม่เป็นการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม

4) ขั้นตอนบังคับตามกระบวนการยุติธรรม จากผลการวิจัยพบว่า มีกรณีขึ้นสู่การพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับกฎหมายในเรื่องกระบวนการยุติธรรมจำนวนมาก และเกือบทั้งหมดศาลรัฐธรรมนูญจะพิจารณาว่ากระบวนการขั้นตอน และเงื่อนไขต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายจำพวกกระบวนการพิจารณา หรือวิธีพิจารณาทั้งหลายนั้น เป็นกระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมาย สมเหตุสมผล และได้สัดส่วน ซึ่งมีอยู่มากกว่า 20 คำวินิจฉัย เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2549 และที่ 1/2552 ศาลวินิจฉัยว่า ไม่ใช่สิทธิของคู่ความที่จะต้องดำเนินคดีในศาลยุติธรรมให้ครบทั้งสามชั้น กฎหมายอาจบัญญัติให้ศาลแต่ละศาลมีอำนาจพิจารณาคดีและยุติในศาลนั้นได้ หรือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 46/2554 กรณีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 มาตรา 9 วรรคสอง (2) ที่กำหนดยกเว้นไม่ให้การดำเนินการของคณะกรรมการ

ตุลาการศาลยุติธรรมอยู่ในอำนาจศาลปกครอง ไม่ได้เป็นการเลือกปฏิบัติ เนื่องจากไม่ได้หมายความว่าบุคคลผู้ถูกระทบสิทธิจากการกระทำทางปกครอง จะไม่สามารถใช้สิทธิทางอื่นได้อีก ซึ่งในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 1/2565 ได้ให้เหตุผลซึ่งอาจจะครอบคลุมประเด็นในกระบวนการยุติธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ให้สิทธิหรือเสรีภาพอย่างไร้ขอบเขตไว้ว่า เป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลอย่างสมเหตุสมผล มีความสมดุลระหว่างประโยชน์สาธารณะกับสิทธิของบุคคลที่ถูกจำกัด เป็นต้น

ทั้งนี้ บทบาทของศาลรัฐธรรมนูญเมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว มีทั้งส่วนที่ช่วยให้หลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ได้มีการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญมีความชัดเจนมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน บ่อยครั้งที่ศาลมักมีแนววินิจฉัยที่จำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล โดยอ้างเหตุผลที่หลากหลายประกอบกัน แต่ก็มีทิศทางของการอ้างอิงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนและความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ซึ่งถือเป็นทิศทางที่ดีต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้แก่ประชาชน

1.2.2 ศาลปกครองสูงสุด ถือเป็นหน่วยงานที่สำคัญให้การให้ความคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนในระดับปฏิบัติเนื่องจากมีข้อกฎหมายลำดับรองและข้อเท็จจริงทางปฏิบัตินำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาจำนวนมาก และรวมถึงในภาพรวมก็มีปริมาณคดีที่มีจำนวนมากเช่นกัน แต่ก็ยังจำกัดอยู่ที่การกระทำหรือการดำเนินการจากภาครัฐเพียงเท่านั้น แต่ก็ถือว่าเป็นการคุ้มครองหรือรับรองสิทธิมนุษยชนของบุคคลในลักษณะที่เฉพาะเจาะจงมากกว่าศาลรัฐธรรมนูญ

1.2.2.1 บทบาทในการวินิจฉัยว่ากฎหมายขัดต่อรัฐธรรมนูญ หรือออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายลำดับรองที่ออกหรือบัญญัติโดยหน่วยงานภาครัฐต่างๆ บทบาทในข้อนี้ของศาลปกครองสูงสุดไม่ค่อยชัดเจนเท่าใดนัก และปรากฏไม่บ่อยครั้ง แต่ก็ปรากฏการยืนยันว่ากฎระเบียบและการกระทำลักษณะใดขัดต่อรัฐธรรมนูญบ้าง

ตัวอย่างเช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.223/2555 การออกประกาศโดยบังคับใช้เฉพาะกับกิจการสุราคลื่นชุมชนทุกราย แต่ไม่ใช้บังคับกับผู้ผลิตสุรารายใหญ่ อันเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันซึ่งขัดกับรัฐธรรมนูญ ประกาศที่พิพาทจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย อีกกรณีปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.117/2548 การที่ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 ได้มีประกาศให้จำหน่ายชื่อและรายการบุคคลรวม 1,253 คน ซึ่งรวมถึงผู้ฟ้องคดีออกจากทะเบียนบ้านนั้น เป็นการดำเนินการของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการออกคำสั่งอันมีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสิทธิ หรือหน้าที่ของบุคคลเป็นการถาวร คำสั่งดังกล่าวจึงเป็นคำสั่งทางปกครองตาม

พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ซึ่งต้องเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้รับทราบข้อเท็จจริงและโต้แย้ง เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 มิได้แจ้งให้ผู้ฟ้องคดีทั้งหมดซึ่งจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากประกาศดังกล่าวได้ทราบว่า จะต้องถูกเพิกถอนชื่อออกจากทะเบียนบ้าน จะต้องเปลี่ยนสถานะจากสัญชาติไทยไปเป็นชนกลุ่มน้อย จึงเป็นคำสั่งทางปกครองที่ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ให้เพิกถอนประกาศทั้งฉบับและให้มีผลต่อผู้ถูกกระทบจากประกาศดังกล่าวทุกคน

1.2.2.2 บทบาทในการยืนยันสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ บทบาทในข้อนี้ค่อนข้างปรากฏชัดเจน รวมไปถึงการคุ้มครองสิทธิของบุคคลให้ได้รับการเยียวยาหรือชดเชยความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิซึ่งปรากฏชัดเจนกว่ากรณีของศาลรัฐธรรมนูญ

1) การยืนยันสิทธิ เช่น คำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ อ.479/2556 ได้ยืนยันถึงหลักความเสมอภาคของบุคคลตามรัฐธรรมนูญไว้ โดยกล่าวว่า “เมื่อรัฐธรรมนูญได้รับรองความเสมอภาคที่บุคคลย่อมได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมการปฏิบัติแตกต่างกันต่อบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายเหมือนกัน ย่อมถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ” นอกจากนี้ยังปรากฏการกล่าวถึงเรื่องการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมไว้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.9/2546 โดยกล่าวว่า การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลตามรัฐธรรมนูญนั้น เกิดจากเหตุที่มีความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง เมื่อเป็นกฎหมายของมหาวิทยาลัยที่ใช้กับนักศึกษาทุกคนเสมอเหมือนกัน ก็ไม่ใช่กฎหมาย

นอกจากนี้คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดยังได้รับรองสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญไว้อีกหลายประการ ดังเช่น สิทธิในกระบวนการยุติธรรมก็มีการยืนยันสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นกลาง มีความเป็นอิสระ โดยปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ 120/2544 การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาลเป็นการใช้อำนาจตุลาการ ผู้พิพากษาและตุลาการมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย จึงไม่อาจถูกตรวจสอบได้โดยสภาพเมื่อคดีถึงที่สุดในศาลยุติธรรมแล้ว สอดคล้องกับคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.40/2556 โดยที่ศาลทั้งหลายมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปโดยยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย จึงเป็นภารกิจสำคัญอย่างยิ่งต่อการอำนวยความยุติธรรมแก่คู่ความของศาลยุติธรรม หากเจ้าพนักงานศาลละทิ้งหน้าที่ ย่อมทำให้ประชาชนขาดความศรัทธาในการให้ความยุติธรรมของศาลยุติธรรม เสียหายต่อกระบวนการยุติธรรมอย่างร้ายแรง เข้าข่ายการกระทำอันได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรงและเป็นความผิดวินัยอย่างร้ายแรงด้วย

ส่วนเสรีภาพในการนับถือศาสนาก็มีการกล่าวถึงไว้ในคำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ อ.149/2557 โดยยืนยันถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาที่ย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่ไม่เป็นปฏิบัติต่อหน้าที่ของพลเมือง และเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน กรณีคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.2150/2559 ก็ยืนยันว่าสิทธิในการรับทราบและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะในความครอบครองของหน่วยงานราชการย่อมเป็นสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ หรือในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.711/2555 ยืนยันเสรีภาพในความชุมนุมซึ่งเป็นเสรีภาพที่ได้รับการคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญ แต่จะต้องเป็นการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ เป็นต้น

ตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ พ.14/2548 ผู้ถูกฟ้องคดีเคยมีมติให้ระงับการจ่ายเงินเพิ่มพิเศษแก่พนักงานรัฐวิสาหกิจที่ปฏิบัติงานในตำแหน่งสาขาวิชาชีพเฉพาะที่ขาดแคลนทั้งหมด แล้วกลับมีมติใหม่อนุมัติให้จ่ายเงินเพิ่มพิเศษเฉพาะกลุ่มที่เคยได้รับเงินเพิ่มพิเศษเท่านั้น ซึ่งพนักงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่ในตำแหน่งดังกล่าวที่ไม่มีข้อแตกต่างกันในสาระสำคัญ ก็ต้องมีสิทธิที่จะได้รับเงินเพิ่มดังกล่าวเหมือนกันแต่กลับไม่ได้รับด้วย จึงเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม ขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ทั้งนี้ปรากฏกรณีที่ศาลรัฐธรรมนูญได้เคยวินิจฉัยไว้แล้วแต่ศาลปกครองสูงสุดก็อาจมีคำพิพากษาไปในลักษณะคุ้มครองสิทธิมนุษยชนได้โดยเฉพาะหากเป็นการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นการกระทำทางปกครอง เช่น กรณีที่เกิดขึ้นหลังจากได้เคยมีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 และ 44/2545 กรณีการเลือกปฏิบัติเพราะสภาพแห่งร่างกาย ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่ากฎหมายที่กำหนดคุณสมบัติดังกล่าวไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ แล้วต่อมาได้มีข้อเท็จจริงนำเข้าสู่ศาลปกครองสูงสุดเพื่อให้พิจารณาความชอบด้วยกฎหมายของมติคณะกรรมการอัยการ ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.142/2547 ที่ไม่รับสมัครบุคคลเพราะมีร่างกายพิการ มาอ้างเพื่อเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยไม่เป็นธรรม ก็ย่อมถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยไม่เป็นธรรม มติไม่รับสมัครผู้ฟ้องคดี โดยมิได้พิจารณาถึงความสามารถแท้จริง จึงไม่มีเหตุผลที่จะรับฟังว่า การที่ผู้ฟ้องคดีมีกายพิการจะทำให้ไม่สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ของข้าราชการอัยการได้ เป็นการใช้ดุลพินิจวินิจฉัยโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้ฟ้องคดี ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ดังจะเห็นได้ว่า ศาลปกครองสูงสุดก็สามารถพิจารณาคดีให้เป็นธรรมได้หากเป็นเรื่องของการปฏิบัติทางปกครอง โดยเฉพาะการใช้ดุลพินิจไม่ให้เป็นไปอย่างอำเอใจ

2) การคุ้มครองสิทธิกรณีละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นการคุ้มครองผู้ถูกละเมิดสิทธิที่ได้รับการเยียวยานั้นมีปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.48/2547 การขายทอดตลาดรถยนต์โดยผู้ถูกฟ้องคดีไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นการกระทำละเมิดผู้ฟ้องคดี ผู้ถูกฟ้องคดี ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบผู้ฟ้องคดีในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำการปฏิบัติหน้าที่ การเยียวยาความเสียหาย คือ ผู้ถูกฟ้องคดีต้องคืนรถยนต์แก่ผู้ฟ้องคดี ถ้าคืนไม่ได้ก็ให้ใช้ราคาพร้อมดอกเบี้ย

คดีในศาลปกครองส่วนใหญ่ เมื่อศาลได้พิพากษาว่าเป็นการกระทำละเมิดแล้วก็จะพิพากษาให้ต้องชดใช้หรือเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้ถูกรัฐละเมิดด้วย เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.143/2558 การพิจารณาคณสมบัติของผู้ฟ้องคดีผิดพลาด เป็นเหตุให้ผู้ฟ้องคดีต้องถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำเกินกำหนด ต้องทุกข์ทรมาน ขาดอิสรภาพ เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย อันเป็นการละเมิดต่อผู้ฟ้องคดี ให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 (กระทรวงการคลัง) ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้ฟ้องคดี หรือในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2556 การถูกจำตรวนที่ข้อเท้าทั้งสองข้างด้วยเหล็กที่มีขนานใหญ่และมีโซ่ล่ามไว้ตลอดเวลา เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นละเมิดต่อผู้ฟ้องคดีตามมาตรา 420 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น

1.2.2.3 บทบาทในการยืนยันถึงความมีอยู่จริงของหลักสิทธิมนุษยชน ในที่นี้หมายถึงการกล่าวอ้างถึงคำว่า “สิทธิมนุษยชน” อย่างชัดเจนในคำพิพากษาของศาล ซึ่งเป็นคำที่ถูกกล่าวถึงโดยศาลเพื่อประกอบการพิพากษาน้อยมาก แต่เมื่อถูกกล่าวถึง มักเป็นกรณีที่ปรากฏชัดเจนถึงการละเมิดซึ่งสิทธิมนุษยชนของบุคคล โดยมีตัวอย่างปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.1113/2561 การจัดชุดให้ผู้เข้ารับการตรวจร่างกายหญิงพร้อมกันหลายคน (5-10 คน) โดยแต่ละคนต้องถอดเสื้อถือไว้ในลักษณะพร้อมตรวจ เป็นวิธีการเข้าตรวจร่างกายที่ยังไม่เหมาะสม เป็นการล่วงละเมิดต่อสิทธิส่วนตัวเกินจำเป็น และขาดมาตรการป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนแก่ผู้เข้ารับการตรวจร่างกาย กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิส่วนตัวของผู้ฟ้องคดีเกินจำเป็น เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2556 แม้ผู้ถูกฟ้องคดีจะถูกควบคุมตัวอยู่ในอำนาจของเรือนจำผู้ถูกฟ้องคดี แต่ก็ไม่มีสิทธิกระทำการใดๆ แก่เนื้อตัวร่างกาย ต้องคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย การถูกจำตรวนที่ข้อเท้าทั้งสองข้างด้วยเหล็กที่มีขนานใหญ่และมีโซ่ล่ามไว้ตลอดเวลา จึงเป็นการละเมิดต่อเสรีภาพในร่างกายและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และมีลักษณะเป็นการทรมาน ขัดต่อปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติกา

ระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง มาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษขององค์กรสหประชาชาติ เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นละเมิดต่อผู้ฟ้องคดีตามมาตรา 420 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งในคดีนี้นอกจากจะกล่าวอ้างถึง “สิทธิมนุษยชน” ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องคำนึงถึงเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้ว ยังกล่าวถึงปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ซึ่งทั้ง 2 ฉบับ ล้วนเป็นความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนโดยตรง นอกจากนี้ยังกล่าวถึงข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (ข้อกำหนดแมนเดลา: Mandela Rules) อีกด้วย

นอกจากนี้ ศาลปกครองยังมีบทบาทสำคัญต่อการยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนของบุคคลชนเผ่า โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยง ซึ่งได้รับการรับรองเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ตามคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อส.4/2561 กรณีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติได้ดำเนินการผลักดัน รื้อถอนและเผาทำลายบ้านเรือนของชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่บ้านบางกลอยบนและบ้านใจแผ่นดิน ซึ่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติพิจารณาแล้วเห็นว่าการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการดังกล่าวเป็นการกระทำหรือละเว้นการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน การใช้อำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานก็ต้องอยู่ภายใต้หลักความชอบด้วยกฎหมายด้วย ต้องเลือกใช้มาตรการที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนน้อยที่สุด ประกอบกับมีมติคณะรัฐมนตรีเรื่องแนวนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง การกระทำของเจ้าพนักงานจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นการกระทำละเมิดต้องรับผิดชอบต่อผู้ฟ้องคดี

จากตัวอย่างคำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุดทั้ง 3 คดีที่ยกมานั้น จะเห็นได้ว่า เป็นกรณีที่ค่อนข้างชัดเจนถึงการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิของบุคคล กระทบทสิทธิอันเป็นสาระสำคัญแห่งสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนทุกคนควรได้รับในฐานะที่เป็นมนุษย์ และศาลปกครองสูงสุดก็พิพากษาในลักษณะปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเหล่านั้นด้วย

1.2.2.4 บทบาทในลักษณะจำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชน เมื่อต้องพิจารณาการดำเนินการทางปกครองของหน่วยงานต่างๆ ศาลปกครองจึงต้องพิจารณาตามกฎหมาย กฎหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง และในหลายกรณีหากกฎหมาย กฎ หรือระเบียบเหล่านั้น มีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนแล้ว ก็มีแนวโน้มที่ศาลจะพิพากษาให้การดำเนินการทางปกครองเหล่านั้นเป็นการดำเนินการที่ “ชอบด้วยกฎหมาย”

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.113/2552 กรณีผู้ฟ้องคดีประกอบอาชีพล่ามแปลภาษาซึ่งเป็นอาชีพต้องห้าม

สำหรับคนต่างด้าว ตามพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2521 เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่าผู้ฟ้องคดียังไม่ได้รับอนุญาตให้มีสัญชาติไทย ผู้ฟ้องคดีก็ยังคงเป็นคนต่างด้าว ทำให้ไม่สามารถทำงานนอกเหนือจากงานที่คนต่างด้าวสามารถขออนุญาตทำงานได้ การที่ผู้ถูกฟ้องคดีมีหนังสือไม่อนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยล่ามแปลภาษาจึงเป็นคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย

ส่วนการเพิกถอนสัญชาติของบุคคลนั้น ได้มีคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.459/2557 ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 บัญญัติว่า ให้ถอนสัญชาติไทยของบุคคลที่เกิดในราชอาณาจักรไทย โดยบิดาเป็นคนต่างด้าว หรือมารดาเป็นคนต่างด้าวแต่ไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย และในขณะที่เกิดบิดาหรือมารดานั้นเป็นผู้ได้รับการผ่อนผันให้พักอยู่ในราชอาณาจักรไทยเป็นกรณีพิเศษเฉพาะราย หรือเป็นการชั่วคราว หรือเข้ามาโดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้ผู้ฟ้องคดีซึ่งได้สัญชาติไทยด้วยการเกิดในราชอาณาจักร แต่เพราะบิดาและมารดาเป็นคนต่างด้าว จึงอยู่ในบังคับต้องถูกถอนสัญชาติไทย การเพิกถอนสัญชาติจึงชอบด้วยกฎหมาย

คำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญที่ อ.149/2557 ผู้ฟ้องคดีเป็นบรรพชิตนิกายวัชรยาน (เกปุระ) ซึ่งมีใช้พระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฯ ที่มีสิทธิใช้คำนำหน้านามว่า “พระ” แทนคำว่า “นาย” การที่ผู้อำนวยการเขตปฏิเสศไม่เปลี่ยนคำนำหน้าให้ จึงเป็นคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.312/2549 มีหลักฐานอันเชื่อได้ว่าผู้ฟ้องคดีเป็นผู้มีความเลื่อมใสในลัทธิบุตรของพระเจ้าซึ่งเป็นลัทธิอุบาทว์ ซึ่งตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 ห้ามมิให้คนต่างด้าวซึ่งมีพฤติการณ์ที่น่าเชื่อว่าจะเป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม เข้ามาในราชอาณาจักร คำสั่งของผู้ถูกฟ้องคดีที่ไม่อนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีเข้ามาในราชอาณาจักร จึงชอบด้วยกฎหมาย

เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ได้ถูกกล่าวถึงใน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2558 ตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ผู้ถูกฟ้องคดีได้แจ้งให้ผู้ฟ้องคดีส่งบทความที่จะออกอากาศไปให้ผู้ถูกฟ้องคดีตรวจสอบก่อน และผู้ถูกฟ้องคดีได้มีคำสั่งให้ระงับการออกอากาศรายการของผู้ฟ้องคดี ผู้ถูกฟ้องคดีพิจารณารายการของผู้ฟ้องคดีแล้วเห็นว่ามิผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลอื่น ซึ่งผู้ถูกฟ้องคดีอาจต้องรับผิดชอบกระทำละเมิดด้วย ผู้ถูกฟ้องคดีย่อมมีสิทธิระงับการออกอากาศรายการของผู้ฟ้องคดีได้ การกระทำของผู้ถูกฟ้องคดีชอบด้วยกฎหมาย

สังเกตได้ว่า บทบาทในการมีส่วนร่วมของศาลปกครองสูงสุดเพื่อร่วมก่อร่าง จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น ศาลปกครองสูงสุดมักจะยึดโยงกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และจำเป็นต้องพิจารณาไปตามกฎหมายเหล่านั้น เมื่อเจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ย่อมถือเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายตามไปด้วย ซึ่งกรณีที่ยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนของบุคคลย่อมเป็นการส่งเสริมให้มีการตระหนักถึงสิทธิอันไม่อาจละเมิดได้ของบุคคล แต่กรณีที่เป็น การจำกัดสิทธิของบุคคลก็เห็นได้ว่าศาลปกครองสูงสุดก็เคยมีแนววินิจฉัยที่เป็นการจำกัดสิทธิอยู่ด้วยเช่นกัน และก็เป็นการวินิจฉัยตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายด้วย ดังนั้นหากต้องการจะให้เสรีภาพของบุคคลได้รับการรับรองอย่างแท้จริง ก็ต้องดำเนินการแก้ไขที่ตัวบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งการจะ จำกัดสิทธิของบุคคลที่จะต้องกระทำเพียงเท่าที่จำเป็นนั้น ก็ต้องมีอย่างจำกัดเพื่อประโยชน์ด้านความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนอย่างแท้จริงด้วย อย่างไรก็ตาม บทบาทที่เด่นชัดของศาลปกครองสูงสุดคือ การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเมื่อมีการถูกละเมิด ก็จะมีแนวทางการพิจารณาเพื่อให้บุคคลนั้นได้รับการชดเชยเยียวยาจากการถูกละเมิดสิทธิโดยรัฐ

1.2.3 ศาลฎีกา มีบทบาทในการพิจารณาความชอบด้วยกฎหมายของกฎระเบียบ หรือการขัดต่อรัฐธรรมนูญของกฎหมายน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการพิจารณาพิพากษาเฉพาะข้อเท็จจริงรายการไป และมักจะพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายโดยเคร่งครัด ถึงแม้ว่ากฎหมายนั้นจะมีลักษณะที่ไม่ส่งเสริมต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนก็ตาม ดังนั้นจึงทำให้บทบาทของศาลฎีกาเด่นชัดอยู่ 2 กรณี คือ บทบาทการยืนยันถึงสิทธิของบุคคลตามกฎหมาย และบทบาทการยืนยันถึงการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด รายละเอียดดังนี้

1.2.3.1 บทบาทการยืนยันสิทธิของบุคคลตามกฎหมาย อาจแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ การยืนยันสิทธิของบุคคลโดยอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญโดยตรง การอ้างอิงสิทธิตามที่กฎหมายบัญญัติ ผลจากการวิจัยปรากฏรายละเอียดดังนี้

1) กรณียืนยันสิทธิตามรัฐธรรมนูญ แม้ศาลฎีกาจะไม่ค่อยอ้างอิงถึงบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญเพื่อพิจารณาตัดสินคดีเท่าใดแต่ก็ปรากฏให้เห็นการอ้างอิงถึงรัฐธรรมนูญที่ยืนยันสิทธิของประชาชนด้วย เช่น การยืนยันถึงสิทธิในความเป็นส่วนตัวซึ่งกำหนดรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4893/2558 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 34 บัญญัติคุ้มครองสิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว และมาตรา 28 บัญญัติให้ผู้ถูกระทำละเมิดสามารถยกขึ้นเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มีบทบัญญัติในทำนองเดียวกันนี้ หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่

5818/2549 โดยกล่าวถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ให้บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4874/2548 ศาลได้มีการกล่าวถึงการปฏิบัติต่อลูกจ้างอย่างเลือกปฏิบัติซึ่งถือเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยยืนยันว่าบุคคลย่อมเสมอกันในทางกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 466/2541 รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายบุคคลไว้อย่างชัดเจน การจับ คุมขัง ตรวจสอบตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ จะกระทำมิได้ ส่วนคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10166/2558 การละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมที่รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองและคุ้มครองจะกระทำมิได้ ในขณะที่สิทธิความเป็นส่วนตัวของบุคคลได้ถูกกล่าวถึงและถูกยืนยันว่าต้องได้รับความคุ้มครอง ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3315/2564 เจ้าพนักงานตำรวจขอตรวจค้นโดยไม่มีหลักฐานและเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สามารถฟ้องร้องว่ากล่าวเพื่อเยียวยาความเสียหายได้ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5983/2548 แม้ว่าการเลือกคู่ครองเป็นสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสิทธิของโจทก์ที่จะเลือกคู่ครองของตนเองได้ก็ตาม แต่การใช้สิทธิเช่นนั้นจะต้องไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนและต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3699/2541 แม้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา มีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนาบัญญัติ แต่การใช้เสรีภาพดังกล่าวจะต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ศาลฎีกาได้เคยกล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนผ่านการชุมนุมเอาไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5573/2554 การร่วมชุมนุมและเดินขบวนถ้ากระทำด้วยความสงบปราศจากอาวุธ เป็นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับให้การรับรองตลอดมา

2) กรณียืนยันสิทธิตามกฎหมาย กรณีนี้หมายถึงการยืนยันถึงสิทธิตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ ซึ่งเป็นสิทธิในลักษณะสิทธิมนุษยชน เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6234/2564 ก็ได้ยืนยันถึงความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของบุคคลในการศึกษา ว่า เด็กไทยทุกคนต้องได้รับโอกาสในการศึกษาภาคบังคับอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน คำพิพากษาศาลฎีกา

ที่ 337/2537 ก็ยังยืนยันด้วยกว่า เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจ่ายค่าทดแทนเพื่อบรรเทาความเสียหายแก่เจ้าของที่ดินที่ถูกเวนคืนตามความเหมาะสมและเป็นธรรมทั้งต้องปฏิบัติต่อเจ้าของที่ดินทุกคนอย่างเสมอภาคกันด้วย

สิทธิในชีวิตของบุคคลได้ถูกยืนยันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4544/2531 การป้องกันสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของตนให้พ้นภัยอันตรายอันเกิดจากการประทุษร้ายของผู้ตายกับพวกพอสมควรแก่เหตุ เป็นการป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมายจำเลยไม่มีความผิด เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9276/2555, ที่ 330/2540, ที่ 226/2529, ที่ 1320/2525, ที่ 3248/2522, ที่ 1690/2513, ที่ 169/2504, ที่ 2074/2499, ที่ 219/2486 เป็นต้น

นอกจากนี้ การไม่ตกเป็นทาสของบุคคลศาลฎีกาได้ให้การยืนยันไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 291/2483 ว่า วิธีที่บังคับให้เสียค่าเด็กให้แก่ผู้เลี้ยงและบิดามารดาของเด็กตามกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบทที่ 109 ม.11 นั้นได้ยกเลิกเสียสิ้นแล้วทุกสถานโดยการเลิกทาสเกษียรอายุ

อย่างไรก็ดี ก็พบการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนในศาลฎีกา แต่ก็ไม่ใช่ลักษณะของการยืนยันหลักสิทธิมนุษยชนแต่อย่างใด เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6231-6250/2559 คำสั่งของจำเลยบังคับเป็นการทั่วไปทุกคน จึงไม่ใช่การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมเมื่อศาลแรงงานกลางได้วินิจฉัยโดยรวมแล้วว่าจำเลยที่ 1 กระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของโจทก์ หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7332/2544 กรณีการละเมิดบทบัญญัติแห่งกฎหมายย่อมต้องถูกลงโทษ ไม่ถือเป็นการขัดต่อสิทธิมนุษยชนใด รวมถึงคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2584-2586/2565 ประเทศไทยไม่ได้เป็นรัฐภาคีในพิธีสารเลือกรับที่เพิ่มเติมจากกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง กรณีจึงไม่อาจอ้างเรื่องการเยียวยาดังกล่าวมาเป็นการแก้ไขฟื้นฟูโดยการยกฟ้องจำเลยตามที่จำเลยฎีกาได้ ซึ่งจากทั้ง 3 คดีที่ยกมานี้ ศาลฎีกาไม่ได้ยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนในเชิงคุ้มครองแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงการกล่าวอ้างถึงสิทธิมนุษยชนโดยรวมเท่านั้น

จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับบทบาทของศาลฎีกาเห็นได้ว่า กรณีที่ศาลฎีกายืนยันสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญจะเป็นกรณีที่ศาลฎีกากล่าวอ้างถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญในภาพรวมแล้วค่อยพิจารณาเจาะจงในรายละเอียดแห่งคดีภายหลัง ส่วนกรณีที่ศาลฎีกา

ยืนยันถึงสิทธิของบุคคลตามกฎหมาย มักจะเป็นกรณีพิจารณาตามข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ที่นำมาพิจารณาประกอบการวินิจฉัยโดยตรงซึ่งมีความเฉพาะเจาะจงตามแต่ละกรณีไป

1.2.3.2 บทบาทการยืนยันถึงการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด คือ กรณีที่ศาลให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามที่กฎหมายบัญญัติ โดยไม่วินิจฉัยในลักษณะของการ ปกป้องหรือคุ้มครองสิทธิของบุคคล

คดีที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด มากกว่าการพยายามพิจารณาเพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ เช่น กรณีที่รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดรับรองสิทธิของบุคคลไว้มากมาย โดยกำหนดในท้าย บทบัญญัติแต่ละมาตราว่า “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และเมื่อไม่มีกฎหมายบัญญัติดังเช่นที่ กำหนดไว้ตามรัฐธรรมนูญ ก็ไม่อาจบังคับให้เป็นไปตามสิทธิได้ ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5818/2549 โดยกล่าวถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ให้บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ตามที่กฎหมาย บัญญัติ จะเห็นได้ว่า คำว่า “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” ยังไม่มีคำนิยามความหมายหรือขอบเขตที่แน่นอน ทั้งบทบัญญัติมาตรานี้มีเงื่อนไขที่ต้องมีกฎหมายบัญญัติเสียก่อน เมื่อยังไม่มีกฎหมายบัญญัติออกมาใช้ บังคับ ย่อมไม่อาจถือได้ว่ามีการโต้แย้งเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของโจทก์ โจทก์จึงยังไม่มีอำนาจฟ้อง จากคำพิพากษานี้จึงค่อนข้างเป็นการวินิจฉัยในลักษณะจำกัดสิทธิมากกว่าการคุ้มครองสิทธิของ ประชาชน และสนใจเพียงว่ามีกฎหมายหรือไม่มีกฎหมายบัญญัติรับรองไว้หรือไม่ แม้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศจะบัญญัติรับรองไว้แล้วก็ตาม

นอกจากนี้ศาลฎีกายังได้กล่าวถึงสิทธิที่รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองไว้ เป็นเรื่องที่รัฐจะต้องปฏิบัติต่อประชาชน หากเป็นกรณีการกระทำระหว่างปัจเจกชนด้วยกันเองจะต้อง พิจารณาตามกฎหมายที่บัญญัติในแต่ละกรณี ไม่อาจอ้างรัฐธรรมนูญเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนได้ โดยตรง แต่ต้องพิจารณาด้วยว่ามีกฎหมายบัญญัติกำหนดสิทธิดังกล่าวไว้อย่างไร ไม่ใช่เรื่องที่จะอ้าง บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญได้โดยตรง ดังเช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8464-8436/2550 สิทธิและ เสรีภาพที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รับรองไว้สำหรับการใช้อำนาจโดย องค์การของรัฐแก่ชนชาวไทย ไม่ใช่การใช้อำนาจโดยปัจเจกบุคคลแก่ชนชาวไทย บทบัญญัติที่ว่า “ชาย และหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน” นั้น หากเป็นกรณีปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคลด้วยกันต้องพิจารณาตาม กฎหมายที่บัญญัติในแต่ละกรณีไป ระเบียบของจำเลยในปี พ.ศ. 2537 ที่ให้พนักงานชายเกษียณอายุ เมื่อมีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์พนักงานหญิงเกษียณอายุเมื่อครบ 55 ปี บริบูรณ์ จึงไม่ฝ่าฝืนต่อกฎหมาย

คุ้มครองแรงงาน เห็นได้ว่าขณะที่ระเบียบของจำเลยนั้นเป็นระเบียบก่อนที่จะประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 และกฎหมายคุ้มครองแรงงาน ณ ขณะนั้น²² ไม่ได้ระบุว่าจะต้องปฏิบัติต่อลูกจ้างชายและหญิงอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้นการเลิกจ้างลูกจ้างของจำเลยจึงไม่ขัดต่อหลักความเสมอภาคระหว่างชายหญิง อย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงคล้ายคลึงกันนี้ แนวคำพิพากษาเปลี่ยนแปลงไปในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14863/2557 ศาลก็ได้พิจารณายืนยันว่าจะต้องให้ลูกจ้างหญิงเกษียณอายุเท่าเทียมกับลูกจ้างชาย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1916/2543 ความผิดตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 ซึ่งได้กำหนดว่า หากครอบครองยาเสพติดให้โทษประเภทหนึ่งเกินกว่าปริมาณที่กฎหมายกำหนดไว้ให้ถือว่ามิไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย เป็นบทสันนิษฐานโดยเด็ดขาดของกฎหมายและจำเลยไม่อาจจะนำสืบหักล้างข้อสันนิษฐานของกฎหมายดังกล่าวได้ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1448/2557, ที่ 2843/2559, ที่ 6665/2560 ก็พิพากษาทำนองเดียวกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าขัดต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับสิทธิในคดีอาญาที่บุคคลจะต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนกว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่ศาลก็พิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายและยังยืนยันด้วยว่าเป็นบทสันนิษฐานเด็ดขาดแม้จะขัดต่อหลักการดังกล่าวก็ตาม อย่างไรก็ดี ในคดีภายหลังที่ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6-7/2561 ว่าข้อสันนิษฐานเช่นนั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญ ทำให้ในเวลาต่อมาคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 272/2565 ศาลก็ไม่ได้พิจารณาจากข้อสันนิษฐานเพียงอย่างเดียว ยังคงต้องพิจารณาประกอบกับพฤติการณ์ประการอื่นประกอบด้วย ซึ่งคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1090/2566 ก็พิจารณาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

กรณีคล้ายคลึงกันเกิดกับความรับผิดของผู้แทนนิติบุคคล ในกรณีที่นิติบุคคลมีความรับผิดทางอาญาเกิดขึ้น แล้วมีกฎหมายหลายฉบับกำหนดให้ผู้แทนนิติบุคคลเหล่านั้นต้องร่วมรับผิดด้วย โดยมีคำพิพากษาที่ตัดสินในลักษณะเช่นนี้ คือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9701/2544 กรณีเนื้อหาของประมวลรัษฎากรมาตรา 90/5 กำหนดให้ผู้แทนนิติบุคคลจะต้องรับผิดด้วยโดยที่โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ถึงเจตนาของผู้แทนนิติบุคคล จนเมื่อมีคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญไว้ในหลายกรณีตั้งแต่ พ.ศ. 2555 ว่าเป็นการขัดต่อหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์และขัดต่อรัฐธรรมนูญ ทำให้ศาลฎีกาได้เปลี่ยนแนวทางตัดสินว่าจะต้องนำสืบให้ได้ความว่าผู้แทนนิติบุคคล

²² ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การคุ้มครองแรงงาน ลงวันที่ 16 เมษายน 2515 ออกตามความในประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 ลงวันที่ 16 มีนาคม 2515

รู้เห็นด้วยกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3282/2558, ที่ 6176/2559 และที่ 2813/2562

จากแนวทางการวินิจฉัยของศาลฎีกาจะเห็นได้ว่า บทบาทของศาลฎีกาในการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน จะสะท้อนวิธีการพิจารณาคดีของศาลที่ค่อนข้างจะพิพากษาคดีตามเนื้อความแห่งบทบัญญัติของกฎหมายเป็นสำคัญ แม้จะมีเนื้อหาที่เป็นการขัดต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม ก็จะไม่พิพากษาแตกต่างไปจากที่กฎหมายบัญญัติไว้ สะท้อนรูปแบบการพิพากษาที่อยู่ภายใต้กฎหมายเป็นสำคัญ แม้กระทั่งการจะรับรองซึ่งสิทธิมนุษยชนของบุคคลก็ยังเป็นไปตามเท่าที่กฎหมายบัญญัติรับรองเป็นรายกรณีไปเท่านั้น หากไม่มีกฎหมายบัญญัติก็มักจะไม่นำขอบเขตการตีความให้ครอบคลุมไปถึงความหมายของคำว่าสิทธิมนุษยชนอันเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับตามธรรมชาติ

1.3 คู่ความในคดีและผู้มีส่วนร่วมในคดี กลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นผู้ที่มีบทบาทในการอ้างอิงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นต่อสู้อัยการ โดยหลายครั้งที่คู่ความได้มีการกล่าวอ้างถึงการละเมิดหลักสิทธิมนุษยชนโดยตรงไม่ว่าจะในชั้นการพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง (ศาลปกครองสูงสุด) หรือศาลยุติธรรม (ศาลฎีกา) โดยมีข้อพิจารณา ดังนี้

1.3.1 คู่ความภาคเอกชนหรือประชาชน มีการกล่าวอ้างถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อต่อสู้อัยการอยู่บ่อยครั้ง โดยมีปรากฏในการดำเนินคดีของศาลรัฐธรรมนูญ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2541 โดยคู่ความอ้างว่า ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 220 กำหนดห้ามมิให้คู่ความฎีกาในคดีที่ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์พิพากษายกฟ้อง ผู้ร้องจึงเห็นว่าความในมาตรา 220 ดังกล่าวเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ ละเมิดสิทธิของผู้ร้อง กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ หรือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2564 คู่ความอ้างว่ากรณีบุคคลนั้นต้องคำพิพากษาให้จำคุกและถูกคุมขังโดยหมายศาลมาเป็นเหตุให้สมาชิกภาพของสมาชิกสภาเทศบาลสิ้นสุดลง เป็นบทบัญญัติที่ขัดต่อหลักการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อีกตัวอย่างคดีในศาลรัฐธรรมนูญที่มีการกล่าวอ้างหลักสิทธิมนุษยชนขึ้นต่อสู้อัยการด้วยคู่ความภาคประชาชน คือ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 11/2544 โดยผู้ร้องอ้างว่าการกำหนดให้ผู้ที่มียาเสพติดไว้ในครอบครองเกินกว่าที่กำหนดให้ถือว่ามิไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย เป็นข้อสันนิษฐานเด็ดขาดซึ่งจำเลยไม่อาจนำสืบเพื่อแก้ข้อสันนิษฐานได้ และเป็นการขัดต่อหลักการให้สันนิษฐานว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ไว้ก่อน คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 ที่ผู้ร้องกล่าวว่า พระราชบัญญัติ

ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 มาตรา 26(10) มีปัญหาเกี่ยวกับความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 59/2545 กรณีร่างพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่...) พ.ศ. ... กำหนดให้การทำเหมืองแร่ใต้ดิน หากอยู่ในระดับความลึกจากผิวดินเกินหนึ่งร้อยเมตรสามารถกระทำ โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของที่ดินและไม่จำเป็นต้องชดใช้แก่เจ้าของที่ดิน ผู้ร้องเห็นว่าเป็น การละเมิดสิทธิในทรัพย์สิน เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม เป็นต้น

กรณีศาลฎีกา ก็ปรากฏการกล่าวอ้างหลักสิทธิมนุษยชนโดยคู่ความในคดี เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7624/2562 จำเลยที่ 1 ฉีกบัตรออกเสียงโดยอ้างว่าเป็นการใช้สิทธิตาม รัฐธรรมนูญ หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4302/2563 จำเลยอ้างว่าการยื่นฟ้องโจทก์เป็นคดี เป็นการ ใช้สิทธิทางศาลของจำเลย เป็นสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 5983/2548 โจทก์อ้างว่าเป็นสิทธิที่โจทก์จะเลือกคู่ครองได้ตามแต่ความพอใจของตน เป็นต้น

1.3.2 คู่ความภาครัฐ ไม่ปรากฏการกล่าวอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อ ต่อสู้เท่าใดนัก เนื่องจากหลักสิทธิมนุษยชนถูกมองว่าเป็นหลักการที่รัฐจะต้องปฏิบัติต่อประชาชนเพื่อ เป็นการคุ้มครองสิทธิเหล่านั้นกับประชาชน ดังตัวอย่างการวินิจฉัยในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8464-8436/2550 ที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ ดังนั้นการยกหลักสิทธิมนุษยชนขึ้นต่อสู้ในคดีจึงอาจไม่เป็นผลดี กับคู่ความภาครัฐเสียเอง หากจะยกอ้าง ก็มักจะเป็นการอ้างในเชิงปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นการละเมิดหลัก สิทธิมนุษยชน เช่น การอ้างว่าการดำเนินการโดยชอบด้วยกฎหมาย ดังปรากฏในคำวินิจฉัยศาล รัฐธรรมนูญที่ 20/2552 กรณีผู้ร้องซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชน (ซึ่งดำเนินกิจการบริการสาธารณะและใช้ อำนาจทางปกครอง) กับพวกได้ส่งลงโทษนักเรียนให้พ้นจากการเป็นนักเรียนของโรงเรียน ถูกฟ้องเป็น คดีต่อศาลปกครอง โดยผู้ร้องอ้างว่าได้กระทำไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ไม่ได้ฝ่าฝืนระเบียบ กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548 หรือ คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 1120/2519 ผู้คัดค้าน (พนักงานอัยการ) อ้างความในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 ว่าผู้ซึ่งมีสัญชาติเป็นไทยเพราะเกิดในราชอาณาจักรไทยโดยมีบิดาเป็นคนต่างด้าวจะเสีย สัญชาติไทย (แสดงให้เห็นว่าดำเนินการถูกต้องตามกฎหมาย) หรือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 720/2505 นายอำเภอจะอ้างเหตุขัดข้อง ตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทยซึ่งมีได้ออกโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย ฉบับใดและใช้บังคับกับบุคคลทั่วไปเช่นกฎหมายไม่ได้ เป็นต้น

จากการพิจารณาลักษณะของการมีส่วนร่วมของคู่ความในการก่อให้เกิดจิตวิญญาณ ประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน สังเกตได้ว่าคู่ความฝ่ายที่เป็นภาคเอกชนหรือประชาชนมีการกล่าว

อ้างถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมากกว่าภาครัฐอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าประชาชนมีการรับรู้ถึงสิทธิมนุษยชนที่ตนเองควรได้รับ เพียงแต่จะสามารถยกขึ้นอ้างเพื่อปกป้องรักษาสิทธิของตนได้เพียงใดนั้น เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาอีกประเด็นหนึ่ง ซึ่งก็มีทั้งได้ผลในการได้รับรองสิทธิมนุษยชนและไม่เป็นผล ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้น

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับหัวข้อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการก่อร่างสร้างตัวหรือแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนไม่ว่าจะเป็นคณะนิติบัญญัติ องค์กรตุลาการ และคู่ความในคดี ปราบกฏการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างค่อยไปค่อยไป โดยเฉพาะในส่วนของคณะนิติบัญญัติที่ พัฒนาการของการสร้างรัฐธรรมนูญมีมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจากการคุ้มครองให้สิทธิด้านสิทธิมนุษยชนที่มีอยู่อย่างจำกัดก็ขยายขอบเขตการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางจนถึงฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560 แม้จะไม่ครอบคลุมครบทุกสิทธิดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่ก็ถือว่าครอบคลุมเกือบทั้งหมด จนนำมาสู่การปฏิบัติโดยองค์กรตุลาการซึ่งเป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย โดยมากองค์กรเหล่านี้ก็จะดำเนินการพิจารณาบรรดคดีต่างๆ เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ข้อกฎหมายเหล่านั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือขัดต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนหรือไม่ ซึ่งหากขัดก็ย่อมเป็นการขัดขวางการส่งเสริมด้านสิทธิมนุษยชนของประชาชน ทั้งนี้ ศาลรัฐธรรมนูญค่อนข้างมีบทบาทต่อการคัดกรองบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนทั้งหลายที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ให้ได้ถูกยืนยันรับรองถึงความมีอยู่จริงของสิทธิต่างๆ เหล่านั้น ในขณะที่ศาลปกครองสูงสุดเองก็สามารถยืนยันสิทธิของบุคคลอันเป็นสิทธิมนุษยชนไว้ในหลายกรณี แม้จะติดปัญหาเรื่องที่จะต้องพิจารณาให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายอยู่บ้าง ส่วนกรณีของศาลฎีกา อาจเป็นองค์กรตุลาการที่มีข้อจำกัดอย่างมากในการพิจารณาคู่ครองสิทธิมนุษยชนของบุคคล ด้วยต้องพิจารณาพิพากษาคดีตามเนื้อความแห่งบทบัญญัติหรือกฎหมายเท่านั้น โอกาสในการตีความให้ขยายขอบเขตเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นได้ยาก ในขณะที่คู่ความในคดีโดยเฉพาะภาคเอกชนหรือประชาชนกลับมีบทบาทในการหยิบยกเรื่องของสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในการพิจารณาคดี ถึงแม้ผลลัพธ์ที่ได้อาจจะไม่เป็นผลในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของบุคคลก็ตาม การมีส่วนร่วมของบุคคล (องค์กร/หน่วยงาน) เหล่านี้ล้วนมีส่วนสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการแสดงออกให้เห็นถึงจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนอย่างมาก

2. ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของประชาชน

ในที่นี้คือความเข้าใจทางภาษา โดยคำว่า “ประชาชน” ในที่นี้หมายถึงตัวแทนของประชาชนดังที่ได้กล่าวมาในหัวข้อการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจิตวิญญาณประชาชนนี้สามารถถ่ายทอดหรือสื่อสารด้วย “ภาษา” ซึ่งความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้นก็สามารถแสดงออกได้ผ่านทางภาษาได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากภาษาจะสะท้อนแนวคิด อารมณ์ เหตุผล หรือความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังภาษานั้น รวมถึงเติบโตคลี่คลายไปตามพัฒนาการของสังคม (ปรีดี เกษมทรัพย์, 2555: 229) ซึ่งภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อสะท้อนความเข้าใจด้านสิทธิมนุษยชนของประชาชนในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ค้นหาจากรัฐธรรมนูญไทยทั้ง 20 ฉบับ และจากคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยของศาลประกอบกัน เพื่อให้เห็นความรู้ความเข้าใจและพัฒนาการทางภาษาเรื่องสิทธิมนุษยชนที่ดำรงอยู่ในชีวิตของประชาชนตลอด 90 กว่าปีที่ผ่านมา โดยหากแบ่งช่วงการทำความเข้าใจด้านสิทธิมนุษยชนจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญอาจแบ่งออกได้เป็น 5 ช่วง โดยอาศัยยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญทางสังคมดังนี้

2.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคก่อตั้งสิทธิ (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2489) ในที่นี้หมายถึงความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ณ จุดเริ่มต้นของพัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย คือ เริ่มตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งก็คือพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 เรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ปรากฏรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 14 ปี

2.1.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทย คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ปรากฏบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนอย่างประปราย ไม่ได้มีบทบัญญัติใดกล่าวถึงสิทธิของประชาชนอย่างเป็นทางการ รวมถึงไม่มีการกล่าวถึงคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในส่วนหนึ่งส่วนใดของรัฐธรรมนูญอีกด้วย โดยปรากฏเพียง 2 มาตรารวมสิทธิมนุษยชน 3 ข้อย่อย และได้เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 จำนวนสิทธิที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญก็มีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รวมสิทธิมนุษยชน 15 ข้อย่อย และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 รวมสิทธิมนุษยชน 16 ข้อย่อย จากทั้งหมด 45 ข้อย่อย

ตารางที่ 4.22 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคก่อตั้งสิทธิ

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช			หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช		
	1. พ.ศ. 2475*	2. พ.ศ. 2475	3. พ.ศ. 2489		1. พ.ศ. 2475*	2. พ.ศ. 2475	3. พ.ศ. 2489
1. อิสระเสมอภาคศักดิ์ศรี		1	1	17(1) ทรัพย์สิน		14	14
2. ไม่แบ่งแยก		1	1	17(2) เอาไปตามอำเภอใจไม่ได้			
3. มีชีวิต เสรีภาพ มั่นคง		14	14	18. ศาสนา		13	13
4. ไม่ตกเป็นทาส		14	14	19. แสดงออก ข่าวดสาร		14	14
5. ไม่ทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรี		14	14	20(1) ชุมชุม		14	14
6. เป็นบุคคล				20(2) ไม่ถูกบังคับ			
7. เสมอตามกฎหมาย	14	1,12	1,12	21(1) ร่วมปกครอง	10,14	16,17	14,29
8. เยียวยาจากศาล				21(2) บริการสาธารณะ			
9. จับกุมเนรเทศ				21(3) เลือกตั้ง	14	16,17	29
10. กระบวนการยุติธรรม				22. หลักประกัน สิทธิเศรษฐกิจ			
11(1) บริสุทธิ์ไว้วางใจ				23(1) มี่งานทำ		14	14
11(2) ไม่ผิดย้อนหลัง			19	23(2) งานเท่าเทียม			
12. สื่อสาร ส่วนตัว		14	14	23(3) ค่าจ้างยุติธรรม+คุ้มครอง			
13(1) ที่อยู่ ย้ายถิ่นฐาน				23(4) ร่วมสหภาพ			
13(2) ออกและกลับปท.				24. พักผ่อน			
14(1) ลี้ภัย				25(1) ปัจจัย4 สาธารณสุข			
14(2) ไม่ใช่กับความผิดจริง				25(2) แม่และเด็ก			
15(1) สัญชาติ				26(1) การศึกษา		14	14
15(2) ไม่ถูกเพิกถอน				26(2) มุ่งพัฒนาเคารพHR			
16(1) สมรสได้				26(3) ผู้ปกครองตัดสินใจเบื้องต้น			
16(2) สมรสยินยอม				27(1) ส่วนร่วมวัฒนธรรม			
16(3) คุ้มครองครอบครัว				27(2) คุ้มครองประดิษฐ์กรรม			
				28. มีสิทธิในระเบียบทางสังคม			

จากตารางที่ 4.22 สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคก่อตั้งสิทธิ โดยรัฐธรรมนูญฉบับแรก (พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475) ในมาตรา 10 และมาตรา 14 โดยมาตรา 10 บัญญัติไว้ว่า “...สมัยที่ 3

เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอปลไ้วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปีนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นผู้ที่ได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น...” และมาตรา 14 บัญญัติว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใด...ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติ...” จากบทบัญญัติ 2 มาตรา นี้ จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงสิทธิที่สำคัญคือ สิทธิในการ “เลือกตั้ง” และ “ออกเสียงลงมติ” ซึ่งเป็นสิทธิที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปกครอง ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นสิ่งที่รัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยให้ความสำคัญคือ การที่อำนาจในการปกครองนั้น ประชาชนได้มีบทบาทสำคัญที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง สอดคล้องกับการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการปกครองได้ นอกจากนี้ยังปรากฏถ้อยคำที่แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ที่ว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใด” ที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้สิทธิในการออกเสียงลงมติได้

หลังจากนั้นในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกของประเทศไทย มีเนื้อหาที่เป็นระเบียบและถูกจัดวางอย่างเป็นระบบมากขึ้น เนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมีเพิ่มเติมมากขึ้น โดยปรากฏตั้งแต่มาตรา 1 ว่า “...ประชาชนชาวสยามไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเสมอภาคของบุคคลถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นอันดับแรกของการบัญญัติรัฐธรรมนูญ เพื่อเชิดชูว่าประชาชนทุกคนล้วนมีความเสมอเหมือนกัน และถูกย้ำในมาตรา 12 ที่ว่า “...บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย” โดยไม่สนใจถึงยศถาบรรดาศักดิ์ที่แต่ละบุคคลจะมีไม่ว่าด้วยเหตุผลใด

ในเรื่องเกี่ยวสิทธิและเสรีภาพเฉพาะเรื่องนั้น มีบัญญัติในมาตรา 13 และมาตรา 14 โดยมาตรา 14 กำหนดว่า “มาตรา 14 ภายในบังคับแห่งกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ” ซึ่งเป็นการกำหนดสิทธิของบุคคลในการที่จะมีเสรีภาพเป็นเรื่องราว แบบไม่มีการกำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิว่ามีอยู่อย่างไร ซึ่งทำให้สิทธิบางประการไม่มีความชัดเจน เช่น สิทธิในชีวิต การไม่ถูกเอาตัวลงเป็นทาส หรือการไม่ถูกทรมาน จะรวมอยู่ในสิทธิในร่างกายหรือไม่ เป็นต้น แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า สิทธินั้น ยังคงต้องอยู่ “ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย” แสดงให้เห็นว่า รัฐยังไม่ได้ให้สิทธิหรือเสรีภาพกับประชาชนอย่างเสรี ยังคงต้องอยู่ภายใต้กรอบแห่ง

กฎหมาย ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า มาตรา 13²³ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเสรีภาพในการนับถือศาสนา กลับมีการกำหนดรายละเอียดขอบเขตแห่งสิทธิชัดเจนกว่าสิทธิเสรีภาพประการอื่น

ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ซึ่งได้มีการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” ด้วยเหตุผลที่ปรากฏในสภาผู้แทนราษฎรว่ามีการใช้คำว่า “สยาม” และ “ไทย” ปะปนกัน โดยคำว่า “ไทย” เป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนทั่วไปมากกว่า (เจดिया โคมลเปลิน. 2563: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม ในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน มีลักษณะและใจความเช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 เรื่องความเสมอภาคยังคงเดิมเปลี่ยนแปลงเฉพาะชื่อประเทศตามมาตรา 1 และมาตรา 12 โดยมาตรา 14 เพิ่ม เสรีภาพในการ “การพิมพ์” และ “การตั้งพรรคการเมือง” และเปลี่ยนคำเล็กน้อยจากเสรีภาพใน “การประชุมโดยเปิดเผย” เป็น “การชุมนุมสาธารณะ” ส่วนเสรีภาพในการนับถือศาสนามีบทบัญญัติเช่นเดิมในมาตรา 13 มีการกล่าวถึงสิทธิในการเลือกตั้งที่ชัดเจนมากขึ้นในมาตรา 29 ทั้งนี้ ปรากฏสิทธิเพิ่มเติมที่สำคัญคือ สิทธิในทางอาญาตามมาตรา 19 ที่ว่า “การตราพระราชบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายให้มีผลย้อนหลังเป็นการลงโทษบุคคลในทางอาญานั้น จะกระทำมิได้”

โดยภาพรวมจะเห็นได้ว่าในรัฐธรรมนูญยุคนี้ การบัญญัติคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไม่ค่อยมีความชัดเจน ไม่ครอบคลุมเท่าใดนัก แต่สิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่มีความชัดเจนมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรก คือ สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการเลือกตั้ง และมีสิทธิเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปกครองอื่นเพิ่มเติมขึ้นในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 พ.ศ. 2489 ส่วนสิทธิที่มีการกำหนดถึงรายละเอียดที่ชัดเจนมี 2 ประการคือ เสรีภาพในการนับถือศาสนา และสิทธิในคดีอาญา ซึ่งเสรีภาพในการนับถือศาสนาถูกยืนยันอย่างชัดเจน รวมถึงมีการกำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิในเสรีภาพดังกล่าวชัดเจนมากที่สุดในบรรดาสหิทธิที่ถูกกล่าวถึงทั้งในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 พ.ศ. 2475 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2489 ส่วนสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีความชัดเจนในเรื่องการไม่บัญญัติกฎหมายให้มีโทษทางอาญาย้อนหลัง ซึ่งก็ถือว่าเป็นสิทธิอีกประการหนึ่งที่มีการบัญญัติลงรายละเอียดแห่งสิทธิที่ชัดเจนกว่าสิทธิประเภทอื่น

2.1.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล ซึ่งศาลในยุคนี้จะปรากฏข้อมูลเพียงศาลฎีกา (ศาลยุติธรรม) เท่านั้น เนื่องจากยังไม่มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง

²³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. มาตรา 13 “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

ถึงแม้ในรัฐธรรมนูญจะปรากฏเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมกันของบุคคล ทั้งฉบับที่ 1 ฉบับที่ 2 และฉบับที่ 3 แต่เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาคำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. 2475 ก็ยังพบว่าความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างชายและหญิงยังไม่เกิดขึ้น คือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1067/2475 การที่ภรรยารับชำระหนี้ของสามีภรรยาด้วยกัน แต่จะผูกพันสามีเพียงใด แล้วแต่ว่าสามีจะอนุญาตให้ภรรยาชำระหนี้หรือไม่ แสดงให้เห็นถึงสิทธิของหญิงในอดีตในการทำนิติกรรมที่ต้องอยู่ภายใต้การอนุญาตของสามี ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ศาลฎีกาไม่ได้อธิบายถึงความเท่าเทียมระหว่างสามีภรรยา แต่อธิบายว่า การทำนิติกรรมของภรรยาจะผูกพันสามีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการ “อนุญาต” ของสามี

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นสิทธิที่ได้รับการยืนยันมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกเช่นเดียวกัน เป็นสิทธิที่ยืนยันให้เห็นถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน ศาลฎีกาก็ได้เคยกล่าวถึงกรณีการเลือกตั้งซึ่งเป็นไปโดยมิชอบไว้ใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 898/2480 หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1260/2480

นอกจากนี้ยังมีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ยืนยันถึงการไม่ถูกลงโทษทางอาญาในความผิดที่ไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิดขณะกระทำ หรือไม่ต้องรับผิดในความผิดที่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิดภายหลังในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 311/2478 การใช้กฎหมายอันเป็นลักษณะอาญา ไม่มีผลย้อนหลังบังคับถึงสิ่งซึ่งเกิดขึ้นก่อนใช้กฎหมาย ซึ่งจากคำพิพากษาศาลฎีกานี้เป็นการยืนยันว่า กฎหมายที่บัญญัติให้เป็นความผิดอาญาที่บัญญัติขึ้นภายหลังไม่อาจจะนำไปลงโทษการกระทำที่เกิดขึ้นก่อนกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิดไม่ได้ โดยคำที่มักสื่อถึงความหมายนี้คือ “กฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง”

ถึงแม้รัฐธรรมนูญจะกล่าวถึงสิทธิในชีวิตของบุคคลและการไม่ถูกนำตัวลงเป็นทาสไม่ค่อยชัดเจนเท่าใดนัก แต่ก็ปรากฏการยืนยันสิทธิในการมีชีวิตของบุคคลไว้ในคดีเกี่ยวกับ “การป้องกัน” โดยชอบด้วยกฎหมาย ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 219/2486 และกรณีการไม่ถูกบังคับลงเป็นทาส ก็มีคำพิพากษาศาลฎีกายืนยันชัดเจนถึงการ “เลิกทาส” ในประเทศไทยไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 291/2483 ว่าได้ยกเลิกเสียสิ้นแล้วทุกสถานโดยการเลิกทาสเกษียรอายุ อันเป็นการยืนยันต่อไปว่าจะไม่สามารถปฏิบัติต่อบุคคลใดเสมือนหนึ่งว่าเป็นทาสได้อีกต่อไป สอดคล้องกับการยืนยันถึงหลักการที่บุคคลต้องได้รับการยอมรับว่าเป็น “บุคคล” เสมอ ซึ่งสภาพบุคคลก็ย่อมต้องเริ่มเมื่อคลอดและอยู่รอดเป็นทารก โดยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1053/2480 ก็ได้ยืนยันไว้ และในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 95/2483 ก็ยืนยันว่า คดีร้องขอให้ศาลสั่งให้บุคคลเป็นเสมือนไร้ความสามารถ เพราะเหตุป่วย

เป็นอัมพาตไม่สามารถลุกนั่งด้วยตนเองได้ เป็นคดีที่เกี่ยวข้องด้วยสิทธิแห่งสภาพบุคคล ซึ่งศาลจะเรียกคดีในทำนองเดียวกันนี้ว่า คดีที่เกี่ยวข้องด้วย “สิทธิแห่งสภาพบุคคล” ซึ่งจากคำพิพากษานี้ เป็นการยืนยันถึงการยอมรับว่า ไม่ว่าบุคคลจะมีสภาพแห่งกายและจิตใจอย่างไร ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยสภาพแห่งบุคคล ย่อมถือว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายด้วย ซึ่งสิทธิในการถูกยอมรับว่าเป็นบุคคลนี้ยังไม่ปรากฏในรัฐธรรมนูญในยุคนี

อย่างไรก็ดี แม้ไม่มีบทบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังปรากฏข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนอันเป็นการรับรองสิทธิมนุษยชนของประชาชนในคำพิพากษาศาลไฉ่หลายหลายประการซึ่งถือว่าเป็นการปรากฏตัวของหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่อยู่ในสังคมไทยอยู่แล้วก่อนที่จะมีรัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองสิทธิเหล่านี้ไว้ โดยอาจปรากฏด้วยถ้อยคำที่กำกวมไม่ชัดเจน และอาจจะต้องอาศัยการตีความว่าเข้าข่ายสิทธิมนุษยชนด้านใด

ตัวอย่างเช่น ปรากฏคำว่า “สินไหมทดแทน” เพื่อการถูกละเมิดสิทธิที่จะต้องได้รับการเยียวยา ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 264/2474 ซึ่งเป็นยืนยันสิทธิตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 กรณีกระป๋องหลอดหนีเข้าไปในสวนชีวิตโจทก์บาดเจ็บสาหัส จำต้องใช้สินไหมทดแทนให้โจทก์ หรือมีการกล่าวถึงเรื่องการ “เนรเทศ” ซึ่งศาลฎีกาวินิจฉัยว่าไม่ใช่อำนาจศาลที่จะพิจารณาได้ แต่เป็นอำนาจตุลาการ ซึ่งก็คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ตามพระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ. 131 ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1870/2492, ที่ 537/2492 ซึ่งอ้างแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1011/2475 ทำให้เห็นว่ามีความหมายที่กำหนดอำนาจหน้าที่บุคคลที่มีอำนาจในการเนรเทศเป็นการเฉพาะไว้แล้ว ศาลจะสั่งเนรเทศเองโดยไม่มีอำนาจไม่ได้

ในคำพิพากษาของศาลฎีกา ยังปรากฏการพิพากษาที่สื่อถึงนัยยะว่าจะกระทำโดย “อำเภोज” ให้กระทบสิทธิของบุคคลไม่ได้ เช่น กรณีการจับกุมคุมขังบุคคล และสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างรวดเร็วและเป็นธรรม ก็มีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 847-848/2477 ซึ่งการวินิจฉัยเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในกระบวนการพิจารณาคดี การฟ้องคดี การจับกุมคุมขังบุคคลที่จะต้องไม่เป็นไปอย่าง “อำเภोज” อันจะไม่เกิดความไม่เป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมได้ และศาลได้พิจารณาต่อไปด้วยว่า หากประชาชนประสงค์จะประกันตัวผู้ต้องหาเจ้าพนักงานก็ต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ถูกคุมขัง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 319/2479 ได้การกล่าวถึง “สิทธิในครอบครัว” ของบุคคล กรณีพิพาทกันเกี่ยวกับเรื่องการเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูจากสามีนั้น เป็นสิทธิในครอบครัว ซึ่ง

เป็นที่น่าสนใจว่า ศาลได้ยืนยันถึงการมีอยู่ของ “สิทธิในครอบครัว” และเมื่อเป็นสิทธิก็ย่อมได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายตามไปด้วย

ในภาพรวมของคำพิพากษาศาลฎีกาในยุคก่อตั้งสิทธินี้ จะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วมีข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนอยู่หลายประการ มีทั้งที่ปรากฏถ้อยคำอย่างชัดเจนถึงสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนที่สอดคล้องกับที่ถูกบัญญัติรับรองไว้รัฐธรรมนูญ และที่ปรากฏตัวอย่างไม่ชัดเจนด้วย “คำ” ที่มีความหมายไม่ชัดเจนนัก

สำหรับความเข้าใจในสิทธิมนุษยชนในยุคก่อตั้งสิทธินี้ ผลการศึกษาจึงพบว่า การบัญญัติคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญยังมีความไม่ชัดเจนเท่าใดนัก แต่มีความเด่นชัดในบางประเด็น เช่น เรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิในการเลือกตั้ง ที่มีการกล่าวถึงรายละเอียดแห่งสิทธิให้สามารถทำความเข้าใจได้ แต่ในหลายกรณีรัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงโดยไม่ได้กำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิว่ามีลักษณะหรือหมายถึงประเด็นแห่งสิทธิอย่างไร รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคำพิพากษาของศาลฎีกาโดยส่วนใหญ่ปรากฏถ้อยคำที่ไม่ค่อยชัดเจนถึงหลักสิทธิมนุษยชน ไม่มีความเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญที่พยายามบัญญัติคุ้มครองสิทธิต่างๆ ของประชาชน แต่อย่างน้อยที่สุดก็สามารถยืนยันได้ถึงการมีอยู่จริงของสิทธิมนุษยชนบางเรื่องในยุคก่อตั้งสิทธินี้

2.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคให้สิทธิประชาชน (พ.ศ. 2492 - พ.ศ. 2514) เป็นยุคที่หลักการด้านสิทธิมนุษยชนมีการเติบโต และมีรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนกว้างขวาง ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มีที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ และมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนประกอบการร่างรัฐธรรมนูญ ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ซึ่งแม้จะเป็นรัฐธรรมนูญจากคณะรัฐประหารแต่ว่าผ่านกระบวนการนิติบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมจนสมบูรณ์เรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 ปรากฏรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 14 ปี (นับรวมช่วงรัฐประหารได้ประมาณ 23 ปี)

2.2.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ในช่วงระยะเวลานี้ เป็นช่วงที่สิทธิมนุษยชนของประชาชนถูกบัญญัติรับรองไว้อย่างกว้างขวางเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย แต่ถึงแม้จะไม่ได้ครอบคลุมทั้งหมดตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่ก็ถือว่าครอบคลุมกว่าครึ่งของสิทธิที่ปรากฏในปฏิญญาดังกล่าว โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ปรากฏสิทธิมนุษยชน 29 ข้อย่อย แต่สิทธิมนุษยชนดังกล่าวกลับลดลงเหลือ 24 ข้อย่อยในรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2495 และเพิ่มกลับมาเป็น 28 ข้อย่อยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511

ตารางที่ 4.23 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคให้สิทธิประชาชน

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช			หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช		
	5. พ.ศ. 2492	6. พ.ศ. 2495	8. พ.ศ. 2511		5. พ.ศ. 2492	6. พ.ศ. 2495	8. พ.ศ. 2511
1. อิสระเสมอภาคศักดิ์ศรี	26	1	24	17(1) ทรัพย์สิน	34	26,29	32
2. ไม่แบ่งแยก	26,28	1,25	24,26	17(2) เอาไปตามอำเภอใจไม่ได้	34	29	32
3. มีชีวิต เสรีภาพ มั่นคง	31	27	29	18. ศาสนา	28	25	26
4. ไม่ตกเป็นทาส	32	28	30	19. แสดงออก ข่าวสาร	35	26	33
5. ไม่ทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรี	31	27	29	20(1) ชุมชน	37,38	26	35,36
6. เป็นบุคคล				20(2) ไม่ถูกบังคับ	37,38		35,36
7. เสมอตามกฎหมาย	27,28,45	1,24,25, 35	25,26,43	21(1) ร่วมปกครอง	39,86,88	26,45,46	37,84
8. เยียวยาจากศาล	31,44	34	29,42	21(2) บริการสาธารณะ	40,68	41	38,64
9. จับกุมเนรเทศ	31,41	27,31	29,39	21(3) เลือกตั้ง	39,86,88	45,46	37,84
10. กระบวนการยุติธรรม				22. หลักประกัน สิทธิเศรษฐกิจ			67
11(1) บริสุทธิ์ไว้ก่อน	30		28	23(1) มีงานทำ	41	31	39
11(2) ไม่ผิดย้อนหลัง	29	67	27	23(2) งานเท่าเทียม			
12. สื่อสาร ส่วนตัว	33,40	30	31,38	23(3) ค่าจ้างยุติธรรม+คุ้มครอง			68
13(1) ที่อยู่ ย้ายถิ่นฐาน	41	31	39	23(4) ร่วมสหภาพ			
13(2) ออกและกลับปท.				24. พักผ่อน			68
14(1) ลีภัย				25(1) ปัจจัย4 สาธารณสุข	72	43	69
14(2) ไม่ใช่กับความผิดจริง				25(2) แม่และเด็ก	72	43	
15(1) สัญชาติ	4			26(1) การศึกษา	36,62,63	26	34,59
15(2) ไม่ถูกเพิกถอน	4			26(2) มุ่งพัฒนาเศรษพหรร	62		
16(1) สมรสได้				26(3) ผู้ปกครองตัดสินใจเบื้องต้น			
16(2) สมรสยินยอม				27(1) ส่วนร่วมวัฒนธรรม			
16(3) คุ้มครองครอบครัว	43	33	41	27(2) คุ้มครองประดิษฐกรรม			
				28. มีสิทธิในระเบียบทางสังคม			

จากตารางที่ 4.24 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคให้สิทธิประชาชนจะเห็นได้ว่าปรากฏบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจำนวนมาก บางเรื่องมีหลายมาตราที่มีเนื้อหาครอบคลุมในเรื่องเดียวกัน โดยรัฐธรรมนูญแห่ง

ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มาตรา 1 ไม่ใช่บทบัญญัติที่ยืนยันถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของบุคคล แต่เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับ ความเป็นหนึ่งเดียวของราชอาณาจักรที่จะแบ่งแยกไม่ได้ โดยที่เนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนกลับเริ่มต้นที่ มาตรา 4 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมได้มาและเสียไปซึ่งสัญชาติไทยตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยสัญชาติ” ซึ่งเป็นครั้งแรกที่กล่าวถึงสิทธิในการได้รับและเสียไปซึ่งสัญชาติของบุคคลและไม่ถูกกล่าวถึงในรัฐธรรมนูญอื่นใดอีกจนกระทั่งในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 กล่าวคือ อีก 68 ปีให้หลัง

ข้อสังเกตที่สำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 ที่เด่นชัดกว่ารัฐธรรมนูญยุคก่อตั้งสิทธิ คือ การบัญญัติเนื้อหาแห่งสิทธิที่มีความชัดเจนในรายละเอียดเพียงพอที่จะสามารถเข้าใจได้ถึงสิทธิของบุคคลว่ามีอยู่อย่างไร ดังเช่น มาตรา 4 ที่ได้กล่าวถึง การได้มาซึ่งสัญชาติและการเสียไปซึ่งสัญชาติ ที่จะต้องเป็นไปตาม “บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” เป็นการสื่อสารได้ว่าบุคคลย่อมมีสิทธิที่จะได้รับสัญชาติ และในขณะเดียวกันบุคคลก็มีสิทธิเสียไปซึ่งสัญชาติเช่นเดียวกัน ซึ่งหลักเกณฑ์ก็จะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

นอกเหนือจากมาตรา 4 แล้ว ยังมีอีกหลายมาตรา ที่ได้กำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิที่รัฐธรรมนูญมุ่งคุ้มครอง ที่น่าสนใจ ตัวอย่างเช่น เรื่องความเสมอภาค ที่ใช้บทบัญญัติถึง 3 มาตรา เพื่ออธิบายถึงความเสมอภาคของบุคคล ทั้งคำว่า “เสมอกัน” “เช่นเดียวกัน” รวมถึงความแตกต่างของบุคคลที่จะ “ไม่มีผล” ทำให้บุคคลไม่มีความเสมอภาคกัน เช่น “เหล่ากำเนิด” “ศาสนา” “ฐานันดรศักดิ์” “ทหาร” “ตำรวจ” “ข้าราชการ” หรือ “ประชาชน” เป็นต้น โดยบัญญัติเป็นอย่างเดียวกันทั้งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511

ในขณะที่เสรีภาพในการนับถือศาสนา ยังคงมีเนื้อหาไม่แตกต่างไปจากยุคก่อตั้งสิทธิตามความชัดเจนที่เคยมีมาเช่นเดิม แต่มีรายละเอียดที่บัญญัติเพิ่มเติมเพื่อเป็นการคุ้มครองเสรีภาพในการนับถือศาสนาให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นว่ารัฐมีอาจ “กระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิ” นี้ได้ และก็บัญญัติเป็นอย่างเดียวกันในรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ

สำหรับสิทธิในชีวิตร่างกาย การไม่ถูกทรมาน รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับล้วนบัญญัติไว้เป็นอย่างเดียวกัน คือ “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย” ซึ่งไม่ได้บัญญัติโดยตรงถึงสิทธิในชีวิต แต่ก็สามารถตีความหมายได้ว่าน่าจะหมายถึงสิทธิในชีวิตร่างกาย และการไม่ถูกทรมาน รวมถึงสิทธิในการไม่ถูก “จับกุมคุมขังหรือตรวจค้น” โดยพลการ ซึ่งจะต้อง “ดำเนินการภายใต้กฎหมาย” แต่เฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 เท่านั้นที่บัญญัติเนื้อหาแห่งสิทธิไว้อย่างละเอียด โดยครอบคลุมไปถึงการรับรองสิทธิในการรักษาพยาบาล และ

หากเป็นการจับกุมคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายก็มีสิทธิร้องขอให้ศาลปล่อยตัวได้โดยพลัน ซึ่งถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการได้รับการเยียวยาจากศาล แม้จะไม่ชัดเจนถึงมาตรการในการเยียวยาเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามก็ดี รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ ก็ได้กล่าวถึงสิทธิในการได้รับการเยียวยาจากศาลกรณีที่มีการละเมิดสิทธิจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐโดยสามารถฟ้องหน่วยงานราชการให้รับผิดชอบได้

สำหรับการไม่ถูกนำตัวลงเป็นทาสนั้น ไม่มีปรากฏการใช้คำว่า “ทาส” ในรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ แต่ปรากฏการใช้คำว่า “การเกณฑ์แรงงาน” ซึ่งรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับนี้ก็ล้วนบัญญัติเหมือนกันว่า “สามารถกระทำได้แต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” แต่ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 จะกำหนดเหตุหรือกรณีที่จะสามารถเกณฑ์แรงงานได้ไว้เป็นการเฉพาะ ซึ่งมีลักษณะเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนมากกว่าที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495

รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ ได้รับรองเสรีภาพของบุคคลในการเลือกถิ่นที่อยู่และการประกอบอาชีพ แต่ก็สามารถถูกจำกัดสิทธิได้โดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495 บัญญัติไม่ชัดเจนนัก แต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 บัญญัติเหตุแห่งการจำกัดสิทธิไว้ชัดเจนกว่า โดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยของประเทศ เศรษฐกิจ สวัสดิภาพ และที่น่าสนใจคือ เรื่อง “รักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว” แต่ทั้ง 3 ฉบับล้วนยืนยันถึงสิทธิของบุคคลสัญชาติไทยว่าจะไม่ถูกเนรเทศออกนอกราชอาณาจักร ซึ่งเป็นการบัญญัติโดยไม่มีข้อยกเว้น ว่า “การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักรจะกระทำมิได้”²⁴

สิทธิในคดีอาญา มีปรากฏชัดเจนเฉพาะในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 เท่านั้น โดยบัญญัติไว้เหมือนกันทุกถ้อยคำ โดยกำหนดทั้งสิทธิในการได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าไม่มีความผิด และจะปฏิบัติต่อบุคคลใดเสมือนหนึ่งว่าเป็นผู้กระทำความผิดไม่ได้ อีกทั้งยังกำหนดถึงสิทธิในการได้รับการประกันตัวและการได้รับการเยี่ยมอีกด้วย นอกจากนี้ยังบัญญัติรับรองสิทธิในการไม่ต้องรับโทษทางอาญาหากไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิด และลงโทษบุคคลหนักกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้เช่นกัน

สิทธิในความเป็นส่วนตัว ที่อยู่อาศัย ได้รับการคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ โดยรัฐธรรมนูญใช้คำว่า “เสรีภาพบริบูรณ์ในเคหสถาน” โดยคุ้มครองมิให้มีการเข้าไปแทรกแซง

²⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มาตรา 41 วรรคสาม , รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2495 มาตรา 31 วรรคสอง และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 มาตรา 39 วรรคสาม

ซึ่งหากจะทำการตรวจค้นก็ต้องอาศัยอำนาจตามกฎหมายเท่านั้น และสิทธิของบุคคลในครอบครัวก็ได้รับความคุ้มครองและบัญญัติเป็นอย่างเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ

รัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 ยังได้บัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพอันเป็นสิทธิมนุษยชนไว้เหมือนกันอีกหลายประการเช่น เสรีภาพในการชุมนุม เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม เสรีภาพในการรวมกันเป็นพรรคการเมือง เสรีภาพในการสื่อสาร รวมถึงเสรีภาพในการศึกษา และการบริการสาธารณะซึ่งมีปรากฏอย่างชัดเจนเพียงเรื่องการบริการสาธารณะเกี่ยวกับการสื่อสารเท่านั้น ซึ่งสิทธิต่างๆ เหล่านี้ ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495 ก็มีกำหนดไว้แต่ไม่มีการกำหนดรายละเอียดใดไว้เลย ยกเว้นเรื่อง เสรีภาพในการสื่อสารและการได้รับบริการสาธารณะด้านการสื่อสาร ไม่มีปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 เลย

ส่วนเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา นั้นรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับบัญญัติคุ้มครองไว้เช่นเดียวกัน แต่เฉพาะฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 เท่านั้นที่กำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิไว้ และให้จำกัดเสรีภาพได้ในบางกรณีเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับเสรีภาพประเด็นนี้ไว้ชัดเจนยิ่งกว่า เช่น การปิดโรงพิมพ์หรือห้ามทำการพิมพ์จะกระทำมิได้โดยไม่มีข้อยกเว้น ส่วนการเสนอให้มีการตรวจสอบข้อความก่อนเผยแพร่ก็กระทำมิได้ เว้นแต่บางช่วงเวลาเท่านั้น เช่น ภาวะสงคราม เป็นต้น

สำหรับเสรีภาพในทรัพย์สิน การบัญญัติเนื้อหาแห่งสิทธิมีความแตกต่างกันมาก โดยฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 มีความคล้ายคลึงกัน โดยใช้คำว่า “ได้รับความคุ้มครอง” และจะจำกัดสิทธิได้เฉพาะตามบัญญัติแห่งกฎหมาย ส่วนฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495 ใช้คำว่า “รัฐย่อมเคารพ” แต่ทั้ง 3 ฉบับก็ให้สิทธิแก่รัฐในการ “เวนคืน” (ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 8) หรือ “โอนกรรมสิทธิ์มาเป็นของรัฐ” (ฉบับที่ 6) เพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภค การป้องกันประเทศ หรือได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ โดยชดใช้ “ค่าทำขวัญ” (ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 8) หรือ “ค่าทดแทน” (ฉบับที่ 6) แก่เจ้าของทรัพย์สิน ซึ่งผลลัพธ์นั้นคงไม่แตกต่างกัน ต่างกันเพียงแต่ถ้อยที่ใช้เท่านั้น ซึ่งคำว่า “ได้รับความคุ้มครอง” แสดงให้เห็นถึงสิทธิที่รัฐยืนยันและปกป้องให้กับประชาชน ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจละเมิดได้ แต่คำว่า “รัฐย่อมเคารพ” แสดงให้เห็นว่ารัฐยอมรับว่าประชาชนมีสิทธิในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นและรัฐจะไม่ละเมิด ส่วนคำว่า “ค่าทำขวัญ” และ “ค่าชดเชย” คงต่างกันเพียงความรู้สึกเมื่อได้ยื่นเท่านั้น

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับ “แนวนโยบายแห่งรัฐ” ซึ่งเพิ่งมีปรากฏในรัฐธรรมนูญยุคให้สิทธิแก่ประชาชนนี้ อย่างไรก็ตาม นโยบายแห่งรัฐนี้กลับ

เป็นเพียงแนวทางในการกำหนดทิศทางการบริหารประเทศเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการเรียกร้องให้รัฐต้องดำเนินหรือฟ้องร้องให้รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายแห่งรัฐนี้ โดยรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับนโยบายแห่งรัฐด้านสิทธิมนุษยชนไว้มากกว่าและชัดเจนกว่าฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495

2.2.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล เช่นเดียวกับยุคก่อตั้งสิทธิ ในช่วงยุคให้สิทธิประชาชนก็ยังไม่มีการรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง ดังนั้นในยุคนี้จึงปรากฏเพียงคำพิพากษาศาลฎีกาเท่านั้น

ประเด็นเรื่องความเสมอภาคระหว่างบุคคล ยังคงมีประเด็นเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคระหว่างชายและหญิง ซึ่งเกิดขึ้นในคดีฟ้องหย่า ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 668/2501 จำเลยเป็นสามีมีสิทธิเลือกที่อยู่ การที่โจทก์แยกไปอยู่ที่อื่น แสดงว่าโจทก์เองไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งจำเลยมีสิทธิฟ้องหย่าโจทก์ได้ในฐานะที่ทิ้งร้างโจทก์ไป แสดงให้เห็นว่า หากภรรยาไม่เหตุอันไม่สามารถอยู่กับสามีตามที่สามีกำหนดได้ก็จะกลายเป็นเหตุให้ฝ่ายสามีฟ้องหย่าได้ ซึ่งสิทธิเดียวกันนี้ไม่ได้มีกฎหมายกำหนดให้แก่ภรรยา และมองว่าการที่ภรรยาแยกไปอยู่ที่อื่น ถือว่า ภรรยาไม่ทำ “หน้าที่ภรรยา” ของตนอีกด้วย

ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในชีวิตของบุคคลได้รับถูกรับรองไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกา โดยปรากฏประเด็นเกี่ยวกับการ “ป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมาย” ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1690/2513, ที่ 169/2504 และที่ 2074/2499 นอกจากนี้ยังได้ยืนยันพฤติการณ์แห่งการกระทำทารุณโหดร้ายเป็นความผิด ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 688/2510 อีกด้วย

ทั้งนี้บุคคลจะไม่ต้องไม่ถูกเนรเทศอย่างอำเอใจ ตามพระราชบัญญัติการเนรเทศ พ.ศ. 2499 มาตรา 5 จะออกคำสั่งให้เนรเทศคนต่างด้าวที่เคยได้สัญชาติไทยโดยการเกิดไม่ได้ แต่กรณีจะต่างออกไปหากเป็นกรณีสั่งให้เนรเทศก่อนได้สัญชาติไทยโดยการเกิด คำสั่งเนรเทศนั้นจะชอบด้วยกฎหมาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1196/2504)

สิทธิในทางอาญาของบุคคล ปรากฏกรณีที่บุคคลเคยถูกลงโทษในการกระทำความผิดใดแล้ว จะถูกลงโทษซ้ำในการกระทำความผิดนั้นอีกไม่ได้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการพิจารณาคดีที่เป็นการคุ้มครองไม่ให้บุคคลต้องถูกลงโทษหนักกว่าที่กฎหมายกำหนดคือ ประเด็นเกี่ยวกับ “การฟ้องซ้ำ” อันเป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ยืนยันถึงสิทธิดังกล่าวในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 930/2504

กรณีสิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สิน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 429-438/2506 ได้กล่าวถึง การได้มาซึ่งที่ดินนั้นไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ยังหมายความ

รวมถึงการได้มาซึ่งสิทธิครอบครองในฐานะที่เป็นเจ้าของด้วย จะสังเกตได้ว่าคำพินิจนี้ยืนยันถึงสิทธิในทรัพย์สินทั้งในความหมายของ “กรรมสิทธิ์” “สิทธิครอบครอง” รวมถึงถ้อยคำซึ่งเป็นความที่เข้าใจได้โดยทั่วไปอย่างคำว่า “เจ้าของ” ซึ่งเป็นยืนยันถึงสิทธิของบุคคลว่าสามารถเป็นเจ้าของในทรัพย์สินได้

ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญจะให้เสรีภาพแก่บุคคลในการพูดเขียน แสดงความคิดเห็นได้ แต่ก็ต้องไม่ใช่ลักษณะการใส่ความผู้อื่นซึ่งจะมีความผิดฐาน “หมิ่นประมาท” ซึ่งความผิดฐานหมิ่นประมาทนี้จะถ้อยคำที่แสดงให้เห็นถึงการจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลซึ่งจะต้องไม่เป็นไปในลักษณะของการใส่ความ ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2499/2526 หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 51/2503 เป็นต้น ดังนั้นสิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นยังมีอยู่ตราบใดที่ไม่เข้าข่ายเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาท

ในขณะที่สิทธิเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปกครอง โดยเฉพาะเรื่องการเลือกตั้งก็ยังคงปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกา เป็นกรณีเกี่ยวกับการเลือกตั้งมิชอบด้วยกฎหมาย ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 849/2500

กรณีการเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญปรากฏเพียงเรื่องเดียวคือการบริการสาธารณะด้านการสื่อสาร ซึ่งก็ปรากฏเนื้อความในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3340/2516, ที่ 1852/2516, ที่ 1849/2516 ที่ได้กล่าวถึงการระงับการไปรษณีย์โทรเลข ซึ่งก็มี “หน้าที่” เกี่ยวกับการจัดการสื่อสาร การไปรษณีย์โทรเลขวิทยุ เพื่อ “อำนวยความสะดวก” แก่ประชาชน

ส่วนสิทธิเกี่ยวกับการทำงานนั้น ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิในการได้รับ “วันหยุด” และย่อมมีสิทธิหยุดโดยได้รับค่าจ้าง โดยวันหยุดตามประเพณีลูกจ้างจึงจะมีสิทธิได้รับค่าจ้างสำหรับวันหยุดตามประเพณีนั้น ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1255/2503

สิทธิเด็กเป็นสิทธิที่ถูกกล่าวถึงในแนวนโยบายแห่งรัฐ โดยปรากฏข้อเท็จจริงในศาลฎีกาที่ยืนยันการคำนึงถึงสวัสดิภาพของผู้เยาว์เป็นสำคัญในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1220/2496 การจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนขึ้น ก็เพื่อสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชน จึงได้บัญญัติกระบวนการสอบสวนไว้เป็นพิเศษ หรือในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1395/2511 คดีเกี่ยวกับผู้เยาว์อันว่าด้วยเรื่องอำนาจการปกครอง ให้อำนาจแก่ศาลเป็นพิเศษในอันที่จะป้องกันสวัสดิภาพและรักษาผลประโยชน์ของผู้เยาว์ สังเกตได้ว่า ศาลใช้คำที่สื่อถึงเด็ก 2 คำคือ “ผู้เยาว์” กับ “เด็กและเยาวชน”

นอกจากนี้ ถึงแม้จะไม่ใช่สิทธิที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ แต่ก็มีมีคดีที่ปรากฏข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพบุคคลของคนต่างด้าว ซึ่งมีคำพิพากษาศาลฎีกายืนยันถึงการพิพาทเกี่ยวกับ

สัญชาติของคนต่างด้าว ก็ถือว่าเป็น “คดีที่เกี่ยวกับสิทธิแห่งสภาพบุคคล” ด้วย ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1463/2496 (ที่ประชุมใหญ่)

จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในศาลฎีกา จะเห็นได้ว่ามีข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนอยู่หลากหลายประการเช่นเดียวกับยุคก่อตั้งสิทธิ แต่ในครั้งนี้นิติเหล่านั้นเป็นสิทธิที่นอกจากจะปรากฏรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว ยังปรากฏในกระบวนการพิจารณาของศาลฎีกาด้วย อย่างไรก็ดี สังเกตได้ว่า สิทธิต่างๆ ที่ศาลฎีกาวินิจฉัยนั้น เป็นการวินิจฉัยตามข้อกฎหมายที่มีผลบังคับใช้อยู่ในขณะนั้น ไม่ได้เป็นการอ้างอิงสิทธิตามรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด บางเรื่องตรงกันเพราะเป็นเนื้อหาของสิทธินั้นๆ โดยตรง แต่สิทธิหลายประการก็ใช้ถ้อยคำที่แตกต่างไปจากที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ

โดยสรุปภาพรวมของความเข้าใจในสิทธิมนุษยชนยุคให้สิทธิประชาชน พบว่า บทบัญญัติรัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวางมากขึ้น มีการกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนประเภทต่างๆ มากขึ้นโดยเฉพาะฉบับที่ 5 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 แต่มีข้อสังเกตว่า สิทธิหลายประการรัฐยังคงสามารถจำกัดได้โดย “บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และเมื่อพิจารณาประกอบกับข้อเท็จจริงในศาลฎีกาก็คพบว่า ทิศทางการวินิจฉัยของศาลนั้นเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในขณะที่มีการพิจารณาคดี ไม่ค่อยยึดโยงหรือเกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญเท่าใดนัก เห็นได้จากถ้อยคำที่ปรากฏในคำพิพากษาของศาลฎีกา แทบไม่ปรากฏถ้อยคำใดๆ เกี่ยวกับสิทธิของบุคคลที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ

2.3 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคประชาชนเรียกร้อง (พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2539) ในยุคนี้เป็นยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสังคมไทย จากเหตุการณ์ “วันมหาวิปโยค” ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่มีการเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตยโดยนักเรียน นิสิตนักศึกษา และประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากการเรียกร้องของประชาชนอย่างแท้จริงฉบับแรก คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 ที่จัดทำโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 และผ่านเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองคือ เหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในปี พ.ศ. 2535 เรื่อยมาจนถึงพ.ศ. 2539 ก่อนจะมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมาบังคับใช้แทน ปรากฏรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 15 ปี (นับรวมช่วงรัฐประหารได้ประมาณ 23 ปี)

2.3.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ในยุคนี้รัฐธรรมนูญเกิดขึ้นจากการเรียกร้องของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 และมีเนื้อหาแห่งสิทธิที่ค่อนข้างครอบคลุมกว้างขวางมากกว่า 30 ข้อย่อย ในรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ แต่อาจจะมีเพิ่มเติมหรือลดน้อยต่างกันไปบ้าง โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ปรากฏสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนทั้งสิ้น 31 ข้อย่อย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 ปรากฏ 32 ข้อย่อย และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 ปรากฏ 32 ข้อย่อยเช่นกัน

ตารางที่ 4.24 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้อง

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช			หัวข้อสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช		
	10 พ.ศ. 2517	13 พ.ศ. 2521	15 พ.ศ. 2534		10 พ.ศ. 2517	13 พ.ศ. 2521	15 พ.ศ. 2534
1. อิสระเสมอภาคศักดิ์ศรี	5,27,28, 52	4,22,23	4,24,25, 67	17(1) ทรัพย์สิน	39	33	37
2. ไม่แบ่งแยก	5,27,28, 52	4,22,23, 44	4,24,25, 48จิตวา, 67	17(2) เอาทรัพย์สินไปตาม อำเภอใจไม่ได้	39	33	38
3. มีชีวิต เสรีภาพ มั่นคง	33,71, 87,88, 90,91	28,57, 70,71	30	18. ศาสนา	30	25	27
4. ไม่ตกเป็นทาส	37	31	35	19. แสดงออก ข่าวดสาร	40,42,46	34,39	39,45, 48ทวิ
5. ไม่ทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรี	33	28	30	20(1) ชุมชุม	43,44	36,37	42,43
6. เป็นบุคคล				20(2) ไม่ถูกบังคับ	43,44	36,37	42,43
7. เสมอตามกฎหมาย	5,27,52	4,23	4,25,67	21(1) ร่วมปกครอง	29,45	24,38	26,44
8. เยียวยาจากศาล	33,36,51	28,30,43	30,34, 46,48ตรี	21(2) บริการสาธารณะ	46,85	68	73
9. จับกุมเนรเทศ	33,47	28,40	30	21(3) เลือกตั้ง	29, 115	24,92	26,109
10. กระบวนการยุติธรรม	34,35, 36,67	29,30,59	31,32, 33,34	22. หลักประกัน สิทธิเศรษฐกิจ	89	51,70,71	65,89, 89ทวิ
11(1) บริสุทธิ์ไว้ก่อน	32	27	29	23(1) มีงานทำ	48,89	72	48
11(2) ไม่ผิดย้อนหลัง	31	26	28	23(2) งานเท่าเทียม	89	72	89ตรี
12. สื่อสาร ส่วนตัว	38	32	36	23(3) ค่าจ้างยุติธรรม+คุ้มครอง	89	72	89ตรี
13(1) ที่อยู่ ย้ายถิ่นฐาน	47	40	46	23(4) ร่วมสหภาพ	44	37	43

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช			หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช		
	10: พ.ศ. 2517	13: พ.ศ. 2521	15: พ.ศ. 2534		10: พ.ศ. 2517	13: พ.ศ. 2521	15: พ.ศ. 2534
13(2) ออกและกลับปท.		40	46	24. พักผ่อน	89	72	89ตรี
14(1) ลี้ภัย				25(1) ปัจจัย4 สาธารณสุข	92	73	41,79, 89จัตวา
14(2) ไม่ใช่กับความผิดจริง				25(2) แม่และเด็ก			
15(1) สัญชาติ				26(1) การศึกษา	41	35	40,65
15(2) ไม่ถูกเพิกถอน				26(2) มุ่งพัฒนาเคารพHR			
16(1) สมรสได้				26(3) ผู้ปกครองตัดสินใจเบื้องต้น			
16(2) สมรสยินยอม				27(1) ส่วนร่วมวัฒนธรรม			
16(3) คุ้มครองครอบครัว	49	41	47	27(2) คุ้มครองประติษฐานกรรม			
				28. มีสิทธิในระเบียบทางสังคม			

จากตารางที่ 4.24 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้อง จะเห็นได้ว่าปรากฏบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจำนวนมาก บางมาตราก็มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสิทธิหลายประการ หรือสิทธิบางประการก็มีหลายมาตราที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 (ฉบับที่ 15) มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขครั้งสำคัญ ซึ่งเป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเกือบทั้งฉบับ คือ ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538 ดังนั้นในขั้นนี้หากกล่าวถึงรัฐธรรมนูญฉบับที่ 15 หรือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 ให้หมายความถึง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 5

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 (ฉบับที่ 10) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 (ฉบับที่ 13) และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 (ฉบับที่ 15) มีเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนที่เหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ และบางมาตราก็มีข้อความเป็นอย่างเดียวกัน โดยฉบับที่ 10 และฉบับที่ 13 นั้นมีแทบจะมีความเป็นอย่างเดียวกัน

สิทธิมนุษยชนประการแรกที่มีการบัญญัติครอบคลุมไว้ คือ เรื่องความเสมอภาคและเท่าเทียมซึ่งบัญญัติไว้อย่างเดียวกันกับรัฐธรรมนูญช่วงยุคให้สิทธิดังที่กล่าวมาแล้ว และต่อเนื่องมาถึงยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้ ทั้ง 3 ฉบับ²⁵

²⁵ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 5 มาตรา 27 มาตรา 28 และมาตรา 42, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 4 มาตรา 22 มาตรา 23 และมาตรา 44, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 4 มาตรา 25 มาตรา 24 และมาตรา 48จัตวา

ทั้งนี้มิมีข้อสังเกตในเรื่องเกี่ยวกับความเสมอภาคของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 28 และ พ.ศ. 2534 มาตรา 24 ฉบับซึ่งได้แก้ไขแล้ว ได้ระบุถึงความเสมอภาคระหว่างชายและหญิงเอาไว้อย่างชัดเจน ว่า “ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน” โดยรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 22 ไม่มีเนื้อความในส่วนนี้ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อเรื่องความเท่าเทียมระหว่างเพศที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 และ พ.ศ. 2534 มาตราดังกล่าว ยังได้กล่าวถึงการจำกัดสิทธิของบุคคลไว้ว่า “การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืนเจตนารมณ์ตามบทบัญญัติแห่ง รัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้” ซึ่งเป็นการยืนยันว่ารัฐจะทำการอันเป็นการจำกัดสิทธิโดยขัดต่อเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่มุ่งประสงค์จะให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพของตนไม่ได้ แต่ในฉบับ พ.ศ. 2521 กลับไม่กล่าวถึงการจำกัดสิทธิในเรื่องนี้

กรณีสิทธิในชีวิตเนื้อตัวร่างกายนั้น เนื้อหาแห่งสิทธิใกล้เคียงอย่างมากกับยุคให้สิทธิประชาชน แต่มีข้อแตกต่างที่สำคัญคือในยุคให้สิทธิประชาชนนั้น จะบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย” ในขณะที่รัฐธรรมนูญยุคเรียกร้องสิทธิทั้ง 3 ฉบับ²⁶ บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในร่างกาย” โดยตัดคำว่า “บริบูรณ์” ไป อันอาจแสดงให้เห็นในรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับนี้ว่าถึงแม้บุคคลจะมีเสรีภาพในร่างกาย แต่รัฐก็อาจมีมาตรการบางอย่างอันเป็นการจำกัดเสรีภาพเหล่านั้นได้ ซึ่งก็ปรากฏรายละเอียดกำหนดไว้ในมาตราต่างๆ ของรัฐธรรมนูญนั่นเอง ทั้งนี้มีข้อสังเกตอีกว่า รัฐธรรมนูญในยุคประชาชนเรียกร้องสิทธินี้ การจะแจ้งข้อหาแก่บุคคลใดว่าได้กระทำความผิดจะต้องมี “หลักฐาน” ตามควรว่าน่าจะได้กระทำความผิดด้วย ซึ่งในรัฐธรรมนูญยุคก่อนหน้านั้นไม่ได้มีการบัญญัติไว้ เมื่อพิจารณาแล้ว ถึงแม้ว่าจะกำหนดเสรีภาพโดยเปิดช่องให้มีการจำกัดสิทธิ แต่ก็มีบทบัญญัติในลักษณะที่เป็นการคุ้มครองสิทธิที่รัดกุมกว่า ทั้งนี้ ในฉบับ พ.ศ. 2521 กลับไม่ชัดเจนดังเช่น ฉบับ พ.ศ. 2517 และฉบับ พ.ศ. 2534

เรื่องการเกณฑ์แรงงานก็บัญญัติไว้แตกต่างจากยุคให้สิทธิประชาชน โดยแต่เดิมจะบัญญัติว่า “การเกณฑ์แรงงานจะกระทำได้อีกต่อเมื่อ...” แต่ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้องนี้ รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ²⁷ บัญญัติอย่างเดียวกันว่า “การเกณฑ์แรงงานจะกระทำมิได้ เว้นแต่...” แสดงให้เห็นถึงการยืนยันในสิทธิของบุคคลแตกต่างกัน โดยในยุคให้สิทธิประชาชนรัฐจะสามารถเกณฑ์แรงงานได้โดยกำหนดเงื่อนไข แต่ยุคประชาชนเรียกร้องรัฐจะเกณฑ์แรงงานมิได้ อันเป็นการ

²⁶ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 33, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 28, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 30

²⁷ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 37, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 31, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 35

ยืนยันถึงสิทธิของประชาชนที่ไม่อาจละเมิดได้เป็นสำคัญ เว้นแต่ในกรณีที่เป็นเท่านั้น เช่น การป้องกันภัยพิบัติสาธารณะ ภาวะการณ์รบหรือสงคราม เป็นต้น

ในขณะที่สิทธิในกระบวนการยุติธรรม²⁸ มีเพิ่มเติมในยุคนี้ โดยกล่าวถึงการรื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ภายหลัง และหากปรากฏว่าไม่ใช่ผู้กระทำความผิดก็มีสิทธิที่จะได้รับค่าทดแทนด้วย โดยยังคงไว้เฉพาะในคดีอาญาเท่านั้น เป็นบทบัญญัติที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ และมีเหมือนกันทั้ง 3 ฉบับ ทั้งสิทธิในการฟ้องหน่วยงานราชการยังคงบัญญัติเนื้อหาเดิมเช่นเดียวกับยุคก่อนหน้า

สำหรับเสรีภาพในการเดินทางนั้น แตกต่างจากเดิม โดยในยุคให้สิทธิประชาชน จะบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการเลือกถิ่นที่อยู่...” แต่ในยุคประชาชนเรียกร้องนี้ บัญญัติเหมือนกันทั้ง 3 ฉบับ²⁹ ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทาง และมีเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่...” และเช่นเดียวกัน ไม่มีคำว่า “บริบูรณ์” ซึ่งสื่อให้เห็นถึงว่าเสรีภาพนั้นอาจถูกจำกัดไม่ได้ ไม่ได้มีอย่างสมบูรณ์เด็ดขาด และมีข้อสังเกตว่า มีเพิ่มเติมคำว่า “เสรีภาพในการเดินทาง” ซึ่งให้ความชัดเจนมากกว่ารัฐธรรมนูญก่อนหน้าทั้งหมด

ส่วนเรื่องหากห้ามเนรเทศบุคคลนั้น หลักการยังคงเหมือนยุคก่อน แต่มีข้อสังเกตว่า รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 47 บัญญัติว่า “การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักรจะกระทำมิได้” ในขณะที่ ฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 40 และ ฉบับ พ.ศ. 2534 มาตรา 46 บัญญัติว่า “การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักร หรือห้ามมิให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักร จะกระทำมิได้” จะเห็นได้ว่า มีการเพิ่มเนื้อความส่วนการห้ามมิให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักรจะกระทำไม่ได้ด้วย ดังนั้น ในฉบับ พ.ศ. 2521 และ ฉบับ พ.ศ. 2534 ปรากฏทั้งห้ามเนรเทศ และห้ามการห้ามเข้ามาในประเทศของผู้มีสัญชาติไทย

สิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมเพิ่งมีการบัญญัติคุ้มครองไว้ชัดเจนในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้องนี้ แต่ยังคงเฉพาะในคดีอาญา โดยเน้นย้ำถึงการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ “รวดเร็วและเป็นธรรม” ไม่ถูก “ทรมาน ชูเช้น หรือใช้กำลังบังคับ” ในการให้ถ้อยคำต่างๆ โดยปรากฏใน ฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 34 และมาตรา 35 และฉบับ พ.ศ. 2534 มาตรา 31 และมาตรา 33 แต่ในฉบับ พ.ศ. 2521 มีปรากฏเพียงมาตรา 29 ซึ่งไม่ได้บัญญัติไว้ชัดเจนนัก

²⁸ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 36 และมาตรา 51, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 30 และมาตรา 43, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 34 และมาตรา 48 ตี

²⁹ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 47, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 40, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 46

สำหรับสิทธิของบุคคลในคดีอาญากรณีไม่ต้องรับโทษหากไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิดนั้นมิถ้อยคำเช่นเดียวกันกับในยุคให้สิทธิประชาชน และบัญญัติไว้เหมือนกันทั้ง 3 ฉบับ³⁰ แต่ในส่วนของการให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น หลักการเหมือนกันทั้ง 3 ฉบับ แต่ ฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 32 และฉบับ พ.ศ. 2534 มาตรา 29 กำหนดรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิทธิของบุคคลในคดีอาญา สิทธิในการประกันตัว การได้รับการแจ้งสิทธิที่ชัดเจนมากกว่า ฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 27

เช่นเดียวกับสิทธิเสรีภาพประการอื่น เสรีภาพในเคหสถานในยุคประชาชนเรียกร้องนี้ไม่ยืนยันว่าเสรีภาพนั้นเป็นแบบ “บริบูรณ์” แต่เนื้อหาแห่งสิทธิในเคหสถานยังคงบัญญัติเช่นเดียวกันต่อเนื่องกันจากยุคให้สิทธิประชาชนจนถึงยุคประชาชนเรียกร้องทั้ง 3 ฉบับ³¹

ส่วนสิทธิของบุคคลในครอบครัวมีพัฒนาการที่แตกต่างไปจากเดิม โดยฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 49 และฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 41 ยังมีเนื้อความตามเดิมจากยุคก่อน แต่ฉบับ พ.ศ. 2534 มาตรา 47 มีการเพิ่มเติมเรื่อง “เกียรติยศ และความเป็นอยู่ส่วนตัว” ว่าย่อมได้รับการคุ้มครอง และยังเพิ่มเติมประเด็นเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในครอบครัวที่จะไม่ถูกกล่าวหาหรือไขว่ไปยังสาธารณะ

สำหรับสิทธิในทรัพย์สิน³² ถือเป็นสิทธิที่หลักการของสิทธินั้นคงเดิมคือ “ได้รับความคุ้มครอง” แต่อาจถูกจำกัดสิทธิได้ “ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ซึ่งกลายเป็นวลีสำคัญเพื่อใช้จำกัดสิทธิของประชาชน และการเวนคืนทรัพย์สินของประชาชนมาเป็นของรัฐนั้น ก็มีการกำหนดรายละเอียดที่ต่างกันในแต่ละฉบับ ไม่ว่าจะเป็นหลักเกณฑ์การเวนคืนหรือการจ่ายค่าชดเชย ทั้งนี้ยังคงสามารถจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลได้หากเป็นเรื่อง “ประโยชน์สาธารณะ”

แต่สำหรับเสรีภาพในการนับถือศาสนา กลับน่าสนใจ เพราะแทบจะเป็นสิทธิประเภทเดียวที่ยังคงเหมือนเดิมตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 และยังคงบัญญัติเนื้อความเช่นเดิมเรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้องทั้ง 3 ฉบับ³³ รวมถึงยังคงใช้คำว่า “บริบูรณ์” สำหรับเสรีภาพในการนับถือศาสนาที่ตลอดมาด้วย เช่นกัน

³⁰ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 31, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 26, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 28

³¹ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 38, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 32, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 36

³² รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 39, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 33, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 37

³³ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 30, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 25, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 27

ส่วนเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น รัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้าทุกฉบับ รวมถึงฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 40 และฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 34 จะกล่าวถึงสิทธิดังกล่าวนี้ด้วย ถ้อยคำที่ว่า เสรีภาพใน “การพูด” “การเขียน” “การพิมพ์” “การโฆษณา” แต่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 มาตรา 39 ยังได้เพิ่มความชัดเจนด้วยการใช้คำว่าเสรีภาพใน “การแสดงความคิดเห็นโดย...” แล้วตามด้วยถ้อยคำเดิม ซึ่งเป็นการยืนยันอย่างชัดเจนว่า เสรีภาพในการพูดการเขียนต่างๆ ที่เคยผ่านมานั้น หมายถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนี้ ส่วนเนื้อหาแห่งการจำกัดสิทธิก็มีความคล้ายคลึงกัน ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า “เสรีภาพในทางวิชาการ” มีปรากฏเฉพาะในมาตรา 42 ของฉบับ พ.ศ. 2517 และมาตรา 40 วรรคสามของฉบับ พ.ศ. 2534 เท่านั้น รวมถึงมีข้อสังเกตอีกว่า ในฉบับ พ.ศ. 2534 รัฐธรรมนูญได้บัญญัติสิทธิที่ชัดเจนเกี่ยวกับ สิทธิในการรับทราบข้อมูลหรือข่าวสารจากหน่วยงานของรัฐ ตามมาตรา 48 ทวิ ซึ่งเป็นการคุ้มครองสิทธิในการแสวงหาข้อมูลของบุคคลที่ชัดเจนมากขึ้น

เสรีภาพในการสื่อสารของบุคคลยังคงได้รับการคุ้มครองเช่นเดิมเหมือนกับ รัฐธรรมนูญในยุคก่อนหน้า และบัญญัติอย่างเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ แต่มีข้อสังเกตว่า ฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 46 ยังคงบัญญัติเกี่ยวกับการเข้าถึงบริการ “การสื่อสารที่จัดไว้เป็นสาธารณะ” เหมือนฉบับก่อนหน้า ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะที่ถูกกล่าวไว้ชัดเจนเพียงประการเดียว แต่ฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 39 และฉบับ พ.ศ. 2534 มาตรา 45 ไม่มีเนื้อความในส่วนนี้แล้ว โดยไปปรากฏในหมวดแผนนโยบายแห่งรัฐแทนเกี่ยวกับการบริการสาธารณะในภาพรวมแทน

เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ เช่นเดียวกับที่ผ่านมา และในยุคนี้บัญญัติเหมือนกันทั้ง 3 ฉบับ³⁴ เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม มีเนื้อหามีเนื้อหาเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ³⁵ เช่นกัน เพียงแต่เนื้อหาการจำกัดสิทธินั้นแตกต่างกันเล็กน้อย โดยในฉบับ พ.ศ. 2517 และฉบับ พ.ศ. 2534 จะกำหนดให้จำกัดเสรีภาพได้โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย แต่ฉบับ พ.ศ. 2521 จะกล่าวถึงเพียงแค่การรวมกัน การจัดตั้ง การดำเนินกิจการ และการเลิกให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งเป็นถ้อยคำสำนวนที่จำกัดสิทธิน้อยกว่า

ส่วนสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองมีปรากฏในรัฐธรรมนูญยุคเรียกร้องสิทธินี้ชัดเจนขึ้นมาก โดยรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ³⁶ กล่าวถึงเสรีภาพในการรวมตัวเป็นพรรคการเมือง และให้ดำเนินการให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย โดยปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2521 และ

³⁴ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 43, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 36, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 42

³⁵ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 44, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 37, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 43

³⁶ รธน. พ.ศ. 2517 มาตรา 45, รธน. พ.ศ. 2521 มาตรา 38, รธน. พ.ศ. 2534 มาตรา 44

พ.ศ. 2534 ให้พรรคการเมืองต้องแสดงบัญชีทรัพย์สินด้วย และทั้ง 3 ฉบับ กำหนดเหมือนกันว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิทางการเมือง” แต่จะกล่าวถึงสิทธิทางการเมืองต่างกันเล็กน้อย โดยมาตรา 29 ของฉบับ พ.ศ. 2517 จะระบุไว้ชัดเจนว่า “การใช้สิทธิเลือกตั้ง สิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และสิทธิออกเสียงแสดงประชามติ ให้ เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ” ในขณะที่ฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 24 และพ.ศ. 2534 มาตรา 26 บัญญัติว่า “การใช้สิทธิทางการเมือง ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ” ซึ่งฉบับ พ.ศ. 2517 นั้นจะชัดเจนกว่า แต่อาจทำให้การตีความเกี่ยวกับสิทธิทางการเมือง แคลงไป ส่วนฉบับพ.ศ. 2521 และพ.ศ. 2534 กำหนดไว้ไม่ชัดเจน แต่ก็อาจจะเปิดโอกาสให้ตีความ สิทธิทางการเมืองได้กว้างกว่า แต่ก็อาจทำให้สิทธิทางการเมืองของบุคคลมีความคลุมเคลือได้

ในขณะที่เสรีภาพในการประกอบอาชีพ มีการบัญญัติต่างกัน โดยฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 48 บัญญัติไว้ว่าเป็น “เสรีภาพ” และถูกจำกัดสิทธิได้โดยอำนาจตามกฎหมาย ส่วนฉบับ พ.ศ. 2521 มาตรา 48 และพ.ศ. 2534 มาตรา 48 เบญจา กำหนดว่าเป็น “สิทธิ” ที่ จะได้รับความคุ้มครอง ซึ่งจะถูกจำกัดสิทธิโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายเช่นเดียวกัน แต่เหตุในการจำกัด สิทธินั้นมีความเฉพาะเจาะจงและชัดเจนกว่า ฉบับพ.ศ. 2517 ซึ่งคำว่าเสรีภาพบุคคลจะมีอิสระในการ กระทำหรือเลือกกระทำ ในขณะที่สิทธิจะเป็นอำนาจกระทำการที่กฎหมายกำหนดให้ ทำให้อิสระใน การใช้สิทธินั้นแตกต่างกันในทางทฤษฎี ประเด็นทำนองเดียวกันนี้ปรากฏกับสิทธิในการได้รับ การศึกษาโดย โดยฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 41 และพ.ศ. 2534 มาตรา 40 บัญญัติว่าเป็น “สิทธิ” ส่วนฉบับ พ.ศ. 2521 บัญญัติว่าเป็น “เสรีภาพ”

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 ยังได้กำหนดสิทธิในการได้รับบริการ ทางสาธารณสุข รวมถึงผู้ยากไร้ได้รับการรักษาพยาบาลโดยไม่คิดมูลค่า ครั้งแรกในมาตรา 41 และ รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับยังกำหนดหมวดว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่กำหนดแนวทางเกี่ยวกับการบริหารประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน อันเป็นการสะท้อนให้เห็น ถึงเป้าหมายของรัฐที่จะคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนได้ด้วย แต่ประชาชนก็ยังไม่เกิดสิทธิใน การฟ้องร้องกับรัฐให้ต้องดำเนินการแต่อย่างใด

ในภาพรวมมีความชัดเจนว่า ไม่ใช่เสรีภาพ “บริบูรณ์” อีกต่อไป แต่มีการ กำหนดเนื้อหาและรายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้นในหลายเรื่อง และมีการเปลี่ยนถ้อยคำที่ใช้ระหว่าง คำว่า “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ซึ่งมีนัยยะที่แตกต่างกันในทางทฤษฎี รวมถึงสิทธิบางประการที่เพิ่มขึ้น ด้วยและจำกัดได้โดย “บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และโดยมากมักจะอ้าง “ประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” “ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

2.3.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล เช่นเดียวกับยุคก่อตั้งสิทธิ ในช่วงยุคให้สิทธิประชาชนก็ยังไม่มีการรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง ดังนั้นในยุคนี้จะปรากฏเพียงคำพิพากษาศาลฎีกาเท่านั้น

สิทธิในชีวิตของบุคคลได้ถูกยืนยันในลักษณะของสิทธิในการ “ป้องกัน” สิทธิในชีวิตเหมือนคำพิพากษาในยุคที่ผ่านมา ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4544/2531 การที่จำเลยใช้อาวุธปืนยิงไปทางกลุ่มคนร้ายซึ่งมีผู้ตายอยู่ด้วยเพียงนัดเดียวในระยะกระชั้นชิดเช่นนี้ การกระทำของจำเลยเป็น “การป้องกันสิทธิในชีวิต” และมีการอ้างเหตุป้องกันเพื่อเป็นการยืนยันถึงสิทธิชีวิตของบุคคลในอีกหลายคดี เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 226/2529, ที่ 1320/2525, และที่ 3248/2522 นอกจากนี้ศาลฎีกายังยืนยันสิทธิของบุคคลที่จำไม่ถูกระงับ “ทารุณกรรม” หรือด้วยความ “เหยียดหยามทัศนคติมนุษย” ถูกยืนยันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2707/2527 หรือ “โหดเหยียดมนุษย” ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5806/2534

หากสิทธิถูกละเมิด ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3360/2528 ได้ยืนยันถึงการได้รับ “การพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม” โดยกล่าวถึงในการพิพากษาคดีว่า “ข้อความรับผิดชอบละเมิด” และกำหนด “ค่าสินไหมทดแทน” นั้น ศาลไม่จำเป็นต้องดำเนินตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายลักษณะอาญา อันว่าด้วยการที่จะต้องรับโทษและไม่จำเป็นต้องพิเคราะห์ถึงการที่ ผู้กระทำละเมิดต้องคำพิพากษาลงโทษทางอาญาหรือไม่ เพราะจำเลยอาจกระทำผิดกฎหมายอย่างอื่น จึงต้องฟังข้อเท็จจริงต่อไปว่าจำเลยกระทำละเมิดต่อโจทก์หรือไม่ เช่นเดียวกับคำพิพากษาของศาลที่ 1146/2531 ย้ำชัดว่าผู้ใด “ทำละเมิดก็ต้องชดใช้”

ทั้งนี้ในการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ศาลฎีกาก็ได้ยืนยันถึงการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่าง “เท่าเทียม” และ “เป็นธรรม” ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5509/2539 บุคคลก็ย่อมมีสิทธิที่จะเข้าถึงอย่าง “เป็นธรรม” หากเป็นโดยชอบและเสมอภาค “เท่าเทียม” ก็ย่อมได้รับการรับรอง รวมถึงคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2577/2534 ยังถือว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่จะต้อง “อำนวยความสะดวก” ในกระบวนการยุติธรรมให้แก่ประชาชน “ตามสมควร” อีกด้วย โดยกล่าวว่า จำเลยเป็นข้าราชการตำรวจ มีหน้าที่จะต้อง “อำนวยความสะดวก” แก่ประชาชนผู้มาติดต่อต้องขวนขวายกระวีกระวาดแนะนำชี้แจงแก่ญาติโจทก์ที่มาติดต่อ จะได้ดำเนินการต่อไปด้วยดี รวดเร็ว และเรียบร้อย “ตามสมควร” แก่เวลาและพฤติการณ์ โดย “การอำนวยความสะดวก” เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการต่างๆของรัฐหรือใช้สิทธิของตนเองได้อย่างถ่วงถ่วงตามกฎหมาย ก็ย่อมถือว่าเป็นการดำเนินการที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6755/2538 ตามระเบียบว่า

ด้วยการจัดตลาดนัด ได้ระบุวัตถุประสงค์ในการจัดตลาดนัดไว้ในข้อที่ 2 ว่า เพื่อ “อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

ส่วนกรณีการดำเนินคดีบุคคลในคดีอาญานั้น ศาลฎีกายังคงยืนยันถึงหลักการที่จะต้อง “พิสูจน์ให้ได้ความจนสิ้นสงสัย” ซึ่งสอดคล้องกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3123/2533 ที่ว่า จะต้อง “พิสูจน์ให้ได้ความจนสิ้นสงสัย” ว่าข้อเท็จจริงที่ได้ความนั้นเป็นความจริง จึงจะฟังได้ว่าจำเลยมีความผิดตามที่โจทก์ฟ้อง ซึ่งสอดคล้องกับสิทธิในการได้รับสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

ทั้งนี้ในช่วงยุคแห่งการเรียกร้องสิทธินี้ ปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้องกับการเพิกถอนสัญชาติของบุคคลตาม “ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” หลายคดี ซึ่งประกาศดังกล่าวถือเป็นการจำกัดสิทธิในการได้สัญชาติของบุคคลโดยหลักดินแดน ซึ่งอาจจะขัดต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในข้อนี้ แต่อย่างไรก็ดี ศาลฎีกามีทิศทางของการพิพากษายอมรับว่าสามารถเพิกถอนได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3120/2528, ที่ 6411/2534 และพิพากษาว่าถอนสัญชาติไม่ได้ ด้วยเหตุผลไม่เข้าเงื่อนไขข้อกำหนดที่ศาลค่อนข้างตีความอย่างเคร่งครัดเพื่อจำกัดสิทธิเท่าที่จำเป็น เช่น คำพิพากษาศาลฎีกา 468/2524 “ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” ให้ถอนสัญชาติไทยของบุคคลที่เกิดในราชอาณาจักรไทย โดยบิดาเป็นคนต่างด้าว ศาลพิจารณาเห็นว่า คำว่า “บิดา” น่าจะหมายถึงบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น เช่นเดียวกับ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2228-2229/2531 เป็นต้น

และด้วยเหตุที่สัญชาติค่อนข้างมีผลสำคัญต่อการเนรเทศบุคคล การจะเพิกถอนสัญชาติหรือเนรเทศบุคคลศาลจึงต้องตีความอย่างเคร่งครัด เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2243/2531 จำเลยเคยได้รับสัญชาติโดยการเกิด ซึ่งตามพระราชบัญญัติการเนรเทศ พ.ศ. 2499 มาตรา 5 จะออกคำสั่งให้เนรเทศคนต่างด้าวที่เคยได้สัญชาติไทยโดยการเกิดไม่ได้ ดังนั้น แม้ต่อมาจำเลยถูกเพิกถอนสัญชาติตาม “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” จึงไม่อาจเนรเทศจำเลยได้ จะเห็นได้ว่า “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” ค่อนข้างเป็นกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิของบุคคลอย่างมาก

ประเด็นต่อเนื่องกับสิทธิในการออกนอกประเทศและเดินทางกลับเข้าสู่ประเทศตนนี้ มีปรากฏยืนยันสิทธิของบุคคลผู้มี “สัญชาติไทย” ย่อมสามารถกลับเข้าราชอาณาจักรได้ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1120/2519 ใบแสดงหลักฐานการแจ้งออกเพื่อ “กลับเข้ามาในราชอาณาจักร” (แบบ ต.ม.13) หาใช่ใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนคนต่างด้าวไม่ ผู้ร้องจึงไม่เสีย “สัญชาติไทย” ข้อสังเกตในฎีกานี้คือ ผู้ร้องได้สัญชาติไทย ย่อมมีสิทธิ

เดินทางออกนอกราชอาณาจักร และมีสิทธิกลับเข้ามาในราชอาณาจักรได้โดยแสดงหลักฐานการแจ้งออกเพื่อกลับเข้ามา ซึ่งคือแบบ ต.ม.13 นั้นเอง

อย่างไรก็ดี ประเด็นเกี่ยวสิทธิในการ “ลี้ภัย” ยังไม่ถูกรับรองทั้งในกฎหมายและศาล แต่อาจถูกกล่าวถึงแต่ก็ไม่ปรากฏการยืนยันสิทธิใดๆ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 873/2523 อนุสัญญาว่าด้วยสถานภาพของ “ผู้ลี้ภัย” และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิ “ลี้ภัย” ทางชายแดนที่ผู้ร้องอ้าง หากมีจริงก็หาผลบังคับยกเว้นกฎหมายของประเทศไทยไม่

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน ค่อนข้างปรากฏชัดในเรื่องของ “กรรมสิทธิ์” ในทรัพย์สินของบุคคล เช่นเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาในยุคก่อนหน้า ได้รับความคุ้มครอง ตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 291/2526 โจทก์เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินพิพาท ย่อมมีสิทธิติดตามเอาคืนจากจำเลยผู้ไม่มีสิทธิยึดไว้ได้ และเมื่อสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลถูกระงับกระเทือน ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 224/2524 เมื่อคำพิพากษามีผลกระทบกระเทือนต่อ “สิทธิในทรัพย์สิน” ของจำเลยที่ผู้ร้องมีส่วนเป็นเจ้าของ “กรรมสิทธิ์” ย่อมมีสิทธิยื่นคำร้องขอเข้าเป็นคู่ความด้วย

ทั้งนี้กรณีการกระทำโดยรัฐที่กระทบสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลมักเป็นกรณี “เวนคืน” ซึ่งศาลก็จะยืนยันว่าคุณด้อย่อมมีสิทธิรับ “ค่าทดแทน” เช่น ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 337/2537 ก็ยังยืนยันด้วยกว่า เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจ่าย ค่าทดแทน” เพื่อบรรเทาความเสียหายแก่เจ้าของที่ดินที่ถูก “เวนคืน” ทำนองเดียวกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1679/2539

นอกจากนี้ศาลฎีกายังได้พิพากษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาของบุคคล และยอมรับให้สามารถใช้สิทธิของตนตามหลักศาสนา “อิสลาม” ที่กฎหมายรับรองไว้ ซึ่งเป็นเพียงศาสนาเดียวที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้กฎหมายตามหลักศาสนาในคดีครอบครัวและมรดกได้ ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1174/2518 คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องครอบครัวและมรดกตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัวและมรดกของผู้นับถือศาสนาอิสลาม อันเกิดขึ้นในศาลของสี่จังหวัดดังกล่าว ให้ศาลใช้ “กฎหมายอิสลาม” ว่าด้วยครอบครัวและมรดกบังคับแทน

กรณีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นนั้น ค่อนข้างมีความหลากหลาย โดยมากจะเกี่ยวข้องกับความผิดฐาน “หมิ่นประมาท” และการจำกัดสิทธิเพื่อความ “มั่นคง” หรือ “ความสงบสุขของบ้านเมือง” เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2038-2041/2527 จำเลยทั้งสองเป็นผู้มีส่วนริเริ่มชักชวนนักศึกษา นักเรียน และประชาชนให้มาชุมนุมกัน จนคนเหล่านี้รวมตัวกันเป็นจำนวนหลายพัน

คน ก่อให้เกิด “ความวุ่นวาย” ในบ้านเมือง หรือปรากฏข้อเท็จจริงในศาลฎีกา ถึงการก่อตั้ง คณะกรรมการวัฒนธรรมที่มีอำนาจในการเพิกถอนใบอนุญาตให้จัดตั้งสมาคมหรือมูลนิธิที่มีการ กระทำไปในทางนำความเสื่อมเสียมาสู่ “วัฒนธรรมของชาติ” ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1267/2527 หรือกรณีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3243/2528 การไม่ยื่นทำความ เคารพเพลงสรรเสริญพระบารมี ก็ถือว่าเสื่อมเสียต่อ “วัฒนธรรมของชาติ” และคำพิพากษาศาลฎีกา อื่นที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ก็จะไม่ยื่นข่างเคร่งครัดในสิทธิในการแสดงความคิดเห็น เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3304/2532 ที่ 2354/2531, ที่ 1294/2521, ที่ 51/2503, และ ที่ 2354/2531 เป็นต้น

แต่หากเป็น กรณีการ “แสดงความคิดเห็นโดยสุจริต” ศาลก็พิพากษาใน ลักษณะให้ความคุ้มครอง เช่น ในฐานะมีส่วนได้เสีย ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2483/2531 หรือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3824/2536 ประธานกรรมการวัดทำหนังสือร้องเรียนกรณีโจทก์ซึ่งเป็น เจ้าอาวาสวัดไม่ชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับเงินรายรับรายจ่ายของวัด เป็นการแสดงความคิดเห็นหรือ ข้อความ “โดยสุจริต” หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3269/2533 ก็พิจารณาว่า เป็น “การแสดงความคิดเห็นโดยสุจริต” เพื่อป้องกันส่วนได้ส่วนเสียของตน แต่ถ้าเป็นการใส่ความ คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 79/2537 ก็ถือว่ามีความผิดฐาน “หมิ่นประมาท”

ส่วนสิทธิในการเลือกตั้งศาลฎีกาได้เคยกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการปกครอง ของประชาชนไว้โดยผ่านการสมัครรับเลือกตั้งของบุคคล ดังคำพิพากษาศาลฎีกา 3584/2535, ที่ 1182/2535 การพิจารณาคณะสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาล ทั้งนี้เพื่อให้ได้ ตัวสมาชิกสภาเทศบาลที่เป็นบุคคลในท้องถิ่นซึ่งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและพัฒนา ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับ “สิทธิในครอบครัว” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1458 ก็ได้บัญญัติยืนยันไว้ว่าการสมรสจะกระทำต่อเมื่อชายหญิง “ยินยอม” เป็นสามีภริยา กัน หากการจดทะเบียนสมรสไม่ได้เกิดขึ้นโดยความยินยอม การสมรสนั้นก็ย่อมตกเป็นโมฆะตาม คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1127/2536 และยังปรากฏสิทธิในครอบครัวในคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 157/2561 จำเลยได้กระทำเพื่อรักษา “สิทธิในครอบครัว” เพื่อไม่ให้ ส. เข้ามาเกี่ยวข้องกับโจทก์ ซึ่งเป็นสามีโดยชอบด้วยกฎหมายของจำเลยอันจะทำให้เกิดความร้าวฉานในครอบครัว รวมถึงยัง กล่าวถึงสิทธิในการสิ้นสุดการสมรส ซึ่งเกี่ยวข้องกับคดีฟ้อง “หย่า” ก็ปรากฏคำพิพากษาซึ่งยืนยันสิทธิใน การสิ้นสุดการสมรสนั้นหลายคดี เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1568/2524, ที่ 2550/2521 เป็นต้น

เสรีภาพในการประกอบอาชีพก็ได้รับการยืนยันในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2383/2526 กรณีที่โจทก์มีความประสงค์จะจัดตั้งบริษัทเพื่อประกอบกิจการซื้อขายสินค้าล่วงหน้าและการเล่นแชร์เป็น “สิทธิและเสรีภาพ” ที่จะกระทำได้ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ทั้งนี้ กรณีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของลูกจ้างนั้นมีปรากฏหลากหลายคดีในยุคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคดีเกี่ยว “แรงงานสัมพันธ์” ประเด็นเกี่ยวกับ “ค่าจ้าง” เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2790/2525 พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 คำว่า “การนัดหยุดงาน” หมายความว่า การที่ลูกจ้างร่วมกันไม่ทำงานชั่วคราวเนื่องจากข้อพิพาทแรงงาน หรือคำพิพากษาศาลแรงงานที่ 1902/2523 ที่กล่าวถึงหน้าที่ของนายจ้างที่ต้อง “จ่ายค่าจ้าง” สำหรับ “วันหยุด” พักผ่อนประจำปีให้ลูกจ้างด้วย รวมถึงการเสียดอกเบี้ยในค่าจ้างที่ค้างจ่ายเพราะจ่ายค่าจ้างต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3755/2533 ส่วนสิทธิในการเข้าร่วม “สหภาพแรงงาน” นั้น ก็มีปรากฏการยืนยันถึงสิทธิของลูกจ้างในการเข้าร่วมสหภาพแรงงาน ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5297/2539 พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ได้ให้สิทธิลูกจ้างซึ่งเป็นกรรมการสหภาพแรงงานลาเพื่อไปดำเนินกิจการสหภาพแรงงานได้

ในกรณีการได้รับการคุ้มครองเกี่ยวกับประโยชน์จากประดิษฐ์กรรม และวรรณกรรมต่างๆ ปรากฏขึ้นในยุคเรียกร้องสิทธินี้ โดยอยู่ภายใต้การคุ้มครองตามกฎหมายเกี่ยวกับ “ลิขสิทธิ์” และ “สิทธิบัตร” ซึ่งมีตัวอย่างของคำพิพากษาที่ยืนยันถึงสิทธินี้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6182/2533 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 กำหนดให้ผู้สร้างสรรค์เป็นผู้มีลิขสิทธิ์ในงานที่ตนได้สร้างสรรค์ขึ้น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3708/2530 ลิขสิทธิ์ที่บุคคลสามารถเป็นเจ้าของได้ จะต้องเป็นลิขสิทธิ์ในงานที่ตน สร้างสรรค์ โดยชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้ศาลฎีกาได้ยืนยันถึงสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ในการได้รับการเยียวยาบรรเทาความเสียหายจากการละเมิดลิขสิทธิ์ ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3895/2535 ส่วนสิทธิในสิทธิบัตรปรากฏใน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3523/2537 ได้กล่าวถึงสิทธิของผู้ทรง “สิทธิบัตร” ซึ่งผู้อื่นจะละเมิดมิได้

ในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาของศาลยุคเรียกร้องสิทธิมนุษยชนนี้พบว่า ถ้อยคำที่ใช้ส่วนใหญ่ก็มีความคล้ายคลึงกับยุคให้สิทธิประชาชน เช่น คำว่า การ “ป้องกัน” “ละเมิด” “ค่าสินไหมทดแทน” ซึ่งยืนยันถึงสิทธิในการมีชีวิต การได้รับการเยียวยาเมื่อมีการละเมิดสิทธิประชาชน “สิทธิในครอบครัว” “สัญชาติ” เป็นต้น รวมถึงปรากฏถ้อยคำแห่งสิทธิใหม่ๆ เช่น คำว่า “ลิขสิทธิ์” “สิทธิบัตร” อย่างไรก็ตาม ปรากฏถ้อยคำสำคัญที่ถือว่าเป็นข้อความที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนหลายเรื่อง คือ “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” เพราะเป็น

กฎหมายที่เพิกถอนสัญชาติของบุคคล และกระทบต่อ เรื่องการไม่ถูกเนรเทศ การได้รับสัญชาติ เป็นต้น

โดยสรุปภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคประชาชนเรียกร้อง พบว่า เนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญ มีบางส่วนสัมพันธ์กับภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคให้สิทธิประชาชน แต่ปรากฏในหลายครั้งที่ถ้อยคำเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะคำว่า “บริบูรณ์” ที่ประกอบกับคำว่า “เสรีภาพ” อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงจากคำว่า “เสรีภาพ” เป็นคำว่า “สิทธิ” ซึ่งส่งผลต่างในทางทฤษฎี อีกทั้งยังปรากฏการจำกัดสิทธิโดยข้อกฎหมาย ในขณะที่ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาก็มีความเชื่อมโยงเป็นอย่างเดียวกันกับในยุคให้สิทธิประชาชนทั้งในแง่ของการจำกัดและการยืนยันสิทธิที่ไม่แตกต่างจากเดิมเท่าใดนัก และเช่นเดิมที่ภาษาในคำพิพากษาไม่ค่อยมีความเชื่อมโยงกับถ้อยคำในรัฐธรรมนูญ และต้องอาศัยคำที่กระจัดกระจายเพื่อรวบรวมคำให้กลายเป็นหลักการด้านสิทธิมนุษยชนข้อใดข้อหนึ่ง

2.4 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคประชาชนมีส่วนร่วม (พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน) เป็นยุคที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหาแห่งสิทธิของตนเองไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เนื่องจากประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญอย่างกว้างขวาง ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 เรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 อันเป็นรัฐธรรมนูญที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน ปรากฏรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 23 ปี (นับรวมช่วงรัฐประหารได้ประมาณ 27 ปี)

2.4.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญอย่างมาก ทั้งในแง่ของการร่วมร่าง ร่วมลงประชามติรับรอง อันอาจถือได้ว่าสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏอาจเป็นส่วนมาจากที่ประชาชนมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น ซึ่งจากข้อเท็จจริงปรากฏว่าปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนมากที่สุดจากประวัติศาสตร์การจัดทำรัฐธรรมนูญ ครอบคลุมเกือบทั้งหมดของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หลายสิทธิปรากฏตัวอยู่ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการอ้างอิงถึงแนวนโยบายแห่งรัฐที่มีบทบาทต่อสิทธิมนุษยชนน้อย สำหรับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ปรากฏสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนทั้งสิ้น 37 ข้อย่อย ฉบับที่ 18 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ปรากฏ 39 ข้อย่อย และ ฉบับที่ 20 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ปรากฏ 40 ข้อย่อยซึ่งถือว่ามากที่สุด จากทั้งหมด 45 ข้อย่อย

ตารางที่ 4.25 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนมีส่วนร่วม

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช			หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช		
	16 พ.ศ. 2540	18 พ.ศ. 2550	20 พ.ศ. 2560		16 พ.ศ. 2540	18 พ.ศ. 2550	20 พ.ศ. 2560
1. อิสระเสมอภาคศักดิ์ศรี	4,26,28, 27,29	4,26,27, 28	4,26,27	17(1) ทรัพย์สิน	48,49	41,42	37
2. ไม่แบ่งแยก	5,27,29, 30,64	5,27,29, 30,31	27,70	17(2) เอาทรัพย์สินไปตาม อำเภอใจไม่ได้	48,49	41,42	37
3. มีชีวิต เสรีภาพ มั่นคง	4,5,3,27, 29,31,80	4,5,29,3 2	25,26, 27,28,29	18. ศาสนา	38	37	31
4. ไม่ตกเป็นทาส	51	38	30	19. แสดงออก ข่าวดาร	37, 39-42, 58,59	36,45, 46,47, 50,56,57	36,34, 35,41,58
5. ไม่ทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรี	28,31	28,32	28	20(1) ชุมชน	44	63	42,44
6. เป็นบุคคล	28	28	25	20(2) ไม่ถูกบังคับ	44	63	42,44
7. เสมอตามกฎหมาย	5,30,64	5,30,31	4,27	21(1) ร่วมปกครอง	47,65,76	65,69, 164,87	43(3),45, 65
8. เยียวยาจากศาล	28,62, 245- 247, 75	28,32, 40,60,81	25,41	21(2) บริการสาธารณะ	78	78(5),87	56
9. จับกุมเนรเทศ	31,35	32,33	28,29,39	21(3) เลือกตั้ง	47,105	99	95
10. กระบวนการยุติธรรม	237- 244, 75	40,81	29,68	22. หลักประกัน สิทธิเศรษฐกิจ	46,80	53,54, 55,66,80	43(1),48, 70,71
11(1) บริสุทธิ์ไว้ก่อน	33	39,40	29	23(1) มีงานทำ	50,86	43,84(7)	40,74
11(2) ไม่มีผิดย้อนหลัง	32	39,40	29	23(2) งานเท่าเทียม	83,86	84(7)	40,74
12. สื่อสาร ส่วนตัว	34,35,37	33,35,36	36,32,33	23(3) ค่าจ้างยุติธรรม+คุ้มครอง	86	44,84(7)	74
13(1) ที่อยู่ ย้ายถิ่นฐาน	36	34	38	23(4) ร่วมสหภาพ	45	64	44
13(2) ออกและกลับปท.	36	34	39	24. พักผ่อน	86	84(7)	74
14(1) สัมพันธ์				25(1) ปัจจัย4 สาธารณสุข	52,54, 55,82	44,51, 53,54, 55,80	43(4),48, 71
14(2) ไม่ใช่กับความผิดจริง				25(2) แม่และเด็ก	53	52	48,71
15(1) สัญชาติ			39	26(1) การศึกษา	43,53	49,52	54
15(2) ไม่ถูกเพิกถอน			39	26(2) มุ่งพัฒนาเคารพHR	81	80, 256-257	54

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช			หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช		
	16 พ.ศ. 2540	18 พ.ศ. 2550	20 พ.ศ. 2560		16 พ.ศ. 2540	18 พ.ศ. 2550	20 พ.ศ. 2560
16(1) สมรสได้				26(3) ผู้ปกครองตัดสินใจเบื้องต้น		52	54
16(2) สมรสยินยอม				27(1) ส่วนร่วมวัฒนธรรม	46	66,86	43(1),57, 70
16(3) คุ้มครองครอบครัว	34,53	35,52	32,71	27(2) คุ้มครองประติษฐานกรรม		86	
				28. มีสิทธิในระเบียบทางสังคม	56,60, 76,170, 214	58,67, 87,142, 163,165	43(3),58, 65, 133

จากตารางที่ 4.25 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนประชาชนมีส่วนร่วมจะเห็นได้ว่าปรากฏบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจำนวนมาก และหลายสิทธิมีมากกว่าหนึ่งมาตรากำหนดถึงรายละเอียดแห่งสิทธิ บางเรื่องมีหลายมาตรามีเนื้อหาครอบคลุมถึง โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และฉบับพ.ศ. 2550 โดยส่วนใหญ่มีเนื้อความเป็นอย่างเดียวกัน แต่ฉบับพ.ศ. 2560 มีความแตกต่างจาก 2 ฉบับแรกมาก หลายกรณีควรรวมเข้าด้วยกัน หลายกรณีบัญญัติแตกต่างไปจากเดิม อย่างไรก็ดีในภาพรวมเนื้อหาแห่งสิทธิมีความละเอียดละออมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และปรากฏข้อเท็จจริงในอารัมภบทของรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ. 2560 เกี่ยวกับการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาบัญญัติคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ

ในยุคนี้นี้ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ซึ่งถือเป็นคำสำคัญในเรื่องหลักการด้านสิทธิมนุษยชน เพิ่งปรากฏตัวอย่างชัดเจนในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้ โดยปรากฏในมาตรา 4 ของรัฐธรรมนูญทั้งสามฉบับ โดยฉบับ พ.ศ. 2540 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” ส่วนพ.ศ. 2550 เพิ่มคำว่า “ความเสมอภาค” และพ.ศ. 2560 เพิ่ม “ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน” แสดงให้เห็นถึงการขยายขอบเขตแห่งสิทธิมนุษยชนที่เพิ่มขึ้นในแต่ละรอบของการบัญญัติรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ มาตรา 26 ของทั้งฉบับ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 บัญญัติชัดเจนถึงการใช้อำนาจของหน่วยงานของรัฐที่จะต้อง “คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ” แต่ฉบับพ.ศ. 2560 กลับไม่มีบัญญัติ เป็นที่น่าสนใจว่า การกำหนดให้การดำเนินกิจกรรมของภาครัฐจะต้องคำนึงถึงหลักการดังกล่าว ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของหลักด้านสิทธิมนุษยชน แสดงให้

เห็นว่าคณะผู้มีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิมนุษยชน แต่ปรากฏว่าหลักการดังกล่าวกลับหายไปในปี พ.ศ. 2560 ทั้งที่ในอารัมภบทยืนยันถึงการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่อย่างไรก็ดี ก็ยังปรากฏการคาน้ำถึงหลักการดังกล่าวในมาตราอื่นอยู่บ้าง

ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นว่า เนื้อหาส่วนใหญ่ของรัฐธรรมนูญทั้งสามฉบับนี้มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก โดยเฉพาะฉบับ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 เช่น สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญมีผลผูกพันหน่วยงานของรัฐต่างๆ ทั้งการตรากฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย ปรากฏตามมาตรา 27 ของทั้งฉบับ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 กลับไม่ปรากฏเนื้อหาที่ชัดเจนในส่วนนี้ หรือการได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญโดยไม่แบ่งแยกชาติกำเนิดหรือศาสนา ในปี พ.ศ. 2560 ก็ไม่ปรากฏคำว่า “ไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด” กล่าวคือไม่ถูกยืนยันว่าจะเสมอภาคแม้มีความแตกต่างกันของบุคคลในเรื่องดังกล่าว ซึ่งอาจไม่ชัดเจนว่าหลักประกันดังกล่าวมีอยู่จริงในปี พ.ศ. 2560 หรือไม่ แต่ฉบับ พ.ศ. 2560 มาตรา 25 กลับบัญญัติอย่างชัดเจนถึงสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยว่า “...การใดที่ไม่ได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ...” ซึ่งทำให้เห็นถึงการยืนยันชัดเจนในเสรีภาพแห่งบุคคลที่กว้างขวางมากที่สุดฉบับหนึ่ง แต่อาจจะถูกจำกัดได้ชัดเจนด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 มาตรา 28 ของฉบับ พ.ศ. 2550 และมาตรา 25 ฉบับ พ.ศ. 2560 ก็บัญญัติในลักษณะเหมือนหลักการทั่วไปของสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ ทั้งเรื่อง “ทำได้อ้าไม่มีกฎหมายจำกัด” และ “ถูกละเมิดต้องได้รับการเยียวยา” แต่ในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560 จะครอบคลุมถึงกรณี “ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้แม้ยังไม่มีกฎหมาย(ลูก)รับรอง” ซึ่งครอบคลุมทั้งการเกิดขึ้นของสิทธิ การได้รับการคุ้มครองและการเยียวยา หากถูกละเมิด แต่ในปี พ.ศ. 2540 ไม่มีบทบัญญัติในส่วนนี้ ซึ่งส่งผลทำให้บรรดาสิทธิและเสรีภาพใดที่กฎหมายกำหนดให้ไปตามที่กฎหมายบัญญัติ หากยังไม่มีการบัญญัติ อาจทำให้เกิดการตีความว่ายังไม่อาจบังคับให้เป็นไปตามสิทธิตามรัฐธรรมนูญได้ ซึ่งในปี พ.ศ. 2550 และ 2560 ได้อุดช่องว่างนี้ไว้แล้ว

ในกรณีของการจำกัดสิทธิและเสรีภาพที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ มีการกล่าวถึงไว้ชัดเจนกว่าที่ผ่านในอดีต โดยหลักการคือ จะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลได้ ต้องอาศัยอำนาจแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อการที่กฎหมายกำหนดไว้เท่าที่จำเป็น

เท่านั้น แต่เงื่อนไขบัญญัติไว้ด้วยถ้อยคำแตกต่างกัน โดยมาตรา 29 ฉบับ พ.ศ. 2540 และมาตรา 29 ฉบับ พ.ศ. 2550 บัญญัติว่า “เท่าที่จำเป็นและจะกระทบการกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นไม่ได้” ส่วนฉบับพ.ศ. 2560 กำหนดไว้ละเอียดกว่า ว่า “ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณี...มิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ ...ต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุมเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย” จะเห็นได้ว่า การบัญญัติเนื้อหาที่จะเป็นการจำกัดสิทธิตามฉบับพ.ศ. 2560 จะบัญญัติได้ละเอียดละออกว่ามาก

รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับกล่าวถึงการการทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษว่า จะกระทำด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมจะกระทำมิได้ แต่มีความแตกต่างกัน โดยรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 มาตรา 31 กล่าวถึงการลงโทษ “ประหารชีวิต” ไม่ถือเป็นการลงโทษที่โหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม ส่วนมาตรา 32 ของฉบับ พ.ศ. 2550 กำหนดว่า “การลงโทษตามกฎหมาย” ไม่ถือว่าการลงโทษที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรม ในขณะที่มาตรา 28 ของฉบับพ.ศ. 2560 ไม่กล่าวถึงในประเด็นทั้งโทษประหารชีวิตและการลงโทษตามกฎหมาย ซึ่งอาจสะท้อนการให้ความสำคัญกับบางประเด็น เช่น การพยายามยืนยันว่าสามารถลงโทษประหารชีวิตได้ แม้จะมีการเรียกร้องให้มีการยกเลิกการลงโทษประหารชีวิตทั่วโลก ซึ่งในปี 2550 ก็ไม่กล่าวถึง แต่กล่าวยืนยันเพียงแต่หากเป็นการลงโทษตามกฎหมายย่อมไม่ถือเป็นการทรมาน หรือทารุณกรรม เท่านั้น ส่วนปี 2560 เหมือนทำให้หัวข้อในส่วนนี้ขาดความชัดเจนไปและไม่พยายามจะระบุหรือกล่าวถึงในรัฐธรรมนูญ

หลักการด้านสิทธิมนุษยชนหลายเรื่องค่อนข้างเหมือนกันในรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับและมักจะต่างกันในระยะละเอียดเล็กๆ น้อยๆ เช่น การเกณฑ์แรงงาน ซึ่งแตกต่างในเรื่องเหตุที่อาจเกณฑ์แรงงานได้³⁷ เสรีภาพในเคหสถาน ก็แตกต่างแค่การจัดวางถ้อยคำตัดทอนให้กระชับ³⁸ เสรีภาพในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ การห้ามเนรเทศและการห้ามมิให้มีการห้ามกลับเข้ามาในประเทศต่างกันเพียงแค่แยกเรื่องการเนรเทศและการห้ามมิให้กลับเข้ามาในประเทศ ออกมาอีกมาตรา³⁹ สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว ชื่อเสียงเกียรติยศ ต่างกันในระยะละเอียดการคุ้มครองเล็กน้อย

³⁷ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 51, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 38, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 30

³⁸ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 35, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 33, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 33

³⁹ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 36, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 34, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 38 และมาตรา 39

และในฉบับ พ.ศ. 2560 รวมเรื่องสิทธิในครอบครัวไว้ด้วย⁴⁰ เสรีภาพในการสื่อสาร ต่างกันในเรื่องเหตุแห่งการจำกัดสิทธิ โดย ฉบับ พ.ศ. 2540 และ 2550 ชัดเจนกว่า พ.ศ. 2560 ที่กำหนดเพียงตามที่ “กฎหมายบัญญัติ” ซึ่งทำให้การจำกัดสิทธิอาจเกิดขึ้นได้กว้างขวางกว่า⁴¹ สิทธิในทรัพย์สินก็ต่างเพียงแค่แยกมาตราและรวมมาตราเท่านั้น⁴² และเนื้อโดยรวมก็ไม่ต่างจากยุคก่อนหน้านัก สิทธิในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ แตกต่างกันเล็กน้อยเกี่ยวกับเหตุแห่งการจำกัดสิทธิ⁴³ สิทธิในการรวมกลุ่มสมาคม ต่างเพียงฉบับ พ.ศ. 2550 ให้สิทธิแก่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย แต่ฉบับ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2560 ไม่มี⁴⁴

ในขณะที่สิทธิของบุคคลในทางอาญายังคงบัญญัติสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่านมา โดยเฉพาะหลัก “ไม่มีโทษหากไม่มีกฎหมาย” และ “สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” เพียงแต่มีการควมรวมมาตราเข้าด้วยกัน โดยในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 แบ่งออกเป็น 2 มาตรา คือ มาตรา 32 และมาตรา 33 ส่วนฉบับ พ.ศ. 2550 รวมไว้ในมาตรา 39 มาตราเดียว เช่นเดียวกับ พ.ศ. 2560 ที่รวมไว้ในมาตรา 29 มาตราเดียวเช่นกัน เพียงแต่บัญญัติเพิ่มเกี่ยวกับสิทธิในทางอาญาประการอื่นไว้ด้วย เช่น การคุมขังโดยกฎหมายเท่านั้น การไม่ถูกบังคับให้การ การประกันตัว เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าเสียดายเมื่อสิทธิในกระบวนการยุติธรรมในภาพรวมสำหรับทุกประเภทคดีซึ่งเคยถูกบัญญัติไว้เป็นสิทธิของบุคคลในการเข้าถึงอย่างสะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง รวมถึงการคุ้มครองสิทธิต่างๆ ของทั้งผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย พยาน อย่างครอบคลุม กลับปรากฏเฉพาะในมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 เท่านั้น ไม่มีปรากฏทั้งฉบับ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2560 แต่อย่างใด และกลับให้ความสำคัญเฉพาะในคดีอาญา และไปบัญญัติเนื้อหาในภาพรวมอีกครั้งในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ หรือหมวดหน้าที่ของรัฐซึ่งสภาพบังคับแทบไม่มีผลอย่างใด

ส่วนเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนา จากที่เคยบัญญัติเป็นอย่างเดียวกันต่อเนื่องกันมา และเพิ่มเติมหลักการที่ยืนยันถึงเสรีภาพที่จะไม่ถูกรอนสิทธิเพราะความต่างทางศาสนา

⁴⁰ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 34, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 35, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 32

⁴¹ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 37, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 36, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 36

⁴² รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 48 และมาตรา 49, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 41 และมาตรา 42, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 37

⁴³ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 44, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 63, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 44

⁴⁴ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 45, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 64, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 42

อย่างต่อเนื่อง⁴⁵ แต่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 มาตรา 31 กลับบัญญัติไว้สั้นที่สุดเท่าที่เคยมีการบัญญัติสิทธินี้มา แม้หลักการจะคงเดิม แต่ถ้อยคำก็หายไป โดยบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน...” แต่ไม่มีคำว่า “นิกายของศาสนา” หรือ “ลัทธิอื่น” ซึ่งอาจทำให้เป็นที่สงสัยว่าหากสิ่งที่ประชาชนนับถือไม่ใช่ศาสนาหลักที่ปรากฏในโลกแล้ว จะยังมีเสรีภาพเช่นนี้อยู่หรือไม่

สำหรับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นยังปรากฏชัดในรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ⁴⁶ แตกต่างกันเล็กน้อยในเรื่องเหตุในการจำกัดเสรีภาพที่ฉบับ พ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 จะกำหนดเหตุไว้หลายประการ ส่วนฉบับพ.ศ. 2560 จำกัดไว้เฉพาะเรื่องความมั่นคง การคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันสุขภาพของประชาชน ซึ่งแคบกว่า ส่วนการคุ้มครองกิจการโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ การนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน แตกต่างกันเพียงแคแยกมาตราเท่านั้น⁴⁷

ทั้งนี้ในเรื่อง เสรีภาพทางวิชาการ ฉบับพ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 กำหนดรวมไว้กับเรื่องการศึกษา การวิจัย ในมาตรา 42 และมาตรา 50 ตามลำดับ แต่ฉบับพ.ศ. 2560 กำหนดไว้ในเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นตามมาตรา 35 สะท้อนมุมมองที่ต่างกัน ซึ่งรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2560 มองว่าเสรีภาพทางวิชาการเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความคิดเห็น และน่าจะเป็นคนละเรื่องกับสิทธิในการได้รับการศึกษา

เพิ่มเติมเรื่องการห้ามถอนสัญชาติของบุคคลซึ่งมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด ซึ่งเป็นการกลับมาคุ้มครองเรื่องสัญชาติของบุคคลอีกครั้งหลังจากคุ้มครองครั้งสุดท้ายในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 คือผ่านไปถึง 68 ปี โดยปรากฏในฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560 มาตรา 39

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การคุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชน บุคคลในครอบครัวมีความแตกต่างกันมากทั้ง 3 ฉบับ รวมถึงในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้าก็ไม่มีความเป็นเอกภาพ มีเพียงหลักการที่ว่าต้องได้รับการคุ้มครอง แต่ถ้อยคำแตกต่างกัน โดยฉบับพ.ศ. 2540 มาตรา 53 บัญญัติว่า “เด็ก เยาวชน และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความคุ้มครองโดยรัฐจากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม...” ส่วนมาตรา 52 ฉบับ พ.ศ. 2550 บัญญัติว่า “เด็กและเยาวชน มีสิทธิในการอยู่รอดและได้รับการพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญา ตามศักยภาพในสภาพแวดล้อมที่

⁴⁵ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 38, รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 37

⁴⁶ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 39 รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 45, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 34

⁴⁷ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 39 และมาตรา 41 รธน. พ.ศ. 2550 มาตรา 45, รธน. พ.ศ. 2560 มาตรา 35

เหมาะสม โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ...” ซึ่งฉบับพ.ศ. 2540 จะเน้นเรื่องการคุ้มครองเด็ก แต่ฉบับพ.ศ. 2550 เน้นที่สิทธิของเด็ก ในขณะที่ฉบับ พ.ศ. 2560 กลับไปบัญญัติไว้ในหมวดหน้าที่ของรัฐ ซึ่งทำให้ไม่ปรากฏการพูดถึงว่าเด็กมีสิทธิโดยตรงอย่างไรในรัฐธรรมนูญ แต่กลับปรากฏคำว่า “สิทธิของมารดา” อย่างชัดเจนแทนในมาตรา 48

อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับ ปรากฏการกล่าวถึงสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐให้การช่วยเหลือเพื่อให้บุคคลได้รับมาตรฐานการครองชีพที่ดีและสามารถบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมได้ เช่น การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ผู้พิการ เป็นต้น ส่วนการได้รับบริการทางการแพทย์ก็มีปรากฏในทั้ง 3 ฉบับ แต่เนื้อหาแตกต่างกัน โดยฉบับ พ.ศ. 2540 มาตรา 42 ใช้ถ้อยคำว่า “ที่ได้มาตรฐาน” แต่ฉบับ พ.ศ. 2550 มาตรา 51 ใช้ “ที่เหมาะสมและได้มาตรฐาน” และฉบับพ.ศ. 2560 มาตรา 47 ไม่อธิบายว่าจะต้องมีมาตรฐานหรือเหมาะสมหรือไม่อย่างไร คงมีเพียงแค่ได้รับบริการสาธารณสุขของรัฐเท่านั้น

สิทธิที่น่าสนใจประการหนึ่งและเพิ่งจะมีเกิดขึ้นในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้คือสิทธิชุมชนซึ่งมีปรากฏในทั้ง 3 ฉบับ โดย ฉบับพ.ศ. 2540 มาตรา 46 และพ.ศ. 2550 มาตรา 66 มีความคล้ายคลึงกัน คือ มีสิทธิในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนฉบับพ.ศ. 2560 มาตรา 43 ก็บัญญัติในทำนองเดียวกัน แต่มีการกำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนกว่า และเพิ่มเติมสิทธิในการเสนอความเห็นในการดำเนินการที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน และมีสิทธิจัดสวัสดิการของชุมชนได้ด้วย

นอกจากนี้ในยุคนี้ยังปรากฏเป็นครั้งแรกที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในเสนอร่างกฎหมายเพื่อเข้าสู่รัฐสภาและได้รับการพิจารณาตราเป็นกฎหมายได้ โดยฉบับพ.ศ. 2540 ปรากฏในมาตรา 170 ฉบับพ.ศ. 2550 ปรากฏในมาตรา 163 และฉบับพ.ศ. 2560 ปรากฏในมาตรา 133 อีกด้วย

ในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้จะเห็นได้ว่า เนื้อหาที่มีความเป็นเอกภาพ และบัญญัติคุ้มครองสิทธิไปในทิศทางเดียวกันมาก รวมถึงยังพบถ้อยคำใหม่ๆ ที่สะท้อนหลักการด้านสิทธิมนุษยชน เช่น “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” “การเสนอร่างกฎหมาย” “สิทธิเด็กและเยาวชน” “สิทธิของมารดา” เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ก็พบถ้อยคำที่เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพบ่อยครั้ง โดยเฉพาะการจำกัดสิทธิเสรีภาพ “โดยกฎหมาย” ด้วยเหตุผลประกอบที่กว้างขวาง หรือเปิดโอกาสให้รัฐจำกัดสิทธิได้ค่อนข้างกว้างขวาง การลดทอนถ้อยคำที่ทำให้ความหมายหรือนัยยะที่แสดงออกมาเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 อย่างไร

กิติ ปัญหาบางประการเกี่ยวกับคำว่า “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งได้ถูกแก้ไขในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และพ.ศ. 2560 ที่บัญญัติให้สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ทันทีแม้ยังไม่มีกฎหมาย(ลูก)กำหนดไว้ก็ตาม

2.4.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล ในยุคนี้ได้ปรากฏการก่อตั้งศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองและได้เปิดทำการเป็นที่เรียบร้อยแล้วโดยผลแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ดังนั้นภาษาสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นนี้จะประกอบไปด้วยภาษาสิทธิมนุษยชนในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกาดังนี้

2.4.2.1 ศาลรัฐธรรมนูญ ในส่วนของศาลรัฐธรรมนูญนั้น คำตัดสินของศาลในที่นี้ใช้เฉพาะที่เป็น “คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ” เท่านั้น โดยปรากฏคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนเกือบครบทุกสิทธิ ยกเว้น การไม่ตกเป็นทาสหรืออยู่ในสภาวะจำยอม การได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย สิทธิในหลักประกันทางสังคมและสิทธิในการบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม สิทธิในการพักผ่อนและได้รับค่าจ้างในวันหยุด เท่านั้น ที่ผู้วิจัยยังค้นไม่พบ

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน ส่วนใหญ่ศาลมักจะวินิจฉัยออกมาในลักษณะ “ชัดหรือไม่ชัด” ต่อรัฐธรรมนูญในท้ายที่สุดของคำวินิจฉัยในแต่ละคดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเป็นการยืนยันหรือรับรองสิทธิมนุษยชนแต่ละเรื่องไปในคราวเดียวกันด้วย แต่จากการสืบค้นคำวินิจฉัยของศาลพบน้อยมากที่ศาลจะพิพากษาในลักษณะยืนยันสิทธิมนุษยชนอันละเมิดไม่ได้

ศาลรัฐธรรมนูญได้เคยวินิจฉัยโดยกล่าวอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชน อยู่บ้างโดยปรากฏใน คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ศาลอ้างถึง ปฎิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 ศาลกล่าวอ้างถึง สิทธิคนพิการตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 7/2566 อ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตามอนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี และอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการบังคับให้หายสาบสูญ เป็นต้น

สำหรับถ้อยคำประการอื่นที่สะท้อนแนวคิดด้านสิทธิมนุษยชน ผลจากการวิจัยพบว่า คำว่า “สิทธิ” “เสรีภาพ” เป็นคำที่ปรากฏบ่อยแทบจะในทุกคำวินิจฉัยของศาล เนื่องจากเป็นคำสามัญสำหรับการใช้สิทธิของบุคคลในทางศาล แต่ก็มีถ้อยคำอื่นที่มีปรากฏเช่นกัน

ศาลรัฐธรรมนูญมักกล่าวถึง “การเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม” อยู่บ่อยครั้งทั้งในกรณีการยืนยันสิทธิเกี่ยวกับความเสมอภาคของบุคคลที่จะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัติ และการยืนยันว่าสิ่งที่รัฐดำเนินการนั้นไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม โดยปรากฏคดีที่เกี่ยวข้องกับการเลือกปฏิบัติจำนวนมาก โดยในบางคดีศาลจะวางแนวทางการวินิจฉัยเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติไว้ด้วย เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 37/2542 หลักการคุ้มครองความเสมอภาคทางกฎหมายนั้นเป็นการห้ามมิให้มีการปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างบุคคลที่มีสถานะเดียวกันโดยไม่มีเหตุอันควร แต่หากมีสถานะหรือลักษณะพิเศษ การปฏิบัติที่แตกต่างกันย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ ซึ่งก็ปรากฏการวินิจฉัยในลักษณะอย่างเดียวกันในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 34-53/2543, ที่ 37-39/2544

ทั้งนี้ประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาให้เป็นเหตุให้ต้องพิจารณาว่าเป็นการเลือกปฏิบัติหรือไม่ เช่น ประเด็นเลือกปฏิบัติเพราะ “เพศ” เช่น คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2545, ที่ 17/2555, ที่ 21/2546, ที่ 37/2546, ที่ 20/2564 เหตุเพราะ “สภาพแห่งร่างกาย” เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6/2545, 15/2555, เหตุเพราะ “สถานะทางกฎหมาย” เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 22/2565, ที่ 5/2542 เหตุเพราะ “ถูกจำคุก” เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 2/2552, ที่ 3/2564 เหตุเพราะ “ฐานะทางเศรษฐกิจ” เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 33/2548 เหตุเพราะ “เชื้อชาติ” เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 45/2546, ที่ 6/2553 อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า หากเป็นกรณีเกี่ยวกับขั้นตอนวิธีการตามกระบวนการยุติธรรม ศาลมักจะวินิจฉัยว่าไม่เป็นการเลือกปฏิบัติและไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2549, ที่ 1/2552, ที่ 14/2546 เป็นต้น แต่ก็มีที่ศาลวินิจฉัยว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 22/2565

คำว่า “เสมอภาค” เป็นอีกคำที่ปรากฏอยู่บ้าง เช่นใน คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 19/2564 การอ้างสิทธิหรือเสรีภาพต้องคำนึงถึงหลักความเสมอภาค และภราดรภาพ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 10/2562 รัฐธรรมนูญมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคตามกฎหมาย คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 6-7/2552 การจำกัดสิทธิตามกฎหมายและเท่าที่จำเป็นเพื่อความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม จึงไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 3/2561 ยืนยันถึงการเลือกตั้งโดยตรง เสมอภาค และเป็นการลับ

ทั้งนี้ในบางกรณีจะพบคำว่า “เสมอภาค” อยู่คู่กับว่า “เลือกปฏิบัติ” เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 22/2565 จำเลยได้รับการคุ้มครองที่แตกต่างกัน ไม่เสมอภาคกันใน

กฎหมายไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียม เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลด้วยเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องสถานะของบุคคล และขัดต่อหลักความเสมอภาค เป็นต้น

นอกจากนี้ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นอีกคำหนึ่งที่ปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ แต่พบไม่บ่อยนัก และมักจะเป็นประเด็นเฉพาะ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 1/2543 และที่ 2/2543 การละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ นั้น ผู้ร้องสามารถยกบทบัญญัติดังกล่าวเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ และยังปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 27/2546 และ 28/2546 การใช้อำนาจของศาลเป็นการใช้อำนาจเพื่อวินิจฉัยคดีเพื่อความยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายก็ย่อมจะคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของคู่กรณี ไม่ได้ทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของผู้ร้องเสียไปแต่อย่างใด

ในกรณีที่ศาลวินิจฉัยในเชิงจำกัดสิทธิของบุคคล ก็ปรากฏถ้อยคำที่ใช้บ่อยครั้ง เช่น “เพื่อประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” “เป็นไปตามหลักนิติธรรม” หรือ “พอสมควรแก่เหตุ”

กรณีเพื่อประโยชน์สาธารณะ เป็นกรณีพบบ่อยมาก เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 62/2545, ที่ 13/2552, ที่ 15/2555, ที่ 8/2557 หรือบางกรณีก็ใช้หลายเหตุผลประกอบกัน เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ที่ 6/2553 ทั้งประโยชน์สาธารณะและความมั่นคง, ที่ 1/2565 ทั้งประโยชน์สาธารณะและพอสมควรแก่เหตุ เป็นต้น

2.4.2.2 ศาลปกครอง กรณีศาลปกครอง ก็เพิ่งมีการจัดตั้งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 นี้เช่นเดียวกัน โดยปรากฏถ้อยคำที่ใช้ในการพิพากษาล้ำยกลิ้งกัน โดยคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ก็มีการกล่าวถึงในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.1113/2561 วิธีการเข้าตรวจร่างกายที่ยังไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้กับผู้เข้ารับการตรวจร่างกายที่เป็นเพศหญิง ขาดมาตรการป้องกันการละเมิด “สิทธิมนุษยชน” แก่ผู้เข้ารับการตรวจร่างกาย ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ส่วนคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นอีกถ้อยคำที่ปรากฏบ่อยครั้ง เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.129/2554 ศาลวินิจฉัยว่าการที่ผู้ถูกฟ้องคดีไม่รับจดทะเบียนและไม่รับคำขอรับใบอนุญาตเป็นทนายความของผู้ฟ้องคดี จึงไม่ใช่การละเมิดสิทธิโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อีกด้วย หรือปรากฏคู่กับคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2556 แม้ผู้ถูกฟ้องคดีจะถูกควบคุมตัวอยู่ในอำนาจของเรือนจำผู้ถูกฟ้องคดี แต่ก็ไม่มีสิทธิกระทำการใดๆ แก่เนื้อตัวร่างกาย ต้องคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้คำว่า “เสมอภาค” ในคำพิพากษาของ ศาลปกครองสูงสุด พร้อมทั้งยังได้อธิบายถึงลักษณะการใช้หลักความเสมอ เช่น คำพิพากษาศาล ปกครองสูงสุดที่ อ.160-197/2551 การจะอ้างหลักความเสมอภาคเพื่อเรียกร้องให้ปฏิบัติต่อตนอย่าง เท่าเทียมนั้น กระทำได้เฉพาะเพื่อให้ปฏิบัติในสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น และมีแนวคำพิพากษา ศาลปกครองสูงสุดที่วินิจฉัยทำนองเดียวกันใน คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.251/2551, อ. 51/2553, อ.184/2557 หรือในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.479/2556 ได้ยืนยันถึงหลัก “ความเสมอภาค” ของบุคคลตามรัฐธรรมนูญไว้ โดยกล่าวว่า “เมื่อรัฐธรรมนูญได้รับรองความเสมอ ภาคที่บุคคลย่อมได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมการปฏิบัติแตกต่างกันต่อบุคคลที่มี สถานะทางกฎหมายเหมือนกัน ย่อมถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ” ซึ่งปรากฏการใช้คำว่า “การเลือก ปฏิบัติ” เช่นเดียวกับศาลรัฐธรรมนูญด้วย แม้กระทั่งในเรื่องของการให้บริการสาธารณะ ศาลปกครอง สูงสุดได้เคยวินิจฉัยในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.357/2549 รัฐพึงบริการให้ประชาชนทุกราย อย่าง “เสมอภาค” เป็นต้น

สำหรับคำว่า “การไม่เลือกปฏิบัติ” ก็เป็นอีกถ้อยคำที่ปรากฏในคำ พิพากษาศาลปกครองสูงสุด มักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการปฏิบัติด้วยความเสมอภาคด้วย เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.14/2545 การให้สิทธิและโอกาสแก่ผู้สมัครทุกคนที่จะได้รับการ คัดเลือกโดยเท่าเทียมกันด้วยการพิจารณาดำเนินการภายใต้แนวทางหลักเกณฑ์วิธีการสรรหาและ คัดเลือกที่ถูกต้อง ชอบธรรม โปร่งใส ไม่เลือกปฏิบัติ นอกจากนี้ในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 9/2546 ยังได้อธิบายถึง “การเลือกปฏิบัติ” โดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลตามรัฐธรรมนูญนั้น เกิดจาก เหตุที่มีความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะ ของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็น ทางการเมือง ทั้งนี้ สังเกตได้ว่า มักใช้คำสลับไปมาระหว่างคำว่า “การไม่เลือกปฏิบัติ” และคำว่า “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม” ซึ่งสื่อถึงข้อความความหมายที่ต่างกัน โดยคำว่า “การไม่เลือกปฏิบัติ” คือจะต้องปฏิบัติไม่แตกต่างกัน แต่คำว่า “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม” สื่อความหมายได้ว่า สามารถปฏิบัติแตกต่างกันได้หากมีเหตุผลชอบธรรมให้ต้องปฏิบัติไม่เหมือนกัน ซึ่งพิจารณาแล้วน่าจะ เป็นความหมายที่ถูกต้องตามหลักสิทธิมนุษยชน และมีปรากฏในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ที่ 479/2556 ตามที่ได้อธิบายไปแล้วนั้น

ในบางคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดก็ปรากฏหลายคำซึ่งมักเป็นการ อ้างถึงรัฐธรรมนูญโดยตรง ทั้ง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” “ความเสมอภาค” “การไม่เลือกปฏิบัติ”

เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.596/2558 ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญจะบัญญัติว่าบุคคลต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติ และย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย รวมถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง เป็นต้น

ส่วนกรณีการพิพากษาในลักษณะของการจำกัดสิทธิมักจะปรากฏคำว่า “โดยชอบด้วยกฎหมาย” หรือ “โดยมิชอบด้วยกฎหมาย” อันเป็นการยืนยันถึงการดำเนินการของภาครัฐว่าได้กระทำโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ถ้าชอบด้วยกฎหมายก็ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติหรือไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏตัวอย่างการใช้ถ้อยคำนี้ เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.113/2552 ผู้ฟ้องคดีก็ยังคงเป็นคนต่างด้าว ซึ่งมีผลทำให้ไม่สามารถทำงานนอกเหนือจากงานที่คนต่างด้าวสามารถขออนุญาตทำงานได้ การที่ผู้ถูกฟ้องคดีมีหนังสือไม่อนุญาตให้ผู้ฟ้องคดีทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยล่ามแปลภาษาจึงเป็นคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย หรือ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.459/2557 กรณีอยู่ในบังคับต้องถูกถอนสัญชาติไทย ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายที่มีผลบังคับใช้อยู่ในขณะนั้น การเพิกถอนสัญชาติจึงชอบด้วยกฎหมาย

ทั้งนี้ หากคำพิพากษาได้ใช้ถ้อยคำว่า “โดยมิชอบด้วยกฎหมาย” นั้น หมายความว่า การกระทำของรัฐเข้าข่ายละเมิดสิทธิของบุคคลแล้ว และย่อมหมายรวมถึงกระทบต่อหลักสิทธิมนุษยชนด้วย เช่น พิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.117/2548 เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 มิได้แจ้งให้ผู้ฟ้องคดีทั้งหมดซึ่งจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากประกาศดังกล่าวได้ทราบว่าจะต้องถูกเพิกถอนชื่อออกจากทะเบียนบ้าน จะต้องเปลี่ยนสถานะจากสัญชาติไทยไปเป็นชนกลุ่มน้อย ทำให้ผู้ฟ้องคดีไม่มีโอกาสได้โต้แย้งหรือแสดงพยานหลักฐานตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ประกาศของผู้ถูกฟ้องคดีที่ 3 ดังกล่าว จึงเป็นคำสั่งทางปกครองที่ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ให้เพิกถอนประกาศทั้งฉบับและให้มีผลต่อผู้ถูกกระทบจากประกาศดังกล่าวทุกคน เป็นต้น

นอกจากนี้ในกรณีการจำกัดสิทธิ ก็ปรากฏว่าศาลปกครองเองก็อ้างคำว่า “ประโยชน์สาธารณะ” เพื่อจำกัดสิทธิของประชาชนด้วย เช่น คำพิพากษาศาลปกครองที่ อ.713/2554 กรณีปิกเสาไฟฟ้า, ที่ ฟ. 105/2555 กรณีสร้างสถานีรถไฟ, ที่ อ.78/2554 ปรับปรุงเส้นทางเดินรถประจำทาง, ที่ อ.239/2556 กรณีปรับปรุงถนน, ที่ อ.250/2554 และ อ.285/2556 กรณีสร้างสะพาน, ที่ อ.883/2556 กรณีวางท่อส่งก๊าซธรรมชาติ เป็นต้น หรือยกอ้างความ “มั่นคง” เพื่อเป็นการจำกัดสิทธิ เช่น คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2558 รัฐธรรมนูญบัญญัติคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล ซึ่งจะจำกัดได้ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้ เฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐหรือกรณีอื่นใดตามรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่

อ.2150/2559 บุคคลย่อมมีสิทธิตามรัฐธรรมนูญในอันที่จะได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะ เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความ “มั่นคง” ของรัฐ เป็นต้น

2.4.2.3 ศาลฎีกา โดยทั่วไปคำพิพากษาศาลฎีกา ก็ปรากฏการใช้ถ้อยคำที่ไม่แตกต่างไปจากยุคก่อนหน้าเท่าใดนัก ซึ่งคำว่าสิทธิและเสรีภาพยังคงปรากฏเป็นปกติ และถ้อยคำเฉพาะอื่นที่ปรากฏไม่แตกต่างจากยุคก่อน เช่น “ค่าสินไหมทดแทน” หรือ “ค่าทดแทน” เมื่อมีการกระทบสิทธิ เช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 589/2540, ที่ 7177/2545, ที่ 8224/2540 หรือคำว่า “การป้องกัน” ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 330/2540, ที่ 9276/2555 คำว่า “การหมิ่นประมาท” ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2542/2554, ที่ 1780/2546, ที่ 6747/2560 เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้ ปรากฏการใช้ถ้อยคำที่น่าสนใจเช่นเดียวกับคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญและคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ไม่ว่าจะเป็นคำว่า “สิทธิมนุษยชน” “ความเสมอภาค” “ไม่เลือกปฏิบัติ” หรือ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”

สำหรับคำว่า “สิทธิมนุษยชน” มีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6231-6250/2559 แม้คำพิพากษาของศาลแรงงานกลางจะมีได้กล่าวโดยตรงว่าคำสั่งของจำเลยทั้งสามเป็นการละเมิด “สิทธิมนุษยชน” ของโจทก์ทั้งหมดหรือไม่ แต่ถือได้ว่าศาลแรงงานกลางได้วินิจฉัยโดยรวมแล้วว่าจำเลยที่ 1 กระทำโดยชอบด้วยกฎหมายจึงไม่เป็นการละเมิด “สิทธิมนุษยชน” ของโจทก์ทั้งหมดนั่นเอง หรือในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7332/2544 การละเมิดบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่มีไว้เพื่อจัดระเบียบผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขย่อมต้องถูกลงโทษ ไม่ถือเป็นการขัดต่อสิทธิมนุษยชนใด เป็นต้น ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ศาลก็มักไม่ค่อยวินิจฉัยในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน โดยใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” โดยตรงเท่าใดนัก

ส่วนคำว่า “เสมอภาค” กลับเป็นคำที่ปรากฏได้บ่อยกว่าในคำพิพากษาศาลฎีกา โดยมีปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6234/2564 เด็กไทยทุกคนต้องได้รับโอกาสในการศึกษาภาคบังคับอย่าง “เสมอภาค” และเท่าเทียมกัน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7728-7731/2544 จำเลยในฐานะหัวหน้าภาควิชาซึ่งมีหน้าที่รับรองการปฏิบัติราชการเพื่ออนุมัติเบิกจ่ายเงินค่าตอบแทนพิเศษ จะต้องปฏิบัติตามส่วนดังกล่าวตามหลักเกณฑ์โดยเคร่งครัดด้วยความเที่ยงธรรมและ “เสมอภาค” หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1527/2562 การพิจารณาข้อพิพาทโดยชอบและปฏิบัติต่อผู้ร้องซึ่งเป็นคู่พิพาทอีกฝ่ายอย่างเท่าเทียม “เสมอภาค” กันกับฝ่ายผู้คัดค้าน ไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นต้น

ทั้งนี้ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการอ้างเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมในการต่อสู้คดีในศาล โดยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8464-8436/2550 สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รับรองไว้สำหรับการใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐแก่ชนชาวไทย ไม่ใช่การใช้อำนาจโดยปัจเจกบุคคลแก่ชนชาวไทย ซึ่งเป็นข้อสังเกตว่าบุคคลไม่อาจยกอ้างเรื่องความเสมอภาคที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ขึ้นต่อสู้กันเองระหว่างเอกชนกับเอกชนได้ อันเป็นการตีความที่ค่อนข้างแคบมากเมื่อเทียบกับหลักสิทธิมนุษยชน

อีกทั้ง ประเด็นความเสมอภาคระหว่างชายหญิงในอดีตปรากฏการวินิจฉัยที่สะท้อนความไม่เสมอภาคระหว่างชายหญิงอยู่บ่อยครั้ง แต่ในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้ ปรากฏความเสมอภาคระหว่างชายหญิงถูกรับรองมากขึ้น แต่ในภายหลังก็ยืนยันว่าสิทธิระหว่างชายและหญิงนั้นต้องเสมอเหมือนกัน เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14863/2557 ศาลก็ได้พิจารณายืนยันว่าจะต้องให้ลูกจ้างหญิงเกษียณอายุเท่าเทียมกับลูกจ้างชาย ซึ่งเป็นทิศทางเดียวกันกับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1562/2548, ที่ 865/2548, ที่ 6011-6017/2545

นอกจากนี้ยังมีคำที่มักจะปรากฏคู่กับคำว่า “เสมอภาค” อยู่บ่อยครั้ง คือ คำว่า “เลือกปฏิบัติ” ซึ่งก็มีปรากฏอยู่ในคำพิพากษาศาลฎีกาจำนวนไม่น้อย เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4874/2548 ผู้ร้องมีโครงการอาสาสมัครลาออกเพื่อลดขนาดขององค์กร ผู้ร้องจะบังคับให้ผู้คัดค้านออกก็เท่ากับว่าผู้ร้อง “เลือกปฏิบัติ” ไม่เอาโครงการดังกล่าวมาใช้เท่าเทียมกัน คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 993/2546 การที่โจทก์มีคำสั่งให้จำเลยร่วมกับพวกซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อเรียกร้องทำงานวันละ 3 กะ เป็นการเลือกปฏิบัติ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1306/2541 เจ้าหน้าที่ผู้ทำการตรวจสอบภาษีชอบที่จะใช้ดุลพินิจในการประเมินภาษีโดยใช้หลักเกณฑ์และมาตรฐานเดียวกัน แต่ใช้ดุลพินิจประเมินภาษีโจทก์แตกต่างกัน จึงเป็นการ “เลือกปฏิบัติ” และไม่เป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษี หรือตัวอย่างคำพิพากษาที่ยืนยันถึงเหตุผลของกฎหมายที่ไม่ต้องการให้เกิดการเลือกปฏิบัติ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 88820-8886/2542 ว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 75 มีเจตนารมณ์ที่แตกต่างอย่างชัดเจนจากบทบัญญัติมาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ซึ่งมีเจตนารมณ์ให้ความคุ้มครองแก่ลูกจ้างที่เป็นกรรมการลูกจ้างโดยเฉพาะให้พ้นจากการเลือกปฏิบัติหรือกีดกันแก่ลูกจ้างนายจ้างด้วยการเลิกจ้างลดค่าจ้าง คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 940/942/2558 ลงโทษเฉพาะผู้คัดค้านที่ 1 เพราะเหตุที่ผู้คัดค้านที่ 1 เป็นกรรมการลูกจ้าง จึงเป็นการเลือกปฏิบัติ เป็นต้น

สำหรับคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” นั้น โดยปกติก็เป็นถ้อยคำที่ไม่ค่อยปรากฏมากเท่าใดนัก แต่ก็มีปรากฏการกล่าวถึงคำนี้อยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช้ในลักษณะของการ

คุ้มครองสิทธิ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8187/2543 การที่เจ้าพนักงานตำรวจใช้สายลับนำเงินไป ล่อซื้อเมทแอมเฟตามีนจากจำเลย ไม่เป็นการกระทำที่ดูหมิ่นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7645/2546 โจทก์จะอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ อันเป็นบททั่วไปมาเป็นมูลฐานฟ้องขอให้คำวินิจฉัยของจำเลยทั้งสามเป็นโมฆะหาได้ไม่

อย่างไรก็ดี มีบางส่วนที่ปรากฏการยืนยันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลด้วย โดยปรากฏในคำพิพากษาเกี่ยวกับการทรมาน โหดร้าย ย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4385/2562 การข่มขืนกระทำชำเรา หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6083/2546 ฆ่าโดยใช้ปืนยิงที่ศีรษะแล้วใช้มีดตัดคอ ฆ่าแหล่ศพออกเป็นชิ้น ทั้งชักโครก และแม่น้ำ เป็นต้น และยังได้ยืนยันว่าต้องได้รับการเยียวยาเมื่อมีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าว ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2689/2565

สำหรับการพิพากษาในลักษณะจำกัดสิทธินั้น ก็เช่นเดียวกับศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองมีการอ้างเรื่อง “ประโยชน์สาธารณะ” แต่ปรากฏน้อยมาก เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8224/2540 การเวนคืนต้องระบุนความประสงค์ของการเวนคืน เท่าที่จำเป็น ซึ่งพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินบริเวณที่จะเวนคืนกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่าเพื่อประโยชน์สาธารณะในการสร้างทางพิเศษสายรามอินทรา-อจณรงค์ เพื่ออำนวยความสะดวกและรวดเร็วแก่การจราจรและการขนส่งอันเป็นกิจการสาธารณูปโภค ถือว่าได้ทำโดยชอบแล้ว หรือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1117/2544 กรุงเทพมหานครจำเลยได้ดำเนินการให้ได้มาซึ่งที่ดินพิพาทของโจทก์เพื่อประโยชน์สาธารณะในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ตามขั้นตอนของพระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2530 การที่จำเลยเข้าครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินพิพาทจึงชอบด้วยกฎหมายไม่เป็นการละเมิดต่อโจทก์

นอกจากนี้ยังพบการใช้คำว่า “ความมั่นคง” เพื่อจำกัดสิทธิของประชาชนด้วย ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1680/2565 พ.ร.บ.การชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์การใช้สิทธิชุมนุมสาธารณะให้ชัดเจนและโดยสอดคล้องกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองที่ประเทศไทยเป็นภาคี ทั้งนี้ เพื่อให้การชุมนุมสาธารณะเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ ซึ่งท้ายที่สุดศาลก็พิพากษาว่าการดำเนินการของจำเลยเป็นความผิดฐานมิได้แจ้งการชุมนุมสาธารณะต่อผู้รับแจ้งการชุมนุมก่อนเริ่มการชุมนุม แม้จะมีถ้อยคำรับรองสิทธิในการชุมนุมของประชาชนไว้ก็ตาม

จากแนวคำพิพากษาศาล ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา พบว่า รูปแบบของถ้อยคำที่ปรากฏในคำพิพากษามีทิศทางอย่างเดียวกัน โดยมักจะปรากฏการใช้คำหลักทางด้านสิทธิมนุษยชน เช่น “สิทธิมนุษยชน” “เสมอภาค” “การไม่เลือกปฏิบัติ” และ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” โดยมีข้อสังเกตว่า คำเหล่านี้ปรากฏตัวอย่างชัดเจนในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้อาจด้วยเพราะมีศาลรัฐธรรมนูญที่พิจารณาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบรรดากฎหมายต่างๆ และศาลปกครองที่พิจารณาความชอบด้วยกฎหมายของกฎและการกระทำทางปกครอง สำหรับศาลฎีกาเองก็มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า คำเหล่านี้พบว่าถูกหยิบยกขึ้นมาในพิจารณาบ่อยครั้งมากขึ้น และไม่ค่อยพบเห็นการยกอ้างแบบนี้ในคำพิพากษาศาลฎีกาในยุคก่อนหน้า ส่วนถ้อยคำในลักษณะจำกัดความรับผิดชอบปรากฏถ้อยคำเช่นเดิม โดยเฉพาะคำว่า “ประโยชน์สาธารณะ” และ “ความมั่นคง”

ในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนยุคประชาชนมีส่วนร่วม พบว่า รัฐธรรมนูญในยุคนี้พบสิทธิมนุษยชนบางประเภทขึ้นใหม่หลายประการ ถ้อยคำที่ใช้ก็มีความเป็นเอกภาพ และทิศทางเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ มีการปรับปรุงรายละเอียดของเนื้อหาลิทธิที่ชัดเจนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกัน ก็พบการปรับเปลี่ยนถ้อยคำที่อาจทำให้การสื่อความหมายและนัยยะแห่งการคุ้มครองสิทธิบางประการเปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่ในแนวคำพิพากษาของศาลก็พบถ้อยคำที่ยืนยันหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นเอกภาพสอดคล้องกันทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกา แต่ก็ยังคงพบการจำกัดสิทธิของประชาชนที่กว้างขวางอยู่เช่นเดิมด้วย ที่ถึงแม้เนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนจะมีอยู่มากมายในรัฐธรรมนูญก็ตาม

2.5 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคปฏิวัติ/รัฐประหาร เนื่องจากพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในช่วงที่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหารนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากช่วงที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่มาจากกระบวนการนิติบัญญัติ จึงต้องแยกพิจารณาออกเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งยุคนี้จะเป็นการรวบรวมความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นในการปฏิวัติรัฐประหารในแต่ละช่วงหลังจากที่มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว โดยมีรัฐธรรมนูญจากการรัฐประหารทั้งสิ้น 8 ฉบับ ได้แก่ ฉบับ พ.ศ. 2490, พ.ศ. 2502, พ.ศ. 2515, พ.ศ. 2519, พ.ศ. 2520, พ.ศ. 2534, พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 โดยในที่นี้จะขอกล่าวถึงภาษาสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญเท่านั้น เนื่องจากภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาลนั้นมีเนื้อหาซ้ำซ้อนกับยุคก่อนหน้าทั้ง 4 ยุคที่กล่าวมา และเป็นการยากที่จะแยกว่าเป็นคำพิพากษาที่ตัดสินในช่วงของการรัฐประหาร หรือได้รับอิทธิพลจากการรัฐประหารโดยตรง แต่ย่อมสามารถพิจารณาจากเนื้อหาแห่งบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญได้อย่างแน่นอน

ตารางที่ 4.26 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคบุกเบิกปฏิวัติรัฐประหาร

หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ มนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช							หัวข้อสิทธิมนุษยชนตาม ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ มนุษยชน (UDHR)	รัฐธรรมนูญฉบับที่และปีพุทธศักราช								
	4. พ.ศ. 2490*	7. พ.ศ. 2502*	9. พ.ศ. 2515*	11. พ.ศ. 2519*	12. พ.ศ. 2520*	14. พ.ศ. 2534*	17. พ.ศ. 2549*		19. พ.ศ. 2557*	4. พ.ศ. 2490*	7. พ.ศ. 2502*	9. พ.ศ. 2515*	11. พ.ศ. 2519*	12. พ.ศ. 2520*	14. พ.ศ. 2534*	17. พ.ศ. 2549*	19. พ.ศ. 2557*
1. อิสระเสมอภาคศักดิ์ศรี	1						3	4	17(1) ทรัพย์สิน	23							
2. ไม่แบ่งแยก	1								17(2) เอาไปตามอำเภอใจไม่ได้								
3. มีชีวิต เสรีภาพ มั่นคง	23			8			3	4	18. ศาสนา	22							
4. ไม่ตกเป็นทาส	23								19. แสดงออก ข่าวดสาร	23							
5. ไม่ทรมาน ย่ำยีศักดิ์ศรี	23						3	4	20(1) ชุมชน	23							
6. เป็นบุคคล									20(2) ไม่ถูกบังคับ								
7. เสมอตามกฎหมาย	1,21								21(1) ร่วมปกครอง	37					31	39/1	
8. เยียวยาจากศาล									21(2) บริการสาธารณะ								
9. จับกุมเนรเทศ									21(3) เลือกตั้ง	37							
10. กระบวนการยุติธรรม									22. หลักประกัน สิทธิเศรษฐกิจ								
11(1) บริสุทธิไว้ก่อน									23(1) มีงานทำ	23							
11(2) ไม่ผิดย้อนหลัง	28								23(2) งานเท่าเทียม								
12. สื่อสาร ส่วนตัว	23								23(3) ค่าจ้างยุติธรรม+คุ้มครอง								
13(1) ที่อยู่ ย้ายถิ่นฐาน									23(4) ร่วมสหภาพ								
13(2) ออกและกลับปท.									24. พักผ่อน								
14(1) ลีลา									25(1) ปัจจัย4 สาธารณสุข								
14(2) ไม่ใช่กับความผิดจริง									25(2) แม่และเด็ก								
15(1) สัญชาติ									26(1) การศึกษา	23							
15(2) ไม่ถูกเพิกถอน									26(2) มุ่งพัฒนาเคารพHR								
16(1) สมรสได้									26(3) ผู้ปกครองตัดสินใจเบื้องต้น								
16(2) สมรสยินยอม									27(1) ส่วนร่วมวัฒนธรรม								
16(3) คุ้มครองครอบครัว									27(2) คุ้มครองประดิษฐ์กรรม								
									28. มีสิทธิในระเบียบทางสังคม						31	39/1	

จากตารางที่ 4.26 การปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ในรัฐธรรมนูญยุคบุกเบิกปฏิวัติรัฐประหาร มีข้อสังเกตที่สำคัญ คือ มีเพียงรัฐธรรมนูญ ฉบับเดิวนั้น คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 ที่ยังมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการ ทั้งฉบับมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับสิทธิมนุษยชนเพียง 7 มาตราเท่านั้น รวม 16 ข้อย่อย ส่วนฉบับที่ 11 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 ปรากฏเพียง 1 มาตรา และ 1 ข้อย่อย ฉบับที่ 17

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 ปรากฏ 2 มาตรา 5 ซ้อย่อย และ ฉบับที่ 19 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ปรากฏ 2 มาตรา 5 ซ้อย่อย ส่วนฉบับที่เหลือได้แก่ ฉบับที่ 7 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ฉบับที่ 9 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 ฉบับที่ 12 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 และฉบับที่ 14 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534 ไม่ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

เบื้องต้นสิ่งที่น่าสนใจคือ ถ้อยคำที่ใช้ในการเรียกรัฐธรรมนูญในยุคปฏิวัติรัฐประหาร โดยในยุคนี้รัฐธรรมนูญถูกเรียกใน 3 ชื่อ คือ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย” ปรากฏ 1 ฉบับ ได้แก่ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2519 “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับ/ฉบับชั่วคราว)” ปรากฏ 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2490 ฉบับที่ 17 พ.ศ. 2549 และฉบับที่ 19 พ.ศ. 2557 และมากที่สุดคือ “ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร” ปรากฏถึง 4 ฉบับ ได้แก่ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2502 ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2515 ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2520 และฉบับที่ 14 พ.ศ. 2534 ทั้งนี้ไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไรล้วนเป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศขณะที่อยู่ภายในอำนาจของคณะปฏิวัติหรือรัฐประหาร แต่ด้วยถ้อยคำที่แตกต่างกัน ทำให้เป็นที่สังเกตได้โดยง่ายว่ารัฐธรรมนูญฉบับใดมาจากการรัฐประหารโดยตรง เพราะรัฐธรรมนูญที่มาจากกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตยจะใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ส่วนรัฐธรรมนูญที่มาจากการปฏิวัติหรือรัฐประหารมักใช้คำว่า “ธรรมนูญ” หรือใช้คำว่า “ฉบับชั่วคราว” ต่อท้าย มีเพียงฉบับเดียวที่ใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” เหมือนนยามปกติ คือ ฉบับที่ 11 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 เป็นเพียงฉบับเดียวในบรรดารัฐธรรมนูญยุคปฏิวัติรัฐประหารที่ยังมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการ แม้ไม่ชัดเจนนัก โดยมีลักษณะการบัญญัติเป็นเรื่องๆ โดยไม่ลงรายละเอียด เช่น มาตรา 23⁴⁸ ซึ่งเป็นมาตราที่บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้ถึง 9 ซ้อย่อย และทั้งฉบับมีเนื้อหาเกี่ยวข้อโดยตรงกับสิทธิ

⁴⁸ รธน. พ.ศ. 2490 มาตรา 23 “บุคคลย่อมมีเสรีภาพโดยบริบูรณ์ในร่างกาย เคหะสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมาย”

มนุษยชนเพียง 7 มาตรา เท่านั้น แต่ที่น่าสนใจคือ มาตรา 22⁴⁹ ที่กล่าวถึง สิทธิในการนับถือศาสนา ยังคงปรากฏเนื้อหาแบบเดิมและแทบจะเหมือนกับรัฐธรรมนูญในยุคอื่นๆ

รัฐธรรมนูญฉบับที่ 11 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 มีเพียงมาตราเดียวเท่านั้นที่กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชน โดยปรากฏในมาตรา 8 ว่า “บุคคลมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” ดังนั้นจึงปรากฏถ้อยคำที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเพียงคำว่า “สิทธิและเสรีภาพ” เท่านั้น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 17 ปรากฏเนื้อหาเพียงมาตราเดียวเช่นกัน คือ มาตรา 3 ซึ่งบัญญัติว่า “ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้” ซึ่งจากถ้อยคำที่ปรากฏจะพบถ้อยคำที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนคือ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” “สิทธิเสรีภาพ” “ความเสมอภาค” ซึ่งถือเป็นถ้อยคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน แต่ไม่ปรากฏรายละเอียดใดๆ ของสิทธิแต่ละประเภท โดยมีการขยายความต่อไปว่า “ที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว” ซึ่งหากพิจารณาจากเนื้อความแล้วเหมือนกับว่า บรรดาสิทธิใดๆ ที่ประชาชนเคยได้รับมาย่อมได้รับการคุ้มครองเช่นเดิม รวมถึงบรรดาสิทธิต่างๆ ตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ก็ย่อมได้รับความคุ้มครองด้วย อาจเข้าใจได้ว่า สิทธิต่างๆ ของประชาชนไม่เคยหายไป และยังคงได้รับการคุ้มครองอยู่เสมอ แต่ในอีกนัยยะหนึ่ง กลับไม่อาจสร้างความมั่นใจใดๆ ได้เลยว่าจะได้รับความคุ้มครองดังว่านั้น เนื่องจากสิทธิทั้งหมดทั้งหมดต้องอยู่ภายใต้ “บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” และด้วยถ้อยคำนี้ทำให้สิทธิทั้งหลายนั้นต้องไปพิจารณาประกอบกับเนื้อหาอื่นๆ ที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญด้วย อีกทั้งอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินก็อยู่ภายใต้ “คณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ” และ “คณะรัฐมนตรี” ซึ่งมีอำนาจอย่างเต็มที่ตามรัฐธรรมนูญ

⁴⁹ รธน. พ.ศ. 2490 มาตรา 22 “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธินิยมใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นฉบับที่ 19 ก็มีลักษณะไม่ต่างจากฉบับที่ 17 พ.ศ. 2549 ซึ่งมีมาตราที่เกี่ยวข้อง เพียง 2 มาตรา คือมาตรา 4 และมีเนื้อความเป็นอย่างเดียวกันกับมาตรา 3 ของฉบับที่ 17 พ.ศ. 2549 และกำหนดให้มีการลงประชามติเพื่อรับรองร่างรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกันในมาตรา 39/1 ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 ดังนั้นถ้อยคำด้านสิทธิมนุษยชนของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงไม่แตกต่างจากฉบับที่ 17 พ.ศ. 2549 และยิ่งไปกว่านั้น ในมาตรา 44⁵⁰ ยังมีเนื้อหาที่กำหนดให้อำนาจแก่หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติในการใช้อำนาจป้องกัน ระงับปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อยหรือความมั่นคงของชาติ ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน ซึ่งอาจตีความได้กว้างขวางอย่างมาก รวมถึงยังกำหนดให้เป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายและถือเป็นที่สุด ไม่อาจโต้แย้งได้ ซึ่งมีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจเด็ดขาดของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติในขณะนั้น

ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับที่เหลือนั้นได้แก่ ฉบับที่ 7 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ฉบับที่ 9 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 ฉบับที่ 12 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 และฉบับที่ 14 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534 ไม่ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน แต่มีข้อสังเกตว่านอกจากจะไม่ปรากฏเนื้อหาในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนแล้ว ยังปรากฏบทบัญญัติให้อำนาจแก่คณะรัฐประหารโดยเด็ดขาด โดยฉบับที่ 7 พ.ศ. 2502 ปรากฏในมาตรา 17⁵¹ และฉบับที่ 9 พ.ศ. 2515 ปรากฏในมาตรา

⁵⁰ รธน. พ.ศ. 2557 มาตรา 44 “ในกรณีที่หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการปฏิรูปในด้านต่าง ๆ การส่งเสริมความสามัคคีและความสมานฉันท์ของประชาชนในชาติ หรือเพื่อป้องกัน ระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อย หรือความมั่นคงของชาติ ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน ไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติโดยความเห็นชอบของคณะรักษาความสงบแห่งชาติมีอำนาจสั่งการ ระงับยับยั้ง หรือกระทำการใด ๆ ได้ ไม่ว่าการกระทำนั้นจะมีผลบังคับในทางนิติบัญญัติ ในทางบริหาร หรือในทางตุลาการ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำ รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่งหรือการกระทำหรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญนี้ และเป็นที่สุด ทั้งนี้ เมื่อได้ดำเนินการดังกล่าวแล้ว ให้รายงานประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติและนายกรัฐมนตรีทราบโดยเร็ว”

⁵¹ รธน. พ.ศ. 2502 มาตรา 17 “ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรหรือราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อวินหรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการ หรือกระทำการใด ๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำเช่นว่านั้นเป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย...”

17⁵² ซึ่งมีเนื้อหาให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีในการระงับ ปรามปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อยหรือความมั่นคงของชาติ ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ และให้ถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีลักษณะเป็นการให้อำนาจเด็ดขาดแก่นายกรัฐมนตรี

ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่า มาตรา 17 ของฉบับพ.ศ. 2502 มาตรา 17 ของฉบับพ.ศ. 2515 และมาตรา 44 ของฉบับพ.ศ. 2557 เป็นบทบัญญัติที่มีเนื้อความใกล้เคียงกันอย่างมาก และเป็นเนื้อหาในทำนองให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้นำทางการเมืองขณะนั้นซึ่งสัมพันธ์ต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนอย่างมาก

กล่าวในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคปฏิวัติรัฐประหารนี้จะเห็นได้ว่า ถ้อยคำเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนแทบไม่มีเนื้อหาสาระและรายละเอียดเท่าใด รวมถึงในบางฉบับก็ไม่ปรากฏบทบัญญัติที่สื่อถึงการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน และมีถึง 3 ฉบับที่มีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่ผู้นำทางการเมืองในขณะนั้นมีอำนาจในการดำเนินการอย่างใดๆ เพื่อระงับ ปรามปรามสถานการณ์อันเป็นภัยต่อความมั่นคงได้

กล่าวโดยสรุป ความเข้าใจในสิทธิมนุษยชนของประชาชน ผ่านการพัฒนา เติบโต และถ่ายทอดผ่านทางภาษา พบว่า ถ้อยคำสำนวนที่ใช้เพื่อสื่อสารถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ในยุคก่อตั้งสิทธิไม่ค่อยมีความชัดเจน ศาลพิพากษาคดีมักไม่ค่อยยึดโยงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนหรือแม้แต่วัฒนธรรมอนุญ ส่วนยุคให้สิทธิประชาชน พบว่ารัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวางมากขึ้น แต่ทิศทางทางวินิจัยของศาลยังจำกัดเฉพาะเท่าที่กฎหมายกำหนด ในยุคประชาชนเรียกร้อง พบว่า เนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญมีบางส่วนสัมพันธ์กับภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคให้สิทธิประชาชน แต่ปรากฏในหลายครั้งที่ถ้อยคำเปลี่ยนแปลงไป ทั้งยังปรากฏการจำกัดสิทธิโดยข้อกฎหมาย คำพิพากษาศาลก็ไม่ค่อยมีความเชื่อมโยงกับถ้อยคำในรัฐธรรมนูญ แต่ปรากฏถ้อยคำเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่กระจัดกระจาย เมื่อขยับเข้าสู่ยุคประชาชนมีส่วนร่วม ถ้อยคำที่ใช้ก็มีความเป็นเอกภาพ และทิศทาง

⁵² รธน. พ.ศ. 2515 มาตรา 17 “ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญการปกครองนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการป้องกัน ระงับหรือปรามปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน หรือการกระทำอันเป็นการก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือเป็นการบั่นทอนสุขภาพอนามัยของประชาชน ทั้งนี้ ไม่ว่าการกระทำจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันประกาศธรรมนูญการปกครองนี้ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใด ๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำเช่นว่านั้นรวมถึงการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่งหรือการกระทำหรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย...”

เดียวกัน ปรากฏการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาประกอบการร่างรัฐธรรมนูญ แนวคำพิพากษาของศาลก็ปล่อยคำที่ยืนยันหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นเอกภาพสอดคล้องกันทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกา แต่ก็ยังคงพบการจำกัดสิทธิของประชาชนที่กว้างขวางอยู่เช่นเดิมด้วย แม้รัฐธรรมนูญจะคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้อย่างกว้างขวางที่สุดแล้วก็ตาม สำหรับยุคปฏิวัติรัฐประหาร เป็นยุคที่สิทธิมนุษยชนของบุคคลสุ่มเสี่ยงต่อการถูกละเมิดมากที่สุด ปรากฏบทบัญญัติที่คุ้มครองสิทธิมนุษยชนน้อยมาก หรือไม่มี และยิ่งปรากฏเนื้อหาที่ให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้นำทางการเมืองในการจำกัดสิทธิของประชาชนในบางฉบับด้วย

3. สำเนิกร่วมของประชาชน

ในที่นี้ คือ มุมมองหรือทัศนคติของประชาชนที่สะท้อนความถูกต้องดีงามร่วมกันของผู้คนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนซึ่งในที่นี้ผ่านตัวแทนที่สำคัญดังปรากฏในข้อ 1 คือ คณะนิติบัญญัติ คณะตุลาการ และคู่ความในคดี ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้ที่จะไม่สอดคล้องกับคุณค่าหรือหลักสากลเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน โดยผลการวิจัยค้นพบสำเนิกร่วมที่สำคัญดังนี้

3.1 สิทธิมนุษยชนต้องได้รับการคุ้มครอง ตลอดระยะเวลากว่า 90 ปีแห่งพัฒนาการของรัฐธรรมนูญ และข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคำพิพากษาของศาลแม้แต่ช่วงก่อนมีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญหรือศาลปกครองก็ตาม ก็สะท้อนให้เห็นว่ามีสิทธิมนุษยชนบางเรื่องเป็นสิ่งที่รัฐมุ่งคุ้มครองอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา ที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับที่มาจากการจัดทำในสถานการณ์ปกติทุกฉบับ และถ้อยคำสำนวนที่ใช้ก็แทบจะเป็นอย่างเดียวกันเสมอมา หรือแม้กระทั่งเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ก็มีปรากฏในทุกฉบับเช่นเดียวกัน รวมถึงสิทธิในการเลือกตั้งด้วย แต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำเนื้อหา เพิ่มเติม หรือตัดทอนในบางช่วงบางระยะเวลา

สิทธิมนุษยชนในภาพรวม สำหรับเนื้อหาตามรัฐธรรมนูญ มีลักษณะค่อยๆ เติบโตเพิ่มเติมและขยายขอบเขตแห่งการคุ้มครองมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อระยะเวลาผ่านไป มีจำนวนมาตราที่เกี่ยวข้องมากขึ้น รวมถึงในบางเรื่องก็มีหลายมาตราประกอบกันให้เนื้อหากว้างขวางขึ้น และพัฒนาครอบคลุมเกือบครบตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน จำนวนสูงสุดถึง 27 ข้อ รวม 40 ข้อย่อย จากสิทธิมนุษยชนที่บุคคลควรได้รับจากปฏิญญาดังกล่าว 28 ข้อ รวม 45 ข้อย่อย และในท้ายที่สุดก็ปรากฏการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการร่างรัฐธรรมนูญ โดยปรากฏชัดเจนในยุคประชาชนมีส่วนร่วม (ฉบับ พ.ศ. 2540, พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560) แต่อย่างไรก็ดี ก็ปรากฏ

สิทธิอยู่ 2 เรื่อง 4 ข้อย่อย ที่ไม่เคยถูกยืนยันหรือรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ คือ สิทธิในการลี้ภัย และเสรีภาพในการสมรสและขาดจากการสมรส

สิทธิมนุษยชนในเรื่องที่โดดเด่นและมีประเด็นเรียกร้องการเสมอมาคือ ประเด็นเรื่อง “การเลือกปฏิบัติ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการปฏิบัติต่อกันอย่างไม่เสมอภาค เท่าเทียม ด้วยเหตุผลหลากหลายประการมาก ทั้งเรื่อง เพศ สัญชาติ สภาพแห่งร่างกาย สถานทางกฎหมาย สถานภาพทางเศรษฐกิจ เป็นต้น มีคดีเข้าสู่การพิจารณาของศาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลปกครองและศาลรัฐธรรมนูญ โดยมีข้อสังเกตว่า การเลือกปฏิบัตินั้น เกิดขึ้นทั้งในบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งเรื่องมักจะถูกนำเข้าสู่การพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ และเกิดขึ้นในการปฏิบัติหน้าที่หรือการดำเนินการโดยภาครัฐ ซึ่งเรื่องมักจะถูกนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาลปกครอง ซึ่งมีคดีเข้าสู่การพิจารณาจำนวนมาก ผลการวินิจฉัยหรือพิพากษาก็มีทั้งกรณีเป็นและไม่เป็นการเลือกปฏิบัติ ส่วนศาลฎีกามีพบเห็นบ้างแต่มีจำนวนน้อยส่วนมากปรากฏในคดีแรงงาน

ในขณะที่ศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครอง ถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการยืนยันถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนของบุคคลที่ต้องได้รับการคุ้มครอง และปรากฏในการพิจารณาคดีของศาลจำนวนหนึ่งที่มีการอ้างอิงถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน แม้ในขณะแรกเริ่มจะมีแนวการวินิจฉัยที่ค่อนข้างจำกัดสิทธิของประชาชน เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 16/2545 กรณีขาดคุณสมบัติเพราะกายพิการ ไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ และต่อมาก็เปลี่ยนแปลงในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 15/2555 ว่าเป็นกรณีที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ในขณะที่เดียวกันแม้ศาลรัฐธรรมนูญจะวินิจฉัยว่ากฎหมายไม่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติหรือไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่การกระทำในทางปกครองอาจถูกศาลปกครองสูงสุดพิพากษาว่าเป็นการเลือกปฏิบัติได้ เช่นในคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.142/2547 ที่พิพากษาให้มติดคณะกรรมการอัยการที่ไม่รับสมัครผู้มีกายพิการเข้าสอบเป็นการเลือกปฏิบัติ เป็นต้น ซึ่งพัฒนาการในช่วงนี้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ในท้ายที่สุดก็มีการวินิจฉัยที่สอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชน รวมถึงการกล่าวอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนโดยตรงประกอบการวินิจฉัย ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555, ที่ 15/2555, ที่ 7/2563, ที่ 7/2566 และคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.538/2556, ที่ อส.4/2561, ที่ อ.1113/2561

ส่วนศาลฎีกา แม้จะไม่มีบทบาทเท่านักในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่กลับมีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชน เพราะคำพิพากษาศาลฎีกาชี้ให้เห็นถึงหลักการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน

คือ เรื่องความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ซึ่งคำพิพากษาศาลฎีกาเป็นตัวอย่างชัดเจนที่ปรากฏให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคระหว่างชายและหญิง เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1067/2475 แสดงให้เห็นถึงสิทธิของหญิงในอดีตในการทำนิติกรรมที่ต้องอยู่ภายใต้การอนุญาตของสามี หรือที่ 8464-8436/2550 การเกษียณอายุของลูกจ้างชายหญิงที่ต่างกัน แต่ท้ายที่สุดทิศทางการพิพากษาก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นการสนับสนุนความเสมอภาคของชายและหญิงมากขึ้นในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14863/2557 ที่การเกษียณอายุลูกจ้างชายหญิงต้องเหมือนกัน

ในขณะเดียวกันศาลฎีกาเองก็ทำให้ปรากฏหลักฐานของการคุ้มครองสิทธิอันเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนมาอย่างต่อเนื่อง แม้ถ้อยคำเหตุผลที่ใช้นั้นจะเป็นไปตามเนื้อหาแห่งบทบัญญัติตามกฎหมายที่ศาลหยิบยกขึ้นมาพิจารณา แต่ก็ยังเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า สิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิ่งที่ไม่เคยปรากฏเลยในประวัติศาสตร์ประเทศไทยภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้ถ้อยคำทั้งหลายจะกระจัดกระจาย แต่ยังยืนยันได้ว่า ศาลได้เคยพยายามคุ้มครองสิทธิของบุคคลเหล่านั้น แม้เหตุผลหลักจะไม่ใช่เหตุผลด้านสิทธิมนุษยชนก็ตาม แต่ทิศทางการวินิจฉัยก็ค่อยๆ ปรับเปลี่ยน และเริ่มมีการอ้างอิงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนบ้าง แม้จะไม่ใช่บทบัญญัติกฎหมายหลักที่ศาลใช้พิพากษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการที่เกิดขึ้นในยุคที่ประชาชนมีส่วนร่วมหลักรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา

3.2 สิทธิมนุษยชนเมื่อถูกละเมิดต้องได้รับการเยียวยา เป็นสิ่งที่เห็นพ้องต้องกันมาตั้งแต่ก่อนพ.ศ. 2475 หรือก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียอีก โดยปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 264/2474 ที่ยืนยันว่าหากมีการละเมิดสิทธิเกิดขึ้นต้องมีการชดเชยค่าสินไหมทดแทน และคำพิพากษาของศาลหลังจากนั้นก็ปรากฏมาตลอดเมื่อใดก็ตามที่มีการละเมิดสิทธิของบุคคลเกิดขึ้นก็ต้องมีการเยียวยา ซึ่งถ้อยคำสำคัญที่ใช้คือคำว่า “ค่าสินไหมทดแทน”

ส่วนรัฐธรรมนูญไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ปรากฏยืนยันถึงการได้รับการเยียวยาเมื่อมีการละเมิดสิทธิของบุคคลอย่างชัดเจนครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ซึ่งก็เป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่มีการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางฉบับแรกของไทยด้วยเช่นเดียวกัน โดยปรากฏในมาตรา 31 และมาตรา 34 และหลังจากนั้นก็ปรากฏสิทธิเช่นเดียวกันนี้ในรัฐธรรมนูญฉบับจัดทำในสถานการณ์ปกติหลังจากนั้นเสมอมา และเพิ่มเติมบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องอีกหลายมาตรา ทั้งการกำหนดมาตรการในการได้รับการเยียวยา การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

คำพิพากษาศาลก็ปรากฏข้อเท็จจริงอย่างชัดเจนถึงการได้รับการเยียวยาเมื่อการละเมิดสิทธิเกิดขึ้นทั้งในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา โดยในศาลรัฐธรรมนูญ ปรากฏคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญจำนวนหนึ่งที่ยืนยันถึงสิทธิของบุคคลในการได้รับการเยียวยาเมื่อมีการละเมิดสิทธิ เช่น คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 9/2656 การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ได้รับความเสียหายจากการถูกคุมขังโดยกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาด และรับผิดชอบต่อบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำของรัฐ จึงมีความเป็นธรรม ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ส่วนศาลปกครองสูงสุด ก็มีปรากฏในคำพิพากษาสูงสุดที่ อ.48/2547, ที่ อ.143/2558, ที่ อ.283/2555 เป็นต้น ส่วนศาลฎีกาก็ได้มีการยืนยันสิทธินี้ตั้งแต่ก่อนพ.ศ. 2475 ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 264/2474 ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

3.3 สิทธิมนุษยชนอาจถูกจำกัดโดยรัฐได้เสมอ ปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในการจัดทำรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับไม่เว้นแม้แต่รัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีการปฏิวัติรัฐประหาร คือ ปรากฏข้อเท็จจริงอยู่เสมอว่ารัฐสามารถจำกัดสิทธิของบุคคลภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายได้ และปรากฏเช่นนี้มาตลอดตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญฉบับแรก ดังนั้นอาจถือได้ว่าไม่เคยมีสิทธิหรือเสรีภาพใดในรัฐธรรมนูญไทยที่ไม่สามารถถูกจำกัดได้ แม้กระทั่งสิทธิในชีวิต เพราะก็เคยปรากฏถึงการยืนยันว่ารัฐสามารถลงโทษประหารชีวิตได้และไม่ถือเป็นการกระทำอันทารุณโหดร้ายป่าเถื่อน⁵³ ด้วยเหตุผลที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญที่สำคัญคือ “ประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” และ “ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

สอดคล้องกับแนววินิจฉัยของศาลทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา ก็พิพากษารับรองในลักษณะอย่างเดียวกัน โดยเฉพาะศาลรัฐธรรมนูญสามารถวินิจฉัยได้ว่ากฎหมายใดขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ เมื่อเข้าใจเนื้อหาตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด แม้จะเป็นการจำกัดสิทธิของบุคคล กฎหมายนั้นก็ยังสามารถบังคับใช้ได้ และทำให้การพิจารณาคดีปกครองในศาลปกครองสูงสุดก็ย่อมสามารถพิพากษาได้ว่าการกระทำตามกฎหมายนั้นเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของบุคคลแต่อย่างใด เช่นเดียวกันกับศาลฎีกาที่บทบาทโดยส่วนใหญ่ก็พิพากษาตามเนื้อหาแห่งกฎหมายอยู่แล้ว ย่อมทำให้การจำกัดสิทธิต่างๆ โดยรัฐ หากผ่านกระบวนการโดยถูกต้องแล้วย่อมบังคับใช้ได้แม้จะมีผลเป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนก็ตาม

3.4 สิทธิมนุษยชนสั้นคลอนในยุครัฐประหาร เป็นที่ชัดเจนมากกว่า สิทธิมนุษยชนในยุคที่เกิดการปฏิวัติหรือรัฐประหารนั้นเป็นช่วงเวลาที่การปกครองประเทศอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่ม

⁵³ รธน. พ.ศ. 2540 มาตรา 31 “การลงโทษประหารชีวิตตามที่กฎหมายบัญญัติ ไม่ถือว่าเป็นการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมตามความในวรรคนี้”

บุคคลในกลุ่มบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นผู้ยึดอำนาจแบบเสรีเด็ดขาด และรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดที่บังคับใช้อยู่ในขณะนั้นมักจะถูกยกเลิกไป ทำให้ประเทศอยู่โดยปราศจากรัฐธรรมนูญที่เป็นหลักประกันในสิทธิและเสรีภาพของประชาชน จนเมื่อมีการประกาศใช้บังคับรัฐธรรมนูญหรือธรรมนูญการปกครองเพื่อรองรับการใช้อำนาจของคณะรัฐประหารให้อำนาจดำเนินการอย่างใด ๆ ได้โดยชอบด้วยกฎหมาย และจากประวัติศาสตร์การรัฐประหารที่ผ่านมาทั้งหมดเห็นได้ว่าสิทธิของประชาชนถูกจำกัดอย่างมาก ไม่มีหลักประกันใดๆ ตามรัฐธรรมนูญที่จะปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน และเป็นที่สังเกตว่าไม่มีรัฐธรรมนูญฉบับรัฐประหารฉบับใดบังคับใช้ได้เป็นเวลานาน และมักจะถูกเรียกร้องให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญผ่านการร่างโดยสภานิติบัญญัติอย่างถูกต้องขึ้นมาใช้บังคับแทน

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่าศาลยังคงมีบทบาทในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เนื่องด้วยกฎหมายต่างๆ ยังคงสามารถมีผลใช้บังคับได้ต่อไป และทำให้เมื่อต้องมีการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างใด ๆ ก็ย่อมต้องเป็นไปตามกฎหมายที่บังคับใช้ไปแล้วนั้น จึงอาจจะเรียกได้ว่า องค์กรตุลาการโดยเฉพาะศาลยุติธรรมอาจเป็นเพียงองค์กรเดียวที่ยังคงสามารถปกป้องสิทธิมนุษยชนของประชาชนได้โดยอาศัยกฎหมายที่ไม่ได้ถูกยกเลิกไปด้วยเหล่านั้น แต่ถึงแม้ศาลจะพิจารณาพิพากษาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในขณะนั้น หากกฎหมายที่บังคับใช้นั้นเป็นกฎหมายที่ลดทอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน ก็จะส่งผลทำให้สิทธิของประชาชนถูกจำกัดตามไปด้วย ดังเช่น ผลกระทบของ “ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 ซึ่งมีผลเป็นการเพิกถอนสัญชาติของบุคคล และการปฏิบัติตามหรือพิพากษาตามประกาศดังกล่าวย่อมเป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคลอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ศาลฎีกาก็เคยได้แสดงบทบาทการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกรณีเช่นนี้ ด้วยการตีความประกาศดังกล่าวอย่างเคร่งครัดดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 468/2524 ที่ถอนสัญชาติเฉพาะบุคคลที่มี “บิดา” โดยชอบด้วยกฎหมายเป็นต่างด้าวเท่านั้น เป็นต้น

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า สำเนียงร่วมกันของประชาชน จากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญและการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการที่ผ่านมาสามารถรับรู้ได้ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการยอมรับและคุ้มครอง และเมื่อมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนดังกล่าวก็ต้องได้รับการเยียวยา แต่ในขณะเดียวกัน จากประสบการณ์ในรัฐธรรมนูญและการวินิจฉัยพิพากษาของศาลก็พบว่าสิทธิ

มนุษย์ชนนั้นถูกจำกัดโดยรัฐได้เสมอ รวมถึงเมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่มีการปฏิบัติหรือรัฐประการเกิดขึ้น ก็จะไม่มีความขัดแย้งกันโดยนัยได้ว่าสิทธิมนุษยชนของประชาชนจะได้รับการคุ้มครอง

4. แบบแผนพฤติกรรมของประชาชน

แบบแผนดังกล่าว โดยปกติถูกอธิบายในรูปแบบของจารีตประเพณี ที่หมายถึง ประเพณีที่นิยมและประเพณีที่สืบมา หรืออาจจะมาจากศาสนาความเชื่อ ซึ่งคือ ความเลื่อมใสศรัทธาในสิ่งที่เชื่อว่าเป็นความดีงามที่มนุษย์พึงปฏิบัติ ดังนั้น เมื่อต้องสืบหาแบบแผนพฤติกรรมของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน ในที่นี้จึงหมายถึงสิ่งที่ประชาชนปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนานซึ่งอาจจะค้นหาได้จากแบบแผนในการบัญญัติรัฐธรรมนูญ รวมถึงแบบแผนแนวทางการวินิจฉัยหรือคำพิพากษาของศาลที่มีลักษณะเป็นแนวทางหรือทิศทางเดิม ซึ่งเห็นความต่อเนื่องของทิศทางการบัญญัติรัฐธรรมนูญ การวินิจฉัยหรือพิพากษาของศาล สะท้อนให้เห็นถึงความถูกต้องดีงามอันเป็นคุณค่าที่ศาลเชื่อว่าควรจะเป็น โดยผลจากการวิจัยพบแบบแผนพฤติกรรมเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ถูกแสดงออกมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลากว่า 90 ปีดังนี้

4.1 แนวทางยืนยันสิทธิมนุษยชน จากประสบการณ์การบัญญัติรัฐธรรมนูญและแนวคำวินิจฉัยหรือพิพากษาของศาลเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 1 – 3 ก็พบว่า รัฐธรรมนูญมีทิศทางในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเป็นหลักมาก่อนแล้วแต่รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับจะให้ความสำคัญ และพยายามจะบัญญัติกำหนดรายละเอียดให้ครอบคลุม อีกทั้งรัฐธรรมนูญในยุคประชาชนมีส่วนร่วมก็ปรากฏการนำแนวทางเรื่องสิทธิมนุษยชนมาประกอบการจัดทำรัฐธรรมนูญด้วย โดยมักปรากฏการใช้ถ้อยคำเช่น “ย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์” “การจำกัดสิทธิ...จะกระทำมิได้” ส่วนแนวทางการวินิจฉัยและพิพากษาของศาลก็พบว่า ก็มีทิศทางในการที่จะคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรากฏการอ้างอิงถึงหลักสิทธิมนุษยชนโดยตรงในการวินิจฉัย รวมถึงหลักกฎหมายระหว่างประเทศที่อยู่ในลักษณะของความตกลงระหว่างประเทศก็มีการกล่าวอ้างถึงมากขึ้นในรัฐธรรมนูญยุคประชาชนมีส่วนร่วม คือ ภายหลังพ.ศ. 2540 เป็นต้นไป เมื่อพิจารณาแล้ว ก็มีความเป็นไปได้ที่แนวโน้มในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนจะมีเพิ่มมากขึ้นทั้งในรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาศาล

4.2 แนวทางยืนยันอำนาจรัฐ จากพัฒนาการที่ผ่านมาตลอดระยะเวลากว่า 90 ปี หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ไม่ว่าจะผ่านรัฐธรรมนูญไปกี่ฉบับ ไม่ว่าจะเป็รัฐธรรมนูญที่มาจากกระบวนการประชาธิปไตย หรือจากการรัฐประหาร รัฐก็จะมีการสงวนสิทธิในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้เสมอ โดยมักจะกำหนดอนุญาตให้รัฐสามารถบัญญัติกฎหมายขึ้นมาเพื่อ

จำกัดสิทธิได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้อยคำว่า “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด” “ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย” หรือ “การจำกัดเสรีภาพย่อมกระทำได้แต่โดยอาศัยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย” เป็นต้น ดังนั้นทิศทางการจำกัดสิทธิของประชาชนโดยส่วนใหญ่ก็คือการบัญญัติกฎหมายขึ้นมาเพื่อจำกัดสิทธิของประชาชน และเมื่อมีบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บัญญัติโดยกระบวนการโดยชอบแล้ว แม้จะมีประเด็นเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน แล้วต้องนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญโดยศาลรัฐธรรมนูญ รัฐก็สามารถยกอ้างบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนั้นเองเพื่อมาเป็นเหตุในการจำกัดสิทธิของประชาชนได้โดยชอบ และเมื่อศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยในแนวทางเพื่อยืนยันถึงอำนาจรัฐ ก็ย่อมทำให้สิทธิมนุษยชนของประชาชนต้องถูกกระทบ ก็จะทำให้การจำกัดสิทธินั้นเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ส่งผลต่อเนื่องไปยังการบังคับใช้กฎหมายโดยหน่วยงานทางปกครองต่างๆ เมื่อดำเนินการถูกต้องตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ การกระทำทางปกครองเหล่านั้นก็ย่อมกระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย ย่อมไม่ถือเป็นการละเมิดสิทธิของประชาชน และยังส่งผลไปถึงการพิพากษาของศาลฎีกาที่จำเป็นต้องวินิจฉัยให้เป็นไปตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ เป็นต้น ด้วยกระบวนการเหล่านี้ ทำให้รัฐมีโอกาสจำกัดสิทธิของประชาชนได้ โดยที่ช่องทางในการยืนยันสิทธิของประชาชนอาจจะไม่มีมากพอที่ปกป้องสิทธิของตนเองเพื่อโต้แย้งการใช้อำนาจรัฐที่เป็นการลดทอนสิทธิของประชาชน

แบบแผนพฤติกรรมของประชาชนในเรื่องสิทธิมนุษยชนทั้ง 2 แนวทางนั้น แม้จะดูเหมือนเป็นแนวทางที่ตรงกันข้ามกัน แต่นี่คือ หลักฐานที่ปรากฏอย่างยาวนานเสมอ เพราะข้อเท็จจริงก็ปรากฏอยู่ตลอดในผลงานวิจัยครั้งนี้ว่า แม้รัฐจะได้บัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างไร เนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญนั้นก็ให้อำนาจแก่รัฐในการจำกัดสิทธิได้ และศาลก็พร้อมที่จะวินิจฉัยหรือพิพากษาตาม หากไม่มีข้อเท็จจริงประจักษ์แจ้งชัดว่าขัดต่อหลักการอันเป็นสาระสำคัญตามรัฐธรรมนูญ หรือละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน จึงเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่ย้อนแย้งและอยู่คู่กันเช่นนี้มาตลอดเช่นกัน

จากที่กล่าวมาในหัวข้อจิตวิญญาณประชาชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญจะเห็นได้ว่า ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนที่สำคัญคือ องค์กรนิติบัญญัติ องค์กรตุลาการ และคู่ความในคดี เนื่องจากเป็นองค์พยานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดสิทธิ การบังคับใช้กฎหมาย และผู้กล่าวอ้างสิทธิของตนขึ้นต่อสู้ ย่อมเป็นผู้ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าต่างๆ ในเรื่องสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนให้ความสำคัญได้ โดยการแสดงออกเหล่านี้ประชาชนต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนสะท้อนผ่านพัฒนาการทางภาษาที่ถ่ายทอดหลักการด้านสิทธิมนุษยชน จากที่

กระจัดกระจาย ปรากฏตัวอย่างไม่ชัดเจนถึงหลักการใดที่ประชาชนยอมรับ จนก่อร่างสร้างการรับรู้ถึงการมีอยู่ของสิทธิมนุษยชนขึ้น และชัดเจนจนเป็นหลักการที่ปรากฏตัวตนในรัฐธรรมนูญ หรือแม้กระทั่งในคำพิพากษาของศาล เกิดสำนึกร่วมกันในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญทั้งการยืนยันสิทธิที่มีอยู่จริง การปรากฏชัดถึงการจำกัดสิทธิดังกล่าวโดยรัฐ และความไม่มั่นคงแห่งสิทธิในช่วงที่มีการรัฐประหาร และทำให้เห็นแนวทางของสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยว่ามีทิศทางอย่างไร

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ รวมถึงศึกษาข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัย และอภิปรายผล ได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยทั้งสิ้น 3 ระยะ ด้วย การวิจัยเอกสาร โดยทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยตั้งแต่ฉบับแรก จนถึงฉบับ พ.ศ. 2560 รวม 20 ฉบับ คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ถึง พ.ศ. 2566 คำพิพากษาศาลปกครองเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2566 และคำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่น่าสนใจ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2566 ได้ผลการวิจัยดังนี้

1. แนวคิดจิตวิญญาณประชาชนตามสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์

จากผลการวิจัยเอกสารพบว่า แนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ เป็นแนวคิดที่โต้แย้งความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติและสำนักกฎหมายบ้านเมือง มีหัวใจสำคัญก็คือ การบัญญัติกฎหมายต้องคำนึงถึง “จิตวิญญาณประชาชน” (Volksgeist) ซึ่งถือเป็นรากฐานหรือแก่นของกฎหมาย ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1.1 ความหมายของ “จิตวิญญาณประชาชน” หมายถึง จิตวิญญาณประชาชนเปรียบเสมือนความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนในชาติ ที่เติบโตเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคมผ่านทางภาษา ประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อ ซึ่งจะสะท้อนลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติ จนสังคมมีความสลับซับซ้อนกลั่นกรองจนเป็นกฎเกณฑ์ควบคุมความประพฤติของคนในสังคม และพัฒนากลายเป็นที่มาของกฎหมายในที่สุด

1.2 ความสำคัญของจิตวิญญาณประชาชน Savigny เชื่อว่ากฎหมายคือผลผลิตของประวัติศาสตร์และกระบวนการพัฒนาขององค์กรต่างๆ ซึ่งหลอมรวมเป็นอย่างเดียวกันกับจารีตประเพณี วัฒนธรรม และตัวตนของคนในชาติ ถือเป็นจุดเริ่มต้นอย่างแท้จริงของกฎหมาย (Legal Norms) โดยผ่านกระบวนการพัฒนาจากจารีตประเพณีที่ยาวนานอย่างค่อยเป็นค่อยไป และถูกพัฒนาอย่างเป็นระบบตามกระบวนการนิติบัญญัติของรัฐในท้ายที่สุด

1.3 องค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชน พบว่า สิ่งที่สามารถสะท้อนจิตวิญญาณของประชาชนของชนชาติหนึ่งชนชาติใดได้นั้น ประกอบไปด้วยองค์ประกอบดังนี้

1.3.1 ความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชน ในที่นี้คือความเข้าใจทางภาษา เนื่องจาก จิตวิญญาณของประชาชนนั้น สามารถแสดงออกหรือสื่อสารได้ด้วย ภาษา แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่

1.3.1.1 ความเข้าใจกฎหมายด้วยภาษาทั่วไป เป็นการทำความเข้าใจทางภาษาของประชาชนต่อประเด็นทางกฎหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในแง่มุมของความเข้าใจโดยทั่วไปของประชาชนว่ามีอยู่อย่างไร โดยไม่สนใจว่าจะความเข้าใจเหล่านั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางกฎหมายหรือไม่

1.3.1.2 ความเข้าใจกฎหมายด้วยนิติศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงความเข้าใจทางกฎหมายที่ถูกต้อง เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด หรือนิติวิธี จึงเป็นการทำความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งในบริบททางกฎหมายโดยเฉพาะ องค์ภาพพทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และประชาชนรับรู้หรือเข้าใจเช่นไร

ความเข้าใจทางภาษาของประชาชนต่อกฎหมายเป็นเครื่องสะท้อนภาพความเป็นจริงของกฎหมายว่าได้รับการปฏิบัติ ถูกยอมรับ หรือถูกเชื่อฟังโดยประชาชนอย่างไร ความเข้าใจทางภาษาเหล่านี้จะบ่งบอกความเชื่อ ความคิด ของประชาชนต่อกฎหมายนั้นๆ จนนำมาซึ่งการปฏิบัติของประชาชนในทางกฎหมาย ลำพังแค่เพียงการบัญญัติกฎหมายโดยรัฐแต่เพียงอย่างเดียว คงไม่อาจจะบังคับให้ประชาชนทำตามได้ ทำให้กฎหมาย “มีชีวิต” เพราะกฎหมายสอดคล้องกับสิ่งที่ประชาชน คิด เชื่อ และเข้าใจ ซึ่งสื่อกลางที่สำคัญก็คือ ภาษา นั่นเอง

1.3.2 สำนึกร่วมของประชาชน หรือ Common consciousness of the people การเกิดขึ้นของกฎหมายนั้นมาจากสิ่งที่สะสมจากการดำเนินชีวิตของประชาชน และแน่นอนว่าย่อมไม่ใช่จากประชาชนคนหนึ่งคนใดโดยเฉพาะ แต่เป็นสำนึกร่วมกันของประชาชนที่เป็นที่มาของ

กฎเกณฑ์อันพัฒนากลายเป็นกฎหมายในท้ายที่สุด และอาจสะท้อนคุณลักษณะเฉพาะของสังคมได้ 2 ประเด็น คือ ความถูกต้องดีงามของสังคม และทัศนคติของประชาชน

1.3.3 แบบแผนและพฤติกรรมของประชาชน สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้จิตวิญญาณประชาชนปรากฏตัวเป็นรูปธรรมมากขึ้น คือการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณ ซึ่งแบบแผนและพฤติกรรมนี้ ถือเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมชัดเจนของจิตวิญญาณประชาชน เพราะแบบแผนความประพฤติของคนในสังคมจะเป็นทั้งผลลัพธ์และภาพสะท้อนของภาษา ทัศนคติ มุมมองทางความคิด ความเชื่อของประชาชน และส่วนหนึ่งยังถูกพัฒนาไปเป็นกฎหมายที่มีผลบังคับใช้อย่างเป็นกิจจะลักษณะอีกด้วย อาจจะอยู่ในรูปแบบของจารีตประเพณี หรือความเชื่อ ศาสนา

แบบแผนพฤติกรรมของประชาชนทั้งจารีตประเพณี ศาสนาและความเชื่อ ถือเป็นหลักฐานที่เป็นรูปธรรมของจิตวิญญาณประชาชน ที่ล้วนสะท้อนสิ่งที่ประชาชนให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็น ทัศนคติ มุมมอง หรือความคิดของประชาชน และยังถือเป็นที่มาสำคัญของกฎหมาย ทั้งในฐานะกฎหมายจารีตประเพณี และที่ถูกพัฒนาให้การเป็นกฎหมายอย่างเป็นทางการแบบแผนดังที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน

1.3.4 การมีส่วนร่วมของประชาชน จิตวิญญาณประชาชน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองหรือมีอยู่เองตามธรรมชาติ ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ได้สร้างสรรค์ แสดงออก และปฏิบัติตามประเด็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในที่นี้ คือ การมีส่วนร่วมในการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณของประชาชน เพื่อหลักการที่สำคัญดังที่ได้ย้าไว้หลายครั้งว่า การบัญญัติกฎหมายจะต้องสอดคล้องกับจิตวิญญาณดังกล่าว ดังนั้น การจะทราบได้ว่าประชาชนมีความคิด ความเห็น ความเชื่อในเรื่องต่างๆ ใดๆ ก็ต้องให้ประชาชนเป็นผู้แสดงออก ดังนั้นข้อมูลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงตีความการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนอาจแสดงออกได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

1.3.4.1 การแสดงออกซึ่งความต้องการโดยประชาชนโดยตรง ในอดีตที่สังคมไม่มีความสลับซับซ้อน ประชาชนสามารถแสดงออกซึ่งความต้องการของตนเองได้โดยตรง

1.3.4.2 การแสดงออกซึ่งความต้องการผ่านนักกฎหมาย เมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนด้วยประชาชนทุกคนนั้นคงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณของประชาชนจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคม

2. ข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน

กล่าวถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามเอกสารความตกลงระหว่างประเทศที่เป็นสากลและได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ คือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR) โดยจะทำการค้นหาข้อเท็จจริงผ่านพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยทั้ง 20 ฉบับ และผ่านกระบวนการพิจารณาตีของศาลซึ่งตามรัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงองค์กรศาลที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนคือ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ผลการวิจัยมีดังนี้

2.1 ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย รัฐธรรมนูญที่ใช้ในการปกครองประเทศฉบับแรกคือ “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475” และได้มีการยกเลิก แก้ไขเพิ่มเติม และยกร่างขึ้นมาใหม่ ทั้งยกร่างใหม่ทั้งหมด หรือมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาเรื่อยมาจนถึงฉบับปัจจุบันเป็นฉบับที่ 20 คือ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560” ซึ่งประวัติศาสตร์พัฒนาการอันยาวนานกว่า 90 ปีซึ่งผลจากการวิจัยแสดงให้เห็นข้อมูลโดยสรุปดังต่อไปนี้

2.1.1 พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้ชื่อว่า “พระราชบัญญัติ” ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับอื่นๆของไทยที่จะใช้คำว่า ธรรมนูญ หรือ รัฐธรรมนูญ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินแบบรวบรัด เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของประชาชนมีอยู่น้อยมาก จากการวิเคราะห์เนื้อหาของพระราชบัญญัติธรรมนูญฯ ฉบับนี้ทั้งฉบับ ยังไม่ปรากฏการคุ้มครองสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนของประชาชนอื่นๆ อีก โดยปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียงข้อ 7 และข้อ 21(1),(3) เท่านั้น

2.1.2 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับที่มีเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารจัดการประเทศที่ชัดเจนกว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 รวมถึงปรากฏหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น ซึ่งสัมพันธ์กับเนื้อหาของสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพิ่มขึ้นอีกจำนวนหนึ่ง แต่แม้จะปรากฏสิทธิและเสรีภาพที่เป็นสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เพิ่มมากขึ้นหลายประการ แต่กลับเป็นการกล่าวถึงโดยไม่มีข้อกำหนดรายละเอียด บทบัญญัติมีเนื้อหาที่สั้นจนอาจทำให้เกิดความยุ่งยากในการตีความว่าสิทธิต่างๆ เหล่านั้นแท้จริงแล้วหมายถึงสิทธิในลักษณะเช่นใด ซึ่งอาจทำให้ต้องตั้งข้อสังเกตว่าสิทธิบางประการตาม UDHR อาจยังไม่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 นี้ ทั้งนี้ปรากฏสิทธิ

มนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 7, 12, 17(1), 18, 19, 20(1), 21(1),(3), 23(1), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 4 และข้อ 5

2.1.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เกิดขึ้นเนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปี 2475 ได้มีการบังคับใช้มาเป็นเวลา 14 ปี และสถานการณ์บ้านเมืองได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นมาตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข และได้มีการประกาศลงในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2489 และมีข้อสังเกตว่า มีการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “ราชอาณาจักรสยาม” เป็น “ราชอาณาจักรไทย” เนื้อหาแห่งบทบัญญัติแทบจะเหมือนกับที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 โดยมีสิทธิที่เพิ่มเติมขึ้นมาในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 คือสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 7, 11(2), 12, 17(1), 18, 19, 20(1), 21(1),(3), 23(1), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 4 และข้อ 5

2.1.4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 เป็นรัฐธรรมนูญภายหลังจากที่มีการรัฐประหารโดย “คณะทหารแห่งชาติ” เนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนก็มีการกำหนดถึงความเสมอภาคและการได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 และ 3 และมีเนื้อหาแทบจะเป็นอย่างเดียวกัน แม้จะเป็นรัฐธรรมนูญภายหลังจากที่มีการรัฐประหาร แต่บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในลักษณะของสิทธิมนุษยชน ก็ยังคงมีปรากฏเช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 (รัฐธรรมนูญฉบับที่ 3) รวมถึงลักษณะคล้ายคลึงอย่างมากกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 (รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2) โดยไม่ได้กำหนดสิทธิในการตั้งพรรคการเมืองไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ แต่ที่น่าสนใจคือ มีการตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองได้โดยตรง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาแล้ว รัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 7, 11(2), 12, 17(1), 18, 19, 20(1), 21(1),(3), 23(1), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 4 และข้อ 5

2.1.5 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งมีสมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทน และบุคคลภายนอกผู้มีคุณสมบัติต่างๆ 4 ประเภท รวม 40 คน ร่วมกันยกร่าง มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน รวมถึงมีการค้นคว้าพิจารณารัฐธรรมนูญของนานาประเทศประกอบการร่างรัฐธรรมนูญด้วย กล่าวถึงสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ไว้หลายประการ รวมถึงมีการกำหนด

รายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับสิทธิในข้อต่างๆ มีสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกอยู่หลายประการ ได้แก่ สิทธิในการได้รับการพิจารณาเยียวยาจากศาล ซึ่งยังไม่ค่อยครอบคลุมกว้างขวางนัก สิทธิในการไม่ถูกจับกุม คุม ขัง หรือเนรเทศ โดยพลการ สิทธิของผู้ต้องการในคดีอาญาที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ สิทธิในการเลือกที่อยู่อาศัย การย้ายถิ่นที่อยู่ สิทธิในการได้รับสัญชาติ สิทธิได้รับการคุ้มครองบุคคลในครอบครัว และสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข แต่ปรากฏเพียงเรื่องการสื่อสารเท่านั้น รวมถึง สิทธิในได้รับการบริการทางการแพทย์ และการคุ้มครองแม่และเด็ก แต่ยังคงอยู่ในหมวดแผนนโยบายแห่งรัฐที่เป็นเพียงแนวทางในการกำหนดกฎหมายและการกำหนดนโยบายเพื่อบริหารประเทศเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องแต่อย่างใด ก็แต่ถือว่าได้ปรากฏหลักการที่รัฐคุ้มครองสิทธิประเภทดังกล่าว โดยรัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(1),(2), 12, 13(1), 15(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 23(1), 25(1),(2), 26(1),(2) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5

2.1.6 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ภายหลังจากที่มีการรัฐประหารในพ.ศ. 2494 โดยคณะบริหารประเทศชั่วคราว มีการนำเอา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 รวมทั้งที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2482 และ 2483 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงนามประเทศมาบังคับใช้ไปพลางก่อน แม้จะกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิต่างๆ ด้านสิทธิมนุษยชนของประชาชนไว้ไม่มากเท่าใดนัก แต่ในภาพรวมก็มีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนครอบคลุมเกือบเท่ากับ ฉบับ พ.ศ. 2492 ที่ถือเป็นฉบับแรกที่กำหนดรายละเอียดไว้ครอบคลุมที่สุด ซึ่งฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 จะขาดหายในเรื่องการให้ถือว่าผู้ต้องหาเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ความผิด การได้รับสัญชาติ การห้ามเพิกถอนสัญชาติตามอำเภอใจ และการไม่ถูกบังคับให้สังกัดสมาคม โดยรัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1), 21(1),(2),(3), 23, 25(1),(2), 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5

2.1.7 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 จัดทำขึ้นโดยคณะรัฐประหารภายใต้การนำของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื้อหาในธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีการกล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพใดๆ แก่ประชาชน บทบัญญัติโดยเกือบทั้งหมด จะเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ และกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญเท่านั้นจึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย

2.1.8 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 เป็นรัฐธรรมนูญที่มีที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ ตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 โดยใช้ระยะเวลาในการร่างยาวนานกว่า 9 ปี เนื้อหาโดยส่วนใหญ่ใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 จึงมีการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวางและแทบจะถอดเนื้อความตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการฉบับหนึ่ง โดยปรากฏความพยายามส่งเสริมสิทธิของประชาชนในการมีหลักประกันทางสังคม การบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะแนวนโยบายเกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์แก่ประชาชน และเรื่องการคุ้มครองแรงงาน ในขณะเดียวกัน ก็มีสิทธิมนุษยชนบางประการที่เคยปรากฏในฉบับก่อน และไม่ถูกกล่าวถึงในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้แก่ สิทธิที่ในการได้รับสัญชาติ รวมถึงการห้ามการเพิกถอนสัญชาติโดยพลการ สิทธิของมารดาและเด็ก รวมถึงแนวทางด้านการศึกษาที่มุ่งคุ้มครองให้ประชาชนเคารพในความเสมอภาคและสิทธิมนุษยชน รัฐธรรมนูญนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11(1),(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(3), 24, 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5

2.1.9 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 เนื่องจากมีการรัฐประหารโดยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นหัวหน้า โดยเนื้อหาไม่ได้มีการพูดถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ รวมถึงไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่แสดงให้เห็นถึงหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชน อีกทั้งยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการ สั่งการ หรือกระทำการใดๆ โดยมติคณะรัฐมนตรีได้ และถือว่าเป็นการกระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย

2.1.10 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 เป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากกรรมาธิการของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ที่เกิดจากการเรียกร้องของนิสิตนักศึกษา ประชาชนให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญเพื่อใช้ในการปกครองให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว ปรากฏการคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างหลากหลาย มีความชัดเจนอย่างมากจากมาตราต่างๆ ที่บัญญัติเนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิไว้ ซึ่งพัฒนาก้าวหน้ากว่ารัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน โดยมีการกำหนดรายละเอียดและกำหนดบทบัญญัติแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนในบางด้านให้ประจักษ์ชัดมากขึ้น เช่น สิทธิทางการเมือง รวมถึงปรากฏสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างชัดเจนกว่าที่ผ่านมา เช่นเดียวกับการปรากฏเป็นครั้งแรกของสิทธิในการคุ้มครองแรงงาน รวมถึงการจัดตั้งและเข้าร่วมสหภาพ โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7,

8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5

2.1.11 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 เนื่องจากการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน นำโดย พลเรือเอก สงัด ชลออยู่ ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน มีการพูดถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ เพียงมาตราเดียว และยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการ สั่งการ หรือกระทำการใดๆ โดยมติคณะรัฐมนตรีได้ ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เพียงข้อเดียวคือ ข้อ 3

2.1.12 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 ภายหลังจากมีการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2519 และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 ได้เพียง 1 ปี ก็มีการรัฐประหารอีกครั้งโดยคณะปฏิวัติ ไม่ได้มีการพูดถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ รวมถึงไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่แสดงให้เห็นถึงหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชน อีกทั้งยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการ สั่งการ หรือกระทำการใดๆ โดยมติคณะรัฐมนตรีได้ จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย

2.1.13 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีที่มาจากคณะกรรมการคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งแต่งตั้งจากสภานิติบัญญัติแห่งชาติ โดยถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีระยะเวลาผลบังคับใช้ยาวนานกว่า 12 ปี ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้หลายประการทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 แต่สิทธิบางประการก็มีลักษณะพร่องหายไป ลดทอนเนื้อหาทำให้ความชัดเจนลดน้อยลง เช่น สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่รวดเร็วและเป็นธรรม กลับไปปรากฏในแนวนโยบายแห่งรัฐที่ประชาชนไม่ใช่หลักประกันสิทธิของประชาชน รวมถึงสิทธิทางการเมืองที่ไม่ชัดเจน แต่ก็ปรากฏสิทธิมนุษยชนเพิ่มเติมในเรื่องของการไม่ถูกปฏิบัติเสียดินทางกลับเข้าประเทศของคนชาติ ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1) 26(1) และอาจตีความว่าปรากฏข้อ 5

2.1.14 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2534 จากการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ภายใต้อำนาจของพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ แทบจะไม่มีบทบัญญัติใดที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งย่อมนำไปจนถึงสิทธิมนุษยชน

รวมถึงอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินจะอยู่ที่ประธานสภาการศึกษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือนายกรัฐมนตรี จึงไม่ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR เลย

2.1.15 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 เป็นรัฐธรรมนูญที่มีที่มาจาก สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ในช่วงแรกก่อนมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ปรากฏการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนไว้ หลายประการทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 และเมื่อมีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงฉบับที่ 5 พ.ศ. 2538 ก็มีความคล้ายคลึงกับ ฉบับ พ.ศ. 2517 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว เนื้อหายังคงครอบคลุมประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนดั้งเดิม ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏ หลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 25(1) 26(1) และอาจตีความว่า ปรากฏข้อ 5

2.1.16 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้รับการยอมรับว่าเป็น รัฐธรรมนูญฉบับที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงฉบับแรก และถูกขนานนามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับ ประชาชน” โดยมีที่มาจาก สภาร่างรัฐธรรมนูญ ที่ประชาชนได้เข้ามาส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญ ผ่านการเลือกตั้ง เป็นรัฐธรรมนูญที่มีเนื้อหาในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่าง กว้างขวาง มีการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิชุมชน เข้ามา ประกอบการร่างรัฐธรรมนูญด้วย เนื้อหาংশสิทธิค่อนข้างแตกต่างจากที่ผ่านมา โดยบทบัญญัติหลาย มาตรามีความสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1984 (UDHR) อย่างมาก รวมถึง ปรากฏคำว่า “สิทธิมนุษยชน” อย่างชัดเจน ในการบัญญัติ สะท้อนการนำมุมมองด้านสิทธิมนุษยชน มาประกอบการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วยและยังปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ยังไม่เคย บัญญัติรับรองหรือปรากฏมาก่อน ได้แก่ สิทธิในการได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย สิทธิ ในการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม การผลิตผลิตภัณฑ์ศิลปะ และสิทธิในระเบียบทางสังคม และสิ่งที่น่า สังเกตคือการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในกระบวนการยุติธรรมไว้ในหมวด 8 ว่าด้วยศาลด้วย อย่างไรก็ตาม เนื้อหาบางส่วนก็มีความคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2538) ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1),(2), 26(1),(2), 27(1), 28

2.1.17 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2549 หลังจากที่เกิดการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมี

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการปกครองประเทศเป็นการชั่วคราว เรื่องการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ และความเสมอภาค นั้นมีปรากฏเพียง 1 มาตรา มีการพูดถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ตาม UDHR เพียงแค่ ข้อ 1 ความเป็นอิสระ เสมอภาค ศักดิ์ศรี ข้อ 3 เสรีภาพ และข้อ 5 เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ปรากฏเล็กน้อย และกำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถออกเสียงออกเสียงประชามติเพื่อรับรองร่างรัฐธรรมนูญได้ จึงปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 3, 5, 21(1) และ 28 เท่านั้น

2.1.18 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เกิดขึ้นโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญจัดทำร่าง และผ่านการลงประชามติเห็นชอบจากประชาชน ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มีการจัดทำประชามติ และรวมไปถึงยังเป็นการจัดทำประชามติครั้งแรกในประเทศไทยอีกด้วย มีการบัญญัติเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้มากมายหลายมาตรา และในหลายเรื่องก็มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึงมีแนวนโยบายแห่งรัฐที่กำหนดให้รัฐปฏิบัติตามหลัก “สิทธิมนุษยชน” อีกด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏชัดเรื่องสิทธิของผู้ปกครองในการกำหนดการศึกษาบุตร รวมไปถึงการได้รับการคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงอย่างมากกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ดังนั้น โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1),(2), 26(1),(2),(3) 27(1),(2), 28

2.1.19 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว)พ.ศ. 2557 เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ไม่ค่อยปรากฏบทบัญญัติที่เป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ รวมไปถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอื่นๆ เท่าใดนัก โดยในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ ปรากฏหลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้เพียงมาตราเดียว กล่าวถึงการคุ้มครอง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค แบบมวลรวม แต่ก็ได้กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนสามารถออกเสียงออกเสียงประชามติเพื่อรับรองร่างรัฐธรรมนูญได้ จึงปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 3, 5, 21(1) และข้อ 28 เท่านั้น

2.1.20 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีที่มาจากกรรมาธิการยกร่างของคณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ ผ่านการรับรองของสภาปฏิรูปแห่งชาติ โดยมีการเปิดให้ประชาชนลงประชามติเห็นชอบด้วย มีการบัญญัติเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในลักษณะที่สามารถพิจารณาจากเนื้อหาแห่งบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้โดยตรงไว้เกือบครอบคลุมสิทธิ

มนุษยชนทั้งหมดที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หลายเรื่องก็มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เนื้อหาส่วนใหญ่มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงอย่างมากกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และฉบับพ.ศ. 2550 โดยมีสิทธิในการได้รับการคุ้มครองผลประโยชน์จากประติฐกรรมทางวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม และศิลปะที่ตนเป็นผู้สร้างตามข้อ 27(2) ของ UDHR ที่เคยปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2550 แต่ไม่มีปรากฏในฉบับ พ.ศ. 2560 นี้ ดังนั้นโดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11(1),(2), 12, 13(1),(2), 16(3), 17(1),(2), 18, 19, 20(1),(2), 21(1),(2),(3), 22, 23(1),(2),(3),(4), 24, 25(1),(2), 26(1),(2),(3) 27(1), 28 ทั้งนี้หากพิจารณาแล้ว จะพบเพียงข้อ 14(1), (2) เกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัย และข้อ 16(1),(2) สิทธิในการมีคู่สมรสอย่างอิสระและโดยความยินยอม ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย

สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญทั้ง 20 ฉบับ ซึ่งตาม UDHR ประกอบไปด้วยสิทธิมนุษยชน 28 ข้อ แบ่งเป็น 45 ข้อย่อย ผลการวิจัยพบว่าตลอดพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทย ยังปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ไม่ครบทุกข้อ โดยสิทธิมนุษยชนในข้อ 14 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัยนั้นไม่มีปรากฏคุ้มครองในรัฐธรรมนูญเลยแม้แต่ฉบับเดียว รวมไปถึงสิทธิเกี่ยวกับมีคู่ครองอย่างสมัครใจตามข้อ 16(1) และ (2) แม้จะมีการกล่าวถึงสิทธิของบุคคลในครอบครัว หรือการคุ้มครองครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยงานสังคม ก็ไม่ได้ปรากฏชัดถึงการให้เสรีภาพแก่บุคคลในการเลือกคู่ครองของตนเองได้อย่างอิสระ

สำหรับรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการรัฐประหารซึ่งมีทั้งสิ้น 8 ฉบับนั้น มีทั้งหมด 7 ฉบับที่แทบจะไม่มีการกล่าวถึงหลักประกันเรื่องสิทธิเสรีภาพ

รัฐธรรมนูญภายใต้รัฐบาลปกติที่มีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางเป็นฉบับแรกคือรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 ซึ่งมีหลักสิทธิมนุษยชนปรากฏถึง 21 ข้อ รวม 29 ข้อย่อย และเริ่มครอบคลุมถึง 26 ข้อ รวม 37 ข้อย่อย ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” และครอบคลุมกว้างขวางที่สุดในฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560 จำนวน 27 ข้อ รวม 40 ข้อย่อย ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ส่วนฉบับที่ 18 พ.ศ. 2550 นั้นครอบคลุมทั้งสิ้น 26 ข้อ รวม 39 ข้อย่อย ซึ่งทั้งฉบับพ.ศ. 2540 พ.ศ. 2550 และพ.ศ. 2560 ล้วนเป็นฉบับที่ถือได้ว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างทั้งสิ้น

2.2 ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนจากการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการ จากผลการศึกษาคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญทั้งหมดตั้งแต่จัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ.

2540 คำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุดตั้งแต่จัดตั้งศาลปกครองในปี พ.ศ. 2544 และคำพิพากษาของศาลฎีกา (ศาลยุติธรรม) ที่น่าสนใจ ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ปรากฏเนื้อหาซึ่งเป็นสาระสำคัญตามปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องด้วยสิทธิข้อ 1 ถึงข้อ 28 ดังนี้

2.2.1 ความมีอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ ปฏิบัติต่อกันตามหลักภราดร ในภาพรวมแนวคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญปรากฏการยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์น้อยมาก ส่วนใหญ่มีวินิจฉัยว่าไม่เป็นการกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ปรากฏการกล่าวถึงหลักปฏิบัติต่อการอย่างพี่น้อง หรือภาพวาด ในขณะที่ศาลปกครองกลับมีคำพิพากษาที่เป็นการยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมากกว่าซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นกรณีเกี่ยวกับการดำเนินการทางปกครองที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ในขณะที่ศาลฎีกามีการกล่าวถึงหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์น้อยมาก

2.2.2 สิทธิและอิสรภาพโดยปราศจากการแบ่งแยก พบว่าในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกามีการกล่าวถึงประเด็นการปราศจากการแบ่งแยกน้อยมาก อาจเนื่องด้วยมีความใกล้เคียงกับหลักการไม่เลือกปฏิบัติและหลักความเสมอภาค ซึ่งมีความชัดเจนมากกว่า

2.2.3 สิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพและความมั่นคงแห่งมนุษย์ ศาลรัฐธรรมนูญปรากฏให้เห็นการวางแนวทางการวินิจฉัยเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล รวมไปถึงยังยืนยันเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ แต่ก็ยืนยันด้วยว่าสามารถถูกจำกัดสิทธิได้เช่นเดียวกัน ซึ่งศาลปกครองสูงสุดก็พิพากษาในประเด็นนี้ในลักษณะเดียวกันรวมถึงศาลฎีกาด้วย แต่ศาลฎีกาเองก็มีกรณีน่าสนใจเนื่องจากปรากฏการยืนยันถึงสิทธิในชีวิตผ่านหลักการ “ป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมาย” ที่มีคำพิพากษาศาลฎีกาจำนวนมากยืนยัน และปรากฏกรณีที่เกี่ยวข้องกับหลักประกันความมั่นคงของบุคคลด้วย

2.2.4 การไม่ตกเป็นทาสหรืออยู่ในสภาวะจำยอม เป็นที่น่าสังเกตว่า ศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองไม่พบการกล่าวถึงสิทธิในข้อนี้ที่ชัดเจน แต่กลับมีรายละเอียดกล่าวถึงในคำพิพากษาของศาลฎีกา และมีการยืนยันอย่างชัดเจนว่าการนำบุคคลลงเป็นทาสนั้นถูกยกเลิกแล้ว

2.2.5 การไม่ถูกทรมาน หรือลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในภาพรวมสิทธิในข้อนี้ของบุคคล เป็นสิทธิที่ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกาได้กล่าวถึง แต่ศาลฎีกาจะค่อนข้างเห็นภาพชัดเจนในเรื่องการคุ้มครองบุคคลจากการถูก

กระทำทารุณ โหดร้ายป่าเถื่อน และมีกรณีตัวอย่างที่บ่งบอกว่าศาลจะพิพากษาว่าเป็นความผิดอาญา และผู้กระทำต้องได้รับโทษ

2.2.6 การได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย สิทธิในข้อนี้เป็นอีกสิทธิหนึ่งที่ไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองสูงสุด และมีปรากฏเพียงเล็กน้อยในศาลฎีกา แต่ก็เป็นการยืนยันอย่างชัดเจนถึงสิทธิของบุคคลที่จะต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายเสมอ

2.2.7 การเสมอภาคตามกฎหมายโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ ในภาพรวมประเด็นเรื่องความเสมอภาคปราศจากการเลือกปฏิบัตินี้ เป็นสิทธิประเภทหนึ่งที่มีคดีเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีของศาลจำนวนมาก ซึ่งสัดส่วนของการวินิจฉัยเพื่อยืนยันถึงสิทธิและการยืนยันว่ารัฐสามารถจำกัดสิทธิของประชาชนด้วยการปฏิบัติที่แตกต่างกันได้มีจำนวนใกล้เคียงกัน โดยมากศาลจะวินิจฉัยว่าการดำเนินการของรัฐไม่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมหากเป็นการกำหนดบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บังคับใช้เป็นการทั่วไป หรือไม่กระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิของบุคคล ทั้งนี้ประเด็นเรื่องการเลือกปฏิบัตินั้น พบว่ามีเหตุแห่งการเลือกปฏิบัติหลากหลายเหตุการณ์ ทั้งเพราะเหตุแห่งสถานภาพของบุคคล เพศ สภาพแห่งร่างกาย เป็นต้น

2.2.8 การได้รับการเยียวยาจากศาลเมื่อมีการละเมิดสิทธิ สิทธิในข้อนี้ถือเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองจากทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา แม้จะมีจำนวนของคำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาไม่มากนัก แต่ก็ปรากฏเด่นชัดในเรื่องการได้รับการเยียวยาเมื่อบุคคลถูกละเมิดสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลฎีกาที่สิทธินี้ถูกยืนยันมาตั้งแต่ก่อนมีการรับรองสิทธิของบุคคลในรัฐธรรมนูญฉบับแรกเสียอีก

2.2.9 การไม่ถูกจับกุม กักขังหรือเนรเทศตามอำเภอใจ สำหรับสิทธิการไม่ถูกจับกุม กักขังโดยอำเภอใจนี้ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกาได้วินิจฉัยหรือพิพากษารับรองสิทธิดังกล่าว แต่อย่างไรก็ดี ศาลรัฐธรรมนูญก็ได้วินิจฉัยไว้ด้วยว่าก็สามารถจับกุมบุคคลได้ตามกฎหมาย ส่วนกรณีของการเนรเทศมีปรากฏคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญและศาลฎีกา ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญยืนยันว่าจะเนรเทศบุคคลสัญชาติไทยไม่ได้ แต่ไม่รับรองสิทธิของบุคคลสัญชาติอื่นว่าจะมีอย่างเดียวกัน ส่วนศาลฎีกายืนยันเพียงแค่ว่าสามารถเนรเทศบุคคลได้ตามกระบวนการโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น

2.2.10 สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ในภาพรวมสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคนี้ ศาลมักจะวินิจฉัยและพิพากษาเป็นไปใน

ทิศทางเดียวกัน คือยืนยันถึงกระบวนการต่างๆ ที่กำหนดไว้ตามกฎหมายว่าเป็นกระบวนการที่ถูกต้อง ขอบด้วยกฎหมายและเป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ซึ่งกรณีนี้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยไว้ชัดเจนในหลายคดีมาก ส่วนศาลปกครองและศาลฎีกาก็ยืนยันในลักษณะอย่างเดียวกัน

2.2.11 สิทธิในคดีอาญา พบว่าศาลได้ยืนยันถึงความมีอยู่ของสิทธินี้ โดยยืนยันถึงหลักการได้รับการสันนิษฐานไว้ว่าก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ รวมถึงการไม่ต้องรับโทษหากไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าศาลเองก็ยืนยันในขณะเดียวกันว่า ข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบในทางอาญาของบุคคลต่าง ๆ นั้น ก็สามารถกำหนดได้ และไม่มีลักษณะเด็ดขาด ซึ่งคู่ความในคดีก็ยังสามารถนำพยานหลักฐานต่อสู้เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ได้

2.2.12 การไม่ถูกแทรกแซงในความเป็นส่วนตัว ครอบครัว ที่อยู่อาศัย การสื่อสาร ไม่ถูกลบลู่เกียรติและชื่อเสียง คำวินิจฉัยและคำพิพากษาของทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา โดยส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะให้การคุ้มครองสิทธิของบุคคลในข้อนี้ แต่เป็นการวินิจฉัยหรือพิพากษาที่มีลักษณะค่อนข้างจัดกระจาย ไม่เป็นระบบ แยกไปแต่ละการคุ้มครองในสิทธิแต่ละเรื่อง

2.2.13 เสรีภาพในการเดินทาง โดยภาพรวมค่อนข้างชัดเจนว่าศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา มีแนวทางการวินิจฉัยและพิพากษาว่าบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทางภายในพรมแดน รวมถึงมีสิทธิที่จะเดินทางกลับเข้าประเทศได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ปรากฏร่องรอยแนวทางการวินิจฉัยที่ยืนยันว่ารัฐก็สามารถจำกัดสิทธิเหล่านี้ได้ด้วย

2.2.14 สิทธิที่จะลี้ภัย สิทธิในข้อนี้ยังไม่มีที่ยืนยันถึงลักษณะแห่งสิทธิว่ามีอยู่อย่างไร ไม่ว่าจะศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา

2.2.15 สิทธิในการได้รับสัญชาติ จากแนวคำพิพากษาดังกล่าวพบว่า ศาลทั้ง 3 ศาล มีการยืนยันถึงสิทธิในการได้รับสัญชาติของบุคคลว่าไม่อาจถูกเพิกถอนได้โดยอำเภอใจ รวมถึงอ้างอิงหลักการที่บุคคลต้องมีสัญชาติหนึ่งเสมอ แต่ในขณะเดียวกันก็พบเช่นเดียวกันว่า บุคคลก็อาจถูกถอนสัญชาติโดยกระบวนการตามกฎหมายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกถอนสัญชาติ ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 337

2.2.16 สิทธิในครอบครัว จากแนววินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา พบว่า มีการกล่าวถึงเสรีภาพในการสมรสของชายและหญิง รวมถึงยอมรับในการเรื่องการสมรสตามหลักศาสนา แต่ไม่มีการยืนยันถึงเสรีภาพหรือสิทธิในการสมรสระหว่างบุคคลเพศ

เดียวกัน อย่างไรก็ตาม ศาลปกครองสูงสุดยอมรับว่าเสรีภาพในการเลือกคู่ครองเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญได้รับรองไว้ และศาลฎีกาก็มีแนวคำพิพากษาที่ยอมรับถึงสิทธิในครอบครัวของบุคคลด้วย

2.2.17 สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในทรัพย์สินในส่วนของสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นมีปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญซึ่งเกือบทั้งหมดวินิจฉัยในลักษณะที่เป็นการกระทบต่อสิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน และยืนยันถึงอำนาจของรัฐในการจำกัดสิทธิของบุคคลได้ แต่ศาลฎีกามีส่วนสำคัญในการยืนยันถึงสิทธิในทรัพย์สินนี้และยืนยันด้วยว่าเมื่อมีการละเมิดสิทธิย่อมได้รับการเยียวยา ส่วนสิทธิที่จะไม่ถูกพรากทรัพย์สินไปโดยพลการ ปรากฏการยืนยันถึงอำนาจของรัฐเสียส่วนใหญ่ที่สามารถเวนคืนทรัพย์สินของประชาชนเพื่อประโยชน์สาธารณะได้ แต่ทั้งประชาชนก็ต้องได้รับค่าทดแทนเพื่อการเวนคืนนั้นด้วย เห็นได้ว่าสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลนั้นเป็นสิทธิประการที่อาจถูกจำกัดได้ง่ายประการหนึ่ง

2.2.18 สิทธิในการนับถือศาสนา ความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรม ในภาพรวมของเสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้ง 3 ศาล มีทิศทางวินิจฉัยเป็นไปในทางเดียวกันคือ การยืนยันเสมอถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนาของบุคคล เพียงแต่การถูกจำกัดก็จะปรากฏเฉพาะแต่เพียงเหตุผลด้านความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีเท่านั้น

2.2.19 สิทธิในเสรีภาพแห่งความเห็นและการแสดงออก การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร สิทธิในข้อนี้ศาลก็ให้การรับรองไว้ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา แต่มีประเด็นที่ต้องระมัดระวังในการใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดหรือแสวงหาข้อมูลนั้นจะต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นด้วย และปรากฏแนววินิจฉัยที่จำกัดสิทธิของบุคคลอยู่บ้าง

2.2.20 สิทธิในการชุมนุม เสรีภาพในข้อนี้ได้รับการยืนยันจากทั้ง 3 ศาล โดยจะได้รับการคุ้มครองต่อเมื่อเป็นการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ แต่อย่างไรก็ดี ก็ปรากฏแนววินิจฉัยที่พบว่ามีความหมายที่มีวัตถุประสงค์ในการจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมดังกล่าวด้วยเหตุผลเรื่องความสงบเรียบร้อยและประโยชน์สาธารณะ

2.2.21 สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครอง สิทธิในข้อนี้ปรากฏยืนยันอย่างชัดเจนในศาลรัฐธรรมนูญและศาลฎีกา ซึ่งรับรองสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งการเลือกตั้ง การเข้าร่วมพรรคการเมือง และบ่อยครั้งที่พบว่าข้อกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งที่เกินจำเป็นศาลมักพิจารณาว่าเป็นจำกัดสิทธิของบุคคลโดยไม่ได้สัดส่วน ซึ่งก็เป็นการส่งเสริมสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของบุคคลมากขึ้น ส่วนสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะปรากฏชัดในกรณีของศาลปกครองเพื่อเป็นการยืนยันถึงอำนาจรัฐในการบริการสาธารณะ ซึ่งข้อเท็จจริงมักพบว่า

จะเกิดร่วมกับการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลด้วย เช่น กรณีจำกัดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลเพื่อประโยชน์ในการจัดทำบริการสาธารณะ เป็นต้น

2.2.22 สิทธิในหลักประกันทางสังคม และสิทธิในการบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม สิทธิในข้อนี้ไม่ค่อยปรากฏการยืนยันที่ชัดเจนจากแนวคำพิพากษาศาลเท่าใดนัก แต่ก็ปรากฏถึงกรณีที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงสิทธิในหลักประกันทางสังคม และการบรรลุสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ผ่านสิทธิในการได้รับการบริการสาธารณะ การได้รับการอำนวยความสะดวก สะดวกจากภาครัฐให้สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างเสมอภาค

2.2.23 สิทธิในการทำงาน ในภาพรวม แนววินิจฉัยหรือคำพิพากษาส่วนใหญ่ ปรากฏในลักษณะของการจำกัดสิทธิมากกว่าการยืนยันว่าเป็นเสรีภาพของประชาชน มีการจำกัดโดยอ้างการควบคุมและประโยชน์สาธารณะอยู่หลายประการ ส่วนสิทธิในการได้รับค่าจ้างอย่างเสมอภาค และเท่าเทียมค่อนข้างมีแนววินิจฉัยที่ชัดเจนถึงการคุ้มครองสิทธิของประชาชน สำหรับสิทธิในการได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม ปรากฏชัดในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ยืนยันสิทธิของผู้ใช้แรงงานชัดเจนกว่าศาลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยืนยันถึงการได้รับค่าแรงขั้นต่ำ และสิทธิในการรวมตัวกันเป็นสหภาพ มีแนววินิจฉัยเกิดขึ้นน้อย แต่ก็มีลักษณะเป็นการยืนยันในสิทธิดังกล่าวว่าเป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครอง

2.2.24 สิทธิในการพักผ่อน และวันหยุดโดยได้รับค่าจ้าง สิทธิในข้อนี้เป็นสิทธิอีกประเภทหนึ่งที่มีแนวคำวินิจฉัยและคำพิพากษาของศาลเกี่ยวข้องน้อยมาก และไม่ค่อยมีคำพิพากษาที่ยืนยันในสิทธิประการนี้โดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นคดีที่เกี่ยวกับข้อพิพาทแรงงาน ซึ่งมักจะถูกยืนยันให้ปฏิบัติตามมาตรฐานแรงงานขั้นต่ำตามกฎหมาย

2.2.25 สิทธิในหลักประกันทางสังคม สิทธิในข้อนี้ ปรากฏในกระบวนการพิจารณาคดีของศาลจำนวนมากก็จริง แต่ได้รับการยืนยันในศาลฎีกาเสียเป็นส่วนใหญ่ และมักจะเป็นการพิพากษาว่าเป็นสิทธิอันควรจะได้รับเนื่องจากมีกฎหมายบัญญัติไว้ เช่น กฎหมายหลักประกันสุขภาพ กฎหมายประกันสังคม กฎหมายสิทธิเด็ก เป็นต้น

2.2.26 สิทธิในการได้รับการศึกษา เป็นสิทธิอีกประการหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงในกระบวนการพิจารณาคดีน้อย แต่ก็ปรากฏว่าเป็นสิทธิที่ได้รับการยอมรับว่าบุคคลจะต้องได้รับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.2.27 สิทธิทางวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ บทบาทของศาลในการยืนยันสิทธินี้ มีไม่มากนักในศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองสูงสุด และปรากฏในศาลฎีกาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสิทธิใน

การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชนนั้นค่อนข้างมีทิศทางที่จะจำกัดสิทธิของประชาชนมากกว่า การยืนยันสิทธิ แต่ในส่วนของสิทธิในการได้รับการคุ้มครองในประดิษฐกรรม มีปรากฏเกี่ยวข้องกับสิทธิ ในประเภททรัพย์สินทางปัญญา เช่น ลิขสิทธิ์ และสิทธิบัตร

2.2.28 สิทธิในระเบียบทางสังคม สิทธิในข้อนี้ปรากฏชัดทั้งในศาลรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องของการลงประชามติ รวมถึงในศาลปกครองสูงสุดในประเด็นเกี่ยวกับ กระบวนการรับฟังความคิดเห็น ส่วนศาลฎีกาก็มีปรากฏบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินการเพื่อให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนให้เป็นไปโดยเรียบร้อย โดยมากมีลักษณะ ยืนยันสิทธิของบุคคลมากกว่า แต่ในศาลรัฐธรรมนูญค่อนข้างมีทิศทางการวินิจฉัยในลักษณะกระทบ สิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเห็นว่าการดำเนินการของภาครัฐนั้นกระทำโดยชอบด้วย กฎหมายแล้ว

ข้อสังเกต เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าศาลรัฐธรรมนูญในช่วงแรกนั้นมักมีแนววินิจฉัยที่ ไม่ค่อยเป็นประโยชน์ในการปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเท่าใดนัก ภายหลังจึงค่อยมีแนวคำ วินิจฉัยที่ยืนยันถึงหลักสิทธิมนุษยชนมากขึ้น มีการอ้างหลักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ประกอบการให้เหตุผล และยืนยันหรือยกอ้างสิทธิที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น แต่เมื่อเทียบจำนวนแล้วก็มี การกล่าวอ้างเหตุผลเหตุผลด้านสิทธิมนุษยชนประกอบการวินิจฉัยน้อยมาก

ในขณะที่คำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุด มีการรับรองสิทธิของบุคคลในฐานะที่ เป็นสิทธิมนุษยชนที่ต้องได้รับการคุ้มครองบ้าง แต่เมื่อต้องพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นความชอบด้วย กฎหมายของการกระทำทางปกครอง หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าดำเนินการถูกต้องตามขั้นตอนที่ กฎหมายกำหนดก็มักจะยืนยันว่าเป็นการดำเนินการที่ชอบด้วยกฎหมาย แม้อาจจะมึลักษณะที่กระทบ ต่อสิทธิมนุษยชนของประชาชน

ส่วนคำพิพากษาศาลฎีกา (ศาลยุติธรรม) ไม่ค่อยปรากฏการนำหลักการด้านสิทธิ มนุษยชนหรือมีแนววินิจฉัยที่สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามวินิจฉัยเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ของประชาชนเท่าใดนัก มักจะวินิจฉัยไปตามที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งบางครั้งส่งผล กระทบต่อสิทธิมนุษยชนของประชาชน ไม่ค่อยมีการวินิจฉัยว่ากรณีเป็นการขัดหรือแย้งต่อหลักสิทธิ มนุษยชน โดยปรากฏคำพิพากษาศาลฎีกาน้อยมากที่กล่าวถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่ก็ ไม่ได้พิพากษาว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างจริงจัง แต่ก็ยังเป็นหลักฐานการปรากฏถึงหลักการ ด้านสิทธิมนุษยชนที่ชัดเจนในบางเรื่องมากกว่าศาลรัฐธรรมนูญหรือศาลปกครองสูงสุด

3. จิตวิญญานประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย

การค้นหาจิตวิญญานประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจึงต้องค้นหาผ่านองค์ประกอบของจิตวิญญานดังที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัยข้อแรก นำมาเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญ รวมถึงข้อเท็จจริงที่ปรากฏเป็นยุคจากคำพิพากษาของศาล ทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา จนได้ภาพสะท้อนของจิตวิญญานประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วมของประชาชน กฎหมายในยุคสมัยปัจจุบันซึ่งมีความสลับซับซ้อน การแสดงออกซึ่งจิตวิญญานประชาชนจึงจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการแสดงออกไปเป็นการแสดงออกโดยนักกฎหมาย ผลจากการวิจัย สามารถสรุปกลุ่มของนักกฎหมายที่อาจเป็นตัวแทนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยได้ดังนี้

3.1.1 คณะนิติบัญญัติ มีข้อสังเกตต่อไปนี้

3.1.1.1 ประเภทของคณะนิติบัญญัติ แบ่งออกเป็น 2 ความหมาย คือ คณะผู้ร่างหรือจัดทำรัฐธรรมนูญ/ธรรมนูญ/พระราชบัญญัติธรรมนูญ และความหมายที่สอง หมายถึงคณะผู้บัญญัติหรือตรากฎหมายที่ได้รับอำนาจจากรัฐธรรมนูญ

3.1.1.2 บทบาทของคณะนิติบัญญัติ ต่อการก่อสร้างสร้างจิตวิญญานประชาชน มีข้อสังเกตดังนี้

1) รัฐธรรมนูญ ผลผลิตของคณะนิติบัญญัติที่สำคัญคือการจัดทำรัฐธรรมนูญ ผลวิจัยสะท้อนให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญจากการยกร่างหรือบัญญัติในสถานการณ์ปกติมีพัฒนาการของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเติบโตตามระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงของโลกตลอด 90 กว่าปีตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ในขณะที่รัฐธรรมนูญจากการจัดทำโดยคณะรัฐประหารนั้นกลับหยุดนิ่งหรือเติบโตในลักษณะปกป้องสิทธิมนุษยชนน้อยมาก อีกทั้งยังมั่งคั่งแข็งแกร่งในการจำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชนตลอดการรัฐประหารแต่ละครั้งที่ยังจะห่างกันหลายปีก็ตาม

2) กฎหมายลำดับรอง ถือเป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ กฎหมายลำดับรองเหล่านี้เป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่แฝงอยู่ในกฎหมาย ซึ่งในอีกทางหนึ่งก็เป็นการเปิดเผยให้เห็นถึงมุมมองของผู้คนในสังคมผ่านคณะนิติบัญญัติเหล่านี้ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา พร้อมทั้งยังสะท้อนภาพจิตวิญญานประชาชน ณ ขณะนั้นว่ามีอยู่อย่างไรได้ด้วย

3.1.2 คณะตุลาการ ในที่นี้คือผู้บังคับใช้กฎหมายในฐานะองค์กรฝ่ายตุลาการ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ประกอบไปด้วย ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุด และศาลฎีกา

3.1.2.1 ศาลรัฐธรรมนูญ จากผลการวิจัยพบว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการวินิจฉัยประเด็นว่ากฎหมายฉบับใดเป็นกฎหมายที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งหากหลักการด้านสิทธิมนุษยชนถูกบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว แนววินิจฉัยของศาลย่อมเป็นการยืนยัน รับรองว่าสิทธิต่างๆ ตามรัฐธรรมนูญนั้นมีอยู่จริงด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีปรากฏรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งปรากฏคำวินิจฉัยทั้งการยืนยันหลักการด้านสิทธิมนุษยชนและการวินิจฉัยว่ากฎหมายต่างๆ ที่นำเข้าสู่การพิจารณานั้นขัดต่อสิทธิของบุคคลที่ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ในขณะเดียวกันก็พบลักษณะของการวินิจฉัยที่เป็นการจำกัดสิทธิมนุษยชนของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 10 ปีแรกของศาลรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุผลเรื่อง “ประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” “การควบคุมหรือคุ้มครองเฉพาะ” และ “ขั้นตอนบังคับตามกระบวนการยุติธรรม” ทั้งนี้ บทบาทของศาลรัฐธรรมนูญเมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว มีทั้งส่วนที่ช่วยทำให้หลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ได้มีการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญมีความชัดเจนมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน บ่อยครั้งที่ศาลมักมีแนววินิจฉัยที่จำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล โดยอ้างเหตุผลที่หลากหลายประกอบกัน แต่ก็มีทิศทางของการอ้างอิงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนและความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนมากขึ้นซึ่งถือเป็นทิศทางที่ดีต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้แก่ประชาชน

3.1.2.2 ศาลปกครองสูงสุด ถือเป็นหน่วยงานที่สำคัญให้การให้ความคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชนในระดับปฏิบัติเนื่องจากมีข้อกำหนดล้าตรับรองและเท็จจริงทางปฏิบัตินำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาจำนวนมาก มีบทบาทสำคัญในการวินิจฉัยว่ากฎหมายขัดต่อรัฐธรรมนูญ หรือออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายล้าตรับรองที่ออกหรือบัญญัติโดยหน่วยงานภาครัฐต่างๆ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการยืนยันสิทธิและการคุ้มครองสิทธิกรณีมีการถูกละเมิดสิทธิ รวมถึงการยืนยันถึงการมีอยู่จริงของหลักการด้านสิทธิมนุษยชน แต่ในขณะเดียวกันก็มีการพิพากษาในลักษณะที่เป็นการจำกัดสิทธิด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอ้างการดำเนินการที่ “ชอบด้วยกฎหมาย” ของภาครัฐ สังเกตได้ว่า บทบาทในการมีส่วนร่วมของศาลปกครองสูงสุดเพื่อร่วมก่อร่างจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น ศาลปกครองสูงสุดมักจะยึดโยงกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และจำเป็นต้องพิจารณาไปตามกฎหมายเหล่านั้น เมื่อเจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ย่อมถือเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายตามไปด้วย ซึ่งกรณีที่ยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนของบุคคลย่อมเป็นการส่งเสริมให้มีการตระหนักถึงสิทธิอันไม่อาจละเมิดได้ของบุคคล แต่กรณีที่เป็น

การจำกัดสิทธิของบุคคลก็เห็นได้ว่าศาลปกครองสูงสุดก็เคยมีแนววินิจฉัยที่เป็นการจำกัดสิทธิอยู่ด้วยเช่นกัน และก็เป็นการวินิจฉัยตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายด้วย ดังนั้นหากต้องการจะให้เสรีภาพของบุคคลได้รับการรับรองอย่างแท้จริง ก็ต้องดำเนินการแก้ไขที่ตัวบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งการจะจำกัดสิทธิของบุคคลที่จะต้องกระทำเพียงเท่าที่จำเป็นนั้น ก็ต้องมีอย่างจำกัดเพื่อประโยชน์ด้านความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนอย่างแท้จริงด้วย อย่างไรก็ตาม บทบาทที่เด่นชัดของศาลปกครองสูงสุดคือ การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเมื่อมีการถูกละเมิด ก็จะมีแนวทางการพิจารณาเพื่อให้บุคคลนั้นได้รับการชดเชยเยียวยาจากการถูกละเมิดสิทธิโดยรัฐ

3.1.2.3 ศาลฎีกา มีบทบาทในการพิจารณาความชอบด้วยกฎหมายของกฎระเบียบ หรือการขัดต่อรัฐธรรมนูญของกฎหมายน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการพิจารณาพิพากษาเฉพาะข้อเท็จจริงรายการไป และมักจะพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายโดยเคร่งครัด ไม่ว่ากฎหมายนั้นจะมีลักษณะที่ไม่ส่งเสริมต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนก็ตาม ดังนั้นจึงทำให้บทบาทของศาลฎีกาเด่นชัดอยู่ 2 กรณี คือ 1) บทบาทการยืนยันถึงสิทธิของบุคคลตามกฎหมาย โดยปรากฏทั้งการยืนยันสิทธิของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก แต่ปรากฏอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการยืนยันสิทธิของบุคคลตามกฎหมายอื่น และ 2) การยืนยันถึงการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดโดยไม่วินิจฉัยในลักษณะของการปกป้องหรือคุ้มครองสิทธิของบุคคล จากการศึกษาแนวทางการวินิจฉัยของศาลฎีกาจะเห็นได้ว่า บทบาทของศาลฎีกาในการแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน จะสะท้อนวิธีการพิจารณาคดีของศาลที่ค่อนข้างจะพิพากษาคดีตามเนื้อความแห่งบทบัญญัติของกฎหมายเป็นสำคัญ แม้จะมีเนื้อหาที่เป็นการขัดต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม ก็จะไม่พิพากษาแตกต่างไปจากที่กฎหมายบัญญัติไว้ สะท้อนรูปแบบการพิพากษาที่อยู่ภายใต้กฎหมายเป็นสำคัญ แม้กระทั่งการจะรับรองซึ่งสิทธิมนุษยชนของบุคคลก็ยังเป็นไปตามเท่าที่กฎหมายบัญญัติรับรองเป็นรายการไปเท่านั้น หากไม่มีกฎหมายบัญญัติก็มักจะไม่นับขยายขอบเขตการตีความให้ครอบคลุมไปถึงความหมายของคำว่า สิทธิมนุษยชนอันเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับตามธรรมชาติ

3.1.3 คู่ความในคดีและผู้มีส่วนร่วมในคดี กลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นผู้ที่มีบทบาทในการอ้างอิงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นต่อสู้นิติ โดยหลายครั้งที่คู่ความได้มีการกล่าวอ้างถึงการละเมิดหลักสิทธิมนุษยชนโดยตรง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มสำคัญคือ 1) คู่ความภาคเอกชนหรือประชาชน มีการกล่าวอ้างถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในคดีอยู่บ่อยครั้ง และ 2) คู่ความภาครัฐ ไม่ปรากฏการกล่าวอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อต่อสู้เท่าใดนัก เนื่องจากหลักสิทธิมนุษยชน

ถูกมองว่าเป็นหลักการที่รัฐจะต้องปฏิบัติต่อประชาชนเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเหล่านั้นกับประชาชน ซึ่งจากการพิจารณาลักษณะของการมีส่วนร่วมของคู่ความในการก่อให้เกิดจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน สังเกตได้ว่าคู่ความฝ่ายที่เป็นภาคเอกชนหรือประชาชนมีการกล่าวอ้างถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมากกว่าภาครัฐอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าประชาชนมีการรับรู้ถึงสิทธิมนุษยชนที่ตนเองควรได้รับ เพียงแต่จะสามารถยกขึ้นอ้างเพื่อปกป้องรักษาสิทธิของตนได้เพียงใดนั้น เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาอีกประเด็นหนึ่ง ซึ่งก็มีทั้งได้ผลในการได้รับรองสิทธิมนุษยชนและไม่เป็นผล

3.2 ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของประชาชน ในที่นี้คือความเข้าใจทางภาษา โดยคำว่า “ประชาชน” ในที่นี้หมายถึงตัวแทนของประชาชนดังที่ได้กล่าวมาในหัวข้อการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจิตวิญญาณประชาชนนี้สามารถถ่ายทอดหรือสื่อสารด้วย “ภาษา” ซึ่งความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้นก็สามารถแสดงออกได้ผ่านทางภาษาได้เช่นเดียวกัน ซึ่งสามารถค้นหาได้จากรัฐธรรมนูญไทยทั้ง 20 ฉบับ และจากคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยของศาลประกอบกัน เพื่อให้เห็นความรู้ความเข้าใจและพัฒนาการทางภาษาเรื่องสิทธิมนุษยชนที่ดำรงอยู่ในชีวิตของประชาชนตลอด 90 กว่าปีที่ผ่านมา โดยแบ่งออกได้เป็น 5 ช่วง โดยอาศัยยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญทางสังคมดังนี้

3.2.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคก่อตั้งสิทธิ (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2489) ในที่นี้หมายถึงความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ณ จุดเริ่มต้นของพัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 เรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ปราบกฏรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 14 ปี

3.2.1.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ โดยภาพรวมจะพบว่าในรัฐธรรมนูญยุคนี้ การบัญญัติคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไม่ค่อยมีความชัดเจน ไม่ครอบคลุมเท่าใดนัก แต่สิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่มีความชัดเจนมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรก คือ สิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการเลือกตั้ง และมีสิทธิเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปกครองอื่นเพิ่มเติมขึ้นในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 พ.ศ. 2489 ส่วนสิทธิที่มีการกำหนดถึงรายละเอียดที่ชัดเจนมี 2 ประการคือ เสรีภาพในการนับถือศาสนา และสิทธิในคดีอาญา ซึ่งเสรีภาพในการนับถือศาสนาถูกยืนยันอย่างชัดเจน รวมถึงมีการกำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิในเสรีภาพดังกล่าวชัดเจนมากที่สุด ในบรรดาสิทธิที่ถูกกล่าวถึงทั้งในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 พ.ศ. 2475 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2489 ส่วนสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีความชัดเจนในเรื่องการไม่บัญญัติกฎหมายให้มีโทษทางอาญา

ย้อนหลัง ซึ่งก็ถือว่าเป็นสิทธิอีกประการหนึ่งที่มีการบัญญัติลงรายละเอียดแห่งสิทธิที่ชัดเจนกว่าสิทธิประเภทอื่น

3.2.1.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล ในภาพรวมของคำพิพากษาศาลฎีกาในยุคก่อตั้งสิทธินี้ จะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วมีข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนอยู่หลายประการ มีทั้งที่ปรากฏถ้อยคำอย่างชัดเจนถึงสิทธิอันเป็นสิทธิมนุษยชนที่สอดคล้องกับที่ถูกบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ และที่ปรากฏตัวอย่างไม่ชัดเจนด้วย “คำ” ที่มีความหมายไม่ชัดเจนนัก

สำหรับความเข้าใจในสิทธิมนุษยชนในยุคก่อตั้งสิทธินี้ ผลการศึกษาจึงพบว่า การบัญญัติคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญยังมีความไม่ชัดเจนเท่าใดนัก แต่มีความเด่นชัดในบางประเด็น เช่น เรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิในการเลือกตั้ง ที่มีการกล่าวถึงรายละเอียดแห่งสิทธิให้สามารถทำความเข้าใจได้ แต่ในหลายกรณีรัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงโดยไม่ได้กำหนดรายละเอียดแห่งสิทธิว่ามีลักษณะหรือหมายถึงประเด็นแห่งสิทธิอย่างไร รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคำพิพากษาของศาลฎีกาโดยส่วนใหญ่ปรากฏถ้อยคำที่ไม่ค่อยชัดเจนถึงหลักสิทธิมนุษยชน ไม่มีความเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญที่พยายามบัญญัติคุ้มครองสิทธิต่างๆ ของประชาชน แต่อย่างน้อยที่สุดก็สามารถยืนยันได้ถึงการมีอยู่จริงของสิทธิมนุษยชนบางเรื่องในยุคก่อตั้งสิทธินี้

3.2.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคให้สิทธิประชาชน (พ.ศ. 2492 - พ.ศ. 2514) เป็นยุคที่หลักการด้านสิทธิมนุษยชนมีการเติบโต และมีรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้สิทธิแก่ประชาชนกว้างขวาง ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มีที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ และมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนประกอบการร่างรัฐธรรมนูญ ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ซึ่งแม้จะเป็นรัฐธรรมนูญจากคณะรัฐประหารแต่ก็ผ่านกระบวนการนิติบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมจนสมบูรณ์เรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 ปรากฏรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 14 ปี (นับรวมช่วงรัฐประหารได้ประมาณ 23 ปี)

3.2.2.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ เป็นช่วงที่สิทธิมนุษยชนของประชาชนถูกบัญญัติรับรองไว้อย่างกว้างขวางเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย แต่ถึงแม้จะไม่ได้ครอบคลุมทั้งหมดตามปณิธานสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่ก็ถือว่าครอบคลุมกว่าครึ่งของสิทธิที่ปรากฏในปฏิญญาดังกล่าว นอกจากนี้รัฐธรรมนูญทั้ง 3 ฉบับล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับ “แนวนโยบายแห่งรัฐ” ซึ่งเพิ่งมีปรากฏในรัฐธรรมนูญยุคให้สิทธิแก่ประชาชนนี้ อย่างไรก็ตาม

แนวนโยบายแห่งรัฐนี้กลับเป็นเพียงแนวทางในการกำหนดทิศทางการบริหารประเทศเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการเรียกร้องให้รัฐต้องดำเนินหรือฟ้องร้องให้รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายแห่งรัฐนี้ โดยรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 พ.ศ. 2511 ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับนโยบายแห่งรัฐด้านสิทธิมนุษยชนไว้มากกว่าและชัดเจนกว่าฉบับที่ 6 พ.ศ. 2495

3.2.2.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในศาลฎีกา จะเห็นได้ว่ามีข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนอยู่หลากหลายประการเช่นยุคก่อตั้งสิทธิ แต่ในครั้งนี้สิทธิเหล่านั้นเป็นสิทธิที่นอกจากจะปรากฏรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว ยังปรากฏในกระบวนการพิจารณาของศาลฎีกาด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สังเกตได้ว่า สิทธิต่างๆ ที่ศาลฎีกาวินิจฉัยนั้น เป็นการวินิจฉัยตามข้อกฎหมายที่มีผลบังคับใช้ในขณะนั้น ไม่ได้เป็นการอ้างอิงสิทธิตามรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด บางเรื่องตรงกันเพราะเป็นเนื้อหาของสิทธิอื่นๆ โดยตรง แต่สิทธิหลายประการก็ใช้ถ้อยคำที่แตกต่างไปจากที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ

โดยสรุปภาพรวมของความเข้าใจในสิทธิมนุษยชนยุคให้สิทธิประชาชน พบว่า บทบัญญัติรัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวางมากขึ้น มีการกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนประเภทต่างๆ มากขึ้นโดยเฉพาะฉบับที่ 5 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 และฉบับที่ 8 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 แต่มีข้อสังเกตว่า สิทธิหลายประการรัฐยังคงสามารถจำกัดได้โดย “บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และเมื่อพิจารณาประกอบกับข้อเท็จจริงในศาลฎีกาก็พบว่า ทิศทางการวินิจฉัยของศาลนั้นเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บังคับใช้ในขณะที่มีการพิจารณาคดี ไม่ค่อยยึดโยงหรือเกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญเท่าใดนัก เห็นได้จากถ้อยคำที่ปรากฏในคำพิพากษาของศาลฎีกา แทบไม่ปรากฏถ้อยคำใดๆ เกี่ยวกับสิทธิของบุคคลที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ

3.2.3 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคประชาชนเรียกร้อง (พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2539) ได้แก่ รัฐธรรมนูญที่มาจาก การเรียกร้องของประชาชนอย่างแท้จริงฉบับแรก คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 ที่จัดทำโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 และผ่านเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองคือ เหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในปี พ.ศ. 2535 เรื่อยมาจนถึงพ.ศ. 2539 ก่อนจะมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมาบังคับใช้แทน ปรากฏรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 15 ปี (นับรวมช่วงรัฐประหารได้ประมาณ 23 ปี)

3.2.3.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ในภาพรวมมีความชัดเจนว่า ไม่ใช่เสรีภาพ “บริบูรณ์” อีกต่อไป แต่มีการกำหนดเนื้อหาและรายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้นในหลายเรื่อง และมีการเปลี่ยนถ้อยคำที่ใช้ระหว่างคำว่า “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ซึ่งมีนัยยะที่แตกต่างกันในทางทฤษฎี รวมถึงสิทธิบางประการที่เพิ่มขึ้นด้วยและจำกัดได้โดย “บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และโดยมากมักจะอ้าง “ประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” “ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

3.2.3.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล ในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาของศาลยุคเรียกร้องสิทธิมนุษยชนนี้พบว่า ถ้อยคำที่ใช้ส่วนใหญ่ก็มีความคล้ายคลึงกับยุคให้สิทธิประชาชน เช่น คำว่า การ “ป้องกัน” “ละเมิด” “ค่าสินไหมทดแทน” ซึ่งยืนยันถึงสิทธิในการมีชีวิต การได้รับการเยียวยาเมื่อมีการละเมิดสิทธิประชาชน “สิทธิในครอบครัว” “สัญชาติ เป็นต้น รวมถึงปรากฏถ้อยคำแห่งสิทธิใหม่ๆ เช่น คำว่า “ลิขสิทธิ” “สิทธิบัตร” อย่างไรก็ตาม ปรากฏถ้อยคำสำคัญที่ถือว่าเป็นข้อความที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนหลายเรื่อง คือ “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337” เพราะเป็นกฎหมายที่เพิกถอนสัญชาติของบุคคล และกระทบต่อ เรื่องการไม่ถูกเนรเทศ การได้รับสัญชาติ เป็นต้น

โดยสรุปภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคประชาชนเรียกร้อง พบว่า เนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญมีบางส่วนสัมพันธ์กับภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคให้สิทธิประชาชน แต่ปรากฏในหลายครั้งที่ถ้อยคำเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะคำว่า “บริบูรณ์” ที่ประกอบกับคำว่า “เสรีภาพ” อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงจากคำว่า “เสรีภาพ” เป็นคำว่า “สิทธิ” ซึ่งส่งผลต่างในทางทฤษฎี อีกทั้งยังปรากฏการจำกัดสิทธิโดยข้อกฎหมาย ในขณะที่ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาก็มีความเชื่อมโยงเป็นอย่างดีด้วยกันกับในยุคให้สิทธิประชาชนทั้งในแง่ของการจำกัดและการยืนยันสิทธิที่ไม่แตกต่างจากเดิมเท่าใดนัก และเช่นเดิมที่ภาษาในคำพิพากษาไม่ค่อยมีความเชื่อมโยงกับถ้อยคำในรัฐธรรมนูญ และต้องอาศัยคำที่กระจัดกระจายเพื่อรวบรวมคำให้กลายเป็นหลักการด้านสิทธิมนุษยชนข้อใดข้อหนึ่ง

3.2.4 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคประชาชนมีส่วนร่วม (พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน) เป็นยุคที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหาแห่งสิทธิของตนเองไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เนื่องจากประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญอย่างกว้างขวาง ตามด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 เรื่อยมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 อัน

เป็นรัฐธรรมนูญที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน ปรากฏรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ รวมระยะเวลาประมาณ 23 ปี (นับรวมช่วงรัฐประหารได้ประมาณ 27 ปี)

3.2.4.1 ภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญ ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญอย่างมาก ทั้งในแง่ของการร่วมร่าง ร่วมลงประชามติรับรอง อันอาจถือได้ว่าสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏอาจเป็นส่วนมาจากที่ประชาชนมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น ซึ่งจากข้อเท็จจริงปรากฏว่าปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนมากที่สุดจากประวัติศาสตร์การจัดทำรัฐธรรมนูญ ครอบคลุมเกือบทั้งหมดของปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน หลายสิทธิปรากฏตัวอยู่ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการอ้างอิงถึงแนวนโยบายแห่งรัฐที่มีบทบาทต่อสิทธิมนุษยชนน้อย ในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้พบว่า เนื้อหาที่มีความเป็นเอกภาพ และบัญญัติคุ้มครองสิทธิไปในทิศทางเดียวกันมาก รวมถึงยังพบถ้อยคำใหม่ๆ ที่สะท้อนหลักการด้านสิทธิมนุษยชน เช่น “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” “การเสนอร่างกฎหมาย” “สิทธิเด็กและเยาวชน” “สิทธิของมารดา” เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ก็พบถ้อยคำที่เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพบ่อยครั้ง โดยเฉพาะการจำกัดสิทธิเสรีภาพ “โดยกฎหมาย” ด้วยเหตุผลประกอบที่กว้างขวาง หรือเปิดโอกาสให้รัฐจำกัดสิทธิได้ค่อนข้างกว้างการลดทอนถ้อยคำที่ทำให้ความหมายหรือนัยยะที่แสดงออกมาเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 อย่างไรก็ตามก็ตีปัญหาบางประการเกี่ยวกับคำว่า “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งได้ถูกแก้ไขในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และพ.ศ. 2560 ที่บัญญัติให้สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ทันทีแม้ยังไม่มีกฎหมาย(ลูก)กำหนดไว้ก็ตาม

3.2.4.2 ภาษาสิทธิมนุษยชนในคำพิพากษาศาล ในยุคนี้ได้ปรากฏการก่อตั้งศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองและได้เปิดทำการเป็นที่เรียบร้อยแล้วโดยผลแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ดังนั้นภาษาสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นนี้จะประกอบไปด้วยภาษาสิทธิมนุษยชนในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกา พบว่า รูปแบบของถ้อยคำที่ปรากฏในคำพิพากษามีทิศทางอย่างเดียวกัน โดยมักจะปรากฏการใช้คำหลักทางด้านสิทธิมนุษยชน เช่น “สิทธิมนุษยชน” “เสมอภาค” “การไม่เลือกปฏิบัติ” และ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” โดยมีข้อสังเกตว่า คำเหล่านี้ปรากฏตัวอย่างชัดเจนในยุคประชาชนมีส่วนร่วมนี้อาจด้วยเพราะมีศาลรัฐธรรมนูญที่พิจารณาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของบรรดากฎหมายต่างๆ และศาลปกครองที่พิจารณาความชอบด้วยกฎหมายของกฎและการกระทำทางปกครอง สำหรับศาลฎีกาเองก็มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า คำเหล่านี้พบว่าถูกหยิบยกขึ้นมาในพิจารณาบ่อยครั้งมากขึ้น และไม่ค่อยพบเห็นการยกอ้างแบบนี้ในคำ

พิพากษาศาลฎีกาในยุคก่อนหน้า ส่วนถ้อยคำในลักษณะจำกัดความรับผิดชอบยังคงปรากฏถ้อยคำเช่นเดิม โดยเฉพาะคำว่า “ประโยชน์สาธารณะ” และ “ความมั่นคง”

ในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนยุคประชาชนมีส่วนร่วม พบว่า รัฐธรรมนูญในยุคนี้พบสิทธิมนุษยชนบางประเภทขึ้นใหม่หลายประการ ถ้อยคำที่ใช้ก็มีความเป็นเอกภาพ และทิศทางเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ มีการปรับปรุงรายละเอียดของเนื้อหันทิศที่ชัดเจนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกัน ก็พบการปรับเปลี่ยนถ้อยคำที่อาจทำให้การสื่อความหมายและนัยยะแห่งการคุ้มครองสิทธิบางประการเปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่ในแนวคำพิพากษาของศาลก็พบถ้อยคำที่ยืนยันหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นเอกภาพสอดคล้องกันทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกา แต่ก็ยังคงพบการจำกัดสิทธิของประชาชนที่กว้างขวางอยู่เช่นเดิมด้วย ที่ถึงแม้เนื้อหาแห่งการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนจะมีอยู่มากมายในรัฐธรรมนูญก็ตาม

3.2.5 ภาษาสิทธิมนุษยชนยุคปฏิวัติ/รัฐประหาร เนื่องจากพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในช่วงที่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหารนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากช่วงที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่มาจากกระบวนการนิติบัญญัติ จึงต้องแยกพิจารณาออกเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่ง กล่าวในภาพรวมของภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคปฏิวัติรัฐประหารนี้จะพบว่า ถ้อยคำเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนแทบไม่มีเนื้อหาสาระและรายละเอียดเท่าใด รวมถึงในบางฉบับก็ไม่ปรากฏบทบัญญัติที่สื่อถึงการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน และมีถึง 3 ฉบับที่มีบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่ผู้นำทางการเมืองในขณะนั้นมีอำนาจในการดำเนินการอย่างใดๆ เพื่อระงับ ปราบปรามสถานการณ์อันเป็นภัยต่อความมั่นคงได้

กล่าวโดยสรุป ความเข้าใจในสิทธิมนุษยชนของประชาชน ผ่านการพัฒนา เติบโต และถ่ายทอดผ่านทางภาษา พบว่า ถ้อยคำสำนวนที่ใช้เพื่อสื่อสารถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ในยุคก่อตั้งสิทธิไม่ค่อยมีความชัดเจน ศาลพิพากษาคดีมักไม่ค่อยยึดโยงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนหรือแม้แต่วินิจฉัยรัฐธรรมนูญ ส่วนยุคให้สิทธิประชาชน พบว่ารัฐธรรมนูญมีการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวางมากขึ้น แต่ทิศทางการวินิจฉัยของศาลยังจำกัดเฉพาะเท่าที่กฎหมายกำหนด ในยุคประชาชนเรียกร้อง พบว่า เนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญมีบางส่วนสัมพันธ์กับภาษาสิทธิมนุษยชนในยุคให้สิทธิประชาชน แต่ปรากฏในหลายครั้งที่ถ้อยคำเปลี่ยนแปลงไป ทั้งยังปรากฏการจำกัดสิทธิโดยข้อกฎหมาย คำพิพากษาศาลก็ไม่ค่อยมีความเชื่อมโยงกับถ้อยคำในรัฐธรรมนูญ แต่ปรากฏถ้อยคำเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่กระจัดกระจาย เมื่อขยับเข้าสู่ยุคประชาชนมีส่วนร่วม ถ้อยคำที่ใช้ก็มีความเป็นเอกภาพ และทิศทาง

เดียวกัน ปรากฏการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาประกอบการร่างรัฐธรรมนูญ แนวคำพิพากษาของศาลก็พบบ่อยคำที่ยืนยันหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นเอกภาพสอดคล้องกันทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกา แต่ก็ยังคงพบการจำกัดสิทธิของประชาชนที่กว้างขวางอยู่เช่นเดิมด้วย แม้รัฐธรรมนูญจะคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้อย่างกว้างขวางที่สุดแล้วก็ตาม สำหรับยุคปฏิวัติรัฐประหาร เป็นยุคที่สิทธิมนุษยชนของบุคคลสุ่มเสี่ยงต่อการถูกละเมิดมากที่สุด ปรากฏบทบัญญัติที่คุ้มครองสิทธิมนุษยชนน้อยมาก หรือไม่มี และยิ่งปรากฏเนื้อหาที่ให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้นำทางการเมืองในการจำกัดสิทธิของประชาชนในบางฉบับด้วย

3.3 สำนักร่วมของประชาชน คือ มุมมองหรือทัศนคติของประชาชนที่สะท้อนความถูกต้องดีงามร่วมกันของผู้คนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนซึ่งในที่นี่ผ่านตัวแทนที่สำคัญ ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้ที่จะไม่สอดคล้องกับคุณค่าหรือหลักสากลเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน โดยผลการวิจัยค้นพบสำนักร่วมที่สำคัญดังนี้

3.3.1 สิทธิมนุษยชนต้องได้รับการคุ้มครอง เนื้อหาตามรัฐธรรมนูญ มีลักษณะค่อยๆ เติบโตเพิ่มเติมและขยายขอบเขตแห่งการคุ้มครองมากขึ้นเมื่อระยะเวลาผ่านไป พัฒนาคอบคลุมเกือบครบตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และในท้ายที่สุดก็ปรากฏการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการร่างรัฐธรรมนูญ แต่ที่ไม่เคยถูกยืนยันหรือรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ คือสิทธิในการลี้ภัย และเสรีภาพในการสมรสและขาดจากการสมรส

สิทธิมนุษยชนในเรื่องที่โดดเด่นและถูกรับรองเสมอมาคือ “เสรีภาพในการนับถือศาสนา” และสิทธิในการ “เลือกตั้ง” ส่วนที่มีประเด็นเรียกร้องการบ่อยครั้งที่สุดคือ ประเด็นเรื่อง “การเลือกปฏิบัติ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการปฏิบัติต่อกันอย่างไม่เสมอภาค เท่าเทียม

ในขณะที่ศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครอง ถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการยืนยันถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนของบุคคล และปรากฏในการพิจารณาตีของศาลจำนวนหนึ่งว่ามีการอ้างอิงถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชน แม้ในขณะแรกเริ่มจะมีแนวการวินิจฉัยที่ค่อนข้างจำกัดสิทธิของประชาชน แต่พัฒนาการของศาลก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว ท้ายที่สุดก็มีการวินิจฉัยที่สอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชน รวมถึงการกล่าวอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนโดยตรงประกอบการวินิจฉัย

ส่วนศาลฎีกา แม้จะไม่มีบทบาทเท่านักในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงหลักการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น และเป็นหลักฐานของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมาอย่างต่อเนื่อง ก็เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า สิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิ่งที่ไม่เคย

ปรากฏเลยในประวัติศาสตร์ประเทศไทย แม้อ้อยคำทั้งหลายจะกระจัดกระจาย แต่ยืนยันได้ว่า ศาลได้เคยพยายามคุ้มครองสิทธิของบุคคลเหล่านั้น

3.3.2 สิทธิมนุษยชนเมื่อถูกละเมิดต้องได้รับการเยียวยา เป็นสิ่งที่เห็นพ้องต้องกันมาตั้งแต่ก่อนพ.ศ. 2475 หรือก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อ้อยคำสำคัญที่ใช้คือคำว่า “ค่าสินไหมทดแทน” รัฐธรรมนูญไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ปรากฏยืนยันถึงการได้รับการเยียวยาเสมอมา และเพิ่มเติมบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องอีกหลายมาตรา ทั้งการกำหนดมาตรการในการได้รับการเยียวยา การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

3.3.3 สิทธิมนุษยชนอาจถูกจำกัดโดยรัฐได้เสมอ ปรากฏข้อเท็จจริงอยู่เสมอว่ารัฐสามารถจำกัดสิทธิของบุคคลภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายได้ และปรากฏเช่นนี้มาตลอดตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญฉบับแรก ดังนั้นอาจถือได้ว่าไม่เคยมีสิทธิหรือเสรีภาพใดในรัฐธรรมนูญไทยที่ไม่สามารถถูกจำกัดได้ แม้กระทั่งสิทธิในชีวิต ด้วยเหตุผลที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญที่สำคัญคือ “ประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” และ “ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

3.3.4 สิทธิมนุษยชนสั่นคลอนในยุครัฐประหาร จากประวัติศาสตร์การรัฐประหารที่ผ่านมาทั้งหมดเห็นได้ว่าสิทธิของประชาชนถูกจำกัดอย่างมาก ไม่มีหลักประกันใดๆ ตามรัฐธรรมนูญที่จะปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน และมักจะถูกเรียกร้องให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญที่ผ่านการร่างโดยสภานิติบัญญัติอย่างถูกต้องขึ้นมาใช้บังคับแทน แต่ศาลยังคงมีบทบาทในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน องค์กรตุลาการโดยเฉพาะศาลยุติธรรมอาจเป็นเพียงองค์กรเดียวที่ยังคงสามารถปกป้องสิทธิมนุษยชนของประชาชนได้โดยอาศัยกฎหมายที่ไม่ได้ถูกยกเลิกไปแล้วเหล่านั้น แต่ถ้ากฎหมายที่บังคับใช้นั้นเป็นกฎหมายที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน ก็จะส่งผลทำให้สิทธิของประชาชนถูกจำกัดตามไปด้วย

จากผลการวิจัย พบว่า สำเนิกร่วมกันของประชาชน จากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญและการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการที่ผ่านมาสามารถรับรู้ได้ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการยอมรับและคุ้มครอง และเมื่อมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนดังกล่าวก็ต้องได้รับการเยียวยา แต่ในขณะเดียวกัน จากประสบการณ์ในรัฐธรรมนูญและการวินิจฉัยพิพากษาของศาลก็พบว่าสิทธิมนุษยชนนั้นถูกจำกัดโดยรัฐได้เสมอ รวมถึงเมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหารเกิดขึ้น ก็จะไม่หลักประกันใดยืนยันได้ว่าสิทธิมนุษยชนของประชาชนจะได้รับการคุ้มครอง

3.4 แบบแผนพฤติกรรมของประชาชน โดยปกติถูกอธิบายในรูปแบบของจารีตประเพณี หรือความเลื่อมใสศรัทธาในสิ่งที่เชื่อว่าเป็นความดีงามที่มนุษย์พึงปฏิบัติ ในที่นี้จึงหมายถึงสิ่งที่ประชาชน ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนานซึ่งอาจจะค้นหาได้จากแบบแผนในการบัญญัติรัฐธรรมนูญ รวมถึง แบบแผนแนวทางการวินิจฉัยหรือคำพิพากษาของศาลที่มีลักษณะเป็นแนวทางหรือทิศทางเดิม โดยผล จากการวิจัยพบแบบแผนพฤติกรรมเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนดังนี้

3.4.1 แนวทางยืนยันสิทธิมนุษยชน พบว่า รัฐธรรมนูญมีทิศทางในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเป็นหลักมาก่อนแล้วแต่รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับจะให้ความสำคัญ ปรากฏการนำแนวทาง เรื่องสิทธิมนุษยชนมาประกอบการจัดทำรัฐธรรมนูญ แนวทางการวินิจฉัยและพิพากษาของศาลก็ พบว่า ก็มีทิศทางในการที่จะคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน

3.4.2 แนวทางยืนยันอำนาจรัฐ จากพัฒนาการที่ผ่านมามากกว่า 90 ปี ไม่ว่าจะผ่านรัฐธรรมนูญไปกี่ฉบับ ไม่ว่าจะเป็รัฐธรรมนูญที่มาจากกระบวนการประชาธิปไตย หรือ จากการรัฐประหาร รัฐก็จะมี การสงวนสิทธิในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้เสมอ ทิศทางใน การจำกัดสิทธิของประชาชนโดยส่วนใหญ่ก็คือการบัญญัติกฎหมายขึ้นมาเพื่อจำกัดสิทธิของประชาชน และเมื่อมีบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่บัญญัติโดยกระบวนการโดยชอบแล้ว กระบวนการพิจารณาทั้ง ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง หรือศาลฎีกา ก็จะมีคำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาออกมาในทิศทาง เดียวกัน

จากการประมวลทั้งหมด จึงเห็นได้ว่า จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนใน ประเทศไทย ได้ก่อร่างสร้างตัวขึ้นทีละเล็กทีละน้อยในรัฐธรรมนูญ แม้กระบวนการบังคับใช้กฎหมาย โดยองค์กรตุลาการจะไม่ได้ตอบสนองต่อการยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนเท่าใดนักในช่วงแรก แต่ก็ยัง พัฒนาตนเองเรื่อยมาจนถึงระดับที่สิทธิมนุษยชนปรากฏตัวอย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญ และถูกนำไป ยืนยัน กล่าวอ้างอย่างจริงจังในการพิจารณาคดีในศาล แต่ด้วยพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยที่มี มากมายหลายฉบับ ทำให้ความมั่นคงแห่งสิทธิของประชาชนไม่มีความแน่นอน มีการเปลี่ยนแปลง เนื้อหาแห่งสิทธิอยู่ตลอดเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญในแต่ละครั้ง แม้จะมาจากกระบวนการ ที่ประชาชนมีส่วนร่วมเรียกร้อง หรือมีส่วนร่วมก็ตาม ทำให้หลักการด้านสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไม่มี ความชัดเจน ไม่ต่อเนื่อง และไม่ถูกยืนยันอย่างแท้จริง เมื่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนไม่ได้ถูกยืนยัน อย่างแข็งขัน ก็ทำให้การกำหนดบทบัญญัติที่เป็นการ “จำกัด” สิทธิมนุษยชนกลายเป็นเรื่อง “ปกติ” ของการบัญญัติให้สิทธิหรือเสรีภาพแก่ประชาชน กล่าวคือ “แม้ให้สิทธิเสรีภาพแต่ก็อาจถูกจำกัดได้

เสมอ” ประกอบกับ องค์การตุลาการต่างๆ ก็มีแนวโน้มที่จะยืนยันสิทธิของรัฐในการจำกัดสิทธิของประชาชนด้วยแล้ว ก็อาจทำให้สิทธิมนุษยชนของไทยอาจเข้มแข็งแค่เพียงในกระดาษ รับรู้ได้ด้วยสำนึกของประชาชน แต่ไม่อาจส่งเสียงให้ดังได้เมื่อต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่จะต้องคุ้มครองสิทธิให้กับประชาชน

อภิปรายผล

1. จิตวิญญาณประชาชน

จากผลการวิจัยพบว่า จิตวิญญาณประชาชนคนคือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนในชาติสะท้อนลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติ จนสังคมมีความสลับซับซ้อนกลั่นกรองจนเป็นกฎเกณฑ์ ความคุมความประพฤติของคนในสังคม และพัฒนามาเป็นที่มาของกฎหมายในที่สุด สอดคล้องกับผลงานของ ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ (2555) ที่ได้เสนอให้มีการจัดทำกฎหมายให้สอดคล้องกับชนบประเพณี ที่ควรพิจารณาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง

สำหรับองค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชนที่ได้จากการศึกษาพบว่าประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ข้อ 1) ความรู้ความเข้าใจทางกฎหมายของประชาชน 2) สำนึกร่วมของประชาชน 3) แบบแผนและพฤติกรรมของประชาชน และ 4) การมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีจิตวิญญาณประชาชนของ Savigny ที่ปรากฏในงานของ Rahmatian (2007) ที่ว่า จิตวิญญาณประชาชน คือผลผลิตของประวัติศาสตร์และกระบวนการพัฒนาขององค์กรต่างๆ ซึ่งหลอมรวมเป็นอย่างเดียวกันกับจารีตประเพณี วัฒนธรรม และตัวตนของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเอกชนที่จะมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน สอดคล้องกับภาษา วัฒนธรรม ธรรมชาติ การใช้อำนาจ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของประชาชน และยังสอดคล้องกับผลงานของ Elliott (1964: 817) ซึ่งได้อธิบายองค์ประกอบของจิตวิญญาณประชาชนว่า ประกอบด้วย 1) ศรัทธาความเชื่อ (Common Conviction) 2) สำนึกร่วม (Kindred Consciousness) และ 3) ความจำเป็นภายใน (Inward Necessity) ด้วยความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งนั้นล้วนมีองค์ประกอบของตัวเอง ดังเช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมไปถึงเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ Munger (2007) ที่พบว่า พบว่าประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมไทยมีผลต่อสำนึกทางกฎหมายในการมีส่วนร่วมของประชาชน

2. ข้อเท็จจริงทางกฎหมายจากพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน

2.1 ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย จากผลการวิจัยพบว่าในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย หลักการด้านสิทธิมนุษยชนมีปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญตั้งแต่ฉบับแรก สอดคล้องกับ งานศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของ อานาจ มงคลสืบสกุล (2561) ที่กล่าวถึงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย และเริ่มมีการกล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับงานของ ปวริศร เลิศธรรมเทวี (2565) ที่ศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย โดยศึกษาจากรัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่มีการปฏิวัติสยามในปี พ.ศ. 2475 และพบว่า มีการรับรองสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญตั้งแต่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 โดยมีการรับรองสิทธิการออกเสียงเลือกตั้ง แต่งานวิจัยของผู้วิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยยังพบด้วยว่า นอกเหนือจากสิทธิในการเลือกตั้งแล้ว ยังปรากฏการรับรองความเสมอภาคของชายและหญิงด้วย อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยกลับแตกต่างจากผลการศึกษาของ สกล หาญสุทธิวารินทร์ (2565) ที่กล่าวว่าสิทธิมนุษยชนไทยก่อนปี 2492 ไม่มีบทบัญญัติที่คุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้จนมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี 2492

สรุปการปรากฏเนื้อหาหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญทั้ง 20 ฉบับ ซึ่งตาม UDHR ประกอบไปด้วยสิทธิมนุษยชน 28 ข้อ แบ่งเป็น 45 ข้อย่อย ผลการวิจัยพบว่าตลอดพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทย ยังปรากฏสิทธิมนุษยชนตาม UDHR ไม่ครบทุกข้อ โดยสิทธิมนุษยชนในข้อ 14 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิในการลี้ภัยนั้นไม่มีปรากฏคุ้มครองในรัฐธรรมนูญเลยแม้แต่ฉบับเดียว รวมไปถึงสิทธิเกี่ยวกับมีคุ้มครองอย่างสมัครใจตามข้อ 16(1) และ (2) ซึ่งปรากฏสิทธิครอบคลุมกว้างขวางที่สุดในฉบับที่ 20 พ.ศ. 2560 จำนวน 27 ข้อ รวม 40 ข้อย่อย ในข้อนี้แตกต่างจากผลการศึกษาของ ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์ (2563) ซึ่งพบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ไทยได้บัญญัติเนื้อหาการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนครบ 30 ข้อ (สิทธิ 28 ข้อ และหน้าที่ 2 ข้อ)

อย่างไรก็ดี ผลการศึกษาแตกต่างจากการศึกษาของ กาญจนารัตน์ ลีวิโรจน์ (2565) ซึ่งพบว่า มีการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ทั้งสิ้น 12 ส่วน คือ 1) ความเสมอภาค 2) สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล 3) สิทธิในกระบวนการยุติธรรม 4) สิทธิในทรัพย์สิน 5) สิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ 6) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น 7) สิทธิและเสรีภาพในการศึกษา 8) สิทธิในการได้รับบริการสาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ 9) สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน 10) เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม

11) สิทธิชุมชน 12) สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ โดยหากเทียบกับ UDHR แล้วจะครอบคลุมเพียง 12 ข้อ ซึ่งเมื่อเทียบกับข้อมูลที่ผู้วิจัยค้นพบในครั้งนี้ พบว่ามีปรากฏอยู่จริงในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 อย่างน้อยที่สุด 26 ข้อรวม 39 ข้อย่อย ตาม UDHR

ผลการวิจัยในครั้งนี้ที่ตลอดระยะเวลากว่า 90 ปี มีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญถึง 20 ครั้ง มีสิทธิมนุษยชนหลายประการที่ค่อยเติบโตไปพร้อมกับพัฒนาการของร่างรัฐธรรมนูญ และความครอบคลุมกว้างขวางแห่งสิทธิมนุษยชนก็มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป แต่ก็มีมีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญเช่น รัฐธรรมนูญยุคประชาชนเรียกร้อง และยุคประชาชนมีส่วนร่วมเป็นต้น สอดคล้องกับผลงานของ ชาย ไชยชิต (2565) ที่ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางรัฐธรรมนูญนั้นอาจเกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนแปลงทางรัฐธรรมนูญอย่างไม่เป็นทางการที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทีละเล็กละน้อยโดยอาจผ่านกระบวนการตีความและการวินิจฉัยของศาล และการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นทางการ ซึ่งมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ มีกระบวนการจัดทำอย่างเป็นทางการ

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาผลการวิจัยของผู้วิจัย ในส่วนของรัฐธรรมนูญในยุคประชาชนมีส่วนร่วม (รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540, พ.ศ. 2550 และพ.ศ. 2560) ถือว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับ งานศึกษาเรื่อง “สิทธิและเสรีภาพในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560” ของ สากล พรหมสกลิตย์ (2561) ที่ว่ารัฐธรรมนูญไทยมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จากเริ่มแรกที่มีมุ่งจำกัดอำนาจของผู้ใช้อำนาจ ขยายสู่การมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้มีการรับรองปกป้องและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยไว้อย่างชัดเจน และครอบคลุมอย่างกว้างขวาง รวมถึงสอดคล้องกันในเรื่องมีการประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามที่ได้รับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ประเทศไทยเป็นภาคีอีกด้วย

2.2 ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนจากการบังคับใช้กฎหมายโดยองค์กรตุลาการ
พบว่ากรณีของศาลรัฐธรรมนูญในช่วงแรกนั้นมักมีแนวคำวินิจฉัยที่ไม่ค่อยเป็นประโยชน์ในการปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเท่าใดนัก แนวคำวินิจฉัยส่วนใหญ่มักวินิจฉัยว่าการดำเนินการต่างๆ กฎหมาย หรือร่างกฎหมายที่กำหนดขึ้นนั้นไม่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนทั้งที่ได้รับการคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ และมีส่วนน้อยที่ยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนของประชาชนที่จะต้องเคารพและละเมิดมิได้

สอดคล้องกับงานเขียนของ สมคิด เลิศไพฑูรย์ (2546) ที่เห็นว่า ณ ขณะนั้น มีเพียงคดีเดียวที่ศาลตัดสินว่าบทบัญญัติของกฎหมายขัดต่อรัฐธรรมนูญ และที่วินิจฉัยว่าไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญถึง 11 ฉบับ ส่วนศาลปกครองเองก็จะเป็นการพิจารณาพิพากษาเกี่ยวกับการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐ กฎหรือระเบียบลำดับรอง หากต้องพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครอง หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าดำเนินการถูกต้องตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดก็มักจะยืนยันว่าเป็นการดำเนินการที่ชอบด้วยกฎหมาย แม้อาจจะมึลักษณะที่กระทบต่อสิทธิมนุษยชนของประชาชน สอดคล้องกับงานศึกษาของ อนันต์ เพียรวัฒน์กุลชัย (2562) เขียนบทความเรื่อง การประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยองค์กรตุลาการ พบว่า องค์กรตุลาการ ไม่ว่าจะศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม หรือศาลปกครอง โดยองค์กรตุลาการดังกล่าวจะพิจารณาวินิจฉัยไปตามลักษณะและองค์ประกอบของความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

ทั้งนี้ อนันต์ กล่าวเสริมว่า ศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองไม่ได้พิจารณาในประเด็นหรือสาระ (Substance) ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพเป็นการเฉพาะหรือไม่ ทำให้คดีสิทธิและเสรีภาพไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นเพื่อสร้างบรรทัดฐานทางกฎหมายในการทำให้สังคมได้รับรู้ว่าการวินิจฉัยเป็นการละเมิดสิทธิหรือไม่ แต่ผลการวิจัยในครั้งนี้ของผู้วิจัยกลับพบว่า มีหลักฐานปรากฏในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองสูงสุด ที่มีการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชน ความตกลงระหว่างประเทศ และวินิจฉัยหรือพิพากษาในฐานะที่เป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งด้วย ส่วนศาลฎีกา (ศาลยุติธรรม) เองก็เคยมีกรณีปรากฏว่ากล่าวถึงหลักสิทธิมนุษยชนด้วยเช่นกัน แต่อาจจะปรากฏไม่มากนักทั้ง 3 ศาล ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้กลับสอดคล้องกับ งานศึกษาของ Munger (2007) ที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการจัดทำรัฐธรรมนูญ สำนักทางกฎหมายและการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทย พบว่า ศาลค่อนข้างมีบทบาทต่อความเข้าใจของประชาชนอย่างยิ่งโดยเฉพาะประเด็นที่ประชาชนให้ความสนใจและศาลเองก็พยายามนำเสนอบทบาทของตนเองในคดีเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ (2555) ได้มีความเห็นว่าการตีความของศาลควรพิจารณาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ตามแนวคิด “ชนมธรรมนิยมประเพณีเป็นผู้แปลกฎหมายที่ดีที่สุด”

3. จิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการรัฐธรรมนูญไทย

3.1 การมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่าเนื่องด้วยสังคมปัจจุบันมีความซับซ้อน ดังนั้น การแสดงออกซึ่งจิตวิญญาณประชาชนจำเป็นต้องแสดงออกผ่านนักกฎหมายผู้ซึ่งมีประสบการณ์และสามารถถ่ายทอดจิตวิญญาณและประสบการณ์ทางกฎหมายได้ดี โดยปรากฏตัวแทนของประชาชนใน

การมีส่วนร่วมก่อสร้างจิตวิญญาณประชาชน คือ 1) คณะนิติบัญญัติ 2) คณะตุลาการ 3) คู่ความในคดี โดยมีความแตกต่างจากผลงานของ Oliver Baldwin (2020) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณประชาชนของชาวสเปน ผ่าน Seneca ซึ่งเป็นทั้งนักเขียน นักปรัชญา ที่มีอิทธิพลอย่างมากในประเทศสเปน และกลายเป็นบุคคลสำคัญที่ก่อร่างสร้างจิตวิญญาณประชาชนชาวสเปนขึ้น

จากผลการวิจัย พบว่า คู่ความในคดี ซึ่งอาจมาจากภาคเอกชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นบุคคลธรรมดาทั่วไปก็ได้ นั่น ปรากฏว่ามีการกล่าวอ้างอิงถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในการพิจารณาคดีในศาลทั้งศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครองสูงสุดและศาลฎีกา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Munger (2007) ที่พบว่าสำนึกทางกฎหมายของประชาชนไม่มีการแสดงออกอย่างชัดเจน เว้นแต่เป็นเรื่องที่ประชาชนได้รับผลประโยชน์โดยตรง แต่ผลการวิจัยกลับแตกต่างกับงานศึกษาของ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด (2557) ที่ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยในเขตชนบทอีสาน โดยเห็นว่าพลเมืองไม่รู้จักสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคม อีกทั้งมีข้อเท็จจริงปรากฏว่าประชาชนเห็นว่า การกระทำไม่ถูกกฎหมายหรือกติกาของสังคม เป็นเรื่องส่วนบุคคล และเชื่อว่าบุคคลมีสิทธิที่จะทำหรือไม่ทำตามกฎกติกานั้นก็ได้ แต่ผลการวิจัยในครั้งนี้ของผู้วิจัยกลับปรากฏข้อเท็จจริงว่าประชาชนเลือกยืนยันในสิทธิมนุษยชนเมื่อมีกรณีที่ต้องเข้าสู่การพิจารณาของศาล ดังนั้นการที่ประชาชนไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย อาจต้องตั้งคำถามต่อกฎหมายเหล่านั้นเองว่ามีปัญหาความชอบธรรมตามหลักสิทธิมนุษยชนหรือไม่ประการหนึ่งด้วย

ประเด็นดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับงานของ David Lefkowitz (2006) ได้ศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของประชาชนในการเคารพกฎหมาย โดย Lefkowitz ได้กล่าวถึง ลักษณะทั่วไปในการเคารพกฎหมาย (Nature of a duty to obey the law) ความสัมพันธ์ของบริบทในสังคม (Relational/associative-role, approaches) การยอมรับกฎหมาย (Individual consent) หน้าที่โดยธรรมชาติ (Natural duty) ความชอบธรรมของหน้าที่ในการเคารพกฎหมาย (Justifying the duty to obey the law) หลักการอนาธิปไตยทางปรัชญา (Philosophical Anarchism) ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องกันในบางประการโดยเฉพาะการเคารพกฎหมาย การยอมรับกฎหมาย และหน้าที่ในการเคารพกฎหมาย เพราะพบว่าการพิจารณาคดีของศาลมีแนวโน้มที่จะพิพากษาเป็นไปตามเนื้อหาของกฎหมายมากกว่าการตีความเพื่อคุ้มครองหรือให้หลักประกันแก่สิทธิมนุษยชนของประชาชน กลายเป็นการยืนยันว่าประชาชนต้องเชื่อฟังกฎหมายมากกว่าการต่อสู้เรียกร้องซึ่งสิทธิ

3.2 ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของประชาชน พบว่าสามารถแบ่งยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงสิทธิมนุษยชนของรัฐธรรมนูญได้ 5 ช่วง ได้แก่ 1) ยุคก่อตั้งสิทธิ 2) ยุคให้สิทธิประชาชน 3) ยุคประชาชนเรียกร้อง 4) ยุคประชาชนมีส่วนร่วม และ 5) ยุคปฏิวัติรัฐประหาร ซึ่งแตกต่างจากงานศึกษาของศึกษาของปวีศร (2565) ได้แบ่งช่วงพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยออกเป็น 3 ยุค คือ 1) เป็นช่วงรับหลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจากรัฐธรรมนูญต่างประเทศ โดยเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากรัฐธรรมนูญของต่างประเทศคือ ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐฝรั่งเศส ช่วงที่ 2) ช่วงรับหลักการว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และ 3) ช่วงที่รับเอาแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในกฎหมายระหว่างประเทศมาบัญญัติเป็นสิทธิในรัฐธรรมนูญ ปรากฏชัดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, 2550 และ 2560

จากยุคก่อตั้งสิทธิที่เป็นยุคที่รัฐเริ่มให้การคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชน จนมาถึงยุคที่รัฐกำหนดสิทธิให้แก่ประชาชน และเกิดเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองนำมาซึ่งการเรียกร้องให้มีการปกป้องสิทธิของประชาชนในยุคประชาชนเรียกร้อง ก็เริ่มมีการนำหลักการด้านสิทธิมนุษยชนเข้ามาบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ สอดคล้องกับงานของ อานาจ มงคลสืบสกุล (2561) ที่ยืนยันในทำนองเดียวกันว่า ปรากฏข้อเท็จจริงถึงการเรียกร้องให้มีการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้กับประชาชน จนมีการกำหนดบทบัญญัติที่เป็นการรับรองสิทธิมนุษยชนส่วนใหญ่ไว้ในรัฐธรรมนูญ และเช่นเดียวกันกับงานศึกษาของ ปวีศร เลิศธรรมเทวี (2565) ที่เห็นว่าพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของการรับรองสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานในเอกสารระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยผสมผสานแนวคิดสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่มีความสากลกับคุณค่าของสังคมไทยไว้ด้วยกัน ผลการวิจัยเป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ปรากฏเด่นชัดในยุคประชาชนมีส่วนร่วม

3.3 สำนักกรรมของประชาชน ผลจากการวิจัยพบว่า ประชาชนมีสำนักกรรมต่อหลักการด้านสิทธิมนุษยชนร่วมกันว่า สิทธิมนุษยชนนั้นเป็นสิทธิที่ต้องได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้หลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏการยืนยันถึงสิทธิเสรีภาพมาอย่างยาวนานที่สุดประการหนึ่งคือ เสรีภาพในการนับถือศาสนา ซึ่ง กาญจนารัตน์ ลีวิโรจน์ (2565) ก็ค้นพบว่า สิทธิที่ได้รับการยืนยันมาตลอดตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 คือ เสรีภาพในการนับถือศาสนา

ผลการวิจัยพบว่ามีถ้อยคำที่ปรากฏบ่อยครั้งในพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชนของไทย คือ “การเลือกปฏิบัติ” ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ทั้งรัฐธรรมนูญ ศาล และประชาชน กล่าวอ้างเสมอมา แต่ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าโดยมากศาลมักมีแนวทางการวินิจฉัยว่ากฎหมายหรือการดำเนินการของ

เจ้าหน้าที่นั้นไม่เป็นการเลือกปฏิบัติ ซึ่งเป็นการยืนยันว่ารัฐสามารถจำกัดสิทธิได้และวินิจฉัยในบางกรณีว่าไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติทั้งที่ข้อเท็จจริงใกล้เคียงกับคำว่าเลือกปฏิบัติมาก เช่นเดียวกับที่ ทศพล ทรศนกุลพันธ์ (2555) กล่าวถึงการบังคับใช้กฎหมายที่มีการเลือกปฏิบัติ เป็นไปตามอำเภอใจของผู้มีหน้าที่ แต่ผลการวิจัยแตกต่างจากงานวิจัยของ กาญจนารัตน์ ลีวีโรจน์ (2565) ซึ่งแบ่งประเภทของการคุ้มครองออกเป็น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพที่สมบูรณ์ คือสิทธิที่ไม่อาจถูกจำกัดหรือตัดทอนได้ เช่น สิทธิในการนับถือศาสนา และสิทธิและเสรีภาพ ในขณะที่ผลการวิจัยในครั้งนี้นักกลับมีหลักฐานปรากฏชัดว่ามีบทบัญญัติแห่งกฎหมายและแนวการวินิจฉัยของศาลที่ระบุว่ารัฐสามารถจำกัดขอบเขตแห่งสิทธิหรือเสรีภาพในการนับถือศาสนา รวมถึงจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลได้

นอกจากนี้สำนักร่วมอีกประการหนึ่งที่น่าปรากฏเด่นชัดเช่นกัน คือ สิทธิมนุษยชนอาจถูกจำกัดโดยรัฐได้เสมอ และมีทั้งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาของศาลยืนยันถึงความเห็นพ้องต้องกันในข้อนี้ โดยยกอ้างเหตุผล “ประโยชน์สาธารณะ” “ความมั่นคง” หรือ “ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี” ใกล้เคียงกับ ผลการวิจัยของ กาญจนารัตน์ ลีวีโรจน์ (2565) ที่พบว่ารัฐธรรมนูญเปิดช่องให้มีการตรากฎหมายจำกัดสิทธิดังกล่าวได้ภายใต้เงื่อนไขว่า 1) สิทธิเสรีภาพเด็ดขาดจะถูกจำกัดไม่ได้ 2) จะจำกัดได้เท่าที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้โดยเฉพาะเท่านั้น 3) ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด 4) จำกัดได้เท่าที่จำเป็นตาม 5) ต้องไม่กระทบต่อสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพ 6) ต้องบัญญัติไว้ในกฎหมาย และ 7) ต้องมีผลบังคับใช้เป็นการทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสอดคล้องในข้อ 3) ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด

3.4 แบบแผนพฤติกรรมของประชาชน ในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนพบว่ามีแบบแผนที่ถูกแสดงออกอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลากว่า 90 ปี คือ แนวทางยืนยันสิทธิมนุษยชนและแนวทางยืนยันอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นแนวทางที่ตรงข้ามกันแต่ก็อยู่คู่กันมาตลอด สอดคล้องกับ ผลงานของ สุวิจักขณ์ นาควัชระชัย (2557) ซึ่งได้นำเสนอบทความเรื่อง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย” ที่ปรากฏเป็นสิทธิเสรีภาพ รวมถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 แต่ไม่เกิดผลในทางปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ทั้งความไม่ชัดเจนของเนื้อหาสิทธิ ไม่มีการอนุวัติกฎหมายให้เห็นเป็นตามรัฐธรรมนูญ ประชาชนไม่สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐได้อย่างแท้จริง ใกล้เคียงกับงานของ ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์ (2563) ที่สรุปว่า ถึงแม้รัฐธรรมนูญจะได้บัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพพื้นฐานให้กับประชาชน แต่ปัญหาที่พบเกิดจากการยังมีได้บังคับใช้รัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ Munger (2007) ที่เห็นว่าการมีส่วนร่วม

ของประชาชนนั้นค่อนข้างมีปัญหาเพราะกฎหมายดูเหมือนไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตของประชาชน

ด้วยผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะของจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนภายใต้พัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะของไทยเช่นนี้ เช่นนี้ ผลการศึกษาจึงแตกต่างจากการศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณประชาชนที่เกิดขึ้นในประเทศอื่น เช่น งานศึกษาของ Yun-Ru Chen (2013) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว ซึ่งมองว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประชาชน (Volksgeist) ซึ่งมีลักษณะที่เฉพาะและแตกต่างไปตามแต่ละชนชาติ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวของไต้หวันมีความเฉพาะตัว (Unique) เพราะมีพัฒนาการจากการที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองไต้หวันเป็นอาณานิคม และไต้หวันได้ใช้กฎหมายครอบครัวนี้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการต่อต้านการเข้ามามีอิทธิพลของกฎหมายครอบครัวญี่ปุ่น ในขณะที่ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า เกี่ยวกับสิทธิในครอบครัวค่อนข้างได้รับการยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลในการมีครอบครัว และยอมรับความแตกต่างในการสมรสของผู้นับถือศาสนาอิสลามอีกด้วย

หรืออย่างเช่น กรณีการศึกษาของ Renée Lettow Lerner (2020) ซึ่งได้เขียนบทความเกี่ยวกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา (The Second Amendment) เชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องจิตวิญญาณประชาชน (Spirit of the People) แต่ผลการวิจัยในครั้งนี้ยังไม่ค้นพบในลักษณะเช่นนั้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าลักษณะของการบัญญัติรัฐธรรมนูญนั้นใกล้เคียงกับการยึดโยงหลักการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน หรือใกล้เคียงและชัดเจนที่สุดคือ บัญญัติมาจากรหลักการด้านสิทธิมนุษยชน มากกว่าการเชื่อมโยงกับจิตวิญญาณประชาชนโดยตรง ซึ่งตรงนี้สอดคล้องกับที่ ปวริศร เลิศธรรมเทวี (2565) ได้มีข้อสังเกตว่า สิทธิและเสรีภาพในรัฐธรรมนูญไทยเป็นการปรับใช้หลักการมาจากรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ หรือกฎหมายระหว่างประเทศ จึงเป็นเหตุให้ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนของไทยไม่สะท้อนความต้องการของผู้คนในสังคม (Reality) และยังไม่เกิดการตระหนักในสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง (Realization)

ตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาของ Renée Lettow Lerner (2020) ที่กล่าวถึงสิทธิในการครอบครองปืนว่า ถือเป็นจิตวิญญาณประชาชนของสหรัฐอเมริกาเกี่ยวกับความเป็นอิสระหรือจิตวิญญาณในการต่อต้านการถูกกดขี่ ซึ่งเป็นจิตวิญญาณในการพึ่งพาตนเองที่ประชาชนชาวอเมริกันมีประสบการณ์มาอย่างยาวนานตั้งแต่มาตั้งรกรากในภูมิภาคนี้ ซึ่งมีความสำคัญต่อการปกครองตนเองของรัฐ แต่ผลการวิจัยในครั้งนี้ มีประเด็นที่ใกล้เคียงที่สุดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานและคงอยู่มาอย่างต่อเนื่องคือ เสรีภาพในการนับถือศาสนา และสิทธิในการเลือกตั้ง ที่พัฒนาและปรากฏตัวชัดเจน

ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบันกว่า 90 ปี ที่มีคำพิพากษาของศาลเองได้ยอมรับความแตกต่างทางด้านศาสนาไว้ เช่น การยอมรับการสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายตามหลักศาสนาอิสลาม เป็นต้น

อย่างไรก็ดี แม้ ปวริศร (2565) จะเห็นว่าประชาชนยังไม่เกิดการตระหนักในสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง (Realization) ซึ่งมีข้อสรุปคล้ายคลึงกับการวิจัยครั้งนี้ แต่ข้อแตกต่างที่สำคัญคือ ในการวิจัยครั้งนี้ มีหลักฐานยืนยันว่าแท้จริงแล้วประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตนทั้งในฐานะสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ และสิทธิในฐานะสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนควรได้รับในฐานะที่เป็นมนุษย์ จากการกล่าวอ้างสิทธิดังกล่าวอย่างชัดเจนในการต่อสู้คดีในศาล เพียงแต่ผลลัพธ์ที่ได้อาจไม่ตรงตามความคาดหวังที่จะให้ได้รับการคุ้มครองตามหลักการด้านสิทธิมนุษยชนเท่านั้นเอง ซึ่งจากบทบาทของศาลต่อการต่อสู้ของประชาชนในการยกอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นเป็นข้อต่อสู้ กลับพบว่า มีจำนวนไม่มากนักที่ศาลจะเห็นด้วยกับข้ออ้างของประชาชน ซึ่งอาจจะทำให้ประชาชนเกิดความไม่มั่นใจในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งประเด็นนี้ Munger (2007) เอง ก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า ประชาชนโดยทั่วไปไม่ไวใจกระบวนการยุติธรรม และมองว่าช่องทางของกฎหมายไม่ใช่ทางแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 จากผลวิจัยในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าจิตวิญญาณประชาชนเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของไทยนั้น แทรกซึมอยู่ในพัฒนาการของสังคมไทยมายาวนาน เพียงแต่ยังไม่ถูกบังคับใช้โดยองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องคุ้มครองสิทธิให้กับประชาชนอย่างชัดเจน แต่กลับชัดเจนว่าเป็นสิ่งที่ประชาชนล้วนต้องการอย่างยิ่ง เพราะนี่คือสิทธิขั้นพื้นฐานในฐานะมนุษย์คนหนึ่งควรได้รับ ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการยืนยันถึงสิทธิมนุษยชนจำเป็นต้องตระหนักถึงบทบาทของตนเองในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนในฐานะที่เป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับ

1.2 จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญทั้ง 20 ฉบับ คำวินิจฉัยและคำพิพากษาของศาลที่เกี่ยวข้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการคุ้มครองและส่งเสริมด้านสิทธิมนุษยชนควรนำไปศึกษาเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จได้จริง

1.3 ผลการวิจัยปรากฏชัดว่า ต้นทางที่สำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน คือ รัฐธรรมนูญ ดังนั้นในการยกร่างรัฐธรรมนูญผู้ร่างควรตระหนักถึงสาระสำคัญแห่งการคุ้มครองสิทธิของประชาชน โดยคำนึงถึงหลักการด้านสิทธิมนุษยชนต่างๆ ทั้งที่เป็นความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องอยู่หลายฉบับ และจากพัฒนาการรัฐธรรมนูญของประเทศไทยเอง ซึ่งในรายงานการวิจัยนี้ก็ได้รับรวบรวมข้อมูลพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนที่อยู่ในรัฐธรรมนูญและมีข้อมูลเทียบเคียงให้เห็นแล้วว่าประเทศไทยยังขาดการตระหนักในขั้นเตรียมการยกร่างรัฐธรรมนูญในประเด็นใดบ้าง เพื่อให้เกิดสิทธิที่ถูกยอมรับและรับรองอย่างถาวรเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาที่ถูกรับรองทั้งในรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาศาล และข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสังคมที่คนไทยสามารถอยู่ร่วมกันได้แม้นับถือศาสนาแตกต่างกัน

1.4 ผลการวิจัยนี้สะท้อนจิตวิญญาณประชาชนที่ได้มาจากผู้ที่เกี่ยวข้องอันถือได้ว่าเป็นบุคคลที่อยู่ในโครงสร้างระดับชนชั้นนำในสังคมเป็นส่วนใหญ่ และมีข้อมูลจากประชาชนธรรมดาสามัญน้อย ดังนั้นผลลัพธ์จากการวิจัยที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสะท้อนวิธีคิด มุมมอง ทศนคติ จารีตประเพณี อันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของจิตวิญญาณประชาชน (ที่ได้ข้อมูลจากชนชั้นนำ) จึงจำเป็นที่กลุ่มชนชั้นนำที่เป็นแหล่งที่มาของข้อมูลในครั้งนี้จะต้องตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนในการปกป้องสิทธิมนุษยชนของประชาชนด้วย ดังนั้น กลุ่มชนชั้นนำเหล่านี้ควรมีการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในหลักการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง หรือการนำผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนมาเป็นส่วนหนึ่งในองคาพยพที่เกี่ยวข้อง เช่น คณะนิติบัญญัติควรมีผู้มีความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนมาเป็นองค์ประกอบ คณะตุลาการต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมหลักการด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งไม่ใช่หลักการที่ปรากฏเป็นกฎหมายภายใน แต่หากเป็นจารีตประเพณีระหว่างประเทศที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง หรือแม้กระทั่งในงานวิจัยนี้ปรากฏคู่ความในคดีภาคเอกชน ก็ควรเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับสิทธิขั้นพื้นฐานที่ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องและเพิ่มความสำเร็จในการยกอ้างหลักการด้านสิทธิมนุษยชนที่บางส่วนได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญอยู่แล้วให้เกิดผลดีแก่การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของตนเองต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนในภาพรวมไม่ได้เฉพาะเจาะจงรายประเด็น จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเฉพาะรายประเด็น เช่น ประเด็นเรื่องการเลือกปฏิบัติ ความเสมอภาค เสรีภาพในการนับถือศาสนา เป็นต้น

2.2 เนื่องจากผลการวิจัยครั้งนี้ได้ค้นหาคำประกอบของจิตวิญญาณประชาชนซึ่งเป็นต้นทางสำคัญต่อการบัญญัติกฎหมายไว้แล้ว ดังนั้น ควรมีการต่อยอดนำองค์ประกอบดังกล่าวไปศึกษาค้นคว้าในประเด็นอื่นๆ อีก เพื่อเป็นการค้นหาจิตวิญญาณประชาชนที่แท้จริงในเรื่องอื่นเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนากฎหมายต่อไป

2.3 ควรศึกษาแนวทางในการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเพื่อพัฒนาต่อยอดจิตวิญญาณประชาชนให้ถูกคลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้น

2.4 ควรศึกษาพัฒนาหลักการเรื่องจิตวิญญาณประชาชนเพื่อเป็นเกณฑ์หนึ่งในการประเมินความชอบด้วยกฎหมาย

2.5 ต่อยอดในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายและจิตวิญญาณประชาชน

บรรณานุกรม

- กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ. (2557). **บทวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ และเชื่อมโยงเพื่อวางทิศทางแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2557-2561)**. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็มเอส คอร์ปอเรชั่น จำกัด.
- กรมองค์การระหว่างประเทศ. 2551. **ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน : Universal Declaration of Human Rights**. กรุงเทพฯ : กรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.
- กลับบางแสน. (2565). **รธน. 2540 ฉายา “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” มาจากไหน?**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_87900 [22 สิงหาคม 2566].
- กล้า สมุทวณิช. (2565). **รัฐธรรมนูญ 2540 : รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนในความทรงจำ**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://pridi.or.th/th/content/2022/10/1305> [22 สิงหาคม 2566].
- กาญจนารัตน์ ลีวีโรจน์. (2565). “สิทธิและเสรีภาพของประชาชนความคุ้มครองที่อาจถูกจำกัดโดยกฎหมายและกฎ.” **รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญชุดที่ 12 ศาลรัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. 1-35.
- กุลวดี มกราภิรมย์ และสุภัทรา นิลวัชร วรรณพิน (บรรณาธิการ). (2553). **มรดกอารยธรรมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2555). **หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน**. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- จรัญ โฆษณานันท์. (2547). **นิติปรัชญา : Legal Philosophy**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____ . (2559). **สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม : Human Rights Without Frontiers : Philosophy, Law and Social Reality**. กรุงเทพฯ : นิติธรรม.
- เจติยา โกมลเปลิน. (2563). **การเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย”**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://parliamentmuseum.go.th/2564/ar64-siam-thai.html> [15 พฤศจิกายน 2566].
- ชาย ไชยชิต. (2565). “การจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ มุมมองของการศึกษาเปรียบเทียบ.” **วารสารสถาบันพระปกเกล้า**. มกราคม - เมษายน 2565. 5-30.
- ชาย โพธิสิตา. (2547). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยคุณภาพ**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชำนาญ จันทร์เรือง. (2551). **สิทธิมนุษยชนที่คนไทยรุ่นใหม่ควรรู้ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : บூคเวิร์ม.
- ทวิทอง หงส์วิวัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทศพล ทรรศนกุลพันธ์. (2555). **ทำไมคนไทยไม่เคารพกฎหมาย**. วารสารนิติสังคมศาสตร์. 59(1). 41-63.

“ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502.” (28 มกราคม 2502). **ราชกิจจานุเบกษา**.

ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 76 ตอนที่ 17 (28 มกราคม 2502) หน้า 1.

“ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515.” (15 ธันวาคม 2515). **ราชกิจจานุเบกษา**.

ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 89 ตอนที่ 192 (15 ธันวาคม 2515) หน้า 1.

“ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2520.” (9 พฤศจิกายน 2520). **ราชกิจจานุเบกษา**.

ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 94 ตอนที่ 111 (9 พฤศจิกายน 2520) หน้า 1.

“ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2534.” (1 มีนาคม 2534). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับ

พิเศษ. เล่มที่ 108 ตอนที่ 40 (1 มีนาคม 2534) หน้า 1.

นริศรา เพชรพนาภรณ์ และใหม่ มูลโสม. (2564). **อินโฟกราฟิก เรื่อง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

<https://library.parliament.go.th/index.php/th/infographic/2021-06-23> [3 กรกฎาคม 2566].

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2563). **แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) กับการจัดโครงสร้างสถาบันการเมือง**. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์.

ประมวลกฎหมายอาญา.

ประสิทธิ์ โสวิไลกุล. 2554. **กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4-14**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม.

ปรีดี เกษมทรัพย์. (2555). **นิติปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์. (2563). **สิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ ศึกษาเปรียบเทียบ รัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยกับสังคมนิยม**. รายงานการวิจัยสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ปวีศร เลิศธรรมเทวี. (2565). “สิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญไทย.” **วารสารสถาบันพระปกเกล้า**. กันยายน - ธันวาคม 2565. 134-155.

ปิยอร เป็ลียนผดุง. (2552). **นิติสำนึกของบุคคลในการเล่นพนันชนไก่: กรณีศึกษา เครือข่ายการเล่นพนันชนไก่ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พงษ์ธร ฉัญญูสิริ. (2552). **แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม.**

กรุงเทพฯ : กระทรวงยุติธรรม.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (2554). "ถือ" [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

<https://dictionary.orst.go.th/> [26 พฤศจิกายน 2566]

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2557). “วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยในเขตชนบท

อีสาน : กรณีศึกษาประชาชนในเขตหมู่บ้านคำบง และหมู่บ้านสะอาด ตำบลสะอาด อำเภอโนนน้ำ
พอง จังหวัดขอนแก่น.” **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์.** 31(3). 63-96.

“พระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475.” (27 มิถุนายน 2475). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่มที่ 49 (27 มิถุนายน 2475) หน้า 166.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2527). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน.

ใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, บรรณาธิการ. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.** 3-21.

กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

ไพโรจน์ วายุภาพ. 2564. **คำอธิบายระบบศาลและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 15.

กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

มงคล เจริญจิตต์ และคณะ. (2562). **สำนักทางกฎหมายของประชาชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง**

จังหวัดนครราชสีมา ต่อการคอร์รัปชันที่เป็นความผิดอาญา. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราช
ภัฏนครราชสีมา.

มงคล เจริญจิตต์. (2551). **การรับรู้กฎหมายของผู้ใช้แรงงานในกิจการขนาดย่อม.** วิทยานิพนธ์

ปริญญาโท สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2560). **กฎหมายสิทธิมนุษยชน: Human Rights Law.** นครราชสีมา : คณะมนุษยศาสตร์

และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

ยศ สันตสมบัติ. (2544). **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

“รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ พุทธศักราช 2482..” (3 ตุลาคม 2482). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่มที่ 56 (6 ตุลาคม 2482) หน้า 980.

_____.

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549.” (1 ตุลาคม 2549). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่มที่ 123 ตอนที่ 102ก (1 ตุลาคม 2549) หน้า 1.

_____.

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557.” (22 กรกฎาคม 2557).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 131 ตอนที่ 55ก (22 กรกฎาคม 2557) หน้า 1.

- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2491.” (23 มกราคม 2491). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 65 ตอนที่ 7 (3 กุมภาพันธ์ 2491) หน้า 47.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490.” (9 พฤศจิกายน 2490). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 64 ตอนที่ 53 (9 พฤศจิกายน 2490) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พุทธศักราช 2538.” (10 กุมภาพันธ์ 2538). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 112 ตอนที่ 7ก (10 กุมภาพันธ์ 2538) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495.” (8 มีนาคม 2495). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 69 ตอนที่ 15 (8 มีนาคม 2495) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489.” (9 พฤษภาคม 2489). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 63 ตอนที่ 30 (10 พฤษภาคม 2589) หน้า 318.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492.” (23 มีนาคม 2492). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 66 ตอนที่ 17 (23 มีนาคม 2492) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511.” (20 มิถุนายน 2511). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 85 ตอนที่พิเศษ (20 มิถุนายน 2511) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517.” (7 ตุลาคม 2517). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 91 ตอนที่ 169 (7 ตุลาคม 2517) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2519.” (22 ตุลาคม 2519). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 93 ตอนที่ 135 (22 ตุลาคม 2519) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521.” (22 ธันวาคม 2521). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 95 ตอนที่ 146 (22 ธันวาคม 2521) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534.” (9 ธันวาคม 2534). **ราชกิจจานุเบกษา**. ฉบับพิเศษ. เล่มที่ 108 ตอนที่ 216 (9 ธันวาคม) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540.” (11 ตุลาคม 2540). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 114 ตอนที่ 55ก (11 ตุลาคม 2540) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550.” (24 สิงหาคม 2550). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 124 ตอนที่ 47 (24 สิงหาคม 2550) หน้า 1.
- “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560.” (6 เมษายน 2560). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 134 ตอนที่ 40ก (6 เมษายน 2560) หน้า 1.

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475.” (10 ธันวาคม 2475). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 49 (6 เมษายน 2560) หน้า 529.

ศาลฎีกา. (ม.ป.ป.). **ระบบสืบค้นคำพิพากษา คำสั่งคำร้องและคำวินิจฉัยศาลฎีกา**. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <http://deka.supremecourt.or.th/> [28 พฤศจิกายน 2566].

ศาลปกครอง. (2556). **ลักษณะของคดีปกครอง** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.admincourt.go.th/admincourt/site/02litigation_902.html [26 พฤศจิกายน 2566].

ศาลปกครอง. (ม.ป.ป.). **สืบค้นคำพิพากษา/คำสั่ง/คำแถลงการณ์ศาลปกครองสูงสุด และศาลปกครองชั้นต้นที่ถึงที่สุด**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://admincourt.go.th/admincourt/site/05SearchSuit.html> [28 พฤศจิกายน 2566].

ศาลรัฐธรรมนูญ. (2559). **สรุปย่อคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/more_news.php?cid=35&filename=index [28 พฤศจิกายน 2566].

ศูนย์ศึกษาประชาธิปไตย. 2559. **หลักการสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา ect.go.th/dec/ewt_news.php?nid=71&filename=index [15 มกราคม 2566].

สกล หาญสุทธีวารินทร์. (2557). “สิทธิมนุษยชนและคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญและศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรป.” **รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญชุดที่ 12 ศาลรัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. 341-355.

สถาบันพระปกเกล้า. (2559). **รัฐประหาร**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=รัฐประหาร> [22 พฤษภาคม 2566].

สภาร่างรัฐธรรมนูญ. 2540. **กรอบเบื้องต้นร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน เอกสารพื้นฐานประกอบกระบวนการรับฟังความคิดเห็น เพื่อการมีส่วนร่วมกำหนดรัฐธรรมนูญโดยประชาชน**. มปป. สมคิด เลิศไพฑูรย์. (2546). “หลักความเสมอภาคตามคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ.” **วารสารสถาบันพระปกเกล้า**. 1(1). 30-52.

สมชาย บุญปัญญา. 2563. **27 มิถุนายน 2475 รัชกาลที่ 7 พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับ “ชั่วคราว” ฉบับแรกของประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://library.stou.ac.th/2020/06/27-june-2475/> [15 มกราคม 2566].

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2546). **นิติปรัชญาทางเลือก**. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา.

สมยศ เชื้อไทย. (2544). **ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

- _____. (2548). **ทฤษฎีกฎหมาย นิติปรัชญา : Theory of Law – Philosophy of Law**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : วิทยุชน.
- _____. (2555). **คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: วิทยุชน.
- สากล พรหมสถิตย์. (2561). “เสรีภาพในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560.” รายงานสืบเนื่องจากการประชุม (Proceedings) การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 1 พ.ศ.2561.
- สุวิจักขณ์ นาควัชรชัย. (2557). “พัฒนาการของสิทธิมนุษยชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย.” รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญชุดที่ 12 ศาลรัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. 428-453.
- เสนห์ จามริก. (2527). วิจารณ์เรื่อง นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน. โดย ไพรัตน์ เดชะรินทร์. ใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, บรรณาธิการ. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. 22-25. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- หยุด แสงอุทัย. 2542. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หยุด แสงอุทัย, แก้ไขปรับปรุงโดย สมยศ เชื้อไทย. 2556. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนันต์ เพียรวัฒนะกุลชัย. (2562). “การประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยองค์กรตุลาการ.” **วารสารวิชาการศรีปทุม ชลบุรี**. 16(2). 27-34.
- อำนาจ มงคลสืบสกุล. (2561). “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนไทย และการเข้าร่วมเป็นภาคีสันติสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ.” **วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย**. 1(2). 56-74.
- อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2555). **สิทธิมนุษยชน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : วิทยุชน.
- Baldwin, Oliver. (2021). “A Spaniard in essence: Seneca and the Spanish Volksgeist.” **International Journal of the Classical Tradition**. 28. 335–352.
- Chen, Yun-Ru. (2013). “Family Law as a Repository of Volksgeist: The Germany-Japan Genealogy.” **Comparative Law Review**. 4(2). 1-34.

- Elliott, Frank W.. (1964). "Volkgeist and a Piece of Sulphur." **Texas Law Review**. (42). 817-834.
- Ewick, Patricia and Susan S. Silbey. (1998). **The Common Place of Law: Stories from Everyday Life**. Chicago : University of Chicago Press. Cited in Knight, Sean. (2012). **UCL Current Legal Problems – "I fought the Law and the Law won? Legal Consciousness, Legal Hegemony & the Critical Imagination"**. [Online] Available: <http://blog.lawbore.net/2012/12/ucl-current-legal-problems-i-fought-the-law-and-the-law-won-legal-consciousness-legal-hegemony-the-critical-imagination-sean-knight/> [30 September 2017].
- Gray, John Chipman, Edited by Gray, Roland, (1921). **The nature and sources of the law**. New York : The Macmillan Company.
- Hertogh, Marc. (2004). "A 'European' Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich." **Journal of Law and Society**. 31(4). 457-481.
- Kennedy, Duncan. (1980). "Toward an Historical Understanding of Legal Consciousness: the Case of Classical Legal Thought in America, 1850-1940." **Research in Law and Sociology**. 3. 3-24.
- _____. (2010). "Savigny's Family/Patrimony Distinction and its Place in the Global Genealogy of Classical Legal Thought." **The American Journal of Comparative Law**. 58(4). 811-842.
- Lefkowitz, David. (2006). "The Duty to Obey the Law." **Philosophy Faculty Publications**. 64. [Online] Available: <http://scholarship.richmond.edu/philosophy-faculty-publications/64> [22 พฤศจิกายน 2563]
- Lerner, Renée Lettow. (2020). "The Second Amendment and the Spirit of the People." **Harvard Journal of Law & Public Policy**. 43(2). 319-329.
- Mercadal, Trudy. (2023). **Age of Enlightenment**. Salem Press Encyclopedia. [Online] Available: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=90558238&site=eds-live> [29 March 2023].

- Munger, Frank. (2007). "Constitutional Reform, Legal Consciousness, and Citizen Participation in Thailand." **Cornell International Law Journal**. 40(2).
- Rahmatian, Andreas. (2007). "Friedrich Carl von Savigny's Beruf and Volksgeistlehre." **The Journal of Legal History**, 28(1) 1-29.
- Sen, Indralina. (2019). "Relevance of Volksgiest: A Theory Propounded by Savigny." **Asian Law & Public Policy Review**. 4. 92-108.
- Silbey, Susan S. (2005). "After Legal consciousness." **Annual Review of Law and Social Science**. 1. 323-368.
- Trubek, David M. (1984). "Where the Action Is: Critical Legal Studies and Empiricism." **Stanford Law Review**. 36. 575-622.
- United Nations. (n.d.). **Charter of United Nations**. [Online] Available: <http://www.un.org/en/charter-united-nations/> [10 September 2017].

ประวัติผู้วิจัย

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์มงคล เจริญจิตต์

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) มงคล เจริญจิตต์
2. ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้ช่วยศาสตราจารย์
3. ประวัติการศึกษา
  - 3.1 ปริญญาโท นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
  - 3.2 ปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ ระบุสาขาวิชาการ : นิติปรัชญา
5. ผลงานวิจัย

5.1 มงคล เจริญจิตต์. (2556). ปัจจัยที่มีผลต่อสำนึกทางกฎหมายในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสายสนับสนุนในมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. แหล่งทุน : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

5.2 มงคล เจริญจิตต์ และกนกพร ฉิมพลี. (2559). แนวทางส่งเสริมสำนึกทางกฎหมายของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของเทศบาลเมืองสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. แหล่งทุน : งบประมาณแผ่นดินจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

5.3 มงคล เจริญจิตต์ และคณะ. (2562). สำนึกทางกฎหมายของประชาชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ต่อการคอร์รัปชันที่เป็นความผิดอาญา. แหล่งทุน : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

6. บทความวิจัย

6.1 มงคล เจริญจิตต์. (2556). ปัจจัยที่มีผลต่อสำนึกทางกฎหมายในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสายสนับสนุนในมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ลงในวารสารชุมชนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 หน้า 68-78.

6.2 มงคล เจริญจิตต์ และกนกพร ฉิมพลี. (2561). แนวทางส่งเสริมสำนึกทางกฎหมายของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของเทศบาลเมืองสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ลงในวารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 หน้า 171-193.

6.3 มงคล เจริญจิตต์ และคณะ (2563). สำนึกทางกฎหมายของประชาชนตำบลหมื่นไวย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ต่อการคอร์รัปชันที่เป็นความผิดอาญา. ลงในวารสารชุมชนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 หน้า 69-83.

7. บทความวิชาการ

7.1 มงคล เจริญจิตต์. (2553). การศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้กฎหมาย. ลงในวารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 39 ฉบับที่ 3 หน้า 679-694.